M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA QVÆ EXTANT,

A DIONYSIO LAMBINO MONstroliensi ex codicibus manuscriptis emendata, & aucta: Quorum ordinem & numerum, paginę prefationem proximè sequentes indicabunt.

EIVSDEM D. LAMBINI ANNOTATIones, seu emendationum rationes singulis tomis distinctæ, & ab eodem LAMBINO post superiorem editionem duplo amplius auctæ.

FRAGMENTA OMNIA QVÆ EXTANT, A viris doctis vndique collecta, suis quæque locis posita, eáque ab eodem LAMBINO & aucta, & emendata.

LONDINI,

Per Ioh. I. & Edm. C.

1585

DIONYS. LAMBINVS ERRICO MEMMIO, VIRO CLArissimo, supplicum libellorum in Regia magistro, S. D.

I, qui corporum morbis remedia vel ipsi inuenerunt, vel ab alijs inuenta adhibent, quíque in viros bonos, rerum ad victum necessariarum egestate laboranteis, beneficentiam ac liberalitatem conferunt, tantopere laudare, tótque ac tantis honoribus afficere solemus, cùm tamen & viris fortibus corporum morbi sint tolerabiles, & multi in paupertate beatè vixerint: qui verò animum non habeat ab angoribus purum ac vacuum, cupiditatib. liberum ac solutum, virtute præditum, doctrináque excultum, non miser esse non possit: te, Errice Memmi, qui Gallis tuis, exterarúmque nationum hominibus ea munera largiris eáque in hominum genus beneficia confers, quæ non ex arcis, & loculis tuis, sed è reconditissimis, & locupletiss. bibliothecæ tuæ scrinijs depromta, non ad corporis dolorem minuendum, grauitatémque leuandam: non ad rei familiaris tenuitatem sustentandam, iacturámve sarciendam, sed ad animorum diuitias altè extruendas, atque exaggerandas, ad animos bonis literis, ingenuísque artibus colendos, atque instruendos, ad animorum denique; tranquillitatem, sanitatémque comparandam, tantopere valent, quibus laudibus ad cœlum efferemus? Quibus honoribus ornabimus, atque augebimus? Omnino nihil à quoquam excogitari potest, quod tuis in homines humanitate politos beneficijs æqualiter respondere queat: tuáque in eos merita, maiora sunt, quàm vt tibi parem gratiam referre possint. Verumtamen cùm bonorum omnium humanorum honos sit maximum: cùmque dijs immortalibus (quorum in hominum genus beneficia longè sunt & plurima & maxima) nihil maius tribuere aut soleamus aut possimus, quàm honorem, gratámque eorum, quæ ab ijs accepimus, memoriam: cùm denique, etiamsi, quæ vicissim à nobis accipiunt, præ multitudine suorum erga nos

munerum, pauca & parua esse intelligant, nihil maius tamē à nobis requirant: idque, quod à nobis sedulò redditur, æqui boni faciant: quemadmodum homines, tametsi tuorum erga se meritorum admiratione obstupescant, nihilominùs gratiam tibi, qualemcúmque possint, referre, aut certè gratam voluntatem remetiri debent: ita, te naturam in hoc tuam, quæ veram & solidam gloriam, non inanem gloriæ imaginem, semper expetiuit, ducem secutum, tuorum benefactorum conscientia fretum, nullam præterea aliam mercedem, quàm liquidissimam & sincerissimam voluptatem ex tua in homines benignitate natam ac profectam, flagitare, aut expectare, ipsaque honestate (quod facis) contentum esse decet. Neque enim beneficia tua fœneraris, sed ad bene merendum de hominibus natura factus, honestatem ac pulchritudinem virtutis, vnicum & verum tuę beneficentię, omnísque virtutis fructum esse putas: Atq;, vt hoc naturæ tuę maximè consentaneum est, ideóq; in te est probabilissimum, miniméque mirabile: sic de multis alijs si hoc idem dicatur: & remotissimum à verò iudicetur, & fidem omnem superare videatur. Tu enim scilicet, qui virtutis & honesti speciem assiduè animo contemplaris, acerrimísq; mentis oculis contueris, eius incredibili amore inflammatus, nihil prętereà admiraris, non emolumentum, non gloriam inanem, non auram popularem, non cetera, quę cuiuis de populo contingere queant: vsque adeò, vt illud, quod à Platone pręclarè dictum est, virtutis speciem oculis corporis non cerni: quòd si cernatur, mirabiles sui amores excitaturam: in te comprobatum & confirmatum esse videatur. Illi autem verę laudis dulcedinem nunquam gustauerunt, sed falsa vtilitatis, & voluptatis, & glorię specie decepti, in studio rerum inanissimarum consenescunt: literas, & literis expolitos homines odio acerrimo persequuntur, eósque in circulis, in conuiuijs; apud sui simileis, apud dissimileis, apud omneis contumeliosissimè lędunt, atque inuidiosissimè criminantur. Ita effrenatis, & indomitis pecunię, & diuitiarum cupiditatibus incensi, tantum abest, vt reip. prosint, aut consulant, vt etiam sint pestiferi & perniciosi ciues. Tu verò (vt cetera tua in remp. merita hoc loco sileam) quam habes omni librorum & calamo descriptorum, & typis impressorum genere instructissimam ac refertissimam, impensóque emtam bibliothecam, eam ita omnibus nostri ordinis hominibus patefacis, vt non tibi, sed omnibus comparasse videaris. Ex ea enim, antiquissima & fidelissima deprompta exemplaria cum ijs libenter ac iucundè communicas, quos exploratum habes & posse,

& velle fructus inde decerptos reip.impertire. Neque verò veteres solùm tuas membranas ad communem omnium & publicam vtilitatem confers, sed etiam auctoritate & gratia tua, quibus in primis flores, assequeris, vt siqui fortè antiqua aliqua habeant exemplaria, quorum similia alia habeas, aut etiam non habeas, ipsi vltrò, aut certè à te admoniti & rogati, ad te deferant, vt vel ijs vtare pro tuis, vel eorum testimonio tuorum fides confirmetur: id quod etiam nobis in hoc negotio cõficiendo plurimùm profuisse experti sumus. Quare quemadmodum rex ille regum Agamemnon optat apud Homerum: vt decem Nestoris simileis habeat: quod si acciderit, non dubitat, quin breui Troia sit peritura: sic regi nostro Carolo optandum sit, vt decem habeat Mem. simileis: quod si contingat, dubitare non debeat, quin barbaries & ignoratio bonarum literarum, quę tametsi magna ex parte profligata, & fugata est, eius tamen etiam nunc in quibusdam Galliæ locis vestigia remanent, funditus ex tota Gallia in perpetuum sit exulatura. Neque tamen hoc ita accipi velim, quasi negem complureis alios esse ornatissimos, atque amplissimos viros, qui & literas ament, & literatis faueant, eorúmq; causa omnia cupiant: sed horum alios impedit rerum priuatarum cura: alios reip. occupatio districtos tenet: alios ambitio moratur ac retardat: alij literarum studium ad vsum priuatum, aut ad oblectationem domesticam sibi reseruant: de literis in publico sermonem habere, aut earum scientiam præ se ferre, personæ suæ parum decorum esse putant: alij, etiamsi se literas didicisse non dissimulent, pro literatis tamen viris, ijs maximè, qui solo literarum nomine commendantur, laborem aliquem, aut molestiam suscipere nolint. Te autem neque rei familiaris, (quę tuo merito lautissima & amplissima est,) amplificandę studium, neque reip. (in qua magna cum laude versaris) administratio, neque vel honoris eius, quem adeptus es, vel eorum, qui te manent, cursus, neque quidquam aliud à perpetuo in literas & literatos homines studio atque officio reuocat: neque tuam personam dedecere existimas etiam foris declarare, palámque profiteri te literas didicisse: sed vt eæ maximo tibi sunt ornamento summóque ad negotia & priuata & publica gerenda adiumento: ita eas colere, atque ornare, te decere, tuum esse, tuæ personæ cõuenire putas: neq; satis habes literas in sinu ferre, & veluti filiolas osculari tuas: sed eos omneis qui literas profitẽtur, etiãsi pręterea nihil admodũ iudicio vulgi magnum habeant, modò sint benè morati, pij, atq; integri: & singulari beneuolentia cõprehẽdere, & mira comitate complecti,

 &,

&, consilio, opera, re iuuare consuesti. Neque verò, quamuis tibi iucundissimum sit in literis versari, & tum denique cùm carissima tua,& copiosissima librorum supellectile frueris, tibi viuere videare, vllam tamen operam de eo munere, cui prępositus es, studia literarum detrahunt: quin tu quoque vnà cum alijs amplissimis & clarissimis Galliæ viris, qui partim mortem obierunt, partim etiamnum viuunt: maledictum illud & crimen in literas notissimum & vulgatissimum, eas à rebus gerendis abducere, animísque languorem, torporem, mollitiem, atque ignauiam quandam afferre, iampridem re infirmasti ac diluisti. Nam (vt eos, qui corporum sensibus mortui, gloria, & memoria hominum sempiterna viuunt, prętermittam, Budæos, Baiffios, Pinos, Oliuerios, Conanos, Marilliacos, Bellaios, Massencalos, Ranconnetos, Oberios, Tiraquellos, & alios innumerabileis) cùm Mich. Hospitalius, Gallię Cancell. Io. Moruillerius, Episc. Aurel. Seb. Albaspina, Episc. Lemoui. Io. Monlucius, Episc. Valent. Io. Bapt. Menilius patr. Reg. Io. Faber Pibracius, patr. Reg. Aegi. Bordinus, proc. Reg. Io. Trucius, præses Curię Gratianop. Germ. Valens Pimpuntius, consil. Reg. Nic. Perrotus, cons. Reg. P. Fuxius. apud Britannię reginam legatus Reg. Arn. Ferrerius, apud Venetos legatus Reg. Rob. Io. Andr. Huralti, fratres, quorum duo supplicum libellorum in Regia sunt magistri, tertius cons. Reg. multi alij, quos enumerare longum sit, & tu cum primis: cùm vos igitur ea, quę didicistis, & legistis, ex vmbraculis & otio eruditorum virorum non modò in solem & puluerem, verumetiam in aciem atque discrimen ipsum producitis, tum vos maledictum & crimen illud falsò esse literis obiectum re declaratis. Atque, vt de aliorum, quos modò nominaui, præclaris, fortibus, & constantibus actionibus in re & forensi & publica taceam: quæ tua nuper, cum tibi de seditiosis, & turbulentis hominibus, qui apud Blesos, Aurelianenseis, Turones quotidie cędeis indignissimas faciebant, quæstio à rege mandata esset, in eis persequendis, comprimendis, à furore ad sanitatem reuocandis, vigilantia, perseuerantia, fortitudo, iustitia, seueritas, moderatio, solertia, prudentia fuit, cùm alij in alias ciuitates ijsdem morbis laboranteis dimissi, ijsdem partibus sibi mandatis, timidiores fuissent, alij negligentiores, alij remissiores ac pęne dicam lentiores, alij duriores atque acerbiores? Nam cùm intelligeres, hanc Regis esse voluntatem, vt sui ciues mutuam amicitiam, & concordiam inter se colant, neque armis inter se digladientur: tu iuris ęquabilitate, & sapientia tua ita huic maximè salutari Regis voluntati obsecutus es, atque inseruisti, vt trium illarũ

vrbium ciueis ex alienis ac diſcordibus, amicos inter ſe & concordeis reddideris, malíſque illis omnibus domeſticis, atque inteſtinis liberaris. Ceteras tuas actiones, in tuo munere fungendo, prudentiæ, conſilij, ingenij, magnitudinis animi, ęquitatis, iuſtitiæ pleniſſimas, non commemoro, ne aut res Gallis omnibus notiſſimas, & veluti in optimo lumine collocatas, oratione mea obſcurare, aut, dum tuas illuſtreis, & in ſpecie forenſi poſitas virtutes prædico, de aliorum laudibus aliquid detrahere videar. Redeo ad egregiam tuam in muſarum alumnos beneuolentiam, ac liberalitatem, ſingularémque in omneis nationes literis politas beneficentiam: per quam fideliſſimis, atque integerrimis, aut certè longè integrioribus, quàm ſint vulgati codices, exemplaribus ex bibliotheca tua depromtis, maximam nobis ad veterum ſcriptorum libros fœdiſſimis maculis cõtaminatos, tæterimíſque mendis refertos, purgandos, atque emendandos facultatem dare ſoles. Ac de alijs quidem libris, qui & iam antè tuo, tuęque bibliothecę beneficio emendatiores in vulgus dimanarunt, & poſteà, deo opt. max. approbante, in manus hominum peruenturi ſunt, taceo. Ciceronem autem noſtrum: hoc eſt tuum & meum: tuum, quia primùm te auctore atque impulſore, deinde te adiutore, & libros optimos ad rem conficiendam ſuppeditante, in hanc voluntatem, curámque incubui: meum, quia aſſiduitate, diligentia, perſeuerantia, labore, opera, & fortaſſe etiam aliquo in his literis vſu & iudicio, rem ſuſceptam ac receptam ad exitum perduxi: hunc igitur Ciceronem, quem tantopere admiraris, quem tanti facis, quem tam vehementer amas, quem tam cupidè amplecteris, magna ex parte tuorum librorum beneficio, & meo tamen ſtudio, meáque opera, quoad eius conſequi potui, emendatum, quemadmodum tibi diu, multúmque recuſanti pollicitus ſum, dono, dico, conſecro: hoc eſt & vigilias, ſudores, labores, quos in hoc opere abſoluendo pertuli, & animi oblectationes, lętitias, voluptates, quas indidem percipiebam vel cùm locum aliquem corruptum ſiue ex obſcuris antiquæ ſcripturæ veſtigijs, ſiue etiam ex planiſſimo & certiſſimo ipſorum veterum exemplarium teſtimonio in integrum reſtituebam, vel cùm vtilitatis ad omneis bonarum literarum ſtudioſos ex vigilijs meis peruenturæ magnitudinem animo præſagiebam, ac pręuidebam: hoc igitur totum, quantum quantum eſt, qualecumque eſt, Memmi, ex animo tibi, vt debeo, dono: quod abs te profectum eſt, quódque tuo beneficio hic renouatus, & veluti poſitis nouus exuuijs conſecutus eſt Latinorum pręſtantiſſimus orator, idémque philoſophus: id

 tibi

tibi bona fide reddo. Vale, Lutetiæ, a.d. Kalendas Mart. Anno à salute generi hominum data, CIↃ.IↃ.LXVI.

IDEM ERVDITO, ET HVMANITATE POLITO lectori.

SAEPE, multúmque apud me dubitaui, Lector erudite, vtrúm magis mirandum sit, quanto quisque plureis & grauiores pro rep. labores subit ac perfert, quantóque melius de hominibus meretur, tanto eum acriora hominum odia in se excitare, tantóque plureis & acerbiores sibi inimicitias conflare, cùm & naturæ lex, & æquitatis ratio postulent, vt, quo se quisque suis ciuibus, & reliquis hominibus vtiliorem præbuerit, eo ab ijs maiorem gratiam ineat, eóque ampliora præmia ferat: quo inutiliorem, aut perniciosiorem, eo grauioribus pœnis coerceatur: an potiùs in tanta rerum iniquitate ac peruersitate quemquam existere, qui reipub. quàm sibi consulere malit. Nam, ne necesse habeam memoriam rerum præteritarum vltimam recordari, & replicare, veterésque illos clarissimos viros, optiméque de sua republica meritos commemorare, Miltiadem, Themistoclem, Aristidem, Cimonem, Iphicratem, Demosthenem, C. Coriolanum, Q. Fabium Maximum, P. Scipionem Africanũ, Q. Metellum Nepotẽ, Q. Rutilium Rufum, M. Tullium Ciceronem, ceteros Græcos & Romanos, qui cùm optimè de sua patria meriti essent, vel populi iracundiam indignissimè subierunt, vel ab inimicis per insidias excepti ac circumuenti sunt: quàm multos ex nostris, nostræque ætatis hominibus, & honesto loco natos, & optimis disciplinis eruditos, & (quod caput est) castos átque integros videmus, aut nullis honoribus ornatos vitam priuatam átque obscuram degere, aut, si qui fortè ad aliquem honoris gradum prouecti fuerint, omnium iniquorum, atque inuidorum dentibus ac maledictis peti, calumnijs onerari, falsis criminibus obrui atque opprimi? &, quamuis hæc ita sint, nihilominùs tamen semper aliquos existere, quos patriæ caritas potiùs ad fortiter agendum, ac de republica bene merendum excitet, quàm propositus periculi metus à studio iuuandæ reip. deterreat? Cùm igitur vtrumq; horum peræque mirum sit, cúmq; vtriúsque causas sæpè mecum quæsiuissem, atque inuestigassem, singulorum tandem reperi causas esse binas. Nam quòd hominibus bene vel de sua ciuitate, vel de vniuerso genere hominum meritis, plures aduersentur atque inuideant, quàm faueant & gratiam referant: id videtur assignandum primùm deprauatæ hominum naturæ, ad iniuriam vlciscendam procliuiori

&

& propensiori, quàm ad beneficium remunerandum: deinde inuidorum, ingratorum, improborum multitudini, virorum bonorũ & gratorum paucitatem longè numero superãti. Quòd autẽ tot incommodis, tot ludibrijs, tot ignominijs, tot deniq, capitis & vitæ periculis propositis, exoriantur tamen nonnulli, pro caritate patriæ, & pro arctissimo illo hominum inter homines societatis vinculo, pauci: pro iniquitate inuidorum, atque improborum, multi: qui, neglecta re sua familiari, abiecta etiam valetudinis cura, hominibus prosint & consulant: id vel animorum diuinitati, atque immortalitati assignandum est, qui etiam in his compagibus corporis inclusi, vt quisque sapientissimus atque optimus est, ita longissimè in posterum præsentiunt, adeò, vt nil, nisi sempipiternum, spectare videantur: vel præstanti cuidam, & eximiæ illorum virorum bonitati, ac virtuti adscribendum, qui opificem illum, & architectum huius mundi Deum, cuius est maximè proprium omneis iuuare, nocere nemini, in hac mortali vita imitantes, non modò suæ rei familiaris iacturam facere, sed etiam animam profundere parati sunt, vt in ciueis suos, atque adeò in omneis genteis, aliquid beneficij conferant: quales fuisse dicuntur Liber & Hercules, & ceteri: quos, propter plurima, & maxima in genus hominum merita, memor acceptorum beneficiorum antiquitas, in deorum numerum retulit: quales Aiax & Palamedes, qui cùm optimè de Græcis essent meriti, iudicijs iniquis circumuenti sunt: quales Themistocles, Leonidas, Epaminundas, Coriolanus, Scipio Africanus, aliique innumerabiles tum apud Græcos, tum apud Romanos, tum apud nos extiterunt, qui partim magnis suis laboribus, ac sudoribus magnas reipublicæ vtilitates pepererunt, partim suo sanguine patriæ salutem redemerunt. Atque vt eos omittam, qui bellis gerendis præfuerunt, quique in acie pro patria fortiter pugnantes ceciderunt, quibus, tametsi viui magna inuidia laborarint, mortuis tamen diuini honores à ciuitatibus decreti sunt: quibus, obsecro, tot artes ac disciplinæ, quibus vita exculta & expolita est, nobis per manus traditæ sunt, nisi ab ijs, qui sese non sibi, sed alijs natos esse putauerint? Quo in numero habendi sunt, Apollo, Mercurius, Vulcanus, Aesculapius, Minerua. Ac ne nimis altè repetere videar, néue Homerum, Hesiodum, Platonem, Xenophontem, Aristotelem, Theophrastum, Plutarchum, Varronem, Lucretium, Virgilium, Horatium, ceteros commemorem, potiùsque de ijs loquar, qui nostra, aut patrum nostrorum memoria omnem ætatem in literis, & bonis artibus consumpserunt, atque ita consumpserunt, vt non solùm ex assidua lectione & rerum contemplatione, liberalem animi oblectationem petijsse, sed omnia sua studia, omneísque suas vigilias ad communem vtilitatem contulisse videantur: quantum debent nationes omnes Gulielmo Budæo, Fabro Stapulensi, Francisco Vatablo, Lazaro Baiffio, Orontio Fineo, Hermolao Barbaro, Angelo Politiano:

Thomæ Linacro, Thomæ Moro, P.Bembo, Iacobo Sadoleto, Lazaro Bonamico, P.Victorio, Paulo Manutio, Carolo Sigonio, Rodolpho Agricolæ, Erasmo Roterodamo, Philippo Melanchthoni, Ioach.Camerario, Iacobo Tusano, Francisco Siluio, Gul.Philandro, Franc. Duareno, Iac. Cuiatio, Barnabæ Brisonio, Iac.Strebæo, Adr.Turnebo, Ioan.Aurato, P.Ramo, M.Antonio Mureto, ceteris similibus, qui tot nocteis insomnes traduxerunt, toties voluptati bellum indixerunt, toties Genium suum defraudarunt, omnia denique, quæ iudicio vulgi magna habentur, contemserunt, ac pro nihilo putarunt, vt & suæ ætatis hominibus, & posteris consulere possent, nulla alia vi excitati atque impulsi, nisi vel diuinæ mentis imitandæ cupiditate penitus insita, vel animi ipsius natura etiam in corpore mortali inclusa immortalitatis suæ specimen dare gestiente, & sempiterna omnia cogitante, ac moliente? Nam siquis fortè ita dicet, optimum quemque longius quiddam, quàm vitæ termini ferunt, spe atq; animo de se & gloria sua cogitare, & spe posteritatis, fructúque ductum maximos labores corporis atque animi perferre: primùm hoc ipsum esse dico argumentò firmissimo immortalitatis animorum, quòd homines mortales immortalia & sempiterna spectent: deinde negare equidem non possum, scriptum hoc esse ab optimo, & locupletissimo scriptore, exiguum nobis à natura vitæ curriculum esse circumscriptum, immensum gloriæ, & nonnullos bonarum literarum, bonarúmque artium cognitione ornatos viros immortalitatis & gloriæ sempiternæ dulcedine quadam titillari: sed primùm cùm orbis terrarum pateat ad vltimas solis orientis & obeuntis oras, atque ad extremas Austri, & Aquilonis parteis, ad eas denique terras, quæ sub pedibus nostris incoluntur, quò nullius nostrûm nomen neque peruênit vnquam, neque peruenturum est: quantis ea gloria, quam homines expetunt, angustijs continetur? Deinde quamuis nobis aliquis spondeat, (quod tamen fieri non potest) sed demus hoc aliquem & spondere, & præstare posse, longissimam futurorum hominum seriem vniuscuiusque nostrûm laudes à patribus acceptas deinceps posteris proditurum, quàm longum tempus illud futurum est, si cum infinita æternitate comparetur? Postremò, gloria, quæ appellatur, habet illa quidem honestatis speciem, & similitudinem quandam, eáque excitantur etiam magnis ingenijs præditi homines: sed neque vera illa honestas est, quam viri boni maximè intuentur: &, quos nihil præter eam ad benè de hominibus merendum stimulat, ij leues sunt homines, inanes ac mendaces, quantumuis ingenio valeant. Quemadmodum enim talis gloriæ causa nihil est, quod non sint facturi, ita infamiæ, & inuidiæ, & offensionis popularis metu nullum officium est, quod non sint prætermissuri: qualeis fuisse accepimus Callicratidam, & Cleombrotum: quorum alter cùm bello Peloponnesiaco multa egregiè fecisset, vertit ad extremum omnia, cum dedecoris & infamiæ metu classem ab Arginusis remouendã non putauit, & cum Atheniensibus iniquo loco, & imparibus viribus dimicauit: alter

alter inuidiam timens temerè cum Epaminunda conflixit. Quod contrà Q. Fabius Maximus.

Qui non ponebat rumores ante ſalutem,
Atque ita Romanis cunctando reſtituit rem.

Quam ſententiam comprobans doctiſſimus & elegantiſſimus poëta,

Falſus honor iuuat (*inquit*) & mendax infamia terret,
Quem, niſi mendoſum & mendacem?

Non igitur clariſſimos illos viros, quos ſuprà commemoraui, innumerabileíſque alios, gloriolæ cuiuſdam inaniſſimæ ſpes induxiſſe putanda eſt, vt tot labores exanclarent, tot vigiliis ſeſe macerarent, & cõficerent: ſed potentior quædam vis, vt dixi, & quaſi cognatio cum præſtantiſſima illa, atque excellentiſſima natura, quæ idcirco optima & maxima dicta eſt, quòd, cum ſit potentiſſima, potentia tamen ſua vtitur ad iuuandos & ſeruandos, non ad lædendos aut perdendos mortaleis, eos impulit, vt omnem ingenij ſui vim ad bene merendum de hominibus expromerent & profunderent. Quod ſi de ſingulis affirmare difficile eſt, quod & variæ & obſcuræ ſunt hominum voluntates: ea tamen ratio & natura rerum eſt, vt non videatur res tam leuis, tam fluxa, tam caduca, tam fallax atque incerta, excellenteis ingenio & virtute homines ad tot corporis atque animi labores ſubeundos fuiſſe excitatura: aut, ſi etiam, non ea tamen gloria, quæ ex temeritate multitudinis imperitæ pendet, ſed illuſtris quædam & peruagata multorum & magnorum vel in ſuos ciueis, vel in omne genus hominum fama meritorum, & conſentiens laus bonorum, & incorrupta vox de excellente virtute bene iudicantium: quam tamen, cum ea (vt diximus) & tam anguſtis terrarum finibus, ſi totam orbis terrarum magnitudinem ſpectes, contineatur, & tam breui temporis interuallo, ſi eam cum tota æternitate conferas, circumſcribatur, non eſt credibile doctis viris ita fucum facere, vt ſeſe eius ſpe tantis laboribus fatigent atque exerceant: ſed earum rerum, quas diximus, vel vtramque, vel alterutram, vt tam arduam atque aſperam vitæ ingrediantur viam, ſtimulos acerrimos admouere. Ego quidem à doctiſſimis illis viris longo diſtans interuallo, ſiue naturæ ipſius impetu & vi quadam potentiore, ac ſuperiore inſtinctus, atque impulſus: ſiue diuinæ illius auræ particula etiam in me animorum immortalitatem declarante (neque enim vnquam inficiari verebor me vnum ex iis eſſe, qui ſe ab iis voluptatibus, quæ nobis ſunt cum pecudibus communes, longiſſimè remouerunt, eáſq; arteis ab ineunte ætate coluiſſe, quæ homine ingenuo digniſſimæ ſunt) cùm primùm aliquid in literis videre cœpi, incredibili earum amore ita flagraui, vt rei familiaris cura neglecta, artibúſque vendibilibus & quæſtuoſis ſpretis ac reiectis, eas potiſſimùm ſecutus ſim, quæ propter ſe, non propter fructum aliquem expetuntur. Itaque cùm in optimo quoque ſcriptore & Græco & Latino euoluendo ac legendo aliquot annos in Gallia conſumſiſſem, in Italiam

profectus

profectus sum, acerrimis ingenijs semper florentem, ex qua orti eruditissimi homines terras omneis humanitatis participes, immortali sui nominis gloria paulò ante nostram ætatem compleuerunt, Bembi, Sadoleti, Bonamici, Amasæi, Victorij, Casæ, Pantagathi, Manutij, Faërni, Sirleti, Sigonij, Zanchi, Commendini, Robortelli, Luisini Taurellij, Pamuini, Vrsini, Bargæi sexcenti alij: Ibi libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum, Latinos à me factos non eo consilio, vt ederem, sed partim vt amplissimo & clarissimo viro, Francisco Turnio: S. E. R. Cardinali, cuius eram familiaris, morem gererem, partim multorum eruditissimorum virorum hortatu, typis mandaui, ac diuulgaui: ibidem Q. Horatium Flaccum cum exemplaribus antiquis, quorum magna est in eis locis copia, comparaui: eósque duces atque auctores secutus, multos in eo poëta locos & mendosos emendaui, & implicatos explicaui. Idémque in Lucretio perfeci, aut certè conatus sum. His rebus secunda hominum voluntate absolutis, cùm aliorum multorum, tum maximè Errici Memmij, V. C. supplicum libellorum in Regia magistri, hortatu, cœpi in M. Tullio Cicerone, cuius me perstudiosum fuisse, qui me penitus nouerunt, testes mihi esse possunt, idem cupere præstare. Sed cùm intelligerem sine libris veteribus rem tantam conari, esse operam ludere, atque adeò nihil agere: cúmque in hanc optimam huius rei suscipiendæ voluntatem tanta difficultas incurreret, hunc modum Erricus Memmius expediuit. Ita partim mea sponte, partim auctoritate cum aliorum non paucorum, tum verò Errici Memmij, V. C. adductus, cùm præsertim Memmius magna mihi librorum manuscriptorum non modò suorum, verumetiam alienorum, & commodatò rogatorum copia suppeditata maximum mihi ad hoc negotium conficiendum facultatem daret: nonnullos etiam meo Marte nactus essem alios ab Io. Huralto homine Græcis ac Latinis literis pereruditο, omnibúsque bonis artibus instructissimo, supplicum libellorum in Regia magistro, affine meo, qui nuper apud Venetos legatione functus est: alios ab Io. Tilio, viro literatissimo, Episcopo Meldensi: alios à N. Clerici, consiliarij Regij, viri, dum vixit, integerrimi, ac doctissimi, heredibus: alios ab Iac. Cuiatio iurisconsulto, & doctore præstantissimo, alios ab alijs: ad rem suscipiendam, magnam illam quidem & difficilem, sed laudabilem & præclaram aggressus sum. Biennium cum anno dimidio, & paulò ampliùs, partim in consulendis antiquis exemplaribus (cuius tamen rei onere & molestia magnam partem me leuauit Memmius, duob. iuuenibus eruditis, & oculatis, qui omneis veteris scripturæ dissimilitudines fidelissimè ex libris antiquis expressas atque effictas ad oras duorum librorum vulgatorum adscriberent, impenso conductis) partim in vno exemplo Ciceronis, quod sequeretur typographus, meo arbitratu concinnando, adornando, & apparando: partim in conscribendis emendationum rationibus, partim in toto Cicerone typis excudendo consumtum est, cùm ab eo die, à quo die

editio

editio cœpta est, quotidie pericula secunda (sic enim appello ea folia, quæ non seriò, sed periclitandi gratia literarum typis exarantur, atque excuduntur) inspicerem, atque emendarem: in quo tamen meæ diligentiæ, industriæque non respondit euentus, quoniam neque operarij, hominum genus non solùm tardissimum, verumetiam contumacissimum, ac peruicacissimum, neque is, qui operarijs præesse & præcipere, & emendandorum periculorum munere fungi solet, meas emendationes accuratè secuti sunt: quo factum est, vt in superiore editione nonnulla errata magno meo stomacho & dolore admissa sint: quæ quomodo corrigenda sint, in calce singulorũ voluminum lectorem admonendum curauimus. Initio igitur operis à me suscepti cùm mihi tria reprehensorum genera, parata prouiderem: vnum eorum, qui me actum egisse criminarentur, quippe qui rem à tot alijs, iisque doctissimis & clarissimis viris, susceptam, & ad exitum perductam, de integro molitus essem: alterum eorum, qui quererentur, & nimis multa, & nimis audacter à me esse immutata: tertium eorum, qui me nimis timidum fuisse in exemplaribus antiquis sequendis, & vulgatis ex eorum auctoritate corrigendis, arguerent: his omnibus vt aut satisfacere, aut mei facti rationem probare possem, data est à me opera diligenter. Nam qui dicent, alios hoc idem ante me fecisse, atque anteuertisse: ijs hoc respondebo: primùm omneis illos in singulis Ciceronis scriptis emendandis elaborasse, alios in philosophicis, alios in orationibus: atque horum alios in singulis, alios in aliquot, neque quemquam in omnibus: alios in rhetoricis, neque his omnibus: neminem esse, quod sciam, qui totum Ciceronem emendandum susceperit, nedum rem confecerit: deinde, si qui aliquam in hoc negotio operam nauarint, me suam cuique laudem reddidisse, gratiámque retulisse: à nemine sui laboris fructum impudenter, atque iniustè in me transtulisse, quod nuper in meo Lucretio quidam omnium mortalium petulantissimus, atque impudentissimus fecit: quod si cuius sententia mihi non satis fuit probata, vel me eius nomini pepercisse, vel eo nominatim appellato, pudenter & modestè eius sententiam infirmasse atque improbasse, meam sine arrogantia confirmasse: neque proteruè & petulanter aliorum coniecturas aut exagitasse, aut irrisisse, meas insolenter & gloriosè venditasse, atque ostentasse. Secundum autem, & tertium genus, (vt vna opera vtrumque aut placatum dimittam, aut retineam) præmonitum velim me mediam quandam viam in hoc negotio gerendo secutum esse. Nam neque ita mihi omnia ad viuum esse resecanda existimaui, vt, quidquid in libris veteribus reperissem, id statim, eiecta vulgata scriptura, in eius locum substituerem: neque rursus ita religiosus, aut timidus fui, vt, quo in loco perspicuè sinceri essent libri antiqui, contaminati vulgati, ei loco manus medicas, atque adeò scalpellum non adhiberem, eum locum continuè non sanarem. Præterea vbi lectionem vulgatam immutaui, mei facti rationem in meis

scholijs

scholijs exposui: vbi nihil mutaui, cùm tamen aliter esset scriptum in libris antiquis, de eo quoque lectorem admonui, scripturámque veterem bona fide repræsentaui, ídque variè, interdum nihil ipse statuens, iudiciúmque lectori suum relinquens, interdum sententiam meam aperiens, & alteram probans, alteram improbans, modóque vulgatam antiquæ, modò antiquam vulgatæ anteponens. Hoc prætereà institutum perpetuò seruaui ac tenui, vt, siquis vel ex ijs, qui è vita excesserunt, vel ex ijs, qui etiam nunc viuunt, locum aliquem erudita, ingeniosa, acuta, sagaci coniectura ductus, restituit, aut etiam restituere conatus est, siue eam in hac editione secutus sum, siue, vt non secutus sim, probaui tamen: eam suo auctori, ac vero domino bona fide reddiderim, neque eum sua merita laude priuarim. Quæ autem vel à P. Victorio, vel à Paulo Manutio, (qui duo præclaram in hoc scriptore emendando operam ante me nauauerunt) vel ab alijs iam antè restituta, atque in libris vulgatis reposita sunt: eorum cùm omnes bonis artibus, & exquisitis literis ornati homines sint testes & conscij, mihi necesse esse non putaui de ijs omnibus lectorem admonere, vt pote memorem, ne & eius otio intemperanter abuti, & chartam malè perdere viderer. Quoniam autem vel lõgum, vel alienum atque ineptum erat eos omneis, qui aut libros manuscriptos ad hoc opus adiuuandum mihi commodarunt, aut in eadem re operam aliquam posuerunt, in hac epistola enumerare, eorum nomina infrà ordine perscribenda curaui, vt & illi sibi à me qualemcumque potuerim, gratiam relatam esse intelligant, & tu, candide lector, eis habeas maximam, si iustam referre nullo modo possis Vale. a. d. x. Kalendas Martias anno. CIƆ. IƆ. LXVI.

M. T. CICERONIS PATRIA, GENVS, INGENIVM, STVDIA, DOCTRINA, MORES, VITA, FACTA, RES GESTÆ, MORS:

omnia ferè ex ipso Cicerone à Dionysio Lambino collecta.

AD CAROLVM IX. FRANCIÆ

Regem Christianissimum, iustissimum potentiss. inuictum.

NTEREA, Carole, dum tu Rex omnium regum Christianorum maximus, ac potentissimus, Galliam tuam, superiorum annorum malis conquassatam, peragras, ac perlustras: ego eorum omnium, quos Lutetiæ bonas arteis, Græcásque literas tuo nomine, tuísque auspicijs profiteri voluisti, minimus, ac postremus, nulla opera ei docendi muneri, quo me fungi voluisti, detracta, M. Tullij Ciceronis, oratorum Latinorum facilè principis, eloquentiæque Romanæ parentis, libros in hac vrbe iterum, atque iterum relegi, & cum multis antiquis exemplaribus comparaui: atque ex eorum auctoritate locos innumerabileis in hoc grauissimo, disertissimo, doctissimo, probatissimo deniq; scriptore deprauatos emẽdaui: vt, quemadmodum superioribus annis duo poëtæ clarissimi, T. Lucretius Carus, & Q. Horatius Flaccus meo labore, meáque opera emendatiores, quàm vnquam antea, excusi in publicum prodierunt: ita nunc meo studio, meáque diligentia præstantissimus Latinorum orator, si non omni ex parte in integrum restitutus, (quod vix quisquam mortalium præstare potest) at certè multò integrior, quàm post inuentam artem typographicam editus est, in hominum manus perueniret. Dicet aliquis: quid Regi, & reip. ex isto labore immenso redit? Multum: & plus fortasse, quàm non tu, Carole, cui persuasum est, literas tibi & tuæ Galliæ summo esse orna-

ornamento, maximóque hominibus ad bene, beatéque viuendum, & ad res bene gerendas adiumento, sed quisquam istorum, qui literis, & literatis hominibus inimici atque infesti sunt, credere, aut existimare possit. Atque, vt omittam singillatim literarum Hebraicarum, seu Syriacarum, Græcarum, Latinarum, omniúmque ingenuarum artium vtilitatem, pulchritudinem, iucunditatem tibi exponere, ac prædicare: quòd & aliàs fecimus, & alio fortasse loco dedita opera facturi sumus: videtur hic locus ferre atque adeò postulare, vt quantam tu, & nos tui ciues, ex Marci Tullij Ciceronis lectione vtilitatem percipere possimus, quàm breuissimè fieri poterit, ostendam. Priùs autem quàm in hunc sermonem ingrediar, operæ pretium mihi facturus esse videor, si de M. Tullij Ciceronis patria, genere, ingenio, studijs, doctrina, moribus, vita, factis, & rebus gestis, genere mortis quædam dicam.

Fuit igitur M. Tullius patria, Arpinas: genere, M. Tullij Ciceronis equitis R. filius, ingenio acerrimo ac pæne dicam diuino, præditus, quemadmodum & omnes, qui de eo aliquid scripserunt, testantur, & ex eius scriptis intelligere licet. Cum autem puer ingenij magnitudine ita suis æqualibus præstaret, vt & alij pueri è ludo discendi redeuntes, eum, tanquam regem quendam, medium circumstantes, domum sæpe deducerent, & puerorum patres illius ingenij fama permoti, in ludum literarium sæpe ventitarent, vt quod fama, & auditione acceperant, oculis cernerent, & quasi manibus tangerent: tanto tamen discendi studio flagrauit non solum puer, verùm etiam grandior factus, & corroborata iam ætate, atque adeò quandiu vixit, vt non modò voluptatibus omnibus, quibus à sperata ingenij & eloquentiæ gloria aut omnino intercludi, aut vel minimùm retardari posset, bellum indiceret: verum etiam naturaleis & necessarias cupiditates comprimeret & coërceret: omnibus corporis oblectationibus à doctrina alienis sibi interdiceret: ioca, conuiuia, sermonem etiam pæne omnium familiarium desereret, vt animo libero ac soluto studia doctrinæ, & eloquentiæ colere posset. Atque vt primùm è pueris excessit, & ijs artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, iísque, quas qui didicerunt, eruditi appellantur, institutus atque expolitus est: cùm omneis disciplinas, omneísque arteis libero homine dignas amplexatus est, tum has duas in primis, artem dicendi, & poëticam, quibus se penitus daret, celeriter arripuit, ac diligenter tenuit: poëticam, quoniam ad eam natura ferebatur: artem dicendi, quia & hanc sibi viam ad gloriam, cuius erat auidissimus, maximè patêre intelligebat, & ad hoc studium à parentibus, propinquis, atque amicis potissimùm vocabatur. Itaque etiamnum puer poëma edidit, Glaucum Marinum nomine:

quod

quod ad multa secula saluum permansit; adultus autem & firmata iam ætate, multa alia poëmata scripsit: quæ tum valdè probata sunt, quæque, si etiam nunc extarent, & ex eorum reliquijs & fragmentis conijcere licet, magnopere probarentur: Phænomena, Prognostica, Alcyones, Limona, Marium, De consulatu suo libros III. De suis temporibus lib. I. Iocularem libellum. Verùm cùm eum, vt dixi, cupiditas gloriæ ad artem dicendi, studiúmque eloquentiæ ab omni ferè alia cogitatione, curáque traduceret: earum artium maximè, sine quibus eloquentia cõstare, ægrêq; suos fineis tueri potest, studio flagrantissimo tenebatur. Itaq; cùm assiduè scriberet, legeret, commentaretur, præstantissimos suæ ætatis oratores quotidiè audiret, oratorijs exercitationibus contentus non erat, sed Q. Mutium Scæuolam P. filium, quia se ille ad docendum non dabat, de iure consulebat, atque ita ius ciuile ab eo discebat: eodémque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus bello Mithridatico domo profugisset, Romámque venisset, totum se ei tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo hoc etiam commorabatur attentiùs, quòd, etsi rerum ipsarum varietas & magnitudo summa cum delectatione retinebat, sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorũ videbatur, non paucis oratoribus crudelissimè interfectis. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ operam dedit, & summo causarum actori, & Magistro. Triennio proximo, quod fuit sine armis, cùm pauci omnino oratores in vrbe essent reliqui, quos sibi audiendos esse existimaret, nocteis & dies in omnium doctrinarum meditatione versabatur. Vixit cum Diodoro Stoico: quin ille apud Ciceronem habitauit, & eius domi est mortuus: à quo cùm in alijs rebus, tum studiosissimè in dialectica exercebatur: quæ quasi contracta, & adstricta eloquentia putanda est. Huic igitur doctori, & eius artibus multis ac varijs, ita tamen erat deditus, vt ab exercitationibus oratorijs nullus ei dies vacuus esset. Commentabatur declamitans sæpe cum M. Pisone, cum Quinto Pompeio, aut cum aliquo alio quotidiè: idque faciebat sæpè etiam Latinè, sed Græcè sæpius, vel quod Græca oratio (vt ipse ait) plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat: vel quod à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè diceret, neque corrigi posset, neque doceri. Recuperata tandem per Syllam republica, tum primum ad causas & priuatas & publicas adire cœpit; non vt in foro disceret, quod Marcus Crassus & multi alij fecerant, sed vt, quantum efficere potuisset, doctus, in forum veniret. Eodem tempore iterum Moloni operam dedit. Itaque prima causa publica pro Sexto Roscio ab eo dicta tantum commendationis habuit, vt nulla grauior, aut maior esset, quæ non patrocinio eius digna videretur. Sed cùm in ea causa suscipienda & peroranda Chrysogonum, Syllæ libertum gratiosissimum, acritèr & asperè perstrinxisset, Syllæqúe voluntatem idcircò offendisset: partim, quòd Syllæ potentiam pertimesceret,

timesceret, partim quòd erat ea corporis gracilitate, & infirmitate, ita procero & tenui collo, eo denique habitu, eáque corporis figura, vt non procul abesset à vitæ periculo, si labor & magna laterum contentio accederet : hortantibus amicis, vt causas agere desisteret, cùm sibi quoduis potiùs periculum adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaret : in Asiam profectus est, sperans se remissione & moderatione vocis, commutatóque genere dicendi, & periculum vitare posse, & temperatiùs dicere. Cùm igitur venisset Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho fuit, studiúmque philosophiæ nunquam intermissum, à primáque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore ac doctore renouauit. Eodem tempore ibidem apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebat. Pòst ab eo tota Asia peragrata est cum summis oratoribus : quibuscum exercebatur, ipsis lubentibus : quorum princeps erat Menippus Stratonicensis, totius Asiæ, temporibus illis disertissimus. Assiduissimè cum eo fuit Dyonisius magnes. Erat etiam Aeschylus Cnydius, Xenocles Adramitenus, qui tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus Rhodum venit, séque ad eundem, quem Romæ audiuerat, Molonem, applicauit, cùm actorem in veris causis, scriptorémque præstantem, tum in notandis, animaduertendísque vitijs, & instituendo, docendóq; prudentissimum. Is dedit operam, vt Ciceronem nimis redundantem, & iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia superfluentem, coërceret. Ita recepit se Romam, biennio pòst non modò exercitatior, sed propè mutatus ; nam & contentio nimia vocis resederat, & quasi deferbuerat oratio : lateribus vires, & corpori mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui eum imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hortensius : quorum alter remissus & lenis, & proprijs verbis comprehendens solutè & facilè sententiam : alter ornatus, acer, & verborum, actionísque genere commotior. Vnum igitur annum, cùm redijsset ex Asia, causas nobileis egit, cùm quæsturam ipse, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim cum quæstorem Siciliensis excepit annus. Cotta ex consulatu profectus est in Galliam : Hortensius princeps in foro & erat & habebatur. Cùm anno pòst è Sicilia se recepisset, videbatur iam illud in eo, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Cùm igitur esset in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen venit designatus ædilis cum designato consule Hortensio : qui post consulatum, fortasse quòd videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum : negligeret autem eos, qui consules non fuissent : summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus : atque in omnium rerum abundantia voluit beatiùs, aut certè

remissiùs,

remissiùs, viuere. Ita primus & secundus, & tertius annus multum detraxit quasi de picturæ veteris colore. Longiùs autem procedens, & cùm in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate & continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior quotidie videbatur. Cicero autem non desistebat, cùm omni genere exercitationis, tum maximè stylo suum istud, quod erat augere, quantumcunque erat. Atque in hoc spatio, & his post ædilitatem annis prætor, & primus, & incredibili populi voluntate factus est. Nam cum propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minimè vulgare orationis genus animos hominum ad se dicendi nouitate conuerterat, neque id mirum. Nam accuratiùs, quàm vulgus hominum, studuisse literis videbatur: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. Philosophiam matrem omnium benefactorum, benéque dictorum, complexus erat: ius ciuile didicerat, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maximè necessariam: memoriam rerum Romanarum tenebat: ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testeis excitabat: sciebat breuiter, argutéque incluso aduersario laxare iudicum animos, atque à seueritate ac paulisper ad hilaritatem, risúmque traducere: poterat rem dilatare verbis, atque à propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quæstionem vniuersi generis orationem transferre. Itaque cùm iam propè euanuisset Hortensius, & Cicero anno suo, sexto autem post illum Consulem Consul factus esset: reuocare se ille ad industriam cœpit, ne, cùm Cicero par honore esset, aliqua re superior videretur. Sic duodecim post Ciceronis consulatum annos in maximis causis vterque coniunctissimè versatus est. Cum autem initio non minùs, quàm Demosthenem ferunt, actionis vitio laboraret, dicitur Aesopi & Roscij, quorum alter tragœdus, alter comœdus erat, gestus studiosè obseruasse, & hoc pacto, actionis deformitatem correxisse. Atque hæc quidem de eius studio. Nunc de vita & moribus, & rebus gestis pauca dicenda sunt.

Hoc igitur in Marco Tullio singulari laude, maximáque admiratione dignum est, nunquam eum eloquentia sua ad perniciem cuiusquam innocentis abusum esse: sed contrà semper eam ad salutem bonorum iniuria oppressorum, & circumuentorum contulisse. Q. Verrem hominem improbissimum, furacissimum, auarissimum, libidinosissimum, nequissimum, expilatorem Asiæ, depeculatorem ærarij, euersorem pouinciæ Siciliæ, non sua sponte, sed Siculorum rogatu, & officio adductus, in iudicium vocauit: eúmque non tam dicendi facultate, & eloquentia, quàm testimonijs optimorum virorum, & tabulis publicis ac priuatis perculit. Cum P. Clodio, homine impuro, scelerato, atque impio: qui in veste muliebri

 depre-

deprehensus erat in domo Cæsaris, cùm à virginibus Vestalibus & matronis Roman. pro populo Romano sacra fierent; qui non pluris fecerat Bonam deam, quàm treis sorores, gessit inimicitias: quæ ei magno constiterunt. Ab eo enim ciuis optimè de republica meritus, è ciuitate indignissimè eiectus est. L. Catilinam cædem optimi cuiusque, interitum ciuitatis, incendium vrbis, pestem patriæ molientem, voce atque auctoritate consulari perterruit, atque exire ex vrbe iussit. Magistratus & honores omneis ei populus R. non modò sine repulsa, sed etiam omnibus omnium ordinum suffragijs detulit. Tantam autem ille in omnibus magistratibus gerendis integritatem, castitatem, fidem, diligentiam, innocentiam adhibuit, vt non crimini modò, sed ne suspicioni quidem locum reliquerit. Quæstura Siciliensis omnium superiorum fuit & gratissima & clarissima. In ea maximum frumẽti numerum in summa annonæ caritate Romam misit: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, socijs abstinens, omnibus in omni officio diligentissimus fuit visus. Functus est præterea magnificentissimo munere ædilitatis: quanquam quodam loco ait ipse sibi licere cum L. Philippo, C. Curione, C. Cotta gloriari, se sine magno munere omnia adeptum esse, quæ habentur in ciuitate amplissima, quoniam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragijs adeptus est, idq; suo anno, quod contigit illorum, qui suprà nominati sunt, nemini, exiguus sumptus ædilitatis eius fuit. Prætor primus, vt paulò antè dixi, cunctis suffragijs renuntiatus est: quo in magistratu cùm ei questio de pecunijs repetundis obtigisset, castissimè atque integerrimè eo munere functus est. Itaque narrant quidam Licinium Macrum, hominem cum per se potentem, tum Crassi opibus & amicitia florentem, cum apud Ciceronem de pecunijs repetundis accusatus esset, & sua, & potentissimorum virorum gratia fretum, studióque & factione hominum nobilium confisum, domum se è iudicio, nondum pronuntiata sententia, quasi absolutum, contulisse, indéq; mutata veste, & tonso capite, vt omni crimine, iudicióq; liberatum, iterum in forum venisse. Sed cúm Crassus ei è limine pedem efferenti obuiam factus esset, tristissimúmque iudicij euentum ei nuntians, dixisset eum omnibus sententijs damnatum esse: regressum illum in febrim incidisse, ac decubuisse, neque ex morbo conualuisse. Quæ res perhonorifica, & perquàm gloriosa Ciceroni fuit, quasi eo diligenter & seuerè iudicium illud exercente, plus apud eum verum crimen, & leges, quàm gratia & potentia valuerint. Ferunt etiam illud, cùm Vatinius homo acerbus, sæuus, immitísque natura, & aduersus magistratus in causis agendis asper, impudens, & contumax: cuius ad animi vitium ac turpitudinem, accedebat etiam corporis deformitas ex strumis plurimis ac fœdissimis, quibus ceruices habebat oppletas, ac refertas, contracta: cum is igitur à Cicerone Prætore quiddam iniquius postularet, neque

id ab eo impetraret, sed ille diu deliberaret, tempúsque differret: dixisset autem Vatinius, se, si prætor sederet, Cicerone aut quouis alio idem postulante, de ea re non ita dubitaturum, neque deliberaturum: respondisse Ciceronem, At ego, Vatini, tantas, quantas tu, ceruices, non habeo. Consulem priorem cunctis suffragijs omnes ordines, vniuersa ciuitas non prius tabella, quàm voce, declarauit. Gessit autem in suo consulatu cùm multa alia præclara, reique publicæ salutaria, & summa laude dignissima, tum Kalend. Ianuarijs senatum & bonos omneis legis Agrariæ, maximarúmque largitionum metu liberauit, atque agrum Campanium, vt ait ipse quodam loco si diuidi non oportuit, conseruauit: si oportuit, melioribus autoribus reseruauit. In C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante se consulem interpositam senatus auctoritatem sustinuit contra inuidiam, atque defendit: quosdam adolescenteis, bonos quidem & forteis, sed vsos ea conditione fortunæ, vt, si essent magistratus adepti, reip. statum conuulsuri viderentur, suis inimicitijs, nulla senatus mala gratia comitiorum ratione priuauit: C. Antonium collegam, cupidum prouinciæ, multa in rep. molientem, patientia, & obsequio suo mitigauit: prouinciam Galliam senatus auctoritate, exercitu, pecunia instructam atque ornatam, non solùm cùm C. Antonio communicauit, verùm etiam (quòd ita reip. tempora ferre existimabat) in concione reclamante populo R. deposuit L. Catilinam, quem supra commemoraui, hominem audacissimum ac sceleratissimum egredi ex vrbe iussit, vt, à quo legibus tutus esse populus R. non poterat, ab eo mœnibus tutus esse posset: ille denique tela intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefarijs manibus extorsit: ille faceis iam accensas ad Vrbis incendium, comprehendit, atque extinxit: quibus eum nominibus Q. Catulus, princeps senatus, & auctor consilij publici, frequentissimo senatu patrem patriæ nominauit: eidem vir clarissimus, L. Gellius, senatu audiente ciuicam coronam deberi dixit: eidem senatus, quod antea togato nemini, non, vt multis, reip. benè gestæ, sed, vt nulli, conseruatæ reip. testimonium dedit, & singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit: idem, cùm in concione abiens magistratu dicere à tribuno pl. prohiberetur quæ constituerat, sine vlla dubitatione iurauit, remp. & vrbem sua vnius opera esse saluam: eidem populus R. vniuersus illa in concione non vnius diei gratulationem, sed æternitatem quandam, immortalitatémque donauit, cùm eius iusiurandum tale, atque tantum iuratus ipse vna voce, & consensu approbauit. Quo tempore is eius domum fuit è foro reditus, vt nemo, nisi qui cum eo esset, ciuium esse in numero videretur. Atque ita est ab eo consulatus peractus, vt nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo R. egerit: vt semper in Rostris curiam, in senatu populum defenderet, vt multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu coniunxerit. Declaratum est anno consequente in Cicerone, quod &

 multi

multi alij viri boni, benéque de rep, meriti senserunt, atque experti sunt, plus sæpe in rep. posse vel tempora, vel fortunam, vel etiam improborum audaciam, vel populi leuitatem, & inconstantiam, quàm virtutem & innocentiam, & beneficij accepti memoriam. M. Tullius Cicero, ille ipse, qui ciuitatem ex interitu, vrbem ex incendio, & flamma, Italiam ex vastitate eripuerat, P. Clodio concionibus turbulentis multitudinem imperitam, & populi fæcem, & seruitia concitante, Pompeio vel conniuente, vel tacente, vel etiam metuente: Cæsare cum exercitu ad portas sedente, & tribuni pl. turbulentissimi furorem adiuuante: Crasso apertè ciuem optimum oppugnante, & homini sceleratissimo suffragante, ac fauente: duobus non consulibus, sed prouinciarum mercatoribus, inspectantibus, Gabinio & Pisone, quorum alter vnguentis perpetuò oblitus, calamistrata coma, vino, ganeis, lenocinijs, stupris, adulterijs confectus neminem fefellit: (nemo enim clauum imperij tenere, gubernacula reip. tractare in maximo cursu maximísque fluctibus reip. posse arbitrabatur hominem saltatorem, vnguentis delibutum, emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum & stuprorum:) alter Ciceronis affinis, amplissimo loco natus, multos in omneis parteis fefellit: nam & quia erat opinioni hominum nobilitate ipsa blanda conciliatricula, commendatus, (valet enim apud omneis clarorum virorum etiam mortuorum memoria) & quia tristem semper, taciturnum, subhorridum, atque incultum videbant, & quia erat eo cognomine, vt ingenerata ei familiæ frugalitas videretur, ei fauebant, eum gaudebant consulem reip. quem Gabinio opponerent, contigisse: eum denique ad integritatem maiorum suorum spe sua vocabant: sed cum eius animi vitia, & flagitia parietibus tegerentur: (quæ obstructio diuturna esse non potest) improbitatem ac nequitiam eius auctoritas, ac potestas declararunt. His igitur duobus consulibus partim conniuentibus, ac dissimulantibus: partim apertè ei aduersantibus, M. Tullius è patria, quam conseruarat, à Clodio eiectus est. Qua in re singularis eius in remp. amor, & patriæ caritas apparuit. Nam cum arma in templum Castoris palam comportarentur, gradus eiusdem templi tollerentur, armati homines, forum & conciones tenerent: cædes, lapidationésque quotidie in vrbe fierent: repudiaretur à consulibus senatus auctoritas, equester ordo, reus à consulibus citaretur: vnus Clodius omnium rerum potestatem armis & latrocinijs possideret: cùm senatus & viginti ampliùs hominum millia pro eo præsente vestem mutassent, consuléque senatum ac populum R. lugere vetuissent, atque ad pristinum vestitum redire iussissent: cùm denique hæc esset ei proposita conditio, vt aut tribuno pl. equitum R. & bonæ partis populi præsidio fretus resisteret ac repugnaret, aut cederet: cúmque in altero spes esset maturi reditus: in altero verò vel fortiter pugnando cadendum, vel summo cum bonorum omnium periculo atq;

adeò

adeò exitio vincendum esset: pestem omnibus bonis impendentem, eorum conseruandorum causa, maluit vnus suscipere ac subire, distrahíque à complexu suorum, quàm, proposito tot ciuium interitu, dimicare. Fuit igitur hoc summi eius in patriam amoris signum certissimum, atque illustrissimum, quòd cùm ab ea abesse sine maximo dolore non posset, hunc perpeti, quàm illam labefactari, átque interire videre maluit. Narrant boni & locupletes auctores, cùm, vento reflante, ex alto Dyrrachium, vnde soluerat, reiectus esset, cúmque è naui esset exiturus, ingentem terræ motum, & latum maris discidium extitisse: vnde coniecerunt haruspices non longum eius exilium fore; mutationis enim hæc esse signa. Quorum diuinationem exitus comprobauit. Menses enim duntaxat circiter XVI. afuit. Dicitur autem hanc calamitatem paulò humiliùs ac molliùs, quàm virum philosophiæ præceptis instructum átque imbutum decebat, tulisse. Quin cum in itinere magna quotidie vndíque hominum multitudo ad eum beneuolentiæ ergò concurreret, eíq; omnia liberaliter, & prolixè deferret: cùm ipsæ Græciæ ciuitates officijs in eum certarent: mœrore tamen contabescebat, & consenescebat, átq; identidem, vt amantes ab ijs, quas amant, diuulsi, oculos in patriam retorquebat, animúmque contractum ac demissum gerebat; Quod qui ei vitio vertunt, mollitiæque animi adscribunt, immeritò faciunt. Non enim maxima sua calamitate, & grauissimo casu commouebatur; quanquam commouebatur: sed vir patriæ amantissimus, reip. se tanquam vnico tutore ac defensore orbatæ casum lugebat, átq; iniquo animo ferebat. Præterea poterátne, cùm se à tot rerum tanta varietate diuelli, cùm à complexu suorum distrahi, cùm suas ædeis disturbari, fortunas diripi, se patriæ causa patriam amittere, spoliari populi R. beneficijs amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu videret, inficiari se esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? Tum verò néq; illud eius factum laudabile, néq; beneficium vllum ab eo in remp. profectum dici deberet, si quidem ea reip. causa reliquisset, quibus æquo animo careret: eámque animi duritiam, sicut corporis, quod cum vritur, non sentit, stuporem potiùs, quàm virtutem putaremus. Venit tandem Ciceronis reuocandi dies. Ac primùm quidem Kalendis Ianuarij, qui dies post eius ex vrbe discessum, reip. primus illuxit; eum frequentissimus senatus concursu Italiæ, referente P. Lentulo, consentiente populo R. atque vna voce reuocauit: eum idem senatus, exteris nationibus, eum legatis, magistratibúsque populi R. auctoritate sua consularibus literis, non, vt Clodius maledicti loco nominarat, exulem, sed vt senatus illo ipso tempore appellauit, ciuem, conseruatorémque reip. commendauit: ad eius vnius salutem senatus auxilium omnium ciuium cuncta ex Italia, qui remp. saluam esse vellent, consulis voce, & literis implorandum putauit: capitis eius seruandi causa Romam vno tempore, quasi signo dato, Italia tota conuênit: de eius salute. P. Lentuli, præstantissimi viri, atque

 optimi

optimi consulis, Cn. Pompeij clarissimi ciuis, ceterorúmque principum celeberrimæ & grauissimæ conciones fuerunt: de eo senatus ita decreuit, Cn. Pompeio auctore, & eius sententiæ principe, vt, si quis eius reditum impedisset, in hostium numero putaretur: ijsque verbis eiusmodi de eo senatus auctoritas declarata est, vt nemini sit triumphus honorificentiùs, quàm ei salus, restitutióque perscripta. De eodem cum omnes magistratus promulgassent, præter App. Claudium, fratrem inimici, prætérque duos tribunos pl. Sex. Attilium Serranum, & Numerium Quinctium, qui silentium suum Clodio vendiderant: P. Lentulus consul comitijs centuriatis legem tulit de collegæ Q. Metelli Nepotis sententia: quæ lex ita accepta est, vt nemini ciui vlla, quo minùs adesset, iusta excusatio visa sit: vt nullis comitijs vnquam tanta hominum multitudo, neque tantus splendor fuerit. Hac igitur lege lata, talis Ciceronis fuit reditus, vt à Brundisio vsque Romam agmen perpetuum totius Italiæ cerneretur. Neque enim regio fuit vlla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad eum venerint gratulatum. Aduentus eius in vrbeis Italiæ, & effusiones hominum ex oppidis, concursus ex agris patrum familias cum coniugibus ac liberis tales fuerunt, vt verendum ei fuerit, nequis putaret, eum gloriæ studio & cupiditate inflammatum idcirco exisse, vt ita rediret: atque vt id, quod postea ab ipso de suo reditu gloriante dictum est, se ab Italia veluti eius humeris sublatum, in patriam esse reportatum, veritate inferius esse videretur. Appropinquanti ei ad vrbem, senatus & populus vniuersus, Románque adeo ipsa, quasi suis sedibus conuulsa, ad complectendum conseruatorem suum procedere visa est: quæ eum ita accepit, vt non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ, & loci, sed etiam mœnia ipsa & tecta vrbis ac templa lætari viderentur. Eundem consequentibus diebus in ea ipsa domo, quam Clodius incenderat, pontifices, consules, prætores collocarunt: eámque (quod ante eum nemini) pecunia publica ædificandam censuerunt. Aliquot annis post suum reditum L. Murena, L. Flacco, P. Sylla, P. Sextio, M. Cælio, Cornelio Balbo, T. Annio Milone, C. Rabirio Postumo, multísque alijs defensis, omnibúsque, præter Milonem, iudicio liberatis, multis rebus in rep. præclarè gestis, in augurum collegium, quod antea neglexerat, se cooptari passus est. Ad extremum in Ciliciam pro consule profectus, re declarauit, quod & à magnis philosophis dictum est, & incredibile multis videtur, eum, qui vnam virtutem habeat, omneis habere: eúmque, qui virtute præditus sit omnia bene & præclarè gerere. Nam is, cui laus omnis parta Romæ, quæsita in foro erat: is, qui togatus patriam seruarat: is, cui vni togato supplicationem senatus decreuerat: is deniq; cui vni omnes ordines, Italia cuncta, omnes gentes testimonium vrbis atq; imperij conseruati dederant: gessit res in prouincia triumpho dignissimas,

dignissimas; signis enim collatis, aciéque instructa ad Amanum montem, magnum hostium numerum interfecit, plurimáque castella improuiso aduentu cepit, ita vt imperator ab exercitu sit appellatus. Praeterea oppidum Eleutherocilium, ferorum hominum & acrium, & ad defendendum paratorum, Pindenissum cùm vallo & fossa cinxisset, sex castellis, castrísque maximis sæpsisset: aggere, vineis, turribus oppugnauit, vsúsque tormentis multis, multis sagittarijs, magno suo labore, sine vlla molestia, sumtúque sociorum, septimo & quinquagesimo die rem confecit, vt omnibus partibus vrbis aut disturbatis, aut incensis, compulsi in eius potestatem peruenerint. Cùm autem ceteri ferè omnes, qui in prouincias mittebantur, siue prætores, siue pro prætoribus, siue pro consulibus, vrbeis prouinciales tributis & sumtibus, & rapinis exhaurirent: ea fuit continentia Ciceronis, vt, eo prouinciam obtinente, ne teruncius quidem neque in eum, neque in quemquam legatorum, aut quæstorum, aut aliorum comitum insumtus fuerit. Quin non modò fœnum, quod lege Iulia licebat, sed ne lignum quidem accipiebat; vnde nata ei occasio est ioci illius, quo M. Cœlium illusit: qui cum à Cicerone per literas petiuisset, vt negotium daret ijs, qui venari solebant, pantherarum capiendarum, sibique Romam aduehendarum, rescripsit ei perurbanè & peruenustè, hoc quidem agi mandato suo diligenter: sed earum miram esse paucitatem: & eas, quæ essent, valdè dici queri, quòd nihil cuiquam neque insidiarum, neque iniuriæ in sua prouincia fieret, nisi sibi. Prouincialeis conuiuio quotidie accipiebat non sumtuoso, neque opiparo, neque magnifico quidem illo, sed liberali, & copioso, & prolixo: domus eius ianitorem non habebat: nunquam à quoquam recubans in lecto repertus est, sed à prima luce aut stans, aut inambulans in atrio salutanteis comiter & officiosè excipiebat. Fertur autem neque virgis quemquam vnquam contumeliosè verberasse, neque vestem cuiquam lacerasse, neque ira elatus maledixisse, aut multam per contumeliam irrogasse. Aiunt præterea eum ita per Asiam iter fecisse, vt etiam fames, qua nihil miserius est, quæ tum erat in ea Asiæ parte, cui præerat, (messis enim nulla fuerat) ei optanda fuerit. Quacúnque enim iter fecit, nulla vi, nullo iudicio, nulla contumelia, auctoritate & cohortatione perfecit, vt & Græci, & ciues R. qui frumentum compresserant, magnum frumenti numerum populis pollicerentur. Itaque exercitu imbecillo contra magni belli metum firmissima præsidia habuit, æquitatem, continentiam, abstinentiam, integritatem, innocentiam. Atque his subsidijs ea est consecutus, quæ nullis legionibus consequi potuisset, vt ex alienissimis socijs amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderet, animósque nouarum rerum expectatione suspensos, ad veteris imperij beneuolentiam traduceret. Postremò non modò Ariobarzanem regem præsentibus insidijs liberauit, ei saluti fuit, eius regnum seruauit, incorruptum se, atque integrum eius insidiatoribus præbens, verùm etiam, vt cum auctoritate

regnaret,

regnaret, curauit, atq; perfecit. Quòd si in omnibus sæculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quàm hostium copias superarent, nostrum est profectò eum virum, qui ad res bellicas hæc, quæ rariora sunt, genera virtutum adiunxit, cum præstantissimis imperatoribus comparare. Atqui tale de eo senatus, populúsque R. iudicium fuit. Námque ei supplicationem, triumphúmque & senatus decreuit, & populus comprobauit; verum quia paulò antequàm senatus ei triumphum à consulibus flagitaret, sparsa fuerant quædam belli ciuilis inter Cæsarem & Pompeium semina: quos cum inter se reconciliare in gratiam vellet, cupiditates certorum hominum ei ex vtraque parte impedimento fuerunt: ei quidem ad vrbem accedenti ita obuiam prodîtum est, vt nihil fieri potuerit honorificentius: verum tamen non triumphauit. Incidit enim triumphi tempus in flammam ciuilis discordiæ: cui mederi sæpe conatus, nihil profecit, quorundam non solùm improborum, sed etiam eorum, qui boni habebantur, furore eius consilijs & conatibus obstante: cùm hi belli fortunam experiri cuperent, ille clamaret bello ciuili nihil esse miserius. Occupato tandem à Cæsare Arimino, Pisauro, Ancona, Arrecio: vrbe à consulibus & Pompeio direptioni & incendio relicta, relicta ad extremum etiam Italia, Cicerone vehementer improbante, Græciáque petita: cùm Cicero diu, multúmque æstuasset, dubitans vtrùm Pompeium sequeretur, & bello ciuili interesset, an in Italia maneret & quiesceret, (quod ei per Cæsarem licebat) cùm identidem diceret, se habere quem fugeret, non habere quem sequeretur: tandem non victoriæ spe elatus, sed officio adductus, neque officio publico, sed priuato: neque reip. causa, quam funditus deletam putabat, sed ne quis putaret eum ingratum esse in illum, qui leuarat eum ijs incommodis, quibus affecerat: non cupiditate aliqua impulsus, sed pudore victus, ipse quoque mare transijt, atque ad Pompeium se contulit, prudens & sciens ad exitium ruens voluntarium. Neque eum Cæsar vel promissis suis de sententia potuit demouere, vel potestate, metúve deterrere. Quin cum Cæsar & Cicero congressi inter se, & collocuti essent, Cæsárque Ciceronem hortatus esset, vt ad vrbem veniret, quòd diceret, & damnatum iri se eius iudicio, nisi veniret, & tardiores fore reliquos, nisi vnà cum eis veniret: si nullam aliam ob rem venire nollet, at certè veniret, vt de pace ageret suo arbitratu: respondit Cicero, se, si huius rei gratia veniret, sic de ea re acturum: senatui non placere iri in Hispanias, nec exercitus in Græciam transportari, multáque de Pompeio deploraturum. Quid potuit à quoquam aut liberiùs, aut fortiùs & ei homini, penes quem tanta erat potestas, & tali tempore responderi? Atqui extrema multò etiam liberiora, & constantiora fuerunt. Nam cùm Cæsar dixisset, se hæc nolle dici: tum Cicero eò (inquit) adesse nolo, quòd aut sic mihi dicendum est, multáque, quæ nullo modo silere possem, si adessem: aut non veniendum. Cùm multa autem diuinitus à

M. Tullio

M. Tullio de hoc bello, eiúsque euentu multò antè prædicta feruntur, tum illud in primis. Cùm omneis opes suas & populi R. Pompeius ad Cæsarem detulisset, seróque ea sentire cœpisset, quæ multò antè præsenserat & præuiderat Cicero, eam Cæsaris esse potentiam, vt ei sine bello ciuili resisti non posset, cúmque iam inferri patriæ bellum nefarium videret: eius illa vox fuit nota multis, vtinam, Cn. Pompei, cum Cæsare societatem aut nunquam coîsses, aut nunquam diremisses. Atque illo tamen tempore non causam se, sed consilium improbare dicebat; serò enim Pompeium, & senatum ijs armis aduersari videbat, quæ præterito tempore confirmata per ipsos erant: dolebátque pilis & gladijs, non consilijs, neque auctoritatibus de iure publico disceptari; & tametsi ea, quæ facta sunt, cùm fore prædicebat, certo non diuinabat futura: sed quod & fieri posse, &, si euenisset, exitiosum fore videbat, id ne accideret metuebat: tamen si ei alterutrum de euentu, atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod euenit, quàm quod alij sperabant, exploratius promittere potuisset. Victo igitur Pompeio, amissis etiam castris, cùm alij bellum renouare conati sese in Africam contulissent, alij locum exulio quæsiuissent: sese victori credere, & Romæ habitare maluit, hanc rationem secutus, quia si ibi ciuitas esset, ciuis: si non esset, exul esse posset Romæ non incommodiore loco, quàm si se Rhodum, aut Mytilenas contulisset. Tulliæ filiæ obitum ægrè ille quidem tulit, sed non est tamen longiùs progressus, quàm homini grauissimi philosophi concesserunt: quorum scripta omnia, quæcunque tunc in eam sententiam extabant, non solùm legit, (quod ipsum erat fortis ægroti accipere medicinam) sed etiam in sua scripta transtulit: quod afflicti, aut fracti animi non fuit. Quare immeritò à quibusdam reprehensus est, desiderantibus scilicet maiorem in eo firmitatem, atque constantiam. Nam siue ita leuatus erat, vt animum vacuum ad res difficileis scribendas afferret, reprehendendus non fuit: siue aberrationem illam à dolore delegerat maximè, quæ liberalissima, doctóque homine dignissima est, laudari etiam eum oportet. Coniurationis in C. Iulium Cæsarem non fuit conscius, neque particeps. Quòd si fuisset, non solùm tyrannum, sed tyrannidem sustulisset; nunc autem Cæsare interfecto, subortus continuò est in eius locum longè & impotentior, & deterior dominus Antonius, qui remp. funditus euertit. Notum est illud, ex principio epistolæ cuiusdam ad Trebonium: cum quo congruit quod item ad Cassium scripsit. Quàm vellem me ad illas pulcherrimas epulas Idibus Martijs inuitasses: reliquiarum nihil haberemus. At nunc cum his tantum negotij est, vt vestrum illud diuinum in remp. beneficium, nonnullam habeat querelam. Cum igitur M. Antonius paucis post cædem Cæsaris diebus, in æde Telluris de concordia verba fecisset, eius orationem subsecutus Cicero, iecit fundamenta pacis, Atheniensiúmque vetus exemplum renouauit, atque omnem memoriam

discordia-

discordiarum obliuione sempiterna delendam censuit. Cùm lux quædam reip. oblata videretur, non regno modò, sed etiam regni timore sublato, magnúmque pignus populo R. dedisset Antonius, se ciuitatem liberam esse velle, eò quòd dictatoris nomen, quod sæpē iustum fuerat, propter perpetuæ dictaturæ memoriam funditus è rep. sustulisset: ecce repente, Cæsare funere elato, etiam laudato à M. Antonio, miserabiliter cùm sæpe hæc verba iteraret, tantum virum, clarissimum ciuem interfectum, & veste cruenta ad misericordiam populo commouendam explicata, atque hoc pacto multitudine concitata, ac pæne ad furorem redacta, adeò vt gladijs destrictis coniuratos appeteret, & cum facibus ad eorum ædeis conuolaret: tum & mutauit se ipse Antonius, & in peiorem partem versa sunt omnia, Brutúsque & Cassius, & ceteri patriæ liberatores profugere ex vrbe coacti sunt. Ita M. Tullius hæc audire malens, quàm videre, proficiscendi in Græciam consilium cepit. Cùm ex Leucopetra, promuntorio agri Rhegini, conscendisset, vt transmitteret: non ita multùm prouectus, reiectus Austro est in eum ipsum locum, vnde conscenderat. Intempesta nocte, accepto à quibusdam Roma recentibus nuntio, M. Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Gallijs prouincijs, ad auctoritatem senatus esse rediturum: tum, abiecto profectionis consilio, celeriter Veliam aduectus Romam redijt, non spe proficiendi aliquid, sed vt, siquid sibi humanitus accidisset (multa autem sibi impendêre prouidebat præter naturam, prætérque fatum) eius diei, quo die de rep. in senatu verba faceret, vocem, testem populo R. relinqueret suæ erga patriam voluntatis. Romam reuertenti tanta hominum multitudo obuiam processit, reditúmque gratulata est, vt dies integer in salutationibus & gratulationibus consumtus sit. Die postero, cùm Antonius senatum adesse iussisset: Cicero autem de via langueret, misißétque ad eum pro amicitia qui eum oraret, vt eo die sine eius offensione abesse liceret: ille, senatu audiēte, dixit, se cum fabris & dolabris domum Ciceronis iturum, eiúsque domum disturbaturum, nisi maturè in senatum veniret: statímque misit milites, qui aut eum domo vi abstraherent, aut domum eius incenderent: à quo incepto, & consilio tamen communibus amicis deprecantibus reuocatus, pignoribus ablatis, & multa irrogata destitit; his simultatum, odiorúmque initijs inter Ciceronem & Antonium ortis, cùm Antonius multa in rep. contra leges quotidie moliretur, pecuniam publicam dissiparet, exules sine lege restitueret, vectigalia venderet, prouincias de populi imperio tolleret, regna pecunia addiceret, colonias populi R. oppugnaret, tormentísque verberaret: Octauius adolescens, C. Iulij Cæsaris, sororis filius, qui tum erat Athenis, heredem se Cæsaris auunculi professus, aditáque hereditate, ingentem pecuniam ex bonis Cæsaris à M. Antonio ablatam esse querens, eámque repetens: illo recusante, cum eo suscepit inimicitias: & breui tempore comparato ex veteranis iusto & firmo exercitu, M. Antonio cum

magnis

magnis copijs Brundisio ad vrbem aduolanti sese opposuit, cum senatus, populúsque R. nullos duces haberet, nullas copias, nullum esset consilium publicum, nulla libertas. Quod nisi quis cum senatui, populóque R. obtulisset deus, aut dandæ ceruices erant crudelitati Antonij nefariæ, aut fuga quærenda: quæ tamen ipsa exitum non habebat, quia omnia ad perniciem senatus, populíque R. pestifero illi patriæ euersori patebant. Quocirca M. Tullius dandum imperium Cæsari adolescenti censuit: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest; decreuit etiam, vt esset pro prætore eo iure, quo qui optimo, vt adolescentem his præmijs ad causam libertatis defendendam magis ac magis excitaret. Signa postea cum Antonio hic idem Cæsar, Hirtius & Pansa consules contulerunt. Quo in prœlio cum Hirtius graue vulnus accepisset, ex quo interijt, Pansa autem occubuisset, victus fugisset Antonius, Cæsar reliquus esset imperator, quem totus populi R. exercitus sequeretur, atque intueretur; cœpit tum senatus potentiam Cæsaris extimescere. Itaque vt eius opes imminueret, conatus est milites veteranos ab eo præmijs & muneribus auocare. Qua ille re cognita, veritus ne nudus ab omni præsidio, inimicorum iniurijs esset opportunus: quosdam è suis ad Ciceronem allegauit, ei qui suaderent, vt sibi consulatum petenti suffragaretur, atque vnà cum ipso se consulem faciendum curaret: Ciceronem omneis Cæsaris opes, sibi paratas suas esse, credere iuberent: omnia Cæsarem, quæ illi expedire, aut quæ illum velle cognouisset, pollicerentur. Quæ cùm facilè Ciceroni persuasissent, non quòd suæ ambitioni consulere, suæúe gloriæ velificari studeret, (quòd quidam falsò criminantur) sed vel quia exercitum Cæsari, quem ipse compararat, adimi debere, aut etiam posse non putabat: vel quia, quem alium, præter Cæsarem, eiúsque exercitum, Antonio, & eius copijs, quas post cladem acceptam, statim repararat, opponeret, non habeat: vel quia Cæsarem causam libertatis semel susceptam deserturum, ac proditurum non existimabat: omnia eius causa velle cœpit, omneísque ei honores sua sententia, suóque decreto detulit. Eripere autem ei aut imperium, quod ei belli necessitas dedederat: aut milites, qui illius nomen, promissa, fidem, auctoritatem, imperium secuti pro populi R. libertate arma ceperant, fas esse non putauit. Neque verò Ciceronem, virum & natura prudentissimum, & vsu experientissimum, fugiebat, quanto suæ existimationis, ne dicam capitis, periculo, fidem suam populo R. pro Cæsare adolescente obligasset: neque idem ignorabat, multò grauiorem ac difficiliorem esse animi, iudicij, sententiæ, maximis præsertim in rebus, quàm pecuniæ pro altero obligationem, quoniam quiuis pecuniam, quam promiserit, soluere de sua re familiari potest, nisi egentissimus sit: fidem autem suam siquis pro altero reip. obligarit, liberare eam non potest, nisi is, pro quo fidem dederit, dependi patiatur. Sed sibi persuaserat Cicero, quanquam flexibilis erat Cæsaris adolescentis ætas, & multi

ad deprauandum parati, eam tamen, & in eo esse siue ingenij, naturæque bonitatem, siue virtutis indolem, & in se auctoritatem, & in causa suscepta pulchritudinem ac dignitatem, vt eum facilè retinere posset; & fecisset, nisi vel fata humanis consilijs obstitissent, vel pestifera consilia apud Cæsarem plus quàm salutaria valuissent, Qui igitur Ciceronem, quòd homo senex vt ab adolescente deciperetur, commiserit, reprehendunt, næ illi valde iniqui, atque iniusti sunt existimatores, quippe cùm aut postulent, vt homo præstet quod non est hominis præstare, aut de consilijs hominum ex euentu iudicent. Atqui neque hominis est præstare vel fatum, vel fortunam, vel quidquam aliud, quod vireis humanas superat: neque consilia debent euentis ponderari. Fuit igitur Ciceronis consilium & rectissimum & prudentissimum, vt illa tempora tulerunt, neque quisquam mortalium est, qui quidquam illo tempore salutarius à quoquam aut cogitari, aut prouideri potuisse, quàm quod à Cicerone cogitatum ac prouisum est, demonstrare possit. Summa tum erat in reip. rei pecuniariæ difficultas, qui impeditissimus in omni re & priuata & publica nodus est: exhaustum erat ærarium: obsurdescebant homines ad nomen tributi: Antonio furenti sine exercitu obsisti non poterat: nullæ erant in Italia copiæ, nulli duces, præter Cæsarem, qui se Antonio opponeret. Quid cuiquam prudenti reip. moderatori, & bono ciui melius poterat in mentem venire, quàm vt adolescentem, nobilem, locupletem, & cùm per se potentem, tum propemodum Cæsaris auunculi potentiæ heredem, militibúsque veteranis gratissimum, honoribus, & præmijs ad populi R. libertatem, patriæque salutem defendendam eliceret, atque inuitaret? An imperium ei denegando, eum à rep. alienaret? Quid dementius? Præterea quid iniustius, quàm vt alienam culpam M. Tullius sustineat, postulare? Atqui & euersæ reip. & extinctæ libertatis causa ab altioribus principijs repetenda est. Nam si verè existimare, ac ratiocinari volemus, totius rei culpam in Pompeium, & Cæsarem cōferendam esse reperiemus. Dum enim & Cæsar Pompeij affinitatem suæ potentiæ amplificandæ causa expetit, & Pompeius suarum quoque opum augendarum gratia Cæsaris filiam Iuliam sibi vxorem poscit, quod & ne fieret, Cicero longè in posterum prospiciens cauerat, si ei obtemperatum esset: &, si fieret, reip. perniciosum fore prædixerat: fit, vt hi duo, ad quos tertius accessit Crassus, omnia ad suam potentiam reuocantes, omniáque neglectis legibus, suo arbitratu in rep. gerentes auctoritatem senatus eneruent, vniuersíque populi R. libertatem funditus euertant. Non parum etiam momenti ad hoc malum conflandum vir alioqui prudentissimus, atque integerrimus, Cato attulit; hic enim, dum ærarium nimis pertinaciter defendit, & publicanis, vt induceretur locatio, postulantibus, cùm dicerent, se cupiditate prolapsos, nimis magno publica cōduxisse, nimis acriter aduersatur: equites R. à senatu alienauit, ordinúmque con-

coniunctionem, quam M. Tullius in suo consulatu effecerat, quod erat maximum, vt ille verè prædicare, & gloriari solebat, reip. firmamentum, planè disiunxit, ac dissoluit. Quo facto Cæsari, qui sibi viam multis iam antè annis ad principatum muniuerat, aditum ad sua conata, & cogitata perficienda latissimam, facillimámque aperuit. In hac re quóque peccauit Cato, quòd Pompeij affinitatem sibi vltrò oblatam, spreuit: cuius facti, quamuis ea, quam afferebat, probabilis esset causa, cùm diceret, se ea gratia Pompeij filiam secum matrimonio copulari noluisse, ne Pompeium aut iniqua postulantem, aut minùs rectè facientem, vel contra leges affinitate adductus adiuuaret, vel contra necessitudinis officium patriæ caritate reuocatus oppugnaret: tamen in eo parum vidit, quòd ita Pompeium, cuius opes illa affinitate ad senatum adiungere poterat, cum Cæsare coniungi passus est, & factiosis hominibus perniciosæ potentiæ, quam frangere, aut certè imminuere poterat, amplificandæ, inter eos affinitate contracta, copiam fecit. Non igitur, vt ad Ciceronem reuertar, aut temeritas, hominem consideratissimum, aut credulitas virum prudentissimum, aut ambitio ciuem in sua rep. principem, & omnibus populi honoribus ornatum, ac pæne dicam quasi satiatum, atque expletum, obcæcauit, sed vel Octauij perfidia & regnandi cupiditas, vel temporum inclinatio, vel fatalis quædam calamitas (quam nemo mortalium humano consilio vitare, aut auertere potest) vel hæc vniuersa & Ciceronem vnà cum rep. & remp. vnà cum Cicerone perculerunt atque afflixerunt. Fuit enim hoc illius diuini viri fatum sine rep. neque posse vincere, neque vinci. Ita Cæsar adolescens, coniunctis cum Antonio & Lepido sensibus, & copiis, Ciceronem, à quo tantopere fuerat ornatus, deseruit, & in potestatem inimici crudelissimi tradidit atque permisit. Quo facto vnà cum fratre Quincto proscriptus est. Hoc nuntio accepto cùm fugere in Macedoniam ad Brutum vnà cum Quincto, quem secum habebat in Tusculano, constituisset: Quinctus frater autem domum sibi reuertendum esse existimaret, quod ad hoc iter faciendum, viaticum sibi non prouidisset, nihilque domo, ad eius itineris sumtum tolerandum deportasset: complexi inter se, multis cum lachrymis alter ab altero distracti ac diuulsi sunt. Ac Quinctus quidem paucis pòst diebus cum filio interfectus est, à seruis suis indicatus ac proditus. Marcus autem nunc omnia grauia & horribilia expectans, nunc in Cæsare aliquid spei habens, & identidem sententiam, consiliúmque profectionis & mansionis mutans, multísque tristissimis ostentis mortem sibi præsignificari intelligens, seruorum suorum fidei & custodiæ sese credidit, potestatique permisit. Illi autem eum in villam quandam in ora maritima sitam detulerunt: quò simulatque peruénit, quieti sese dedit ad omnem euentum paratus. Quiescente Cicerone cùm serui diris atque horribilibus coruorum vocibus ac volatibus domini interitum, nisi maturè fugam

capesseret, denuntiantibus ac significantibus moniti, Ciceronem seruare in animum induxissent, indignum esse arbitrati, committere, vt necis domini spectatores essent, praesertim cùm aues ipsae salutis eius expediendae rationem, viámque ostenderent: subitò partim inuitum, partim precibus omnibus oratum, vt se seruari pateretur, eum in lectica collocatum, itineribus deuijs ad mare circumgestarũt. Interea percussores ab Antonio missi Herennius centurio, & Popillius quidam tribunus militum, quem patricidij accusatum quondam defenderat Cicero, audacibus hominibus & ad caedem paratis stipati, adueniunt. Ianua villae Ciceronis clausa reperta, & cùm fores pulsassent, Cicerone non inuento: cùm ceteri, qui intus erant, non ita multi, vbi esset, aut quò iuisset, interrogati, scire se negassent: adolescens quidam, Philologus nomine, Quincti libertus, quem Marcus ipse erudierat, nullo metu, nulla vi coactus, & sponte sua Herennio dicitur enuntiasse, Ciceronem à seruis ablatum atque ereptum esse & quà iter faceret, indicasse. Qua re audita, paucis comitibus sumtis, Herennius ad Ciceronem cucurrit. Ille autem eorum aduentu ex strepitu & rumore cognito, primùm consistere seruos & iumenta iussit: deinde aperta lectica, &, quod erat facere solitus, barba leuiter manu attrectata: contentis ac defixis in percussorem imminentem iam & propinquũ oculis, prolixo capillo, barba promissa, toto corpore inculto, squaloris & horroris pleno, curísque & vigilijs confecto, vltrò praebuit iugulum: & cùm ceteri omnes illi sicarij à tam taetro spectaculo oculos auerterent, tanti viri maiestatem, orisquée dignitatem reueriti, Herennius caput ei gladio ceruicibus abscidit, simulqúe manum eam, qua Philippicas orationes conscripserat, quod ita iusserat Antonius, praecìdit. Ita vir optimus, optiméque de patria meritus hominis importunissimi, & crudelissimi iussu, rep. ab tyrannis audacissimis ac sceleratissimis oppressa, vnà cùm patria, quam toties seruarat, occidit: neutrum eorum, quae maximè exoptarat, consecutus: quorum alterum erat, vt moriens populum. R. liberum relinqueret: alterum, vt ita cuique, vt quisque meritus esset, eueniret. Fuit in illo viro singularis iustitia, temperantia, moderatio, frugalitas, abstinentia, lenitas, innocentia, castitas, sanctimonia, integritas, fides, continentia, probitas, prudentia, fortitudo, animi magnitudo, & despicientia rerum humanarum. Quòd autem & à nonnullis timidior dictus est natura, & ipse talem se in scriptis suis confitetur: non est ea timiditas intelligenda, quae cum fortitudine pugnat, & quae ignauia appellatur, qua qui praeditus est, à factis fortibus, & à periculis pro patria, & libertate, & dignitate adeundis refugit: sed ea animi affectio, quae considerata ratio rectius appelletur: & quae prudentiae maximè finitima, & paene gemina est. Est enim prudentis timidum esse in magnis, periculosisq; rebus, sempérq; magis aduersos rerum exitus metuere, quàm secundos sperare. Scripta plurima reliquit, quae vtinam & omnia, & integra, ad nos peruenissent. Quantum

ex

ex omnibus, iisque totis & integris, fructum percepturi fuerimus, ex eo cognoscere licet, quòd ex his reliquijs, iisque mutilis & laceris, tantam ad literarum studiosos vtilitatem peruenire videamus. Cum sint autem eius scripta in quatuor genera distributa, aliáque sint quasi τεχνικὰ, quibus tota Ars dicendi continetur: alia, quæ orationes appellantur: alia, quæ epistolæ: alia, quæ philosophica: eorum nullum est, vnde quisquam, quantumuis iustus rerum existimator, quidquam vel minimum ad mores corrumpendos valere verè criminari possit. Atque, vt omittam Rhetorica, quæ totam artem dicendi copiosissimè, prudentissimè, distinctissimè, planissimè explicatam complectuntur: in orationibus ipsis, præterquàm quòd incredibilem, singularem, admirabilem, ac pæne diuinam sermonis elegantiam, venustatem, grauitatem, vim atque vbertatem continent: multi sunt præterea loci ad philosophiam pertinentes, & grauissimè, & ad rem accommodatissimè tractati. Nihil de religione, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus aut vitijs, nihil de officio, nihil de dolore aut voluptate, nihil de vita aut morte, nihil de perturbationibus animi, & erroribus à philosophis vllis disputatum est, cuius non appareant atque emineant in orationibus M. Tullij illustria quædam & præclara lineamenta, atque adeò viua simulacra. Quod idem de epistolis verè dici potest. Iam philosophica totam & veterum Academicorum, & nouorum, & Peripateticorum, qui nihil ferè à veteribus Academicis discrepabant, & Stoicorum, Epicureorum, & aliorum sententiam, rationémque continent. Nam cùm de rebus omnibus, vt Academicus, non solùm in vtramque partem disputaret, verùm etiam ex omnium philosophorum sententijs quid in quaque veri inesset, studiosè eliceret, appâret ex eius scriptis nullius illum philosophiæ rudem atque expertem fuisse. Neque verò est quòd eum quisquam ex tali disputandi genere aut nulla in certa sententia constitisse, neque quidquam, quod sequeretur, habuisse: aut impium fuisse, minúsque rectè de deo, aut de animorum immortalitate sensisse existimet. Quin ex eius scriptis intelligere licet, eum & id solum rectum esse sensisse, quod honestum, quod iustum, quod denique cum virtute consentaneum, & coniunctum sit, & in virtute plurimum esse præsidij ad benè beatéque viuendum iudicasse, & deum vnum esse huiusmodi opificem atque effectorem, eundémque mentem solutam & liberam, segregatam ab omni concretione mortali, omnia sentientem & mouentem, ipsúmque præditum motu sempiterno, in omneis beneficum ac liberalem, omnibus animantibus commoda, quibus vtuntur, lucem, qua fruuntur, spiritum, quem ducunt, dantem atque impertientem, omnia cogitantem, intelligentem, prouidentem, atque animaduertentem: bonis & pijs suæ

pietatis præmium persoluentem, improbos & impios pœnis sempiternis afficientem, persuasum habuisse. Sed erat mos ille patrius, atq; auitus Academicus, semper in dicendo ac disputando omnibus aduersari, iudiciúmque suum nusquam interponentem ea approbare; quæ similia veri viderentur: quæ contrà, improbare; hunc morem adamauerat atque experiuerat Cicero, eúmque in primis sequebatur, diligentérque retinebat, vt affirmandi arrogantiam vitans, eadem opera temeritatem fugeret, à sapientia maximè discrepantem, plurimúmq; dissidentem. Huius igitur diuini scriptoris lectionem, Carole, noli putare cum aliorum Latinorum lectionis vtilitate esse comparandam. Ex alijs enim vel quod ad vnam aliquam artem pertineat, vel, si fortè etiam ad plureis referri possit, quod tamen aut minùs distinctè, aut minùs eleganter, atq; ornatè, aut minùs variè & copiosè, aut minùs eruditè scriptum sit, petere solemus. Ex hoc tanquam vberrimo omnium doctrinarum atque artium fonte, siue gramaticum aliquid, siue rhetoricum, siue dialecticum, siue historicum, siue poëticum, siue geographicum, siue œconomicum, siue morale & politicum, siue physicum, siue geometricum, siue musicum, siue astrologicum, siue theologicum (cuiusmodi quidem theologicum illa tempora ferebant) quicquid denique ad vllam omnino artem libero homine dignam pertinens requiras, hinc tibi assiduè haurire, hinc auidissimam sitim explere, hinc immensa atque ingentia prata irrigare licet. Ab hoc discunt pueri, ab hoc senes: ab hoc priuati, ab hoc magistratus: ab hoc rustici, ab hoc vrbani: ab hoc miseri & calamitosi, ab hoc beati & fortunati: ab hoc pauperes & egentes, ab hoc diuites & abũdantes: ab hoc ignobiles & obscuri, ab hoc nobiles & clari viri: ab hoc plebeij, ab hoc patricij: ab hoc sacerdotes, ab hoc profani: ab hoc Galli, ab hoc exteræ nationes: ab hoc militares & sagati, ab hoc pacis alummi, & togati: ab hoc homines infimi & humiles, ab hoc viri excellentes & principes: ab hoc manipulares, ab hoc imperatores: ab hoc poëtæ, ab hoc oratores: ab hoc grammatici, ab hoc philosophi: ab hoc medici, ab hoc iurisconsulti: ab hoc qui viuunt in regno, ab hoc liberæ ciuitates: ab hoc populares, ab hoc optimates: denique nemo est mortalium, cuiuscunque sit vel ætatis, vel loci, vel ordinis, vel fortunæ, vel studij, vel nationis, quin à Cicerone & melior, & doctior fieri possit. Quid? existimásne Carole, tot doctissimis atque amplissimis viris, quos habet tua Gallia innumerabiles, tot magistratibus, tot curiarum præsidibus, tot prætoribus, tot legatis, tot supplicum libellorum in tua Regia magistris, tot consiliarijs, tot causarum actoribus & patronis, tot oratoribus, tot iurisconsultis aut suppetere posse, quod quotidie dicant in tanta varietate rerũ, nisi animos suos cum aliorũ scriptorũ, tum maximè Ciceronis lectione excolant: aut tantam contentionem, tot ac tantos labores eis esse tolerabileis,

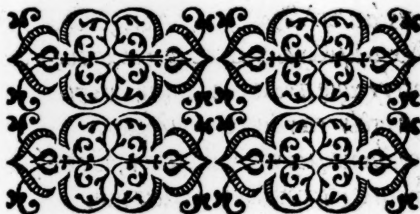
leis, nisi sese huius potissimùm eruditissimi, disertissimiq; scriptoris & suauissimo sermone, & grauissimis sententijs relaxent? Enimuero, Carole, cùm multis alijs nominibus gloriari, seu (vt Christianiùs dicam) deo optimo, maximo, gratias agere debes, tum ob hanc rem maximè, quòd tuus hic populus ita literas amplecti cœpit, vt fugatis tenebris, lucem adspicere, pulsa barbarie, sermonis munditiem atque elegantiam expetere, posita atque exuta inhumanitate, humanitatem & cultum loquendi genus adamare, profligata ac domita ignoratione literarum atque inertia, eruditarum linguarum, bonarúmque artium studio flagrare cœperit. Quemadmodum enim ex superiorum seculorum inscientia atque ignorantia, nata sunt omnium malorum, quæ in nostram ætatem redundarunt, semina: ita spes est fore, vt ambitione, profusione, luxuria, intemperantia, libidine, auaritia, iniustitia, perfidia, impietate, ceterísque immanibus animorum, & rerumpublicarum pestibus ac venenis extinctis, ac funditus deletis, vnà cum literis reuirescant & reuiuiscant in Gallia tua honestæ laudis studium, frugalitas, parsimonia, temperantia, pudor, abstinentia, iustitia, fides, pietas, ceteráque animorum & ciuitatum præsidia, ac firmamenta. Sed, vt ad Ciceronem nostrum redeam, hic est ille scriptor, Carole, quem ciuium tuorum clarissimi, atque amplissimi viri, quorum alij sunt senatores, alij apud externos principes legati, alij in tua Regia supplicum libellorum magistri, alij curiarum centumuiralium præsides, alij consiliarij, alij tuarum causarum actores ac patroni, alij procuratores tui, alij secretarij, alij causidici, egregiè præter ceteros amplectuntur, habent in sinu, manibus terunt, oculis vorant, assiduéq; legunt atque ediscunt; hic est, qui cùm omnibus cuiusuis fortunæ, ordinis, status, loci hominibus immensam atque infinitam rerum ac verborum copiam suppeditat: tum maximè eos, qui tibi assiduam operam nauant, quorum consilio & opera in tuis rebus obeundis, explicandis ac gerendis vteris, Cancellarium tuum, virum sapientissimum ac prudentissimum, tuos supplicum libellorum magistros, senatores, oratores, legatos, prætores, iudices, consiliarios, causarum actores ac patronos ijs rebus omnibus, quibus instructos esse oportet homines talibus muneribus præpositos, ornat, atque instruit. Hunc qui legunt, hunc qui non solùm oratione, & dicendi ratione imitantur, atque exprimunt, verùm etiam vita factísque sequuntur atque æmulantur: idem spectant, idémque intuentur, quod ei propositum fuit, quódque omnibus reipubl. moderatoribus, & regibus propositum esse debet: quod tu, Carole, vnicè exoptas, quod tui maiores vehementer expetiuerunt, populi quietem, otium, salutem, ac vitam beatam.

 Fuit

Fuit enim M. Tullius partium optimatium, & ,vt Graeci appellant aristocraticus. Statui autem reipublicæ optimati, quem aristocratiam illi nominant, idem propositum est, quod regali. Et vt in aristocratia præsunt ij reipub. qui consilio, sapientia & virtute præstant: ita reges benè morati: & iustitiæ fama, gloriáq; florentes, initio ab hominibus quæsiti & constituti sunt, vt talibus regibus, tanquam legibus parentes, benè beatéq; viuerent: quorum regum filij, ac posteri, longo ordine regnum acceptum ijsdem artibus, quibus fuerat partum retinentes, regium nomen, regiámque potestatem semper apud omneis genteis obtinere consuerunt: & meritò. Nam præterquam quod credibile est sapientium & iustorum regum filios & posteros maiorum suorum simileis futuros: eorũ, qui populum sibi creditum iustè & sapienter gubernarunt ac rexerunt, liberis iure hic debetur honos, vt, quorum ipsi iustitiæ, sapientiæ, clementiæ, ceterarúmque virtutum hereditatem creuerunt, eorum quoq; amplitudinis maiestatis, potentiæ hæredes existant. Hunc igitur illum Ciceronem, doctissimum virum, eloquentissimum, integerrimum, castissimum, sanctissimum, conseruatorem reipub. parentem patriæ à senatu appellatum, quem Romani aspectabant, cuius ob os ora aduertebant sua, cui vni togato post vrbem conditam supplicatio decreta est, cuius libri omni doctrinæ genere referti sunt, cuius lectione omnes humanitatis participes incredibiliter delectantur, à quo erudiuntur, à quo expoliũtur, atque excoluntur: hunc (inquam) Ciceronem locis innumerabilibus ope veterum membranarum, quarum bonam partem nobis Erricus Memmius, vir clarissimus supplicum libellorum in Regia tua magister, suppeditauit, à nobis emendatum & propemodum in integrum restitutum (nam omnia quidem eius vulnera sanare neque alij doctissimi & clarissimi viri, qui ante me hoc idem facere conati sunt, potuerunt, neq; ego potui: sed tamen hoc assecutus sum, vt iure gloriari possim, nunquam antea Ciceronis scripta typis impressa, in hominum manus integriora peruenisse) interea, dum tu ab vrbe Lutetia abes, & fineis regni tui peragras, in publicum edendum curaui; meos autem in hoc opere conficiendo consumptos labores clarissimo illi viro, quem modò nominaui, Errico Memmio, consecraui, primùm quia mihi huius negotij suscipiendi suasor atq; auctor fuit: deinde quia adiutor, ac pænè dicam socius: postremò quia me ita facturum fidem ei dedi. Sed ipse Memmius huius rei à me susceptæ, & iam tandem confectæ magnitudine animo agitata, & perspecta, multò antè prospiciens quanta mihi inuidiæ moles immineat, suasit mihi, vt tuam istam validissimam & potentissimam dexteram, fidem certissimam, & stabilissimam, præsidium firmissimum ac munitissimum implorarem: quibus ego tectus & sæptus, inuidorum, maleuolorum, sycophantarum, quorum plena sunt omnia, venenatos & pestiferos,

feros morsus: furum ac plagiariorum, quia omnia aliena inuncant, atque harpagant, tagaceis & rapaceis manus effugere possem. Hoc igitur facio, Carole, téq; precibus omnibus oro atq; obsecro, primùm vt me & collegas meos, quos in hac vrbe totius Galliæ maxima, celeberrima, opulentissima, linguas eruditas & ingenuas arteis docere voluisti: deindè, vt ceteros omneis, qui literas vel profitentur & docent, vel amant & venerantur, ea beneuolentia comprehendas, eáq; fide complectare, qua fide Franciscus I. auus tuus, literarum ac doctrinarum parens, eos complecti solebat: postremò vt Ciceronem mea quidem opera & diligentia, meóq; summo labore, ac studio, multis denique vigilijs, & pæne dicam, ærumnis: tui autem supplicum libellorum magistri Errici Memmij adiumento, ac subsidio à mendis innumerabilibus vindicatum, tuæ quasi legitimæ tutelæ ab ipso Memmio tradi & commendari patiare, traditúmque, & commendatum tueare.

Vale & regna. Lutetiæ. a.d.x.
Kalendas Mart. Anno,
CIƆ.IƆ.LXVI.

ΕΙΣ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΤΟΥ

Λαμβίνου ἐπιπεφημισμένον Ἐῤῥίκῳ Μεμμίῳ.

Λαμβῖνος Κικέρων ἄλλος, Κικέρωνα τὸν ἄλλον,
Ἄλλῳ, Μέμμιέ, σοὶ τῷ Κικέρωνι τρίτῳ,
Ξύσσας, ῥινώσας, καὶ πρὸς κάθετον θάμ' ἐλέγξας,
Πάντα τ' ἀκριβώσας πάντοθεν ἀκρονυχί,
Τηλίκον ἀμφὶ πόνῳ τόσσῳ, χρόνον, (ὢ μέγα θαῦμα)
Οὐκ ἔτος ἐξ ἔτεος πᾶν ἀναλωσάμενος.
Ἄξιος ἄξια δῶρα, μάλ' ἀξίῳ ἄνθεμα θῆκε,
Τῷ σοφῷ ἀνδρὶ, σοφὸς, πανσοφίης ξόανεν.
Πολλὰ καὶ ἄλλα πέλει μνημήϊα σοί γε παλαιὰ,
Χάλκεα χρυσείοις μικτὰ, καὶ ἀργυρέοις.
Οὐδὲ φιλαρχαικῶν ὁ φιλαρχαικώτερος ἄλλος
Οὐδ' ὁ φιλοβίβλων σοῦ φιλοβιβλότερος.
Δὴ γὰρ πλειστάκι πλεῖστα καὶ ἄλλοις βιβλί' ἔχρησας,
Καὶ μάλα Λαμβίνῳ, τῶν σάφα μάρτυς ἐγώ.
Ὧν χάρις ἀντίχαρις τόδε σοι μνημήϊον ἐστί.
Ἀντ' ἐρανισθὲν τῶν ἀντερανιζόμενον
Ἀλλ' οὐ τοῖον ἄγαλμα παλαίφατον, οὔτε νόμισμα,
Σεῖ' ἀποθήκη ἔχει πουλυνομισματική,
Οἷον ὁ Λαμβῖνος νέον, (ἢ Λαμπῖνον ἂν εἴπω)
Λάμπρυνεν, τὸν ἰὸν πάντ' ἀποτριψάμενος.
Κτῆμα μὲν ἀμφοτέροις μέγα, καὶ κλέος οὐρανόμηκες.
Χρῆμα δὲ τιμαλφὲς τοῖς Κικερωνοφίλοις.

Ιω. Αὐρᾶτος ἐποίει.

Eiusdem

Eiusdem ad D. Lambinum, collegam suum, de T. Lucretio Caro, & M. Tullio Cicerone, ab eo emendatis.

Correxit Cicero tua carmina, docte Lucreti,
  Cùm vix tota nouum Roma legebat opus.
Hæc quoque correxti, multis sed putria sæclis
  Lambine, antiquo pro Cicerone, nouus.
Hac poteráſque tenus consistere: viuida sed vis
  Semper ab inuentis vlteriora petit.
Ergo quid vlterius tua laus Ciceronis habebat
  Æmula, quò cæptum persequeretur iter?
Mira, sed acta loquar. Ciceronem corrigis ipsum:
  Vicisti; debet nunc Cicero ipse tibi.

Io. Aurati versus Græcos suprà positos in Lambini Ciceronem ad Erric. Memmium sic Latinos faciebat Otho Turnebus, Adr. Turnebi filius.

Lambinus Ciceronem, alter Cicero, tibi Memmi,
  Qui Ciceroniadûm tertius es Cicero,
Tersum limatum, perpendiculóque probatum.
  Et summo exactum sæpius vnguiculo,
Tantillo in tanta consumto mole laboris,
  Vix anni alterius tempore (mira fides)
In primis digno dignus dignissima dona,
  Vir doctus docto pignora docta dicat.
Plurima prisca alia ex ære, argentóque nitenti,
  Ex auróque simul sunt monumenta tibi:
Nec signorum inter cupidos cupientior alter,
  Nec qui plus veteres curet, amétque libros:
Quorum alijs multos, sed plureis ipse dedisti
  Lambino: locuples testis & vnus ego.
Pro quibus hæc ab eo tibi gratia iusta refertur,
  Vnica pro multis mutua charta tuis.
Verùm tam charum signum, librúmque vetustum
  Nullum apotheca tegit, diues & ampla licet,
Quale micans nunc Lambinus (nisi dicere malis
  Lampinum) ingenij Lampade clarat opus,

Pignus vtrique ingens,& laude quod æthera tangat:
Quantiuis & emant quod Ciceronicolę.

Eosdem iterum sic idem Latinè reddebat.

Lambinus Ciceronem,alter Cicero, Ciceroni
Tertio itémque tibi, candide Memmiada,
Limatum,tersum, perpendiculóque probatum,
Vnguíque exactum ter quater,& decies,
Tantillo in tanta consumto mole laboris
Tempore, (rem miram)vix quater exiguis
Sex lunæ spatijs,digno tibi munera digna,
Dignus & ipse viro docto,homo corde vigens,
Cordatam hanc statuam & doctrina, atq; arte madentem
Ex voto donat, dedicat, atque sacrat.
Multa alia innumera ex ære,argentóque nitente,
Et vetera ex auro sunt monumenta tibi:
Nec cupidorum artis priscæ studiosior alter
Te quisquam rerum est vsquam alibi veterum:
Nec,quos librorum vrit amor,quisquam extat eorum,
Cui libri in summis sint mage delicijs:
Vnde alijs multos vtendos sæpe dedisti,
Lambino at plureis: testis ego ipse tibi:
Gratia par quorum,hoc monumentum insigne, refertur:
Próque tuis donis dona tibi hæc redeunt.
Sed néque tam carum tua nummum, nec simulacrum
Tale apotheca, licet plena sit vsque, tegit:
Quale hoc nunc tibi Lambinus(nisi forte vocetur
Lampinus potiùs lampadem ob ingenij,)
Quale,inquam,hoc clarauit opus,multúmque poliuit,
Omnibus abstersis sordidus & maculis:
Diuitias vtríque amplas, laudémque perennem,&
Rem caram ijs,cepit quos Ciceronis amor.

In Ciceronem à Dionys.Lambino locis innumerabilibus emendatum.

Qui iacuit longo post funera rosus ab æuo,
Tullius ille,decus linguæ,gentísque togatæ,
Pulchrior è tenebris surgit,lucémque reuisit

Munere

Munere diuino Lambini: qui velut alter
Phyllirides, illum cæco reuocauit ab Orco.

P. Ronsordus faciebat.

In Ciceronem à D. Lambino emendatum Io. Ant. Baiffius.

Qui modò mendosis maculata volumina næuis,
  Librariorum incuria, æui iniuria,
Nomine quæque tuo passim præscripta, dolenter
  Tulli, dabas terenda doctorum manu,
Omnia iam proprio agnoscas rediuiuus honore,
  Lætúsque lucem prodiens petas licet,
Ceu posita verno nitidus sub sole senecta,
  Serpens iuuentæ munere elatus nouæ
Te tibi nunc docta Lambinus reddidit arte,
  Dum te indecoro liberat fœdum situ.
Næuorum maculæ cesserunt protinus omnes:
  Natiuus ille mansit intactus, cicer.

Τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ Κικέρωνος.

Παλλάδος, ἠδὲ Λυαίου ἀληθέα μῦθον ἐλέγχεις,
  Τοῦ μὲν [a] δισσολεχοῖς, τῆς δὲ κρατογενοῖς.
Μάρτυς ἐγὼ Κικέρων Λαμβῖνέ σοι ἄρτι λοχευθεὶς
  Δεύτερον, ὡς Βάκχος. Παλλὰς ἅτ' ἐκ κορυφῆς.

[a] Al. διοσο-γόνου.

Ad Dionysium Lambinum, literarum Græcarum, professorem Regium.

Quæ prius innumeros mendis fœdata per annos
  Scripta putri veterum delituere situ,
Nuper ab obscuris tenebris reuocata, nitori
  Antiquo docti restituêre viri:
Vatibus ipse etiam, Caro, Flaccóque, duobus
  Lambinus turpeis abluerat maculas:
Tullius vnus adhuc passim lacera ora gerebat,
  Vllam nec medicæ senserat artis opem.
Non pateris, Lambine, nefas: sed protinus, inquis,
  Hic eget auxilijs, hic eget arte mea:

Admotáque

Admotáque manu veluti Podalirius alter,
Sanas in magno vulnera cruda viro:
Cernat vt eloquij,non qualem Roma parentem
Pro Roſtris lacerum viderat antè ſuis
Sed qualem expertus ſumtis Antonius armis,
Aut magnum ſtrueret cùm Catilina nefas:
Audeat & meliùs dicentem vt Curia, quàm ſi
Reccoctus Rhodij rhetoris arte foret.
Macte animo, Lambine, tuo, pulchróque labore:
Vindica ab interitu ſcripta vetuſta virûm.
Quódque facis,miſeras hoc aſſere tempore muſas,
Quæ nunc contemtæ, quæ ſine honore iacent.
Cuius, ob eximiam doctrinam,viuida fama
Laudibus implebit ſolis vtrámque domum.
Et longè inuidia poſt te pallente relicta,
Æterno æternùm nomine clarus eris,
Sequana Lutetiam bifido dum fluminis vrbem
Præteriens cornu,cærula ſalſa petet:
Hoc dum interiecta vrbs,tollens ſua lumina, cernet
Hinc collem Alarici,Martis & inde iugum:
Dúmque nouem herboſo ludent Helicone ſorores,
Dúmque erit intonſo laurus amata deo.
Tu modò perge, tuus quò te labor improbus vrget,
Ire: caue & cœpta demoueare via.

NIC. VERGETIVS FACIEBAT.

Patricij Adamſoni Scoti ad Dionyſ. Lambinum de Cicerone locis innumerabilibus eius opera reſtituto, Carmen.

Vt ſocer effætis Æſon reuireſceret annis,
Medéæ factum Colchidis arte fuit:
At natæ Pelia eluſæ fallacibus herbis,
Præſtare id patri non potuere ſuo:
Sic Cicero exuta rugoſæ pelle ſenectæ
Florenteis annos induit arte tua.
Nec quiſquam eloquij(ſic dij voluere)parentem
Candori poterat reſtituiſſe ſuo,
Ni prius eximios vates renouaſſet, & alter
Romanæ linguæ ni foret ipſe parens.

Tentarunt

Tentarunt alij: sed erant sine viribus artes,
Et frustra medicas apposuere manus:
Quid mirum? Multos doctos hæc protulit ætas,
Paucos Lambinos sæcula multa ferunt.

In Dion. Lambini Ciceronem, ab eo locis innumerabilibus emendatum, Remigij Bellaquei carmen.

Hic est, pro Rostris quem olim stupuere Quirites,
Parens togatæ sanctus eloquentiæ:
Hic est, oppresso vidit quem Roma senatu,
Verè patronum ciuibus carum suis.
Hic decus est patriæ, & Latij facundia, cuius
Cadente Roma, cécidit abscissum caput.
Nunc tamen integer est, mendis néque cernitur vllis
Scaber, sed à putri repurgatus situ:
Nunc pulchro ore nitet, veteri & fulgore relucet.
Vno notatus nobili cicerculo.
Quis deus effigiem laceram, maculísque refertam
Redintegrauit, emaculauit, abluit?
Nomen non edam. Sed erit tibi nominis instar.

ANTIQVITATIS RESTITVTOR OPTIMVS.

EORVM, QVI ANTE DIONYS. LAMBINVM in emendando Cicerone aliquid operæ posuerunt, quíue eum aut coniecturis probabilibus, aut libris veteribus, prẹter Memmium (qui vnus plureis, quàm ceteri omnes, suppeditauit) adiuuerunt, nomina.

ITALI.

P. Bembus, Patricius Venetus, poëta, historicus, orator. Cardin.
Angelus Politianus, poëta, orator, & philos.
Io. Nauagerius, patric. Ven. orator & philos.
Andr. Alciatus, iuris ciuilis interpr.
Lazarus Bonamicus, orator, & philos.
Romulus Amasæus, orator, philos.
Octauius Pathagathus, orator, & philos.
Petr. Victorius, orator, & philos.

Paul.

Paul.Manutius,orator,& philoſ.
Seb.Corradus,orator,& philoſ.
Carolus Sigonius,orator,& philoſ.
Fr.Robortellus, orator,& philoſ.
Gabr.Faërnus,orator,poëta,& philoſ.
Hier.Ferrarius,orator.
Baſil.Zanchus,orator,& philoſ.
Leonard. Malaſpina,orator,& philoſ.
Cœlius Secundus Curio,orator,& philoſ.
Bernard.Lauredanus patric.Ven,orator,& philoſ.
Petr.Angelius Bargæus,philoſophus,orator,poëta.
Ioannes Michaël Brutus,orator,& hiſtoricus.

GALLI.

Gulielmus Budæus,Pariſ.ſupplicum libell.in Reg.magiſter.
Lazarus Baiffius,ſupplicum libellorum in Reg.mag.
P.Daneſius literarum Græcarum, & philoſophiæ Lutetiæ doctor Regius,nunc epiſcopus Vaurenſ.
Iac.Tuſanus Græcarum literarum Lutetiæ,profeſſor Regius.
Gulielmus Pellicerius,epiſc. Monſpeſſ.
Fr.Duarenus,iuriſconſ.& legum interpres.
Fr.Siluius,Ambianus,orator.
Adr. Turnebus Græcarum literarum & philoſophiæ Lutetiæ profeſſor Regius.
Io.Tilius Epiſc.Meld.
Aemar.Ranconetus,conſ.Regius.
Err.Memmius Pariſ.ſupp.libell.in Reg.mag.
Io.Huraltus Boëtallerius,ſuppl. libell.in Reg.mag.
Germanus Valens Vellius,Pimpuntius,Aurel.conſil.Reg,
Petr.Faber,Toloſ.Sangiorius,ſuppl.libell.in Reg.mag.
Iac.Cuiatius Toloſ.iuris ciuilis interpres.
Bern.Briſſonius,iuriconſ.& actor cauſarum.
Io.Auratus Græcarum lit.Lutetiæ doctor Reg.
M.Ant.Muretus,orator,& philoſophus,& iuriſconſ.
Fr.Hotomanus,orator,& iuriſconſ.& legum interpres.
Iac.Lodoicus Strebæus,orator,& philoſ.
Ioach.Perionius,Benedictinus,orator,& philoſ.& theologus.
P.Ramus artis dicendi,& philoſophiæ Lutetiæ doctor Regius.
Leodeg.Quernus,Literarum latinarum Lutetiæ doctor Regius.

P.

P.Pithœus iurisconſ.& act.cauſ.
C.Puteanus, iuriſconſ.
Guil.Morelius, in Græcis typographus Regius.
Gul.Capellus medicus, & philoſ.
Erricus Stephanus, Roberti Steph.Fil.
Ioſ.Scaliger, Iulij Cæſaris fil.poëta, philoſ.& iuriſconſ.
Io.Paſſeratius, poëta & iuriſconſultus.
P.Danïel, Aurel.iuriſconſ.

HISPANI, ET LVSITANI.

Ant. Auguſtinus, Epiſc.
Ant.Goueanus, poëta, & iuris ciuilis doctor, atque interpres.
Achilles Statius, orator, & philoſ.

GERMANI. ET BELGÆ VLTIMI.

Deſid.Eraſmus Roterod, orator, & theologus.
Beatus Rhenanus, orator, & theol.
Philippus Melanchthon, orator & philoſ.
Bartholom.Latomus, Lutetiæ literarum Latinarum prof.Regius.
Ioach.Camerarius, orator, & philoſ.
Adr.Iunius, philoſophus, & medicus,
Petr.Nannius Alcmarianus.
Xyſtus Betuleius, orator, & philoſ.
Car.Langius, orator, & philoſ.
Iacob.Reuardus iuriſconſ.
Fr.Fabricius, Marcoduranus, orator, & philoſ.
Gul.Canterus, orator, & philoſ.

HELVETII.

Erricus Glareanus, poëta, & philoſ.
Corradus Geſnerus, medicus.

SERMATÆ, SEV POLONI.

Andreas Patricius, orator, & philoſ.
Io.Saxius Zamoſcius, orator, et philoſophus.

SCOTI.

Georg.Bucananus, poëta, et philoſ.
Io.Scrimger, iuris ciuilis interpres, et philoſ.

ORDO.

ORDO, ET NVMERVS OMNIVM M. TVLLII CICERONIS OPERVM.

TOMVS PRIMVS HAEC CONTINET.

TOMVS SECVNDVS, PRIMVM volumen orationum. Sunt autem hæ.

TOMVS TERTIVS, SECVNDVM volumen orationum, quæ infrà enumerantur.

Poſt

Post reditum suum, ad Quirites.
Post reditum in senatu.
Pro domo sua ad pontif.
De Haruspicum responsis.
Pro Cn. Plancio.
Antè quàm iret in exulium, quamuis non sit Ciceronis.

TOMVS QVARTVS, TERTIVM volumen orationum, quæ infrà suo quæq; ordine commemorantur.

Pro P. Sextio.
In Vatinuim.
Pro M. Cœlio.
Pro L. Cornelio Balbo.
De prouincijs consularib.
In L. Pisonem.
Pro T. Annio Milone.
Pro C. Rabirio Postumo.
Pro M. Marcello.
Pro Q. Ligario.
Pro rege Deiotaro.
In M. Antonium Philippicæ XIIII.
Incerti auctoris in Ciceronem.
Incerti auctoris responsio.
Fragmenta orationum, & quæ extant quidem, sed laceræ sunt, & quæ non extant.

TOMVS QVINTVS.

Epistolarum libros XVI. ad familiareis, ex quibus, octauus solas M. Cœlij epistolas ad Ciceronem complectitur.
Eiusdem epistolarum ad M. Brutum, librum singularem.
Eiusdem epistolarum, quæ non extant, fragmenta.

TOMVS SEXTVS.

Epistolarum libros XVI. ad T. Pomponium Atticum.
Ad Q. Ciceronem, fratrem, libros III.
Ad Octauianum epistolam, siue sit Ciceronis, siue incerti auctoris.
T. Pomponij Attici vitam, per Cornelium Nepotem.

TOMVS

TOMVS SEPTIMVS
hæc continet,

Academicarum quæstionum editionis secundæ, librum primum ad Varronem.

Academicarum quæstionum editionis primæ, librum secundum qui à Nonio quartus numeratur simpliciter: à nonnullis inscribitur, Lucullus.

De finib. bonorum & malorum libros V.

Tusculanarum quæstionum libros V.

TOMVS OCTAVVS HAEC,

De natura deorum libros III.

De Diuinatione libros II.

De Fato librum vnum.

De Legib. libros III.

Fragmenta librorum philosophicorum, in quib. inest Somnium Scipionis, & Timæus, seu de Vniuerso, ex Platone.

TOMVS NONVS HAEC,

De Officijs libros III

Catonem Maiorem, seu de Senectute, librum singularem.

Lælium seu de Amicitia, librum singularem.

Paradoxa Stoicorum sex ad M. Brutum,

Fragmenta poëmatum, in quib. continentur Aratéa.

Q. Tullij Ciceronis de petitione consulatus.

INCERTI AVCTORIS, *SEV, VT DOCTIS QVIBVS*-dam videtur, Cornificij, Rhetoricorum ad C. Herennium.

LIB. I.

ETSI negotijs familiaribus impediti, [1] vix satis otium studio suppeditare possumus, & idipsum, quod datur otij, libentiùs in philosophia consumere consueuimus, tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commouit, vt de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosiùs hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle [2] cognoscere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & [3] definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci [a] scriptores [4] inanis arrogantiæ causa sibi assumserunt, reliquimus. Nam [b] illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiuerunt, [5] quæ [c] nihil ad rem attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumsimus. Non enim spe quæstus, [6] [d] aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum cæteri: sed vt industria nostra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimiùm longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: sed, si te vnum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi [7] non multùm iuuare: vt intelligas, hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

[a] Lambinus scriptores arrogantiæ causa.
[b] L. illi quidem.
[c] L. nihil attinebant.
[d] L. inanis gloriæ.

ORATORIS officium, est de his rebus posse dicere quæ res ad vsum ciuilem moribus, ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. [8] Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, vel vituperationem. Deliberatiuum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, [e] vel dissuasionem. Iudiciale est, quod positū in controuersia, habet accusationem, aut petitionē cum defensione. Nunc, quas res oratorē habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari cōueniat, ostendemus. Oportet igitur in

officium orator
3 genera caus[arum]
demonstratiu[m]
deliberatiu[m]
iudiciale

[e] Vulg. & dissuas.

oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est ordo, & distributio rerum : quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum [a] & verborum, [9] & dispositionis perceptio. Pronunciatio, est [b] vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia [10] tribus [c] rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam viam, rationémq; dicendi. Imitatio, est qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus vsus, consuetudóq; dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quásq; res habere conueniret, [11] nunc, quemadmodum [d] ad inuentionis ratione possint oratoris officia accomodari, dicendu videtur.

a Vulg. & verborum dispositionis.

b L. vocis, vultus, gestus mod.

c Vulg. modis.

d Vulg. ad orationem possint.

Inuentio in sex parteis orationis consumitur, exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum, expositio. Diuisio, est per quam aperimus [e] quid conueniat, quid in controuersia sit: & per quam exponimus quibus de rebus [12] simus [f] dicturi. Confirmatio, est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio, est contrariorum [g] locorum dissolutio. Conclusio, est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam vnà cum oratoris officijs, quò res cognitu [h] facilior esset, [13] producti sumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primùm dicendum videtur. Causa posita, quo commodiùs exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, quum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere : vt pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelligitur, quum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cùm habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, quum contemta res affertur. Quum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem [i] ad omne genus causæ accommodari.

e L. Quid nobis cum aduersario conuen.

f L. sumus dict.

g L. argumentorum dis.

h Vulg. esset facilior.

i L. ad causæ genus.

EXORDIORVM duo sunt genera: Principium, quod Græcè προοίμιον appellatur : & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium,

cipium, est quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, vt attentos, vt docileis, vt beneuolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium constituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. [14] [a] *Sin turpe causæ genus erit, insinuatione vtemur, de qua posteriùs dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit rectè vel vti, vel non vti principio.* [b] *Si vti volemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere.* [c] *Si principio vti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque eorum* [d] *confici possit, aperiemus. Docileis auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de ijs rebus,* [e] *quæ aut ad rempub. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad deorum immortalium* [15] *religionem,* [f] *aut ad pietatem: &, si rogabimus vt attētè audiāt: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A nostra persona, beneuolentiam* [16] *contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus,* [g] *aut in rempub. quales fuerimus, aut in parenteis, aut in amicos,* [17] *aut in eos ipsos, qui audiūt,* [h] *aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata: Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, vt nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemtionem adducemus. In odiū rapiemus,* [i] *si quod eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In inuidiam trahemus, si vim, si potētiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In cōtemtionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam,* [k] *luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè iudicatas proferemus: & si, quæ de ijs*

[a] L. Sin turpe erit, insin. vtem.

[b] L. Si vti principio volumus, aut id op.

[c] L. Sin vti nolemus, à lege, &c.

[d] L. Effici.

[e] Vulg. quæ ad remp.

[f] Vulg. aut ad pietatem nos esse dicturos, & si rog.

[g] L. Si aut in rempub.

[h] L. Vel omneis, vel aliquos, refer.

[i] Vulg. si quid.

[k] Vulg. luxuriam aduersariorum prof.

 existimatio,

existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis benevolum [a] *auditorem efficiemus, si nostram causam laudãdo extollemus, aduersariorum per contemtionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio vti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cùm turpem causam habemus, hoc est, cùm ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cùm animus auditoris persuasus videtur esse ab ijs, qui antè contrà dixerunt: aut cùm defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem: aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna, aut nefaria. Deinde* [b] *cùm rem diu auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus, aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de aduersarijs, aut de aliqua re eorum dicturos, & tamen occultè dicemus interiectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si ratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: (neq; enim non facilè scire poterimus, quoniam non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat)* 18 *ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus* [c] *ad causam,* 19 *si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint, primùm nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potissimùm dicamus, aut cui loco primùm respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, deprauatione,* [d] *inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, versu: aut ab alicuius* [e] *interpretatione, aut arrisione: & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, vt ceteri soleant, verba facturos: quid alij soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quòd principium, huiusmodi debet esse, vt statim apertis rationibus,* [f] *quas præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio, eiusmodi debet esse, vt occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem* 20 [g] *in dicendo peruenire possimus. Verùm hæ tres vtilitates, tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, vt auditores sese per-*

[a] L. efficiemus auditorem.

[b] L. cùm diu rem.

[c] L. ad causam: de eo, quod adu.

[d] L. inuersione, ambiguo, suspic. irris. stult. ex super collatione, adiectione, aut abiectione literarum, aut commutatione.

[e] L. interpellatione, aut irrisione.

[f] Vulg. quibus præscr.

[g] Vulg. in dicendi opere venire.

perpetuò nobis attentos, docileis, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maximè comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio vtamur, quæ vitia [a] *vitanda sunt docebo. In exordienda causa seruandum est, vt lenis sit sermo, & vsitata verborum consuetudo, vt non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plureis causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest vti, quod commune appellatur. Item illud,* [b] *quo aduersarius potest vti ex contrario. Item vitiosum est, quod nimiùm apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum* ² ¹ *videtur, quod separatum vocatur: in quo etiam translatum includitur, vt* [c] *non propriè cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.*

[a] L. vitanda sint.

[b] L. quo leuiter commutato aduersar. pot.

[c] Vulg. vt propriè cohær.

NARRATIONVM [d] *tria sunt genera: Vnum, quo exponimus rem gestam, &* [e] *vnumquidque trahimus ad vtilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnumquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod a causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quò commodiùs illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: vnum, quod in negotijs: alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque verisimileis continet res,* [f] *vt, quæ in tragœdijs traditæ sunt. Historia, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ* [g] *commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerum.* ² ² *Verum* [h] *hoc in exercendo transigitur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, vt breuis, vt dilucida, vt verisimilis sit: quæ, quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum facimus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, vnde necesse erit, & si non ab vltimo initio repetere volemus: & si summatim,*

[d] Vulg. genera tria sunt.

[e] Vulg. vnum quodque.

[f] Vulg. vt hæ, quæ in trag.

[g] L. commutationes,

[h] L. hæc in exercendo transigentur.

non particulatim narrabimus : & si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, [a] persequemur : & si transitionibus nullis vtemur, & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, vt, antè quoque quæ facta [b] sint, sciri possint, [c] tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, me ex prouincia [d] redyße, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis, aut sæpius idem dicamus, cauendum est : etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo : [2] [3] Athenis Megaram vesperi aduênit Simo : Vbi aduênit Megaram, [e] insidias fecit virgini : Insidias postquam fecit : [f] vim in loco attulit. Rem dilucidè narrabimus, si, vt quidq; primùm gestũ erit ita primùm exponemus, & rerũ ac temporũ ordinem conseruabimus, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hîc erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quã in aliam rem transeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longe [g] persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus, & si [h] persequemur ea, quę de breuitate pręcepta sunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus : si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt : [2] [4] ne [i] refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, [k] nihilominus hæc omnia narrando conseruanda sunt. Nam sæpe veritas, nisi hæc seruata sint, [l] fidem facere non potest. Sin erit ficta, eò magis [m] erunt conseruanda. De ijs rebus [2] [5] cautè confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione [n] noua excogitauimus, quòd eam soli, præter ceteros, in tria tempora diuisimus, vt planè certam viam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, vt nihilo minus industriæ, quàm rei vtilitas postulabit, quæsiuisse videamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

[a] Vulg. prosequemur.
[b] L. sunt.
[c] L. tametsi ea reticuerimus.
[d] L. rediſſe.
[e] L. Insidiatur virgini.
[f] L. vim in lico.
[g] Vulg. prosequamur.
[h] L. & si sequemur ea.
[i] L. ne referri poſſit.
[k] L. tum nihilo minus, &c. vel, tamen nihilo minus, &c.
[l] L. fidem non poterit facere.
[m] Vulg. conseruanda erunt.
[n] L. noua quædam excog. qui eam.

CAVSARVM diuisio in duas parteis distributa est. [o] Primùm perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersarijs : si ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quid in contro-

[o] L. primum enim peror. nar.

controuersia relinquatur, hoc modo: interfectam esse matrem ab Oreste conuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit, & licueritne facere, id est, in controuersia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur: cùm id ita sit, [a] me vlcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione vti debemus. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione vtemur, quum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. [b] Eam plus, quàm trium partium numero esse non oportet. Nam & periculosum est, nequando plus, minúsue dicamus, & suspicionem afferet auditori meditationis & artificij quæ res [26] fidem abrogat oratori. Expositio est, quum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolutè. Nunc ad confirmationem transeamus.

a L. tamen me vlcisci par.

b L. olim edidit, Eam minus, vel plus quàm tr. part.

TOTA spes vincendi, ratióque persuadendi, posita est in confirmatione, & confutatione. [27] Nam quum adiumenta nostra exposuerimus, contrariáque dissoluerimus, absolutè nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarum constitutiones alij quatuor fecerunt, [28] noster doctor [c] Hermetes treis putauit esse, non vt de illorum quicquam detraheret [d] inuentione, sed vt ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipertitò. Constitutio, est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, [e] vt diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis, est cùm de facto controuersia est, hoc modo: Aiax in silua, postquàm resciuit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit: occisum conspicatur: è corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit, cùm fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hîc, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio, est quum ex scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parteis sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, quum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: [f] Sit lex, quæ iubeat, eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorum, nauim, ceteráque esse, si nauis conseruata sit, [g] qui remanserint in naui: magnitudine tempestatis omnes perterriti nauim reliquerunt, [29] & in scapham [h] conscenderunt, præter vnum ægrotum: is propter morbum, exire,

c L. Hermagoras treis put.

d L. enumeratione, sed vt.

e L. vt antè dix.

f Vulg. si lex sit, quæ iubeat, eos qui.

g Vulg. qui remanserunt in n.

h L. descenderunt. pr.

& fugere non potuit; casu & fortuitu nauis in portum incolumis delata est; illam ægrotus possidet; nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, quum alia lex iubet, aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecunijs repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit; petitur ab eo mulcta. Constitutio hæc legitima est ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, quum scriptum duas, aut [a] plureis res significat, hoc modo: Paterfamiliâs quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea vxori legauit, hoc modo; Tullius hæres meus Terentiæ, vxori meæ, xxx. pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Post mortem eius, vasa pretiosa & cælata magnificè [b] illa petit. Tullius se, quæ velit ipse XXX. pondo, ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, 3 ° quum in controuersia est, quo nomine factum appelletur; ea est huiusmodi. Quum L. Saturninus legem frumētariam de semissibus & trientibus laturus esset, [c] Cæpio, qui per id temporis quæstor vrbanus erat, docuit senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus rempub. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere. Ille nihilominus [d] 3 ¹ sitellam detulit Cæpio, vt illum contra S.C. intercedētibus collegis aduersus rempub. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, 3 ² ponteis disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quo seciùs feratur lex: arcessitur Cæpio maiestatis. Constitutio est legitima, ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cùm quæritur, quid sit minuere maiestatem. Ex translatione controuersia nascitur, quum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, [e] aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis, Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerumq; vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis [f] scientia maximè adiuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea vtimur, hoc modo: Si quis peculatus accusatur, quòd vasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere, quum definitione sit vsus, quid sit furtum, quid peculatus: secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis, his de causis, rarò venit in iudicium, quòd & in priuata actione, prætoriæ [g] exceptiones sunt, & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, vt antè, si reo commodum

a L. aut plureis sententias sign.

b L. petit illa.

c K. L. Q. Cæpio.

d Vulg. cistellam detulit: alij, cistellam deferre.

e L. aut iudices commutandos.

f Vulg. sciētia iuuabit.

g Vulg. exceptiones fiunt

dum sit, iudicium de accusatore fiat, vtrùm illi liceat accusare, nécne. Ex ratiocinatione controuersia constat, quum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi : Lex est, 3 5 Si [a] furiosus existit, agnatorum, gentiliúmque in eo, pecuniáque eius, potestas esto. *Et lex,* Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus 3 4 & obligatus [b] corio [c] deijciatur in profluentem. *Et lex,* 3 5 Paterfamiliâs vti super familia, pecuniáve sua [d] legassit, ita ius esto. *Et lex,* Si paterfamiliâs [e] intestatò moritur, familia, pecuniáque eius agnatorum, gentiliúmq; esto. *Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ,* 3 6 *pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentum ipso præsente conscribunt, testes ritè affuerunt, de illo supplicium paulò pòst sumitur. Ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, suam vocat hereditatem lege agnationis. Hîc certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quarè potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus : nunc de iuridiciali constitutione dicamus. Iuridicialis constitutio est, quum factum conuenit : sed iure, an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ : quarum vna, absoluta : altera, assumtiua nominatur. Absoluta, est quum id ipsum quod factum est, vt aliud nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus. Ea est huiusmodi : Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellauit in scena. cum eo Accius iniuriarum agit. Hic nihil aliud defendit, nisi liceret* [f] *nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumtiua pars est, quum per se defensio infirma est, sed assumta ex extranea re comprobatur. Assumtiuæ partes sunt quatuor,* [g] *concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, quum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, quum consultò se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam,* [h] *necessitatem. Fortunam, vt Cæpio ad tribunos pleb. de amissione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo seruo,* [i] *qui dominum occiderat, supplicium sumsit, cui frater esset, antequàm tabulas testamenti aperuerit, cùm is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, vt ille, qui ad diem commeatus non vênit, quòd eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, quum & peccasse*

[a] fort. legendum, Si furiosus esse incipit, &c.
[b] fort. legendum, culeo.
[c] L. deijcitur al. deuehatur.
[d] Vulg. legauerit.
[e] L. intestatus.
[f] L. nominare.
[g] L. concessio criminis, remotio, transl. comp.
[h] L. necessitudinem.
[i] L. qui dominum occiderat, cui frater esset, supp. sumsit antequàm.

casse se, & 37 consultò fecisse confitetur, & tamen postulat, vt sui misereantur. Hoc, in iudicio non ferè potest vsu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta esse [a] constat. Hoc modo, in loco communi per amplificationem inijciemus, Quòd si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret. Verùm nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in senatum, aut ante imperatorem, & in concilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, quum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: vt Orestes, quum se defendit, in matrem cõfert crimen. Ex remotione criminis causa constat, quum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem [b] transfertur, vt, si accusetur is, qui P. Sulpicium se fateatur occîdisse, [c] & id iussu COSS. se fecisse defendat, & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoq; ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, vt si quis ex testamento quod facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, quum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa, huiusmodi est: 38 C. [d] Popillius, quum à Gallis obsideretur, neque effugere vllo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem: ita discessit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit, amittere impedimẽta, quàm exercitũ: exercitum eduxit, impedimenta reliquit: arcessitur maiestatis. Quæ constitutiones, & quę constitutionũ partes sint, satis videor ostendisse. Nunc, quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est: si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quò [e] omnis ratio totius orationis conferatur. Constitutione igitur causæ [f] reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo: (vt docendi causa in hac potissimùm consistamus:) Orestes cùm confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, [g] peruertet defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (vt ostendi) ratio, [h] est ea, quæ continet defensionem, sine qua 39 [i] ne parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo: Quum vsus fuerit Orestes ratione hoc pacto, Iure occîdi: illa enim patrem meum occiderat: vtetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occîdi, neque indemnatam pœnas pendere

a Vulg. constant.

b Al. transferimus, vt, si acc.

c Vulg. & id iussu consulum defendat.

d Vulg. Pompilius.

e Al. ratio omnis.

f Vulg. igitur reperta.

g Vulg. peruertit.

h Vulg. ea est.

i Vulg. nec parua quidem.

pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo: Cùm dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectúmne fuerit, à filio, sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem [a] *inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquàm in coniecturali constitutione.* [b] *In ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit: fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo.* [c] *Intentio est, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occîdi. Iudicatio, Occideritne. Ratio omnis vtriusque orationis, vt antè dictum est, ad hanc indicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, vt breuiter & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus.* [d] *Nunc, quoniam satis huius voluminis magnitudo creuit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua, propter multitudinem literarum, possit animum tuum defatigatio retardare.* [e] *Sed si quidem hæc tardiùs, quàm studes, absoluentur, cùm rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, &, quod negotio* [f] *diminutum fuerit, 4 ° exæquabimus industria, vt pro tuo in nos officio, & nostro in te studio 4 ¹ munus hoc accumulatissimè tuæ largiamur voluntati.*

[a] K. L. inuenire.

[b] L. Nam in ea nec ra.

[c] Vulg. intentio, Occ. Aiac.

[d] L. Nunc, quoniam huius volun. magn. sat. s cr.

[e] L. Sed si quo tardius hæc, quàm al. Sed si quid t.

[f] L. deminutum.

RHETO-

RHETORICORVM
AD C. HERENNIVM,
LIBER II.

N PRIMO libro, Herenni, breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, ⁴ ² & in quibus [a] *officijs elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillimè consequi posset. Verùm* [b] *quod neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primùm scribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderentur ita nobis placitum est, vt ea, quæ difficillima essent, potissimùm* [c] *scriberemus. Causarum* [d] *tria sunt genera: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Multò difficillimum est iudiciale; ergo id primùm absoluemus.* [e] *De hoc & priore libro egimus, cùm de* [f] *oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima, & difficillima est: (⁴ ³ ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta:)* [g] *& paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De sex partibus orationis primùm scribere* [h] *incepimus.* [i] *In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus verbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucidè, quàm te velle existimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. Quare genera constitutionum, & earum parteis aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, &* [k] *parteis constitutionis, causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta,* [l] *curandum, vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Posteà admonuimus, esse causas complureis, quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur esse, vt ostenderemus, quæ ratio posset inuentiones ad vnamquamque constitutionem,* [m] *aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas Græci* ἐπιχειρήματα *appellant, sequi, & qualeis* [n] *vitari oporteret: quorum vtrumque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum vti oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quamque causam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, ⁴ ⁴ quæ prima, & difficillima est, potissimùm consideremus.*

IN causa coniecturali, narratio accusatoris, suspiciones interiectas,

[a] Vulg. officijs artis elab.
[b] L. quia neque.
[c] L. conscriberemus.
[d] L. igitur tria sunt genera.
[e] Vulg. Hoc & priore.
[f] cum de quinque or. off. tractaremus.
[g] Sed paruam partem, &c. Nunc vulgata magis mihi probatur.
[h] L. scribere instituimus.
[i] L. Et in primo libro.
[k] L. al partē.
[l] L. curandum est, vt
[m] L. & ad partem constit.
[n] al. vitare.

iectas, & dispersas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem, & dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex parteis est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum vnumquidque quid valeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur expedisse reo peccare, & à simili turpitudine hominem 4 5 numquam [a] afuisse. Id diuiditur in causam, & in vitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum [b] euitatione: vt cùm quæritur, numquod commodum maleficio [c] acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis voluerit explere. Aut numquod incommodum vitârit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hîc accusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in vitatione incommodi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet: omneis, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex antè factis spectabitur. In quo primùm considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando venerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, vt [d] ad eam causam peccati, quam paulò antè exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet, pecuniæ causa fecisse, ostendet, eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum. Ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit [e] par vitium cum causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarum 4 6 [f] demonstrare, demonstret corruptorem, vel perfidiosum, si quo modo poterit. Denique aliquo, aut quàm plurimis vitijs [g] contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus & integer existimabitur aduersarius: dicet, facta, non famam, spectari oportere: illum antè occultasse sua flagitia: se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primùm demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad inprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. 4 7 Sin [h] vehementer vita hominis turpitudine impeditur, & infamia, prius dabit operam, vt falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & vtetur loco communi, Rumoribus credi non oportere.

a Sin

[a] Vulg. abfuisse, mendose.
[b] L. vitatione.
[c] L. appetierit.
[d] L. ad eandem caus.
[e] L. par animi vitium.
[f] L. demonstrare, quem pecuniæ causa dicat maleficium fecisse: demonstr.
[g] L. contaminet personam: deinde dicat, qui illud, &c.
[h] Vulg. vehem. hom. turp.

a Sin nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, quum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo, 48 b bono fuisse demonstrat, aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut eum c effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor d demonstret, oportet, aut alijs quoque bono fuisse, aut alios quoque 49 id, e quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum, est per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. Id diuiditur in parteis sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris, an desertus: semper, an tum, quum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num, quid est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facilè, quiuis causa posita, posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cetera facilè comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, f qua hora: noctu, an interdiu, qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satísne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potuerítne scire, satis ad id perficiendum spatij futurum. Nam parui refert satis spatij fuisse ad id perficiendum, si id antè sciri, & ratione prouideri non g potuerit. Occasio quæritur, idoneáne satis fuerit ad rem h adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, 50 aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur, hoc modo: Si, quæ suprà dicta sunt signa concurrent: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: i per quas res scire k poterimus, vtrùm diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur 51 ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut vtrisque. Argumentum, est per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tẽpora tria: præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, vbi fuerit, vbi visus sit, l quo cum visus sit, num quid apparârit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscijs, m de adiutoribus, 52 de administris, 53 nũ n quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tẽpore quæritur, num visus sit cum faciebat, o num qui strepitus, clamor, crepitus

a L. Si nihil eorum f.

b Al. bonum fuisse, mendosè.

c L. fugisse.

d Vulg. vt demonstret, oportet.

e Al. quo de insimuletur.

f L. noctu, an interdiu: quota diei, quota noctis h.

g L. potuit.

h L. aggrediendam.

i L. propter quas.

k L. potuerit.

l L. qui cum visus.

m Vulg. de adiutoribus, de adiumentis.

n L. num quid in eo loco præter consuetudinem fecerit, aut alieno.

o Al. num quis.

tus exauditus sit, aut deniquenum quid aliquo sensu perceptum sit, adspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. 5 4 Nam quiuis [a] horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet, aut factum esse maleficium, aut à quo [b] sit factum. Factum esse, hoc modo: Si tumore, aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si [c] vestigium rei fuerit, [d] aut si cruor in vestimentis, aut si in eo loco comprehensus, aut visus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicatur. Cōsecutio, est quū quæritur, quę signa nocentis & innocētis cōsequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersariū, quū ad eum ventum sit, erubuisse, 5 5 expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum vsque adeò præmeditatum fuisse quid sibi esset vsu venturum, vt 5 6 confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentiæ [e] sint. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretū innocentia negabit esse commotū. Approbatio est, qua vtimur ad extremū, cōfirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atq; cōmuneis. Proprij sunt ij, [f] quibus, nisi accusator, nemo potest vti: & ij, quibus, nisi defensor. Cōmunes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractātur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, quum dicit, malorū misereri non oportere, & quū auget 5 7 peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, quum misericordiam captat, & quum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cùm accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testeis, à quæstionibus, contra quæstiones, ab argumentis, contra argumenta, à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testeis, [g] vitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse, quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupidè dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A quæstionibus dicemus, quum demonstrabimus, maiores nostros veri inueniendi causa, tormentis [h] & cruciatibus voluisse quæri, & summo dolore homines cogi, vt, quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si, quæ dicta erunt argumentando, iisdem vijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem: idémque hoc in testimonijs facere oportebit.

a Fort. horum sensuum.

b L. factum sit.

c L. vestigiū rei repertum fuerit.

d L. aut cruor.

e L. sunt.

f L. quibus nisi accusator, & ij, quibus nisi defensor, nemo potest vti.

g L. mendosè in priore nostra editione impressum est, secundum vitæ turpit. culpa operarum.

h L. & cruciatu, & item al. edit.

oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: Primum [a] maiores nostros voluisse certis in rebus interponi quæstiones, quum, quæ verè dicerentur, [b] sciri: quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, [58] refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & si quid esset [c] simile, quod videri, [59] aut aliquo simili signo [d] percipi posset: deinde dolori credi non oportere, quòd alius alio [60] [e] reticentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quòd denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor velit audire: quod cùm dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus quæ in quæstionibus erunt dicta, probabili argumentatione: idque partibus coniecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis & signis & ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo [f] conuenit: Quum multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam [g] videri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi, quàm testibus. Hæc enim eo modo exponi, quomodo reuera [h] sunt gesta: testeis corrumpi posse vel pretio, vel gratia, vel metu, vel simultate. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc modo, si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde vnamquamque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, vt ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: [61] [i] indignum facinus esse, sine testibus coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus, [k] si negabimus temerè famam nasci solere, quin subsit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primùm, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis vtemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuoles, & maledicos confinxisse, dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideò quòd quiuis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Verumtamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in veris causis sæpissimè tractanda est, eò diligentiùs omneis eius parteis [62] perscrutati sumus, vt ne paruula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptio-

[a] Vulg. maiores vol.
[b] Nonnulli vulg. quæ verè dicerentur, seruari, mendosè.
[c] L. simile ei, quod
[d] L. percipi possit.
[e] L. recentior sit &c. & ita Colinæus.
[f] L. conueniet.
[g] L. videri debere.
[h] L. sint gesta.
[i] L. indignũ esse facinus.
[k] L. si negabimus ita temerè.

præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis parteis transeamus.

QVVM voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si à scripto dicemus, his locis vtemur secundum narrationem: Primùm scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione, scirentne aduersarij, id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione, quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, vtrum id, quod [a] *diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum. Deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur,* [b] *quid ei obfuerit, si id voluisset scribere,* [c] *vt non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia* [d] *reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit; & demonstrabitur, scriptum illud esse dilucidè, breuiter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, quum ab aduersarijs* [e] *sententia redderetur, & voluntas afferretur, a scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, quum fateatur se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse: tamen facti quærat defensionem. A sententia sic dicemus: Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breuitatem,* [f] *quòd tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessariò scribendum putarit. Deinde dicemus, calumniatoris esse officium, verba, & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quàm rectissimè fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sint, iustissimè facta. Deinde contrariam sententiam, aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra scriptum iudicatorum* [g] *enumeratione vtemur: deinde legum & stipulationum* [6] 3 *breuiter* [h] *exscriptarum, in quibus intelligatur scriptorum* [i] *voluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui* [6] 4 *scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. Cùm duæ leges inter se discrepant, videndum est primùm,* [6] 5 *num* [k] *qua obrogatio, aut derogatio sit. Deinde vtrùm leges ita dissentiant, vt altera iubeat, altera vetet: an ita, vt altera*

a L. diligenter scriptum sit.

b L. quid ei obstiterit.

c L. cur non.

d Quidam vulg. aperietur.

e L. sententia, & voluntas afferretur.

f L. qui illud tantùm.

g L. enumeratio. Deinde, &c.

h Vulg. exceptarum.

i L. voluntas, expositio.

k Vulg. quæ abrogatio.

cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi [a] *abrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cùm hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrùm cum ea faciat; de qua parte posteriùs differemus. Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas, aut plureis sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primùm, sitne ambiguum, quærendum est: deinde quomodo scriptum esset, si id, quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendū est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura,* [b] *bono & æquo, fieri posse: quod aduersarij interpretentur, è contrario. Nec esse ambiguè scriptum, cùm intelligatur, vtra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere* [66] *cognitionem amphiboliarum eam,* [67] *quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. Omneis enim illi amphibolias aucupantur,* [68] *eas etiam,* [c] *quæ ex altera parte in sententiam nullam possint interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum cautè & expeditè loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt, in dicendo nequid ambiguum dicant, nomē suum pronuntiare non possunt. Verum horum* [69] *puerileis opiniones* [d] *rectissimis rationibus, cum voles, refellemus.* [70] [e] *In præsenti* [71] *hæc interserere nō alienū fuit. Vt huius infantiæ* [72] *garrulam disciplinam contemneremus. Cum definitione vtemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat:* [f] *quæ sunt ea? quæ capiunt suffragia populi & magistratus consilia. Nempe igitur tu, & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum ponteis disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento. Ærarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primùm igitur vocabuli sententia breuiter, & ad vtilitatem causæ* [g] *accommodatè describetur: deinde factum nostrum cum verbi descriptione coniungetur: deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur,*

[a] L. obrogatum.

[b] L. æquo & bono.

[c] Vulg. quæ ex altera parte sententiam nullam poss. interpr.

[d] L. certissimis.

[e] Vulg. In præsentia.

[f] Vulg. quæ sunt ea, quæ capiunt suff. p.

[g] Vulg. accōmodatam.

refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur, de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus primùm, num aliquis eius rei actionem, aut petitionẽ, [a] *aut possessionẽ, aut persecutionẽ habeat,* 7 4 *quem nõ oporteat: nũ alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio* [b] *quærente,* 7 5 *aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primùm quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum, aut iudicatum sit. Deinde, vtrùm ea res, similis sit ei rei,* [c] *de qua agitur, an dissimilis. Deinde vtrùm consultò de ea re* [d] *scriptũ nõ sit, quòd noluerit cauere, an quòd satis cautũ putarit, propter ceterorũ scriptorũ similitudinẽ. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialẽ reuertamur.*

ABSOLVTA iuridiciali constitutione vtemur, cùm ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine vlla assumtione [e] *extrariæ defensionis. In ea* [f] *quæri conuenit, iuréne factum sit. De eo, causa posita, dicere poterimus, si, ex quib. partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, cõsuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est; quod genus,* [g] vt in ius eas, cùm voceris. *Consuetudine ius est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, vsitatum est: quod genus,* id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius rectè repetere possis. *Iudicatum est, id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, vt aliud alij iudici, aut præt. aut COSS. aut trib. pleb. placitum sit: & fit, vt de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus: M. Drusus præt. vrbanus, quòd cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sext. Iulius non reddidit. Item C. Cælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poëtam in scena nominatim læserat: P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter indicatæ proferri, cùm id vsu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum* [h] *proferemus. Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus,* [i] *vt maior annis LX.* 7 7 *& cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius cõstitui cõuenit ex tempore,* [k] *& hominis dignitate. Ex pacto ius est,* si qui inter se pepigerũt, si quid inter quos conuẽnit. *Pacta sunt, quæ legibus obseruãda sunt, hoc modo:*

[a] Vulg. aut possessioné, aut executionem.

[b] L. quærente aut iudicante. Hæc.

[c] L. qua de.

[d] L. scriptum non sit, quo satis cautum putarit propter ceter. script. simili. an inconsultò. De p.

[e] L. extraneæ.

[f] L. conuenit quæri, iuréne, an iniuria factum sit.

[g] L. in ius vt eas.

[h] L. conferemus.

[i] Ab editione L. abest particula, vt.

[k] L. & ex hominis.

 Rem

a Lib. vulg. Rem vbi pagunt, oratione pagunt. in comitio. &c.
b Libri vet. conicito.
c L. His igitur è part.
d L. facere id.
e L. conueniet.
f L. honestius.

a Rem vbi pagunt, orato: ni pagunt, in comitio, aut in foro 78 ante meridiem causam b conijcito. *Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur.* c *His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idque in absoluta iuridiciali faciendum videtur.*

CVM ex comparatione quæretur, vtrum satius fuerit d *agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primùm quæri* e *conuenit, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc est,* 79 *vtrum* f *venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsúmne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione coniecturali, quare putetur, non ea ratione factum esse, quò melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potuerítne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contrà refelletur argumentatio coniecturalis, aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator vtetur loco communi in eum, qui inutile vtili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui* g *æquum censeant, rem perniciosam vtili præponi, vtetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, iuréne in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud,* 80 *quod reus suscepisse se fateatur. Deinde oportuerítne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde oportuerítne iudicium antè fieri. Deinde, cum factũ iudicium non sit de illo crimine, quod in aliũ transferatur, oporteátne de ea re iudiciũ fieri, quæ res in iudiciu nõ venerit. Locus communis accusatoris, contra eũ, qui plus cẽseat vim, quam iudicia valere oportere, & ab aduersarijs percunctabitur accusator, quid futurũ sit, si idẽ ceteri faciant, vt de indemnatis supplicia sumant,* 81 *quod eos idem fecisse* h *dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locũ, tempus ante oculos ponet, vt ij, qui audient, existimẽt, aut non potuisse, aut non fuisse vtile, rem in iudicium venire. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationẽ, & deprecationẽ. Purgatio est, cum cõsultò a nobis factũ negamus. Ea diuiditur in necessitudinẽ, fortunã, imprudentiam. De his primũ partibus*

g L. æquum esse c.
h Al. dicat.

partibus ostendendum est: deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primùm, considerandum est, vtrùm per culpam ventum sit in necessitudinem, [a] num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertùs ne sit, [b] quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde, num quæ suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significent, id consultò factum esse, quod necessariò accidisse dicitur. Deinde, si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conueniátne eam satis [c] idoneam putari. Si autem imprudētia reus se peccasse dicet, primùm quæritur, vtrùm potuerit scire, an non potuerit. Deinde, vtrùm data sit opera, vt sciretur, an non. Deinde, vtrùm casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam [8] [2] fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, [8] [3] sed culpa [d] contaminabit. Deinde coniecturali constitutione quæretur, vtrum scierit, an ignorauerit: & considerabitur, satisne imprudentia præsidij debeat esse, cum factum esse constet. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci [e] dicet reo oportere, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim [f] hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, vt in omneis eadem, ferè possint accommodari. Loci communes in his causis: Accusatoris contra eum, qui cum se peccasse [g] confiteatur, tamen oratione iudices [h] moretur. Defensoris, de humanitate, misericordia: voluntatem in omnibus rebus spectari cōuenire: & quæ consultò facta [i] non sint, in ijs fraudem esse non oportere. Deprecatione vtemur, cum fatebimur nos peccasse, neq; id imprudēter, [k] aut fortuitu, aut necessariò fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hìc ignoscendi ratio quæritur ex ijs locis, si plura, aut maiora officia, quàm maleficia, videbuntur constare: si qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si qua spes erit, vsui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, [l] non odio, non crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de causa alijs quoq; ignotum est: si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus: si nulla, aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua alia ciuitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci cōmunes de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contrà dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorū. Hæc causa, iudicialis fieri nō potest, vt in primo libro ostendimus, sed quòd potest vel ad senatum,

[a] L. an culpam necess. fec. vel, an in culpam veniendi necessitudo fuerit.
[b] L. ecquid contrà
[c] L. idoneam causam putari.
[d] Vulg. contaminabitur.
[e] L. reo dicet
[f] L. omnes hæ tres.
[g] L. fateatur.
[h] L. demoretur, & nonnulli item libri vulg.
[i] L. non sint, ea fraudi esse non op.
[k] Al. aut fortuitò.
[l] Non odio, neque crudel.

[a] L. peruenire.

natum, vel ad concilium [a] venire, non visa est supersedenda. Cùm à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa conferetur: & ecquónam modo aut honestè, aut sine periculo potuerit obsisti: si maximè ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quòd alieno inductu fecerit; deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur, num consultò factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

QVONIAM satis ostendisse videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere causæ iudicialis vti conueniret, 8 4 consequi videtur, vt doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornatè, & absolutè, tractare possimus, nã fere non difficile est inuenire, quid sit causæ adiumento: difficilimum verò est, inuentũ expolire, & expeditè pronuntiare; hæc enim res facit, vt neque diuitus, quàm satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eòdem identidẽ reuoluamur, neque inchoatam argumentationẽ relinquamus; neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid [b] quoquo loco dixerimus, & auditor cùm totius causæ, tum vniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, et meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque parteis est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationẽ, exornationem, cõplexionẽ. Propositio est, per quã ostẽdimus summatim, quid sit, quod probare volumus. Ratio, est causa, quæ demonstrat, id verum esse, quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationẽ. Exornatio est, qua vtimur rei honestandæ, & collocupletandæ causa, confirmata argumẽtatione. Complexio est, [c] quæ concludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hisce igitur quinque partibus vt absolutissimè vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse, quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo sibi, non iniuria, summum periculum metuebat; videbat, illo incolumi, se incolumem non futurum; sperabat illius morte se salutem sibi comparare; [d] consueuerat, si iure non poterat, 8 5 quauis iniuria inimico exitium machinari: cui rei, mors indigna Palamedis, testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur: & consuetudo peccãdi, maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cùm

[b] L. in vnoquoque.

[c] L. quæ concludit breuiter. coll.

[d] L. consueuerat enim, si.

minima

minima peccata cum causa suscipiunt, tū verò illa, quæ multò maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti, suscipere conātur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate, si multi, leue compendium, fraude maxima commutauerunt: cui mirū videbitur, istum à maleficio, propter acerrimā formidinem [86] *non temperasse? Virum fortissimum, integerrimū, inimicitiarum persequentissimū, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus,* [87] *inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cùm feras bestias videamus alacreis, & erectas vadere, vt alteri bestiæ noceant, non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, cupidè ad inimici perniciem* [a] *profectum: præsertim cùm in bestijs nullam neque bonam, neque malam rationem esse videamus: in isto plurimas &* [a] L. esse pro-
pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, fectum.
[88] *me daturum causam, qua inductus Vlysses, accesserit ad maleficium, & si, inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui: non est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est vti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, vt facilè memoria comprehendum est, si res breuis est, vt facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin et breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione supersedendū est. In omni autē argumētatione de duabus partibus postremis, hæc, quā exposuimus, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumētatio quinq;-partita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut cōplexione quadripartita.*

[b] GENERA *duo sunt vitiosarum argumentationum: vnum* [b] L. Duo sunt
quod ab aduersario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: al- genera.
terum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacitè cōtemni, atque vitari sine reprehensione, [89] *si exempla subiecero, intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumētationum duplicem vtilitatem afferet; nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab alijs non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus,* [c] *perfectā, & plenā argumētatio-* [c] L. plenam
nē ex quinq; partibus cōstare, in vnaquaq; parte argumētationis quæ & perfectam.
vitia [d] *euitāda sunt, cōsideremus: vt & ipsi ab his vitijs recedere, &* [b] L. vitanda sint.

 aduer-

aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omneis confertur id, quod non necessariò est omnibus attributum: vt si quis hoc modo exponat, Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare [a] diuitias, quam officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, vt nō curet quærere, qualis ratio, aut rationis cōfirmatio sit, ipsam facilè reprehendemus expositionem, [b] cum ostendemus, id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omneis pauperes falsò et iniuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id, quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest vno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere; nam cum non nemo deuenerit in amorem vno aspectu, & cum ille neminem dixerit omnino, nihil [c] differt, rarò id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cum omneis res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat; prædones illo loco numquam sunt visi: inimicum nullum habebat, relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te sit interemtus. [d] Nam in huiuscemodi expositione, reprehensione vtemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, [e] potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut in hoc exemplo, cum dixerit necessè esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: vt si [f] cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, Duæ res sunt, iudices, [g] quæ omneis ad maleficium impellunt, luxuries & auaritia. Quid amor? inquiet quispiam; quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, Tres res sunt, quæ omneis homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. [h] Satis fuerat dixisse metū & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctā esse necesse est. Itē vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modò, Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ

[a] L. diuitias parare.

[b] L. cùm ostenderemus, quod in al. paup. imp. fit, id in omnes p.

[c] L. nihil refert.

[d] L. Nam in huiusmodi.

[e] L. suscip. potuisse male f. ostendemus.

[f] L. cum plura sint.

[g] L. quæ homines.

[h] L. Satis enim f. d.

[a] *immenſæ porrò cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. Igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.*

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
9 3 [b] *Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:*
Néue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argiui, delecti viri,
9 4 [c] *Petebant illam pellem inauratam arietis,*
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem,
Medéa, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere (ſi id modò, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Vtinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoque ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

VITIOSA ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſariò oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum. Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
9 5 [d] *Immœne eſt facinus, verum in ætate vtile,*
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt. videamus, quæ ratio afferatur.
Nam ego amicum hodie meum
[e] *Concaſtigabo pro commerita noxia.*

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt. Nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo, Philoſophia [f] eſt vitanda, affert enim ſocordiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum, veras eſſe confiteremur. Item infirma ratiò eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis, velut Pacuuius, Fortunam inſanam eſſe & cæcam & brutam perhibent philoſophi,
Saxóque illam inſtare globoſo prædicant [g] volubili.

Ideò

[a] L. quæ præ ceteris.

[b] Vulg. Cææ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes.

[c] L. Petebant villo pellem inaurato arietis.

[d] Vulg. Immane.

[e] Quidam vulg. Non caſtigabo mendoſè.

[f] L. vitanda eſt.

[g] L. volubilem. Hos verſus nnnc ſic reſtituendos eſſe arbitror, quamuis in priore editione aliter ſenſerim. In libris vulgatis autem verſus octauus ſic legitur. Miſeriam eſſe vllam, ſed temeritate omnia regi. id magis.

Ideò, quò saxum impluerit sors, cadere eò fortunam autumant.
Cæcam [96] ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutam, quia dignum, atque indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contrà fortunam negent
Esse vllam, sed temeritate omnia autument regi. Id magis.

a Al. esse aiunt.

Verisimile [a] aiunt, quod vsus reapse experiundo edocet.
Velut Orestes modò fuit Rex, modò mendicus factus est:
Naufragio res contigit. Nempe ergo haud fortuna obtigit.

b L. verisimilius esse temer.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cùm ait, [b] verius esse temeritate, quàm fortuna res regi. Nam vtráq; opinione philosophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus auaritia, idcirco quòd homines magnis, & multis incommodis conflictantur, propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hîc alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subijcit [c] expositioni, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd, qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item vtile est amicos veros habere, [d] habes enim quibuscum iocari possis. Nam huiusmodi in rationibus [e] non vniuersali, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alij expositioni potest accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicatur.

c L. expositionis.
d L. habeas enim.
e Al. non vniuersa.

IN confirmatione rationis, multa, & vitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt vitia, proptereáque diligentius consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobat argumentationem.

f L. vtuntur igitur studiosè in.
g Vulg. quidam, Thresphontem mendosè.

[97] [f] Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:
Iniuria abs te afficior indigna, pater.
Nam si improbum [g] Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum [98] cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertuntur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

h L. ô nata.

Nulla te indigna, [h] nata, afficio iniuria.

Si probus est, bene locaui : [a] sin autem improbus,
[b] Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars [c] diluitur, hoc modo,

Nam si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum:
Erraui : pòst cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio [d] huius conclusionis duplex est : acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo vnius rei signo, hoc modo : Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse : aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant, quod si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cùm vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo : Miseri sunt qui vxores ducunt : at tu duxisti alteram. Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo : Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cùm id pro certo sumitur, quod inter omneis non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo :

Eho, tu, dij, quibus, est potestas motus superûm, atque inferûm,
Pacem inter [e] se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo vsum Chresphontem, Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod iam quasi serò, [f] atque acto negotio dici videtur hoc modo : In mentem mihi si venisset Quirites, non commisissem, vt hunc in locum res veniret : nam hoc, aut hoc fecissem : sed me tum hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cùm id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

99 *Cùm te expetebant omnes, florentissimo*
Regno reliqui : nunc desertum ab omnibus
Summo periculo sola vt restituam paro.

Item vitiosum est, quod [g] in aliam partem, ac dictum, sit potest accipi. Id est huiusmodi, vt, si quis potens ac factiosus in concione dixerit, Satius est vti [h] regibus quàm malis legibus. [i] Nam hoc
100 *tametsi [k] rei arguendæ causa, potest sine malitia dici tamen*

propter

[a] L. sin est imp.
[b] L. Deuortio.
[c] L. diluetur
[d] L. huiusmodi.
[e] Vulg. inter sese.
[f] L. & peracto negotio.
[g] L. aliam in partem. & ita Coli. & Rob. Steph.
[h] L. bonis regibus.
[i] L. Nam & hoc.
[k] L. rei augendæ.

propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item vitiosum est falsis, aut vulgaribus definitionibus vti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut conuicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt vt si quis dicat, quadruplator, vt breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus, & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: vt si quis, quem furti arguat, dicat, eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei[a] testimonium esse, quòd sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo: Non conuenit, Censores, istũ vobis satisfacere ex eo, quòd ait se non potuisse adesse, ita vt iuratus fuerat. [b] Quòd si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideò vitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & simili controuersia posita, exempli loco profertur. Item vitiosum est, cùm id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo: 102 [c] *Apertæ fatur dictio, si intelligas.*

[a] L. testimonio.

[b] L. quid si ad

[c] Vulg. Aperte fatur.

Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
103 *Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,*
Vel quòd propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

104 [d] *Quare accusem hunc, nequeo* [e] *exputando euoluere.*
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?
Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut corũ, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lędãtur, aut aliquo huiusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omneis res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur cùm alia de re controuersia sit: inque huiusmodi vitio considerandũ est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut

[d] Vulg. Qua causa.

[e] Alij vulg. exponendo. L. legendum fortasse est. Quid ego eum accusem qui id parui auditu æstimet; vide pag. 134.

tota

tota causa mutata, in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuersia cùm de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem & virtutis vtilitatem [a] *consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consultò multi ab reo faciunt, angustijs causæ coacti. Vti si quis cùm accusetur, ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumerò se apud exercitum donatum esse dicat.* [b] *Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi, à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum,* 105 *corpore decoloratum fuisse constat; ergo veneno necatus est. Deinde* [c] *si sit* 106 *vsque adeò in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim, factúmne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem* [d] *efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: vt si comparetur, vtrùm satius sit, populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis, necesse putare, alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quæratur, viris maior honor habendus sit, Albensibus,* 107 [e] *an Venusinis, quòd reipub. & populo R. profuerũt, & is,* 108 [f] *qui dicat alteris, alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, vt, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo potest optimè iudicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat, propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi eiectos se reducere aiebat;* [g] *perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo Rom. aut* [h] *perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Verùm illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos*

[a] L. legendũ fortasse est, consumatur, id est κεφαλαιοῦται, vel συγκεφαλαιοῦται, συντελειοῦται.

[b] L. Hoc in aduersariorum oratione si diligenter obseruauerimus, sæpe

[c] L. si sit vsque in eo occupatus, quod multi faciunt, vt venenum datum esse contendat.

[d] Al. Afferre.

[e] L. Veientinis, vel, Veientanis. Al. Vegentinis.

[f] L. qui dicat alteris habendum.

[g] L. proinde quasi.

[h] L. proinde. q.

nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controuersiam propter nominum [a] mutationem.

QVONIAM exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & [b] iudicatis, & cæteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & [c] collocupletandã argumentationem, [d] quæ sint ijs rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, [e] aut sibi ipsi obest, qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, vt reprehendatur: aut si improbum, vt non sit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res postulabit. Res iudicata vitiosè profertur, si aut dissimile de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improba, aut [f] eiusmodi, vt aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ, ab aduersarijs proferri possint. [g] Itẽ vitiosum est id, quod aduersarij factum esse confit eantur, de eo argumentari, & planum facere, factũ esse: [h] nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: [i] Vt si quis quem arguat hominẽ occidisse, & antè quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm hominẽ occidere. Non enim, vtrùm indignũ sit, an non, sed, factúmne sit, quæritur. Complexio vitiosa est, quæ non ut quidque primùm dictum est, primùm complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, vt intelligatur,
109 quid propositum in argumentatione sit [k] quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, [l] tripertitæ sunt: nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. [m] In quatuor locis vti possumus conclusionibus. In principio, secundum narrationem, secundum firmissimã argumentationem, in conclusione. Enumeratio, est per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: vt renouetur, non redintegretur oratio: & ordine, quicquid erit dictum, [n] referamus, vt auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. [o] Item curandũ est, ne aut ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta.n.& dedita opera cõparata oratio videbitur esse, aut artificij significandi, aut ingenij venditandi, aut memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis [p] sumendum est a diuisione. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. [q] Amplificatio, est res, quæ per locũ cõmunem, instigationis auditorũ causa sumitur. Loci cõmmunes ex decẽ preceptis cõmodissimè sumun-

[a] L. commutationem, & ita Rob. Steph.
[b] L. & rebus iudicatis.
[c] L. & locupletandam & ita Rob. Steph.
[d] L. quæ sint in ijs generibus vitia.
[e] L. aut ipsi obest, qui aff.
[f] L. aut si eiusmodi, vt.
[g] L. Item vitiosum est quod.
[h] L. nam id augeri oportet tantum.
[i] Vulg. vt si quis aliquem arg.
[k] L. quid deinde in rat. quid in conf. quid in t. arg.
[l] L. tripartitæ.
[m] L. quatuor in locis.
[n] L. referimus.
[o] L. in qua curandũ est.
[p] L. est à diuisione sumendum.
[q] L. amplificatio est, quæ per.

sumuntur, adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maximè, quo modo de his rebus, legib. sancitum sit. Secundus locus est, cùm consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, vtrùm ad omneis, quod atrocissimum est, an ad superiores (quod genus ij sunt, de quibus auctoritatis locus communis sumitur) an ad pareis, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo [a] percunctamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, [b] ostendemus, quid periculorũ, aut incõmodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissũ, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel [110] aliter iudicatũ sit, nullam rem fore, quæ incõmodo [111] mederi, aut [c] erratũ iudicium corrigere possit. Quo in loco non incõmodũ erit vti cęterarũ rerum cõparatione, vt ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: [112] huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ, nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cùm ostendemus [113] [d] ex consulto factum, & dicemus, voluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus, tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturiùs & atrociùs vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cùm dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, [114] quàm [e] sacrum lædere; quod propter egestatem alterum, alterum [115] propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, vt agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione. Misericordia [116] commouebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis [f] fuerimus, quibusque in incommodis simus, comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub

[a] Al. percontamur.
[b] L. ostendimus.
[c] Quidam vulg. mederi. aut perperam factum aut erratum iud. corr. in his Colin. & Rob. Steph.
[d] L. ex consilio, id est. ἐκ προαιρέσεως.
[e] L. sacrum legere.
[f] Vulg. fuimus.

sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subijciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos sollicitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios vsi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem breuem esse oportet. Nihil enim lacryma citiùs arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro; quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur in tertium librum transferemus. Hæc si, vt [a] conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuáque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verùm hæc futura satis scio; te enim non ignoro: sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, vt, quod libentissimè facimus, [b] tuæ voluntati rectissimè morem geramus.

[a] L. vt nos conq.

[b] L. tuæ rectiss. voluntati.

RHETORICORVM
AD C. HERENNIVM,
LIBER III.

DOMNEM iudicialem causam, quemadmodum conueniret, inuentionem rerum accommodari, satis abũdanter, vt arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniẽdarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas & demonstratiuas, in hunc librũ transtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimùm persolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, [a] pronuntiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cùm voles, & interdum sine nobis legendo consequêre, nequid impediare, quin

[a] L. pronuntiatione, memoria.

ad hanc vtilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac vt attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, vt quæratur, vtrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, vt, quid potissimùm faciendum sit, consideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago [a] tollenda, an relinquenda videatur. Quid potissimùm, hoc pacto: vt si Annibal consultet, cùm ex Italia Carthaginem [b] arcessitur, in Italia [c] remaneat, an domum redeat, an in Ægyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: vt si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam causam, veniunt in deliberationem & consultationem: vt si deliberet senatus, bello Italico, soluátne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus COS. fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: vt si deliberet senatus, bello Italico, socijs ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa [d] conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, finem sibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis, in ciuili consultatione diuiditur, tutam & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitationem, qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim & dolum: quorum aut alterum separatim, aut vtrumque sumemus coniunctim. [e] Vis secernitur per exercitus, classeis, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur [f] in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, [g] mentiones, & ceteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reip. scribere velimus. Honesta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia, est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, scientia cuiusdam artificij. [h] Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & vsus complurium negotiorum. Iustitia, est æquitas, [i] ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo, est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemtio, & laboris cum vtilitatis ratione [k] perpessio. Modestia, est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus v-

[a] L. delenda.
[b] Vulg. accersitur, mendosè.
[c] L. permaneat, an do. red.
[d] L. efficiet delib.
[e] L. Vis discernitur quidam legunt, vis cernitur.
[f] L. in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, mentione, & ceteris rebus, de q.
[g] Al. mentitiones, al. mansiones.
[h] L. Et appellatur.
[i] L. ius suum vnic.
[k] L. perpensio.

temur in dicendo, si commoda cum incommodis conferemus, cùm alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: [a] Aut si quam ad rem cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam [4] disciplinabilem scientiam poterimus habere, & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: Aut si suadebimus [b] quippiam, cuius rei gestæ, aut præsentem, aut auditam memoriam [5] [c] poterimus habere: qua in re facilè id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. Iustitiæ partibus vtemur, si aut innocentium, aut supplicũ dicemus misereri oportere: si ostendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: si demonstrabimus vlcisci malè meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conseruandam: si leges & mores ciuitatis [d] egregiè dicemus seruari oportere: si societates, atque [e] amicitias studiosè dicemus coli conuenire: si, quod ius in parenteis, deos, patriam natura comparauit, id religiosè colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus, in omnibus [f] ius æquabile statui conuenire. His, atque huiusmodi partibus iustitiæ, si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, iustam esse ostendemus: contrarijs, iniustam. Ita fiet, vt eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus parati. Si in fortitudinis retinendæ causa, faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas, & excelsas sequi, & [g] appeti oportere: & item res humileis & indignas viris fortib. viros fortes propterea contemnere oportere, nec [h] idoneas dignitate sua iudicare. Item [i] à nulla re honesta, periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus vtemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiúmque rerũ vituperabimus. Si vnamquamque rem certo naturæ termino definiemus. Si denique, quid cuique satis sit, ostendemus, & nimiùm progredi dissuadebimus, & modum vnicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt virtutis: amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur, quæ suprà demonstraui. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: [k] verùm aut res huiusmodi nõ dicatur esse, vt virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus, quàm in his, virtus constare [l] ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contrà dicet, iustitiam vocarit,

[a] Vulg. aut si qua in re coh.
[b] L. quippiam, cui similis rei gestæ.
[c] L. possimus.
[d] L. egregiè seruari dicemus op.
[e] L. amicitias dicemus studiosè coli conuenire.
[f] L. æquabile ius.
[g] L. appetere.
[h] L. idoneas pro dignit.
[i] L. ab nulla re.
[k] L. verùm aut res non huiusmodi dicetur esse, vt, &c.
[l] L. ostendetur.

vocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam, [a] ac prauam liberalitatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam [b] dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam, & præsentem, [c] & sequentem commemorationem. Hoc nos, eò à recto separauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subijciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo, seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solùm laudis causa rectum sequi conuenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cùm igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: [d] aut ab aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterísque nostris. Cùm huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est [e] totius tractatio causæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab insinuatione, [f] vel ab ijsdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam: si vtrumque poterimus ostendere, vtrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione vtemur in vim, & consilium. Nam, quod in docendo, [6] rei dilucidandæ causa, dolum appellauimus, id in dicendo honestiùs consiliũ appellabimus. Si rationis nostræ sententiã rectam esse dicemus, & omnes partes recti incidet: quadripartita diuisione vtemur, si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione vtemur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrarijs cõfutandis. Argumẽtationis artificiosæ tractanda ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, vt in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, vt in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumsessi deliberant, quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis vtetur: Nullam rem vtiliorem esse incolumitate: virtutibus vti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: [g] ne deos quidem esse auxilio ijs, [h] qui se inconsultò in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis

[a] L. ac prauam libertatem: & ita Colin.

[b] L. esse dicemus.

[c] L. & consequentem commem. & ita Rob. Stephan. & Colin.

[d] Vulg. aut aliquib. socijs.

[e] L. tractatio totius causæ.

[f] Vulg. vel ijsdem r.

[g] Vulg. nec deos quidem mendosè.

[h] L. qui se consultò.

vtetur: Virtutem nullo tempore relinquendam; vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse; [a] considerare, quae sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem, neque aeternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel vltrò ad mortem proficisci, esse praeclarum: fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere: [b] eum tutè viuere, qui honestè viuat, non qui in praesentia incolumis sit: & eum, qui turpiter viuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, & iudicialibus causis vti solemus, [c] nisi quòd in his maximè conducit, quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causae transeamus.

QVONIAM haec causa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quae casu, aut fortuna secunda, aut aduersa, accidere possunt: vt genus, educatio, diuitiae, potestates, 8 gloriae, ciuitates, amicitiae, [d] & quae huiusmodi sunt, [e] & ea, quae his sunt contraria. Corporis sunt ea, quae natura [f] corpori attribuit commoda, aut incommoda: vt velocitas, vires, 9 dignitas, valetudo, & quae contraria sunt. Animi sunt ea, quae consilio, & cogitatione nostra constant: vt prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, [g] & quae contraria sunt. Erit igitur haec confirmatio, & confutatio nobis. [h] In huiusmodi igitur causa, principium sumetur aut à nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut [i] ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi virtutis sit, vt omnes commemorare debeant velle, 10 aut quòd rectum sit, ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit: [k] Si vituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati simus: aut studio, quòd vtile putemus esse, ab omnibus vnicam malitiam, atque nequitiam cognosci: aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius persona, de quo loquemur, si laudabimus, vereri nos dicemus, 11 vt illius facta verbis [l] consequi possimus: omneis homines illius virtutes praedicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. [m] Si vituperabimus, ea, quae videbimus [n] contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicem9: [o] vt paulò antè exempli causa, demonstratum est. Ab auditorũ persona, si laudabimus, dicemus, 12 quoniã non [p] apud ignotos laudemus, nos monendi causa, pauca esse dicturos:

aut,

[a] Fort. considerandum.
[b] L. eum tutò viuere, &c. tutè tamen non damno: quo vtitur pag. 37. vers. 10.
[c] Vulg. nisi quòd his.
[d] L. & cetera, quae.
[e] L. & ea, quae his contraria. Cor.
[f] L. corpori tribuit.
[g] L. & quae his contraria sunt.
[h] L. in huiusmodi autem causa.
[i] L. abs re.
[k] L. Sin vituperab.
[l] Vulg. consequi non possumus: mendòsè.
[m] L. Sin vit.
[n] L. contrariè, paucis verb.
[o] Vulg. alij. vt paulò suprà al. vt paulò ante suprà.
[p] Quidam lib. apud ignaros.

aut, [a] si erunt ignoti, vt talem virum velint cognoscere, petemus: 13 *quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus [b] quo ille, qui laudatus fuerit, sperare nos facilè ijs, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus vt cognoscant, vti malitiam vitare possint: quoniam [c] dissimiles sint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, [d] nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid potissimùm laudemus: vereri nos, ne, cùm multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ simileis sententias habebunt: quibus sententijs contraria sumuntur à vituperatione. [e] Principio tracta-to, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas antè commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ necessariò consequatur: sed si qua inciderit, cùm aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi, de primo libro repetetur. Diuisione hac vtemur: Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde vt quæque, quòve tempore res erit gesta, ordine dicemus, vt, quid, quâmque tutè, cautéque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. Deinde cõmoda, aut incõmoda corporis, aut rerũ externarũ, quomodo ab animo tractata sint, demõstrare. Ordinẽ hunc adhibere in demõstrãda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem,* 15 *aut [f] excelsiorẽ fuisse: si humili genere, ipsum in suis, nõ in maiorũ virtutibus, habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori [g] maioribus fuisse: si malo, tamẽ his ipsis, detrimento fuisse. Educatio, in laude, bene, & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiã educatũ esse: in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis cõmoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eã, non, quemadmodum ceteris detrimento, atque dedecori: si vires, atque velocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, [h] & industrijs dicemus comparata: si valetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, malè his vsum dicemus,* 16 *quæ [i] casu & fortuna, tanquã quilibet gladiator habuerit: si non erunt, præter formam, omnia ipsius culpa, & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his, animi [k] quæ virtutes aut quæ vitia fuerint, considerabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, bene-*

 uolentia,

[a] L. quidam lib si erunt ignar.
[b] L. atque ille, qui &c. & item Rob. Stepha.
[c] Vulg. dissimiles sunt.
[d] L. sperare nos, illius vitam vehemẽter improb.
[e] L. Principio tractato ab aliqua har.
[f] L. aut excellentiorem f.
[g] L. suis maioribus.
[h] L. & industria.
[i] L. quæ casu & natura, &c. sic libri vet. & impressi à Rob. Steph. & Col. & Gryph.
[k] L. virtutes, atq. vitia cõsider.

uolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omneis autem res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: vt, si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus: 17 *sin* [a] *vituperemus, è contrario, aliud iniustè, aliud ignauè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda* [b] *tripartita diuisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumserimus, non necesse esse, nos omneis has parteis in laudem, aut in vituperationem transferre, propterea quòd sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, vt non sint necessariæ dictu. Quapropter eas parteis, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breueis amplificationes interponemus, per locos communeis. Nec hoc genus causæ,* [c] *eò quòd rarò accidit in vita, negligentius considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, vt faciendum sit aliquando, non oportet velle, quàm accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis, sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis.* 18 *Quare in hoc quoque genere causæ, nonnihil industriæ conferendum putauimus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad ceteras parteis, proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.*

[a] Quidam vulg. Si vituperabimus, è contrario aliud &c. dicemus.
[b] Al. tripertita.
[c] L. eò quòd rarò accidat in v.

QVONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem [d] *redigemus, vt certo quicque loco pronuntietur: videndum est, cuiusmodi rationem in disponendo* [e] *habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, vnum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cùm sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modò totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis parteis disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: vna*

[d] L. redigimus, & ita Colin.
[e] L. nos habere & ita Colin.

[f] per

[a] per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quae, cùm ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut si secundũ principium confirmatione vtamur, deinde narratione: aut si quam huiusmodi per mutationem ordinis faciamus: quorũ nihil, nisi causa postulet fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusae videbuntur, atq; animi defatigati ab aduersarijs multitudine verborum, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficulatem videbitur habere, vt nemo aequo animo principium possit audire: à narratione cùm inceperimus, ad principij sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum [b] probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium saepe vti necesse est, cùm ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere: [1] [2] firmissimas argumentationes in primis & postremis causae partibus collocare: mediocreis, & neque inutileis ad dicendum, neq; necessarias ad probandum, quae si separatim ac singulae dicantur, [c] infirmae sunt, cum ceteris coniunctae, firmae & probabiles [d] fiunt, interponi & in medio collocari oportet. [e] Nam re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriae mandatur, vtile est, cùm dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Haec dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando [f] parare poterit victoriam.

PRONVNTIATIONEM, multi maximè oratori vtilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimùm valere. [g] Nos, quid vnum de quinque rebus plurimum prosit, non facile dixerimus, nec egregiè magnam esse vtilitatem in pronuntiatione, audacter confirmauerimus. Nam cõmodae inuentiones, & cõcinnae verborũ elocutiones, & partiũ causae artificiosae dispositiones, & horũ omniũ diligẽs memoria, sine pronuntiatione, nõ plus, quàm sine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit, (nã omnes vix posse putarunt [h] de voce, vultu, & gestu dilucidè scribi,

[a] Fort. perorationem.

[b] L. probabilis erit.

[c] L. infirmae sint.

[d] L. fiant.

[e] L. Nam statim re narrata.

[f] L. parere.

[g] Al. Nos quidem vnam eam de quinq. rebus plurimum posse, non f.d.

[h] L. de voce, vultu, gestu.

a L. est ea, quæ suum q.
b L. nonnihil adauget.
c L. sed maximè.
d L. & firmitudinis parte ea, quæ natutura comparatur, nihil nos attinet cōmonere.
e Mallem legi, nihil nos attinet cōmmo.
f L. Firmam igitur maximè.
g Quidam libri vulg. Nam læditur arteria, si antè quā leni voce permulsa sit, acri clamore compleatur. Sed legendum fortaßè est, & hic & infrà, arteria numero multitudinis, in neutro: quēadmodum vsurpauit Lucretius lib. 4. facitque Asperiora foras gradiens arteria clamor.
h L. multo genere vocis.
i Quidam libri non habent, debemus.

bi, cùm hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum cōparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figurā, & corporis motum. Figura vocis, [a] *est quæ suum quendā possidet habitū, ratione, & industria comparatum. Ea diuiditur in treis parteis, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura:* [b] *nonnihil hanc auget,* [2 o] *sed maximè conseruat cura. Firmitudinem vocis maximè natura comparat, nonnihil adauget,* [c] *& maximè conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, vt eam torquere in dicendo pro nostro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis,* [2 1] *&* [d] *firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur,* [e] *nihil ad nos attinet cōmonere, nisi vt ab ijs, qui nō inscij sunt eius artificij, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis cōparatur, dicendum videtur.* [f] *Firmam igitur quàm maximè poterimus in dicendo vocem conseruare, si quàm maximè sedata & depressa voce principia dicemus.* [g] *Nam læduntur arteriæ, si ante quàm leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, et ad sermonem transire oportet: (Commutationes enim faciunt,* [2 2] *vt* [h] *nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus.) Et acutas vocis exclamationes vitare* [i] *debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis* [k] *acclamatione, & si quis splendor est vocis, consumitur vno clamore vniuersus. Et vno spiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe rerū naturæ, gratia quædā iure debetur, velut áccidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem* [l] *seruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronuntiationis: vt, quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. Quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla vocē confirmant: eadem sententias cōcinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Cōseruat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem varietas maximè delectat,* [m] *cùm sermone animum eius retinet,*

k L. exclamatione. l L. conseruandam. m L. cùm aut serm.

aut

aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauceis vulnerat: eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accomodatum. In extrema oratione, continens vox remedio est voci, quid? Hæc eadem nónne animum vehementissimè calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, [23] & pronuntiationis [a] suauitudini prosunt, de vtraque re simul erit in præsentia dictum, [24] de firmitudine [b] quæ visa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cetera suo loco paulò pòst dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionẽ pertinet, diligentiùs nobis consideranda est. Eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, est oratio [c] acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam [d] trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationẽ. Dignitas, est oratio cum aliqua grauitate, & vocis remissione. Demonstratio, [e] est, quæ docet remissa voce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, est rerum gestarum, [f] aut perinde vt gestarum, expositio. Iocatio, est oratio, quæ ex aliqua re, risum pudentem & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio, est quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio, est oratio, quæ incommodorum amplificatione, animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis diuisa est, [g] & hæ partes ipsæ in octo parteis alias distributæ: harum octo partium, quæ cuiusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo cùm est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima & depressissima voce vti conueniet, ita tamen, vt ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cùm autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus [h] vti oportebit, vt ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, [25] inserere atque [i] intersecare videamur in animis auditorum. Cùm autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, vt, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod

[a] Al. suauitati
[b] L. delet, quæ visa sunt.
[c] L. acris, ad conf.
[d] L. trahit animum auditoris.
[e] L. oratio, q.
[f] L. aut proinde, ac.
[g] L. & hæ ipsæ partes sunt in octo. p.
[h] Al. vti oportet.
[i] L. inserere atque inculcare.

quod volumus ostendere factum celeriusculè dicemus: at aliud, otiosè retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, [a] mœstè, hilariter in omneis parteis commutabimus, vt verba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa [2] [6] si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animaduertemus, vt omnium personarum sensus atq; animos voce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, [b] leniter tremebunda voce, cum parua significatione risus, sine vlla suspicione nimiæ cachinnationis: leniter oportebit à sermone [c] serio, torquere ad liberalem iocum, vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis, vociferatio consequi possit. In distributione, vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima, adhibere oportet, & quantum spatij per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cùm cohortatione vtemur voce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, cõmutationibus crebris, maxima celeritate. In cõquestione vtemur voce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus, est corporis gestus, & vultus moderatio [d] quædam, quæ pronuntianti conuenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem [e] & acrimoniam esse: In gestu [2] [7] nec venustatem conspicuam, [f] nec turpitudinem esse, [2] [8] ne aut histriones, aut operarij videamur esse. Ad easdẽ igitur parteis, in quas vox est distributa, motus quoq; corporis ratio videtur esse accõmodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantcis in vestigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, vt quàm proximè tum vultum admoueamus ad auditores, siquam rem [g] eos docere, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione, sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulò, antè demonstrabatur in dignitate. [h] Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatẽ significare, sine cõmutatione gestus. [i] Si contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu vtemur. Sin contentio fiet per distributionem [k] celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis

[a] Al. modestè

[b] L. leuiter tremebunda.

[c] L. serio vo. ad lib. io. torquere.

[d] L. quædam quæ probabiliora reddit, &c. & ita Rob. Steph. & Colin.

[e] L. & acrimoniam inesse.

[f] L. nec turpitudinem, ne aut.

[g] Vulg docere eos, & vehementer.

[h] L. Sin in iocatione.

[i] Vulg. Sin contendemus per.

[k] Fort. celeri proiectione brachij, sic enim loquitur in Perf. orat. brachij proiectione in contentionib.

pedis dextri rara supplosione, acri & defixo aspectu uti oportebit. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulò tardiore & consideratiore gestu conueniet uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto, & conturbato vultu vti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, [a] *& imitari scriptura conatus sim voces. Verùm nec hoc confisus sum posse fieri, vt de his rebus satis commodè scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile* [b] *putabam, propterea quòd hîc admonere voluimus, quod oporteret: reliqua tRademus exercitationi.* [c] *Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam id* [d] *perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omnium partium rhethoricę custodem, memoriam transeamus.*

[a] L. & voces imitari ser. con. sim verbis.
[b] L. putaui.
[c] L. hoc tamen scire.
[d] L. efficere.

MEMORIA vtrùm habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet, in hac re multum valere artem & præceptionem, ita [e] *ea de re loquemur.* 2 9 *Placet enim nobis esse* [f] *artificium memoriæ: quare placeat, aliâs ostendemus:* [g] *in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: vna naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam: ars porrò, naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic* [h] *artificiosæ. Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria, præceptione confirmanda est, vt sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit,* 3 9 *vt* [i] *doctrina, & præceptione, natura nitescat: Quare & illis, qui natura memores sunt, vtilis hæc erit institutio: quod tute paulò pòst* [k] *poteris intelligere. Quòd si illi freti ingenio, nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria* [l] *loquemur: Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfectè,* [m] *insigniter, aut natura, aut manu sunt absoluti, vt eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium,*

[e] L. de ea re loq. & ita Colin.
[f] L. artificiosam memoriam, quare.
[g] Al in præsenti, placet.
[h] L. cuiusmodi ea sit,
[i] L. artificiosæ: porrò hæc artif. nat. comm. retineat, & amplificet ratione doctrinæ.
[k] Vulg. vt ingenio, doctrina, præceptione natura nitescat.
[l] L. intelligere poteris.
[m] L. loquamur.
[n] L. insignitè, & ita Rob. Steph.

nium, angulum, fornicem, [a] *& alia, quae his similia sunt. Imagines, sunt formae quaedam, & notae, & simulacra eius rei quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilae, quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc, cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat,* [b] *ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possint id, quod dictum est scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui* μνημονικα *didicerunt, possint, quae audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim cerae, aut chartae simillimi sunt: imagines, literis: dispositio & collocatio imaginum, scripturae: pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto, quóque loco* [c] *libebit vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ea, quae mandata locis erunt,* 3 [1] *edere, & proferre possimus. Nam vt,* [d] *si in ordine stanteis notos complureis viderimus, nihil nostra intersit, vtrùm à summo, an ab imo,* [e] *an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem quoto, quóque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis, mandauerimus. Quare* [f] *placet & ex ordine locos comparare, & locos, quos* [g] *assumserimus, egregiè commeditari oportebit, vt perpetuò nobis haerere possint. Nam imagines, sicut literae, delentur, vbi nihil illis vtimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et, ne fortè in numero locorum falli possimus, quintum quemque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco* 3 [2] *manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum,* 3 3 *cui praenomen sit Decimo: deinde facile erit, simileis notas quinto quoq; loco collocare. Item commodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conseruat integras simulacrorum figuras, praeterea dissimiles forma atq; natura loci comparandi sunt, vt distinctè interlucere possint. Nam si quis multa intercolumnia sumserit, conturbabitur similitudine locorum, vt ignoret,* [h] *quid in quoquo loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocreis locos habere oportet. Nam & praeter modum ampli, vagas imagines reddunt, & nimis angusti, saepe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustreis, nec vehementer obscuros locos habere oportet, ne obcaecentur tenebris*

imagines,

[a] L. & alia his similia.

[b] L. ostendamus.

[c] L. libebit, vel à sup. vel ab infer. vel à m.p. im. secuti, ea, q.

[d] L. si ordine stanteis, &c. & ita Rob. Steph. & Colin.

[e] L. à medio.

[f] L. verbum placet non agnoscit.

[g] L. sumserimus.

[h] L. quid in quoq. loco collo.

imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria esse placet, ferè paulò plus, aut minus pedum tricenûm. Nam vt aspectus, ita cogitatio minus valet, siue nimis procul [a] amoueris, siue vehementer propè admoueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, [b] qui paulò plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos locos comparare : tamen [c] siquis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat, quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam, ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est : nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, [d] & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent : vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cùm vniuscuiusque nominis, & vocabuli memoria, imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe vna nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo : Vt, si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testeis, & conscios esse : si hoc primum, vt ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus : in primo loco rei totius imaginem [e] conformabimus : ægrotum in lecto cubantem faciemus [f] ipsum illum, de quo agetur, [g] si formam eius detinebimus, si eum non agnouerimus : aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, vt citò in mentem venire possit, & reum ad lectum eius adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, 3 4 medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus : &, quotiescunque rem meminisse volemus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione vtemur, facilè ea, quæ volemus, memoria consequemur. Cùm verborum similitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotij suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. 3 5 Iam [h] domitionem reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domitionem reges. 3 6 In altero loco Aesopum & Cimbrum [i] subornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum : 3 7 hoc erit, Atridæ parant, hoc modo

[a] L. remoueris.
[b] L. Qui paulò plura meminisse voluerit.
[c] L. si quis fortè ad ista.
[d] Al. & ex omnibus verbis nosmet nobis notas similit.
[e] L. Conformabimus, & ægrot.
[f] L. illum ipsum.
[g] L. si formã eius tenebimus, si eum non cognouerimus.
[h] Apud Nonium scriptum est, domutionem, & domutionis.
[i] Al. subornari, vt ad Iphigeniam.

modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum confirmatio tum valet, si naturalem memoriam exuscitauerimus hac notatione, vt, versu posito, 18 *ipsi nobiscum primùm transeamus bis, aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimamus; hoc modo* 39 *naturæ* [a] *suppeditabitur doctrina, Nam* [b] *vtraque altera separata minus erit firma, ita tamen vt multò plus in doctrina atque arte præsidij sit. Quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cùm ab instituto nostro recessissemus, minùs commodè seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, vt imagines* [c] *partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim* [d] *imbecilles, & infirmæ,* [e] *quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa vtrumque fiat, considerandum est, vt, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. Nam si quas res in vita videmus paruas, vsitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re commouetur animus: at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus.* [f] *Itémque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd vsitatæ res facilè è memoria elabuntur, insignes, & nouæ* [g] *manent diutiùs. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipseis solis mirantur, quia rarò accidunt: & solis eclipseis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & vsitata re non exuscitari,* [h] *nouitate verò, & insigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inueniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest. Id accidet, si quàm maximè notas similitudines constituemus:* [i] *si non mutas, nec vagas,* [k] *sed aliquid notum agenteis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, vt si coronis, aut veste purpurea, quò nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, vt si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam* [l] *inducemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus* [m] *attribuemus. Nam eæ res quoque faciet, vt faciliùs meminisse possimus. Nam, quas*

[a] Alii quidam libri, suppeditabit.
[b] L. Vtraque ab altera separata.
[c] L. partim acres, firmæ, & admonendum idon.
[d] Fort. imbecillæ.
[e] & quæ vix mem.
[f] Rob. Steph. At quod recèns audiuimus, obliuiscimur plerumque, &c.
[g] Al. manent in animo diutiùs Rob. Steph. diutiùs in animo manent. Fortasse in animo, ex annotatione natū est, & subintelligendum, in memoria ἀπὸ κοινοῦ.
[h] L. nouitate, & insi.
[i] Rob. Steph. si nō multas.
[k] L. sed aliquid agenteis im. & item Colin. alij, aliquid notum agenteis, &c. vt hic.
[l] Al. inducamus.
[m] Al. attribuamus.

quas res veras facilè meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, vt identidem primos quosque locos, imaginum renouandarum causa, celeriter animo percurramus. Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, vt multorum verborum imagines conscriberent, vti, qui eas ediscere vellent, paratas haberent, [a] nequid inquirendo [b] consumerent operæ: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine, ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim 4° poterunt [c] hæc valere, cùm ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam remouere, vt nequid ipse quærat, cùm illi omnia parata, quæsitáque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. Nam vt sæpe formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omneis [d] habemus assensores, quòd alij videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes alijs. Quare sibi quemque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, [e] aut vnum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli causa subijcere, quo res possit esse dilucidior: vt cùm de proœmijs quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille proœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne fortè verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipsarum [f] memoria rerum contentus sis, quòd & vtiliores sint, + 1 & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore, & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriã inducimus, vt versus meminisse possimus, sed vt hac exercitatione illa rerum memoria quæ pertinet ad vtilitatẽ, confirmetur: vt ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cùm in omni disciplina, infirma est artis præceptio, sine summa assiduitate exercitationis, tum verò in μνημονικοῖς minimùm valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. [g] Quàm plurimos locos vt habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Non enim sicut à ceteris studijs abducimur nonnumquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua.

[a] L. nequid in quærendo cons.

[b] L. operæ consumerent. q.

[c] L. hæ valere.

[d] Al. habeamus.

[e] L. & vnum aliq.

[f] L. Rerum memoria cont.

[f] L. Quamplurimos igitur locos.

Num-

Nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maximè cùm aliquo maiore negotio detinemur. Quare cùm sit vtile facilè meminisse, [a] non te fallit, quod tantopere vtile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quásque parteis in animo [b] frequenta, &, quod maximè necesse est, exercitatione [c] confirma.

[a] L. non te fallat.
[b] L. frequentato, & quod m.
[c] L. confirmato.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM,

LIBER IIII.

VONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, &, quibus in rebus opus fuit [a] exemplis vti, nostris exemplis vsi sumus, & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessariò faciendum est, vt paucis rationem nostri consilij demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quòd in superioribus libris, nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, vti instituimus, persoluemus. Sed faciliùs nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de causis putant oportere, cùm ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusq; generis ab oratore, aut poeta probato, sumtum ponere exemplum. Et primùm, se id modestia commotos facere dicunt, propterea, quòd videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, [b] sed ipsos etiam videri velle artificiosè gignere exempla: hoc est, inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor, inprimis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, [c] nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cùm possimus ab Ennio sumtum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea exempla, testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, [d] et leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur.

[a] L. exemplis nostris vsi sumus.
[b] L. sed etiam ipsos.
[c] L. nos atq. solos amare.
[d] L. & leuiter præceperit ars, & ratio, ex.

[a] Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, [a] aut in iudicio, domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? Vt enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum [b] confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponant, & sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ a probatissimis oratoribus, aut poëtis sumta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla, suis exemplis non putent præstare: non possunt dicere, quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? Nam cùm res probabiliores, tum hominum studia, ad imitandum alacriora reddit, immò erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cùm spes iniecta est posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremò [c] hoc ipsum est summum artificium, res varias, & dispareis in tot [d] poëmatibus, & orationibus sparsas, & vagè disiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solùm fieri posset, tamen essemus laudandi, cùm talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. 3 [e] Quis est enim, qui non, cùm summè teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Ceteri, cùm legunt orationes bonas, aut poëmata, probant oratores, & poëtas, neque intelligunt, quare commoti probent, quòd [f] scire non possunt, vbi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est eius rei [g] summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis vti. Hæc illi cùm dicunt, magis nos auctoritate sua commouent, quàm veritate disputationis. Illud enim veremur: ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea steterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & vetustate iam satis omnibus probati sunt. Quòd si, illorum auctoritate remota, 4 res omneis volent cum re comparare: intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis [h] modestia dicitur, videamus, ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt: cur, quò secius omnia scribant, impediuntur modestia? [i] Quasi si quis ad Olympiacum venerit cursum, & steterit, vt mittatur, [k] impudenteisque illos dicat esse, qui currere cœperint,

[a] L. aut in iudicio, domesticis testibus pugnet, & suo ips. test. Rober. Steph. testimonijs &c.
[b] Al. confirmatione.
[c] Al. Hoc ipsum summum est.
[d] L. poëmatis.
[e] L. Quis est enim qui nisi summè teneat, &c.
[f] L. scire non possint.
[g] L. summus sit artifex.
[h] L. de modestia dicitur, &c. & ita Rob. Steph. & Colin.
[i] L. Quasi si qui ad.
[k] L. impudéteis illos d. Rob. Steph. impudenteis dicat esse illos.

[a] ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs, 5 quomodo [b] Ladas, aut Boius cum Sicyonijs curſitarint: Sic iſti, cùm in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſtè: ipſi aliquem antiquum oratorem, [c] aut poëtam laudant, aut ſcripturam, 6 ſic vt in ſtadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet; artem tuam ſcribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipſe confirmare non potes: ab alijs exempla ſumis. Vide, ne facias impudenter, qui tuo nomini, velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, [d] & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint: nihil iſtis, [e] quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primùm omnium, exempla ponuntur hîc, non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cùm dicimus eſſe exornationem, quæ verbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum Craſſo,
7 [f] quibus poſſumus & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium: Exemplo demonſtratur id, quod dicimus, cuiuſmodi ſit: Teſtimonio, eſſe illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire; aliter enim rem non poteſt confirmare; at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur, artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab ijs plerumque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraque faciunt, quàm polliceri videntur. Nam cum ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cùm verò ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alij excogitarint. At hoc ipſum [g] difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? vtrùm laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuò gloriemini, [h] niſi fortè etiam ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregiũ dicitis: videte, ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidẽ nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulò plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, niſi eruditus. [i] Ita vt, ſi de tragœdijs Ennij velis ſenten-

[a] L. ipſe intra carceres ſtet.

[b] L. Ladas aut Boiſcus Sicyonij curſ. Turn. aut Boiſcus Sicyonius curſ.

[c] L. aut poëtam, aut alium ſcriptorem laudant, ſic vt.

[d] L. & ſuum quiſq. de libris ſuis tulerit: al. abſtulerit: Turn. & ſuum quiſq. de libris ſuſtulerit.

[e] Al. quod ſuum eſſe velint.

[f] Vulg. omnes quod poſſ. & deb.

[g] Al. eſt difficile.

[h] L. niſi fortè ſi veſtra manu fab. Colin. & Gryph. niſi etiam ſi veſtra ma.

[i] L. Itaque, vt, ſi &c. vel delet, ita.

tias eligere, aut de Pacuuianis periodos: [a] *quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te lit. ratissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id facilè faciat, quiuis mediocriter literatus: item si, cùm ex orationibus,* [b] *aut poëmatibus elegeris exempla, quae certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes,* [c] *erras: propterea quòd isto signo videmus te* [d] *nonnihil eius scire,* [g] *alijs signis te* [e] *scire multa intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere, quae sunt ex arte scripta, multò est artificiosius, ipsum scribere ex arte.* [f] *Qui enim scribit artificiosè, ab alijs commodè scripta, facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipse commodè* [g] *scribit. Et, si est maximè artificiosum: alio tempore vtantur ea facultate, non tum, cùm parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremò, in eo vim artificij consumant, vt ipsi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quae ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis vti oportere, satis est dictum.* [h] *Nunc, quae separatim dici possunt, consideremus. Dicimus ergo, eos omneis, ideò quòd alienis vtantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant: sed de eo, quod postea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem vnius* [i] *oportere: primùm, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio; liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omneis res suppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni eius, qui discere vult, vtrùm* [k] *vnum omnia, an omnia neminem, sed alium alium putet consequi posse. Si enim putabit, posse omnia penes vnum consistere: ipse quoque ad omnium nitetur facultatem:* [l] *si id desperabit, in paucis se exercebit;* [m] *ipsis enim contentus erit: nec mirum, cùm ipse praeceptor artis, omnia penes vnum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Laelio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque: item sumtis alijs à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuisse sumi.* [n] *Quare si vnius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quae omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei, qui discere vult,* [o] *putare non vnum omnia posse. Igitur nemo* [p] *in hanc incidet opinionem, si ab vno exempla sumsissent. Nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores, non putasse vnũ potuisse in omnibus elocutionis partibus enitêre, quoniã neq; sua protulerũt, neq; vnius alicuius, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla sumserunt. Deinde,* [q] *si quis velit*

[a] Al. lib. sed quia pl. al. si quia.
[b] Al. aut poëmatis.
[c] L. erres.
[d] L. nonnihil scire.
[e] L. re nescire multa.
[f] L. Qui enim ipse scribet artif.
[g] L. scribet.
[h] L. Nunc separatim quae dici possint.
[i] L. oportere. Primùm cõtra hoc nulla st.
[k] L. vnum aliquem omn.
[l] Al. sin id desperarit.
[m] L. his enim contentus erit. fort. his etiam contẽtus erit.
[n] L. Quare si se vnius.
[o] L. non putare vnum &c. & ita Rob. Steph. & Colin.
[p] L. in hanc incideret op. & ita Rob. Steph.
[q] L. siquis velit demonstrare, artem nihil prod.

artem demonstrare nihil prodesse ad discendum, non malè vtatur hoc adiumento, quòd vnus omneis artis parteis consequi nemo potuerit. [a] *Quod igitur iuuat eorum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab vno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primùm omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum,* [b] *de eius artificio debet esse, non vt si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo,* [c] *tibique ostendam.* [d] *Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quæritent alind mercis: vt si aceruos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendãt: si Triptolemus, cùm hominibus semen largiretur,* 10 [e] *ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cùm mortalibus ignem diuidere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Isti magistri, omnium dicendi præceptores, non videntur sibi ridiculè facere, cùm id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt.* 11 *Si, qui se fonteis maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat,* [f] *& hæc, sitiens quàm maximè, loquatur, neque habeat quo sitim sedet, non irrideatur? Isti cùm non modò dominos se fontium, sed seipsos fonteis esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cùm id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, vt Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem videbat, ceterorum opera, vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodiùs. Præterea* [g] *ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leuiter vnusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expressè conscripta ponere oportet exempla, vt in artis formam conuenire possint: & pòst in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam vt magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est vti. Postremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse vsitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis, hæc aliena si posuissemus, factum esset, vt, quod commodius esset*

in

[a] L. fort. Quod igitur adiuuat hor.

[b] L. al. eius artificij debet esse.

[c] L. tibi quod ostendam. & ita Car. Steph.

[d] L. Si, mercem ipsi qui vend. aliunde exempl. quæritent eius mercis.

[e] L. ipse ab alijs id mutuar.

[f] L. is hæc sitiens.

[g] Vulg. nec possunt quidem.

in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & [a] inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incõmoditatem fugimus. His de causis, cùm artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, vt ad elocutionis præcepta transeamus: [b] Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio [c] debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

[a] L. & inusitatius, id.

[b] Al. Bipartita.

[c] Fort. esse debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur; vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est, quæ constat ex verborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vsitatissimam puri sermonis consuetudinem. [d] In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, siue propria, siue translata, siue extranea, ad vnam quamq; rem accommodabuntur: &, si graues sententiæ, quæ in amplificatione, et commiseratione tractantur, eligentur: &, si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus pòst dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est vestrum, iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitârit? quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs, qui violassent [e] ingenuam, matrem familiâs construpassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia maiores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? [f] Atque in alijs maleficijs [g] ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, vno consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! O crudeleis cogitationes! O derelictos ab humanitate homines! [h] Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes, reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem: quomodo Deûm [i] spoliatis templis, optimatibus trucidatis, [k] alijs arreptis in seruitutem, [l] 3 matribus familiâs, & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbissimo concidat incendio [l] conflagrata? qui se non putant, id quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderent [m] cinerem? Nequeo verbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius

[d] L. In graui figura consum. or. si.

[e] L. ingenũ matr.

[f] L. Atqui in alijs.

[g] L. aut ad sing.

[h] L. qui ag. ausi sunt, aut cog. potuerunt. quo pacto.

[i] L. templis spoliatis.

[k] L. alijs abreptis in seruitutem, virginib. matrem. ingen. pueris sub.

[l] L. conflagrata.

[m] L. cinerẽ.

ligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reip. facilè edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, 14 [a] *præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.*

[a] L. præcip. deturbetis.

In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, vt antè dixi, aliquãtulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: Quibuscum bellum [b] *gerimus, iudices, videtis: cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria cõseruare soliti sunt: Hi cùm se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum verò nihil minus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset,* [c] *scire, & æstimare poterant. Hi, cùm deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cùm multò maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cùm sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse viderent? non denique vllam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent: si totum certamen in vno prœlio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent, nedum illud imperium orbis terræ cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi,* [d] *partim voluntate consenserunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Rom. superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid? Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, illi quemadmodum* [e] *descissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui vniuscuiusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam* [f] *facilè deducuntur in fraudem. At ij, qui sciunt, quid alijs acciderit, facilè* [g] *ex aliorum euentu, suis rationibus possũt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti, arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, vt imperium populi Rom. tentare auderet, nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. Quid aliud,* [h] *nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: Nam, vt fortè hic in balneas vênit, cœpit, postquàm perfusus est, defricari. Deinde,* [i] *vbi visum est, vt in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò* [k] *me pulsauerunt: satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis, ab ignoto, præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, et alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum verò iste cœpit clamare*

[b] L. geramus

[c] L. scire, & existimare.

[d] L. partim voluntate concesserunt.

[e] L. desciuissent.

[f] L. facillimè deducuntur.

[g] L. ex eorum euentu.

[h] L. nisi hoc.

[i] L. vbi visum est in alueum descẽdere, ecce.

[k] L. me pulsarunt.

mare

mare voce [a] *ista, quæ facilè cuiuis* [16] *rubores eijcere posset: Ita petulans es, atque acer,* [17] *vt ne ad solarium quidem idoneus, vt mihi videtur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis* [b] *exercitus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito eiusmodi conuiciorum. Vbi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione* [18] *perderet, vt omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum* [c] *ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata verborum constructio quædam,* [d] *et item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera* [e] *consectamur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam graui figura, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam* [f] *qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pænitet igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cùm declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt* [g] *ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, et dissolutum: eò quòd sine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc,* [h] *nec potest confirmare, nec viriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socij nostri cùm belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent* [i] *hinc adiutores multos, & malos homines* [k] *& audaceis. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem; diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum, & exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc:* [l] *Nam istic ille ad balneas accessit: ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. Post ea dixit hic illi, considerabo. Pòst ille huic conuiciũ fecit, & magis, magisque præsentibus multis, clamauit. Friuolus hic quidẽ iam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet*

[a] L. voce ea, quæ f.c.rub. elicere al. voce magna, ea quæ per facilè cuiuis rub. elicere possent.
[b] L. exercitatus sis.
[c] L. ex his exemplis.
[d] L. & item alia in grauitate posita, alia in med.
[e] Al. consectemur.
[f] L. qui perduellibus vend.
[g] L. ad confine eius generis genus, q.
[h] L. nec potest sese confirmare, nec viriliter expedire.
[i] L. hîc.
[k] L. atq.
[l] L. Nam ille ad baln. Rober. Steph. Nam istic ad baln.

attenuata figura, puris verbis, & electis, compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam, sicuti coloribus: si crebræ collocabuntur, [19] [a] oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, vt facilè satietas varietate vitetur.

[a] oblitam reddent or.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere locutio commoda, & perfecta. [20] [b] Quæ maximè admodum oratori accommodata est, treis res in se debet habere, elegantiã, compositionẽ, dignitatẽ. Elegãtia est, quæ facit, vt vnũ quidq; purè, & apertè dici videatur. Hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationẽ. Latinitas est, quæ sermonẽ purũ conseruat, ab omni vitio remotũ. Vitia in sermone, quò minus is Latinus sit, duo possũt esse: Solœcismus & Barbarismus. Solœcismus est, cùm verbis pluribus, consequens verbum, superiori non accommodatur. Barbarismus est, cùm verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica dilucidè discemus: Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vsitatis verbis, et proprijs. Vsitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possint qua de loquemur. Compositio, est verborum constructio, quæ facit omneis parteis orationis [c] æqualiter perpolitas. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, vt hoc est: [21] [d] Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo; nam hic nihil prohibet in vitijs, alienis exemplis vti, O Tite, tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti. Et hic eiusdem poëtæ: Quidquam quisquam cuiquam quod [e] conueniet, neget. Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus; ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non exstet ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non vtemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: [22] Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Et, si verborum [f] transiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur; quo in vitio est Lucilius assiduus, vt hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas, Luci misimus, Aeli. Item, fugere oportet longam verborũ continuationẽ, quæ & auditoris aureis &, oratoris spiritum lædit. His vitijs in compositione vitatis, reliquũ

[b] L. Quæ maximè oratori acc. al. quæ maxime ad commodum oratoris &c.

[c] L. æquabiliter.

[d] L. Bacæ Eoæ amœ.

[e] L. conueniat.

[f] Al. traiectionem.

operis

operis consumendum est in dignitate. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. [a] *Hæc in verborum, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita* [b] *continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.*

[a] Vulg. Hæc & in verborum, & sent.
[b] L. perpolitione continetur.

REPETITIO est, cùm continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus [c] *similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis* [d] *gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item, Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum venire conaris? Audes verbum facere? Audes quidquam ab istis petere? Audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? Quid est, quod audeas postulare? Quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non* [e] *iusiurandum reliquisti? Non amicos prodidisti? Non parenti manus intulisti? Non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multùm venustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimùm. Quare videtur esse adhibenda & ad exornandam,* [f] *& ad augendam orationem. Conuersio est, per quam non, vt antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos populus Rom. iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, resp. sublata est. Item, C. Lælius, homo* [g] *nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris &* [h] *studiosis amicus erat; Ergo in ciuitate primus erat. Item, Nam cùm istos, vt absoluant te, rogas: vt pelerent, rogas: vt existimationem negligant, rogas: vt leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas. Complexio est, quæ vtramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, vt & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum reuertamur, hoc modo, Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginiensis. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses.* [2] [3] *Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententijs vestris absoluetis? Traductio est, quæ facit, vt, cùm idem verbum crebriùs ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat hoc pacto:*

[c] Fort. dissimilibus, & diuersis.
[d] L. gratia est hab.
[e] L. iusiur. contemsisti.
[f] & ad exaugendam or.
[g] L. nauus er.
[h] σπουδαίοις.

pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam [a] non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus; Ergo inimicum sic vlcisci voluit, vt ipse sibi reperiretur inimicus? Item Diuitias sine diuitum esse: tu verò virtutem [b] præfer diuitijs. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quę virtutis [c] pedissequæ sint. Ex eodem genere exornationis est, cùm idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, amari iucundum est, si curetur nequid insit amari. Item, Veniam ad vos: si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, [d] non inopia verborum fit, vt ad idem verbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ faciliùs auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. Contentio est, [e] cùm ex contrarijs verbis, aut reb. oratio conficitur; Hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cùm opus est, clamas: cùm loqui conuenit, obmutescis. Ades? Abesse vis: Abes? Reuerti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio [f] per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graues poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuspiã compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosæ Fregellæ, quàm facilè scelere vestro contabuistis, vt cuius nitor vrbis Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorum [g] reliquiæ maneant. Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petijstis: tantamnè ex iniquitate iudiciorum vestris calumnijs [h] assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco vtemur, & rarò, & cùm rei magnitudo postulare videbitur: ad quam volemus indignationem, animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis est, neq; concinna, sed hæc quæ cùm enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, vtrùm animos sociorum ab rep. remouebas, & aliena-

[a] L. colere non potest.
[b] Fort. diuitijs præfer.
[c] L. pedissequæ sunt.
[d] L. Al. fit vt ad idem verbum non inopia verborum red. sæp.
[e] Al. cùm ex contrarijs rebus or.
[f] L. præ ignauia.
[g] L. reliquiæ remaneant.
[h] L. assumsisti facul.

alienabas, an non? & [a] vtrúmne aliquem exornari oportuit qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri si quam vnius peccati mulierem damnabant: simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? Quoniam, quam impudicam iudicarant, eam veneficij quoq; damnatam existimabant. Quid ita? Quia necesse est, eam quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, [b] parenteis, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? Quos tantopere timeat, eos necesse est, vt, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? Quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficij damnatam? Quid? Putabant impudicam quoque necessariò. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cùm, cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. [c] Quid in viris? Idémne hoc obseruabant? Minimè. Quid ita? Quia viros ad vnumquodq; maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? Quia, quam nobis facultatē fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadē fortuna paulò antè in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contrà duxit? Desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare: qui victi sunt eos homines iudicare, vt possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? Non profectò tā sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? Quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris [d] reddit attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia, est oratio sumta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: [2] [5] Difficile est [e] primùm virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Item [f] Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit: Item, Egens æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda; eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quòd habet

[a] L. & vtrum aliq. & item Rob. Steph.

[b] L. parenteis fratres, cet.

[c] L. Quid in viris idémne, &c.

[d] L. retinet attentum cùm ven.

[e] L. plurimùm. virt.

[f] Al. Liber est is exist.

habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo : Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quòd sola virtus in sua potestate est, [2] [6] *omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cùm enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ.* [a] *quæ dupliciter* [b] *efferuntur, hoc modo sine ratione : Errant, qui in prosperis rebus omneis impetus fortunæ* [c] *se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto : Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non est impedimento bonis studijs. At hi sapienter faciunt, qui adolescenteis maximè castigant, vt, quibus virtutibus omnem vitam tueri possint, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi raró conuenit, vt rei actores, non viuendi præceptores esse videamur : Cùm ita interponentur, multùm afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cùm ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam. Contrarium, idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex reb. diuersis duabus, alteram breuiter, & facilè confirmat, hoc pacto : Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres ? Et item : Nam, quem in amicitia* [d] *perfidiosum cognoueris, eum quare putes, inimicitias cum fide habere posse ? Et, qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum,* [e] *& sui cognoscentem videre in potestate, quis speret ? Et, Qui in sermonibus & conuentu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos* [f] *ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuimus dimicare? Qui cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi postquàm pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus, breuibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cùm commodum est auditu, propter breuem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer id, quod opus est oratori comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, vt aut dilui non possit, aut multò difficillimè possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta, sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo; Et inimico proderas; Id est vnum, quod appella-*

[a] Vulg. quæ duplices ef.
[b] L. efferuntur, & cum ratione: & sine ratione: sine ratione hoc modo. Er
[c] L. se putant effugisse.

[d] Al. perfidiosum esse cogn.
[e] L. & sui cognoscentẽ fore in pot.
[f] L. de Coll.

tur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum lædebas. [a] Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, [b] & tibi ipsi non consulebas. Item, nec reipub. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cùm singula verba interuallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduersarios perterruisti. Item, Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris vehementiam, hoc interest, quòd illud tardiùs, & rariùs venit, hoc crebriùs & celeriùs peruenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachij, & contortione [c] dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem, crebro, & celeri vulnere corpus consauciari videtur. Continuatio, est densa, & continens frequentatio verborum cum absolutione sententiarum. Ea vtemur commodissimè [d] tripertitò: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multùm potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quam in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quòd ei magnoperere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omneis in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, [e] ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus, ad continuationis vim, adeò frequentatio est necessaria, vt infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & aliâs quoque nonnumquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, [f] quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. 27 [g] Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est) sed tantum affert vsus, & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo. In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: [h] hæc omnia graueis casus administrabant. Item, illi fortuna fælicitatem dedit, huic industria virtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, vt non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si vna, aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si, cùm in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exæquet. Similiter cadens, exornatio

[a] L. Ex duob. membris solis. &c.
[b] L. & tibi ipse non cons.
[c] Al. dextræ.
[d] L. tripartitò.
[e] L. ne nimis magnam in n
[f] Al. quæ constent ex.
[g] L. Hoc non dinumeratione.
[h] L. Hæc omnia grauis casus administrabat.

natio dicitur, cum in eadem constructione verborum, duo, aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem fœlicitatis. Item Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia [a] est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cùm ita viuit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cùm, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiosè, delinquis studiosè, loqueris odiosè. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conueniunt: & eare, qui his bene vtuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere: diligere formam, negligere famam. Hîc & ea verba, quæ casus habent, ad casus simileis: & illa, quæ non habent, ad simileis exitus veniunt. Annominatio est, cùm ad idem verbum, & idem nomen acceditur [b] commutatione vnius literæ, aut literarum, syllabæ, aut syllabarum: aut ad res dissimileis similia verba accommodantur. Ea multis & varijs rationibus conficitur, Attenuatione, aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnificè iactat, atque ostentat, [c] venijt à te antè, quàm Romam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vincit, [d] eos ferro statim vincit. Productione eiusdem literæ, hoc pacto: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantùm curiam diligit, quantùm Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis sic: Si lenones, tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte iudices, vtrùm homini nauo, an vano credere malitis. Item, Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: 29 Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, [e] quæ in literatura commutatione, breuitate, aut productione, aut translatione, aut aliquo huiusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus vnum est huiusmodi, Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hîc est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quam illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnumquam. Alterum genus huius-

[a] L. animus est remotus.

[b] Al. commutatione, vel additione vn.

[c] L. Venijt antè quàm Rom.

[d] L. Post Manutium, eos ferro statim vincijt.

[e] Al. quæ in literarum breui commutatione, aut productione, &c.

huiusmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino Pat. Conscript. circumscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, [a] *quàm illa superior: sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solum additæ, sed uno tempore demtæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes* [30] [b] *à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ sunt.* [31] *Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, Oceanum Macedonum gloria* [c] *transuolasset. Variè hîc unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modò facient annominationem: Ti. Gracchum rempub. administrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est,* [d] *quæ reipub. virum amantissimum subitò de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum* [32] [e] *malorum perfidia per scelus vita priuauit. Tuus, ô Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paulò antè omnia concedebant, eum breui spatio non modò viuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perrarò sumenda sunt, cùm in veritate dicemus:* [f] *propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione* [g] *& consumtione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem, videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur, his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor, propterea quòd est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulchra diu placere possunt: quæ lepida & concinna, citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interseremus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subiectio est, cùm interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subijcimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit,* [h] *aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est?*

[a] L. quàm superior.
[b] L. à pueritia conformauit.
[c] Al. trauolasset.
[d] L. quæ virum reipub. amant.
[e] L. maiorum Al. maiorum natu perf.
[f] L. propterea quòd hæc reperiri posse non videntur.
[g] L. & operæ consumtione
[h] L. aut illis obfuturum.

At

At patris bona venierunt. Hereditas aliqua obuenit ? [33] [a] Non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit ? Non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse [34] grandi sponsione [b] victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis : aut isti domi nascitur aurum, aut, vnde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe, iudices, animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere : quorum nihil potest aduersarius facere. Nam vtrùm ad patris virtutē confugiet ? At eum vos iurati capite damnâstis. An ad suam reuertetur antiquam vitam, [35] alicubi honestè tractatam ? At hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri ? At hi quidem nulli sunt. Amicos proferet ? At nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti : non. [c] Nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es ? At ne scriptas quidem iudicasti. Cùm ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, [d] commotus es ? At nihilominus, sed etiam studiosiùs occidisti. Quid ? Cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es ? At eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti. Multùm inest acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd, cùm quæsitum est, quid oporteat, subijcitur id non esse factum. Quare facillimè fit, vt augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, vt ad nostram quoque personam [36] referamus subiectionem, sic : Nam quid me facere [e] conueniret, cùm à tanta Gallorum multitudine [f] circumsederer ? [g] An dimicarem ? [37] At cùm parua manu tum prodiremus, [38] locum quoque [h] inimicissimum habebamus. Sederem in castris ? At neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquerem ? At obsidebamur. Vitam militum negligerem ? [i] At ea videbar eos accepisse conditione, vt quoad possem, incolumeis patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem ? At salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. [k] Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, vt ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quod factum sit, faciundum fuisse. Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, [l] quàm ad superius conscensum est, hoc modo : [m] Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis & quod libet, licet : & quod licet, possunt : & quod possunt, audent : & quod audent, faciunt : & quod faciunt, vobis molestum non est ? Item, [39] [n] Non sensi

[a] L. fort. non modò non potest dici.
[b] Quidam Vulg. vinctus est.
[c] L. nam eum indem.
[d] L. misericordia commotus es ?
[e] L. conuênit
[f] Al. circumsiderer ?
[g] Dimicarē.
[h] Fort. iniquissimum. Al. immunitissimum.
[i] L. at eos videbar ea acc. cond.
[k] Eiusmodi.
[l] L. quàm ad superius ascensum est.
[m] L. Nam quæ spes reliqua libertatis manet, si illis.
[n] L. Neque sensi hoc.

sensi hoc, & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ [a] fuit apud Athenienseis, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones vicerũt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam lepôrem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolutè, hoc modo: Maiestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Itẽ, Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quòd diligentia, est accurata conseruatio suorum, [b] auaritia, iniuriosa appetitio alienorum. Itẽ, Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo, est contemtio laboris, & periculi cũ ratione vtilitatis, & cõpensatione cõmodorum; temeritas, est cum inconsiderata 40 laborum perpessione, gladiatoria periculorũ susceptio. Hæc ideò cõmoda putatur exornatio, [c] quòd omnem rei cuiuspiam vim, & potestatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque [d] lucidiùs potuisse dici putetur. Transitio vocatur, quæ cùm ostendit breuiter [e] quod dictum sit, proponit item breui, quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc in parenteis qualis extiterit, cõsiderate. Item, Mea in istũ beneficia cognoscitis: [f] nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. Nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto. Quòd si iste suos hospites rogasset, immò si inuenisset modo: 41 hoc facilè perfici posset. [g] Item, Nam post quàm isti vicerunt, atque adeò victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeò insectaris! Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodò dicta [h] videtur: ea post ipsius oratoris correctionem, magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimũ, [i] & electissimum verbum deuenire? Est cùm non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, vt, cùm eam communi verbo appellaris, leuius

[a] Al. fuit penes Athenienseis.

[b] L. auaritia verò.

[c] L. quia omnem.

[d] Al. dilucidiùs.

[e] L. quid dictum sit, prop. item breui, quid sequatur, h. m.

[f] L. nunc quam iste mihi gr.

[g] L. Itẽ, post quàm isti vicerunt, atque adeò victi sunt: nam quomodo vict. app.

[h] L. videtur. post ipsius or. corr.

[i] L. & lectiss.

dixisse videaris: cùm ad electius verbum accedas, [a] insigniorem rem facias; quòd si continuò venisses ad id verbum: nec rei, nec verbi gratia animaduersa esset. Occupatio est, cum dicimus, nos prætererire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consultò relinquo. Et illud prætereo, 47 [b] quòd rei militari te infrequentem reddidisti. Deinde quòd iniuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item, Non dico te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, [c] rapinas omneis tuas omitto. Hæc vtilis est exornatio, si aut rem, [d] quam non pertineat alijs ostendere, occultè admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facilè potest reprehendi: vt vtilius sit 43 occultè fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse [e] orationem, quæ redarguatur. Disiunctio est, cùm eorum, de quibus dicimus, aut vtrumque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, sic: Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit, nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hîc vtrumque, & in superiore exemplo vnamquamque rem certo verbo concludi videmus. Coniunctio est, quum interpositione verbi, & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas, aut morbo deflorescit, aut vetustate. Adiunctio est, cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primùm, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est apposita: quare rariùs vtemur ea, ne satietatem [f] pariat. 44 Breuitatem parit coniunctio: quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, 45 aut commiserationis, eiusdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos [g] comparat. Item, Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor,

[a] L. insigniorem facias.

[b] Al. quòd te rei militari infrequentem tradidisti.

[c] L. rap. omn. t. prætermitto.

[d] L. quam non attineat alijs ost.

[e] L. accusationem, q.

[f] L. pariat. Ad breuitatem coniunctio, quare &c. & ita Car. Steph. & Colin.

[g] L. comparauit.

proditor, inquam, patriae, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit 4 6 in contrario causae, quasi aliquod telum saepius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quae non iterans, idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo quod idem valeat, hoc modo: Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item, Patrem nefariè verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est eius, qui audit, animum commoueri, cùm grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio est, cùm duae sententiae inter se discrepantes, ex transiectione ita efferuntur, vt à priore posterior, contraria priori, proficiscatur, hoc modo: Esse oportet, vt viuas: non viuere, [a] vt edas. Item, Ea re poëmata non facio: quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item, Quae de illo dicuntur, dici non possunt: quae dici possunt, non dicuntur. Item, Si poëma, loquens pictura est: pictura, tacitum poëma debet esse. Item Quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commodè fiat, [b] cùm contrariae sententiae translatione, verba quoque conuertantur. [c] Plura subiecimus exempla, vt quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, vt, cùm bene esset intellectum, faciliùs in dicendo inueniretur. Permissio est, cùm ostendimus in dicendo, nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius voluntati, sic: Quoniam omnibus rebus ereptis, solum mihi superest animus & corpus, haec ipsa, quae mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestrae condono potestati. Vos me, quo pacto [d] vobis videtur, vtamini, atque abutamini licebit, impunè: in me, quicquid libet, 4 7 [e] statuite, dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi aliàs quoque nonnumquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam, vehementissimè est accommodatum. Dubitatio est, cùm quaerere videtur orator, vtrum de duobus potiùs, aut quid de pluribus potissimùm dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimùm reip. consulum, siue stultitiam, siue malitiā dicere oportet, siue vtrumque. Item, Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? quaero, quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cùm rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceterae tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cùm constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut vsu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cùm ego adessem, possidere non potuisti; tuū vsu

[a] Fort. vt edis.

[b] L. cùm in contrariae sententiae relatione, verba q.

[c] L. Plura hic subiec.

[d] L. vobis videbitur.

[e] L. statuite, edicite: atque obtemperabo. al. sic, statuite, edicite: obtemperabo.

 fecisse

fecisse [a] *etiamnum non potes: emtio nulla profertur; hereditate tibi, me viuo, mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturaleis argumentationes, sed non erit, tanquam in plerisque, vt, cùm velimus, ea possimus vti. Nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ, coniunctionibus verborum è medio sublatis,* [b] *partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, Descende in integram defensionem: noli quidquam recusare: da seruos in quæstionem: stude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. Præcisio est, cùm, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici,* [c] *relinquitur* 48 *in audientium iudicio, sic:* [d] *Mihi tecum præcertatio non est, ideo quòd populus R. me nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar; te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item,* [e] *Tu ista nunc audes dicere, qui nuper* [f] *alienæ domui? non ausim dicere, ne, cùm te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse videar. Hîc atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est. Conclusio est, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ antè dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessariò consequatur, hoc modo: Quòd si Danais* [g] *datum erat oraculum, non posse capi Troiam, sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc exstinguere,* 49 *id nimirum capi fuit Troiam.*

RESTANT etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vagè dispersimus, sed à superioribus separauimus, quòd omnes in vno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, vt ab vsitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, vt, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. [h] *Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerunt. Significandæ rei causa, sic: Postquàm iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere rarò* [i] *vtendum est, ne noui verbi assiduitas odium pariat: sed si commodè quis eo vtatur, & rarò, non modò non offendet nouitate,* [k] *sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, vt, si quis, cùm loquatur de Gracchis: At non Africani nepotes,*

a L. etiam nunc.

b Al. separatis partib.

c Al. relinquitur inchoatum in.

d L. Mihi tecum par certatio non est.

e L. Tu istud audes d.

f L. alienæ domi?

g Al. editum.

h L. Imitationis causa, hoc modo.

i L. est vtendum.

k L. sed etiam exorn. or.

nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, siquis [a] *de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me* [5] [o] *Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus, et in laudando, et in lædendo,* [b] *aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inuentore conficitur, vt si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet: Aut ab inuento, vt si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab instrumento dominum, vt si quis Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam citò Sarissæ Græcia potitæ sunt: Aut idem Gallos significans dicat, Nec tam facilè ex Italia* [5] [1] *materis transalpina depulsa est: Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt, si quis, cùm bello velit ostendere aliquid quempiã fecisse, dicat:* [c] *Mars istud te facere necessariò coëgit: Aut si, quod facit, ab eo, quod fit, vt, cùm desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros* [d] *facit; ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis, nam hìc pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, vt, siquis aurum, vel argentum,* [e] *aut ebur nominet, quum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est, ideò quòd plena consuetudo est, non modò poëtarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio, est oratio, rem simplicem assumtam, circumscribens elocutiòne, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hìc, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborũ perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione sic: Hoc vobis deos immortaleis arbitror dedisse, virtute pro vestra. Transiectione, hoc modo: Instabilis in istum plurimùm fortuna valuit. Item,* [f] *Omneis inuidiosè eripuit tibi bene viuendi casus, facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multùm proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus* [g] *oportet verba, sicut à poëtis, in quendam extruere numerũ, vt perfectè & perpolitissimè possint esse absolutæ. Superlatio, est oratio superans veritatem, alicuius augendi, minuendiuè causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione, Separatim sic: Quòd si concordiam retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinem solis ortu, atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine,*

[a] L. de aduersario cum dicat: vid.

[b] L. aut corpore, aut animo, aut extran. reb. dicere, sicuti cogni pro. c. n.

[c] L. Mars istud necessariò te facere coegit.

[d] L. efficit.

[e] L vel ebur nom.

[f] Al. Omneis eripuit tibi bene viuendi casus facult.

[g] L. oportet verba sicuti ad poeticum quendam extr. num. vt perfectè, & perpolitè, &c.

aut à præstantia superlatio sumitur. A similitudine sic: Corpore niueum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia hoc modo: [a] Cuius ore, sermo melle dulcior profluebat. [b] Eodem genere hoc est, Tantus erat in armis splendor, vt solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est, cùm res tota, parua de parte cognoscitur, aut de toto, pars. De parte totum sic intelligitur. 5 2 Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hîc omnis sanctimonia nuptiarum, vno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, vt siquis ei, qui vestitum, aut ornatum sumtuosum ostentet, dicat, Ostentas mihi diuitias, & locupleteis copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus: in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus vnum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans, ex imis pulmonibus, præ cura, spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hîc vnum pectus, & vnus pulmo intelligitur: & erit illic [c] diminutus numerus festiuitatis, hîc adauctus grauitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili, & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hîc facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis, esse traducta. Translatio est, cùm verbum in quandam rem transfertur ex aliâ re, quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Ea vtimur, rei ante oculos ponendæ caussa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis caussa, sic: Recens aduentus exercitus subitò ciuitatem extinxit. Obscœnitatis vitandæ caussa, sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi caussa, sic: [d] Nullius mœror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi caussa sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi caussa, sic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia [e] nocentum exaruerunt, virtute [f] optimatum 5 3 reuirescunt. Translationem dicunt prudentem esse oportere, vt cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine [g] delectu temerè & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse. Permutatio, est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in treis parteis, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cùm translationes, vna, aut plures frequenter ponuntur, à simplici ratione ductæ, sic: Nam cùm canes fungantur officijs luporum, cui nam præsidio 5 4 pecuaria credemus? Per

argumentum

[a] L. Cuius ex ore sermo.
[b] L. Ex cod. gen.
[c] L. deminutus numerus, festiuitatis caussa: hic adauct. gra.
[d] L. Nullus vrbis mœror, & calamitas, &c.
[e] L. nocentium exaruerant.
[f] L. optimatium.
[g] L. dilectu.

argumentum tractatur, cùm à persona, aut à loco, aut à re aliqua, similitudo, augendi, aut minuendi causa, ducitur: 55 [a] *vt si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic: vt si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & in illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus vti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster,* [b] *siue, vt crudelitas est, potiùs Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberauerit, Aeneam vocemus; intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur, de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, vt deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.*

[a] L. vt si quis Drusum, munitorem obsoletum dicat.

[b] L. siue potius, vt crudelitas est, Atr.

DISTRIBVTIO est, cùm in plureis, res [c] *aut personas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui vestrum, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est; petulantissimè enim semper iste oppugnauit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine, ordini honestissimo, maculæ, atque dedecori sit. Qui parenteis habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate sint* [d] *hominibus huiusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines* [e] *idoneos maximè suis sententijs eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere, quæ scierit, aut audierit. Quæsitoris est, vnumquemq; horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquàm quod sciat, aut audierit, argumentari, &* [f] *coniectura prosequi patieris: ius accusatoris cum iure testimonij commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehēdit enim breui multa, & suum cuiq; tribuens officium separat,* [g] *& res diuidit plureis. Licentia est, cùm apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minimè offendat, aut quos ij diligunt, cùm in aliquo errato verè reprehendi posse videātur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus vestræ rationes deserantur? quòd causam vestram nemo suscipiat? quòd se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ, atq; desinite istud mirari. Quid enim est, quare non omneis istā rem*

[c] Al. aut personas, negotia quadam certa disp.

[d] L. hominibus istiusmodi compar.

[e] L. maximè idon.

[f] L. & coniectura persequi.

[g] L. & in res diuidit plureis.

 fugere,

fugere, ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis [a] ante oculos proponite : deinde [b] exitus omnium considerate ; tum vobis veniet in mentem, vt verè dicam, negligentia vestra, siue ignauia potius, illos omneis ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum, vestris suffragijs, in amplissimum locum peruenisse. Item, Nam quid fuit, iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contrà tenuiter, & nugatoriè responsum? Hîc vos veriti estis, 5 6 si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles [c] existimaremini. Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis erat [d] afutura, eã inuenistis, vt timidi, atq; ignaui putaremini. Maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepistis : cùm etiam maiores impendêre videantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi, atque incommodi nuntiatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, [e] remoramini diutius, & alitis, ac reip. perniciem retinetis, quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimiùm videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur ; nam continuò aliquid huiusmodi licebit inferre. Hîc ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, vt, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, vt altera res [f] ab iracundia & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit maximè, facit, vt & illi, [g] qui audient, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur : cùm aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari : aut id, quod scimus facilè omneis audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant : sed tamen veritate commoueri, vt nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris, huiusmodi : Nimiùm, Quirites, animis estis simplicibus, & mansuetis, nimiùm creditis vnicuique ; existimatis vnumquemque eniti, vt perficiat quæ vobis pollicitus sit : erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini ; stultitia vestra est, quia, quod erat in vestra potestate, ab alijs petere, [h] quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ, hoc erit exemplum : Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia [i] tametsi vereor, quomodo accepturi sitis, vos me priuastis. Quid ita? quia vt vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicũ habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licẽtiæ nomẽ est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur : acrimonia,

[a] L. ante oculos ponite.
[b] L. omnium exitus.
[c] L. existimaremini?
[d] Vulg. ab futura, mendosè.
[e] L. vos remoramini diutius, & aliris, atque ad reip per.
[f] L. ab iracundiæ molestia rem.
[g] L. qui audiunt.
[h] L. quàm vos ipsi s.
[i] L. (tametsi vereor, quomodo accepturi sitis, tamen dicam) vos me pr.

acrimonia, quæ si nimiùm fuerit aspera, mitigabitur laude, [a] & assimulatione, 5 7 [b] de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. [c] Diminutio est, cùm aliquid [d] esse nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria [e] dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, [f] diminuitur, & attenuatur oratione hoc modo: Nam hoc pro meo iure, iudices, dico, me labore, & industria curasse, vt disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hîc siquis dixisset, vt optimè tenerem, tametsi verè dixisset, tamen arrogans visus esset; Nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam, satis dictum est. Item, Vtrùm igitur auaritiæ causa, an [g] egestatis accessit ad maleficium? Auaritiæ? At largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? At huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hîc quoq; vitatum est, ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione si inconsideratè tractes. Quare, quemadmodum [h] ratione in viuendo, fugitur inuidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quòd si istum, iudices, vestris sententijs liberaueritis, statim sicut è cauea [i] leo missus, aut aliqua tæterrima bellua, soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, [k] acuens denteis multos in cuiusque fortunas, in omneis amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum [l] ac omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans. Quare, iudices, eijcite eum de ciuitate, liberate omneis formidine, vobis denique ipsis consulite. Nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item, Nam si de hoc, iudices, grauem sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos iugulaueritis; Grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miserias, [m] superbia re simul, & verbis inuehentur. Item, Nam neminem nostrûm,

[a] L. & assimulatione. & ita Rob. Steph.
[b] L. de qua posterius diximus.
[c] Al. Deminutio est.
[d] L. inesse in nobis.
[e] L. egregium dicemus.
[f] L. demin. & att.
[g] Vulg. aut egest.
[h] L. in viuendo, ratione fug.
[i] L. leo emissus.
[k] L. acuens denteis in cuiusq. fort.
[l] L. atq. omnem fam.
[m] Al. superbire simul & verbis inu. Lamb. superbis factis simul & verbis inueh.

*strûm fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miseriæ consequi sole-
ant. Arma qui [a] contrà tulerint, statim crudelissimè trucidan-
tur: ceteri, qui possunt per ætatem & vireis laborem ferre, ra-
piuntur in seruitutem: qui non possunt, vita priuantur: vno
denique, atque eodem tempore domus hostili [b] flagrat incendio,
& quos natura, aut voluntas necessitudine, aut [c] beneuolentia [d]
coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremijs parentum
58 [e] diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pe-
des constuprantur; Nemo, iudices, est, qui possit satis rem con-
sequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis.
Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest
commoueri, cùm res consequentes comprehensæ vniuersæ, perspicua
breuiter exprimuntur oratione. Diuisio est, quæ rem semouens à re,
vtramque absoluit, ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi
quicquam obijciam? Si probus es, non meruisti: sin improbus, 59
non commoueris. Item, Quid nunc ego de meis proprijs meritis præ-
dicem? Si meministis, obtundam: sin obliti estis, cùm re nihil ege-
rim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, Duæ res sunt, quæ
possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque a-
uaritia; te auarũ in fraterna diuisione cognouimus: inopem atq; egen
tem nunc videmus. Quî potes igitur ostendere causam maleficij non
fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis
tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, [f]
hoc interest: Illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem,
quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim
explicat, [g] & breui duabus, aut pluribus partibus subijciens ratio-
nes, exornat, orationem. Frequentatio est, cùm res in tota causa di-
spersæ coguntur vnum in locum, quo grauior, aut acrior, aut crimino-
sior oratio fit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? Quid est,
iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidi-
ator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in pa-
renteis, ingratus in amicos, [h] infestus in cognatos, in superiores cõ-
tumax, in æquos & pareis fastidiosus, in inferiores crudelis, denique
in omneis intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ
plurimùm coniecturalibus causis opitulatur, cùm suspiciones, [i] quæ
separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ,
rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto. [k] Nolite
igitur, nolite, iudices, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia col-
ligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad istum ex illius morte
veniebat, & vita hominis est turpissima, animus auarissimus, [l] for-
tuna*

[a] L. contrà tulerunt.
[b] L. flagrant.
[c] Al. beniuolentia.
[d] L. coniunxit.
[e] L. deripiuntur.
[f] L. hoc interest, quòd illa diuid.
[g] Al. & breuiter d.
[h] Al. infestus cognatis.
[i] L. quæ separatim iactæ.
[k] L. Nolite igitur, iudices nolite ea.
[l] L. fortunæ familiares attenuatissimæ.

tuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neq; alius quisquam æquè cōmodè, neq; iste [a] commodioribus alijs rationibus facere potuit: neq; præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maximè quæsitus, tum occasio aggrediendi cōmoda, tempus adeundi oportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumtum est, non sine maxima [b] occultandi & perficiendi maleficij spe: & præterea antè quàm occisus [c] homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulò pòst in ipso loco maleficij, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum redijsse constat, [d] postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: [e] vestrum est, iudices, his in vnum locum collatis, 6 o certam sumere scientiam, non suspicionem maleficij. [f] Nam vnum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciosè; Vt omnia inter se à primo ad postremum [g] conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio est, cùm in eodem loco manemus, & aliud, atque aliud dicere videmur. [h] Ea dupliciter fit, si aut eandem planè [i] dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, 6 1 non eodē modo; Nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire, [k] sed commutare. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. [l] Verbis commutabimus, cùm, re semel dicta, iterum, aut sæpius alijs verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. 6 2 [m] Cùm augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reip; Fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, vt pro patria studiosè [n] quamuis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissimè scribi potest neque parum est apertum; Quare [o] non eget exempli. Tertiū genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationem. Sermocinatio

[a] L. alijs cōmodiorib. ra,
[b] L. perficiēdi, & occultandi malef.
[c] L. homo esset.
[d] L. postero die.
[e] Vulg. vestrū iudices, est, his vnum in locum.
[f] L. Nam vnum aliquod, aut.
[g] L. conueniant, necesse.
[h] L. Ea autem dup.
[i] L. dicemus rem.
[k] L. sed commutare alij quidam. Vulg. sed cōmutando.
[l] L. verbis commutabimus, si cùm res semel dicta fit, iterum, &c.
[m] L. Cum agetur incolumit. p.
[n] Fort. in quamuis magnam.
[o] L. non eget exemplo.

tio

tio est, de qua planiùs paulò pòst suo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem, [a] *quod satis sit attingemus: in qua constituetur alicuius personæ oratio, accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt quò faciliùs res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia reip. causa suscipienda pericula putabit,* [b] *sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeò multò potius, natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimùm soluatur. Aluit hæc me: tutè, atq; honestè* [6] [4] *produxit vsque ad hanc ætatem: munijt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolui possit, vnde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cùm & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum* [c] *commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissimè laudet, & sapientissimum iudicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis, quamuis magnum, atque atrox periculum studiosè suscipiat & libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare,* [d] *quàm possim: idemque hoc certò scio vobis omnibus vsu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exuscitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, pluribus vtemur commutationibus. Nam cùm rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subijcere: Deinde duplicem, vel sine rationibus, vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium* [e] *de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat.* [f] *In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus, sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur; Sed ad eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, vt scire possis, quàm facilè præceptione rhetorica, res simplex, multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculum vitabit, ideò quòd sæpe fit, vt, cùm pro rep. perire noluerit, necessariò cum rep. pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est:*

[a] Fort. quoad satis sit.

[b] L. sæpe ipse secum ita loquitur.

[c] L. commoueamus.

[d] L. quàm possum.

[e] L. de quib. iam omn.

[f] L. hæc verba, In hoc libro doc. cuiusm. est exorn. v. c. c. n. est. delet.

est: ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. subeundum est stultè faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cùm & eum, quem debent, honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam, propter patriam conseruaueris, naturæ, cùm cogat, reddere: patriæ, cùm roget, non dare: &, cùm possis cum summa virtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam viuere: &, cùm pro amicis, & parentibus, & ceteris necessarijs adire periculum velis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque vti contemnendus est, qui in nauigando se, quàm nauim, mauult incolumem: ita vituperandus, qui in reipub. discrimine, suæ plus, quàm communi saluti, consulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaserunt: ex naufragio patriæ, saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus [a] in hosteis immisisse medios, amisit vitam: at non perdidit. Re enim vilissima, & perparua maximam redemit. Dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude, prodita vetustate, quotidie magis enitescit. Quòd si pro repub. debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur, de [b] qua producti sumus, vt plura diceremus, quòd non modò cùm causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multò maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo vti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. Commoratio est, cùm in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutiùs, & eodem sæpius reditur; hac vti maximè conuenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima [c] dimouendi. Huic exemplum satis idoneũ subijci non potuit, propterea quòd hic locus, non est à tota causa separatus, sicut membrũ aliquod, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, vt antè docuimus, eiusmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, huiusmodi: Vos huius incõmodis lugetis, iste reip. calamitate lætatur. Vos vestris diffiditis: iste solus suis eò magis confidit.

[a] L. in hosteis medios immisisse. Vnde amisit vitam. &c. Al. lib. non habent, vnde, præter eos qui à Rob. Step. editi sunt: quos olim secuti sumus.

[b] L. debere accedi, ad p.

[c] L. demouendi.

fidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: Illud ex verbis celeriter relatis constat: hîc sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, est oratio traducens ad rē quampiam aliquid, ex re dispari, simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertiùs dicendi, aut ante oculos ponendi. [a] Quo modo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatour modis dicitur: per cōtrarium, per negationem, per breuitatem, per collationē. Ad vnāquamq; sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrariū, sic: Non enim, quēadmodum in palæstra, qui tædas [b] candenteis accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille, qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor, integro facem, hîc petitus imperator, imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minùs bonos imperatores, à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumtum est, vt orationi dignitas quædam comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cùm ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, vt paulò antè, cùm de cursoribus disserebamus. Per negationem dicetur, probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas vtilitates 6 7, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, 6 8 [c] quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, [d] quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse: ergo sumtum est probandi causa. Dictum est autem per negationem. Id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. [e] Apertiùs dicendi causa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, vt, quoad necesse sit, peruenire possis: sed vt productus studio, & viribus, vltrà facilè procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, [f] mala ratione facere qui reprehendant eos, qui verbi causa, post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quòd in cursore tantum velocicatis esse oporteat, vt efferatur vsque ad finem: [g] in amico tantum beneuolentiæ studium, vt vltrà quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. [h] Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita, vt in ceteris rebus, res ab re separata est, sed vtræque res coniunctè & confusè [i] pronuntiatæ. Antè oculos ponendi negotij causa, sumetur

[a] L. Et quo modo quatuor de ca. & ita Rob. Steph.

[b] L. ardenteis.

[c] L. quod minus.

[d] Lib. Vulg. quoniam nec equus quidem.

[e] L. Sumitur & apertiùs dicendi causa simile per breuitatem, Et ita Rob. Steph.

[f] L. Mala ratione facere eum, qui reprehendat eos.

[g] L. in amico tantum beneuolentiæ, vt vltrà, &c.

[h] L. Dictum est autem simile per.

[i] L. pronuntiatæ sunt.

metur [a] similitudo per collationem, sic: Vti citharœdus, cùm prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus varijs intexta, & cum corona aurea [b] magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem, si, cùm magnam populo commouerit his rebus expectationem, repentè silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: [c] quo meliùs ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis, derisus & contemtus, [d] eijcitur: ita siquis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit: quo magis ceteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eo vehementiùs, derisus, & contemtus ex omni conuentu bonorum eijcietur. [6] [9] [e] Hoc simile exornatione vtriusque rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia, simili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dictum autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare [f] oportebit diligenter, vt, cùm rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, [g] verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata: id est [h] huiusmodi. Ita vt hirundines æstiuo tempore præstò sunt, frigore pulsæ, recedunt. Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici, sereno vitæ tempore præstò sunt: simulatque hiemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, siquis sibi omneis res animatas, & [i] inanimatas, mutas & loquenteis, feras & mansuetas, terrestreis, & cœlesteis, [k] & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vsitatas, atq; inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota, toti rei necesse est similis sit, [l] sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

Exemplum, est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur [m] ijsdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur: Apertiorem, cùm id, [n] quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cùm magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perspicuè, vt res dicta [7] [o] propè manu [p] tentari possit. Vniuscuiusque generis singula subiecissemus exempla, si nisi exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus

&

[a] Al. similitudò cum dicetur per col.
[b] L. magni fulgoris geminis illumi.
[c] L. quo melius ornatus sit, & magis fuerit, expectatus.
[d] L. eijciatur.
[e] L. Hoc simile per collationem v. r. & alt. inscientiæ art. a stultitiæ s. r. c. s. aspectum om.
[f] Al. oportet.
[g] L. eius rei verba quoq.
[h] L. huiusmodi. Vt hir. æst.
[i] L. & inanimas mutas.
[k] Al. & marinas.
[l] L. sed ad id ipsum.
[m] Al. ijsdem ex caus.
[n] L. quod sit obscurum, mag.
[o] Fort. teneri
[p] L. nisi exempli quis vsus esset, in exp.

& causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus neque pauca, [a] *quo minus intelligeretur, neq; re intellecta, plura conscribere. Imago, est formæ cum forma, cum quadam similitudine, collocatio: Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa sic* [71] [b] *ibant in prælium, corpore, tauri validissimi, impetu, leonis acerrimi similes. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemtionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium, tanquam iubatus draco serpit, dentibus aduncis,* [c] *aspectu rabido, circumspectans huc, & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere,* [72] *dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro,* [d] *clamat, & deierat. Vt in contemtionem adducat, sic: Iste, qui tanquam cochlea, abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus,* [73] [e] *comeditur cum domo sua, & aufertur. Effictio est, cùm exprimitur & effingitur verbis, corporis cuiuspiam forma,* [f] *quod satis ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quo modo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm vtilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breuiter & dilucidè* [g] *facta est. Notatio est, cùm alicuius natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa: Vt si velis non diuitem,* [74] [h] *sed ostentatorem pecuniosum describere: Iste, inquies, iudices, qui se dici diuitem, putat esse præclarum, primùm nunc videte, quo vultu* [i] *vos intueatur. Nónne vobis videtur dicere, Darem, si mihi molesti non essetis? Cùm verò sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore* [75] [k] *aspectus omnium perstringere. Cùm puerum respicit hunc vnum, quem ego noui (vos non arbitror nouisse) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti* Barbari *perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur AEthiops, qui ad balneas veniat, asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile falsæ choragiũ gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant, Videto,* [l] *vt diligenter enumeretur, si potest ante noctem.* [m] *Puer qui iam bene hominis naturã nouit, Tu illò plureis mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam. Sane. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendidè, dum peregrinaretur* [76] [n] *receperunt, ex ea re homo her-*

cle

[a] L. quo minus res intellig.
[b] L. Ibat Turnus in pr. c. t. val. Imp. leon ac. similis.
[c] L. aspectu venenato, spiritu rabido, circ. Al. aspectu rabido, spiritu venenato. circ.
[d] Al. clamat, & delirat. Atque ita Rob. Stepb.
[e] L. cum domo sua comeditur, & aufertur.
[f] L. quoad satis sit ad int.
[g] L. facta sit.
[h] L. sed ostentatorem pecuniæ suæ descr.
[i] Al. nos int.
[k] L. adspectus omnium pręstinguere.
[l] L. vt diligenter numeretur, si p.
[m] L. puer, qui bene hanc hominis nat. n.
[n] L. receperant. ex ea re homo herclè cont.

cle sanè conturbatur, sed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cùm venitis: sed rectiùs fecissetis, si ad me domum rectà abiissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum nouissemus. [a] At istud quidem (inquit) facilè fuit vndelibet inuenire. Verùm ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris cuiusmodi frumenta sint: negat, se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere, tametsi [b] in tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamētis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quò iste, pro notitia domini ædium, ingreditur cum hospitibus. Hìc, inquit, habito; [c] perspicit argentum, quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat; accedit seruulus: dicit homini clarè, dominum iam venturum, si velit exire. Itáne inquit? Eamus hospites: frater vênit ex Salerno: ego illi obuiam [d] pergam: vos huc 7 7 decima venitote; hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conijcit; illi decima, quò iusserat, veniunt; quærunt hunc; reperiunt, domus cuia sit: [e] in diuersorium derisi conferunt sese. Vident hominem [f] postera die: narrant, expostulant, accusant; ait iste, eos similitudine loci deceptos, [g] angiporto toto deerrasse: contra valetudinem suam, se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium dederat, vt vasa, vestimenta, pueros corrogaret. seruulus non inurbanus satis strenuè, & concinnè comparat; iste hospites domum deducit. Ait se ædeis maximas cuidam amico [h] ad nuptias accommodasse; nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) [i] Appagete, inquit, ædeis commodaui, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habeo, tamen vtatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? Eiusmodi est hominis natura, vt 7 8, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt, quid consentaneum sit vniuscuiusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, vt nos, exempli causa, [k] cœperamus: aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione. Sermocinatio est, cùm alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppressi, domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, 7 9 tenens iaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur: irrumpit in ædeis subitò, deinde magna vo-

[a] Al. At istud quidem facile fuit.

[b] L. in Tusculano quidem, inquit, cœpi insanire.

[c] L. Perspiciunt arg. q. e. exp. visunt tricl. stratum: probant.

[d] L. pergo.

[e] L. in deuersorium.

[f] L. postero die.

[g] Al. angi portu toto.

[h] L. ad nuptias commodasse.

[i] Al. Apagete.

[k] Al. ceperamus.

ce: Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præstò sit? quid tacetis? Hîc alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infœlicissimi, cum maximo fletu [a] ad istius pedes abiecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam; nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia [b] pedisequa puerorum, absconde pueros: defende: fac, vt incolumeis ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cùm ecce iste præstò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple [c] inimicitias meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem; [d] nunc video in iudicio mecum contendere non vis, vbi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem sed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam [e] sententiosè loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immò quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, [8] o quæso, [f] commoueare: & tu, per deos, inquit, hunc amplexare; dominus est, vicit hic te, [g] vince tu nunc animum. Cur non desinis, [h] inquit, vxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, &, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere, quod digna videlicet [i] illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatem accommodatos, [k] quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? nonne hac omnes vtentur oratione? deinde subijcere sermonem. Conformatio est, cùm aliqua, quæ non adest, persona confingitur, quasi adsit, aut cùm res muta, [l] aut informis, fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd si nunc hæc vrbs inuictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis [m] trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs, nunc vestris seditionibus, ô ciues, vexor: quam dolis malitiosa Carthago, [n] viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, Quòd si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hîc ante pedes vestros adsit,

[a] L. ad istius pedes abijciens sese, Parce.

[b] L. pedisse qua p.

[c] L. meas inimicitias.

[d] L. nunc, vt video.

[e] L. sententias loqueris?

[f] Al. commouere.

[g] L. Vince tu tuum animum.

[h] L. inquit ille, vx. loq.

[i] L. illa virtute esset.

[k] L. id quod op.

[l] L. & informis.

[m] L. tropæis orn. sic autē scribendum, & efferendū hoc nomen, vt pluribus verbis alibi docuimus, non, vt vulgò, trophæis.

[n] L. viribus robusta Nū.

sit, non hac vtatur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi: vos partam seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plureis res mutas, [a] atque inanimatas transferatur, proficit plurimùm in amplificationis partibus & commiseratione. Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione; ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuperationem, cùm plus dictum est, quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tam citò testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm verbum potest in duas, plureisque sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: [b] vt de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. [c] Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facilè, si nouerimus, & animaduerterimus verborum ancipiteis, [d] aut multipliccis potestates. Per consequentiam significatio fit, cùm res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, vt si salsamentarij filio dicas: Quiesce tu cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic. Qui ista forma, & ætate nuper [e] alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cùm, aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimiùm populi frequentia fretus esse; [f] inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimùm festiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. Breuitas, [g] est res ipsis tantummodo verbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: [g] 8 1 inde Thasi præsidium reliquit: pòst vrbem in Bithynia sustulit: 8 2 [h] inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item, Modò consul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, pòst imperator, postremò consul factus est. Habet paucis cõprehensa breuitas multarũ rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cùm aut res nõ egent [i] longæ orationis, aut tẽpus nõ sinit cõmorari. Demõstratio est, cùm ita res verbis exprimitur, vt geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè, &

[a] L. atq. inanimas transf.

[b] L. vt si dicas de eo, qui m.

[c] L. Quemadmodum ambigua vit. s.

[d] L. & multipliceis.

[e] L. alienæ domi.

[f] L. inulti iacent etiam Gracchi.

[g] L. est cùm res ipsis tantummodò v. n. expedita est, h. m.

[h] Vulg. inde Tarsi.

[i] L. inde appulsus in Hell.

[k] Al. longa oratione.

& pòst, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus [a] hoc modo: Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verêtem, ne ipse auctoritate senatus commotus, à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celeriùs cœpit. Illi præco [b] faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, [8] [3] [c] dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cùm Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: [d] ex alijs, aliísque partibus [8] [4] conuolant: atque è populo vnus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. [8] [5] At iste spumans ex ore scelus, anhelans [e] ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, [8] [6] percutit tempus. [8] [7] Ille nulla voce delibans insitam virtutem, concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, [f] & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimùm [g] prodest, & in huiusmodi narrationibus. Statuit enim totam rem, [h] & propè ponit ante oculos. Omneis rationes [i] honestandæ elocutionis, studiosè collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, vt oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inuentio, vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus; res enim communis agitur, vt frequenter, & assiduè consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia, tribus de causis maximè faciunt, aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus, propterea quòd & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multò intentiùs petimus in vita, vt, etiamsi non peruenerimus in dicendo, quò volumus, [k] paruæ pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam sequamur, habemus, propterea quòd in his libris nihil prætetitum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim, quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat.

Dictum

[a] L. hoc modo: Simul atque Gr.
[b] L. audientiam faciebat.
[c] Al. dextro pede defringit.
[d] L. & ex alijs, atq. alijs part.
[e] Al. ex intimo.
[f] L. & hilarè scel.
[g] L. prodest in huiusm. n.
[h] L. & proponit ante oculos.
[i] Al. ornandæ.
[k] L. parua pars tamen vitæ.

Dictum est, quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ [a] *si sequamur, acutè & citò reperiemus: distinctè, & ordinatè disponemus: grauiter, & venustè pronuntiabimus: firmè, & perpetuò meminerimus: ornatè, & suauiter eloquemur.* [b] *Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur, & exercitatione.*

[a] L. si sequemur.

[b] L. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est.

M. T. CICERONIS RHETORICORVM, SEV DE INventione Rhetorica Libri duo, qui *reliqui sunt ex quatuor.*

LIBER I.

AEPE, & multum hoc mecum cogitaui, bonine, an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cùm & nostræ reip. detrimenta considero, & maximarum ciuitatum veteres animo [a] colligo calamites*: non minimam video per disertissimos homines inuectam esse partem incommodorum. Cùm autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas, ex literarum monumentis repetere instituo: multas vrbeis constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo cùm animi ratione,* [b] *tum faciliùs eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, vt existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiam verò sine sapientia nimiùm obesse plerumque, prodesse numquam. Quare si quis, omissis rectissimis, atque honestissimis studijs rationis & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi,* [c] *perniciosus patriæ ciuis alitur: qui verò ita sese armat eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis, & publicis rationibus vtilissimus, atque amicissimus ciuis fore videtur. Ac si volumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque ab optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cùm in agris homines passim bestiarum* [d] *more vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas* [e] *viderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem,* [f] *atq; inscitiam,*

[a] L.calamitates colligo.

[b] L.tum etiã faciliùs.

[c] Al.perniciosusq.patriæ.

[d] Al.modo.

[e] Al.nuptias viderat.

[f] L.atque in scientiam.

inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam magnus videlicet vir, & sapiens, cognouit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res oportunitas [a] animis inesset hominum, siquis eam posset elicere, [b] & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis siluestribus abditos, ratione quadam [c] compulit in vnum locum, & congregauit, & eos in vnamquanque rem inducens, vtilem, atque honestam, primò propter insolentiam reclamanteis, deinde propter rationem atque orationem studiosiùs audienteis, ex feris & immanibus, miteis reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur, hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, vt homines à consuetudine subitò conuerteret, & ad diuersas vitæ rationes traduceret. Age verò, vrbibus constitutis, vt fidem colere, & iustitiam retinere discerent, & alijs parêre sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: quî tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi graui, ac suaui commotus oratione, cùm viribus plurimùm posset, ad ius voluisset sine vi descendere: vt, inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua voluntate à iucundissima consuetudine recederet, [d] quæ præsertim iam naturæ vim obtineret propter vetustatem. At primò quidem sic & nata, & progressa longiùs eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominum vtilitatibus esse versata. Postquàm verò commoditas quædam, praua virtutis imitatrix, sine ratione officij, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, [e] peruertere vrbeis, & vitas hominum labefactare assueuit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infanteis & insipienteis homines solitos esse versari, nec verò ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere: sed cùm à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse nõ incallidos homines, qui ad paruas cõtrouersias priuatorũ accederent. Quibus in controuersijs cùm sæpe à mendacio, contra verũ homines stare consuescerẽt, dicẽdi assiduitas aluit audaciã, vt necessariò superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs [f] cogeretur. Itaq; cùm in dicẽdo sæpe par, nonnũquã etiã superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiã comparasset, fiebat, vt & multitudinis, & suo

[a] L. in animis inesset.
[b] L. & mel. præc. redd.
[c] L. vnum in locum compulit, & congreg.
[d] L. quæ præsertim vim naturæ iam obt.
[e] L. vrbeis peruertere.
[f] L. cogerentur.

suo iudicio dignus [a] qui remp. gereret, videretur. Hinc nimirum non iniuria, cùm ad gubernacula reip. temerarij, atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij, atque inuidiæ suscepit eloquentia, vt homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta, atque honesta per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quo multò vehementiùs erat retinendum, & studiosiùs adaugendum. Nam quo indigniùs rem honestissimam, & rectissimam violabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia, summo cum reip. detrimento: eo studiosiùs & illis resistendum fuit, & reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, [b] neque horum (vt verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim, & publicè peruersè abutuntur: [c] sed eò quidem vehementiùs, ne mali magno cum detrimẽto bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm possint: cùm præsertim hoc vnum sit, quod ad omneis res & priuatas, & publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda veniũt, si moderatrix omnium rerum præstò est sapientia; hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus [d] honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maximè bestijs præstare, quòd loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quare homines bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur: non alienum est videre, quæ dicant ij, qui quædam [e] eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante quàm de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam, his rebus cognitis, faciliùs, & expeditiùs vniuscuiusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit.

[a] Al. qui remp. regeret.

[b] Al. neque eorum.

[c] L. sed eò verò veh.

[d] Al. honos.

[e] Al. eius artis.

CIVILIS quædam ratio est, quæ multis, & magnis ex rebus constat. Eius quædam magna, & ampla pars est, artificiosa eloquentia,

eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neque cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere, & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem eius facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem: Finis, persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest, quòd in officio, quid fieri: in fine, quid officio conueniat, consideratur: vt medici officium dicimus esse, curare [a] apposite ad sanandum, finem, curatione sanare. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, [b] intelligimus, cùm id, quod facere debet officium esse [c] dicimus: illud, cuius causa facere debet, finem [d] appellamus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur, vt si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quòd in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricę nominamus. Has autem res, alij plureis, alij pauciores existimauerunt. Nã Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimauit. Hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atque ornamenta subministrauit, [2] tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili, habet in se sententię dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se [e] accusationem, & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas, in hac materia tripertita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiam in causam, & in quæstionem diuidat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positã, cum personarum certarum interpositione: quàm nos quoq; oratori dicimus esse attributam. Nam treis ei parteis, quas antè diximus, supponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: vt, [3] [f] Quid sit bonum præter honestatem. Verine sint sensus. Quæ sit mundi forma. [g] Quæ sit solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris

[a] L. ad sanandum apposite: finem, sanare curatione.

[b] Al. intelligemus, cùm id, q.

[c] Al. dicemus: ill. c.

[d] Al. appellabimus.

[e] L. aut accusationem &.

[f] L. Ecquid sit bonum in vita pr.

[g] L. Quæ solis m.

oratoris officio [a] remotas, facilè omneis intelligere existimamus. Nam quibus in rebus, summa ingenia philosophorum, plurimo cum labore, consumta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia videtur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse; Nunc verò ea vis est in homine, vt ei multò rhetoricam citiùs quis ademerit, quàm philosophiã concesserit. Neq; eò dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur. (Nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter [4] electas res collocasse, & nonnihil ipse quoq; noui protulisse) verùm oratori minimũ est de arte loqui, quod hic fecit: multò maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem [b] nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronũtiatio. Inuẽtio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum, ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum, ac verborum [5] ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio, est ex rerũ & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter cõstitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborũ indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetorciam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur, [c] coniunctè agendum, de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio, est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Cùm facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cùm autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cùm verò, [d] qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere

[a] L. esse remotas.

[b] L. nobis artis &.

[c] Al. coniunctim.

[d] L. qualis res sit.

genere negotij controuersia est, constitutio generalis vocatur. At cùm causa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio: quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atq; harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quare eam [a] ne causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia, in omnia tempora potest distribui. 6 Nam [b] quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Aiacem Vlysses. [c] Et quid fiat hoc modo: Bonóne animo sint erga populum R. Fregellani. [d] Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuersia est, cùm de facto conuenit & quæritur, id quod factũ est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideò nominis esse controuersiam, [e] non quòd de re ipsa, 7 non conueniat, [f] non quòd de facto non constet, sed quòd id, quod factum sit, aliud alij videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter describenda: vt, siquis sacrum ex priuato [g] surripuerit, vtrùm fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cùm quæritur, necesse erit definire, vtrumq; quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cùm [h] & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, cõstat: & tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modò: Iustum, an iniustum; vtile, an inutile & omnia, in quibus, quale sit id, quod factum est, quæritur, sine vlla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicialem, negotialem. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: 8 verùm breui, [i] ne, si aut taciti prætererimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutiùs in hoc constituerimus, moram, atq; impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res [k] alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse, & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuũ. Nullum dicere causæ esse genus, cùm causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest,

[a] Al. nec causam quidem.
[b] L. ecquid fact.
[c] Ecquid fiat.
[d] Ecquid fut.
[e] L. non quod de facto ipso non conueniat: sed quòd id fact. sit, al.
[f] Hoc totum, non quòd de facto non cõstet, Lambinus delet.
[g] L. subripuerit.
[h] L. ecquid factum sit, id est, factum ne sit.
[i] L. ne aut si taciti pr.
[k] L. alij genus alij pars esse potest.

potest, cùm deliberatio & demonstratio, neq; ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimùm dissideant, & suum quæque finem habeat, quò referri debeat? Relinquitur ergo, ut [a] *omnia tria genera sunt causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Malè igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multò minùs rectè partis causæ, partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur.* [b] *Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non possunt rectè putari,* [c] *quòd ipsa sunt genera. Multò igitur minus rectè* [d] *partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa,* [e] *& pars constitutionis eius quælibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neq; constitutio,* [f] *nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa,* [g] *& pars eius, intentionis depulsio est: deliberatio & demonstratio neq; constitutio neq; pars constitutionis est:* [h] *Placet autem ipsi, intẽtionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem, nec esse constitutionem, nec partem constitutionis.* [i] *Atque hoc eodem urgebitur, siue constitutionem primam causæ, accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis esse & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideò quòd unaquæq; ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur:* [k] *altera assumta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberatiua causa, simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem,* [l] *& unam aliquam, & plureis nonnumquam. Ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet* [m] *usu euenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, iuridicialem, & negotialem. Iuridicialis, est in qua æqui & recti natura,* [n] *aut præmij, aut pœnæ ratio*

quæ-

a L. omnino tria genera.

b L. At demonstr.

c L. quia ipsa sunt.

d L. passis eius, quam hic dicit.

e L. & pars eius quælibet.

f L. neque pars const.

g L. & pars eius quælibet, int.

h L. Placet autem ipsi, constitutionem, intentionis, &c.

i Al. Atque hoc eodem incommodo urgebitur, &c ut Rob. Step.

k L. altera autẽ assumta.

l L. unam aliquando, & plureis n. & ita Rob. Steph.

m L. usu venire.

n L. vel præmij, aut.

quæritur. Negotialis est, in qua, quid iuris, ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse, apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis, absolutam & assumtiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris, & iniuriæ quæstionem. Assumtiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cùm reus non id, quod factum est defendit, [a] sed vt ignoscatur, postulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio est, cùm factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, [b] cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen vt ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cùm aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, [c] cùm ideò iure factum dicitur, [d] quòd aliquis antè iniuria lacessierit. Comparatio est, 1 ° cùm aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, [e] illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quia non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint [f] artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Pòst autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quàm inuidia, atque obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum parteis exposuimus: exempla autem cuiusque generis tunc commodiùs exposituri videmur, cùm in vnumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari. Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, vtrùm causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, vtrùm sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet vnam quæsti-

[a] L. sed vt ignoscatur sibi, postul.

[b] L. cùm & peccasse se reus, & consultò peccasse se confit.

[c] Al. quod ideò iure &c. mendosè.

[d] L. quòd alius antè iniuria l.

[e] L. id, quod arg.

[f] Al. eam artis scriptores superiores.

quæstionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non. Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, [a] hoc pacto: Vtrùm Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potissimùm sit, quæritur, ad hunc modum: Vtrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quàm maximè contra Hannibalem copiæ sint. Deinde considerandum [b] est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autē genera, [c] quæ sunt separata à constitutionibus, quinq; sunt. [d] Nam tū verba ipsa videntur cū sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures descrepare, tum id quod scriptum est, duas aut plureis res significare: tum ex eo quod scriptum est, [e] aliud quoq; quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus de scripto & sententia: secundum ex contrarijs legibus: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinatiuum: quintum, definitiuum nominamus. Ratio est autem, [f] cùm omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ac tum considerato genere causæ, & cognita constitutione, cùm, simpléxne, an coniuncta sit intellexeris, & scripti, an rationis habeat controuersiam, videris: deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: non iure fecisti: iure feci. Causarum autem [g] hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus hoc modo: Iuréne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ [h] relinquetur, hoc modo, vt docendi causa in facili, & peruulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidij, nisi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem; qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controuersia. [i] Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulò antè exposuimus. Illa enim, inquit, [k] patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrē necari oportuit; potuit enim sine tuo scelere illius factū puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. Ea est huiusmodi: Rectùmne fuerit

[a] Al. hoc modo.
[b] L. est, in ratione, an in scr.
[c] L. quæ separata sunt à const.
[d] Fort. Nam cùm verba &c.
[e] Al. aliud, quod non script.
[f] L. cùm quæstio non in script.
[g] L. conflictio est, ex qua.
[h] Al. relinquatur, al. relinquitur.
[i] Fort. Nam sit ea à nobis exposita ratio, quam paulò antè posuimus.
[k] L. patrem meum occid.

fuerit, ab Oreste matrem occidi, cùm illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est, firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem: vt si velit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, [a] in seipsum, in sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, vt ab ea pœnas liberi sui potissimùm petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio: Quare necesse est eandem esse quæstionem, & iudicationem: vt factum est, factum non est: factúmne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit, quæstiones, rationes, iudicationes, firmamēta reperiri. His omnibus in causa repertis, [b] tunc deniq; singulę partes totius causæ considerandę sunt. Nā non vt quidq; dicendum primùm ita primum animaduertendum videtur: ideò quòd illa quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ pòst dicenda sunt. Quare cùm iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione petractata: tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque [c] primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM, est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum [d] beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinq;, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. [e] Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. [f] Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligenter ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est: aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, & [g] beneuolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs, causa implicita est. [h] Quare, cùm diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas parteis diuiditur, in principium, & insinuationem. Principium, est oratio perspicuè, [i] & protinus perficiens auditorem

bene-

[a] Al. in seipsum, ac sorores.

[b] L. tum denique.

[c] L. primùm orationem exordiendi al. in rationem exordiendi.

[d] V. C. beniuolum.

[e] L. Honestum causæ genus.

[f] L. Admirabile est. à quo

[g] V. C. beniuolentiam.

[h] L. quare, quoniam diuersa sunt gen. Rob. St. Quare, cùm tam diuersa sint &c.

[i] L. & protinus efficiens aud.

a V.C.beniuolum. [a] *beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animũ. In admirabili genere causæ; si non omnino infesti auditores erunt, principiò* b V.C.beniuolentiam. [b] *beneuolentiam comparare licebit; sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicuè pax, &* c V.C.beniuol. [c] *beneuolentia petitur, non modò ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est; sin autem partem* d L.turpitudinis, partem hon. [d] *turpitudinis, & partem honestatis habebit,* e V.C.beniuol. [e] *beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honestum causa translata videatur. Cùm autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, &, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: vel, si vti principio placebit,* f V.C.beniuol. [f] *beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id, quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principiũ docileis auditores efficere oportebit. Nunc quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est: reliquum est, vt ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.* g V.C.beniuol. [g] *Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa re.* h L.Ab nostra pers. [h] *Ab nostra, si de nostris factis, & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minùs honestas suspiciones iniectas diluemus: si, quę incõmoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili, ac supplici vtemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemtionem adducemus.* i L.In odium adducentur. [i] *In odium ducentur, si quid eorum spurcè, superbè, crudeliter, malitiosè factum proferetur. In inuidiam, si vis eorum, potentia,* k L.diuitiæ gratiæ cog. [k] *diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vsus arrogans, & intolerabilis, vt his rebus magis videantur, quàm causæ suæ confidere. In contemtionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona* l V.C.beniuol. [k] *beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, vt ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicij, & auctoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus,* m L.aduersariorum autem per cont. [l] *aduersariorum causam per contemtionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omneis, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustreis homines,*

aut ad deos immortales, [1 2] aut ad summam [a] reip. pertinere: & si pollicebimur, nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si apertè & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cùm docilem velis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire. Nunc insinuationes, quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur vtendum est, cùm admirabile genus causæ est, [b] hoc est, vt antè diximus [1 3], cùm animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo, aut si ab ijs, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cùm iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnumquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionem: [c] aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus: deinde, cùm iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoque indigna videri: [d] deinde, cùm lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare, te quidquam de aduersarijs esse dicturum, neque hoc, neque illud: vt neque apertè lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscurè faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem, in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, [e] idque ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maximè ij, qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimùm, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione vti, quid primùm dicas, aut cui potissimùm loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cùm eum, quem aduersarij perturbatum [f] putant oratione, videt animo firmissimo contrà dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causa, te breuiùs,

a L. remp.

b L. &, vt antè dix.

c L. aut pro homine.

d L. deinde demonstrare, nihil eorum.

e L. id quod ei, qui intell.

f L. putant sua oratione.

quàm paratus fueris esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. [a] Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit; [1] [4] quod genus, [b] strepitum, acclamationem: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut si, rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile, statim non incommodum est inÿcere. Nam vt cibi satietas, & fastidium aut subamara [c] aliqua re releuatur, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breuiter, & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum, & grauitatis plurimùm debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, [d] continere in se, propterea quòd id optimè faciendum est, quod oratorem auditori maximè commendat: splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimùm, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis, atque artificiosæ diligentiæ nascitur: quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plureis causas potest accommodari, vt conuenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem, causæ potest conuenire. [e] Commutabile est, quod ab aduersario potest, leuiter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententÿs, vltrà quàm satis est, producitur. [f] Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causæ genus postulat: vt si quis docilem faciat auditorem, cùm [g] beneuolentiam causa desiderat: aut si principio vtatur, cùm insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa, de exordÿs præcepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque [h] beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil peius est, vt contrà sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

NARRATIO, est rerum gestarum, aut, vt gestarum, expositio. Narrationum tria sunt genera; vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo [i] digressio aliqua, extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ [1] [5] ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus, est remotum à ciuili-

[a] L. Sin autem res dabit.
[b] L. strepitu, acclamatione.
[c] L. aliqua re leuatur.
[d] L. in se continere.
[e] Al. lib. Cómutabile, quod.
[f] Al. lib. Separatum, quod.
[g] v. c. beniuol.
[h] v. c. beniuol.
[i] L. degressio.

à ciuilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duae, quarum altera in negotijs, altera in personis maximè versatur. Ea, quae in negotiorum expositione posita est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec verae, nec verisimiles res continentur: cuiusmodi est: Angues ingentes alites, iuncti iugo. Historia, est gesta res, ab aetatis nostrae memoria [a] remota; quod genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quae tamen fieri potuit. [b] Huiusmodi apud Terentium. Nam is postquàm excessit ex ephebis, Sosia. Illa autem narratio, quae versatur in personis, eiusmodi est, vt in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me saepe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus [c] sumtus suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimiùm ineptus es.
Nimium ipse [d] durus est, praeter aequumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunae commutatione, insperato incommodo, subita laetitia, iucundo exitu rerum. Verum haec [e] ex his, quae postea de elocutione praecipientur, ornamenta [f] sumuntur. Nunc de narratione ea, quae causae continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam treis habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit. Breuis erit, si, vnde necesse est, inde initium sumetur, & non ab vltimo repetetur, & si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur; nam saepe satis est, [g] quod factum sit, dicere, [h] non vt enarres, quemadmodum sit factum: & si non longiùs, [i] quam quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur, & si ita dicetur, vt nonnumquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verùm etiam id, quod nec obest, nec adiuuat, praeteribitur: & si semel [k] vnumquidque dicetur, & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cùm se breueis putent esse, longissimi sint: cùm dent operam, vt res multas breuiter dicant, nō vt omnino paucas res dicant, & non plur is, quàm necesse sit. Nam plerisque breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad aedeis, puerum euocaui: respondit: quaesiui dominum: domi negauit esse. Hîc, tametsi tot res breuiùs non

[a] L. propter vetustatem rem.
[b] L. Cuiusmodi.
[c] L. sumtum sugg. & ita Donat.
[d] Al. duru'st. L. est durus.
[e] L. exijs.
[f] L. sumentur.
[g] L. quid factum sit, d. & ita Rob. Steph.
[h] L. vt non enarres q.
[i] L. quàm quoad scitu.
[k] Lib. vulg. vnumquodque.

non potuit dicere, [18] tamen, quia satis fuit dixisse, domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum nõ necessariarum, quàm verborum multitudine [a] supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, [b] si, vt quodque primùm gestum erit, ita primùm exponetur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, vt ita narrentur, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hîc considerandum erit, nequid perturbatè, nequid contortè dicatur, nequam in aliam rem transeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi videbuntur, si tẽpus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus [c] ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, [d] & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut, cùm obsit narratio, aut cùm nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad vnamquamque confestim rationem accommodare, vt vulneri præstò medicamentũ sit, & odiũ statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cùm, ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotiũ, vt nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cùm de dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet. Nõ quemadmodum causa postulat, narratur, cùm aut id, quod aduersario prodest, dilucidè & ornatè exponitur, [e] aut id, quod ipsum adiuuat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, sua

[a] L. supersedendum.
[b] L. vt quidque pr.
[c] L. ad eam rem.
[d] L. & ad vulgi morem.
[e] Al. aut id, quod seipsum adiu.

sua diligenter, & enodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. Deinceps ad partitionem transeamus.

RECTE habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. 16 [a] Vna pars est, quæ, quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designetur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc vtroque genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit: hæc debet illud, quod conuenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, conuenit mihi cum aduersarijs. Item contra, Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem conuenit. Nam hîc vterque & id posuit, quod conueniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, [b] quid controuersiæ sit, ponendum est in iudicationis expositione: quæ quemadmodum inueniretur, antè dictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, [c] hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cùm, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcircò vtilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum, ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neq; permistè cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plureis parteis amplectitur, vt animal. Pars est, quæ subest generi, vt equus. Sed sæpe eadem res alij genus, alij pars est. Nam homo, animalis pars est: Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideò diligentiùs inducitur præscriptio, vt, apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nam qui ita partitur: Ostendã, propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorum, omnia incõmoda ad remp. peruenisse: is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum, cupiditas: eius autem generis sine dubio

a L. Vna partitio est, quæ.

b L. quid in controuersia sit.

c Al. hæc habere debet. br. abs.

d Al. lib. amplectimur partitione. In qua vidend.

pars est auaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cuius genus posueris, [a] eius secum aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures [b] incident partes, id cùm in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissimè, cùm ad ipsum ventum erit, explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse; nam fecisse ostendere satis est: aut, cùm in causa partitio nulla sit, [c] & cùm simplex quiddam agatur, tamen vtamur distributione: idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum: quæ ad hunc vsum oratorium non tantopere pertinent: quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, vt & prima quæque pars, vt exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, [d] peroratum sit, hoc modo, vt nequid posteriùs præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit.

Eo pacto & [e] gnati vitam, & consilium meum,
Cognosces, &, quid facere in hæc re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primùm [f] gnati vitam:

Nam is postquàm excessit ex ephebis, Sosia,
Liberiùs viuendi fuit potestas.

Deinde suum consilium,

Et nunc id operam do.

[g] Deinde quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur [h] hic & ad primam quamque partem accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas parteis accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de cõfirmatione deinceps, ita vt ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

CONFIRMATIO est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera [i] diuidentur. Verumtamen non incommodum videtur, [k] quandam siluam,

[a] L. eius sicuti diuersã aliquam, ac dist.
[b] L. inciderint partes.
[c] L. & simplex quiddã agatur, tamẽ vtam. distributione: id quod perr.
[d] L. peroratum sit, vt ne quid posteriùs, præter concl. inf. Hoc modo partitur &c.
[e] Al. nati.
[f] Al. nati.
[f] L. post hæc, quid Sosiam v.
[g] L. hic ad prim.
[h] Al. diuiduntur.
[i] L. siluam quandam, atque mat. vniu. perm. & conf. antè exp.

uam, atque materiam vniuersam antè permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum vnumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. [a] Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotijs est attributum. [b] Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, [c] quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: parteis autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars hominum, pars in bestiarum genere [d] enumeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, [e] cognatione, & ætate. Natione, Graius, an Barbarus: Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius: Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis: Aetate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, [f] aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus: longus, an breuis: formosus, an deformis: velox, [g] an tardus sit: acutus, an hebetior: memor, an obliuiosus: comis, officiosus, [h] pudens, patiens, an econtrà. Et omnino, quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posteriùs dicendum est. In victu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus quos habuerit artium liberalium magistros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, seruus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: priuatus, an cum potestate: si cum potestate: iure, an iniuria: fœlix, clarus, an contrà: qualeis liberos habeat. [i] Aut si de non viuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquã commoditatem, non natura datã, sed studio, [k] & industria partã. Affectio, est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, cõmutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, [l] & alia, quæ genere in eodẽ reperiũtur. Studium autem, est animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna

a Al. Omnis res arg. confirmatur.

b L. Ac personis quidem h. r.

c L. Nomen est certum, & propriũ vnius cuiusq. personæ vocabulum, quo quæq. appellatur.

d L. numeratur.

e L. cognatione, æt.

f L. aut corpori. corpori, hoc m.

g L. an tardus sit. animo, acutus.

h L. patiens, pudens, an contrà. al. patiens, prudens, an c.

i L. At si de nõ viuo q.

k Al. & industria comparatam.

l Al. & aliæ, quæ.

cum voluntate occupatio,[a] vt philosophię, poëtrię, geometriæ, literarum. Consilium, est aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus cōsiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid ipsi casurum sit, qua sit vsurus [b] oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa. Negotijs autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotij considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis complexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam [c] quæ facta sunt, continentur vsque ad ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. In gestione autem negotij, qui locus secundus erat de ijs, quæ negotijs attributa sunt, [d] quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex oportunitate, quam videtur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem oportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer, an profanus: publicus, [e] an priuatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, [f] an fuerit. Tempus autem est, id quo nunc vtimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars [g] quædam æternitatis cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturniuè spatij certa significatione. In hoc & quæ [h] præterierunt, considerantur, & [i] eorum ipsorum, quæ propter vetustatem [k] obsoleuerunt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularum numerū reponantur: & quæ iamdiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quod eorum monumenta certa in literis [l] extent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item [m] quæ instent in præsentia, & quæ maximè fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspiciendo, longinquitas eius est consideranda. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum, in eo transigi tempore. Consideratur autē tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ,

[a] L. vt philosophiam, poeticam, geometriam, literas. al. vt philosophiæ poetices, geometriæ, lit.
[b] Al. ratione.
[c] L. quæ facta sint.
[d] L. quæritur loc.
[e] Al. anne priuatus.
[f] L. aut fuerit.
[g] L. Al. æternitatis quædam.
[h] Al. & horū ipsorum cùm ea, quæ propter ver. &c.
[i] Al. obsolue runt, al. obsoluerint.
[k] L. reponantur: tum ea, quæ tametsi iamdiu gesta, & à m. n. r. sint, tamen faciunt fid.
[l] L. extente tū quæ nuper gesta sunt.
[m] L. quæ instant in pr. & q. m. fiunt, & q. consequuntur.

horæ,& in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. [a] *Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem vtrumque idem esse intelligitur: verùm in tempore, spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas* [b] *intelligitur adiuncta.* [c] *Quare cùm genere idem sit, fit aliud, quòd parte quadam, & specie, vt diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat, vt ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, vt messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa, priuatim solet alicui accidere, vt nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ, clàm, palàm, vi, persuasione fecerit. Imprudentia aut in purgationem confertur, cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus faciliùs fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quòd contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis, consideratur. Simile autem* [1 9] *ex specie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atq;* [d] *assimulanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimùm distat, vt frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. Genus est, quod parteis aliquas amplectitur,* [e] *vt cupiditas. Pars est, quæ subest generi,* [f] *vt amor, auaritia. Euentus, est alicuius exitus negotij, in quo quæri solet, quid ex quaq; re euenerit, eueniat,* [g] *euenturumque sit. Quare hoc in genere, vt commodiùs, quid euenturum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta artem pars est ex ijs, quas negotij dicebamus esse attributas, consecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequantur. Primùm, quod factum est, quo id nomine appellari*

a L. Quare à tempore differt.

b L. intelligitur esse adiuncta.

c L. Quare cùm genere idem sit, parte, & specie, vt diximus, differt. al. Quare cùm g. idē sit, specie, vt diximus, differt.

d Al. assimulanda.

e L. vt cupiditas, amorem, auaritiam.

f L. vt amor, auaritia, cupiditati.

g L. euenturum sit.

appellari conueniat: Deinde, eius facti qui sint principes & inuentores, qui denique auctoritatis, eius & inuentionis comprobatores, atque æmuli: Deinde [a] ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: Deinde natura eius euenire vulgò soleat, an insolenter [b] ac rarò: Postea homines id sua auctoritate comprobare, [c] an offendi in his consueuerint: & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo 2 ° solent consequi. Deinde postremò attendendum est, [d] num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut vtilitatis, consequantur: de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, vt breuiter describamus, argumentatio videtur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens [e] necessariè demonstrans. [f] Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua, vtrum concesseris [g] reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus est, cur vteris? [h] Si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, vna reliqua necessariò confirmatur hoc pacto: Necesse est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec spes [i] ex morte illius, alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat; relinquitur igitur, vt ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, vt id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, nequo pacto genus hoc refelli possit, 2 1 [k] vt ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verùm ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet

in

[a] Fort. ecqua
[b] L. & rarò.
[c] L. an offendi eo consf.
[d] Fort. num qua. r.
[e] Al. necessariò.
[f] Al. necessariò.
[g] Al. reprehenditur.
[h] L. sin probus.
[i] Al. ex morte eius.
[k] L. & ne confirm.

in se [a] ad hæc quandam similitudinem, siue id falsum est [b] siue verum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas esse [c] præparatas: Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in ijs rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrarijs, hoc modo: Nam si ijs, qui imprudentes læserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: 2 2 [d] Nam vt locus sine portu, nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus: Tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (vt certas quasdam in parteis distribuamus) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut pòst sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis: vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine vllo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: nemo est, qui non liberos suos incolumeis, & beatos esse cupiat. Iudicatum est, res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, huiusmodi: vt maioribus natu assurgatur, 2 3 vt supplicum misereatur.

Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, 2 4 quem populus R. [e] ob id factum, quòd insciente collega, in censuram nihil gessit, pòst censuram consulem fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. [f] Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplũ. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarũ similitudinem. Collatio, est oratio, rem cũ re ex similitudine conferens. Exemplũ est, quod rem auctoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat.

Horum

[a] Al. ad hoc
[b] Lib. vulg. siue verum. Verùm in eo gen. q. f. mendosè. repetita enim fuerat vox, Verùm ex ea, quæ antecedit, ab errante librario.
[c] Al. paratas.
[d] Quid. lib. Nam vt locus in mari sine portu. &c.
[e] L. ob id, quòd insc.
[f] L. eius partes sunt tres, imago, &c.

Horum exempla, & descriptiones, in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè, quam rei natura ferebat demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi, confusè, & [a] permistè dispersimus 2 5 pòst [b] descriptè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis distingui & suauissimum est, & summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum. Quare & de ea præceptione, nobis & in hoc loco dicendum visum est, vt ad inuentionem [c] argumenti, absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, [d] quòd non rei solùm magna vtilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionē tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio, est oratio, quę rebus nō dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus, vt illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cū Xenophontis vxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi, quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habet aurum, [e] quàm tu habes, vtrùm illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si vestem, & ceterū ornatū muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuúmne, an illius [f] malis? Illius verò, respōdit. [g] Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, [h] vtrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus [i] meliorem equum habeat, quàm tuus est, tuúmne equum malis, an illius? Illius, inquit. [k] Quòd si fundum meliorem habet, quàm tu habes, vtrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. [l] Quòd si vxorem meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum illius malis? Atque hîc Xenophon quoque 2 6 ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam vterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid vterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum [m] habere, & tu Xenophon [n] vxorem habere [o] lectissimam maximè vis.

[a] Al. permistim. Al. permixtè.
[b] Lib. vet. discriptè, & electè.
[c] Lib. vet. argumenti, argumentandi absolutio adiungeretur
[d] Lib. vet. quod non solum rei m. vtil.
[e] L. quàm tu habes: illiusne, an tuum malis.
[f] Lib. malis? respondit, Illius verò.
[g] Age, si, inquit, illa virum mel. hab. Man. Agesis, inquit, si illa virum m. &c. L. Age verò inquit, si virum ita.
[h] L. tuumne an ill. m.
[i] L. equum meliorem.
[k] L. Quid si fundum.
[l] L. quid si vxorem. m.
[m] quid lib. Vulg. non habent hæc mauis habere.
[n] L. vxorem lectiss. hab. maximè vis.
[o] Al. electiss.

vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multò maximè requiretis, [a] vt & tu maritus sis [b] quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo viro nupta sit. Hîc cùm rebus non dubijs esset assensum, factum est propter similitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis [c] plurimùm Socrates vsus est, propterea quòd nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, vt illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, vt sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, [23] dubium esse idipsum non oportebit: Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, vt simile ijs rebus sit, quas res, quasi non dubias, [d] antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primùm voluerimus. Deinde intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum peruenturæ. Nam qui videt, si ei rei, [e] quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo [28] longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda [f] est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia vtendum inductione. Si concedetur, excludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda [g] est responsio, aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, acsi concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. [h] Prima pars [i] constat similitudine vna, pluribúsue: Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius causa similitudines abhibitæ sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia [k] non satis videbitur alicui dilucidè demonstratum, [29] nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus: videtur huiusmodi quoque vtendum exemplo, non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone, [30] atque in dicendo sit vtendum: sed vt eorum voluntati [l] satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere.

Ergo

[a] Al. vulg. & tu, vt mar. s. q. opt. mul. & hæc q. opt. v. n. s.

[b] Al. quam optimæ fœminæ, libr. veteres neque mulieris, neque fœminæ, habent.

[c] L. Socrates plurimùm.

[d] Lib. v. antè dixerimus. non placet.

[e] L. quam primò rogetur, & ita cod. vet.

[f] L. similitudo est.

[g] L. responsio est.

[h] L Prima pars ex sim. constat vnà.

[i] Al. lib. vulg. constat ex simil.

[p] L. non satis dilucidè vid. alic. dem.

[l] L. fiat satis.

Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, & cùm paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditùs vicit, poterit accusator argumentatione vti per inductionem, cùm scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si, iudices, id, quod Epaminondas ait, legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, Extrà quàm si quis reipub. causa exercitum non tradiderit, *patiemini? Non opinor. Quòd si vosmetipsi, quod à vestra religione,* [a] *& sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, iniussu populi, ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus* [b] *patietúrne id fieri? Profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit,* [c] *rectúmne vobis videtur? Noui vestram intelligentiam,* [d] *non potest ita videri, iudices. Quòd si literis corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest, videte ne multò indignius sit, id re, & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re* [e] *probabile aliquid eliciens, quód expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentiùs considerandum putauerunt, cùm idem* [f] *vsu dicendi sequerentur,* [g] *paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius parteis esse dixerunt, partim non plus, quàm in treis parteis posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum videtur cum vtrorúmque ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi, vt alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur.* [h] *Qui putant in quinque distribui parteis oportere, aiunt primùm conuenire, exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, & quàm copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur,* [i] *omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodiùs regitur, quàm is, qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est.* [k] *Nam nauis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore vtitur.*

[a] Lib. ve. & à sap. rem.
[b] Lib. vet. id patietúrne f.
[c] Al. rectum vobis videtur?
[d] Lib. ve. non ita videri, iudices, potest.
[e] L. aliquid probabile.
[f] L. in usu dicendi.
[g] L. paululū in præc. & lib. ver.
[h] L. Qui putant distribui in quinque parteis op.
[i] L. omnibus reb. instructior, & apparatior est, q. lib. vet. omnibus est instructior reb. & app.
[k] Al. nauis namq; opt. curs.

[a] *Cùm propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis* [b] *oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur. Huius assumtionis, quarto in loco, aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verùm ad vtilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re vnquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum,* 3 1 *quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut vnum in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumtionem,* [c] *id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum* [d] *melius, quàm omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripertitam esse dicunt,* [e] *ij non aliter* [f] *putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neque ab assumtione approbationes earum seperari oportere, neq; propositionem absolutam, neque assumtionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem & approbationem,* [g] *sibi vnam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumtio, & assumtionis approbatio dicitur, eandem sibi assumtionem solam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepertita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vsum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem* [h] *commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerunt: sic hoc, quod per rationationem expolitur, summè est ab Aristotele,* [i] *atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum: Deinde à rhetoribus ijs, qui elegātissimi, atq; artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur,*

ne

[a] Al. Cùm propositio igitur sit h.p.
[b] L. assumere oportere.
[c] Vet. cod. id iungit, q. vnde quidam adiūgit quod ex his, deleta vocula, id.
[d] Vet. melius administratur, quàm omnis mundus: cons.
[e] Vet. hi non aliter.
[f] L. Tractari putant oportere, sed part.
[g] Al. sibi vnā propositionē videri: q.
[h] Quidam li vulg. cōmodior ea part.
[i] Al. atque Perip.

ne temerè secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutiùs, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est vti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: [a] & quædam, in qua [b] nihil valet absque approbatione, vt ostendemus; [c] separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se [d] quiddam continet perspicuum, eò quòd constare inter omneis necesse est, hanc velle approbare [e] & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, [f] interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicuè verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die; hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur; igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione: [g] nam esse quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuiuis facilè perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam à propositione, approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quàm tripertitam argumentationem. Simili modo [h] liquet, alteram quoq; approbationem separatam esse ab assumtione. [i] Nam si quadam in argumentatione satis est vti assumtione, & non oportet adiungere approbationem assumtioni: quadam autem in argumentatione infirma est assumtio, nisi adiuncta sit approbatio: [k] separatum quiddam est extra assumtionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumtio non indiget approbationis, quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, vt ostendemus; separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus [l] autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumtio, nihil indiget approbationis, ea est huiusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit. Hæc propositio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omneis, propterea quòd multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumtio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem [m] quia ipsum ex re perspicitur, et verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim conclu-

[a] L. quædam in qua.
[b] Lib. v. nihil valet sine ap.
[c] L. separata igitur est à pr.
[d] L. continet quidd.
[e] Al. & confirmare.
[f] L. in cæde interesse.
[g] Lib. vulg. Nam esse quidem quandam.
[h] L. Licet.
[i] Lib. v. Nam si satis est in quadam arg. vti assum.
[k] Fort. separatum quiddam est ab assumtione appr.
[l] Al. autem quod poll.
[m] L, quia ipsum ex se perspicitur, Al. percipitur, sic infrà.

concludenda est argumentatio; igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumtio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere perspicuum est; separata est igitur ab assumtione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripertitam argumentationem. Atque ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumtio indigeat [a] approbationis huiusmodi, (vt certum quiddam, & breue, exempli causa, ponamus:) si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia vitanda est; [b] summopere autem sapientia petenda est: [c] igitur summopere stultitia vitanda est. [d] Hic & assumtio, & propositio perspicua est, quare neutra quoque indiget approbatione. [e] Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumtione contineri approbationem, sed vtramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque parteis distribuerunt argumentationem. [f] Quinque sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propositio, [g] per quam breuiter [h] locus is exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus [i] affirmatum, probabilius, & apertius sit: Assumtio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur: Assumtionis approbatio, per quam id, quod assumtum est, rationibus [k] firmatur: Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controuersia est. 3 2 [l] De vna quoque parte potest alicui videri, posse argumentationem consistere. Eorum igitur, [m] quæ consistant exempla ponemus: eorum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio est huiusmodi: Omnes leges, iudices, ad commodum reip. [n] referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia maiores, nostri fuerunt, vt in legibus scribendis nihil sibi aliud, [o] nisi salutem, atque vtilitatem reip. proponerent. Neque enim ipsi quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cùm esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reip. quod ex legibus [p] omneis respublicas optimè putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari

[a] L. approbationis. Ea est huiusmodi, (vt c.
[b] L. summo autem opere sap. & ita li. v.
[c] L. summo igitur opere stult.
[d] L. Hic & propositio, & assumtio persp.
[e] L. Ex hisce omnib. illud.
[f] Lib. v. Quinque partes igitur argumentationis eius quæ
[g] Lib. v. per quam locus is breuiter exp.
[h] L. is locus ex.
[i] Al. firmatum,
[k] Al confirfirmatur.
[l] L. Ex vna quoque parte pot. alicui vid. posse cõstare, Eor.
[m] L. quæ constant,
[n] L. referre.
[o] L. quam salutem.
[p] L. omnes rép. & ita li. v.

conuenit: hoc est, quoniam reip. seruimus, ex reip. commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem [a] spectat, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, vt æquum est, ex vtilitate reip. considerate, 3 3 quod hic fecit. Quid enim magis vtile [b] Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta [c] Thebanorum gloria, tam claro, 3 4 atque exornato tropæo carius, atque antiquius habere conuênit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. [d] Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reip. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, 3 5 quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reip. salute interpretari. Quòd si leges omneis ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profectò non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem [e] partibus constat argumentatio, cùm aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propositio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua est: & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum: Iudices, [f] qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini; quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quòd si literæ non extarent, magnopere [g] eas requireremus, vt ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, [h] ne si extra iudicium quidem esset, vt is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cùm præstò lex sit, non ex eo, quod apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ conuenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, 3 6 quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumtionis autem approbatione præterita, quadripertita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumerò nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem

[a] L. spectet, & ita lib. v.
[b] L. cui rei magis Epa.
[c] Lib. v. gloria Theba.
[d] L. at hoc quidem s. & ita lib. v.
[e] Al. è part.
[f] Lib. v. qui ex lege iurati estis, leg.
[g] Lib. v. requireremus eas.
[h] Lib. vulg. nisi extra iud. q.

quem iure accusare possimus. [a] Ac primùm quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertium, turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienseis oportet, si incolumeis eos reliquerimus: aut eorum vrbem [b] diruamus; ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, vt vrbem diruamus. [c] Sunt autem, qui putant, nõnunquam posse complexione oportere supersederi, cùm id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione; quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est; peperit autem; hîc satis esse dicunt, proponere, & assumere: quoniam perspicuum sit, [d] quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera [e] intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propositionem, & assumtionem, hoc modo: Quòd si leges omneis ad vtilitatem reip. [f] referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit: profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, vt ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, vt id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus. Aut vt id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est, huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur: Fecit igitur incestum: & concluseris argumentationem, 3 [g] & perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, [g] ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id solum, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perspicuus est, consecutione vti. Siqui autem ex vna quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neq; assumtionis, vel eius approbationis, neq; complexionis indigere.

[a] Lib. vet. Ac primò quidem lib. v. tertiò turpe.

[b] L. diruamus. At metuere q. n. op.

[c] Sunt autem qui putant, nonnunquã posse cõplexione supersederi, cùm id, &c. Rob. Steph. Sunt autem q. p. nonnunq. posse compl. supers. oportunè, cùm id, &c. Paul. Manut. Sunt autem q. p. nonnumq. posse compl. & oportere supers. cùm id. &c. Colim. Sunt autem qui put. nonnunq. posse complex. oportunè, supers. cùm id, &c. v. cod. Sunt autem qui putant nonnumq. cõpl. oportere supers. cùm id p. &c. Et ad orã libri adscriptam eadem manu, posse. Hinc fortasse nata tanta scripturæ varietas. [d] lib. v. quod conficiatur ex ratiocinatione: quod si fiat, compl. r. n. in d. [e] lib. v. intelligentur. [f] Lib. vet. referre. [g] Al. aut ex cond.

Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumẽtatio nomine vno [a] res duas significat, ideò quòd & inuentum, aliquam in rem, probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoq; quæ videbũtur officere huic partitioni, propulsabimus, [b] si qui aut assumtionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ siquid habet probabile, aut necessarium quoquo modo commoueat auditorem necesse est. [c] Quòd si solum spectaretur, ac nihil, [d] quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset referret: nequaquam tantum inter summos oratores, & mediocreis, interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. [e] Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primùm omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, [f] nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione [g] expoliri partitiones: sed tum ab assumtione incipere licet [h] tum ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt [i] perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt, 3 9 hoc idem exerceamus, [k] vt quàm facile factu sit. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa nobis abhorrere [l] ab vsu oratorio videntur. Quæ pertinere [m] autem ad dicendum putamus, ea nos commodiùs, quàm ceteros attendisse non affirmamus, sed perquisitiùs & diligentiùs conscripsisse pollicemur. Nunc, vt instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

REPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, + ° [n] aut alleuatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest,

[a] L. duas res [b] v.c. Siquis aut assumtionem aliq. tolli posse putet, aut pr. [c] L. quòd si solum id, quod inuentum est, spectaretur, ac nihil, &c. & ita lib. v. al. Quod si solũ argumentum spectaretur. &c. al. Quòd si solum spectaretur quod inuentum esset, &c. [d] L. Quo pacto tractaretur, referret. [e] L. Nam in reb. omnib. [f] L. Nec semper q p. vti, neque, &c. & ita cod. v. [g] L. Partitiones expolire: [h] v.c. Tum à probatione alterutra, [i] V.c. Id vt perspiciamus, &c. & ita Manut. non placet. [k] L. hoc totũ delet, vt, q. facile f. sit. [l] V.c. ab vsu oratorio visa sunt. [m] V. c. non habent, autem. [n] Al. aut leuatur, al. aut alleuiatur. & ita codices v. quos hic non sequor: vt neque alibi interdum.

[a] iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inuentionem, [b] & argumentationum expolitionem ex illis, quae antè praecepta sunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Verùtamen, vt quaedā praeceptio detur huius quoque partis, [c] exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt, faciliùs ea, quae contra dicentur, diluere, aut infirmare poterūt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quae sumta sunt, non conceditur aliquod vnum, pluráue: aut, his concessis, complexio cōfici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia aequè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quae sumuntur, aliquid non conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur: aut, quod signum esse aduersarii dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si cōplexio, aut vna, [d] aut ex vtraq; parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio, falsi aliquid continere demōstratur. Nam omne, quod sumitur [e] ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, vt antè ostendimus. Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut perspicuè falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam, malit; aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officii [f] cupidior sit, quàm pecuniae? Aut erit omnino incredibile, [g] vt si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur [h] vsu euenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo caedem factā esse oportet. In loco celebri homo occîdi quî potuit? Aut si id, quod rarò fit, fieri omnino [i] negetur, vt Curius pro Fuluio: Nemo potest vno aspectu, neque praeteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, [k] quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet: Deinde [l] eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, vt cruorem caedis: Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit: Postremò scisse [m] eum, de qua quaeritur, eius rei legem & consuetudinē. Nam eae res sunt signo attributae: quas diligentiùs aperiemus, cùm separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. [n] Er-

[a] L. iisdem ex locis potest inf.
[b] Al. & argumentationū expositionē sumtam ex illis, q.
[c] L. exponemus omneis repr. modos, q. q.
[d] Al. aut ex his concessis complexio confici negatur.
[e] L. aut vtraque exp.
[f] Al. ad argumentationem.
[g] Lib. v. cupidior, quam pecuniae sit?
[h] Al. vt si is, quē constat esse auarum, &c. lib. v. vt si aliquem constat esse auarū, & dicat alic. med. off. c. se max.
[h] Al. vsu venire.
[i] Al. negatur
[k] Al. quibus confirmabitur.
[l] L. esse eius rei.
[m] L. eum de quo quaeritur, eius rei, qua de agitur, legem, & cons. [n] Al. Ergo horum vnum quidq.

go horũ vnũquodq; in reprehensione, aut non esse signo, [a] aut parum magno esse, aut à se potiùs, quã ab aduersarijs stare, [b] aut omnino falsò dici, aut in aliam quoq; suspicionẽ duci posse, demonstrabitur. Cùm autẽ pro comparabili aliquid inducitur, quoniam id per similitudinẽ maximè tractatur, in reprehendendo conueniet simile id negare esse, quod conferetur, ei, quicum cõferetur. Id fieri poterit, si demõstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tẽpore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinẽ afferetur, & quo in loco [c] hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cũ re differat, [d] demonstrabitur; ex quo docebimus, aliud de eo, [e] quod comparabitur, & de eo, quicũ comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maximè [f] indigemus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex locis maximè firmatur: laude eorũ, qui iudicarunt: similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rẽ, qua de iudicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrãdo, [g] difficilius, & maius fuisse id iudicatũ, quod afferatur, quàm id, quod instet: ex contrarijs locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atq; erit obseruandum diligenter, ne nihil 42 [h] ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, vt de ipso, qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere, ne, cùm aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, [i] aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas iudicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia [k] sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi: sic reprehendentur. Primùm complexio, quæ, vtrum concesseris, [l] debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
43 *Quid eum accuses, qui id parui auditu [m] æstimet?*

Hic, si vereri dixeris, siue non vereri, [n] concludendum hoc putat, vt neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur: Immò verò accusandus est. Nam si veretur accuses: non enim parui auditu [o] æstimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses, non enim probus est. Alterius autem partis infirmatio-

ne,

[a] L. aut parum, magno signo esse.
[b] Al. aut omnino falsum dici.
[c] L. hoc, cuius causa.
[d] V.C. demonstrabimus.
[e] V.C. quod comparabitur, existimari oportere, & de eo, quicum comparabitur.
[f] L. indigebimus.
[g] L. difficilius ad iudicandum, & maius f.
[h] L. ad id, quo de agatur. p.
[i] Lib. V. aut rarum afferatur.
[k] Al. sumentur.
[l] V.C. debet tolli.
[m] Al. existimet?
[n] V.C. concedendum hoc putat, vt.
[o] Al. existimabit.

ne, hoc modo reprehendetur: Verùm si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit, [a] *quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, surripueris necesse est; sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neq; donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commodè* [b] *reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus,* [c] *cuius prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dicetur; hoc est, si, exempli causa, vt in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse; aut si* [d] *extremum illud non erit turpe concedere: vt si quis, cùm dixerint aduersarij, aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio* [e] *reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, viuit: si dies est, lucet: eiusmodi est, vt cum priore necessariò posterius cohærere videatur. Hoc autem, si mater est,* [f] *diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, vt demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim* [g] *continet, & latiùs patet, quàm hîc exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad vsum oratorium contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur; hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac* [h] *argumentatione vti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses; non es autem ab his visus;* [i] *non es igitur profectus ad exercitum. Hîc, cùm concesseris propositionem, & assumtionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quàm* [k] *cogebatur, illatū est.*

[a] V.C. quare honestè non poss.

[b] L. reprehendetur,

[c] Al. cuius prædæ sectio venierit. V.C. cuius prædæ sectione venierit.

[d] Illud extremum.

[e] Al. reprehendetur.

[f] Al. diligit filium.

[g] L. obtinet.

[h] Al. vti argumentatione.

[i] L. non igitur es pr.

[k] Al. conficiebatur.

Ac nunc quidem, quo faciliùs res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positũ vitiũ pro vero probatur, cùm aut parũ memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, [a] eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille [b] sumserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis. Si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis; pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcircò concedebam. Cùm autem hoc [c] sumebas, Indigetis autem pecuniæ: illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis, conficeretur autem, [d] si tibi primò quoque hoc concessissem, Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpè autem oblitum putant, [e] quid concesseris, & idcircò id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant [f] plurimis verbis; pòst assumunt; Ad illum autem hereditas veniebat; deinde infertur, Ille igitur occìdit. Id ex ijs, quæ sumserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid [g] sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis [h] ab aduersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, iudices, quia veram causam habebam, [i] breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut perspicuè rem turpem leui tegere vult defensione, hoc modo:

[a] Fort. & eam part. si aduers.
[b] Al. assumserit.
[c] Al. assumebas.
[d] L. si tibi primò hoc quòque con.
[e] Al. quod concesseris.
[f] Al. pluribus verbis.
[g] L. & quæ sumantur.
[h] Al. cum aduersarijs, quàm nobiscum f
[i] Al. breuiter.

Cùm

Cùm te expetebant omnes, [a] *florentissimo* | [a] Al. florentissimo in r.
Regno, reliqui: nunc desertum ab omnibus.
[b] *Summo periclo, sola vt restituam, paro.* | [b] Al. Summo in periclo.

Remotum est, quod vltra quàm satis est, [c] *petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam T. Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:* | [c] L. reperitur.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Longiùs enim repetita est, quàm res postulabat.

Mala definitio est, cùm aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est ciuis. Nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, [d] *est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue,* [e] *nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas.* [f] *Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrãdum, dubia causa affertur, hoc modo: Eho tu, dij, quib. est potestas motus superûm, atque inferûm,* [g] *Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.* | [d] L. est pecuniæ quærendæ int. | [e] L. nec magnum continet. | [f] L. est hic quidem stult. | [g] L. pacem inter se concil. & ita v. c.

Perspicuum est, de quo non est controuersia: vt, si quis, cùm Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cùm id, quod augetur, in controuersia est, vt, si quis, cùm Vlyssem accuset, in hoc maximè commoretur: Indignum esse, ab homine ignauissimo virum fortissimum, Aiacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut ijs, qui audiunt: aut ea re, [h] *de qua agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit; vt, si quis apud equites Romanos, cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt: vt, siquis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm* [i] *vrbeis diruere, cùm ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diuersè dicitur: vt siquis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget postea, sine bona* [k] *valetudine posse bene viuere: Aut se amico adesse propter* [l] *beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum.* | [h] L. qua de agitur, & ita v.c. | [i] V.c. vrbis. | [k] V. c. valitudine. | [l] V.c. beniuolentiam.

Aduer-

Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, vt si quis hostium vim, & copias, & fœlicitatem augeat, [a] *cùm ad pugnam milites hortetur. Si non ad id,* [b] *quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si, cùm totum debebit ostendere, de parte aliqua* [c] *loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id,* [d] *quod accusabitur, defendet: vt, si quis, cùm ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet; vt Amphion apud Euripidem; item apud Pacuuium: qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut, si res ex hominis vitio vituperabitur, vt si quis doctrinam ex alicuius docti vitijs* [e] *reprehendat. Aut, si quis, cùm aliquem volet laudare, de fœlicitate eius, non de virtute* [f] *dicat. Aut, si quis rem cum re ita comparabit, vt alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperauit; aut si alteram ita* [g] *laudet, vt alterius non faciat mentionem: vt si quis, cùm aliqui deliberent,* [h] *bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cùm de certa re quæretur, de communi instituetur oratio. Aut, si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maximè vitam beatam efficiat. Aut, si infirma: vt Plautus,*

Amicum castigare ob meritam noxiam,
4 7 [i] *Immane est facinus, verùm in ætate vtile*
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
[k] *Concastigabo pro commerita noxia,*
Inuitus, ni id me inuitet vt faciam fides.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia; multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia; plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maximè versatur, [l] *cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum esse concedimus: sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: Aut cùm id, quod illi defendat, vtile esse* [m] *fateamur: quod nos dicamus,* [n] *demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione* [o] *hæc quidem existimauimus esse dicenda.* [k] *Deinceps nunc de conclusione ponemus.* [p] *Hermagoras* [q] *digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem* [r] *digressione, ille putat oportere quandam inferri orationem, à causa, atq; à indicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem,*

aut

[a] L. cùm ad pugnandum milites cohortetur. q. lib. vet. cùm ad pugnandum milites adhortetur
[b] Al. quod institutum est.
[c] L. loquetur.
[d] Al. de quo acc.
[e] L. reprehendet.
[f] L. dicet.
[g] L. Laudabit.
[h] Lib. v. bellum gerant an non.
[i] L. immœne.
[l] Lib. vulg. Non castigabo.
[l] L. aut cùm aliq
[m] L. fatemur.
[n] L. demonstramus.
[o] L. quidem hæc.
[p] L. deinceps nunc conclusionem ponemus, & ita v. cod.
[q] Vet. cod. Hermagoras autem digr.
[r] L. degressionem.
[s] L. degressione.

aut aduersarij vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem [a] putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem [b] non placet hanc partem in numero reponi, quòd de causa [c] digredi, nisi per locum communem, displicet, quo de genere posteriùs est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse [d] implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

CONCLVSIO, est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res dispersè, & diffusè dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa vnum sub aspectum subijciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin variè fiet: & hanc suspicionem, & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, singulatim vnamquamq; rem attingere, 48 & ita omneis [e] transire breuiter argumentationes: tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, 49 & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquamque partem [f] confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, [g] hoc modo: Documus hoc, illud planum fecimus; ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atq; in his generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes [h] transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cùm tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque sis, modis variare oportebit. Nam [i] cùm ex tua persona enumerare possis, vt quid & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, quærat à nobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cùm vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hîc, item vt nostra persona licebit, aliàs singulatim [k] transire omneis argumentatione: aliàs: ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore,

[a] L. putarit esse or.
[b] L. non placuit, hanc part. in numerum rep.
[c] L. degredi.
[d] V. cod. implicatas.
[e] Fort. legendum, transigere, breuiter
[f] L. confirmaueris.
[g] L. v. Hoc modo illud docuimus, illud p. l. f. L. Hoc docuimus, illud p. l. f.
[h] Fort. transigere.
[i] Al. tum.
[k] Fort. transigere.

tore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, lege, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? Nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cùm vobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoq; genere omnibus, [a] eisdem modis vti licebit. Cõmune autem preceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, [b] & vnumquodque quam breuissimè [c] transeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primùm intelligi volumus, posse omnibus ex locis ijs, [d] quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex ijs rebus, quæ personis atq; negotijs attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt; sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorum auctoritas grauissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, [e] ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigijs, responsis, [f] similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, [g] an ad omneis, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex auctoritate, indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit euenturum demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos [h] alacreis exspectare, quid statuatur, vt ex eo, quod vni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta veritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla potestate corrigi possit. Sextus locus est per quem consultò, & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, volun-

[a] L. iisdem.
[b] .& vnumquidque.
[c] Al. transfigatur.
[d] L. quos in confirmationis pr.
[e] L. oraculis.
[f] L. & similibus.
[g] L. an ad omneis, aut ad maiorem partem. q. a.
[h] V. c. alacris.

voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ [a] concedi nonnumquam conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quòd tætrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum [b] opulentam, quæ res ab legibus, [c] ab æquabila iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. Hæc erunt, quæ in parenteis, liberos, coniuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps siqua [d] proferantur in maiores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobileis, & honore vsos, in eos, qui neque lædere alium, [e] nec se defendere potuerunt, vt in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem, cum alijs, [f] quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur: & ita per contentionem quarto atrocius, & indignius sit illud, [g] de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum vniuscuiusque indignatione, & comminatione colligimus, & rem verbis quàm maximè ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, vt id, quod indignum est, [h] perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam [i] vsu euenerit. Tertius decimus locus est, si cum iniuria cõtumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartus decimus locus est, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, vt ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros [k] pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de [l] patribus, aut parentibus. Quintus decimus [m] est locus, per quem dicemus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem [n] his ferè de locis grauissimè sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus parteis petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo faciliùs conquestione commoueri possit.

[a] L. nonnumquam concedi conu.
[b] Al. opulentum.
[c] L. & ab æquabili.
[d] Al. proferentur.
[e] Al. neque se
[f] L. quæ constat esse p.
[g] L. quo de.
[h] L. proinde.
[i] Lib. vet. vsu venerit.
[k] Fort. pertinebunt.
[l] V. c. de parentib. aut patribus.
[m] Al. locus est.
[n] Al. his ferè è locis.

sit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omneis, & hominum infirmitas ostenditur: [a] qua ratione habita, grauiter, & sententiosè, maximè dimittitur [b] animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cùm in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum, vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & siqua simili in genere, quolibet de incommodo, per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales [c] proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs: quas passi, perpessiriue sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solùm, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, [d] &, cùm aliquid expectaret, non modò id non [e] adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus, vt de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cùm videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, [i] o hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & experteis animis res [f] refertur: vt, si ad equum, domum, vestem sermone alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem [g] disiunctio deploratur ab aliquo, [h] cùm deducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertius decimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus [i] indignum est, vt seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartus decimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili

[a] Al. qua oratione.
[b] L. animus auditoris.
[c] Vet. c. proferuntur, & ind.
[d] V. c. & cùm aliquid expectaretur.
[e] L. adeptus.
[f] Al. referetur.
[g] Al. dijunctio.
[h] Al. cùm diducaris.
[i] Al. indignum sit.

humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintus decimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextus decimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem inconmodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam saepè virtus, & magnificentia, in qua grauitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citiùs arescit. *Sed quoniam* [a] *& satis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius processit* [b] *quae sequuntur, deinceps in secundo libro dicemus.*

[a] L. & satis videmur de omn. part. orationis dixisse.
[b] Al. quae sequuntur, deinceps in s. l. d

M. T. CICERONIS RHETORICORVM, SEV de inuentione Rhetorica.

LIBER II.

ROTONIATAE quondam, cùm florerent omnibus copijs, & in Italia [c] *cùm in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissimè colebant, egregijs picturis locupletare voluerunt. Itaque* [d] *Heracleotem Zeusim, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras* [e] *tabulas cõplureis pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam, propter fani religionem, remansit: &, ut excellentem muliebris formae pulcritudinem, muta in sese imago contineret, Helenae se pingere simulacrũ velle dixit. Quod Crotoniatae, qui eum muliebri in corpore pingendo, plurimùm alijs praestare saepe accepissent, libenter audierunt.* 2 *Putauerunt enim eum, si, quo in genere plurimùm posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus, illo in fano relicturum.* [f] *Neq; tum eos illa opinio fefellit. Nã* [g] *Zeusis illico quaesiuit* [h] *ab eis,* 3 *quasnã virgines formosas haberent. Illi autem statim hominẽ duxerunt in palaestram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna praeditos dignitate.*

[c] L. cum primis beati num. & ita lib. vet.
[d] L. Heracleotem Zeuxim.
[e] L. compluréis tabulas.
[f] Al. Neque eos illa op.
[g] L. Zeuxis.
[h] Al. ab his.

(Etenim

(Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus, corporum viribus & dignitatibus [a] antesteterunt, atque honestißimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi sorores, sunt apud nos virgines. Quare, qua sint illæ [b] dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosißimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, & vt mutũ in simulachrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines 4 vnum in locum [c] conduxerunt, & pictori, quas vellet eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poëtæ 5 memoriæ tradiderunt, quòd eius essent iudicio [d] probatæ, qui verißimum pulcritudinis [e] habere iudicium debuisset. Neque enim putauit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, vno in corpore se reperire posse, ideò quòd nihil simplici in genere [f] omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si vni cuncta concesserit, aliud alij commodi, aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis [g] quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi perscriberemus, non vnum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed omnibus vnum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodißimè præcipere videbatur, excerpsimus, & ex varijs ingenijs excellentißima quæque libauimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarißimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia [h] nobis visa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, 6 [i] siquo in vitio eius offenderemur, aut ad vitia quoque eius accedere, 7 cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd si in ceteris quoque studijs [k] à multis eligere homines commodißimum quodque, quàm sese vni alicui certo [l] vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in vitijs perseuerarent: aliquanto [m] ex inscitia leuiùs laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, [n] quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab vltimo principio huius præceptionis, vsque ad hoc tempus, expositis copijs, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis vsque à principe illo,

[a] Al. antistiterunt.
[b] Fort. venustate.
[c] L. συνήγαγον.
[d] Al. comprobatæ.
[e] Fort. facere iudic.
[f] L. omni ex parte perf. & ita lib. vet.
[g] Lib. ve. non habent, quoque.
[h] Lib. ve. non habent, nobis.
[i] L. siquo vitio eius off. Al. siquo inuento eius off.
[k] L. è multis elig. hom. comm. quidque.
[l] L. mallent add.
[m] L. ex inscientia leu. l. & ita Rob. Step lib. vet. leuius ex inscientia laborarent.
[n] L. quàm illius pictura, nobilis.

illo, atque inuentore Tisia, repetitos, vnum in locum [a] conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta, magna conquisita cura, perspicuè [b] scripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, [c] qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multò commodiorem explicatorem, reuertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, [d] vt ceteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimùm consumserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsius, quam constet esse artem, non inuenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs, quarum altera cùm versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera verò omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: vnum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab vtrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in suas arteis contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omneis, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, [e] tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius preterijsse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facilè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito, stultè, & diu perseuerasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari vniuscuiusque vitio est attributum. Quare nos quidem, sine vlla affirmatione simul quærentes, dubitanter vnumquidq; dicemus, ne, dum paruulum hoc consequimur, vt satis commodè hæc perscripsisse videamur: illud amittamus, quod maximum est, [f] vt ne cui rei temere, atque arroganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos, [g] & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur; nunc autem, ne longiùs oratio progressa videatur, de reliquis quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber

[a] Συνήγαγε.

[b] L. conscripsit, & ita lib. v.

[c] L. qui, quid illi pr.

[d] L. vt & ceteros.

[e] L. quantopere eligenda fuerunt, tanto studio electa s.

[f] Al. ne cui r.

expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, [a] & conſtitutiones continebat. Deinde parteis orationis, & in eas omneis, omnia præcepta. Quare cùm in eo ceteris de rebus diſtinctiùs dictum ſit, diſperſè autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos, tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitũ eſt, hîc tantum ipſa inuenta, vnamquamq; in rem, exponentur ſimpliciter, ſine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis parteis referre oportebit.

[a] L, & conſtitutiones, & iudicationes cont.

OMNIS & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa, neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ antè expoſita ſunt, conſtitutionis genere vno, pluribuſue verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; generis, & diuerſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio aut recuſatio conficere debet. In iudicijs quid æquum ſit, quæritur: In demonſtrationibus, quid honeſtum: In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid vtile. Nam ceteri vtilitatis modò finem in ſuadendo, & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines, & exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, [b] non eaſdem incidere conſtitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat [c] ad vitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuerſijs, in iudiciali genere cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque, in cetera quoque cauſarum genera, ſimili [d] implicita controuerſia, nulla cum difficultate transferentur: pòſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. [e] Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum: In itinere, quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, et ſecum aliquantum nummorum [f] ferentem, eſt comitatus: cum hoc, vt ferè ſit, in via ſermonem contulit, ex quo factum eſt, vt illud iter familiariùs facere vellent. Quare [g] cùm in quandam tabernam diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inuentum, cùm in alio maleficio deprehenſus eſſet) cùm illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animaduertiſſet

[b] L. non eaſdem in vnum quodque genus cauſæ incid.

[c] L. aut ad vitæ alicuius demonſtr. aut ſent. dict. aut iudicationem. Quare al. aut ad iudicium.

[d] L. implicata

[e] L. nunc ad coniecturalem conſtitutionem prof.

[f] V. c. ferentem, eſt conſecutus.

[g] V. c. in eandem tab. deuertiſſent.

noctu, poſt quam illos [a] arctiùs, vt fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum è vagina eduxit, & illum alterum occîdit: nummos abſtulit, 11 gladium cruentum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe [b] in lectum ſuum recepit. Ille autem, cuius gladio occiſio erat facta, multò ante lucem ſurrexit, comitem illum ſuum inclamauit ſemel [c] & ſæpius; illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimauit: [d] ipſe gladium, & cetera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Caupo non multo pòſt [e] cõclamauit, hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam [f] diuerſoribus illum, qui antè exierat, conſequitur; in itinere hominem comprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo in vrbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Non occidi: Ex quibus cõſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuerſiam. Hoc autem, & in horum locorum expoſitione & in ceterorum, oportebit attendere, non omneis in omnem cauſã conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, [g] ſed eorum neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capienda eſt. [h] Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum cõſilio, & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, eſt diligens, & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur [i] tum interfuiſſe, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, vt, ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendiue commodi: aut contrà [k] reijciendi, diminuendi, deuitandiue incommodi cauſa. [l] Nam horum in genus alterutrum, illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod, maioris vitandi incommodi cauſa, [m] aut maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod, maioris adipiſcendi cõmodi, [n] aut maioris vitãdi incõmodi, præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamẽtũ eſt huius conſtitutionis; nã nihil factũ eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factũ ſit, oſtẽditur. Ergo accuſator,

[a] V.c.artiùs.
[b] Lib.v.in ſuum lectulum recepit.
[c] L.ac ſæpius.
[d] L.ipſum gladium.
[e] V.c.cõclamat, al clamat.
[f] L.deuerſoribus ill.& ita v.c.
[g] Lib.v.ſed eorum neceſſariò pars aliqua.
[h] Lib.v.Cauſa tribuitur in imp.
[i] L.interfuiſſe tum cum.
[k] L.v.reiciendi, deminuendi.
[l] L.Nam in horum gen.
[m] L.vel maioris adip,
[n] L.vel maioris vitandi.

a L. cùm impulsione aliquid.

b L. aut ex alia aliqua causa, qua.

c Al. quàm maximè idonea c.

d L. vllam pecuniam, esse, fr.

e Al. quod sumi oportebit ex.

f L. considerari.

a cùm aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententijs amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, b aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hîc & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinem collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, vt non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cùm autem non impulsione, verùm ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quàm maximè poterit, vt, quoad eius fieri possit, c idonea quam maximè causa, ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summè augere debebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verumetiam vehementiùs, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est, tum cùm aut id, quod bonum est, malum putant: aut contrà, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit, d vllam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non esse ita visum: e quod sumi oportet ex ijs, quæ ad personam pertinent, de quo pòst dicendum est. Euentus autem tum fallit, cùm aliter accidit, atque ij, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: vt si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quòd aut similitudine, aut suspicione, aut demõstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit heres, quòd eius testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, 1 2 sed qua cogitatione, & spe ad maleficium profectus sit, f considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini.

Sin fuisse, alijs quoq; causa faciendi videbitur: aut potestas alijs defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos, abutetur. Verùm id breui faciendum est, & in vnum multa sunt conducenda, [a] vt ne alterius defendēdi causa hunc accusare, sed huius [b] accusandi causa, defendere alterum videatur. Atq; accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario, primùm impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. [c] Quo erit in loco demonstrandū, quæ vis, & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis [1] [3] quàm leuissimè quietissimam ad partem explicanda, vt & res ipsa à facto crudeli, & turbulento, ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs: aut incommodum sibi maius, quàm commodum dicet: vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci, similiter incommodi quoq; vitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem [d] tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. [e] Quòd si id concedatur, illud non concessum iri; [f] ne dubitasse quidē hunc, quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine vlla dubitatione pro falso: quod verum, pro vero probasse. Quòd si dubitauerit: summæ fuisse amētiæ, dubia spe impulsum, certum in periculū se cōmittere. Quemadmodum autem accusator, cùm ab alijs culpam [g] dimouebit, defensoris locis vtetur: sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, vtetur reus cùm in alios ab se crimen volet transferre. Ex persona autem cōiectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabūtur, quas omneis in primo libro exposuimus; nā &

[a] L. vt non alt.
[b] L. accusandi alterum defendere.
[c] Al. Quo in loco erit.
[d] L. tāta esse stultitia, qui &c. & ita v. c.
[e] L. Quòd si hoc concedatur.
[f] L. vulg. nec dubitasse q.
[g] L. demouebit.

de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cùm dicimus. 14 cognomen [a] quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: vt, si dicamus, idcirco aliquem [b] Caldum vocari, quòd temerario & repentino consilio sit: [c] aut si ea de re hominibus Græcos imperitus verba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mucius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis, omnia enim hæc, vir, an mulier: huius, an illius ciuitatis sit: quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cùm, quemadmodũ, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum viuat, qua ratione vitæ, quo more domestico viuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cùm seruus, an liber: pecuniosus, an pauper: nobilis, an ignobilis: fœlix, an infœlix: 15 priuatus, [d] an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut deniq; aliud eorũ quæritur: quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniã in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia: & quæ contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nã affectionis quidem ratio perspicuam solet [e] præ se gerere coniecturam, vt amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem [f] consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cum voluntate, occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. 16 Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam cõsilium, est aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (vt in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facilè erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis vti. Nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem [g] adducetur, vt à tali culpa non videatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cùm causa, quare peccauerit, [h] nõ intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari antè peccato conuictus sit. Si id [i] non poterit: si quã in similem antè

[a] L. quoq. & agnomen intell

[b] L. Calidiũ vocari, &c. & ita Rob. Steph. Caldum tamen habent. lib. vet.

[c] L. aut si ea de re hominib. Græcis, imperitis, v. ded.

[d] V. c. an in potestate sit.

[e] Al. præ se ferre.

[f] Al. consequuntur.

[g] L. adducatur.

[h] L. non intercessit.

[i] L. non potuerit.

antè suspicionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere, eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in maiore, aut in minore; [17] [a] *vt, si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eã causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atq; ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit: vt si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eum, quem accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse vitijs doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate eius, qui arguitur, detractũ est,* [b] *tantum de facultate totius est defensionis* [c] *diminutum. Si nulli* [18] *affinis poterit vitio reus antè admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis* [d] *nihil ad rem putent pertinere. Nam eum antè celaße, nunc manifestò teneri. Quare* [e] *non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit.* [f] *Nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur,* [g] *hoc loco prætereito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primùm, si poterit, debebit vitam eius, qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus, in parenteis, cognatos, amicos, affineis,* [h] *necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraque re, cùm necesse non esset officij causa, aut in remp. aut in parenteis, aut in aliquos eorum, qui modò expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum, ab officio recessisse. Quod eò confirmatius erit, si cùm potestas impunè aliquid faciendi* [i] *minus honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi* [19] *demonstrabitur* [k] *abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eò firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: vt si, cùm auaritiæ causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni,* [l] *per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur,*

- a L. vt si, quẽ pecun. d. ind. vet. cod. vt si quidem, &c. non placet.
- b Lib. v. tantũ dem. de f.
- c L. deminutum.
- d L. nihil putent ad r.
- e Lib. vet. oportere non hanc rem ex superiore vita sp.
- f L. Nam necesse esse, eum qui.
- g Lib. v. hoc præterito.
- h L. necessarios: quæq. magis rara, &c. & ita lib. v.
- i L. minus honestum f. dic. & ita li. v.
- k L. afuisse.
- l Fort. per quam miserum esse & indignum facinus dem.

 cùm

cùm animus omni in vita fuerit à vitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actā, tali in tempore quàm plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facilè possit, non ex antè acta vita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; vllo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autē in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt: aut falsò venisse in eam existimationē [a] dicentur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit, de vita eius & moribus quæri, sed de eo crimine, [b] quo de arguatur: quare, antè factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur: atq; hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotijs attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, ² ° partes generum pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari [c] non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio [d] attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum vniuscuiusq; vis diligēter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hîc non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur oportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, [e] propter quas aliquid faciliùs fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res maiores, æquè magnæ, similesque agi soleant

[a] L. dicetur.

[b] Al. de quo.

[c] L. non possint.

[d] Al. sunt attributæ.

[e] Al. per quas aliquid f. sed omnes lib. vet. habent propter quas, & plerique impressi.

diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoque videndus erit: hoc est, quid ex vnaquaque re soleat euenire magnopere [a] considerandum est: vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæ gestum negotium confestim, aut ex interuallo consequuntur. In qua videbimus [b] ecquæ consuetudo sit, [21] ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium sit, aut vsus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter: & ex negotiorum, & ex personarnm attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione: Primùm potueritne aliquid fieri: Deinde [c] ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antè diximus: Deinde vtrùm id facinus sit, [22] quod pœnitere fuerit necesse: Item quod spem celandi haberet: Deinde necessitudo: in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet: quod personis attributum est, vt in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quæsiuerit, [23] quòd simul [d] diuerterit, [e] dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum [f] tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim vtrum videatur diligenter ratio faciẽdi esse habita, & excogitata, [24] an ita temere, vt non verisimile sit, quenquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodiùs potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam sæpe [g] si pecuniæ adiumenta, si adiutores [h] desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotijs, & illa, quæ personis sunt attributa. Hîc neque facile est, neque necessarium distinguere, vt in superioribus partibus, quo pacto quidq; accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd, causa posita, quid in quamque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hîc se inuenturos putabant, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facilè autem, quòd & infinitum est tot de rebus vtramque in partem singillatim de vnaquaque

[a] L. considerandum erit.

[b] Fort. ecqua.

[c] Al. ecquid ab alio p.

[d] L. deuerterit.

[e] L. dehinc abest à lib. v.

[f] Al. tam familiarem comitem.

[g] Al. si pecuniæ, si adiumenta.

[h] Lib. v. desunt.

que explicare, & aliâs aliter hæc in vtramque partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem 25 ad inuentionem animus incedet, si gesti negotij & suam, & aduersarij narrationem sæpe, & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potiùs quàm illo: cur ab hoc potiùs, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constétne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huiúsne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & vtrius potiùs: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cùm animus hac intentione omneis totius negotij parteis considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus antè dictum est: & [a] cùm ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores: [b] quæ contrà omnia vterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus suspicionum, artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. [c] Omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex ijsdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa, pars argumẽtorum est adiuncta ei causæ solùm, quæ dicetur, & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim, in omneis eiusdem generis causas transferri non satis commodè possit: pars autem est peruagatior, & aut in omneis eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communeis nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: [d] vt si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est vtendum: Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabileis rationes argumentandi: vt suspicionibus credi oportere, & contrà, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum

[a] Lib. v. & tum ex singulis.

[b] Al. quæ omnia vterque s.

[c] L. Omnis enim coniectura ijsdem ex locis sum.

[d] Al. vt si quis velit ostend.

locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars per aliquam probabilem, vtraque ex parte, rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maximè, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco iam [a] certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur, commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iam dictis exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, & omnia, [b] quæ in inuentione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non vt causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornatè, & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere: & non oportere: Rumoribus credi oportere, & non oportere: Testibus credi oportere, & non oportere: Quæstionibus credi oportere, & non oportere: Vitam antè actam spectari oportere, & non oportere: Eiusdem esse [c] qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem: Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis [d] diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem [e] calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuiùs, & acutiùs, & subtiliùs tractantur: hi autem grauiùs, & ornatiùs, & cùm verbis, tum etiam sententijs excellentibus; in illis enim finis est, vt id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

CVM est nominis controuersia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui cos. remp. malè gessit

[a] L. certiorib. illis argumentis auditorib. confirmatis. lib. v. certiorib. illis auditoribus argumentis conf.

[b] L. quæ inuentione verb.

[c] L. quia in illo pecc.

[d] L. deducentur.

[e] v. c. kalumnia.

gessit bello Punico secundo, cùm tribunus pleb; esset inuito senatu, & omnino contra voluntatem omnium [a] optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: [b] accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuisti, quòd tribunum pleb; de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Quæstio est, Maiestatémne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam potestatem ea vsus sum. Rationis infirmatio, At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, Minuátne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omneis afferri oportebit. Ac, nequis fortè arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc caussam eam nos partem solam sumimus, [c] in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in caussa, si diligenter attendet, omneis videbit constitutiones, & earum parteis, & controuersias, siquæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, vt descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius qui accusabitur, adiungere oportebit, [2] [6] & ex eo quod ostenderis esse, verbi caussa, Maiestatem minuere, docere, aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Pòst erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur, hoc ex opinione hominum sumetur, cùm, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, & si quæ incommoda consecutura sint, [2] [7] eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis, & vtilitatis partibus sumetur: de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, vtilem esse demonstrabimus: illorum, contra. Quæremus autem res, aut maiori,

[a] Q. lib. v. optimatium.
[b] L. arcessitur maiest. & ita lib. v.
[c] L. in quam præcepta n. d. & ita l. v.

maiori, aut minori, aut pari in negotio simileis, ex quibus [a] affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ: vt, si quæratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex priuato sacra [b] surripuerit: [c] erit vtendum pluribus definitionibus: Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modò rerum, verùm etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, [d] & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere, est aliquid de repub. cùm potestatem non habeas, administrare: [e] Deinde huius confirmatio est similibus, & exemplis, & rationibus: Posteà sui facti ab illa definitione separatio: Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honestas adaugetur: Deinde [f] sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ ijsdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cetera pòst eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, [g] accusatorem [2] ° sui periculi causa, non res solùm conuertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut [h] calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur, [i] Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm causa postulabit, vtemur.

CVM autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, [k] qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio, præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine, multis de causis fit, vt rariùs incidant translationes. [l] Nam & prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, vt causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. Quare [m] in iure plerumque versantur. Ibi enim, & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rariùs incidunt, & tamen siquando incidunt, eiusmodi sunt, vt per se minus habeant firmitudinis: confirmentur autem assumta alia aliqua

[a] Al. firmetur Al. confirmetur.
[b] Al. surripuerit.
[c] L. vtendum erit plurib.
[d] L. & quod fecerit, quo velit nom.
[e] L. Deinde huius confirmatio simililib. & exemplis, & rat. Al. Deinde huius confir. è similib. & exempl.
[f] L. sequetur.
[g] L. accusatorem in sui periculi cau.
[h] V. co. kalumniæ.
[i] L. Quare non in omne causæ genus incidunt.
[k] L. aut qua lege, aut qua pœna, aut quo cr. aut quo temp.
[l] Lib. Vulg. Nam & prætoris except. mendosè.
[m] In iure, hoc est apud prætorem vrbanum: qui non iudicat, sed dat iudices, & iudicia, seu actiones, &c.

aliqua constitutione. Vt in quodam iudicio, cùm venefici cuiusdam nomen esse delatũ, & quia [a] *parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cùm in accusatione, alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur,* [b] *parricidij autem solùm mentio facta esset: defensor in hoc ipso* [c] *multum oportet vt diu consistat: cùm de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse, ea pœna afficere eum, qua* [d] *parricidæ afficiuntur: Id autem, si damnaretur,* [e] *fieri necesse esset, quoniam & id causa subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessariò consequatur. Hîc defensor, pœnæ commutationem, ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis, coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis, in causa nobis positum sit huiusmodi: Cùm ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contrà præstò fuerunt, & cuidam equiti Romano, quidam ex armatis, resistenti gladio manum præcîdit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum; postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem,* [f] Extrà quàm in reum capitis præiudicium fiat. *Hîc is, qui agit, iudicium purum postulat: Ille, quicum agitur,* [g] *exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio iudicio, eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, vt de his indignum sit non primo quoque tempore iudicari. Indicatio, Atrocitas iniuriarum satísne causæ sit, quare,* [h] *dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur; atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus pòst dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, vtrùm malitia quid agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an rectè sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita* [i] *res agatur, & in iudicium* [k] *veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oportet, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc orationẽ ad perturbationem*

[a] L. patricidij.
[b] L. patricidij.
[c] L. multum oportet, & diu consistat.
[d] patricidæ.
[e] L. fieri necesse esse.
[f] Budæum secutus, extrà quàm si in r.
[g] L. Exceptionem illam addi.
[h] Al. dum de ea iudicatur.
[i] Al. res agantur.
[k] Al. veniant.

bationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & parteis eius consideremus.

CVM & facto, & facti nomine concesso, neque vlla actionis illata controuersia, vis, & natura, & genus negotij ipsius quæritur: constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet [a] *implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem* [b] *antè mortuus est,* 3 ° *quàm in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est; possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Vtrorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immò pater sibi scripsit; & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse.* [c] *Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, vllius vestrûm esse non potest. Iudicatio, possitne quisquam de filij pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamiliâs, non filij quoque eius pupilli heredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut vsquequaque dicatur,* [d] *hîc admonere. Sunt causæ, quæ plureis habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cùm id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, vt in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt: nec vnquam factum est, vt eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est vna pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia:* [e] *cuius heres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera* [f] *patris etiam nunc mortui volũtas* [g] *plurimũ valebat,* [h] *quę iam mortuo pupillo* 3 [1] *suis heredibus concedebat. Iudicatio est, Vnáne pecunia fuerit:* [i] *ac, si hac erunt vsi infirmatione: Posse plureis esse* [k] *vnius heredes, pecuniæ dissimilibus de causis: de eo ipso iudicatio nascitur, Possintne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus* [l] *esse heredes. Ergo vna in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea indicationes plures fiant.*

[a] Lib.vet.implicatam controu.
[b] L. mortuus est antè, q.
[c] Al. quare præt. quàm quod ipsius fuit testaméto, vll. &c. fort. Quare præterquàm quod ipsius patris familiâs in testamento fuit, vllius vestr. &c.
[d] Lib.v. hic admonitum esse.
[e] L. cuius heres non illo tempore in testamento quis. al. cuius heres non illo in testamento quis. scr.
[f] Al. patris etiam num.
[g] Lib.v. plurimum valet.
[h] Al. quam iam mortuo.
[i] Lib.v. aut si hac erunt vsi infirm.
[k] L. vnius pecuniæ h.
[l] Lib.v. heredes esse.

Nunc

Nunc huius generis præcepta videamus. Vtrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: 3 2 pòst autem, approbata [a] quædam à consuetudine, aut verò vtilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu, & cæremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parenteis, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, [b] quæ in memoria, & remuneratione officiorum, [c] & honorum, & amicitiarum, obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut vlciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis [d] esse cari debent, & per quem peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedenteis 3 3 reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura, minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quòd neque in hoc ciuili iure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod voluntate omnium, sine lege vetustas comprobarit. In ea autem, iura sunt quædam, ipsa iam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris, iam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, pactum, [e] par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuênit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur. Par, quod in omneis æquabile est. Iudicatum, de quo iam antè sententia alicuius, 3 4 aut aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci [f] videbitur, [g] quemque attendere, [h] atque elicere pertentando vnamquamque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (vt antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, 3 5 qui in omneis incidant loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse [i] ab auctoritate iurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum

[a] Lib. vulg. quædam aut à consuet.

[b] Al. quę memoria, & remun.

[c] Lib. vet. & honoris, & amicitiarum

[d] Lib. ve. cari esse d.

[e] ἴσον.

[f] Al. videbitur quisque attendere. atque elicere pertentando vnamquãque partem iuris, debebit.

[g] L. vox quoque abest à vet. cod.

[h] Lib. vet. atque eligere pert. vn, &c. non probo.

[i] Al. pro auctorit.

dendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communeis praeter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consideremus.

IVRIDICIALIS est, in qua aequi & iniqui natura, & praemij aut poenae ratio quaeritur. Huius partes sunt duae, quarum alteram absolutam, [a] alteram assumtiuam nominamus. Absoluta est, quae ipsa in se, non ut negotialis, implicitè & absconditè, sed patentiùs, & expeditiùs, recti & non recti quaestionem cõtinet. Ea est huiusmodi: Cùm Thebani Lacedaemonios bello [b] superauissent, & ferè mos esset Graijs, cum inter se bellũ gessissent, ut ij, qui vicissent, [c] tropaeum aliquod in finibus statuerent victoriae modò in praesentia declarandae causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret: aeneũ statuerunt tropaeum. Accusantur 3 6 apud Amphictyonas, id est, apud cõmune Graeciae conciliũ. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quaestio est, Oportuerítne. Ratio est, Eã enim ex bello gloriã virtute peperimus, ut eius aeterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen aeternũ inimicitiarũ monumentum Graijs statuere non oportet. Iudicatio est, Cum summae virtutis celebrandae causa Graij de Graijs aeternum inimicitiarũ monumentum [d] statuerint, recténe, an contrà fecerint. Hanc ideo rationẽ subiecimus, ut hoc causae genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse vsi sunt: Non enim iustè, neque piè bellum gessistis: in relationem criminis [e] dilaberemur, de qua pòst loquemur. Vtrumque autem causae genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex ijsdem locis sumendae sunt, atque in causam negotialem, [f] de qua antè dictum est. Locos autem communeis & ex causa ipsa, siquid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graues sumere licebit, & oportebit, si causae dignitas videbitur postulare. Nunc assumtiuam partem iuridicialis consideremus. Assumtiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. Comparatio est, cum aliquod factum, quod per seipsum non sit probandum, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi: quidam imperator, cum ab hostibus [g] circumsideretur, neque effugere vllo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, [h] milites educeret; itaque fecit; armis & impedimentis amissis, praeter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. 2 7 [i] Incurrit huc definitio, [k] quid sit laedere maiestatem.

a L. assumtiuam alteram.
b L. superassent.
c Vulg. trophaeum aliq. mendosè.
d L. statuerunt.
e L. delaberemur, de qua p.
f L. qua de
g Al. circumsederetur.
h Al. milites abduceret.
i Al. Incurret h.
k L. delet hoc totum, quid sit laed. maiestatem.

statem; sed nos hunc locum de quo agimus, consideremus. Intentio est, Non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est. Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes perijssent. Infirmatio est, [a] *aut coniecturalis, Non perijssent: aut altera coniecturalis, Non ideò fecisti. Ex quibus sunt iudicationes, Perijsséntne: &, Ideóne fecerit: aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus. At enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur. Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, vtrùm satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causæ genus ex his locis* 38 *tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maximè coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ij, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione,* [b] *& aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (nam maiestatis* [c] *arcessitur,) definitione & definitionis præceptis vti oportebit.* 39 *Atque hæc quidem plerunque* [d] *in hoc genere incidunt, vt coniectura & definitione vtendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta, licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, vt id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. Quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio, separata à ceteris generibus controuersiarum, sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non vtile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse, demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor* [e] *comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit, non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, vt propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod* [f] *factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, & hoc extenuando maleficij magnitudi-*

[a] L. aut hæc coniect.

[b] Lib. v. & alia causa.

[c] Lib. vulg. accersitur, mendosè.

[d] Al. in hoc genere accidunt.

[e] Al. comparet.

[f] L. v. factum ab defensore laudabitur, aut f. f. demonstrabitur, cont.

nitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, vtilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honesti autem, & vtilis, & necessarij vis & natura, in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit [a] *ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere, tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè exposuimus: Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, vtrùm satius fuerit* [b] *perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoque ex ijsdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omneis locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.* [c] *Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen aliquam* [d] *defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre.* [e] *Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, vt bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honestate, aut facti necessitudine* [f] *demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res,* [g] *atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cùm reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi: Horatius occisis tribus* [h] *Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsi autem nomen appellantem identidem* [i] *Curiatis cum gemitu & lamentatione;* [k] *indignè passus, virginẽ occîdit; acusatur. Intentio est, Iniuria sororem occidisti. Depulsio est, Iure occidi. Quæstio est, Iuréne occiderit. Ratio est, Illa enim hostiũ mortem lugebat, fratrũ negligebat, me & populum R. vicisse molestè ferebat. Infirmatio est, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit, Cùm Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret,* [l] *de fratris, & populi R. victoria non gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere causæ, primùm si quid ex*

[a] L. illam ipsam.

[b] L. milites perire.

[c] L. loci cõmunes er.

[d] L. defensionem, facti inutilitatem, aut.

[e] L. defensoris, null.

[f] L. v. demonstrabitur.

[g] L. atque eadem faciendi c.

[h] L. Curiatijs.

[i] L. Curiatij.

[k] L. hoc indign. p.

[l] L. nõ agnoscit præpositionem, de, neque habent codices vet.

a Al. sumi ab accusatore oportebit.

ceteris dabitur constitutionibus [a] sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est: Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem, illum, in quem crimen transfertur, defendere: Deinde, leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit: Postea translationis partibus vti, & ostendere, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere, non oportuisse antè supplicium, quàm iudicium, interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari: Deinde negare

b Lib. duo v. non habent verbum debebit.

[b] debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere: Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumserint. Postea 40 perturbationem iudicij futuram

c Nonnulli lib. v. non habẽt verbum, dicemus.

[c] dicemus, & indices longiùs, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde, hoc si constitutum sit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs vlciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quid-

d L. opus fuisse iudicio: & ita lib. v.

quam [d] opus fuisset iudicio: 41 si verò ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem [e] pœnas sumere potuisset,

e Lib. v. pœnas summere ipse pot.

de ea supplicium sumsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, vt legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cùm huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, vt ob id hoc fieri [f] conueniret. Extrema

f Al. conuenerit.

est, vt in comparatione, assumtio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo eius,

g L. referet.

in quem [g] refert crimen, culpam & audaciam, & quam maximè per indignationem, si res feret, iuncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea leuiùs demonstrando reum punitum,

42 quàm

42 quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quã perturbationẽ fore omniũ iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, [a] leuabitur, Primùm si eiusmodi demonstrabitur iniuria, vt non modò viro bono, 43 [b] verùm etiam homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, vt ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: Deinde eiusmodi, vt in eam is maximè debuerit animaduertere, qui animaduerterit: vt non tam rectum, nõ tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo vindicari, quo modo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hîc demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroceis, & perspicuas res esse, vt de his non modò non necesse sit, sed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis [c] accusatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorũ perturbatione. Atque hîc vtilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem qui sumserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. 44 [d] Ab defensore, in eius, quem vltus sit, [e] audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parenteis, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, [f] quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cùm eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, [g] aut in aliud dimouetur. Id fit [h] bipertitò. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis, hoc nobis exemplo sit: Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederũt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim, qui de publico dari solet, [i] is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est, Cùm ijs, qui legati erant, sumtus, [k] qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut

[a] Al. leuabitur sic, Pr.
[b] L. verùm omnino homini lib.
[c] Al. ab accusatore in eum, & ita L.
[d] Al. à defens.
[e] L. audaciam, conquestio: rem.
[f] L. quam caram omnib. aut necesse est, &c.
[g] L. aut in aliud demouetur.
[h] Al. bipartito.
[i] L. is abs quæst. & ita lib. v.
[k] Al. qui debebatur de publico.

in ceteris, si quid [a] *aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet, si poterit; sin minus poterit:* [b] *negabit, ad hoc iudicium, illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde,* [c] *si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem cùm cetera, si qua ex aliјs incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primùm cuius acciderit culpa, demonstrabit: Deinde, cùm id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus est necessitudinis* 4 6 *vis implicata* [d] *demonstrabit: Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De vtroque distinctiùs in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quòd minus, quàm conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studij fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi vtile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita* [e] *magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa* [f] *dimouebitur, vt in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione demta, ceteris similiter vti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ conuenient, assumere: de quibus pòst nobis* [g] *dicendum erit. Loci autem communes* [h] *ijdem vtrisque ferè, qui superioribus assumtiuis, incident.* [i] *Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cùm in alio culpa sit* 4 7 [k] *aut in ipso non sit, supplicio reum affici nõ oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse:* 4 8 *nec, siquod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito,* [l] *quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio*

[a] L. aut coniecturali, aut ex definitiua, aut ex alia c

[b] Al. negabit hoc ad iudicium illius, sed ad huius, quem ipse acc. culp.

[c] Al. ille si deliq.

[d] L. delet verbum, demonstrabit.

[e] L. hoc fuisse magis cons.

[f] L. demouebitur, vt, &c. Al. remouebitur, vt &c.

[g] L. erit, dicendum.

[h] L. ijsdem vtrique ferè,

[i] Al. Hi autem c.

[k] L. & in ipso non sit, suppl.

[l] Lib. v. quidam in senatu eum dicunt, qui porc.

sio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, 49 cùm & id ætatis, & priuatus essem, & esset summa cum auctoritate, & potestate imperator, qui videret vt satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, [a] *Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est, Cùm is, qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit,* [b] *dedendúsne sit hostibus, nécne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit,* [c] *quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum* [d] *quædam maior vis est: quod paulò pòst intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet,* [e] *sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt siquis eum accuset, qui, cùm prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cùm COSS. adessent. Nam vt in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum* [f] *dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab vtroque* [g] *ex omnibus partibus honestatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, &, fueritne ei,* [h] *de quo agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nécne. Locos autem communeis ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo: sed vt ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cùm scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: Vt apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulũ immolaret. Nautæ quidam, cùm aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolasti is ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nesciui non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniã fecisti quod nõ licebat,*

[a] L. At enim, quoniam tu, &c. & ita lib. v.

[b] L. dedendus sit hostib.

[c] L. qui voluntati s.

[d] L. maior quædam.

[e] Lib. v. sed demonstrare, illam rem nec ad se.

[f] L. demouebat.

[g] L. ex omnibus honestatis, & vtilitatis partib.

[h] L. quo de agitur, & ita lib. v.

licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, Cùm id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus. Casus autem inferetur in concessionem, cùm demonstrabitur [a] aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, vt in hac: Cùm Lacedæmoniis lex esset, [b] vt hostias nisi ad sacrificium quoddam redemtor præbuisset, capitale esset; hostias is, qui redemerat, cùm sacrificii dies instaret, in vrbem ex agro cœpit agere; tum subitò 49 magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, 50 vt eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor, suæ voluntatis ostendẽdæ causa, hostias constituit omneis in littore, vt, qui trans flumen essent, videre possent. Cùm omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidã capitis arcessierunt. [c] Intẽtio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præstò nõ fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subitò accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, Cùm in ea re redemtor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, suppliciòne dignus sit. Necessitudo autem [d] infertur, cùm vi quadam reus id, quod fecerit, [e] fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, vt, siqua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cùm magna in alto tempestas esset: vis ventorũ, inuitis nautis, Rhodiorum in portum nauim coëgit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi, & necessariò sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est, Cùm rostratam nauim in portu deprehensam [f] lex publicarit, cúmque hæc nauis, inuitis nautis, vi tempestatis in portum [g] coniecta sit, oporteátne eam publicari. Horum trium generum idcircò vnum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio [h] argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam [i] ab accusatore induci oportebit, vt id, quod voluntate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur: Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia [k] fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse [l] euitari, & hac ratione prouideri

potuisse,

[a] L. aliquia vis fortunæ.

[b] L. vt nisi hostias ad.

[c] Lib. vulg. accersierunt. mendosè.

[d] Lib. v. inferetur.

[e] Lib. v. fecisse defendetur.

[f] Lib. v. lex iubet publicari, cumque &c. & ita L.

[g] Lib. v. coniecta est.

[h] L. traditur argumentorum.

[i] L. induci ab accusatore op.

[k] Lib. v. videatur fuisse.

[l] Al. vitari.

[a] *potuisse, si hoc, aut illud fecisset,* 51 [b] *aut nisi fecisset, præcaueri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quibus perpeti, mori denique satius fuisse, quàm eiusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quasi in absoluta iuridiciali, per se hoc ipsum* [c] *ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit,* [d] *exemplis vti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario comissa sit: permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab ijs,* 52 *qui potestatem habent* [e] *iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit vti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quam fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se conuinci non posse, quòd non absit à culpa & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, vnus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, vt non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris* [f] *autem, conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate & hominum infirmitate, & vti suum animum, non euentum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in his, aut in alijs exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctam videbit. Quo de genere pòst erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoq; aliquid controuersiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnamquamq; causam transferre;* 53 [g] *quod ex eo quoque genere conueniet: vt in his exemplis concessionis* [h] *inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem* [i] *considerationem intendemus. Deprecatio*

[a] L. delet, potuisse.
[b] L. ac ne sic faceret, præcaueri.
[c] Al. à rebus
[d] Al. exemplis vti eorũ hominum oport.
[e] Al. habeant vindicandi.
[f] Lib. ve. non habent, autem.
[g] L. quod ex vnoquoque gen.
[h] L. omnib. inest.
[i] Σκέψιν

catio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi [a] *postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideò quòd concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, vt ignoscat, impetrare.* 54 [b] *Quare parte eius generis, cùm causam non in eo constitueris, vti licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in remp. multa sint beneficia, dixeris, possis,* 55 *cùm videaris non vti deprecatione, vti tamen, ad hunc modum: Quòd si, iudices, hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum, suorum rectè factorum causa, vni delicto vt ignosceretis, postularet, tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute huius esset, iudices, à vobis hanc rem, hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum cõmunem ad ignoscendi voluntatem* [c] *ducere. Quare hoc genus, quanquã in iudicijs non versatur, nisi quadã ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquã est, & in senatu,* [d] *aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nam in senatu,* [e] *& in concilio de Siphace diu deliberatũ est, & de Q. Numitorio Pullo* 56 *apud L. Opimiũ,* [f] *& eius cõciliũ diu ductũ est. Et magis in hoc quidẽ ignoscendi quã cognoscendi postulatio valuit.* [g] *Nam semper animo bono se in populũ R. fuisse non tam facilè probabat, cùm coniecturali constitutione vteretur, quam vt, propter posterius beneficiũ, sibi ignosceretur, cùm deprecationis partes* [h] *adiungeret. Oportebit igitur eum qui sibi vt ignoscatur, postulabit* [i] *cõmemorare si qua sua poterit beneficia, & si potterit ostẽdere, ea maiora esse, quã hæc, quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quàm mali profectũ esse videatur. Deinde maiorũ suorũ beneficia, si qua extabunt, proferre: Deinde ostendere, non odio, neq; crudelitate* [k] *fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa: postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctũ, & beneficio eorum,* [l] *qui sibi ignouerint, confirmatũ, omni tempore* 57 *à tali ratione* [m] *abfuturum: Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno ijs, qui sibi cõcesserint, vsui futurum. Postea, si facultas erit,* 58 [n] *se aut consanguineũ, aut iam à maioribus in primis amicũ esse demonstrabit, & amplitudinẽ suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse* [o] *demonstrabit, vt honore potius aliquo quàm vllo supplicio dignus esse videatur: Deinde ceteros* [p] *proferre quibus maiora de-*

a ἀξίωσις.
b L. quare parte eius generis, cùm causam non in eo, vt depreceris, cõstitueris, v. licebit. al. Quare parcè eo genere cũ causam in eo constitueris, vt depr. vti licebit.
c Al. deducere.
d Al. aut consilio sæpe.
e L. & in consilio de Siph.
f L. & eius cõsilium diu dictum est.
g Al. Nam se semper animo bono in p
h L. adiungeret, petebat. Op. al. adiungeret, postulabat. Oper.
i L. commemorare sua, siqua poterit, beneficia.
k Fort. fecisse se quod fecerit, sed.
l Lib. v. qui sibi ignoscerent, conf.
m L. asuturum.
n L. se aut consanguineum maioribus imprimis eorum, qui se saluum velint, aut amicum esse demonstrabit: & amplit. suæ vo. & nob. gen. & dign. ostendet, &c.
o Al. demonstrare.
p L. proferet.

licta

licita concessa sunt. Ac multum proficiet, si se misericordē in potestate & propensum ad ignoscendū fuisse ostendet. Atq; ipsum illud peccatum erit extenuandum, vt quàm minimum obfuisse videatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex ijs prȩceptis quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia [a] facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. [b] Si beneficia proferet: 5 9 aut aliqua de causa facta, non propter [c] beneuolentiam demonstrabit, aut postea 6 0 odium esse acre susceptū, aut illa omnia maleficijs esse deleta: aut leuiora beneficia, quam maleficia, [d] aut cùm beneficijs honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo vt potestas esset sæpe optarint, in eum potestate non vti summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quē animum in eum, 6 1 vel quale odiū habuerint. [e] Locus autē communis erit, indignatio maleficij: & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miserijs sint. Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu propter eius partiū multitudinem commoramur, ne fortè varietate, & dissimilitudine rerum [f] deductus alicuius animus, in quendā errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendū videtur. Iuridicialē causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus. [g] Nunc restat, vt de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ quæ ex prȩmij alicuius petitione constant. Nam & apud iudices [h] de præmio sȩpe accusatorum quæritur, & à senatu, [i] aut consilio aliquod præmiū sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, [k] ab iudiciali genere exēplorū recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eā dictionem, sententiarū quoq; ratio [l] accōmodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuū est sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligēter omniū causarum vim, & naturā cognouerit, [m] cùm genere primò tum etiam forma [n] eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omneis, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmijs consideremus. L. Licinius Crassus COS. quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni essent, qui hostes

[a] populi

[a] L. facta esse d.
[b] L. si beneficia sua reus proferet.
[c] Li. v. beniuolentiam.
[d] L. aut cum pro beneficijs honos h.
[e] Al. locus communis erit hic, indign.
[f] Sic quidam v.c. Lamb. ductus.
[g] L. restat nunc.
[h] L. de præmio accus. sæpe quær.
[i] L. aut à cōsilio aliquod pr.
[k] Al. à iudic.
[l] L. accommodatur.
[m] V.c. cùm genere, tum etiam f.
[n] Al. intelligat eas dis.

[a] *populi R. esse dicerentur: quòd tamen excursionibus, & latrociniis infestam prouinciam redderent,* [b] *consectatus est, & confecit: Romam rediit: triumphum* [c] *ab senatu postulat. Hîc, vt* [d] *& in deprecatione,* [62] [e] *nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum supponendis, ad iudicationem peruenire: propterea, quòd nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi, Oporteátne pœna affici: In hac huiusmodi, Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij* [f] *quatuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius,* [g] *qui fecerit,* [h] *ex causa considerantur.* [i] *Ex sua vi quærentur, hoc modo: Magna, an parua: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera,* [63] *an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem. Si tum, cùm indigeremus: cùm ceteri non possent, aut nollent opitulari: si tum, cùm spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, Si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, vt hoc conficere posset. Ex casu. Si non fortuna sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstitisset. In hominem autem. Quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem, aut laboris insumserit:* [k] *& siquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris,* [64] *aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo, quod fecerit,* [l] *honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, vt, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio, aut num* [m] *quò supplicium aliquod vitet eò præmium postulet, vti de se præiudicium factum esse videatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde, apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos* [65] *nimium* [n] *peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officij, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore virtutis præmio peruulgato.* [o] *Quæ enim rara, & ardua sint,* [65] *ea ex præmio pulcra, & iucunda hominibus videri. Et tertius*

[a] L. popul R. dicerentur.
[b] Al. insectatus est.
[c] Al. à senatu.
[d] L. nec in depr.
[e] L. nihil attinet, rat.
[f] L. in parteis quatuor est d.
[g] L. qui fecit.
[h] Al. ex casu.
[i] L. ex sua vi considerabuntur, h. m.
[k] L. ecquid aliq.
[l] Fort. honoris.
[m] Al. quòd
[n] Al. peruulgetur.
[o] Fort. quæ enim amara, & ardua sint, ea ex præm. procliuia, & iuc.

si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nónne de sua gloria, cùm pari præmio taleis homines affici videant 6 7 [a] deliberari putent? Et eorum enumeratio, & cum eis, quos contradicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cùm aliquod [b] pecuniarum præmium postulatur: in quo utrùm copiáne sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere, oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem postulet: contrà autem de pecunia [c] ratiocinari, sordidum esse, cùm de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de ijs controuersijs, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

[a] L. delibrari p.

[b] L. pecuniarum. pr.

[c] Σμικρολογεῖν

IN scripto versatur controuersia, cùm ex scriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cùm, quid senserit scriptor, obscurum est, quòd scriptum duas, plureisue res significat, ad hunc modum: Paterfamiliâs, cùm filium heredem faceret, vasorum argenteorum [d] centum pondo vxori suæ sic legauit: Heres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Post mortem eius vasa magnifica, & pretiosè cælata petit à filio mater, ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primùm, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguè scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo vno, pluribúsue 6 8 in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris eius scriptis, factis, dictis, animo, [e] atque vita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus [f] pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facilè, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque ijs rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur.

[d] L. pondo centum.

[e] L. atque vita sumi op.

[f] Fort. pertentari.

derabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multò minus commodè fieri posse, quàm id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus vllus extet: nos quod dicamus, facilè & commodè transigi posse; vt in hac lege (nihil enim prohibet [a] *fictam exempli loco ponere, quo faciliùs res intelligatur)* Meretrix coronam auream ne habeto; si habuerit, publica esto, *Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere,* [b] *posset dici, neque administrationem esse vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda; at in auro publicando & administrationem,* 69 [c] *& exitum facilem esse & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod aduersarius intelligat,* [d] *vtilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id,* [e] *quod nos demonstrabimus, honestum, aut vtile, aut necessarium demonstrabimus: &, si id, quod ab aduersarijs dicetur, minimè eiusmodi* [f] *dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, vt de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: vt in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si hæredis voluntati permitteret. Eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quin heres quæ ipse vellet, daret; amentiæ igitur fuisse, cùm heredi vellet cauere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis vti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo vsus non esset: non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est,* [g] *vt, quod eum voluisse in eiusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Pòst ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honestius & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus* [h] *vtrumque locis vti oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consistit, cùm alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, vtitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem* [i] *adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod instituit,* [b] *accommodatur. Semper ad*

[a] L. fictam legem exempli l.p.

[b] L. possit d.

[c] L. & exitum legis facil.

[d] L. res vtilior.

[e] L. quod nos dicemus, h.

[f] L. esse dicemus.

[g] L. vt, quid eum vol.

[h] Al. vtrinque.

[i] Al. adiunget.

[k] Al. accommodabitur.

ad idem spectare, hoc modo: Paterfamiliâs cùm liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit:[71] [a] *Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi heres esto. Deinde quæ assolent. Posteà, Si filius antè moritur, quàm in tutelam suam*[b] *venerit, tu mihi, dicebat, secundus heres esto. Filius non est natus; ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si filius antè, quàm in suam tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum*[c] *dicet, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt; in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumtiuæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio,*[d] *vt in eum, qui cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd propè muros*[e] *castra hostes haberent. Tum relatio criminis,*[f] *vt in eo, qui, cùm communis lex omnium hominem*[g] *occidere vetaret, tribunum militum suum, qui vim sibi inferre*[h] *conaretur, occîdit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui cùm lex, quibus diebus in legationem proficisceretur,*[i] *præstituerat: quia sumtum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem,*[k] *& per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui rostrata: & per casum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, vt vnum quiddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, vt in eiusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum*[l] *defendit, his locis plerumq; omnibus,*[73] [m] *maiore autem parte semper poterit vti: Primùm scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa*[n] *aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contrà dici possit: tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium,*[74] *quasi intentantis loco, producendo,*[o] *hoc interrogando, vtrùm scriptum neget esse eo modo, an ab se contrà factum esse,*[75] *aut contrà*

a L. si mihi filius genitus vnus, plur.
b L. venerit, tum mihi ille secundus he.
c L. dicit.
d L. vt in eo, qui.
e L. hostes castra hab.
f Al. vt in eo milite, qui.
g L. occidere vetet.
h L. conabatur.
i Al. præstitueret.
k Li.v. & per imprudentiam facti, vt in vit.
l Al. defendet.
m L. maiorẽ autem partem.
n L. aut aliquid ex lege.
o L. hoc est, interr.

trà contendi neget: [a] vtrum negare ausus sit, se dicere desiturum. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat: 7 6 [b] nihil esse, quò hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi [c] contrà dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscurè, aut neget aliquid aduersarius. [d] Cùm & scriptum sit apertè, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parêre, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici [e] poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, si aut prorsus aliquid sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, vt in illa de testamento, quam posuimus, controuersia, aut causa assumtiua inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, [f] is, qui scripto vtetur, [g] hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, iudicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, vt à scripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant, non existimaturos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos qui iudicent, certum, [h] quid sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quòd si voluntas scriptoris 7 7 conseruanda sit, se, non aduersarios, à voluntate eius stare. Nam multò priùs accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primùm erit contrà dicendum: [i] quam absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam [k] inuenire. Deinde [l] conuersa omnia esse: antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas parteis multæ conuenient argumentationes. Primùm nulla in lege vllam causam contra scriptum accipi conuenire: Deinde si in cæteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi legem, vt in ea non oporteat: Postremò si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam

facultatem

[a] L. Vtrum cumque negar aus.
[b] L. nihil esse, quòd hominem impud.
[c] L. nihil contrà dici pos.
[d] Lib. v. Cùm & scriptum apertè sit.
[e] Al. poterunt.
[f] Fort. is. qui scripto nitetur.
[g] L. hæc dicet.
[h] L. quod seq.
[i] Al. absurdum esse. non negare. &c.
[k] Al. inueniri.
[l] L. conuersa esse omnia.

facultatem defuisse, quò minus [a] *posset apertè perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquam excipiendum putasset:* [b] *consueuisse eos, qui leges scribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cùm exceptionibus scriptas, & maximè videre, siqua in ea ipsa lege,* [c] *qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quò magis eum probetur fuisse excepturum, siquid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideò quòd, cùm semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum: omnibus* [d] *causam dari, & potestatem peccandi, cùm intellexerint, vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque* [e] *quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant:* [f] *neque, quo pacto alijs improbare possint,* 78 *quod contra legem iudicarint: & ceteros ciueis, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio,* [g] *& ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto ciuitatis vnamquamque rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotijs: cur reip. munere impediantur, cùm sæpius suis rebus, & commodis seruire possint: cur in certa verba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causæ, quò minus frequenter operam reip. det, nisi* [h] *quæ causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus,* 79 [i] *si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porrò,* [k] *quid si ipsi velint iudices adscribere? passurúsne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maximè commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari,* 80 *aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum; non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi conuenire; quòd si nunc id agant, velle se scire,* 81 *qui lator sit, qui sint accepturi:* 82

[a] L. apertè posset.

[b] L. consuesse eos, qui l. & ita l. v.

[c] Lib. v. qua de agatur.

[d] L. dari causam.

[e] Al. quod sequantur, hab.

[f] L. neque, quo pacto in alijs imp.

[g] Lib. v. & ex sua ratione.

[h] L. quæ causa lege excepta sit.

[i] L. si eius causæ propter q.

[k] L. quid si velint ipsi.

se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cùm summè inutilia, tum multò turpissima sint, 8 3 legem, [a] cuiuscemodi sit, [b] in præsentia conseruari à iudicibus: pòst, si displiceat, à populo corrigi conuenire. Deinde, si scriptum non extaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cùm scriptum sit, amentiam esse, eius, qui peccarit potiùs, quàm legis ipsius verba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissimè legi obtemperare: [c] aut ita lex diligenter perscripta [d] demonstrabitur, ita cautum vnaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, vt minimè conueniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximè necessarius, per quem ostendat oportet, [e] si conueniat causam contra scriptum [f] accipi, eam tamen minimè oportere, [g] quæ ab aduersarijs afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. [h] Nam summa impudentia est, eũ, qui, contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustiùs, & probabilius accusare videatur. [i] Nam superior oratio hoc omnis faciebat, vti, iudices etiamsi nollent, necesse esset: hæc autem, etiam si necesse non esset, vt vellent contrà iudicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis [k] culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus antè, vt potuimus, diligenter perscripsimus: [l] si de his locis quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, 8 4 vt sententia quoque, & voluntate scriptoris, non ipsa solùm scripturæ causa confirmatum esse videatur; aut alijs quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, [m] primùm eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: &, quamcunque causam assumet, assumtionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cùm diutiùs commoratus, sui facti rationem; & æquitatem causæ exornauerit, tum ex his locis ferè contra aduersarios dicet oportere causas accipi; demonstra-

[a] L. cuiusmodi sit, &c. al. cuiuscumq. modi sit, &c. al. cuicuimodi &c.
[b] Al. conseruari in præs. à iud.
[c] L. aut si ita.
[d] L. ostendetur, ita c.
[e] Lib. vulg. si eò veniat.
[f] Al. accipere
[g] Lib. v. quæ ab aduersarijs inferatur.
[h] Lib. v. Nam summa impudentia sit. eum, qui contrà quàm scriptum sit, & ita L.
[i] L. Nam superior omnis oratio hoc facieb.
[k] Al. culpa demonstrabitur esse in eo.
[l] L. si de ijs locis.
[m] L. primum inducet eum loc.

monstrabitur, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ à legibus [a] proficiscantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, 8 5 sed qui [b] cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus cōmitteret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quòd intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? Eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: túmne accusaretis? [c] Atqui lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, [d] denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperijs domesticis rectè posse administrari, si vnusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod aduersarij dicant [e] fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus quàm vtile, aut quàm honestum sit. [f] Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues & obscuræ [g] notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, [h] quibus de scriptum est, vtilitatem, & eorum, [i] qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Posteà, quid sit lex, describere, vt ea videatur in sententijs, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his, & huiusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quēadmodum [k] ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore vtilissimum, siquid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambiguè aliquid scriptum ostendere: Deinde ex illo ambiguo eā partem, quæ sibi prosit, defende-

[a] Lib.v. proficiscuntur.

[b] Fort. cogitatione sententiam assequi poss.

[c] L. Atqui hoc lex n.

[d] L. deniq. ne serm. q.

[e] L. fieri potuisse, aut oportuisse: & id, q.

[f] L. Deinde locus communis, leges nobis caras esse, &c. & ita l. v.

[g] L. notæ sunt vol.

[h] Al. quibus de reb. scr.

[i] L. qui scripserunt.

[k] Fort. dicebamus, ei, qui à scr.

re, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto [a] non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòst dicemus. [b] Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiam cùm æquitate causa abundabit, necessariò multùm proficiet, ideò quòd si id, quo nititur aduersariorum causa, subduxerit, omnem illam eius vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumtionis partibus in vtramque partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius, qui contrà commiserit, vtilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & vtilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui scripserit, defendatur. Ex contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cùm inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam volet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera Lex, Tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm simul cubaret, occîdit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, 8 6 sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere [c] vtramque in partem ijdem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideò quòd vterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primùm igitur leges oportet [d] contendere, considerando, vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, si leges duæ, [e] aut si plures, aut, quotquot erunt, conseruari non possint; quia discrepent inter se: ea maximè conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex posteriùs lata sit. Nam postrema quæque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id, [f] quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. [g] Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, [h] pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna statuatur. Nam maximè conseruanda est ea, 8 7, [i] quæ diligentissima, & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam: vtra communiter in plureis, vtra in aliquam certam

[a] L. non scriptũ aliquid, ind. fort. aliquid non scriptum ind.
[b] L. Quacunque autem in re scripto ipso, quamuis leuiter prob. se d.
[c] L. in vtramque partem.
[d] Fort. inter se contendere.
[e] L. aut plures.
[f] Fort. id, quod iubetur necess.
[g] L. Deinde vtra l.
[h] L. pœna statuatur, aut vtra.
[i] L. quæ diligentissimè sancta est, & ita l. v.

certam rem scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandã rem scripta est, [a] promtius ad causam accedere videtur, [b] & ad iudiciũ magis pertinere. Deinde ex lege vtrùm statim fieri necesse sit: [c] vtrùm habeat aliquã moram, & sustentationẽ. Nã id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operã dare, vt sua lex ipso scripto [d] videatur niti. Cõtraria aũt aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionẽ induci, quò sanctius & firmius id videatur esse, quod apertiùs [e] descriptũ sit. Deinde suæ legis [f] ad scriptum, ipsam sententiam quoq; adiungere, cõtrariam legem itẽ ad aliam sententiã traducere, vt, si fieri poterit, ne discrepare quidem [g] videantur inter se: Postremò facere, si causa [h] dabit facultatẽ, vt nostra ratione vtraq; lex conseruari videatur: & aduersariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communeis, & quos ipsa causa det, [i] videre oportebit, & ex vtilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantẽ per amplificationem, ad vtram potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cùm ex eo, quod vspiã est, ad id, quod nusquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: Lex est, [8] [8] Si furiosus est, agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto. Et lex, Paterfamiliâs [k] vti super familia, pecuniaq. sua legauerit, ita ius esto. Et lex, [l] Si paterfamiliâs intestato moritur, familia, pecuniáq. ius agnatorum, gentiliumque esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse; ei statim, quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ [m] in pedes [9] [o] inductæ sunt: os autem obuolutum est [9] [1] folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, vt ibi esset tantisper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Heredes, quos ipse iubet, scribunt, tabulæ obsignantur. De illo pòst supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controuersia est. Hìc certa lex, quæ testamenti faciendi [n] ijs, qui in eo loco [o] sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad eiusmodi rationem, vt quæratur, habueritnè testamenti faciendi potestatem. [p] Locos autem in hoc genere argumentandi, hos, & huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, eius scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde eius rei, qua de [q] quæratur, cum eo, de quo constat, collationem eiusmodi, vt id, de quo quæritur, [r] rei, de qua constet, simile esse videatur. Po-

[a] L. propius ad caus.
[b] L. & magis ad iud.
[c] L. an habeat al.
[d] Fort. niti videatur.
[e] L. scriptum sit.
[f] L. ad scriptum ipsum sententiam quoq. adiũg.
[g] Fort. inter se videantur.
[h] L. facultatem dabit. vt n.
[i] L. oportebit videre.
[k] L. vti legassit, suæ familiæ, pecuniaq. suæ, ita &c.
[l] L. Si pater familias intestatus mor.
[m] Al. in pedes inditæ sunt.
[n] Hoc totũ, ijs qui in eo loco sint, abest a.v.c.
[o] L. sunt.
[p] L. Locos autem communeis in hoc.
[q] L. quæritur.
[r] Al. ei, de quo constet

[a] L. admirationem cum percunctatione.

[b] L. nemo non arbitr.

[c] Fort. res à re diff.

[d] L. ijs rat.

[e] L. quibus antè dictum est, &c. & ita Rob. Steph. lib. v. tamen prædictum est.

[f] Al. nihil pæne esse, q.

[g] Lib. v. multis de dissimilibus reb.

[h] L. huiusmodi.

[i] L. Lex est.

[k] Al. applicuerunt: l. v. applicarunt.

[l] L. Pòst aliquanto.

stea [a] admirationem percontatione, quî fieri possit, vt, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quòd, cùm de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit: Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita [b] nemo arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iuridiciali absoluta. Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde, quid [c] res cum re differat, demonstrabitur, vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, [d] ijsdem ratiocinationibus, [e] quibus antè prædictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: [f] nihil esse pæne, quod non alteri simile esse videatur: [g] multis dissimilibus rebus, in vnamquamque rem tantùm singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omneis res per scripturam amplecti, sed eum commodissimè scribere, qui curet, vt quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, [h] huiuscemodi: coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere, quibus velit. Definitio est, cùm in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur hoc modo: [i] Lex, Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto, eorum nauis & onera sunto, qui in naui remanserint. *Duo quidam, cùm iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt; misericordia commoti, nauim ad eum [k] applicauerunt: hominem ad se sustulerunt. [l] Posteà aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementiùs iactare cœpit, vsque adeò, vt dominus nauis, cùm idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexã trahebat, nauim, quo ad posset, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladiũ in naui ibidẽ incumberet. Hîc ille naufragus*

ad

ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius facilè est ex vulnere recreatus. Nauim cum onere, horum trium suam quisq; esse dicit. [a] Hinc omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. Nam & relinquere [b] nauem, & remanere in naui, deniq; nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur. Nunc, expositis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodãtur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum, argumentandi locos & præcepta dabimus, [c] nõ quò non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprij tantùm harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fineis horum generum accommodati. Nam placet, in iudiciali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet vtilitatem, nobis & honestatem, & vtilitatem. In demonstratiuo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatiùs ad finẽ, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque vniuscuiusq; constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ, dicendo fierent apertiores: sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum, atque vtilitatem, [d] petendum: [e] quod genus, pecunia est. Est porrò quiddam ex horum partibus iunctum, [f] quod & sua vi, & dignitate nos [g] inductos ducit, [h] & præ se gerit quandam vtilitatem, quò magis expetatur, vt amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligentur. Sed vt expeditiùs ratio tradatur, [i] ea, quæ posuimus, [k] breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, vtilia. Hæc autem tertia, [l] quia partem honestatis continẽt, & quia maior est vis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetẽdarũ rerum

[a] L. Hic omnes.
[b] L. nauim.
[c] Al. non quod.
[d] Al. expetẽdum.
[e] L. quod genus, pecunia. Est.
[f] L. quod & sua dignitate nos ducit, &c.
[g] L. delet vocem, inductos.
[h] L. & quãd. vtil. præ se gerit.
[i] L. ea. quæ proposuimus.
[k] Al. breuiter: sed breui habent omnes lib. manuscr.
[l] L. quia partem honestatis, & vtilitatis cont. & ita Carol. Steph. fort. quia parteis.

partes sint honestas & vtilitas, vitandarum turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De vtraque pòst apertiùs perscribemus. Nunc honestatis rationes primùm explicemus. . Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cùm eius duæ partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem priùs consideremus. Est igitur in eo genere omneis res vna vi, atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus, est animi habitus 93 [a] naturæ modo, rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur parteis quatuor: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia, est rerum [b] bonarum, & malarum, & vtrarumque scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum sit. Iustitia, est habitus animi, communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: postea res [c] & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit. 94 [d] Natura ius est, quod non opinio genuit, [e] sed quædã innata vis inseruit, vt religionẽ, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam vocant) curam, cæremoniámq; affert. Pietas, [f] per quam sanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam [g] immutata ea, quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vsus, vt religionem: aut si quid eorum, quæ antè diximus, [h] ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas 95 vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos cõuenit. Par, quod inter omneis æquabile est. Iudicatũ, de quo alicuius, aut aliquorũ iã sententijs cõstitutũ est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo

[a] Al. naturæ, modo, rationi consf. al. naturæ modo atque rat. consf.
[b] L. bonarũ, & malorum, neutrarumque scientia.
[c] L. & à nat. prof. & à consf.
[d] Al. Naturæ ius est.
[e] L. sed quædam innata vis inseuit.
[f] L. per quam patriæ, sanguineq. coniunctis, beniuolentia, officium, & dil. tr. cult.
[g] Id est non mutata.
[h] L. à nat. prof.

populo expositum est, vt obseruet, continetur. Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia, est rerum magnarum, & excelsarum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multùm ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia, est honestatis, aut vtilitatis causa, rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, ac diuturna, perpessio. Perseuerantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permansio. Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi 9 6 temerè [a] in odium alicuius inuectionis concitati, comitate retinentur. Modestia per quam pudor honestus, claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solùm, vt nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod vt demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sunt, vt fortitudini ignauia, [b] & iustitiæ iniustitia: verum etiam illa, quæ [c] propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentiæ contrarium est diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non contrarium, [d] appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatur: vt audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine vllo certo nomine. Quæ omnia vti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis [e] reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo vtilitas quoq; adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cùm dignitate, tum fructu quoque suo [f] ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, 9 7 alicuius honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. [g] Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarū copiarum magna abundantia. Amicitia voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Hîc, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, vt eorum quoque causa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitiæ

[a] L. in odium alicuius inferioris conc.

[b] L. delet copulam, &.

[c] L. propinqua & finitima videntur esse.

[d] Al. appositum est, non placet L, appositum, ac propinquum, & tamen vitium. S.

[e] L. reponuntur.

[f] L. ducunt: quo in g.

[g] L. Amplitudo, est p.

amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant; quamquam sunt qui propter vtilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solùm: sunt qui propter se, & vtilitatem: quorum quid verissimè constituatur, 98 [a] alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad vsum oratorium relinquatur, [b] vtramq; propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia partim [c] veteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus vtiles: ex causarum dignitatibus, ex temporũ opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multò maxima pars ad corporis commodum reuertitur, vt in repub. quædam sunt quæ (vt sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij: quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent ciuitates: Alia verò, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio, atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solùm conficitur, vt saluæ & incolumes, verùm etiam, vt amplæ, atq; potentes sint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conseruatio. Potentia, est ad sua conseruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ antè dicta sunt, [d] quid difficulter fieri, & quid facilè fieri possit, oportet considerare. Facilè fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine vllo labore, sumtu, molestia, quàm breuissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omneis, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen, [e] his susceptis difficultatibus, compleri atq; ad exitum perduci potest. Quoniã ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nunc restat, vt de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest: quæ neq; mutari, neque leniri potest. Atq; vt apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma [f] ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse, vt vis ea postulat, quam modò describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque lenire potest. Huiusmodi necessitudines, cùm in dicendi rationes incidunt, rectè necessi-

[a] L. alius locus erit considerandi.
[b] L. propter vtramq. rem.
[c] Al. sunt veteres p.
[d] Al. quid difficile.
[e] L. his diffic. cult. suscept.
[f] V. cod. ligneas materias.

cessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione considerabimus. Atq; [a] etiam hoc mihi videor videre, esse quasdā cū adiunctione necessitudines, quasdam simpliceis & absolutas. Nam aliter dicere solemus, necesse est [b] Cassilinenseis se dedere Annibali: aliter, autem, necesse est [c] Cassilinum venire in Annibalis potestatem, illic in superiore adiunctio est hæc, nisi malint fame perire; si enim id malunt, non est necesse. 99
Hoc inferius non item, propterea quod siue velint Cassilinenses se dedere, siue famem perpeti, atque ita perire, necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Propè dicam, plurimum, cùm is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cùm simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire possimus. Cùm autem ita necesse erit, vt aliquid effugere, aut adipisci velimus tum adiunctio illa, quid habeat vtilitatis [d] aut quid honestatis, erit considerandū. Nam si velis attendere, ita tamen, vt id quæras, quod conueniat ad vsum ciuitatis, reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus; [e] pariter autem inuenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, [f] vt homines mortaleis necesse est interire, sine adiunctione: vt cibo vtantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione, 100 [g] extrà quàm, si nolint fame perire. Ergo, vt dixi, illud, quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore [h] id pertinebit, vt aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus viuere: aut ad incolumitatem, hoc modo: necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo, necesse est, si sine incommodo volumus viuere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac leuissima, commodatis [i] quæ cum his duabus nunquam poterit contendere. [k] Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, vt, quanquam præstet honestas incolumitati, [l] tamen, vtri potissimùm consulendum sit, deliberetur. Cuius rei [m] certum quiddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, vt, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia 101
[n] de honestate delibatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videtur habenda: cùm autem id non poterit, honestatis. Ita in eiusmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos

[a] Al. hoc etiam.
[b] L. Casilinenseis, & ita infrà.
[c] L. Casilinum, & ita infra.
[d] Al. aut honestatis.
[e] L. præter has autē, inuenias esse multas necessitudines, ad q. Al Præter hæc autem inuenias esse multas res necessitudinis, &c. & ita Steph. & Paul. Manut.
[f] L. vt homines mortales intereant necesse est sine adiunct.
[g] L. extrà quàm, si velint fame perire.
[h] L. id pertinebit aut ad honestatem vt hoc modo exp.
[i] L. quæ cum his nunquam poterit duabus cont. & ita lib. vet.
[k] L. Hasce autem sæpe necesse est inter se cōp.
[l] Malim legi, tamen, vtri potius consulendum sit.
[m] L. certum quoddam præscr.
[n] L. De honestate delibratum.

honestatis

honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignáne causa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate [a] *quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, vt quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & grauissimam quamque causam vehementissimè necessariam iudicemus. Affectio, est quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu,* [b] *aut administratione, aut studio hominum, commutatione rerum, vt non tales antè habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ videantur esse: vt ad hostis transire turpe videtur esse: at non illo animo, quo Vlysses transiit: & pecuniam in mare deijcere, inutile: at non eo consilio,* [c] *quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est, & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem, & vituperationes ex his locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare quis volet: partiatur in animum, & corpus,* [d] *& extrarias res licebit. Animi est virtus, cuius de partibus paulò antè dictum est: Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas:* [e] *Extranea, honos, pecunia affinitas, genus, amici, patria, potentia,* [f] *& cetera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vsus sit. Nam fortunam quidam & laudare, stultitia, & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare quoniam & vna pars* [g] *ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant in reliquis dicemus.*

[a] L. quidquam.

[b] L. aut ex administr. aut ex hominum studio.

[c] L. quo Aristippus deiecit & ita lib. vet.

[d] Al. & extraneas lib. vet. extrarias.

[e] Lib. v. Extrariæ, honos. &c. L. Extraneæ, honos, &c.

[f] L. & ceteræ.

[g] L. ad exitum hoc, & superiore lib.

M. T.

M. T. CICERONIS AD Q. FRATREM.

DIALOGI TRES DE ORATORE.

DIALOGVS, SEV LIB. I.

OGITANTI mihi sæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republ. cùm & honoribus, & rerū gestarū gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, vt vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. [1] [a] *Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum* [2] *ad vtriusque nostrûm præclara studia referendi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum* [b] *esse arbitrarer* [3] [c] *si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum,* [d] *cùm graues communium temporum, tum varij nostri casus fefellerunt. Nam qui locus, quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur,* [4] *in eo* [e] *maximæ molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otij datus est ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas,* [f] *interque nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris :* [g] *& consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen : & hoc tempus omne post consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos* [5] *à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt, Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustijs temporis, obsequar studijs nostris : &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respub. tribuet otij, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, vt arbitror, apta ad id, quod requiris, vt cognoscas,* [h] *quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, vt mihi sæpè dixisti,* [i] *quoniam quædam pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata,*

[a] Al. Ac fuit quidem tem.

[b] L. delet esse.

[c] L. si finitus rerum forensium lab.

[d] Al. tum graues.

[e] L. maximæ moles molest.

[f] Al. inter nósque rec. & ita li. vet.

[g] L. & in consulatu.

[h] Al. quid viri.

[i] Al. quoniã quæ pueris &c. mendosè.

[2] atque

a atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vsu, quem ex causis, quas diximus, tot tantísque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiúsque proferri: soléſque nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero 6 in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures 7 in omnibus artibus, quàm in dicendo armirabiles extitissent; nam, quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, b permultos excellenteis in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel vtilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præstantissimos pænè innumerabileis, in dicendo autem excellenteis vix paucos proferre possimus? Iam verò, 8 consilio, ac sapientia qui regere, c ac gubernare rempub. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac, nequis fortè cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis, hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: d conuertat animum, & ea ipsa artium genera circumspiciat, quique in ijs floruerint, 9 e quamque multi sint: facillimè quanta oratorum sit, sempérque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit, f laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficilè est enumerare, quot viri; quanta scientia, quantáque in suis studijs varietate, & copia fuerint: qui non vna aliqua in re separatim g elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, vel scientiæ peruestigatione, 10 vel differendi ratione h comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? Quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, vt nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. 11 Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici vocantur, penitus i se dedidit, quin omnem illarum artium pæne infinitam vim, & materiam, scientia, & cognitione

a L. ac rudia.

b Al. permultos, & excellenteis.

c L. & gubernare.

d Quidam lib. v. conuertat animum ad ea ipsa art. gen. circumspiciatque, qui in ijs floruerint, &c. & ita L.

e L. quamq. multi. sic facill. & ita Rob. Steph.

f L. omnium laudatarum artium.

g L. elaborarunt.

h L. comprehenderunt.

i Al. se dedit.

cognitione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregiorum extitisse: atq; in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multò tamen pauciores oratores, quàm poëtæ, boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius [a] debet videri, [b] quia ceterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in vsu, atque in hominum more & sermone versatur: vt in ceteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia, sensúque disiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit, à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plureis ceteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe vberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. [c] Atq; vt omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profectò [1] [2] nulla vnquã vehementiùs, quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteà quàm imperio omniũ gentium constituto, diuturnitas pacis otiũ confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendũ [d] studio omni enitendũ putauit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione, poterant, consequebantur. Pòst autem, auditis oratoribus Græcis, cognitísq; eorum literis, adhibitísque doctoribus, incredibili quodam nostri homines [1] [3] dicendi studio flagrauerunt. [1] [4] Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudóq; in omni genere causarum, vt ad eam doctrinam, quam suo quisq; studio [e] assecutus esset, adiungeretur vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò ([f] vt multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum, multùm ceteris hominibus omniũ gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum

rum

[a] L. videri debet.
[b] Al. quod ceterarum.
[c] Al. Namq. vt omitt.
[d] L. omni studio.
[e] L. consecutus esset.
[f] Al. vt multis è rebus p.

rum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas, inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio, conformanda 15 *non solùm electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi* [a] *rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quòd omnis vis, ratióque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis* [b] *exprimenda est. Accedat eòdem, oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritásque,* [c] *& breuitas & respondendi, & lacessendi, subtili venustate, atque vrbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorúmque vis: neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est. Nam quid ego* [d] *de actione ipsa plura dicam? Quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis confirmatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, &* [e] *scena declarat: in qua cùm omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerìntque, ques animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? Quæ nisi custos inuentis, cogitatísque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex ijs rebus vniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemúrque potiùs liberos nostros, ceterósque, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, vt animo rei magnitudinē cōplectantur, neq; ijs aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus vtuntur omnes, sed alijs quibusdam, se id, quod expetunt, cōsequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ* [f] *nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem,* [g] *& pæne puerilem. Neque verò* [h] *ego hoc tantum oneris imponam* 16 *nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione vrbis, ac vitæ, nihil vt ijs putem licere nescire; quanquam vis oratoris, professióque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri* [i] *videtur, vt omni de re,* [k] *quæcunque sit proposita, ab eo ornatè, copiosèque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitúmque videatur, & quòd Græcos homines non solùm ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studióque abundanteis* [l] *partitionem quandam artium fecisse*

[a] L. natura rerum tr.
[b] L. expromenda est.
[c] Al. & breuitas resp.
[d] L. de ipsa actione.
[e] V. c. scæna.
[f] Al. nisi subsit res.
[g] Al. & pæne dicam pueril.
[h] L. ego tantum oneris imp.
[i] L. videatur.
[k] L. quæcunque sit posita.
[l] Al. partitionem iam quand.

fecisse video, neque in vniuerso genere singulos elaborasse, sed sepo-suisse à ceteris dictionib. eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationib. iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id vnum genus oratori reliquisse: [a] non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multùm disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamque non ab incunabulis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quòd illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cùm illa pateant, in promtuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planiùs exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, vt opinor, vt eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem, Græcis anteponam.

[a] Fort. non complectar his libr.

CVM igitur vehementiùs inueheretur in causam principum COS. Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari videretur, [b] dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse; venisse eòdem, socer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso [c] adolescentes & Drusi maximè familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabitur. Hi primo die [d] de temporibus illis, deque vniuersa rep. quam ob causam venerant, multùm inter se vsque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, vt nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, vt, cùm lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine iucunditas, [e] & tantus in iocando lepos, 17 vt dies inter eos curiæ fuisse videretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cùm illi maiores natu [f] satis quiêssent, in ambulationem ventum esse dicebat; tum Scæuulam duobus spatijs, tribúsue factis, dixisse, Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit: quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm

[b] Al. dici mihi memini.

[c] L. duo adolesc.

[d] Al. de temporibus, déq. vniuersa.

[e] L. tantus in ioc.

[f] L. satis quiessent, & in ambulationem ventum esset: tum Scæuulam d. sp.

quàm illa, cuius vmbram secutus est Socrates: quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione [a] creuisse: sed, quod ille durissimis pedibus fecit, vt se abijceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Immò verò commodius etiam: puluinósque poposcisse, & omneis in ijs sedibus, quæ erant sub platano, consedisse [b] dicebat. Ibi, vt ex pristinc sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cùm ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis vtrumque collaudandum videri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, vt non æqualibus suis solùm anteponerentur, [c] sed cum maioribus natu compararentur: [d] Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, menteis allicere, voluntates impellere [e] quò velit: vnde autem velit, deducere. Hæc vna res in omni libero populo, maximéque in pacatis, tranquillisque ciuitatibus, præcipuè semper floruit, sempérque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita [f] multitudine hominum existere vnum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sententijs, grauibusque verbis ornata oratio, [g] & perpolita? aut tam potens, támque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem, vnius oratione conuerti? [h] Quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus [i] vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisci lacessitus? Agè verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiámque [k] mediteris, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim vno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summéque in eo elaborandum esse arbitretur, vt, quo vno homines maximè bestijs præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt verò iam ad illa summa veniamus, quæ vis alia potuit aut dispersos homines vnum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, ciuilémque deducere, aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pæne innumerabilia, consecter, [l] 8 comprehendam [l] breui; sic enim

[a] L. creuisse: & quod ille dur.

[b] L. non agnoscit verbum, dicebat. deinceps autem quidam libri habent, Vbi, vt ex pr.

[c] L. sed etiam cum m.

[d] L. neque verò, inquit, mihi quidquam pr.

[e] Fort. quò velis: vnde autem velis, ded.

[f] L. hominum multitudine.

[g] L. & polita?

[h] L. quid porrò tam reg.

[i] L. vel ipse tectus esse p.

[k] L. meditere

[l] Al. breuiter.

enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solùm ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & vniuersæ reip. salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, vt facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuula comiter, vt solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij, soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor vt tibi possim concedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: alterum, quòd, remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac siluis dissipatum, non prudentium consilijs compulsum potiùs, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibúsque sæpsisse? aut verò reliquas vtilitates, [a] aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus viris, sed à disertis, & ornatè dicentibus [b] esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam, L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ ciuitatis exemplis vti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata: [19] sed, vt reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & sæpe aliâs, & maximè censor, saluti reip. fuit; atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo libertinos in vrbanas tribus transtulit; quod nisi fecißet, remp. quam nunc vix tenemus, iam diu nullam haberemus. At verò eius filij diserti, & omnibus vel naturæ, [20] vel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cùm ciuitatem vel paterno consilio, vel auitis armis florentißimam accepißent, ista præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatum, eloquentia remp. [21] [c] dissipauerunt. Quid? leges veteres, moresque maiorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu Craße, cum magna reip. salute præsumus, quid?

[a] Fort. aut constituendis.
[b] Fort. esse institutas.
[c] L. dissiparunt.

quid? religiones & cæremoniæ, quid? hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine vlla eloquentiæ laude versantur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? [22] *Equidem &* [a] *Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam,* [b] *& Cn. ipsum Carbonem,* [23] *quem tu adolescentulus* [c] *perculisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quòd verò in extrema oratione, quasi tuo iure, sumsisti, oratorem* [24] [d] *in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hîc in tuo regno essemus, non tulissem,* [25] [e] *multísque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent,* [26] *aut te ex iure* [f] *manu consertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temerè irruisses. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici,* [27] *ceteríque in suo genere physici, vindicaréntque ornati homines in dicendo & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgent præterea philosophorum greges; iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent: &, cùm vniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses,* [28] [g] *id teipsum negare cogeret. Stoici verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum* [h] *putas esse adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti* [29] *vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multò plura Aristotelem, Theophrastúmque de his rebus, quàm omneis dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate* [i] *coniungitur. Quamobrem ista tanta, támque multa, profitenda, Crasse, non censeo satis id est magnum, quod potes præstare, vt in iudicijs ea causa, quamcunque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: vt in concionibus, & sententijs dicendis* [k] *ad persuadendum* [30] *tua plurimum valeat oratio: denique vt prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris; hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius* [l] *Scæuola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere,*

[a] Alij quid. lib. Sergium. Galb. mendosè.
[b] L. & C. ipsum Carb.
[c] Al. perpulisti. mendosè.
[d] L. in omni sermone cop.
[e] L. multisq. præissem.
[f] L. manus consertum voc. vel manum consf. voc.
[g] L. id te ipsum scire negare cogeret. al. id teipsum scire negaret.
[h] L. putasses adium.
[i] Quidam l. contingitur.
[k] Quidam l. non habent, ad persuadendum.
[l] L. Scæuula & ita semper.

lere, audiui enim summos homines, cùm quæstor ex Macedonia venissem Athenas: florente Academia, vt temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades & Clitomachus, & Aeschines obtinebant; erat etiam Metrodorus, qui cum illis vnà ipsum illum Carneadem diligentiùs audierat, hominem omnium in dicendo, vt ferebant, 3 1 acerrimum, & copiosissimum; vigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus, multi erant præterea [a] præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus vna pæne [b] repelli voce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerúmque maiorum scientia, ac tãtùm in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, [c] & principi longè omnium in dicendo, grauissimo, & eloquentissimo, Platoni, cuius tum Athenis diligentiùs legi cum Carneade Gorgiam: [d] quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur; verbi enim controuersia iam diu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, [e] qui tantummodò in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim 3 2 sine multa pertractatione [f] omnium rerum; neque sine legum, [g] moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus in his ipsis rebus satis callidè versari, & peritè potest; qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquã rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarũ rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui: quæro, idipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornatè locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus: materies illa, fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suaues, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs: oratio quidem ipsa, propria est huius vnius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, ijsdem de rebus ieiunè quosdã, & exiliter, vt eum, quẽ acutissimũ ferũt, Chrysippum, disputauisse, neque ob eam rem philosophiæ nõ satisfecisse, quòd non

[a] L. clari in philos.
[b] L. voce repelli.
[b] Fort. & lõgè omnium principi in di.
[d] L. quo in libro, hoc max.
[e] L. qui tantum possit in iure, aut in iud. aut pop.
[f] L. non agnoscit vocem, omniũ.
[g] Al. morum.

non habuerit hanc [a] *dicendi* 33 *ex arte, alienam facultatẽ. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominaui, vbertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate,* [b] *qui hac dicendi varietate, & elegantia non vtuntur? Vnum erit profectò,* [c] *quod ij, qui bene dicũt, afferunt proprium, cõpositam orationem, & ornatã, & artificio quodã, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita: aut nulla sit necesse est aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igitur quacunq; ex arte, quocunq; de genere, id orator, si tanquam clientis causam, didicerit, dicet meliùs, & ornatiùs, quàm ille ipse eius rei inuentor, atq; artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atq; causas, & certarum rerum* [d] *forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assiduè versari hanc nostrã dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit,* 34 *maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram,* [e] *aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiámq; reuocandis?* [f] *Quæ nisi qui naturas hominum, vímque omnem humanitatis, causásque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus, philosophorum putatur proprius: neque orator, me auctore, vnquam repugnabit: sed, quum illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solùm illi* [g] *voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc,* [h] *Scæuola, totum sit à me; nam ego quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedũt. Itaque ceteros libros,* [i] *artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim cùm illi in discendo inciderint loci (quòd persæpe euenit) vt de dijs immortalibus, de pietate, de cõcordia, de amicitia,* 35 *de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, vt de his rebus omnibus*

a Al. dicendi, ex arte aliena.
b L. qui hac varietate, & eleg.
c L. quod ij, qui bene dicunt, proprium afferunt, composita oratio, & ornata, & artificio quodam, & expolitione distincta.
d L. forensib. quasi cancellis.
e L. aut odium.
f L. quare nisi
g Al. voluerũt
h L. Scæuula.
i L. artis suæ modò nomine.

nibus in angulis, consumendi otij causa, disserant, cùm concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo [a] vt eadem, de quibus illi [36] tenui [b] quodam, & exiguo sermone disputant, hic [37] cum omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; [c] ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirificè deditus. Iam verò [38] de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de vectigalibus, [39] de iure ciuium generatim in ordines, ætatesque descripto, [d] dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: [40] [e] vel nostros decemuiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudenteis, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Nunquam. n. negabo, esse quasdam arteis proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractãdis [f] studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas [g] omneis proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex vsu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & [h] assumẽdum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris vsu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus iubendis, aut vetandis, num in senatu [i] de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia: num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod vnum in oratore dominatur) sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur. Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus; equidem non dubitabo, quod sentio, dicere, physica ista ipsa, quæ paulò antè, & mathematica, & ceterarum artium propria posuisti, sciẽtiæ sunt eorum, qui illa profitentur; illustrare autẽ oratione si quis istas ipsas arteis velit, [41] ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandũ est architecti potius artificio disertũ quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium

[a] L. vt ea, de quib,
[b] L. quodã, & exangui serm.
[c] Al. tum erat adol.
[d] L. vel Græci dicant.
[e] L. vel nostri decemuiros q.
[f] L. studium omne suum.
[g] V.c. omnis.
[h] L. atque assumendum.
[i] Al. de omni rep.

opere dicendum, non, cùm ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero Asclepiades is, quo nos medico, amicoque vsi sumus, tū, cùm eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quòd ornatè dicebat, medicinæ facultate vtebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquenteis. Illud verius, neq; quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neq; si id optimè sciat, ignarusq; sit [a] *faciundæ, ac poliendæ orationis, disertè idipsum posse, de quo sciat, dicere. Quam ob rem si quis vniuersam, & propriā oratoris vim definire, cōplectiq; vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui, quæcunq; res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiā actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur,* [b] *quòd ita proposui, quacunque de re, licet hinc, quantum cuiq; videbitur, circumcidat, atq; amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret, tantùmq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus,* [c] *aut in vsu forensi: tamen his de rebus ipsis si sit ei dicēdum, cùm cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ sint in quaque re: multò oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. Mario, affini nostro, &, cùm acceperit, ita pronuntiabit,* [d] *vt ipsi C. Mario pæne hic meliùs,* [e] *quàm ipse ille, scire videatur. Sin de iure ciuili: tecum communicabit, teq; hominem prudentissimum, & peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas ab te didicerit, dicendi arte superabit.* [f] *Sin quæ res inciderit, in qua de naturis, de vitijs hominū, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, vt, quamcunq; rem à quoq; cognouerit,* [g] *de ea multò dicat ornatiùs, quàm ille ipse, vnde cognorit. Sed si me audierit,* [h] *quoniam philosophia 4 2 in treis parteis est distributa, in naturæ obscuritatē, in disserendi subtilitatem, in vitam, atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus, totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit,* [i] *siquando volet, ornare dicendo,* [k] *cùm erunt ad eum delata* [l] *& tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarū astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus Aratū, de cælo, stellisq; dixisse: si de rebus rusticis hominem*

[a] L. faciendæ.

[b] L. quod ita posui, q.

[c] L. atq. in vsu for.

[d] L. v. ipsi Mario.

[e] L. quàm ille ipse.

[f] L. Sin qua res incid.

[g] L. de ea re multo d.

[h] L. quoniam philosophia ipsa.

[i] L. si quando opus erit.

[k] Al. si modo erunt.

[l] L. & ei tradita.

nem ab agro remotissimum: Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non rustica, scripsisse praeclarè: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissimè dicat, quas ad certam causam tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris adstrictior paulò, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac paene par; [a] in hoc quidem certè propè idem, nullis vt terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quò minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, quà velit. Neque illud quare, [b] Scaeuola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, meipsum esse arbitrarer; sed, & solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm volebat, familiaris, sed tamen vt doctus, & perurbanus: [c] sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quae sunt libero dignae, perpolitus; quibus ipsis, si in dicendo non vtimur, tamen apparet, atque extat, vtrùm simus earum rudes, an didicerimus: vt, qui pila ludunt, non vtuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus didicerintne palaestram, an nesciant: [d] & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil vtuntur, tamen, vtrùm sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriae ceterae non [e] adhibentur artes tamen facilè declaratur, vtrùm is, qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens [f] Scaeuola. Non luctabor, inquit tecum, Crasse, amplius, id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, vt & mihi, quae ego vellem non esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Haec cùm ego praetor Rhodum venissem & cum summo illo doctore istius disciplinae Apollonio, ea quae à Panaetio acceperam contulissem: irrisit ille quidem, vt solebat, philosophiam atq; contempsit, multaque non tam grauiter dixit, quàm facetè; tua autem fuit oratio eiusmodi, non vt vllam artem, doctrinámue contemneres, sed vt [g] omneis, comites ac ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit vnus complexus omneis, idemque si ad eas facultates istam
43 [h] ornatissimae orationis adiunxerit, non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atq; admirandum fore; sed is, si quis esset, aut si etiam vnquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses vnus profectò, qui & meo iudicio, & omnium, vix vllam ceteris oratoribus (pace

[a] L. in hoc quidem certè idem.
[b] Al. Scaeuula
[c] L. sic sentio, hominem neminem esse.
[d] L. &, vt, qui aliq.
[e] L. adhibeantur.
[f] L. Scaeuula.
[g] V.c. omnis.
[h] Fort. ornandae orationis.

(pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusque versetur quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quàm res, & veritas ipsa concedat. Hîc Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus 4 4 etiam si ingenium, vt tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, 4 5 & hercule etiam [a] studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium vel maius, illa, quę ego nòn attigi, accesserint? Qualem illũ, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit ista, Crasse, quae dicis: nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficile factu est, praesertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo antè dixisti, quamuis illi ornatè, & grauiter aut de natura rerũ, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum & laetum: sed palaestrae magis, & olei, quàm huius ciuilis turbae, ac fori. Namque egomet, qui serò, ac leuiter Graecas literas attigißem, tamen [b] cùm proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venißem complureis tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus: sed, cùm quotidie mecum haberem homines doctißimos, eos ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cùmq; hoc, nescio quomodo, apud eos increbuißet, me in causis maioribus, sicuti te, solere versari, 4 6 [d] pro se quisque vt poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos quos oratores vocaremus, nihil eße dicebat nisi quosdam operarios, lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens eßet, eße neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, vnam quandam eße virtutem: &, qui vnam virtutem haberet, omneis habere; [e] easque ipsas eße inter se aequaleis, & parteis; ita, qui, eßet eloquens, eum virtutes, [f] omneis habere, atque eße sapientem: Sed haec erat spinosa quędam, & exilis oratio, longéque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multò vberiùs iisdem de rebus loquebatur, non quò aperiret

[a] L. studium illud discendi acerr.

[b] Al. cùm p. consul.

[c] V.c. compluris.

[d] L. pro se quisq. eorum, vt quisq. poterat, de off.

[e] Al. easque esse inter se.

[f] V.c. omnis.

aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi precepta traderent, nihil planè tenere, neq; posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contrà diserti homines, [a] Athenienses, in rep. causisque versati in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerumpub. 47 [b] excitabatur homo promtus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, [c] & copia. Omneis enim parteis illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, vsquam in eorum libris inueniri. Quòd si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorũ libri; [d] de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, vt ostenderet, non modò eos illius experteis esse prudentiæ, 48 quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, vt & ipsis, apud quos ageret, talis qualem se ipse optaret, videretur; id fieri vitæ dignitate de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & vti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, vt eos affici vellet orator: [e] quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, [f] conabatur refellere, memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partẽ dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quẽquam scire posse. Huic respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potu-

[a] L. Athenienses, & in rep.

[b] L. Excipiebatur homo pr.

[c] L. atq. copia.

[d] Al. de ciuitatibus constituendis.

[e] L. quod ita f.

[f] L. refellere conabatur.

potuisset, siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed, quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam [49] in eam partem ferebatur oratione, vt omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cùm argumentis docuerat, quod ita nati essemus, vt [50] [a] & blandiri, & suppliciter insinuare ijs, a quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id quod contra diceretur, [b] refellere, & ad extremum deprecari, aliquid & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quòd consuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur; nam primùm quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cùm repeteret vsque à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino [c] scisse curassent, innumerabileis quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atque ita audisset, [51] me in illo numero, qui illa non dedicissem, & tamen, (vt ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facilè assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse vllam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta, cùm & dicerentur ab ijs, qui ea omnia [52] non planè tenerent, & audirentur ab ijs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio. Quid multa? Sic mihi tum persuadere videbatur, neq; artificium vllum esse dicendi, neq; quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè, aut copiosè dicere. [53] [d] Quibus dicere Carneades solebat ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi [54] perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiã illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, Disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod cum statuebam disertum, qui posset satis acutè, atque dilucidè apud [e] mediocreis homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabiliùs, & magnificentiùs augere posset, atque ornare quæ vellet, [f] omneisque omnium rerum, quæ ad

[a] L. & blandiri suppliciter ijs, à quibus.
[b] L. refellere, ad ext.
[c] L. scire curass.
[d] L. Quibus adijcere Carneades soleb.
[e] V. c. mediocris
[f] V. c. omnisque.

ad dicendum pertinerent, [a] fontem animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui 5 [5] antè, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur, ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantáque ingenia in nostris hominibus esse video non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cùm se ad audiendum, legendum, scribendúmque 5 [6] maiore opera [b] dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui iure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluráque, quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valdè optanti vtrique nostrûm, cecidit, vt in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus [c] iucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; vt verò penitus in eam ipsam totius huius vel studij, vel artificij, vel facultatis disputationem pæne intimam perueniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio vtriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, cum ab eo [d] nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cùm & [e] per meipsum egissem, & per Drusum sæpè tentassem: quo in genere, tu Antoni (verè loquar) nunquam mihi [f] percontanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam vterque vestrûm patefecit [g] earum rerum ipsarum aditum quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, vt ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à nobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac [h] Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immò verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, vt te audio dicere. [i] Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissimè negasse, tute paulò antè dixisti; quod ego non superbia, naque inhumanitate faciebam, [k] neque quò tuo studio rectissimo, atque optimo non consequi vellem, præsertim cùm te vnum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptúmque cognossem: sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum,

[a] V.c. fontis.
[b] L. dederit.
[c] L. satis iucundum.
[d] Fort. nunquam discederem.
[e] Fort. per me ipse eg.
[f] Al. percunctanti.
[g] L. earum rerum aditum.
[h] Al. Lyceo.
[i] L. Nam me quidem & fateor semper.
[k] Al. neque quòd.

rum, [a] quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta, Quoniã id, quod difficillimum nobis videbatur, vt omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, 57 [b] vt in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poteróque. Tum ille, Namque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrûm tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? [c] Iam verò, ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existiméshe artem aliquam esse dicendi. Quid? Mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto, atq; erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potiùs eorum hominum impudentiam, qui cùm in schola assedissent, [d] ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cùm se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Posteà verò vulgo hoc facere cœperunt, hodiéque faciunt, vt nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, [e] de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de ijs rebus audire velle, adduxissem húc Græcum aliquem [f] qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, [g] adolescentem iam huic studio deditum; summo hominem ingenio, nostríq; cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, &, vt inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, [h] inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine vsu, neque ex scholis cantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ, sit consilio, linguáque princeps: 58 cuius vestigia qui persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putaui deum, tum verò tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: quæ nunc te vti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis in-

[a] L. quæ quasi in arte traduntur, inscientia.

[b] L. vt in cretionibus scribi solet.

[c] L. Ista verò cond.

[d] Al. in maxima.

[e] L. de qua non se omn.

[f] Al. qui vos.

[g] Al. adolescentem, huic stud.

[h] L. mihi, inquit.

ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primùm illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, [a] Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, [b] sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controuersia [c] positam. Nam si ars ita definitur, vt paulò antè exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaque comprehensis: non mihi videtur ars oratoris esse vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemq;, sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in vsu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt: (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita [d] amplecteretur artem, vt ij solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, [e] gratum te his esse, Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem, posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui, petámque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: [f] quanquam moderabor ipse, ne, vt quidam magister, atque artifex, sed quasi vnus è togatorum numero, atque ex forensi vsu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me promsisse, sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cùm peterem magistratus, solebam in pensando dimittere à me [g] Scæuolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum. Id erat petere blandiùs: quod nisi ineptè fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse [h] vnũ hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorẽ fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm in dicẽdo dicere, cùm id ipsum, dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cùm est necessarium? Perge verò, Crasse, inquit Mucius. Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo. Sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximã: neq; verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationẽ dicendi, & viam, sed naturã defuisse. Nam & animi, atq; ingenij

[a] L. Scæuula.
[b] L. sed omnem contentionem int.
[c] L. esse positam.
[d] L. artem amplecteretur.
[e] L. gratum te his, Crasse facturum.
[f] L. quanquam moderabor ipse mihi, ne, vt q.
[g] L. Scæuulam.
[h] Al. vnum ex omnib. L. hominem vnum ex omnibus.

ingenij celeres quidam motus esse debent, [a] qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandúmque sint vberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni; &, [b] si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est ([c] præclarè enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur? Linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? [d] Neque hæc ita dico, vt ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, &, quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, &, quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motúque corporis, vasti, atque agrestes, vt, etiam si ingenijs, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. [e] Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati, vt non nati, sed ab aliquo deo [f] ficti esse videantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, vnum maximis de rebus, magno in conuentu hominum, audiendum. Adest enim ferè nemo, [g] quin acutiùs, atque acriùs vitia in dicente, quam recta, videat. Ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputi, vt homines adolescenteis, si quid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim [h] non videat, C. Celio, æquali meo, magno honori fuisse, homini nouo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrûm æqualem meum, Qu. Varium, vastum hominem, atque fœdum, non intelligit, illa ipsa facultate, quamcunque [i] habuit, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quærimus, 59
fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitijs, orator, atque omni laude [k] cumulandus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non vtilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiosè iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non vti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed vt ijs admirabilis esse videatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac, si quæritis, planè, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod

adhuc

[a] L. qui & ad excog.
[b] L. sed, si quis est.
[c] αγαπητὸν γαρ αν ειν.
[d] Al. Neque verò ita d.
[e] L. Sunt autem quidam ita in ijsdem reb. habiles, ita naturæ munerib. ornati, vt. n. n.
[f] Al. facti.
[g] Al. qui con acut.
[h] L. non videt.
[i] L. habet.
[k] L. cumulatus.

adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam [a] quique optimè dicunt, quique id facillimè, atque ornatissimè facere possunt, tamen, nisi timidè ad dicendum accedunt & in exordienda oratione perturbantur, pæne impudentes videntur, tametsi id accidere non potest. Vt enim quisque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, variosque euentus, [b] expectationemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens videtur; non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animaduertere soleo, & in meipso sæpissimè experior, [c] vt exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò [d] sic in initio accusationis exanimatus sum, vt hoc summum beneficium Qu. Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simulac me fractum, ac debilitatum metu viderit. [e] Hìc omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt; fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, vt dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quanquam tibi par, mea sententia, nemo vnquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cùm causam quærerem, quidnam esset, cur, vt in quoque oratore plurimum esset, ita maximè is pertimesceret, has causas inueniebam duas: Vnam, quòd intelligerent ij, quos vsus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, [f] ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe [g] soleo: 61 ceterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minùs benè fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum videtur; stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse; quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus; quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur, &, qui semel in gestu peccauit, non continuò existimatur nescire gestum; cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est: aut æterna in eo, aut certè diuturna

[a] L. qui optimè dicunt.

[b] L. hominumq. expectationem.

[c] Al. vt expallescam.

[d] L. sic initio acc.

[e] L. Hic omnes Crasso assensi, significare, & colloqui inter sese cœp.

[f] Al. ne tum illud ipsum acc.

[g] Al. soleo, quòd ceter. hom.

valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multùm à magistro adiuuaretur: valde tibi assentior, inque eo vel maximè probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium, qui cùm mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatque: 6 2 [a] & ad quamcunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificijs percipiendis, tantummodò similē esse hominis, & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, [b] posse percipere animo, & memoria custodire; non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumē dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poëtarū, memoria iurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pæne summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest; quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquàm tenui, & leui, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cùm ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: [c] non quò non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modò esset vitij, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque, vt ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtísne, quàm nihil ab eo, 6 3 nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita vt deceat, & vti [d] omneis moueat, atque delectet? Itaque hoc iam diu est consecutus, vt, in quo quisque artificio excelleret, [e] is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionē, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter; mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (vt Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem

[a] L. & ad quam quemque artem p.

[b] L. posse animo percipere, & m. c.

[c] Al. non quòd.

[d] v. c. omnis.

[e] L. is in eo genere R.

tionem meam: & quanquam in vtroque vestrûm summum esse ingenium, studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci dicere, in te, Sulpici, diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso [a] habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suauiorem mihi videor audisse; quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, vt ijs, quæ habeant, modicè, & scienter vtantur, & vt ne dedeceat. Id enim est maximè vitandum, & de hoc vno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut vnus paterfamiliâs, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, caput esse artis, decere: quod tamen vnum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta; nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, vt nobis explices, quidquid est, istud, quod tu in dicendo potes; neque enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus (vt ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es) quoniã, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis nõ nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cùm in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo vnquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddã onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam vobis 84 [b] non quandam aut perreconditam, aut valde difficilẽ, aut magnificam, aut grauẽ rationẽ cõsuetudinis meæ, qua quondam solitus sum vti, cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, ô diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus vnquam, [c] nec insidiando, nec speculando assequi potui, vt, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, nõ modò videre mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaque iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus, [d] Atqui arbitror, Sulpici, cùm audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturũ, tum, cùm ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut

[a] σχήματι

[b] L. quandã non perrecõditam, aut valde diff.

[c] Al. neq. insidiando, neq. sp.

[d] L. Atquin arb.

 inaudi-

inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principiò illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primùm oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum, aut de re, certis in personis, ac temporibus locata. In vtraque autem re, quidquid in controuersiam veniat, in eo quæri solere, aut factúmne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectène factum esse videatur. [a] Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, [8] [5] vt à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in iudicijs vteremur, in quibus æquitas quæritur: [b] alios in deliberationibus, qui omnes ad vtilitatem dirigerẽtur eorum, quibus consilium daremus: [c] alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque parteis distributa, vt deberet reperire primùm, quid diceret, deinde inuenta non solùm ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione: pòst memoria sæpire: ad extremum agere cum dignitate, & venustate: etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controuersiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: pòst, quæ contrà dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda, quæque essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamẽtis traderẽtur, in qua præcipitur primùm, vt purè & Latinè loquamur: deinde vt planè & dilucidè: tum vt ornatè: pòst ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè: singularumque rerum præcepta cognôram. Quinetiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram: nam de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar; habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque

[a] Al. Existere etiam cõtrouersias ex scripti.

[b] L. alios, quibus in deliberationib.

[c] L. alios item, quibus in laudationib.

quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. Verùm ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non vt ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, [a] atque id egisse; sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, vt antè dixi, [b] non eijcio. Etsi enim etiam si minùs necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. [c] Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quanquam vos quidem iam pridem estis in cursu: [8] [6] sed ijs, [d] qui ingrediuntur ad studium, qui q; ea, quæ agenda sunt in foro, tanquã in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque non inaudita: verùm illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis: vt causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, & vireis exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborúmque frequentia delectantur; in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo, homines, vt dicant, efficere solere. Verè enim etiam illud dicitur, peruersè dicere, homines, peruersè dicendo, facillimè consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, & si vtile est, etiam subitò sæpe dicere, tamen illud vtilius, sumto spatio ad cogitandum, paratiùs, atque accuratiùs dicere. Caput autem est, quod (vt verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimum scribere. Stilus, optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister: neq; iniuria. Nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit, hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit; omnès enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt: omnesque sententiæ, verbaq; omnia, quæ sunt cuiusque generis, maximè illustria, sub acumen stili subeant, & succedant necesse est: tũ ipsa collocatio, confirmatioq; verborũ perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodã oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiũt, neq; ea quisquam, [e] nisi diu, multumq; scriptitarit, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à

[a] L. atque in artem redegisse.
[b] L. non reijcio.
[c] L. Præterea exercitatio quædam.
[d] L. qui ingrediuntur ad studium.
[e] L. nisi qui diu, m.

scribendi, cōsuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, vt, etiam subitò si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cùm ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Vt concitato nauigio 8 7 [a] cùm remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsúque remorum: sic in oratione perpetua, cùm scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. [b] In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse vti sciebam, vt aut versibus propositis quàm maximè grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis alijs quàm maximè possem lectis pronuntiarem; sed pòst animaduerti, hoc esse in hoc vitij, quòd ea verba, [c] quæ maximè cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercerem, aut Gracchus, si eius orationem mihi fortè proposuissem; ita, si ijsdem verbis vterer, nihil prodesse: [d] si alijs, etiam obesse, cùm minus idoneis vti consuescerem. Postea mihi placuit, eóque sum vsus adolescens, vt summorum oratorum Græcas orationes explicarem; quibus lectis hoc assequebar, vt, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solùm optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ noua nostris essent, dūmodo essent idonea. Iam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solùm oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatémque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quàmplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, [e] si consueris, etiam istam locorum, simulacrorúmque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & vmbratili, medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, [f] atq; aciem forensem; subeundus vsus omniū, & periclitādæ vires ingenij: & illa cōmentatio inclusa, in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiā poëtæ, cognoscenda historia, omniū bonarū artiū scriptores ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputan-

[a] L. cùm remiges sustinuerunt, retinet, &c.

[b] Al. In quotidianis autem concertationib. eq. m. Al. In quotidianis autem exercitationibus equidem, &c.

[c] L. quæ maximè essent cuiusq. rei propr. quæq. orn.

[d] L. si in alijs, etiam.

[e] Al. si consueueris.

[f] L. atque in aciem forēs.

disputandumq; de omni re in contrarias parteis, &, quidquid erit in quaq; re, quod probabile videri possit, 88 eliciēdū atq; dicendū. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscēda est; 89 libandus est etiā ex omni genere vrbanitatis facetiarum quidā lepos: quo, tanquā sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebā, [a] quæ fortasse, si quēcunq; patrē familias arripuissetis ex aliquo circulo; [b] eadē vobis percontantibus respondisset. Hæc cùm Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed, quanquā satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celeriùs esse multò, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scæuula, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso [c] requiratis? Immò id mehercule, inquit, ipsum attendo; tantus enim cursus verborum fuit, & sic euolauit oratio, vt eius vim, atque incitationem adspexerim: vestigia, ingressumq; vix viderim, & tāquā in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, nō explicata veste, neq; proposito argento, neq; tabulis, & signis propalàm collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus 90 [d] constructis, ac recónditis: sic modò in oratione Crassi diuitias, atque ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra, atque integumenta perspexi: sed ea cùm contemplari cuperem, vix adspiciendi potestas fuit; ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuula, quod faceres, si in aliquam domum [e] plenam ornamentorum illam venisses? si ea seposita, vt dicis, essent, [f] tuque valde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, vt proferri iuberet, præsertim si esses familiaris: [g] similiter nunc petes à Crasso, [h] vt eam copiam ornamentorum suorum [i] quam constructam vno in loco, 91 quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, [k] & suo quidque loco collocet. Ego verò, inquit Cotta, à te peto, Scæuula (me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere;) 92 sed tu [l] hoc nobis da, [m] Scæuola, & perfice, vt Crassus hæc, quæ [n] coarctauit, & perangustè refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc verò, Crasse,

[a] L. quæ fortasse, quemcunque patrem f.
[b] Al. eadem vobis percunctantib.
[c] Al. requiratis? Id meh.
[d] L. constrictis, ac reconditis.
[e] L. plenam ornamentorum, vel in villam venisses?
[f] L. tu, qui valde spectandi cupidus esses. non d.
[g] L. similiter quin nunc petis à Crasso.
[h] L. vt illam.
[i] L. quam constrictam vno in.
[k] L. ac suo quidque loco collocet.
[l] L. nobis hoc da.
[m] Vul. Scæuula.
[n] V. c. coartauit.

mea quòque etiam causa rogo, vt, [a] *quoniam tantum habemus otij, quantum iam diu nobis non contigit, ne grauere exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremque video: quam vehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc,* [b] *Scæuola, desiderare, quæ neque ego teneo,* [c] *vti ij, qui docent, neque sunt eius generis, vt, si optimè tenerem, digna essent* [d] *ista sapientia, ac tuis auribus.* [e] *An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis vix huic ætati audiendum putas, etiámne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipsó iure ciuili? hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram. Potes igitur, inquit Crassus (* [f] *vt alia omittam, quæ innumerabilia, & immensa, & vt ad ipsum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cùm in campum properaret & ridens, & stomachans Scæuola, cùm Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso præt. contenderet, vt ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stultitia aduersarij, liberaretur? Ego verò istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidem* [g] *dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia: neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum* [h] *lex in XII. tabulis permiserat: quod cùm impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod esset in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Qu. Pompeij, præt. vrbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus atque vsitata exceptio daretur,* Cuius pecuniæ dies fuisset? *quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: vt, si ille inficiator probasset iudici, antè petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cùm peteret,* 93 *ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium* [i] *antea nō venisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eū, qui hāc personā susceperit, vt amicorum controuersias, causásque tueatur, laborantibus*

[a] L. quando tantum h.

[b] L. Scæuula.

[c] L. vt ij, qui.

[d] L. ista sapientia tua, ac tuis.

[e] L. Ain tu, inquit ille, si de, &c.

[f] L. (vt alia omittam, quæ sunt immensa, & vt ad ips. t. Al. (vt alia omittam, quæ sunt innumerabilia, & immensa, & vt &c. Al. (vt alia omittam innumerabilia & immensa, &c.

[g] L. dignos putarim.

[h] Fort. lex XII. tabularum p.

[i] L. antea venisset.

vantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, vt alijs miserandus, alijs irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum, [a] P.Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipuè in hoc ferendum & laudandum puto, quòd, cùm P. Scæuulæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam aßumsißet: (quod quidem hic, qui mecum cos; fuit, filius eius est consecutus) neque se antè causas amicorum tractare atque agere cœpiße, quàm ius ciuile didicißet. Quid verò ille M, Cato? Nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re iamdudum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego vnum oratorem maximè admiror sed tamen [b] idem hoc semper ius ciuile contemsit. Verùm, quoniam sententiæ, atq; opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina vis ingenij videtur, [c] etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facilè ceteris armis prudentiæ causas tueri, [d] atq; defendere; quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in iure, ac præt. tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur: iactare se in causis centumuiralibus, in quibus [e] vsuscapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarúmque rerum innumerabilium iura versentur, cùm omnino, quid suum, [f] quid alienum: 9 4 quare denique ciuis, an peregrinus: seruus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigijs rudem eße se confiteri, quinqueremeis autem, aut [g] etiam maiores gubernare didiciße. Tu mihi cùm in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cùm obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi vllam causam maiorem committendam putem? Citiùs hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerteret, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ in quibus certatur de iure ciuili? Quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine vlla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur

[a] L.P.Crassum illum Diuitem, cùm multis aljs in r.el. hom.& orn. tum præc.in hoc efferendum, & l.

[b] L.idem semper hoc ius.

[c] L. & si hac se.

[d] L. ac defendere.

[e] L.vsucapionum.

[f] L. quid alienum: denique ciuis, an peregrinus: seruus, an liber quispiam sit, &c. Al. quid alienum: quare denique ciuis, aut peregr. seruus aut liber quisp. sit, &c.

[g] L.aut etiã maiores naueis gub.

igitur esse causa maior, quàm illius militis? De cuius morte, cùm domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater eius, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, [a] fecisset heredem, essetq; ipse mortuus: res delata est ad centumuiros, cùm miles domum reuenisset, egissetq; lege in hereditatem paternã [95] testamento exheres filius. Nempe in ea causa quæsitum est de iure ciuili, possetne paternorũ bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neq; heredem, neq; exheredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? Cum Marcelli ab liberti stirpe filio, patricij [b] eiusdem hominis hereditatem, gente ad se rediisse Claudij dicerent, nónne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? Qui Romam [96] [c] in exilium venisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem [97] quasi patronum applicuisset, intestatóque esset mortuus, nónne in ea causa ius applicationis, obscurum sanè, & ignotum, patefactum est in iudicio, atque illustratum à patrono? Quid? Nuper, cùm ego [d] C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, nónne omnis nostra in iure versata defensio est? Cùm enim [e] Marius Cratidianus ædeis [f] Auratæ vendidisset, neque seruire quandam earum ædium partem [g] in mancipij lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi [h] in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster. M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & a iuris studio non abhorrens, [i] simili in re quodam modo nuper errauit. Nam [98] cùm ædeis [k] L. Fusio venderet [l] in mancipio lumina, vti tũ essent, ita recepit. [m] Fusius autem, simulatque ædificari cœptum est in quadam parte vrbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset egit statim cum Bucculeio, quòd, cuicunque particulæ cæli officeretur, quamuis esset procul, mutari lumina putabat: Quid verò? Clarissima M. [n] Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? Cùm Q. Scæuola, æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiáque acutissimus, & oratione maximè limatus, atq; subtilis atque, vt ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus ex scripto testamentorum iura defenderet, negaretq; nisi posthumus & natus, &, antequàm in suam tutelam [o] veniret, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mor-

tuum

[a] L. heredem fecisset.
[b] L. eiusdem nominis.
[c] L. in exulium.
[d] Al. C. Sergij Oratæ.
[e] Al. M. Marius.
[f] Al. Oratæ.
[g] V. c. in mancupij l.
[h] V. c. in mancup.
[i] L. simili quodam modo n.
[k] L. L. Fusio.
[l] V. c. in mancupio.
[m] L. Fusius.
[n] L. M. Curij.
[o] L. venisset.

eum heres institutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuisse, qui testamentum fecißet, vt [a] si filius non eßet, qui in tutelam veniret, [b] M. Curius eßet heres, Num destitit vterque nostrûm in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili versari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia capitis nostri sæpe potest accidere vt causæ versentur in iure. Etenim sic. C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, [c] ac consularem, cùm eum propter inuidiam, Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidißet, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum reuenißet, neque in senatum introire dubitaßet: P. Rutilius, M. filius, tribunus pl. de senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse: quia memoria sic eßet proditum, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille posset inficiari, sed in ciuili iure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberaßet, ac posteà domum reuenißet: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid? De libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest: nónne ex iure ciuili potest esse contentio, cùm quæritur, is, qui domini voluntate census sit,
99 [d] si modò sit conditum lustrum, sitne liber? Quid, quod vsu, memoria patrum, venit, vt paterfamilias, qui Hispania Romam venisset, cùm vxorem prægnantem in prouincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neq; nuntiũ priori remisisset, mortuusq; esset [e] intestatò & ex vtraq; filius natus esse, mediocrisne res in controuersiam adducta est? Cùm quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ si iudicaretur, certis quibusdam verbis, non nouis nuptiis, fieri cum superiore [f] diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri, & promto ore: ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nónne in primis flagitiosum putandum est? Et, quoniam de impudentia dixi,
100 castigemus etiam [g] segnitiem hominum, atque inertiam.

Nam

[a] L. si ei filius.
[b] L. M'. Cur.
[c] L. & consulatem.
[d] Al. si non sit conditum lustrum, &c. ita habent exempla nónulla vulgata.
[e] Al. intestatus.
[f] Al. deuortium, in concubinæ loco ducer.
[g] Al. segnitiam h. al. segnitatem h.

Nam si esset ista cognitio iuris, magna, ac difficilis, tamen vtilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô dij immortales, non dicerem hoc, audiente [a] Scæuola, nisi ipse dicere soleret, [b] nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primùm quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa, peruulgari artem suam noluerunt: deinde, postea quàm est editum, expositis à Cn. Flauio primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent: nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille priùs, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, vt ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictum à me esse paulò obscuriùs: sed experiar, & dicam si potero, planiùs. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, vt in musicis, numeri, & voces, & modi: In geometria, lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: In astrologia, cæli conuersio, ortus, obitus, motusque siderum: In grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: In hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atq; vsitatæ in rebus, causisq; ciuium [c] æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq; reuocanda. Genus autem est id, quod sui simileis communione quadam, specie autem differenteis duas, aut plureis complectitur [d] parteis. Partes autem sunt, quę generibus ijs, ex quibus emanant, subijciuntur; [e] omniaq; quę sunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendũ. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis, & circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem; nunc complectar quod proposui [f] breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, vt primùm omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cuiusq; vim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis

[a] Lib. vulg. Scæuula.
[b] L. nullius artis faciliorem sibi.
[c] L. æquabilitatis.
[d] V.c. partis.
[e] L. Omnia, quæ sunt vel. g.
[f] βραχεῖ λόγῳ.

magnam,

magnam, atque vberem, [a] *quàm difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem vndique* 101 [b] *repleri iusta iuris ciuilis scientia. Nónne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum viuit, sempérque vixit, ita tenere ius ciuile,* [c] *vti* 102 *cùm ab hoc discesseritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos collocata in vsu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur; eadem enim sunt elata primùm à pluribus: deinde,* [d] *paucis commutatis verbis, etiam ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò, quò faciliùs percipi, cognoscíque ius ciuile possit (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam, siue quem aliena studia* [e] *delectant, plurima est* [f] *& in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quòd & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam, maiorum consuetudinem, vitámque declarant: siue quis ciuilem scientiam contempletur,* [g] *quam Scæuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus XII. tabulis contineri videbitis: siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia* [h] *delectat (dicam audaciùs) hosce habet fonteis omnium disputationum suarum, qui iure ciuili & legibus continentur; ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cùm verus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmijs, atque splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominijs, vinculis, verberibus,* [i] *exilijs, morte mulctantur: & docemur non infinitis, concertationúmque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutúque legum domitas habere libidines, coërcere* [k] *omneis cupiditates, nostra tueri, ab alienis* [l] *menteis, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quid sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fonteis, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Ac, si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat,* [m] *cuius rei tanta est vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam,* [n] *sapientissimus vir immortalitati anteponeret, quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ vna in omnibus terris domus est virtutis, imperij, dignitatis? Cuius primùm nobis, mens, mos, disciplina, nota esse debet,*

[a] L. quàm difficilem, atque obscuram.
[b] Al. repleri ista iuris ciuilis scientia.
[c] L. vt ei, cùm ab hoc discesseris.
[d] L. paucis verbis commutatis.
[e] L. Delectent.
[f] L. & in ipso iure ciuili.
[g] Al. quam Scæuula.
[h] L. delectet.
[i] L. exulijs.
[k] V. c. omnis.
[l] V. c. mentis.
[m] L. cuius tanta.
[n] Al. sapientissimus ille vir.

debet, vel quia est patria, parens omnium nostrûm, vel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, & voluptatem, quòd, [a] *quantum præstiterint*
[a] Fort. quanto.
nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pæne ridiculum : de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominum nostrorum prudentiam ceteris hominibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, [b] *Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse vellent, iuris ciuilis*
[b] L. Scæuula.
cognitionem esse necessariam. Iam verò ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaq; vt apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se prębent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ *vocantur: sic in nostra ciuitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, vt ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poëta est, Egregiè cordatus homo,* [c] *Catus Ælius Sextus : Multique præterea, qui cùm ingenio sibi auctore* 103 *dignitatem reperissent, perfecerunt, vt in respondendo iure, auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio, valerent. Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam ab adolescentia comparaui, non solùm ad causarum vsum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, vt, cùm me vires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere* [d] *cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem, posse suo iure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum,* 104 *vnde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant,*

[c] L. catus Aelius Sextus: id est, prudens, acutus.

[d] L. cœpissent, tum ab solitudine dom.

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotésque consilî
Dimitto, vt ne res temerè tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce, Qu. Mucij ianua, & vestibulum, quod in eius infirmissima [e] *valetudine, affectáque iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam verò illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem* [f] *publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori*

[e] V. c. valitudine.

[f] L. cùm publica iura.

tori nota esse debere. Nam vt in rerum priuatarum caussis, atque iudicijs depromenda saepè oratio est ex iure ciuili, & idcirco, vt antè diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in caussis publicis iudiciorum, concionum, senatus, omnis haec & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendae reipub. ratio ac scientia, tanquã aliqua materies, ijs oratoribus, qui versantur in repub. subiecta esse [a] debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, [b] qui primùm sit eius artis antistes, cuius cùm ipsa natura magnam homini facultatem daret, 105 tamen esse deus [c] putatur, vt & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit 106 non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudémq; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium, supplicióq; constringere: idémque ingenij praesidio, innocentiam, iudiciorum poena liberare: idémque languentem, [d] labentémque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui deniq; quemcunq; in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, vehementer errat: [e] neque solùm inscitiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fonteis, vnde haurietis, atque itinera ipsa, ita putaui esse demonstranda: non vt ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium) sed vt commonstrarem tantùm viam, &, vt fieri solet, digitum ad [f] fonteis intenderem. Mihi verò, inquit Mucius, satis, superque abs te videtur istorum studijs, si modò sunt studiosi, esse factum. Nam, vt Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, siquis satis esset [g] concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendae, percipiendaeque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, vt nihil mallent se esse, quàm bonos viros, ijs reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in haec, quae patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis: facillimè vos ad ea, quae cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuáque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, pérq; iucunda: sed pauca etiam requirimus, inprimísq; ea, quae valdè breuiter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cùm illa te & non contemnere, & didicisse confiterere; ea si paulò latiùs dixeris, [h] expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus,

[a] L. debet.

[b] L. primùm qui.

[c] Al. putaretur.

[d] L. labantémque.

[e] L. neque solùm inscientiam, &c. & ita Rob. Steph.

[f] V. c. fontis.

[g] L. incitatus.

[h] Al. expleueris.

mus,quod ipsum est tamen magnum: sed vias earum rerum, rationémque [a] cupimus cognoscere. Quod si,inquit Crassus, quoniam ego, quò faciliùs vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati,quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio,vt ea,quæ continet,neque adhuc protulit,ex quibus vnum libellum sibi excidisse iamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Vt videtur,inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente,etiam quid tu intelligas,sentiemus. Peto igitur,inquit Crassus,à te quoniam id nobis,Antoni,hominibus id ætatis,oneris ab horum adolescentium studijs imponitur,vt exponas, quid ijs de rebus, quas à te quæri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè video,atque sentio, non solùm quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens, sed quia, quod in causis valdè fugere soleo,ne tibi,Crasse,succedam, [b] id me nunc isti vitare non sinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea,quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi spero vsu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, vt nulla expectetur ornata oratio; neque enim sum de arte dicturus,quam nunquam didici,sed de mea consuetudine: ipsáque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum vsu, causisque tractata, quæ si vobis,hominibus eruditissimis,non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis,quæ ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cùm vobis non meo iudicio, sed vestro studio inductus non grauatè respondero. Tum Crassus,Perge modò,inquit, Antoni; nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, vt neminem nostrûm pæniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego verò,inquit,pergam; & id faciam, [c] quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: vt,quid illud sit, de quo disputetur, explanetur,ne vagari, & errare cogatur oratio, si ij, qui inter se [d] dissenserint, non idem esse illud, [e] de quo agitur, intelligent. Nam,si fortè quæreretur,quæ esset ars imperatoris,constituendum putarem principiò, quis esset imperator: qui cùm esset constitutus administrator quidam belli gerendi,tum adiungeremus de exercitu,de castris,de agminibus,de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: vterérque exemplis Affricanorum,& Maximorum: Epaminondam,atque [f] Annibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quæremus, qui esset is,quis ad rempub. moderandam vsum,

[a] Fort. cognoscere cupimus.

[b] L. id nunc vitare me isti non s.

[c] Fort. quod principio.

[d] L. dissentiunt.

[e] Al. quo de agitur.

[f] L. Hannibalem.

vsum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus vtilitas reip. [a] pararetur, augeretúrque, teneret: iísque vteretur: hunc reip. rectorem, & consilij publici auctorem esse habendum: prædicarémque P. Lentulum, principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabileis alios cùm ex nostra ciuitate, tū ex ceteris. Sin autem quæreretur, quísnam iurisconsultus verè nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum, peritus esset: & ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, vt iam ad leuiora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, [b] qui de sua vi, ac sapientia vnus omnia pæne profitetur, est tamen quædam descriptio, vt is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum vim, naturam, causásque nosse, & omnem benè viuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus: qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere vno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus, atque communibus; hunc ego appello oratorem, eúmque esse præterea instructum voce, & actione, & lepôre quodam volo. [c] Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem nō illius artis terminis, sed ingenij sui finibus; [d] immensis pæne, describere; nam & ciuitatem regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, [e] Scæuola, te hoc illi concedere, cùm sæpissimè tibi senatus breuiter, impolitéque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem [f] non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem grauitatis, & consilij sui [g] vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas: iam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectúque [h] conterreat: qui quanquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque verò, si quis vtrumque potest, aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis [i] egregius, aliquam scientiam dicendi copia est consecutus; multum inter

[a] Al. pararetur.

[b] L. qui sua vi.

[c] Al. Crassus verò noster, mihi visus est or.

[d] Fort. pæne immensis.

[e] L. Scæuula.

[f] L. non longè rure apud se.

[g] Al. vendicari.

[h] Al. perterreat.

[i] L. egregius, illam scientiam, dicendi cop. est cons.

se distant istæ facultates, longéque sunt diuersæ, atque seiunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Qu. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant; neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, vt singulis hominibus ne amplius, quàm singulas arteis, nosse liceat. [a] *Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idémque in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, idcirco eiusdem hominis, atque artis vtraque facultas existimanda est: nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia;* [b] *nam si quisque, vt in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, vt, quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene,* [c] *& duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam vtrumque eorum P. Mucius optimè fecerit: eadémque ratione dicantur &, quos φυσικοὺς Græci nominant, ijdem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si iam placet,* [d] *omneis arteis oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, vt, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed adspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, vt sua, possedisse, sed, vt aliena, libasse. Fateor enim,* [e] *callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque verò istis tragœdijs tuis, quibus vti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut* [f] *inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cùm eo maximè vis oratoris, magnitudóque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum, otiosissimorúmque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinémque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foróque versamur,* [g] *satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim vnquam orator magnus, & grauis,*

cùm

[a] L. Quare non si eloq.

[b] Al. Nam si, vt quisque in aliqua.

[c] L. & duodecim scriptis ludere.

[d] v. c. omnis artis.

[e] L. δεινὸν.

[f] v. c. inflamare d. aut inflamatas r.

[g] Al. est satis.

cùm iratum aduersario iudicem facere vellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret, quid esset iracundia, feruórne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cùm ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis vllos esse debere, quique eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocreis, ac potiùs leueis motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine, mala, ac molesta, & fugienda, multò maiora, & acerbiora verbis facit: itémque ea, quæ vulgò expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri, vti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent: aut, etiam si valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, si esse stultos molestè ferant: 108
[a] *sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentésque pertractat, vt non desideret philosophorum descriptiones,* [b] *neque exquirat oratione, summum illud bonum in animóne sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter se iungi, copularíque possint: an verò, vt quibusdam* [c] *visum, nihil* [d] *certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variásque rationes. Sed aliud quiddam, longè aliud, Crasse, quærimus; acuto homine nobis opus est, & natura, vsuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cuiusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, sensúsque degustet. Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de iustitia & fide, mutuetur à Platone, qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: vsque eò illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à vitæ consuetudine, & à ciuitatũ moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus: quis tibi, Crasse, cõcessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi ciuitatis, vt illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti?* Eripite nos ex miserijs, [e] eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquã seruire, nisi vobis vniuersis, quib. & possumus, & debemus, *Omitto miserias, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis esse*

[a] L. sed ita peragrat animos h.
[b] L. neque exquirat ratione.
[c] L. visum est.
[d] Al. certò.
[e] L. eripite ex faucib.

non potest: omitto fauceis, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: seruire verò non modò te, sed vniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potéstne virtus, Crasse, seruire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæque etiam, si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò senatum seruire posse populo, sed etiam debere, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatem corporis, dolorémque referens, probare posset? Senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & 109 *regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset? Itaque hæc cùm à te diuinitus & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modò parum commodè, sed etiam turpiter, & flagitiosè dicta esse dicebat. Idémque* [a] *Ser. Galbam quem hominem* [b] *probè nosse, & commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehēdere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiã concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis, atque acer inimicus, asperè apud populum R. & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse: Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicij Galli,* [c] *propinqui sui Q. pupillum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi cõmendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populorum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cùm & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdijs liberatum ferebat, quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris & lacrymis vsus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat* [d] *vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam.* 110

Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse & sensit & fecit; nam cùm esset ille vir exemplum, vt scitis, innocentiæ: cúmque illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior, non modò supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem, aut liberiùs causam dici suam, quàm [e] *simplex ratio veritatis ferebat. Paulũ huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit itẽ causam illam quadã ex parte Qu. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè.* [f] *Quid si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi vtuntur, ad dicendi copiam, petendum*

[a] Al. Ser. Sulpicium Galbam.
[b] Al. probè commeminisse se aieb.
[c] L. propinqui sui filium, Q. pupillum, ipse p.
[d] L. vel exulium f.
[e] Al. simplex oratio veritatis f.
[f] L. Quòd si tu tunc.

petendum esse paulò antè dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset [a] dicere? quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicióque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, vt si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur; nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit, credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis [b] veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissiméque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, vt non supplex, aut reus, [c] sed vt magister, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, vt ea pro se in iudicio vteretur, non inuitus lêgit, & commodè scriptam esse dixit: [d] sed, inquit, vt, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non vterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri: fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solùm primis sententijs, quibus tantùm statuebant iudices, damnarent, an absoluerent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ [e] æstimatio; ııı ex sententia, cùm iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationẽ commeruisse se maximè cõfiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, vt amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytanéo publicè præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius responso sic iudices exarserunt, vt capitis hominem innocentissimum condemnarent; qui quidem si absolutus esset (quod mehercule etiamsi nihil ad nos pertinent, tamen propter eius ingenij magnitudinem vellem) quónam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cùm ille damnatus est nullam aliã ob culpã, nisi propter [f] dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, vtrũ sit melius, aut verius: tãtum dico, & aliud illud esse, atq; hoc, & hoc sine illo summum esse poße. Nã quòd ius ciuile, Craße, tam vehementer amplexus es, video quid egeris; tum, quum dicebas, [g] videbam. Primùm [h] Scæuolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimò pro eius eximia suauitate debemus: cuius artẽ cùm ıı2 indotatam eße, atq; incomitatã, & incomtã videres,

[a] L, dicere.
[b] Fort. Atheniensem ill.
[c] L. sed magist.
[d] L. sed, vt si mihi, inquit, calc.
[e] L. æstimatio. Hæc sententia cùm iudic.
[f] L. dicendi inscientiam.
[g] L. non videbam.
[h] L. Scæuulæ te dedidisti, q.

deres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laborisq; consumseras, cùm eius studij tibi & hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè tanta, quantum tu illam esse vis; etenim sine controuersia & magna est, & latè patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, 113 & clarissimi ciues & studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum nouo, & alieno ornatu velis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam, concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemq; qui esset orator, iuris eundem esse consultum, præclaras duas arteis constitueres, atq; inter se parteis, 114 [a] & eiusdem socias dignitatis: nunc verò iurisconsultum hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse; ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam, [b] cautus, & acutus, præco actionum, 115 cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe vtitur orator subsidio iuris in causis, idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquã ancillulam, pedisequamque adiunxisti. Quòd verò impudentiam [c] admiratus es eorum patronorũ, qui aut, cùm parua nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cùm ea nescirent, nunquámque didicissent: vtriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neq; illud est mirandũ, qui, quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coëmtionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, [d] quibus verbis 116 hercíscere oporteat, nesciat, idem hercíscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quòd maximas centumuiraleis causas in iure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito, non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa [e] M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, 117 & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat vxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia, [f] cùm hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui, cùm ædilitatem P. Crassus peteret, eumque maior natu, etiam consularis, [g] Ser. Galba assectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam

rusticanum:

[a] L. & eiusdemmodi socias.

[b] Al. catus, & acutus, pr.

[c] Al. demiratus es.

[d] L. quibus verbis erci-sci, cieri oporteat, nesc. idem erciscundæ fam. vel sic, quibus verbis erctum cieri oporteat, idem erciscundæ f.

[e] L. M' Cu.

[f] Al. cùm hic iurisçons. al. cùm hic iuriscons.

[g] Lib. vulg. Sergius Galba, mendosè.

rusticanum: qui cùm Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset,
responsumque ab eo verum magis, quàm ad suam rem accommoda-
tum abstulisset: vt eum tristem Galba vidit, nomine appellauit,
quæsiuitque, qua de re ad Crassum retulisset; ex quo vt audiuit,
commotumque vt vidit hominem, Suspenso, inquit, animo, & occupa-
to, Crassum tibi respondisse video; deinde ipsum Crassum manu pre-
hendit: Et heus tu, inquit, [a] quid tibi in mentem vênit ita re- [a] L. quî tibi
spondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem venit in m.
habere, vt respondisset: nec dubium esse posse. Galba autem al-
ludens variè, & copiosè, multas similitudines afferre, multáque pro
æquitate contra ius dicere: atq; illũ, cùm disserendo par esse non pos-
set ([b] quanquam fuerit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ [b] L. quan-
nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. quam fuit
Mucij, fratris sui, libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum pro- Crass.
tulisse: ac tamen concessisse Galbæ, disputationẽ sibi probabilem, &
propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, vt de earum
iure dubiũ esse non possit, omnino in iudicium vocari non solet. Num
quis eo testamẽto, quod paterfamiliâs antè fecit, quàm ei filius [c] na- [c] Al. natus
tus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi te- esset, hered.
stamentum. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur p.
impunè oratori omnem 118 [d] hanc partem iuris in controuersijs ig- [d] L. hanc partem iuris in controuer-
norare, quæ pars sine dubio multò maxima est. In eo autem iure, quod sia ign.
ambigitur inter peritissimos, [e] non esse difficile oratori, eius partis, [e] L. non est difficile or.
quamcumque [f] defendat, auctorem aliquem inuenire: à quo cùm a- [f] L. defen-
mentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque tor- det.
quebit. Nisi verò (bona venia huius optimi viri dixerim [g] Scæuolæ) [g] Scæuulæ.)
tu libellis, aut præceptis soceri tui causam [h] M. Curij defendisti; nón- [h] L. M'Curij.
ne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionẽ testamentorum, ac
voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te
audiui, atque affui) multò maiorem partem sententiarũ sale tuo, &
lepôre, & politissimis facetijs pellexisti, cùm & illud nimium acumen
illuderes, & admirarere ingenium [i] Scæuolæ, qui excogitasset, nasci [i] L. Scæuulæ,
prius oportere, quàm emori: cumq; multa colligeres ex legibus, & ex
senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modò acutè,
sed etiam ridiculè ac facetè: vbi si verba, non rem sequeremur,
confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fu-
it: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo:
dicendi vis egregia, summa festiuitate, & venustate coniuncta pro-
fuit. Ipse ille Mucius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij [k] Fort. quod
propugnator sui, quid in illa causa, cùm contra te diceret, attulit, [k] è iure ciuili.

quod de iure ciuili depromtum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, vt scriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses; tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, vt omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem eius, vt soles, dicendo [a] à mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumuiris commendasset; lapides mehercule omneis flere ac lamentari coëgisset, vt totum illud, vti lingua [b] nuncupasset, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. 119 [c] Nam quòd inertiã accusas adolescentium, [d] qui istã artem primùm facillimam non ediscant: quæ quàm sit facilis, [e] illi viderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, vt hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quòd sit plena delectationis, [f] in qua tibi remittunt, omnes istam voluptatem, [g] & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm 120 Manlianas venalium vendendorum leges ediscere. [h] Tu autẽ quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitijs: equidem putabam, virtutem hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellũ cauere [i] malum, scire possumus. De me autem ipso, cui vni tu concedis, vt sine vlla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me vnquam ius ciuile dedicisse, neq; tamen in ijs causis, quas in iure [k] possim defendere, vnquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, inuisere? tamẽ nemo tam

[a] Fort. ab inferis exc.
[b] Nuncupassit.
[c] Fort. Nam primùm q.
[d] L. qui istam artem facill. non ediscãt: quàm sit f.
[e] L. primùm illi viderint.
[f] L. delet in qua, ex v.c. auctoritate.
[g] L. & ea se carere facilè patiuntur.
[h] L. Tum autem quod.
[i] Fort. malo.
[k] L. possem def.

tam sine oculis, tam sine mente viuit, vt, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? An hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo[a] *non ijdem in iure ciuili, præsertim cùm in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse*[b] *possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse videamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile, credo, sit cum hoc*[c] *Scæuola communicare: quanquam*[d] *ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò si de re ipsa, si de finibus, cùm in rem præsentem non venimus,*[121] [e] *si de tabulis & præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficileis necessariò perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? Non possum negare prodesse vllam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa & magna, & difficilia sunt ea: quæ sunt oratori necessaria, vt eius industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq; Roscij gestum, & venustatem? Tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm vox? Tamen me auctore nemo dicendi studiosus,*[122] [f] *Græcorum more, & tragœdorum voci seruiet, qui & annos complureis sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemq; cùm egerunt, sedentes ab acutissimo sono*[g] *vsq; ad grauissimum sonũ recipiunt, & quasi quodammodo colligunt; hoc nos si facere velimus, antè condemnentur ij, quorũ causas receperimus, quàm toties,*[h] *quoties perscribitur, Pæanem,*[123] *aut Munionem citarimus. Quòd si in gestu, qui multùm oratorem adiuuat, & in voce, quæ vna maximè eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet ac tantùm in vtraq; assequi possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum? Quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd vox, & gestus subitò sumi, &*[i] *aliunde arripi non potest: iuris vtilitas, ad quamque causam quamuis repente vel à peritis, vel de libris depromi*

[a] L. non ijdẽ iure ciuili.
[b] L. possumus.
[c] L. Scæuula.
[d] L. omnia ipsa.
[e] L. si de tabulis, & per scriptionibus contr.
[f] L. Græcorum more tragœdorũ.
[g] L. vsque ad grauissimum recipiunt, & quodammodo colligunt.
[h] L. quoties præscribitur, Pæanem, aut minuritionẽ citarimus.
[i] Al. alicunde

depromi potest. Itáq; [124] illi disertissimi homines ministros habet in causis iuris peritos, cùm ipsi sint [a] peritissimi, & qui, vt abs te paulò antè dictũ est, pragmatici vocãtur. In quo nostri omnino meliùs multò quòd clarissimorum hominum auctoritate leges & iura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent oratorẽ ipsum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quòd dicis senectutem à solitudine vindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiam pecuniæ magnitudine; sed nos non quid nobis vtile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus: quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab vno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere se, quo plus sibi ætatis [b] accederet, eò tardioris tibicinis modos, & cãtus remissiores esse facturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quantò faciliùs nos non laxare, modos, sed totos mutare possumus? [c] Néq; n. hoc te, Crasse fallit, quàm multa sint, & quàm varia genera [d] dicendi, & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui iamdiu multò dicis remissiùs, & leniùs, quàm solebas: nêq; minùs hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis, & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, vt illum Scipionem audiuimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulò intentiore, nunquam [e] Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. [f] Quòd si iam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à ceteris deseratur? Equidem tantùm absum ab ista sententia, vt non modò non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium. Reliqua verò etiam si adiuuant, historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter. & exemplorum copiam, si quando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, [125] familiari meo, [g] Longo, mutuabor. Néq; repugnabo, quò minùs (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur; sed mehercule non ita multa spatij mihi videtur, si modò ea facere, & persequi volent, quæ à te Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati: sed tamen [126] [h] ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu verè dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi

sudoris

[a] L. imperitissimi.

[b] L. accedet, eò tardiores tibicinis m.

[c] L. Neque enim te. Crasse, f.

[d] L. dicendi quod haud sciam.

[e] Lib. vulg. vt Sergius Galb. mendosè.

[f] L. Quod si iam facere non pot.

[g] Al. Longino

[h] L. ad id quod cupiunt, apiscendum.

sudoris est, & illa orationis [a] suæ cum scriptis alienis comparatio & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horrible, quod mehercule vereor ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere vnumquénque nostrûm quasi quendam esse Roscium: dixistíque, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm qua praua sunt, fastidijs adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. Itàque nos raucos sæpe attentissimè audire video; tenet enim res ipsa, átque causa; at Aesopum, 127 [b] *si paulùm irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in ijs offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt quæ teneat quę si omnia summa non sunt (& plerâq; tamē magna sunt) necesse est, ea ipsa, quæ sunt mirabilia videri. Ergo, vt ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui, vt Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere; is autem concludatur in ea, quæ sunt in vsu ciuitatum vulgari, ac forensi: remotísque ceteris studijs,* [c] *quamuis ea sunt ampla atque pręclara, in hoc vno opere, vt ita dicam, nocteis & dies vrgeatur: imitetúrque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demostenem, in quo tantum studium fuisse, tantúsq; labor dicitur, vt primùm impedimenta naturæ diligentia, industriáq;* [d] *superaret: cúmq; ita balbus esset, vt eius ipsius artis, cui studeret, primã literam non posset dicere, perficit meditando, vt nemo planiùs eo locutus putaretur. Deinde cùm spiritus eius esset angustior, tantùm continenda anima in dicendo est assecutus, vt vna continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (vt memoriæ proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos vno spiritu pronuntiare consuescebat:* 128 *néq; is consistens in loco, sed inambulans, atq; adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes vehementer assentior: cetera, quæ collegisti ex varijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cùm Antonius dixisset: sanè dubitare visus est Sulpicius, & Cotta, vtrius oratio propiùs ad veritatem* [e] *videretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni oratorem facis atq;, haud scio an aliter sentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi* nemo

[a] L. tuæ.

[b] L. si paulũ irrauserit, expl.

[c] L. quamuis ea sint.

[d] L. superarit.

[e] Fort. accedere videretur.

nemo vnquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine versatur, maximéque eorum, qui de omni re proposita in vtrámque partem [a] *solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs, néque quidquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam videbam, cùm censebam, oratorem, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc faciliùs nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptísque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundum hunc diem; satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & [b] Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulùm, requiescet, dum se calor frangat, & nos ipsi, quoniam id temporis est valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum [c] Scæuola, Sanè, inquit vellem* [d] *non constituisse in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio; libenter audirem Antonium, & cùm exurgeret, simul arridens, Néque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quòd se id nescire confessus est.*

[a] L. copiosissimè dicecere solent.
[b] L. Scæuula.
[c] L. Scæuula.
[d] Al. non constituissé.

M.T.

M. T. CICERONIS DE ORATORE,

LIBER II.

AGNA nobis pueris, Qu. frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset: [a] *M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erántque multi,* [1] [b] *qui, quanquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo faciliùs nos incensos studio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, vt, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi, ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, vt pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone, patruo, solebamus, quòd de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimùm: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus vnà decesserat: multa nobis de eius studio, doctrináque* [c] *sæpe narrauit: cúmque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filijs, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille vteretur, erudiremur,* [2] *etiam illud sæpe intelleximus (* [d] *cùm essemus eiusmodi: quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam vt nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere* [e] *in percontando, eáque ipsum omni in sermone tractare, vt nihil esse ei nouum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus* [f] *dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpè quæsiui. Non erit profectò tibi,* [g] *quod scribo, hoc nouum (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, varijsque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in vtroque eorum, vt Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam*

[a] L. M. verò Antonium.
[b] L. qui, quanquam non ita se hab.
[c] sæpe narrarunt.
[d] L. delendum putat hoc totum, cùm essemus eiusmodi.
[e] Al. in percunctando.
[f] Al. dedidisset.
[g] L. quod scribo, nouum (nam hoc iam tum ex me aud)

dentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque se vterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus. Illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia, non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere vnquam, & præstare potuisse. Etenim ceteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singula: benè dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, 3 [a] *cuius terminis sæpta teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, benè sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus,* [b] *quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentiùs, vt eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel vt illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel vt ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si vllo modo aßequi, complectique potuissem:* [c] *vel mehercule etiam vt laudem eorum iam propè senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minùs hoc fortasse mihi* [d] *esse putaßem laborandum; sed cùm alter non multùm (quod quidem extaret) & id ipsum adolescens, alter nihil admodùm scripti reliquißet: deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui, vt, cùm etiam nunc viuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si poßem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de* [e] *Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpè audierunt: vt duos summos viros, ijs, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, viuorum & præsentium, memoria teste, commendemus. Nec verò te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agresteis putas, insequor vt erudiam: (Quid enim tua potest oratione aut subtilius,*

[a] L. cuius terminis sæptum.

[b] L. quæ ad tantam.

[c] L. vel mehercule vt laud.

[d] L. putassem esse lab.

[e] Lib. vulg. Sergij Galbæ, mendosè.

lius,

lius, aut ornatius esse?) sed, quoniam siue iudicio, vt soles dicere, siue, vt ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, à dicendo, & timiditate [a] *ingenua quadam refugisti, siue, vt ipse iocari soles, vnum putasti satis esse non modò in vna familia rhetorem, sed pæne in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium, possit illudi: Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo vsu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiam, rationémque dicendi, per teipsum: vsum autem, per nos, percipere voluisti. Sed, quo citiùs hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra* [b] *adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationémque veniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cùm etiam tum in lecto Crassus erat, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Qu. Catulus senex cum C. Iulio fratre venit: quod vbi audiuit, commotus Crassus surrexit, omnésque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cùm inter se, vt ipsorum vsus ferebat, amicissimè consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus; etenim vides esse ludos; sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cùm ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi,* [c] *à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum: ex quo mira quædam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans + ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse.* [d] *Ita frater exorauit meipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interueniremus, vt huc secum venirem. Scæuulam enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidiùs factum existimas, Cæsari attribues: si familiariùs, vtriq; nostrûm; nos quidem, nisi fortè molesti interuenimus, venisse delectat. Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos sed tamen verè dicam, quæuis mallem fuisset, quam ista, quàm dicis. Ego enim (vt quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die, placui:* [e] *magis adeò id facilitate, quàm*

alia

[a] Fort. quadam ingenua.

[b] Fort. cohortatione.

[c] L. Scæuulam à se hinc.

[d] L. Itaque me frater exorauit non ipsum quidam à studio audiendi nimis ab.

[e] L. magísq; adeò id.

alia vlla culpa mea contigit, qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, vt ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd, transactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem inquit, Crasse, [a] ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione, audiendi, vt, si id mihi minùs contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, vt ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videantur, & te exorabo profectò, vt mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minùs libebit: non te vrgebo, neque committam, [b] vt, dum vereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam semper putaui; quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus, idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio; itaque quòd vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt; vt enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, [c] haud scio an vlla sit maior, quàm illorum, qui solent [d] quocunque in loco, quoscunque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissimè disputare; hoc nos ab istis adolescentibus facere, inuiti & recusantes, heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, [e] qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nósque omnes in nostra repub. volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationésque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri, num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, vbi ambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, [f] gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam, quodammodo commouent? [g] aut importunum tempus in tanto otio, quod & rarò datur, & nunc peroptatò nobis datum est? Aut homines ab hoc genere disputationis alieni, [h] qui omnes hi sumus, vt sine his studijs nullam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio

modo

[a] L. ita sum cupidus in illa longiore oratione te, ac perp. disp.

[b] L. vt, dum verere tu, ne sis inept.

[c] L. haud scio an nulla sit ma.

[d] Fort. quoque in loco, quosque inter hom.

[e] L. ij, qui in.

[f] L. gymnasiorum Græcorum, & disputat. m.

[g] For. aut inopportunum tempus.

[k] L. qui omnes ij sumus.

modo interpretor, qui primùm palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis, inuenisse arbitror. Nam & sæculus multis antè gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore, cùm omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum, malunt: qui simul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophum omnes vnctionis causa relinquunt; ita leuissimam delectationem grauissimæ, vt ipsi ferunt, vtilitati anteponunt. Otium autem quòd dicis esse, assentior; verùm otij fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cùm is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque [5] incredibiliter repuerascere esse solitos, cùm rus ex vrbe, tanquam è vinculis, [a] euolauissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scæuula, conchas eos, & vmbilicos ad Caietam, [b] & ad Laurentum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere. [c] Sic enim se res habet, vt quemadmodum volucreis videmus procreationis, atque vtilitatis suæ causa fingere, & construere nidos, easdem autem, cùm aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa, passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotijs, atque vrbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, [d] vacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in causa Curiana Scæuulæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, [e] Scæuola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium testamenta [f] tu scribes vnus; quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi; mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit; in qua permaneo, Catule, sententia, meque, cùm huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam, quòd addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuauem sine his studijs putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam vt C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, [g] neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle, quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, [6] [h] quàm ipse de se: quo etiam scripsit. Persium non curo legere; (hic enim fuit, vt noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus:) Lælium, Decimum volo, quem cognouimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, [i] si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs,

[a] L. euolassent.
[b] L. & ad Lauretum al. & ad Lucrinum, mendosè.
[c] L. Sic enim se res habet. Quemadmodum vol.
[d] L. vacui cura, ac labore.
[e] L. Scæuula.
[f] Al. meritò tu scr.
[g] L. neq. se ab indoctis. neq. à d.
[h] L. quàm ipse de se intelligi vellet: de quo etiam scr.
[i] Al. si iã disputandum sit.

nolim equidem apud rusticos, sed multò minus apud vos; malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor nauasse operam, quòd huc venirem; nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse parteis, vt de tota eloquentia disserat, quemque iamdudum Cotta, & Sulpicius expectant? Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi priùs à vobis [a] impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Vt hîc sitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, 7 quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Iulius, pro vtroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel vt verbum nullum faceres, me teneres. Hîc Catulus arrisit: & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, 8 quoniam neque domi imperaram: & hîc, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facilè promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit; 9 hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum; & eò quidem [b] loquor confidentiùs, quòd Catulus auditor accessit: cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ [c] subtilitatem, elegantiámque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificum, siue studium dicendi, 10 nisi accessit os, nullum potest esse, [d] docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hîc posteaquàm arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim, earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi; itaq. & illi aliâs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò vt Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, [e] cùm alterutri necesse sit falsum dicere, sed etiam vt vterq. nostrûm eadem de re aliâs aliud defendat, cùm plus vno verum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos verò, & valdè quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quòd nulla mihi ostentatione videris esse vsurus. Exorsus [f] es enim non gloriosè [g] magis, vt tu putas, à veritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo 11 præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, 12 &

[a] Al. impetrabo.

[b] L. loquar.

[c] Fort. subtilitate, elegātiaq.

[d] Al. docebo vos, discip. quod ipse n.

[e] Al. cùm alterutrum necesse sit.

[f] L. enim es.

[g] L. magis à veritate, vt tu putas quàm.

& ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temerè, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam, callidiùs id faciant, nō est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij meliùs, quàm alij dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque vtinam, [a] vt mihi illa videre videor in foro, atque in causis: ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, [b] possim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, vt vsum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, vt nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? quod carmen [1] [3] artificiosa verborum conclusione aptius? [c] qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate iucundior? Quid autem subtilius, quàm acutæ, crebræque sententiæ? quid admirabilius, [d] quàm res splendore illustrata verborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici, grauiterque debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate [e] fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis à vitijs acriùs reuocare, quis vituperare improbos asperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitiùs consolando? Historia verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam siqua est ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, [1] [4] aut deligendorum scientiam profiteatur: si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum, sententiarumque insignibus: aut si via vlla, nisi ab hac vna arte, traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, [f] aut cum aliqua alia arte esse commune; sed si in hac vna est ea ratio, atque doctrina: non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eò minùs id est huius vnius proprium; sed vt orator de ijs rebus, quæ ceterarum artium sunt, si

[a] L. vt illa mihi videre.
[b] L. possem.
[c] L. qui actor imitanda, quàm orator susc.
[d] L. quàm res splend. illustratæ verb.
[e] L. & fraus ho.
[f] L. aut ei cum aliqua.

[a] Al. cognouerit.
[b] L. de rebus rusticis.

si modò eas [a] cognorit, (vt heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatiùs illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si [b] de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis dissertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingenijs, eò multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed, quid cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cùm videris, [c] quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: vt ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. Non enim possum, quin exclamem, vt ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, vt eloquentiam laudet; debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò; tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, dissertè dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde vti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit, hominemque reddidit; nam hesterno sermone vnius cuiusdam operis, vt ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, 15
[d] atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, vt, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus, vt videamus, quid ei negotij demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cùm vos, Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionũ esse, in quibus eloquẽtia versaretur: vnum infinitum, alterum certum: Infinitum [e] mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendáne esset eloquentia, expetendíne honores. Certum autẽ, [f] in quo, quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur, cuiusmodi sunt quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibusque versantur.

[c] L. quid quæq. doceat.
[d] L. atq. vrbanitatis.
[e] L. mihi videbatur dicere.
[f] Al. in quo aliquid in pers.

Ea

Ea mihi videntur [16] aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita; nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, vt audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minùs est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius; & in eo quidem genere scio & me, & omneis, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs te est [a] Popilia, mater vestra, laudata: cui primùm mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto: sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, vnde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ vt nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, [b] in ijs rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati vinci, non posse: qui laudabit quempiam, intelliget, [c] exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenij, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his vsum: si non habuerit, [17] [d] sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iustè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc & quæ sint eius generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, [18] quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, [19] quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nõnunquam etiam accuratiùs, vt mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum: explicaui, in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. restitissem, quæque ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui; diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis, [20] quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum

[a] Al. Popillia.

[b] Al. in ijs rebus vinci, se posse animo æquo p. q. i. s. h. p. poss. in ijs r. se pati non posse, vinci.

[c] L. exp. sibi esse naturæ. & fortunæ b.

[d] L. patienter caruisse.

aliquem à senatu? num, quia genere orationis in huiusmodi caussis accuratiore est vtendum, idcirco [a] pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut proprijs præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus; non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus, & caussis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, & quæ ego paulò antè (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum vllum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Agè verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? [b] sicut Græci scripserũt, summi, inquit Catulus: [c] sicut nostri, nihil opus est oratore; satis est non esse mendacem. Atq; ne nostros contemnas, inquit Antonius, [d] Græci ipsi sic initiò scriptitarunt, vt noster Cato, vt Pictor, vt Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum vsque ad P. Mucium, pont. max. res omneis singulorum annorum mandabat literis põtifex max. [e] efferebátque in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi, [f] ij qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamentis monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarúmque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, [g] Acusilas fuit, aliíque permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus [h] ornatur oratio (modò enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, vnam dicendi laudem putant esse, breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri, non exornatores rerum, sed tantummodò narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, vt dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione: & tractu orationis leni, & æquabili [i] perpoliuit illud opus: sed vt homo neq; doctus, neque maximè aptus ad dicendũ, sicut potuit, dolauit: vicit tamen, vt dicis, superiores. Minimè mirũ, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi vt in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cùm ad ceteras res illustreis, tum ad scribendam

[a] L. etiam pars h.

[b] L. si, vt Græci scr.

[c] L. si, vt nostri, &c. & ita Robert. Stephanus vtrobique.

[d] L. Græci quoque ipsi.

[e] L. referebatque.

[f] Hique etiam nunc Annales m.

[g] L. Acusilaus f.

[h] Al. ornetur.

[i] L. illud opus perpoliuit.

scribendam historiam maximè se applicauerunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus; atqui tanta est eloquentia, vt me quidem, quantum ego Græcè scripta intelligere possim, magnopere delectet. Et post illum, Thucydides omneis dicendi artificio, mea sententia, facilè vicit: qui ita creber est rerum frequentia, vt verborum propè numerum, sententiarum numero consequatur: ita porrò verbis aptus, & pressus, vt nescias, vtrùm res oratione, an verba sententijs illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in rep. versatus, [a] ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cùm à rep. remotus, atque id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, [b] in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cùm Dionysij tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximéque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Posteà verò, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophō, Socraticus ille, pòst ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico pæne more: ille autem superior, leniore quodam sono est vsus: & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minùs, sed aliquantò tamen est, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantùm autem iudicare possum, longè eruditissimus, & rerū copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum vsum forensem. Hæc cùm ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar? vbi sunt qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter? quam propriè de vnoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multò magis antè mirabar, hunc, cùm hæc nesciret, in dicendo posse tantùm. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego vtilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cùm est otium, legere soleo. [c] Quid ergo est? fatebor aliquid tamen: vt, cùm in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, vt colorer: sic, cùm istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosiùs legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latiùs hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui

[a] L. ex numero fuisse accepimus eorum.

[b] L. in exulium p.

[c] L. Quid ergo? Est, fateor, ali. tamen.

[a] L. verò vestros.
[b] L. aut orationes ser.
[c] L. ne quid veri non aud.
[d] L. quòd in r.
[e] L. excellat, cuiusque vita.
[f] L. persequendum est.
[g] L. monita.
[h] L. laudationes. Alt.

qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philosophos [a] vestros siquando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate, verborum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino, [1] quasi aliena quadam lingua locutos, non conor attingere; cum his me (vt dixi) oblecto, qui res gestas, [b] aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, vt videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum; neque tamen eam reperio vsquam separatim instructam rhetorum præceptis; sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historię legẽ, nequid falsi dicere audeat? deinde [c] nequid verè non audeat? nequa suspicio gratiæ sit in scribendo? nequa simultatis? Hæc scilicet fundamenta, nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, [d] quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primùm, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solùm quid actũ, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cùm de euentu dicatur, vt causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominúmq; ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui fama, ac nomine [e] excellant, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractũ, & cum lenitate quadã æquabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensiũ aculeis [f] prosequendum est. Harum tot, tantarúmque rerum videtísne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, [g] admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silua, quòd oratori plerique (vt etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Vnum de certa, definitáq; causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; [2] addat, siquis volet, etiã [h] laudationis: alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem; hoc quid, & quantum sit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcunque res infinitè posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de

mathe-

mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere susceptо, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solùm de ijs controuersiis, quæ temporibus, & personis 23 [a] notæ sunt, hoc est de omnibus forensibus: sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quóque partem quæstionum oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latè patentem, vt de rebus bonis aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: vtilibus, aut inutilibus: de virtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitijs, dicendum oratori putemus: itemque de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quóque partem, sed ita, vt sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad vsum ciuium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minùs vt separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certè, vt in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus vt ita loquatur, vt ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendidè, sine vlla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione verborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarúmque rerum nulla à me præcepta ponentur: sic statuo, vt in ceteris artibus cùm tradita sunt cuiúsque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse: vt in pictura, qui hominis speciem pingere [b] perdidicerit, 24 posse eum [c] cuiusuis vel formæ, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere: néque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit: [d] néque est omnino ars vlla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, [e] reliqua non incommodè persequuntur: 25 similiter arbitror, in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, vt eorum menteis, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus: Præclarè mihi

viderîs,

[a] L. notatæ sunt.

[b] L. perdidicerit potest eum cuiusuis vel. f. vel. æt. etiam si n. did. p. néque est pericul.

[c] V. c. cuiusque.

[d] L. neque enim est omnino ars vlla.

[e] L. reliqua per se non incomm. p. libr. v. reliqua persequuntur: simil.

videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, [a] *qui etiam si non didicisset, ex eo quod didicisset assumeret.* [b] *Deduxisti enim totum hominem in duo solùm genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti,* [c] *Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis:* [d] *Hercules autem, & alia opera maiora, ne in illis rebus, quas prætermittas, relinquantur. Non enim mihi* [e] *minus operis videtur de vniuersis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multò etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius; dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, néq; inexercitato, néq; communium literarum, & politioris humanitatis experti; in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, átq; haud sciam, an de humanis operibus longè maximum: in quibus vis oratoris plerúnq; ab imperitis exitu, & victoria iudicatur, vbi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus: vbi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atq; iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est,* [f] *cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe* [g] *beneuolentia ad odium autem ad* [h] *beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus est vtendum; accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderet, vt, tanquam Phidias, Mineruæ signum efficere possit: non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus: Quò ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eò me maior expectatio tenet, quibúsnam rationibus, quibúsue præceptis ea tanta vis comparetur,* [i] *non quò mea quidem iam intersit (néq; enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicũ vi quadam orationis extorsimus, ac potiùs placatis eorum animis, tantũ, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad vsum meum, tantùm cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cùm ipse nunquam forum, nunquam vllum iudiciũ adspexerit, vt Peripateticus ille dicitur Phormio: cũ Hannibal*

Cartha-

a L. quid etiam si nõ did. & ita Rob Steph.
b Al diduxisti.
c Al. Sed vide.
d L. Hercules, & alia op. & ita v.c
e L. minus opus vid. Al. minoris operis vid.
f L. cùm aut docẽdus est.
g V.c. beniuolentia.
h V.c. beniuol.
i Al. non quòd.

Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochū venisset exul: próque eo, quòd eius nomen erat magna apud omneis gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, vt eum quem dixi, si vellet, audiret: cúmq; se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari; [a] *tum, cùm ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret; hîc Pœnus, non optimè Græcè,* [2 6] [b] *sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule iniuria; quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omniū gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem vllius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur; quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros: sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, vt Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius; nā egomet in multos iam Phormiones incidi; quis enim est istorum Græcorū, qui quenquam nostrū quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidē non ita molesti sunt; facilè omneis perpetior, & perfero; nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, vt me non didicisse minùs pœniteat; demitto autē eos non tam contumeliosè, quàm philosophū illum Hannibal, & eò fortasse plus habeo etiā negotij: sed tamen est eorū doctrina, quantū ego iudicare possim perridicula. Diuidunt enim totā rem in duas parteis, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causā, appellant, rem positam* [c] *in disceptatione rerū, & controuersia: Quæstionem autem rem positam* [2 7] *in infinita dubitatione. De causa præcepta dant:* [d] *de altera parte dicendi mirū silentiū est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta disponere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremū agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminē posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, vt eas item quatuor, quinque, sexue parteis vel etiam septē (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, vt eum, qui audiat* [e] *beneuolū nobis faciamus, & docilē, & attentum. Deinde rem narrare ita, vt verisimilis narratio sit, vt aperta, vt breuis: Pòst autem diuidere causam,*

[a] L. Tum ceteri, qui illum audierant, cùm vehem. ess. d. q. ab Hann. quid nam ipse de illo.

[b] Fort. sed tamen Græcè respond. coniectura N. Gruchij. non probo.

[c] L. in disceptatione finita rerum controuersarum. Q.

[d] L. de altera parte mirum sil.

[e] V. c. beniuolum.

causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alij iubent, antequàm peroretur, ornandi, aut augendi causa [a] digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo, sunt enim concinnè distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationem esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam ego mihi [b] beneuolum iudicem faciliùs facere possum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita: docilem autem, non cùm polliceor me demonstraturũ, sed tum, cùm doceo & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam verò, narrationem, quòd iubent verisimilem esse, & apertam, & breuem, rectè nos admonent; quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare; omninoque in hoc omnis est error, quòd existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: vt genera rerum primùm exponerentur, in quo vitium est, si genus vllum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus néque abesse quidquam decet, néque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus [c] doctiores assequi possunt: non idem sentio tanta hac in re támque immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi sunt ad eos, qui hæc docet; omnia iam explicata, & perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, néq; abditi néq; obscuri. Sed videãt [d] quid velint, ad ludendúmne, an ad pugnandum, arma sint sumturi. Aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusque noster desiderat. 28 [e] Attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodest aliquid sed animus acer, & præsens, & acutus idem átque versutus inuictos viros efficit, non difficiliùs arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, vt, quid efficere possit, antè perspiciã. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit; tentabo quid deceat, [f] quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam [g] posse ad summos peruenire: non solùm hortabor, vt elaboret, sed etiã, si vir quóque mihi bonus [h] videbitur obsecrabo; tantũ ego [i] in excellente oratore, & eodem viro bono pono esse ornamenti vniuersæ ciuitati. Sin videbitur, [a] cùm omnia summa fecerit, tamen

ad

[a] L. degredi.

[b] V.c. beniuolum.

[c] Nonnulli lib.vulg. doctores.

[d] Lib.vulg. qui velint.

[e] L. vt tamen ars ipsa lud. arm. & gladiatoria mil. pr. aliq. sic animus acer, &c.

[f] L. quid eum deceat.

[g] L. ad summos posse peruen.

[h] L. videbitur esse, obsecr.

[i] V.c. in excellenti.

ad mediocreis oratores esse venturus : permittam ipsi, quid velit: [a] Fort. cùm omnia fecerit, tamen ad med.
[b] molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: vt se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optimè potest, deserendus vllo modo est à cohortatione nostra, neque is, qui aliquid potest, deterrendus; quòd alterum, diuinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optimè possis, vel facere quod non pessimè facias, humanitatis; tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, [c] & quàm possit, hominis est, vt tu Catule de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quàm plurimos testeis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erat talis, vt cohortandus, adiuuandúsque sit, ita loquamur, vt ei tradamus ea duntaxat, quæ nos vsus docuit, vt nobis ducibus veniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque, vt à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, [d] primùm in causa paruula adolescentulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus [e] aptum ad hoc munus, de quo quærimus : oratione autem celeri, & concitata (quod erat ingenij:) & verbis efferuescentibus, & paulò nimiùm redundantibus (quod erat ætatis:) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Nam faciliùs, sicut in vitibus,
29 [f] reuocantur ea, quæ sese nimiùm profuderunt, quàm si nihil valet materies, noua sarmenta cultura excitantur; ita volo esse in adolescente, vnde aliquid amputem, non enim potest in ea [g] esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. 30 Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, vt forum sibi ludum putaret esse ad discendum : magistrum autem, quem vellet, eligeret : me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusauit C. Norbanum, defendente me; non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat; omninò in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, 31 nisi eodem studio, [h] atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, vt tota mente Crassum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primùm in præceptis meis, vt demonstremus, quem imitemur, atque ita vt quæ maximè excellent in eo quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non vt multos imitatores sæpe cognoui,

qui

[b] L. molestus ei mag.

[c] Al. & quàm possis.

[d] L. cùm primum in causa.

[e] L. aptis ad h. & ita v. c.

[f] L. resecantur.

[g] L. succus esse.

[h] L. atque imitatione intendisset, &c.

qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac pænè vitiosa, consectantur imitando. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. Si verò etiam [a] vitiosè aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est, vt ille, qui nunc etiam, amissa voce, furit in repub. [b] Fusius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, [c] quos tamen habuit ille, non assequitur: oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur; sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimùm similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, vt oportet, primùm vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probauit, in eo, quæ maximè excellent, ea [d] diligentissimè prosequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quàm in Græcis: ex quorum scriptis, cuiúsque ætatis quæ dicendi ratio, voluntásque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem [e] scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, [f] sententijs magis, quàm verbis, abundantes. Non potuisset accidere, vt vnum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias; multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audiuimus omnes etiam tum 3 2 retinebant illum [g] Periclis succum, sed erant paulò vberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cuius è ludo, [h] tanquam ex equo Troiano, 3 3 innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. [i] Itaq; & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multiq; alij naturis differunt: voluntate autem similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad causas contulerunt, vt Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, AEschines, Dinarchus, alijq; complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati: quorum quamdiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiúmq; vixit. Posteaquàm, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit: alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, alijq; eorum similes extiterunt. Quæ si volemus vsq; ad hoc tempus persequi: intelligemus, vt hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, [k] tota imitetur Asia; sic semper fuisse aliquē, cuius se simileis pleriq; esse vellent. Hanc

igitur

[a] L. vitiosi aliq.
[b] L. Furius.
[c] L. quos habuit ille.
[d] L. ea diligentissimè persequatur.
[e] L. scripta extent.
[f] Al. sententijsq. magis.
[g] L. Pericli.
[h] L. tanquam ex equo Troiano, meri principes ex.
[i] Al. Atqui & illi, Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates.
[k] L. tota imitarur Asia.

igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atq; magnis, tum scribendo maximè persequatur; quod si hic noster Sulpicius faceret, multò eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, vt in herbis rustici solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, idq; mihi gratum est: sed ne te quidem Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi verò, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt; sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verùm & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cúnq; est quid faciam iudicari potest. Atq; esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur: & suapte natura, quod velint, siue cuiusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animaduerti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter 3 4 inusitatum quidem nostris oratoribus lepôrem quendã, & salem: alter acutissimum, & subtilissimũ dicendi genus est consecutus. Neq; verò [a] vester æqualis, Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum grauitate, & elegantia, & copia, suam quandam expressit quasi formam figurámq; dicendi: quod ego maximè potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verùm, vt aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est iudiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tum acutum, quàm necessarium, magisque monitoris non fatui, quàm eruditi magistri) [b] hoc enim primùm præcipiemus, quascunq; causas erit acturus, vt eas diligenter, penitúsq; cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur; faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murũ adscendere: adscendit: hosteis repulit: accusatur. Nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa dicenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo, causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, [c] pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maximè priuatas (sunt enim multò sæpè obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam 3 5 [d] multam existimari volunt, vt toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio vel negligentiæ susceptis rebus: vel perfidiæ, receptis: sed etiam illa maior

[a] Al. noster.

[b] L. hoc ei prim. & ita Rob. Step. Griph. & al.

[c] L. pacta conuenta.

[d] L. multi æstimari vol. al. &c. multi existimari vol. mendosè.

maior opinione, quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſſimè dicere; 36 ita dum inertiæ vituperationem, quæ maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, vt de ſua quiſque re me ipſe doceat, &, vt nequis alius adſit, quò liberiùs loquatur, & agere aduerſarij cauſam, vt ille agat ſuam, &, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille diſceſſit, treis perſonas vnus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iudicis. Qui locus [a] eſt talis, vt plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendum: vbi plus mali, quàm boni, reperio: id totum abiudico, atque reijcio. Ita aſſequor, vt alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quæ duo plærique, ingenio freti, ſimul faciunt; ſed certè ijdem illi meliùs aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus, cauſámq; cognoui, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa [b] ambigui. Nihil eſt enim, 37 quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa conſtet, vt facinoris: 38 ſiue ex controuerſia, vt hereditatis: ſiue ex deliberatione, vt belli: ſiue ex perſona, vt laudis: ſiue ex diſputatione, vt de ratione viuendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurúmue ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ, quæ quidem [c] ſunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, vt poſſis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione ſeiungere; de ſicarijs, de veneficijs, de peculatu, inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in iudicijs, ex controuerſia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem res non, ſit, nécne, ſed qualis ſit, quæritur: vt cùm L. Opimij cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo Cos. nihil de C. Gracchi nece negabat: ſed id iure, pro ſalute patriæ, factum eſſe dicebat, vt eidem Carboni, tribuno pl. alia tum mente remp. capeſſenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, [d] reſponderat, iure cæſum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ ſunt eius generis, vt aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe videantur. Iam quid vocetur, quæritur, cùm, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: vt mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio; pleraque enim de de ijs, quæ ab iſto obijciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo maieſtatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa cauſa pendebat. Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt,

vt

[a] L. talis eſt.
[b] L. ambigendi.
[c] Fort, ſint.
[d] L. reſpondebat.

vt verbum illud, quod causam facit, [a] lucidè, breuiterque vterque definiat. Quod mihi quidem perquàm puerile videri solet; alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: vt, cùm quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, vt vis eius rei, quam definias, sic exprimatur, vt neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum vterque nostrûm potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenso verbo vno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationémque pæne puerilem: [b] tum in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest; antè enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controuersia. Nam illud ipsum, cùm scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur; itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, vt, referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcunque [c] defendimus, suppleatur. Ita fit, vt vnum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguè. Ambiguorum autem [d] complura genera sunt, quæ mihi videntur ij meliùs nosse, qui dialectici appellantur: [e] ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse [f] debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cùm idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cùm genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, seiungunt; nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, & controuersiam cadere possunt: quid fiat, factum, futurúmue sit: aut quale sit, aut quomodo nominetur; nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, rectène factum sit, totum in eo est, [g] quod quale sit, quærimus. Sed iam [h] ad institutum reuertar meum. 39
Cùm igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi,

a Al. dilucidè.
b Al. tum & in sensum.
c Al. defendemus.
d L. cùm plura genera sunt.
e Al. hi autem nostri.
f Al. debebant.
g L. quo quale sit, q.
h Fort. ad institutum meum reuertar.

nihil prius constituo, quàm, quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & iudicij: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum [a] commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, 4 ° ad id, quod volumus, commouendos. [b] Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est [c] nixa: vt probemus vera esse ea, quæ defendimus: vt conciliemus nobis eos, qui audiunt: vt animos eorum, ad quemcunque causa postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: vna rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: vt tabulæ, testimonia, pacta conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa, & reliqua, [d] si quæ sunt, quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. [e] Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cùm causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt; [f] quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, vt, simulac posita sit causa, habeant quò se referant, vnde statim expedita possint argumenta depromere, tamen & tardi ingenij est riuulos consectari, fonteis rerum non videre: & iam ætatis est, vsúsque nostri, à capite, quod velimus, arcessere, &, vnde omnia manant, videre. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem vsum similium rerum esse debebit; nam pro tabulis & contra tabulas, pro testibus & contra testeis, pro quæstionibus & contra quæstiones, & item de ceteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere vniuerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testeis, tabulas, quæstiones [g] oportet. Hæc sunt omnia ingenij vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, vt certis dicendi luminibus ornentur; itémque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitámque desiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum,

quod

[a] L. commẽdationem habet aut nostri, aut eor.

[b] L. Ita omnis ratio.

[c] V. c. nisa.

[d] Al. si qua sunt.

[e] L. Altera, est tota in disput. & arg. or. collocata. Ita in sup.

[f] L. quod etiam si ad.

[g] L. oporteat.

quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pæne mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa diuina, virtúsque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, variéque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quò minùs perpoliam, atque conficiam: quantum consequar, vos iudicabitis: quibus ex locis ad eas treis, res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, vt & concilientur animi, & doceantur, & moueantur; hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præstò est qui omneis docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim [a] non reuerens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulò illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem [b] vos, his ingenijs homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quisquam vnquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, † [1] quantuscunque sum [c] ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine vlla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, vt opinor, iniqua partitio, si cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, vt institui, crearo, aluero, † [2] confirmaro, tradam eum Crasso & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, vt instituisti. Neque enim [d] boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & vestire, & ornare, præsertim cùm te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa perorãda non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idẽ, hoc accusante Sulpicio, cùm hominem seditiosum, furiosúmque defenderat, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demõstrare grauissimis verbis; multos sæpe impetus populi non iniustos esse: quos præstare nemo possit? multas etiam è rep. seditiones sæpe esse factas, vt, cum reges essent exacti, vt cum tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitũ amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflatam? Potuit hic locus tã anceps, tam inauditus, tã lubricus, tã nouus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi, tractari? Quid ego de

[a] Fort. non verens ass.

[b] Al. vos eius ingenij homines.

[c] Al. adiudicandus.

[d] L. est boni.

Cn. Manlij, quid de Qu. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quòd, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamẽ vterque vestrûm dicat, vt ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina nõ delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, vt, siquid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quã à Crasso dici maluisse. Hîc Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, [a] *quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat,* [b] *quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur? quæ quanquam abs te nouo quodã modo, præclaréque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis* [c] *peruagata: illa deprome nobis, vnde afferas quæ sæpissimè tractas, sempérque diuinitus. Depromã equidẽ, inquit Antonius, &, quò faciliùs id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulãti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicẽdo facultatis, quam modò Crassus in cœlũ verbis extulit, tres sunt rationes, vt antè dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harũ trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat; nam hoc necesse est, vt is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumẽtis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ vsu iam tractata, & animo* [d] *quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, vt singularum causarum defensiones, quas solẽt magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui, vt literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel vsu, quem ætas denique affert: vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris,*

[a] L. quæ posuisti.
[b] Fort. quibus in locis &c. vel, quibus ex loc. ea, q. d. s. in c. depromantur? vel, quibus ex loc. ea, q. d. s. in c. eruantur?
[c] Al. peruulgata.
[d] L. quasi notata habere.

duxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus ciuium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur; 45 subacto mihi ingenio opus est, vt agro non semel arato, sed nouato, & iterato, quò meliores fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem, est vsus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm naturam causæ videat, quæ nunquam [a] latet: factúmne sit, quæratur, an, quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato, controuersia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quòd isti sic iubent quærere: interfecit Opimius Gracchum; quid facit causam? quòd reip. causa, cùm ex S.C. ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat cõtra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerítne ex S.C. [b] seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita, sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia debeant afferri. Atque hîc illud videndum est, in quo sũmus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, [c] non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen vt videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum; vnum appellant; in quo sine personis, atque temporibus vniuerso genere quæratur: [d] alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: 46 ignari omneis controuersias ad vniuersi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. De ipso enim vniuerso genere infinita quæstio est: num pœna videatur esse afficiendus, qui ciuem ex S.C. patriæ conseruandæ causa, [e] interemerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, [f] ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipsis, vbi de facto ambigitur, ceperítne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuersam: quòd sumtuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quòd seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere testium: contráque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atq; homine ad cõmuneis rerum, & generum summas reuoluentur. Atq; hæc forsitan homini, non

[a] Al. lateat.

[b] Fort. seruãdæ patriæ causa.

[c] Al. non quòd.

[d] L. alterum, quod proprijs nominibus personarum, locorum, ac temporum distinctum est. in quo vno illi occupati sunt. Superius verò illud. quod totum est in ratione generis positũ, quasi non necessarium fit, nullis præceptis aperiunt, ignari omneis contr. &c.

[e] Al. interfecerit.

[f] L. ac non ex generum ips.

omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cùm de facto quæratur: 47 sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in vno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia, causam facit, videatúrne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, siquid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad vniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, vt homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi [a] sunt, qui in genere definiendo istas causas [b] describunt in personis, & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendêre causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim [c] nobis certamen cum istis esse debet; tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, vt genera rerum discernerent, eáque paulò subtiliùs explicarent. Verùm hoc (vt dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici. Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum; 48 [d] est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ, sin ad generum vniuersas quæstiones referuntur: ita modicæ & paucæ sunt, [e] vt omneis eas, diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi fortè existimatis, 49 [f] à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, [g] & ea re multùm attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim, ac naturam nomen Coponij, [h] ac Curij, pertinuit; in genere erat vniuerso rei, negotijque, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cùm scriptum ita sit, Si mihi filius [i] gignitur, isque priùs moritur, & cetera, [k] tum vt mihi ille sit heres: Si natus filius non sit, videatùrne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui

iuris,

[a] Al. sunt ij qui.
[b] Fort. scribunt.
[c] L. nobis cũ istis certamẽ esse debet.
[d] L. est enim infinita, si in personis ponuntur, quia, quot homines, tot causæ. sin ad generum, &c.
[e] L. vt eas omneis dil.
[f] L. à M' Curio.
[g] Al. & ea re multa attulisse.
[h] L. aut Curij.
[i] L. genitur.
[k] L. tum mihi ille heres esto.

iuris, & vniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fonteis desiderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri responderint: credo, vt putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquã fuisse, vt, quòd homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, 4 9 & ad artem facilè redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit: & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet, vt, quæ sint in iure, [a] vel acutè describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cùm se de turba, [b] & à subsellijs in otium, (vt cogitat) solitudinémque contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cùm diceret, sibi certum esse, à iudicijs, causísque discedere: sed, vt ipsi soleo dicere, non licebit; neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, viuendum, [c] & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scæuularum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hîc Crassus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es; me tamen ista oscitans sapiẽtia, simulátque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: [d] quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solùm numero, sed etiam paucitate: vt eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, 5 0 studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatámque comprehenderent, rebus dico, & sententijs. [e] Eæ, vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sunt, vt ea, res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poßũ, nisi sentẽtiã, & opinionẽ meã) hoc instrumentũ causarũ, & generũ vniuersorũ in forũ deferre

[a] L. vel aptè déscribere, fort. discribere.

[b] Al. & subsellijs.

[c] L. vt istam oscitantem.

[d] L. quoniam intelligeretur.

[e] L. Etenim eæ vi sua, &c.

debemus, neque, vt quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito, & vsu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, [a] & ad illos, quos sæpe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas venire debeas, vt peruestiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sæpseris: [5 1] si modò vsum rerum percallueris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cùm ad inueniendum in dicendo tria sint, [b] acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus,) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. [c] Diligentia, inquam, cùm omnibus in rebus, tum in caussis defendendis plurimùm valet, hæc præcipuè colenda est nobis: hæc semper adhibenda, hæc, nihil est, quod non assequatur. Caussa vt penitus, quod initiò dixi, nota sit, diligentia est: vt aduersarium attentè audiamus, atque vt eius non solùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omneis, qui sensus animi plerúmque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, [5 2] ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde vt in ijs locis, quos proponam paulò pòst, peruoluatur animus, vt se penitus insinuet in caussam, vt sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: vt his rebus adhibeat, tanquã lumen aliquod, memoriam, [5 3] vt vocem, vt vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci [d] reliquum est arti; ars demonstrat tantùm, vbi quæras, atq; vbi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua, sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore: complectar vno verbo, quo sæpe iam vsi sumus, diligentia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus vt abundent philosophi, qui, vt opinor (sed tu hæc, Catule, meliùs) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minùs, quæcunq; res proposita est, suscipiunt, de qua copiosè, & abundanter loquantur. Tum Catulus: Est, inquit, vt dicis, Antoni, vt pleriq; philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maximẽ ego admiror, proposuit quosdam locos, [e] ex quibus [f] omnis argumentatio, non modò ad philosophorum disputationẽ, [g] sed etiam ad hanc, qua in caussis vtimur, inueniretur: à quo quidem homine

[a] Al. & ad eos, quos s.

[b] Fort. primùm, acumẽ.

[c] L. Diligentia, inquam: quæ cum omnib.

[d] L. relictum est.

[e] Fort. in quibus.

[f] L. omnis argumentandi ratio, non modò.

[g] Fort. sed etiam ad hanc orationem, qua in c.

mine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaram. Tum ille. Verum, inquit, ex me audies, Catule; semper existimaui, iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primũ quàm minimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationẽ daret; atq; ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & viuendi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem, [a] *&, si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciueis auctoritatẽ tuam, subauscultando tamen excipere voces eorũ, & procul, quid narrarent, attendere; itàq; feci, Catule, & istorum omnium summatim caussas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timidè,* [b] *tanquã ad aliquem libidinis scopulum, sic tuã mentẽ ad philosophiam appulisti: quãm hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cùm erat in hac gente* [c] *magna Græcia: ex quo etiam quidam Numam* [d] *Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoréum ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè sæculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt; & certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt.* [e] *Atque ego ex istis sæpe audiui, cùm dicerent, pergratum Athenienseis & sibi fecisse & multis principibus ciuitatis, quòd, cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis* [f] *nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaq; eos,* [g] *dũ Romæ essent, & ab alijs frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellũ indixeris.* [h] *Minimè, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potiùs, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis. Nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse; ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror; imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed, vt eò reuocetur, vnde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romã venisse dixisti,*

[a] Al. nec, si pal.

[b] Fort. tanquam ad aliquem Sirenum scopulum.

[c] L. magna illa Græcia.

[d] L. Pompilium illum reg. n.

[e] Al. Atq. ego hoc exist.

[f] Al. maximos.

[g] Al. cùm Romæ ess.

[h] L. Minimè verò, inquit, Ant.

dixisti, vidésne [a] Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & vera, ac falsa diiudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inueniatur, sed tantum est, quo modo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, [b] sic vt aut esse dicamus id, aut non esse: &, si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, vt iudicent, verúmne sit, an falsum, & si coniunctè sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent, recténe adiuncta sint, & veráne summa sit vniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea, quæ iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus antè exorsa, [c] & potius detexta propè retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget vllo modo posse dissolui, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum; [d] quòd si quid probabit, vt oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statéra: sed quadam populari trútina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiùm est, in iudicandis nimiùm loquax. [e] Critolaum istum quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare; [f] atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi arteis omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturámq; viderat, hæc quóque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: [g] illi autem, qui hoc solùm colendum ducebant, [h] habitarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed vsu, in hoc vno genere, studióque maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquàm esset optanda nobis: qui nullam vnquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quiddam, quam ab ijs, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendũ velim, his potius tradam assiduus [i] vno opere eandem incudem diem, noctémque

[a] L. Diogenem eum fuisse.
[b] L. sic, vt id aut esse dicamus, aut non esse.
[c] Fort. seu potiùs.
[d] Al. quod si quis probabit, ita pr.
[e] Fort. Critolaum, quem.
[f] L. atque inter hunc, cuius & illum legi libr.
[g] L. hi autem, qui hoc solũ.
[h] L. laborarunt.
[i] Fort. vna opera.

noctémque tundentibus, qui omneis tenuissimas particulas, átque omnia minima mansa, vt nutrices infantibus pueris, in os, inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus vsu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, vbi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed vnde vniuersum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breuiter illustret, verbísque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, átq; natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cùm aut res, quæ sit tota, quæratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat; extrinsecus autem, cùm ea, quæ sunt foris, néque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuersa vis explicanda est, sic: Si maiestas, est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi R. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars: partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum; aliud consilium, superbum: suum, arrogans; vtendum igitur fuit consilio senatus: Sin ex vocabulo, vt Carbo: Si COS; est qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo,[a] quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci. Nam & coniuncta quęrimus: & genera, & parteis generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi pręcurrentia, & repugnantia: & causas rerum[b] vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri cùm Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi R. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consilijs, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem, Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque vtroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius.

[a] Al. quod rem attingit, & ita v.c.

[b] Al. inuestigabimus.

Ex consequentibus, Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt; simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Ti. Gracchi mortẽ sæpe in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda, luxuries. Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur, vectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic. 5 5 *Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expetitur, quantò gloria magis est expetenda?*

Et minore sic: Hic paruæ consuetudinis
Causa [a] *huius mortem fert tam familiariter:*
Quid si ipse amasset? Quid mihi hic faciet patri?

[a] L. mortem huius f.

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea subleuantur, vt hæc: Hoc verum est: dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est: habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse; est recito enim tabulas; de quo genere toto paulò antè dixit. Hæc, vt breuissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim [b] *si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem satis esse deberet si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: si has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, vbi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. Neque enim nunc id agimus vt artem aliquam dicendi explicemus, sed vt doctissimis hominibus vsus nostri*
5 6 [c] *quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in vllo genere dicendi. Si verò assequetur, vt talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, vt eos, quocunq; velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Iam illud videmus*

[b] L. sicui aurum.

[c] L. quædam quasi monita tr.

mus nequaquam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem, varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita ſit, oſtendere: & ex iiſdē illis locis interdum concludere, [a] relinquere aliàs: alióque tranſire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſicuti quid ſimile dicas, prius vt ſimile confirmes: deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerumque vt occulas, nequis ea numerare poſſit, vt re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur. Hæc vt & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, vt aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil eſt enim in dicendo, Catule, maius, quàm vt [b] faueat oratori is, qui audiet, vtque ipſe ſic moueatur, vt impetu quodam animi: & perturbatione magis, quàm iudicio, aut conſilio, regatur. Plura enim multò homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Quare, niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulùm, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? [c] Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus; non mehercule mihi, niſi admonito, veniſſet, in mentem: vt poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, vſu ſolere in dicendo, vel caſu potius, incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi vidêris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumentorum, & de collocatione, aliquid dicere: ſed cùm tria ſunt à me propoſita, de vno dictum: cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, inſtituta, & facta, [d] & vitam eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus: & item improbari aduerſariorum, animóſque eorum, apud quos [e] agitur, conciliari quàm maximè [f] ad beneuolentiam cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ faciliùs ornari

[a] L. aliàs relinquere.

[b] Al. faueat oratori qui audiet.

[c] Al. Qui ordo tibi placeat. Al. Quis ordo, &c.

[d] L. & vitam & eorum, qui agent, &c. & ita v.c.

[e] Fort. agetur.

[f] V.c. ad beniuol.

nari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acriùs, vt inuitus, & coactus facere videare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eáque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valdè [a] beneuolentiam conciliant, abalienántq; ab ijs, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excellet, in quibus minùs potest inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello non eos modò, qui arguuntur, sed omneis, quorum de re disceptatur. Sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferenteis iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principijs, vel in re narranda, vel in perorandа, tantam habet vim, 57 si est suauiter, & cum sensu tractatum [b] vt sæpe plus, quàm causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, vt quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum; & genere verborum, adhibita etiam actione leni, 58 [c] facilitatéque significandi, efficitur, vt probi, vt bene morati, vt boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis iudicum permouet, impellítque, vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, [d] aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus [e] adducantur, si, qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, vt aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod vtilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, priusquàm conetur ægro adhibere medicinam, non solùm morbus eius, cui mederi volet, [f] sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cùm aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curáque versor, vt odorer quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, &, vt antè dixi, [g] sua sponte, quò impellimus,

[a] V.c. beniuol.

[b] Al. vt persæpe.

[c] L. facilitatémque significanti. Al. facilitatéque significanda.

[d] L. aut sperent, & ita v.cod.

[e] L. deducantur, & ita v.c.

[f] Al. sed & cons.

[g] L. si sua sponte.

mus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, vnde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietúsque iudex: plus est operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poëta dicta est 54 flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, vt non modò inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, vt imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, [a] quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa [b] M. Aquilij, Caiique Norbani, nonnullísque alijs, quasi præclarè acta, laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractantur in causis, horrere soleo; tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum, optimorúmque verborum, tam integræ sententiæ, 6 ° tam veræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fucóque puerili, vt mihi non solùm tu incendere iudicem, sed ipse ardere, videaris. Neque fieri potest, vt doleat is, qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat aliquid, vt ad fletum, misericordiámque [c] deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atq; inusti videbuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda; nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar; non mehercule vnquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permouerer. Neque enim facilè est perficere, [d] vt irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque vt oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententijs, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, [e] nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac, ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractésque [f] dicendo, vt nihil opus sit simulatione & fallacijs. Ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos

[a] Al. cùm à me.
[b] L. M' Aquilij.
[c] Al. adducatur.
[d] L. vt irascatur ei, cui tu, &c, & ita vet. c.
[e] L. nisi ipse ad eam inflamm. & ard.
[f] Al. in dicendo.

animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quàm quemquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, [6 1] in foro accidere miremur, cùm agitur non solùm ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius: quanquam, cùm professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multò, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni [a] volumus haberi, existimare non possumus. Sed, vt dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quàm versus, [b] quàm scena, quàm fabulæ? Tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cùm ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur [6 2] spondalia illa dicentis,

[a] L. haberi volumus.
[b] L. v. quàm scæna.

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi? Neque paternum adspectum es veritus?

Nunquam [c] illum adspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij videretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

[c] L. illud asp.

Quem ætate exacta [d] indigem
Liberûm lacerasti, orbasti, extinxti: neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus: flens ac lugens dicere videbatur.

[d] L. indigum.

Quæ si ille histrio, quotidie cùm ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat, quid? Pacuuium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, [e] & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus, fictósque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo: neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cùm mihi [f] M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego COS. fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non priùs sum conatus misericordiam alijs commouere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cùm excitaui mœstum, ac sordidatum senem, & cùm ista feci, quæ tu Crasse laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, vt discinderem tunicam, vt cicatrices ostenderem, cùm C. Marius

[e] ανευ ἐνθουσιασμοῦ.
[f] L. M'. Aquilius.

mærorem orationis meæ præsens ac sedens multùm lacrymis suis adiuuaret: cumque ego illam crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, [a] si dolor abfuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridẽda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, vt in dicendo irasci, vt dolere, vt flere possitis; quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quæstore meo tantum incendium non oratione solùm, sed multò etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, vt ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui, miserabilique casu, in iudicium vocabas: deinde principem & senatus, & ciuitatis, M. Aemilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, vt hæc tu adolescẽs pro rep. queri summa cum dignitate existimarere: ego homo censorius vix satis honestè viderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix vt mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. [b] Hîc ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo; si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostræ temporum varietate repetiui, conclusique ita, vt dicerem, etsi omnes [c] molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem, patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis, populo R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si vnquam populo R. concessum esset, vt iure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum

[a] L. si dolor afuisset meus.

[b] L. Hic quod ego dicam.

[c] L. semper molestæ.

plorandum interitum exercitus; sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Qu. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, [6] renouabam, atque reuocabam. Quòd vbi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constitisse, quod & populi [a] beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi, me pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more maiorum esse deberet, [b] & pro mea omni fama propè, fortunísque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil mihi ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non [c] potuissem. Petebam à iudicibus, vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil vnquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque causa, quod esse in arte positum videbatur, vt de lege Apuleia dicerem, vt, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquàm breuiter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, vt & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis [d] animis iudicum, quàm doctis, [e] tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa. Hîc Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil vnquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cùm enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractúsque verborum? [f] Vt illud initiò, quod tibi vnum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere! quam tibi primùm munisti ad te audiendum viam? Ecce autem, cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi vt homines tibi, ciuem improbum defendenti, ignoscẽdum propter necessitudinem arbitrarentur, [g] serpere occultè cœpisti, nihil dum alijs suspicantibus,

me

[a] V. c. beniuol.

[b] L. & pro mea omni propè fama, fort.

[c] L. possem.

[d] L. iudicum animis.

[e] L. tua tum, Sulpici, est, à nob. accu.

[f] L. Vt tu illud.

[g] L. serpere eò occ.

me verò iam pertimescente, vt illam non Norbani seditionem, [a] sed illam populi R. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defendere; deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? vt tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, ceterísque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundē impetū populi confugiendo, refutasti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso cōmemoratam, [b] doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque [c] maximè spectare solemus; docuit enim iam nos longa vita, vsusque rerum maximarum, vt, quibus rebus animi hominum mouerētur, teneremus. Equidem primùm cōsiderare soleo, postulétne causa; nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad corū mentes oratione flectēdas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maximè sunt [d] in iudicum animis, aut, quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia: sentimus amorem conciliari, si id velle videare, quod sit vtile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro ijs, qui illis boni, atque vtiles sint, laborare; namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes vtilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij cōmemoratio. Enitendum est, vt ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut vtilitatem: eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad vtilitatem suam retulisse, ac nihil omnino [e] fecisse causa sua. Inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autem eorum ceteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco est, ne, quos ob bene facta diligi volemus, eorum laudē, atq; gloriā, cui maximè inuideri solet, nimis efferre videamur. Atque ijsdem his ex locis & odiū in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris [f] dimouere: eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas: odiū creatur; [g] sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisq; minimè debuerit, aut in remp. tum excitatur si nō tam acerbū odiū, tamen aut inuidiæ, aut odij nō dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus; interior est ille proprius: sed hic

[a] L. sed populi R. irac.

[b] L. doctrinam non med. esse p.

[c] Fort. spectare maximè solemus.

[d] L. in animis iudicum.

[e] L. sua causâ fecisse.

[f] L. demouere.

[g] L. sin, quod aut bonis viris, aut ijs, quos quisq. minimè lædere debuerit, aut reip. tum excit.

quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque vna ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam, an acerrimus longè sit omnium motus inuidiæ, nec minùs virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse; sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehementer, & eò magis, si intolerantiùs se iactant, [a] & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est, non esse virtute parta: deinde etiam vitijs, atque peccatis; tum si erunt honestiora, atque grauiora, tamen non esse [b] tanti vlla merita, quanta insolentia hominis, quantúmque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, sese que, siquam gloriam peperisse videatur, tametsi ea nō sit iniqua merces periculi, tamen ea nō delectari, totámque abijcere, atque deponere: omninóque perficiendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximèque est hoc cōmune vitiū, & peruagatū: inuidetur autē præstanti, florentique fortunæ) vt hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus, & miserijs permista esse videatur. [c] Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, vt illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad seipsum reuertatur. Ita cùm singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maximè luctuosa est: &, vt illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis, (vt sæpe iam dixi) atque summissa: sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens [d] esse volumus, difficilis ad distinguēdum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi [e] aliquid [6] [4] influendum est illi lenitati: neque est vlla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate condîtur: remissio autem lenitatis, quadam grauitate & cōtentione firmatur. In vtroque autem genere dicēdi, & illo, in quo vis atque cōtentio quæritur, & hoc, quod ad vitā, & mores accōmodatur, & principia tarda sunt, [6] [5] & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendū statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa) &

[a] L. & æquabilitatem iuris, præst.

[b] L. tanta.

[c] L. At misericordia m.

[d] Al. esse debet.

[e] Fort. aliquid infundendum est.

& homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant, nec, cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterúmque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, [a] possis commouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatq; emissa est, adhæ-rescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summißè dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias parteis facultatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, [66] non effici, [b] ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æquè graue. Ita autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, vt odio [c] beneuolentia, misericordiâ inuidia tollatur. Suauis autem est, & vehementer sæpe vtilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque vllam artem desiderant: in quibus tu longè alijs, mea sententia, [67] Cæsar, excellis: quò magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego verò, inquit Cæsar, [68] omni de re facetiùs puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. Itaq; cùm quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem [d] de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere; inuéni autem ridicula, & salsa multa Græcorum; nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & præter ceteros, Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artémq; tradere, sic insulsi extiterunt, vt nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. [e] Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum [f] duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutũ & breue: illa à veteribus superior, cauillatio, hæc altera, dicacitas nominata est. Leue nomen habet vtraque res: [69] quippe leue enim est totum hoc, risum mouere. Verum tamen (vt dicis Antoni) multùm in causis persæpe lepôre, & facetijs profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideretur: natura enim fingit homines & creat, imitatores & narratores, & vultu adiuuante, & voce,

[a] Fort. commouere possis.

[b] L. expositis.

[c] V. c. beniuolentia.

[d] περὶ γελοίων.

[e] L. Quare mihi quidem videtur nullo modo d.

[f] L. duo sint genera facet.

voce, & ipso genere sermonis: tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm antè illud [a] facetum dictum, emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cùm à Philippo interrogatus, quid latraret, Furem se videre respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centumuiros contra [b] Scæuolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in vtroq; genere lepôris excellens; & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atq; dicto est. Nam hæc perpetua contra [c] Scæuolam Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadam, & ioco: dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suam, quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimũ, habere hominũ rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cùm salsissimè dici possint, tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, qua bona dicta teneat: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. Nam ea dicta appellãtur proprio iã nomine. Sed vt in [d] Scæuolã cõtinuit ea Crassus, atq; illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illã, disputationẽque [e] lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quẽ dignum contumelia iudicabat, vtroq; genere pugnauit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vẽdiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atq; illa breuia, cũm ille diceret, se sine causa sudare: Minimè mirum, inquit; modò enim existi [f] de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minùs illa iucunda perpetua. Cùm enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legẽdam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cùm contraria inter sese de rep. capita contulisset, noster hic facetissimè treis patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, Fortè euênit, vt in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, In Albano eramus ego, & Marcus filius. Sapiens videlicet homo cum primis nostræ ciuitatis: norat hunc gurgitem: metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, vt audiui [g] Scæuolam dicere, sunt veri Bruti libri) In Tiburti fortè assedimus ego, & Marcus filius. Vbi sunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentarijs consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te, inquit, iam haberet: quar-

[a] L. facetè dictum.
[b] L. Scæuulam.
[c] L. Scæuulam.
[d] L. Scæuula.
[e] L. clusit.
[f] V. c. de balineis.
[g] L. Scæuulam.

quartum librum composuisset, & se etiam 7 ° [a] in balneis locutum cũ filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepôre, atque his facetijs non minùs refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem, cùm casu [b] in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia? Prò Dij immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quã inexpectata? quàm repentina? cùm, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate, & celeritate verborum, Brute, quid sedes? quid illam anum patri nunciare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonióne augendo? at id non est nobilitatis; sed fac esse: nihil superest, libidines totum [c] dissipauerunt; an iuri ciuili? est paternum, sed dicet, te, cùm ædeis venderes, ne in rutis quidem, & cæsis solium tibi paternum recepisse; an rei militari? qui nunquam castra videris; an eloquentiæ? quæ nulla est in te: &, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum [d] calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem adspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem & vrbana, innumerabilia ex vna concione meministis; nec enim concio maior vnquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in cẽsura nuper, neq; lepôre, & festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, vtrumq; assentior, & multùm facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse [e] tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, vt cęterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso [f] paulùm inuiderem; nam esse quamuis facetum, atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed, cum omnium sis venustissimus, & vrbanissimus, omnium grauissimum & seuerissimum & esse, & videri, quod isti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hìc cùm arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid iocus de grauitate decerperet, quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, [g] quòd his nihil opus sit; nos autẽ quomodo vtamur, cùm opus sit, quærimus: vt in aduersarium, & maximè si eius stultitia poterit agitari,

[a] V.c. in balineis.

[b] L. in eadem causa funere eff.

[c] Fort. dissiparunt.

[d] V.c. kalumniæ.

[e] L. tradi. Illud quidem admiror, &c.

[f] L. paululum.

[g] cùm his nihil.

in testem stultum, cupidum, leuem, si facilè homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores; nam & ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. [a] Videremur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti, vt in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetiùs dictum videretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, vt, quod esset ab eo obiectum, lepôre magis eleuandũ, quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit; patiemur, Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multò in eo studio magis ipse elaborat, non explicare [b] totum nobis genus hoc iocandi, quale sit, [c] & vnde deducatur, præsertim cùm tantam vim, & vtilitatem salis, & vrbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salis? Hîc cùm Sulpicius reticuisset, Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius [d] tandiu loquitur, ars vlla sit; obseruatio quædam est, vt ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ si eloquenteis facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facilè, vel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem esse arbitror, non vt ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed vt ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cùm, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, vt, si tibi videtur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias, ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam [e] collectam à conuiua, Crasse, exigis, non committam, vt, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi; quanquam soleo sæpe mirari eorum imprudentiam, qui agunt in scena, gestum spectante Roscio; qui enim sese commouere potest, cuius ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primùm loquar de facetijs, & docebo sus (vt aiunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus, præsertim cùm ita dicat ipse, vt ambrosia alendus esse videatur; verùm te, Cæsar, audiamus, vt ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant: inquit: sed tamen defessus iam labore, atque itinere [f] disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno [g] diuersorio. Atqui, inquit Iulius, [h] non nimiùm liberale hospitiũ meũ dices;

nam

[a] L. Videmur.
[b] L. nobis totum.
[c] L. & vnde ducatur.
[d] Al. iam diu.
[e] συμβολήν.
[f] L. disputationis meæ. req.
[g] L. deuersorio.
[h] L. non nimis liberale.

nam te in viam, simul ac perpaululum gustaris, extrudam, & eiiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: vnum, quid sit: alterum, vnde sit: : tertium, sitne oratoris velle risum mouere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primùm, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, vbi sit, quomodo existat atque ita repentè erumpat, vt eum cupientes tenere, nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus; neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, [a] *qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hęc enim videntur vel sola, vel maximè, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, vt ad illud tertium veniam, est planè oratoris mouere risum: vel quòd ipsa hilaritas* [b] *beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quòd admirantur omnes acumen vno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam lacessentis: vel quòd frangit aduersarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd vrbanum, maximèque quòd tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosásque res sæpe, quas argumentis dilui non facilè est, ioco, risuque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquàm diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus; nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur;* [c] *facinorosos maiore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt,* [d] *nisi si se fortè iactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primùm in iocando moderatio; itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno,* [e] *néq; misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitijs, quæ sunt in vita hominum néq; carorum, néq; calamitosorum, néq; eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eáq; belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis vitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, ne quid insulsè, sed etiã si quid perridiculè possis, vitandum est oratori vtrumq;, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quę cuiusmodi sint, faciliùs iã intelligemus cùm*

[a] L. qui pollicerentur.

[b] V.c. beniuolentiam.

[c] L. facinorosos enim m

[d] Al. nisi se fortè iactant, & ita v.c.

[e] Al. nec miseric.

cùm ad ipsa ridiculorum genera venerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, vt olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum [a] Largij, cùm esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus; [b] falsa, attamen à teipso ficta tota narratio; addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria L L L, duo M M. Cùm quæreres, id, quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum [c] Largij mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas verè, quòd narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius generis virtus, vt ita facta [d] demonstres, vt mores eius, de quo narres, vt sermo, vt vultus omnes exprimantur, vt ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; videantur. [e] In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, vt idem Crassus, Per tuam nobilitatem, per vestram familiam. Quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? Per tuas statuas verò cùm dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementiùs risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis.

a Al. Largi.
b L. falsa tota ac tamen à teipso ficta narr.
c L. Largi.
d Al. demonstrentur, vt m.
e Al. In re in est item.

7 [f] Tibi ego, Antipho, assero, inquit; senium est, cùm audio. Atq; ita est totum hoc ipso genere ridiculum, vt acutissimè tractandum sit. Mimorum est. n. ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscænitas; orator surripiat oportet imitationem, vt is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscænitate vitanda. Ergo hæc duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, vt aut, re narrata aliqua, [g] quales sunt, intelligantur: aut imitatione [h] breui iniecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est, id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine mouetur. Sed, vt in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, [i] scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus a Crasso, à Catulo, à ceteris familiarē [k] vestrū, Granium, aut Vargulam, amicū meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primùm, ne, quotiescunq; potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. [l] Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quæsitor properans, Modò breuiter. Hîc ille. Non accu-

f L. has sero, & ita v.c.
g L. quales sint, intel.
h L. breuiter.
i L. scurrilis dicacitas or.
k Al. nostrum
l Al. Licet, inquit Philippus, rogare?

accusabis; perpusillum rogabo. Ridiculè. Sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, quàm ipse testis; omnis est risus in iudicem conuersus; visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: vt iste, [a] qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio vni enim locum esse video. Est hoc scurrile, [b] & quòd sine causa lacessiuit: & tamen id dixit, quòd in omneis luscos conueniret. Ea, quia meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregiũ Sextij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum, distinguet oratorem à scurra: &, quod nos cùm causa dicimus, non vt ridiculi videamur, sed vt proficiamus aliquid [c] illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus cùm eum candidatus A. Sempronius cùm Marco suo fratre complexus esset? Puer abige muscas. Risum quæsiuit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia, & grauitate moderabimur: quarum vtinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moueant. Hæc igitur sit prima partitio, quòd facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, si quando risus coniunctè re, verbóq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscúnq; locos attingam, vnde ridicula ducantur, ex ijsdem locis ferè etiam graueis sententias posse duci; tantũ interest, quòd grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: [d] velut in ijsdem verbis & laudare frugi seruũ possumus, & si est nequã, iocari. Ridiculũ est illud Neronianum vetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatũ, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici [e] solet: sed hoc ijsdem etiam verbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascuntur. [f] Nam quòd Sp. Caruilio grauiter claudicandi ex vulnere ob remp. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis [g] mi Spuri? Quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem; præclarum & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti, vbi est vetus illud? Num claudicat? [h] At hic clodicat: hoc ridiculum est: & vtrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est dictum. Quid hoc Næuio ignauius? Seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, sed circumueniri, subridiculè Philippus. At vtrunque genus continet verbi ad literam immutati similitudo.

[a] Al. qui se esse vult dicacem.
[b] L. quod & sine causa L.
[c] Al. id illi totum d.
[d] L. velut ijsdem verb.
[e] L. solet: & hoc ijsdem etiam verb.
[f] Al. Namque quod Sp.
[g] L. mi Spuri, vt, quotiescunque gradum facies, (Al. facias) toties tibi t. virt. ven. in mentem?
[h] L. at hic claudicat: hoc

similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate versantur. Africano illi maiori, coronam sibi in conuiuio ad caput accõmodanti, cùm ea sæpe rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit; caput enim magnum est; laudabile, & honestum. At ex eodem genere est,

73 *[a] Caluus satis est, quod dicit. Parúmne multa? Nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauia sumantur. Atq; hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce deniq; corpore [b] videtur ipso; salsum hunc possum dicere, atque ita, non vt eiusmodi oratorem esse velim; sed vt mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maximè mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum; naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solùm non foro digna, sed vix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus*

74 *[c] ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, vt antè diuisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet lepôrem omnem. Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, [d] magis vt bellè, & literatè dicta laudantur: vt in illum Titium, qui cùm studiosè pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, [e] gregalesque eum in campum* 75 *non venisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium. Quid? Decius Nuculam an confixum vis facere? Inquit. Vt tuus amicus, Crasse, Granius, non esse sextantis. Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per seipsum probatur id quidẽ, vt antè dixi, vel maximè; ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud átq; ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quàm risum mouet, nisi si quando incidit [f] in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud expectamus, aliud dicitur; hîc nobismetipsis noster error risũ mouet; quòd si admixtum est etiam ambiguũ, fit salsius: vt apud Næuium, videtur esse misericors ille, qui iudicatũ [g] duci videt, percontatur ita. Quanti addictus? Mille nummum. Si addidisset tantummodò, Ducas licet:*

[a] L. Caluus, satis est quod dicit parum. Ne multa, nullum g.
[b] L. ipso ridetur.
[c] L ex hoc oratorio ioco.
[d] L. magisque vt bellè & lit.
[e] L. gregalesque cum in campum non venisset, req.
[f] L. in aliud quoque genus r. & ita v. c.
[g] L. duci videns, percunctatur.

licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit, Nihil addo, ducas licet: addito ambiguo, altero genere ridiculi fuit, vt mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab aduersario verbum, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: 7 6 in quo, vt ea, [a] quæ sint frigidiora vitemus (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant παρονομασίαν, vt Nobiliorem, mobiliorem Cato: aut, vt idem cùm cuidam dixisset, Eamus deambulatum: & ille, Quid opus fuit de? Immò verò, inquit, Quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, Si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis [b] habet acumen, cùm ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vocetur, vt ego nuper, Nummium diuisorem, vt Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel vt est, vel paululum immutatus, aut aliqua pars versus, vt Statius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam lege de ciuitate, natam, Crasse, dicant:

[a] Al. quæ sunt frig.

[b] L. habet acumen, si ad ridic.

Si, tacete, quid hoc clamoris est: quibus [c] nec pater, nec mater sit,
Tanta confidentia est is? Auferte istam enim superbiam.

[c] L. nec mater. nec pater, T.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam vtile fuit tuum illud, Antoni, [d] cùm ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem: abeunte iam illo, Sentin' senem esse tactum triginta minis?

[d] L. cùm ille pecuniam à se prof.

In hoc genus conijciuntur prouerbia: vt illud Scipionis, cùm [e] Asellus omneis prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, 7 7 Agas Asellum, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est enim in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis, tantùm genus huius ridiculi insigni aliqua, & notare notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: Tu verò, inquisti, molestus non eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? Et tu, Certè negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem

[e] Al. Asella.

a L. Acidinum, & ita vet. c.

pionem, cùm ex centuria sua renuntiaret [a] Accidinum Cos. præcóque dixisset, Dic de L. Manlio. Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cùm ille, Ex tui animi sententia tu vxorem habes? 77 Non hercule, inquit, [b] ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cùm aliud est expectatum; naturâ enim nos (vt antè dixi) noster delectat error: ex quo cùm quasi decepti sumus [c] expectatione, ridemus: In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, vt olim Rusca cùm legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, vt ceteris fecisti? Vt sementem, feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, vt, cùm Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum essent imperatorum, turmaleis dixit displicere. Inuertuntur autem verba, vt Crassus [d] apud M. Perpennam, iudicem, pro Aculeone cùm diceret, aderat contra Aculeonem [e] Gratidiano L. Heluius Lamia, deformis, vt nostis, qui cùm interpellaret odiosè: Audiamus, inquit, pulcellum puerum, Crassus. Cùm esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere: ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum; multò etiam arrisum est vehementiùs. Sunt etiam illa venusta, vt in grauibus sententijs, sic in facetijs. Dixi enim dudum, materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem, & iocorum vnam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè: quod idem genus [f] sæpe est etiam facetum; vt Ser. ille Galba, cùm iudices [g] L. Scribonio, tribuno pl. ferret familiareis suos, & dixisset Libo, Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cùm tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tiburte habes, 78 [h] cortem in palatio. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eáque magis (vt dixi antè) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos [i] ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, vt breuissimum, sit sanè illud, quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, vt cùm Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces [k] Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem: vt ille Gallus

b L. ex animi mei senten.

c L. expectatione rei, rid.

d L. apud M. Perpernam.

e Al. Cratidiano.

f L. est sæpe etiam.

g Fort. L. Scribonio Liboni, tr.

h Al. cohortem in.

i L. ea, & quæ videantur ve.

k L. Oileïos.

lus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam; idque Scaurus tenuitate Magij redargueret: Erras, inquit, Scaure; ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. [a] *Vt illud M. Cicero senex, huius viri optimi, nostri familiaris, pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium: vt quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines: quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam: Iam ostendam, cuiusmodi sis: cùm ille, Ostende, quæso: demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico* [b] *sub nodis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: Risus est commotus; nihil tam Manciæ simile visum est; vt cùm Testio* [c] *Penario mentum in dicendo intorquenti, tum vt diceret, siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilē admirationem efferuntur, velut tu Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, vt in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cùm stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cùm parua re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: vt, cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, vt existimabatur auarus & furax, sed egregiè fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim* [d] *magno, & graui:* [e] *Nihil est, quò mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm venire. At Asello Africanus obijcienti lustrum illud infœlix, Noli, inquit, mirari; is enim, qui te ex ærarijs exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, vt religione ciuitatē obstrinxisse videatur Mummius, quòd Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cùm alia dicuntur, ac sententias, non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, vt Lamiæ Crassus, sed cùm toto genere orationis seuerè ludas, cùm aliter sentias, ac loquare: vt noster Scæuula Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, vt se in Asiam præfectum duceret, Quid tibi vis, inquit, insane? Tanta malorum est multitudo ciuium, vt tibi ego confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuiße, & eum Græco verbo appellat,* εἴρωνα; *sed, vti ferunt, qui meliùs hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiáque longè*

[a] L. Vt M. Cicero senex.
[b] L. sub nouis.
[c] L. Panario.
[d] Al. & magno, &.
[e] Al. Nihil est, quod mihi.

longè lepôre, & humanitate omnibus præstitisse; genus est perelegans, & cùm grauitate salsum, cúmque oratorijs dictionibus, tum vrbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs disputantur, non maiora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt: Nam quòd apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere [a] P. Mummium cuiuis tempori hominē esse. Sic profectò res se habet, nullum vt sit vitæ tempus, in quo non deceat lepôrem, humanitatémque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur: vt cùm Affricanus CENS. tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, 8 1 cùm ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, nimiùm diligenteis. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, vt Salinatori Maximus, cùm, Tarento amisso, arcem tamen Liuius retinuisset, multáque ex ea prœlia præclara fecisset, cùm aliquot pòst annos Maximus id oppidum recepisset, rogarétque eum Salinator, vt meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, Quid ni, inquit, meminerim? Nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solùm mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis: Homo fatuus, postquàm rem habere cœpit [b] est mortuus. Quid est tibi ista mulier: Vxor. Similis mediusfidius; &, Quandiu ad aquas fuit, nunquam [c] est mortuus. Genus hoc leuius, &, vt dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, vt vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid: vt tibi, Antoni, Mancia, cùm audisset, te CENS. à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurdè, salséque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, vt Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? Tardum. Vt ego, 8 2 qui [d] in delectu, Metello, cùm excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Esquilina video villam tuam. Vt illud Nasicæ, qui cùm ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sensit, illam domini iussu dixisse, & illum intus esse; paucis pòst diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse; Tum Ennius, Quid? Ego non cognosco vocem, inquit,

[a] Sp. Mummium.

[b] L. est emortuus.

[c] L. est emortuus.

[d] L. in dilectu.

inquit, tuam? Hîc Nasica, Homo es impudens; ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: vt, cùm Q. Opimius, consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui videretur [a] mollior, nec esset, dixisset.

[a] L. esse mollior.

Quid tu Egilia mea?
83 [b] *Quando ad me venis cum tua colu, & lana?*
Non pol, inquit, audeo.
84 *Nam me ad famosas vetuit mater accedere.*

[b] L. Quando ad me cum tua colu, & lana venis?

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret, vxorem suam suspendisse se de ficu, Amabò te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cùm in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquàm assedit, rogauit hunc, videretúrne misericordiam mouisse: Ac magnam quidem, inquit; neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, persalsum illud est apud Næuium, Quid ploras pater? mirum ni cantem; condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti: vt, cùm Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio [c] vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, prætor, aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longè aliter, atque sunt, sed acutè, atque concinnè: vt, cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cùm ipse COS. esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas, A.F.P.R. idque diceret esse, Actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, antè factum, pòst relatum: C. Cannius, eques R. cùm Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit, Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia. Quid huic abest, nisi res, & virtus? Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: vt, cùm obiurgauit Albius Granium, quòd, cùm eius tabulis quiddam [d] Albucio probatum videretur, & valde absoluto [e] Scæuola gauderet, neque intelligeret, contra suas tabulas esse iudicatum.

[c] L. vt, cùm ille Siculus.

[d] L. ab Albucio.

[e] L. Scæuula gauderet: non intelligeret &c.

Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, vt, cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, vt mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: Perdam, inquit, vocem, si id fecero: Melius est, inquit, quàm reum. Bellum etiam est, cùm, quid cuique sit consentaneum, dicitur: vt, cùm Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeij, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederétque aduocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure: mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationem, cuius innumerabilia sunt exempla, vel Appij maioris illius, [a] *qui in senatu, cùm ageretur de agris publicis, & de lege Toria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud: erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse; quà lubet, pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit; cùm ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicem tulisset,* [b] *Eiero, inquit: iniquus est; cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum* [c] *eiero, verùm omnibus.* [d] *Ad hoc verò Crasso nihil facetius, cùm læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixisset. Potest fieri, inquit, Sile, vt is, vnde te audisse dicis, iratus dixerit; annuit Silus; potest etiam, vt tu nõ rectè intellexeris; id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret; potest etiam fieri, inquit, vt omnino quod te audisse dicis, nunquam audieris; hoc ita præter expectationem accidit, vt testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius,* 85 [e] *& iocus est familiaris, Sapiens si algebis, tremes; & alia permulta.*

Sæpe etiam facetè concedas aduersario idipsum, quod tibi ille detrahit, vt C. Lælius, cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur: vt M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cùm C. Cento prodijsset, & satis contumeliosè, quid fers Cinciole? quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si vti velis. Sæpe etiam salsè quæ fieri non possunt, optantur: vt M. Lepidus, [f] *cùm, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi* [g] *percontantibus, lentè respondere quod nollent: vt CENS. Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset,* [h] *amicique cùm vociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo respõderet, cur ademtum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus,*

[a] L. qui, cùm ageretur in senatu.

[b] Al. Eiuro, inquit.
[c] Al. eiuro.
[d] L. Hoc verò Crassi nihil facetius: qui, cum læs.

[e] L. et locus est familia. Sapiens, &c.

[f] L. cùm, ceteris se in campo ex.
[g] Al. percunctantibus.
[h] L. amiciq. vociferarentur.

mus, frugalissimus esset: Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. [a] *Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse; nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita sunt: quæ plerunque, vt antè dixi, laudari magis, quàm rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, [8] [6] ipsorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuendus est is, qui iocosè vult dicere, quasi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, vt ad cuiusquemodi genus ridiculi, vultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, vt in te, Crasse,* [b] *hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc* [c] *diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam* [d] *in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo vt satis diu* [e] *te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu* [f] *Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratiùs dicendum, & cogitandum fuit; nam cetera, faciliora sunt, atque ex ijs, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus: cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, vidi atque cognoui: tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam vocari, quæ non habeat vtrunque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, vt, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitioque causæ ita recedam, non vt id me defugere appareat, sed vt totum bono illo ornando, & augendo dissimulatum* [g] *obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maximè tueor, siue plura sunt, siue aliquod vnum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me potissimum partem, quæ maximè commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, vt, si in refellendo ad-*

[a] L. Sed & hæc ipsa.

[b] L. hoc illa quoq. quæ.

[c] L. deuersorio.

[d] L. in Pôtinum deuerteris.

[e] Al. te putes requieuisse.

[f] L. Fabr. mihi auctores, Afric.

[g] Al. antè obruatur.

uersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela; sin nostra faciliùs probari, quàm illa redargui possint: abducere animos à contraria defensione, & ad nostram [a] conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, nõ possum, mihi pro meo iure sumo: Vnum, vt molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam: quod forsitam aliquis iure irriserit; quis enim est, qui id facere nõ possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorq; me, [b] si quæ premat res vehementiùs, ita cedere solere, vt non modò non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere videar: sed adhibere quãdam in dicendo speciem, atq; pompã, & pugnæ similem fugam: consistere verò in meo præsidio, sic vt nõ fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Alterum est illud, [c] quod ego oratori maximè cauendum, & prouidendum puto, quodq; me sollicitare summè solet; non tam vt prosim causis, elaborare soleo, quàm vt nequid obsim: non quin enitendum sit in vtroq;: sed tamen multò est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, vt sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, vnum te in dicendo mihi videri tectissimũ: propriumq; hoc esse laudis tuæ, nihil à te vnquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq; memoria teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusq; plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres. [d] Tum illum mihi respondere memini: cetera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere, quod alienũ esset, & noceret ei, [e] pro quo quisq; diceret. Quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius esse videatur. Dicam equidem, Cæsar, inquit, [f] quid intelligam; sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate [g] quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cuiusdam est ingenij, ac singularis, cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali

faceret

[a] L. coner.

[b] L. siqua.

[c] L. quod ego max. or.

[d] L. Tum mihi ill.

[e] L. pro quo quis diceret.

[f] L. delet hoc totum, quid intelligam. seu, vt habent nonnulli alij libri, qui intelligam.

[g] Al. quidem.

faceret dicendo, obeßétque ei, quem defenderet. Facit enim [a] de se coniecturam: cuius tanta vis ingenij est, vt neminem, nisi consultò, putet, quod contra seipsum sit, dicere; sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia dispuuto. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, [b] pollicitum esse se traditurum; cùm ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, [c] dixisse illum doctorem, vt omnia meminisset: [d] & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ vellet, quàm si meminisse, docuisset. Vidésne, quæ vis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, vt intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, vnquã effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit [8] [7] optabilius obliuisci [e] posse potiùs, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, vidißétue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, nequid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur; orat reus, vrgent aduocati, vt inuehamur, vt malè dicamus, denique vt interrogemus; non moueor, non obtempero, [8] [8] non satisfacio, [f] neq; tamen vllam assequor laudem. Homines enim imperiti faciliùs quod stultè dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hîc quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem, læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus nõ committit, ideò nõ multi, & sæpe cõmittunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut responso, [g] aut rogatu, sermo ille sequitur, Occidit ille, aduersariúmne? immò verò aiunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem sæpissimè video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud, quod suprà dixi, solere me cedere, &, vt planiùs dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cùm id non faciunt alij, versantùrque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocritérne causis nocent, [h] cùm aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant?

[a] Al. ex se.
[b] L. pollicitus esse.
[c] L. dixisse ille doctor.
[d] L. & ei Themistocles resp.
[e] L. potius posse.
[f] V. c. neq. tamen nullã asseq.
[g] Al. aut rogato.
[h] Al. aut cùm

Quid? cùm personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo, inuidiosiora faciunt: quantum est in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibúsque iucundos sine vlla præmunitione orationis acerbiùs, & contumeliosiùs inuehare, nónne abs te iudices abalienes? Quid, si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice vno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid, si, cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego [a] non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimiùm patiens & lentus existimor: vt cùm te ipsum, Sulpici, obiurgabam, quòd [8] [9] ministratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiam illud assequor, vt, si quis mihi malè dicat, petulans, aut planè insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturúsue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab vsu iudiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpiùs,) si possim, vt boni aliquid efficiam dicendo: sin id minùs, vt certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem, collocationémque rerum ac locorũ. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rem exponamus, pòst vt eam probemus, nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis; deinde vt concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt verò statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa, dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita leuia sunt, vt contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, vt insit in ijs aliquid vitij: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, vt cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt vtilia, atque firma, [b] si ea tamen, (vt sæpe fit) valde multa sunt: ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cùm colligo argumenta causarũ, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, [c] quod sæpe iam dixi, [d] tribus rebus omneis ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo, vna ex tribus his

[a] Al, non quòd.

[b] L. si tamen ea.

[c] Al. vt sæpè iam d.

[d] L. tribus rebus homines.

his rebus res præ nobis est ferenda, vt nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paulò pòst pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, vt ad eorum menteis, [a] apud quos agetur mouendas, permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, 9 ° persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimùm, quanquam maximè proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: [b] digredi tamen ab eo, quod proposueris, [c] atque agas, permouendorum animorũ causa, sæpe vtile est. Itaq; [d] vel narratione exposita, sæpe datur ad commouendos animos [e] digrediẽdi locis, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrarijs refutatis, vel vtroq; loco, vel omnibus, 9 1 si habet eam causa dignitatem, [f] atq; copiam, [g] rectè id fieri potest: 9 2 eæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atq; plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi [h] digressionem, vt his locis uti liceat, quibus animorũ impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atq; etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, vt in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, vt eorum expectationi, qui audiunt, quàm celerrimè [i] occurratur: cui si initiò satisfactum non sit, multò plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim, vt dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo vt in oratore optimus quisque, sic & in oratione, firmissimum quodque sit primum; dum illud tamen in vtroque teneatur, [k] vt ea, quæ excellant, seruentur etiam ad perorandum: [l] si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediã turbam, atq; in gregem [m] conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum deniq; id, quod primum est dicendum, [n] postremò soleo cogitare, quo vtar exordio. Nam si quandò id primum inuenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune. Principia autẽ dicendi semper cùm accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo [o] admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet [p] ad dicendũ surgere, vt, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idẽ, cùm

a L. apud quos agitur.

b L. degredi t.

c L. quodq. agas.

d L. vel re narrata, atq. exposita.

e L. degrediendi.

f Al. eamq. copiam.

g L. rectè vt fieri possit: eæq.

h L. degressionem, vt h.

i V.c. succurratur. & ita L.

k L. vt ea, quæ æquè excellant,

l L. si qua erunt m.

m V.c. coniciantur.

n L. postremum.

o Al. demirari soleo non eq. L. mirari soleo. &c.

p L. surgere ad dicendũ.

brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, vnde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, vt & venustati vel maximè seruiant, [a] *& reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi, vehemens, & pugnax non saepe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitae certamine,* [b] *quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur:* 9 3 *quantò hoc magis in oratione expectandum est, in qua non vis potiùs,* [c] *sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se vniuersum profundat, & quod totum repente euolet; sic omnia, quae fiunt, quaeque aguntur acerrimè, lenioribus principijs natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis visceribus causae sumēda sunt; idcircò tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit vtendum; sic & facilè reperietur. Sumentur enim ex ijs rebus,* [d] *quae erunt vberrimae vel in argumentis, vel in ijs partibus, ad quas dixi* [e] *digredi saepe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cùm erunt paene ex intima defensione* [f] *deprōtae, & apparebit eas non modò non esse communeis, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quae tum agatur,* [g] *defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agetur, significationem habere debebit,* [h] *aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, vt aedibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia pro portione rerum praeponere.* [i] *Itaque in paruis, atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed cùm erit vtendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur,* 9 4 *sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quae significent virum bonum, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum, quae valeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis,* [k] *si infanda, si praeter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quae restitui, sanarique non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, vt beneuolos, beneque existimanteis efficiamus: quod agendo efficitur meliùs, quàm rogando;* [l] *est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum commonent Graeci vt principiò faciamus iudicem, & docilem: quae sunt vtilia: sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam*

[a] L. & in reliquum virib. s.
[b] Fort. in quo ferro decern.
[c] Ita v. c. al. quàm del.
[d] Al. quae sunt vb.
[e] L. degredi.
[f] L. depromta, & apparebit ea non modò non esse communia nec, &c.
[g] L. effloruisse.
[h] L. aut aditum ad causam, & communitionem.
[i] V. c. in paruis, atq. in frequentib.
[k] Al. si nefanda.
[l] L. Et id quidem in totā.

etiam in principijs, quòd & attenti tum maximè sunt, cùm omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. Illustriora enim sunt, quae in principijs, quàm quae in medijs causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, 9 5 qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio [a] explicari non oportebit, sed tantùm impelli primò iudicem leuiter, vt iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, vt non tanquam citharoedi procemium affictum aliquod, sed cohaerens cùm omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, [b] vt audientiam sibi fieri velle videantur. Atque eiusmodi illa [c] prolusio debet esse, non vt Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur: sed vt ipsis sententijs, quibus [d] proluserunt vel pugnare possint. Narrare verò rem quòd breuiter iubent, si breuitas appellanda est, cùm verbum nullum [e] redundet, breuis est L. Crassi oratio; si tum est breuitas, cùm tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: saepe obest vel maximè in narrando, non solùm quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quae narrationis est maxima vt iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, 9 6 [f] tollit: videlicet illa, Nam is postquàm excessit ex ephebis, quàm longa est narratio? Mores adolescentis ipsius, & seruilis percontatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua peruariè, iucundéque narrantur. Quòd si hanc breuitatem quaesisset,

Effertur, imus, ad sepulcrum venimus.

In ignem posita est, [g] in his ferè decem versiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est, ita, vt non breuitati seruitum sit, sed magis venustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, In ignem posita est, tamen res tota cognosci facilè potuisset. Sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: [h] & est probabilius, quod gestum esse dicas, cùm quemadmodum actum sit, exponas: & multò apertius ad intelligendum est, 9 7 [i] si sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, [k] quàm ceteras: sed hoc magis in hac elaborandum est, quòd & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando, [l] & maiore periculo haec pars orationis obscura est, quàm ceterae: vel

[a] Al. explicare.
[b] L. vt audientiam fieri sibi v.
[c] Al. praelusio esse debet.
[d] Al. praeluserunt.
[e] L. redundat.
[f] L. tollit, videant illã.
[g] L. delet hoc totum in his ferè.
[h] L. & est probabilius, si quod gestũ esse dicas, quemad.
[i] L. si hic cõsistitur aliquandiu ac non.
[k] L. quàm ceteras orationis parteis: sed.
[l] L. & maiore etiam periculo h.

vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscuriùs, tantùm id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam [a] obcæcat orationem: vel quòd alia possis, semel si obscuriùs dixeris dicere alio loco planiùs: narrationis vnus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis vsitatis, si ordine temporum [b] conseruato, si non interruptè narrabitur. Sed quando vtendum sit, aut non sit narratione, id est consilij; néque enim si nota res est, [c] nec si dubium sit, quid gestum sit, [d] narrari oportet, nec si aduersarius [e] narrauit, nisi si refellemus: [f] ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contráque nos erunt, acriter persequamur, [g] & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia, fieri putat, vt causæ noceamus, accidat; nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contrà, demonstrata res sit, quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur vt causa ponatur: in quo videndum est, quid in controuersiam veniat. [h] Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniunctè, & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis; námque vna in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem valet; ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit; sed quia néque reprehendi quæ contrà dicuntur possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & vtilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniáque cùm superioribus orationis locis, tum maximè extremo ad menteis iudicum quàm maximè permouendas, & ad vtilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. Neque sanè iam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia, sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere aliquid, grauissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus: & honesti, [i] & diserti, vt mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atq; hæc in senatu minore apparatu agẽda sunt. Sapiens enim est consiliũ, multisq; alijs dicendi relinquendus locus: vitanda etiam [k] ingenij, ostentatiónisque suspicio. Concio capit omnem vim orationis, & grauitatem, varietatémque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas; nam qui vtilitatem putat, non, quid maximè velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tã clara ciuitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit vtilitas ple-

[a] Al. excæcat.
[b] L. seruato.
[c] L. nec dubium, quid
[d] Al. narrare.
[e] L. iam narrauit, nisi si ref.
[f] L. ac, si quando erit narrandum, videndum, ne illa, quæ, &c.
[g] L. & vt quicquid poterit, d.
[h] Al. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncta & infirm. & ita Rob. Steph. editione prima.
[i] L. ac diserti.
[k] L. ingenij ostentationis suspicio.

plerumque cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias, aut in illo est, vtrum sit vtilius: aut etiam cùm id conuenit, certatur vtrùm honestati potiùs, an vtilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui vtilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidij, militum, [a] *vtilitates ceterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur, itémque incommoda* [b] *contrariorum. Qui ad dignitatem* [c] *impellet, maiorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, vtilitatem ex laude nasci defendet, sempérque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quídque etiam sit necesse, aut non sit, in vtraque re maximè est quærendum. Inciditur enim* [d] *omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus alijs, is plurimum vidit. Ad consilium autem de rep. dandum, caput est, nosse remp; ad dicendum verò probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoq; orationis* [e] *est sæpe mutandum, & quãquam vna ferè vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoq; dicendi grauius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur: maximáq; pars oratinis admouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, vt, quia maxima quasi oratori* [f] *scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, vt, quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator,* [g] *nisi multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cùm sint populares multi, varijq; lapsus, vitanda est acclamatio aduersa populi, quæ* [h] *aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè,* [i] *si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur, aut hominum offensione, vel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hísque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum obiurgatio, si est auctoritas: tum* [k] *admonitio, quasi lenior obiurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquã vtile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictũ nec sine dignitate, &*

cum

[a] L. non agnoscit vocem vtilitates.
[b] L. contariarum.
[c] L. impellit.
[d] L. omnis deliberatio.
[e] L. sæpe est m.
[f] V. c. scæna.
[g] Al. sine multit.
[h] Al. aut oratoris peccato aliquo.
[i] Al. si quo
[k] L. monitio.

cùm lepôre. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo à tristitia, & sæpe [a] *acerbitate, commodè ac breuiter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, vt potui, vobis, in vtróque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quáque omnino in causis ratione versari.* 100 [b] *Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initiò quasi à præceptis nostris secreueram,* [c] *sed & quia multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudationibus non ita multùm vti solceremus totum hunc segregabam locum.* [d] *Ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm vtilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliíque laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro vtimur, aut testimonij breuitatem habent nudam átq; inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem,* 101 *quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est vtendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum;* [e] *velut P. Tuberoni Africanum auunculum laudandi scripsit C. Lælius, vel vt nosmetipsi, ornandi causa. Græcorum more, si quos velimus, laudare* [f] *possimus: sit à nobis quóq; tractatus* [g] *is locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, diuitiæ,* [h] *ceteráque, quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem: quæ deberi virtuti vni putatur: sed tamen quòd ipsa virtus in earum rerum vsu, ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ, vt opes, & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plureis parteis, quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis,* [i] *qui eas in se habent, quàm generi hominum, fructuosæ putantur; sapientia & magnitudo animi* 102 *qua omnes res humanæ* [k] *geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædã ingenij, & ipsa eloquentia,* 103 *admirationis*

habet

[a] L. ab acerbitate.
[b] L. Nec illud tertium genus est dif.
[c] L. sed quia & multa sunt or. g.
[d] L. ipsi enim Græci legendi, qui magis del.
[e] L. vel vt
[f] L. possumus.
[g] L. etiam hic locus.
[h] L. cetera, quæ f.
[i] L. qui eas habent.
[k] L. non agnoscit verbum geruntur.

habet non minùs, iucunditatis minùs. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera virtutum. 104 [a] Feriunt enim aureis hominum, cùm illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudata. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itémque in ceteris res gestæ ad cuiusq; virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent vberrimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique [b] virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus [c] sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta [d] virtutis præmia, res gestæ, iudicijs hominum comprobatæ: in quibus etiam fœlicitatem ipsam, deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares; neque enim paruæ, neque vsitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus viris comparatio, in laudatione, præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter vsum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm vt hoc videritis [e] si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi præcepta contrarijs ex vitijs sumenda esse perspicuum est; simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè, & copiosè laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, [f] satis insigniter, atque asperè posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est vtendum in omni genere causarum. Habetis, de inueniendis rebus, disponendísque quid sentiam; adiungam etiam de memoria, vt labore Crassum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, [g] nisi ea, quibus rebus hæc exornentur. Perge verò, inquit Crassus; libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandóque euolutum illis integumentis dissimu-

[a] Al. feriunt enim aures hom. cùm illa, quæ iuc. & gr. tum etiam illa, q. m. s. in v. laudari. & ita c. vet.

[b] L. viri præstantis virtus videtur esse, quæ.

[c] Fort. patienter. Al. fortiter.

[d] L. virtuti.

[e] L. si laudationes in oratoris essent off.

[f] L. satis insignitè.

[g] L. nisi ea, quibus hæc exorn.

dissimulationis tuæ, nudatúmque perspicio : & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, éstque mihi gratum. Iam istuc [a] *quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo; sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, vt ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, vt obliuionis artem, quàm memoriæ, malim : gratiámq; habeo* [b] *Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cùm cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissétque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse;* [c] *se dimidium eius ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum : reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur : Paulò pòst esse ferunt nuntiatum Simonidi, vt prodiret : iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent : surrexisse illum* [d] *ipsum, prodisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclaue illud, vbi epularetur Scopas, concidisse : ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse; quos cùm humare vellent sui, neq; possent obtritos* [e] *internoscere vllo modo : Simonides dicitur ex eo quòd meminisset, quo eorum loco quisq;* [f] *cubuisset, demonstrator vniuscuiusq; sepeliẽdi fuisse. Hac tum re admonitus, inuenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque ijs, qui hanc partẽ ingenij exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent,* 105 *effingenda animo, atque in his locis collocanda : sic fore, vt ordinem rerum, locorum ordo conseruaret : res autem ipsas rerum effigies notaret, atque vt locis pro cera, simulacris pro literis vteremur. Quæ sit autem oratori memoriæ fructus, quanta vtilitas, quanta vis, quid me attinet dicere ? Tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris ? Omneis fixas esse in animo sententias ? Omnem descriptum verborum apparatum ? Ita audire vel eum, vnde dicas, vel eum, cui respondendum sit, vt illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videantur inscribere ? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi* [g] *sunt, quid responderint, quid supersit : ijdémque multa ex alijs causis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni, naturam esse principem, sicut eorum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium : sed hæc ars tota dicendi, siue artis* [h] *imago quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non vt totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat*

[a] Al. quantum tibi rel.

[b] L. Simonidi illi Ceio.

[c] L. se dimidium eius, quod pactus esset, ei pro. Al. se ei dimidium eius, quod pact. esset, pro illo, &c.

[d] L. delet, ipsum.

[e] L. vllo modo internoscere.

[f] L. recubuisset.

[g] L. sint.

[h] L. imago quædam & similitudo est, h.

riat

riat & procreet: verùm vt ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, vt, non dispositis, notatisque rebus, ordinem verborum, [a] aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, vt nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuênit, ea maximè [b] animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, vt res cæcas, & ab adspectus iudicio remotas [c] conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, vt ea, quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, [d] sicut omnibus, quæ sub adspectum veniunt, sedes opus est; etenim corpus intelligi sine loco non potest; quare ne in re nota, & peruulgata multus & insolens sim, locis est vtendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis. 106 Imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, [e] quæ occurrere, celeritérque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, 107 [f] & similium verborum conseruata & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione & modo, formarum varietate locis distinguentis. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginũ varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli connectunt membra orationis; quæ formari similitudine nulla possunt; eorũ fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper vtamur. Rerũ memoria, propria est oratoris; eam singulis personis bene positis notare possimus, vt sententias imaginibus, ordinẽ locis cõprehendamus. Neque verũ est; quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriã imaginum pondere, & obscurari etiam id, [g] quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem: in Asia, quem viuere hodie aiunt, [h] Sceptium Metrodorum, quorum vterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis vtinam non impudentis, illud quidem certè non nimis verecundi; qui quidem cùm te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim; nam istorum ætas minus

[a] Al. atq. sentent.

[b] Al. animis affigi nostris.

[c] V.c. & nonnulli vulg. confirmatio, non placet.

[d] Al. sicut omnib. rebus quæ sub adspectum veniunt memoria nostra mouetur, atq. excitatur: sed locis opus est.

[e] L. quæ celeriter occurrere celeritérq. perc.

[f] L. & similium verborũ conuersa, & imm.

[g] V.c. quòd per se natura ipsa ten. p. Al. quod per se tenere p.

[h] L. Scepsiũ.

minùs me fortasse mouere debuit; sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verò, inquit Catulus (etenim pro me hoc, 108 *& pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiam: & cùm humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam.* [a] *Equidem hoc me assecutum puto, quòd magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum alijs semper admirari solebam, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas; nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & vndique collegisse, vsúque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eò minùs eloquentiam tuam,* [b] *& multò magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quòd semper statui,* 109 *neminem* [c] *sapientiæ laudem, & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, vt tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, adimere, inquit,* [d] *omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulò sciebam vel prudentiùs, vel inuitiùs (nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosiùs) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem, & censorium? Eadem nostra causa est. An ætatem afferet? Quadriennio minor est.* [e] *An se nescire? Quæ ego serò, quæ cursim arripui,* 110 [f] *quæ succisiuis operis, (vt aiunt) iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit; etenim me dicentem qui audierit, nemo vnquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verò, amicissimi homines, quod sentio; sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe?* [g] *Immò nonnunquam (sæpe enim quî potui, qui puer in foro venerim, neque inde vnquam diutiùs, quàm quæstor* [h] *afuerim?) Sed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cùm essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum* [i] *Sceptium Metrodorum, cùm de his ipsis rebus disputaret; neque verò mihi quisquam copiosiùs vnquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere*

[a] L. Equidem etiam hoc me ass.
[b] L. sed multò.
[c] L. sapientiæ, & eloquentiæ laudem, s.
[d] Al. omnem excusationẽ.
[e] L. An se hæc nescire?
[f] L. quæ subcisiuis oper. & ita v.c.
[g] Al. immò verò n.
[h] Lib. vulg. abfuerim
[i] L. Scepsium

genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus; quod si esset, aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, [a] vti ego grauarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primùm quis Antonio permisit, inquit, vt & parteis faceret, & vtram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm valde libenter audirem, mihi coniunctè est visus de vtraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia [b] nomen ipsum inuênit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius: tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid quòd dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum: nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta videns, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, nequid Catulus attulerit religionis; opus hoc censorium est; id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, vt vultis; sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mauultis. Omnes se vel statim, si ipse post meridiem mallet, quamprimùm tamen audire velle dixerunt.

[a] Al. vt ego eo grauarer.

[b] L. nomen suum inuênit.

M. T. CICERONIS DE ORATORE, LIBER III.

NSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam, molestiámque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. Vt enim Romam redijt extremo [a] *scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndum sibi aliud esse consilium: illo senatu se remp.* [b] *gerere non posse: manè idibus* [c] *septembris & ille, & senatus frequens, vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd COS. in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus.* [d] *Hîc, vt sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratiùs dixisset, semper ferè contigisset, vt nunquam dixisse meliùs putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. Deplorauit enim casum, atque orbitatem senatus: cuius ordinis à COS. qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si, cùm suis consilijs remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. Hîc cùm homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faceis admouißet: non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere, Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitùs* [e] *dicta efferebantur, cùm sibi illum COS. esse negaret, cui senator ipse non esset.* An tu, cùm omnem auctoritatem vniuersi ordinis [f] propugnare putares, eámque in conspectu populi R. concideres, me his pignoribus [g] existimas posse terreri? [i] non tibi illa sunt cædenda, [h] si Crassum vis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua: qua vel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. *Permulta tum vehemen-*

[a] Al. scænicorum ludorum.
[b] Al. regere.
[c] L. septembrib. & ita v. c.
[d] L. Hic sæpe inter homines sap.
[e] Al. dicta esse ferebantur.
[f] L. pro pignore put.
[g] Fort. existimabas.
[h] V. c. si L. Crassum.

vehementissima contentione animi, ingenij, virium, ab eo dicta esse cõstabat: sententiamq́ eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis, & grauissimis verbis, ² vt populo R. satisfieret, nunquã senatus neq́ consilium reip. neq́ fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis exstat) scribendo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis vox, & oratio, quam quasi [a] expectantes, post eius interitum veniebamus in curiam, vt vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namq́ tum latus ei dicenti condoluisse: sudoremq́ multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum redijt, [b] dieq́ septimo est lateris dolore cõsumtus. O fallacem hominũ spem, fragilemq́ fortunam, & inaneis nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ³ sed ij tamen remp. casus secuti sunt, vt mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non [c] exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multùm omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemq́ fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, [d] atque eis ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cùm horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremùm ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Qu. Catulum, virum omni laude præstantem, cùm sibi non incolumem fortunam, [e] sed exsulium & fugam deprecaretur, esse coactum, vt vita se ipse priuaret. Iam M. Antonij in his ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissimè COS. defenderat, quæque CENS. [f] imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. Neque verò longè ab eo C. Iulij caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit, vt ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum rep.

[a] L. respectantes.

[b] L. diéque septimo lateris dolore cõsumtus est.

[c] L. exsilium seu exsulium.

[d] L. atque eis ferè ipsis.

[e] Al. exsiliũ.

[f] V. c. imperatoris manub.

pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum [a] esse vidit: cui, mærori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribileis, miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ [b] flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, & pœna temeritatis non sine magno reip. malo constituta. Ego verò te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror; nam tibi aut pro virtute animi, constantiáque tua ciuilis ferri [c] subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset, neque solùm tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cædem, bonorum victoria mærori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus antè dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in remp. incredibilem, & singularem, pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua, vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, támque præcipiteis casus clarissimorum hominum, atque optimorũ virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc [d] iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestijs iucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermonémque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum, memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitámque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, [e] in quibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquã illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddã de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus non à te quidem, qui nobis [f] summa omnia tribuis, sed à ceteris, qui hæc in manus sument, vt maius quiddam de L. Crasso, quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim [g] qui ipsi sermoni nõ interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodò locos, ac sententias huius disputationis tradidisset,

[a] L. delet esse.

[b] V. c. flamã.

[c] L. fuit subeunda.

[d] L. iam neque integra nob. & ita v. c.

[e] Al. in quibus omnib. ferè.

[f] L. omnia summa.

[g] Al. qui ipsius sermoni, &c. & ita v. c. non probo.

dixisset, quo in genere orationis vtrumque oratorem cognoueramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum [a] fuisse pleniorem putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus est: is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. Nam fuit vterque (vt exposui antea) cùm studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, vt neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululùmque requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum, Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, séseque, qui vultum eius, cùm ei dicendum esset, obtutúmq; oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, [b] cùm dedita opera, quiescentibus alijs, in eam exhedram venisset, in qua Crassus lectulo posito, recubuisset: cúmque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumtas. Deinde cùm omnes, inclinato iam [c] in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum; Quid est, Crasse, inquit Iulius, imúsne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, [d] vt vobis hoc præsertim munus putem diutiùs posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silua placet? Est enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus; etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cùm placuisset idē ceteris, in siluam venitur, & ibi magna cum audiendi expectatione [e] considitur. Tum Crassus, Cùm auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, [f] cùm sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, vt explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cùm omnis ex re, atque verbis constet oratio: 4 neque verba sedem habere possunt, si rē subtraxeris, neque res lumen, si verba semoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multò etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: 5 qui omnia hæc, quæ suprà & subter, vnum esse, & vna vi, atque vna consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, [g] quod aut auulsum à ceteris per seipsum constare, aut quo cetera si careant, vim suam, atq; æternitatem conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio videtur, quàm vt hominum possit sensu, aut

[a] L. pleniorem fuisse.

[b] L. tum dedita opera, quiescentibus alijs, in eam exhedram venisse, in q.

[c] L. in pomeridianum temp.

[d] Al. vt vobis præsertim h.m. put. me diut. p. deb.

[e] L. considetur.

[f] Fort. cùm sibi ea, quæ.

[g] Fort. aut quod auulsum à cet.

cogitatione comprehendi; est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarū, & humanarum artium vno quodam societatis vinculo contineri; vbi enim perspecta vis est rationis eius, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidem omnium quasi consensus doctrinarum, consentúsque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam vt id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego [a] hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis, regionésue delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue vt impellat homines, siue vt doceat, siue vt deterreat, siue vt concitet, siue vt [b] reflectat, siue vt incendat, siue vt leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, [6] riuis est diducta oratio, non fontibus: &, quocunque ingreditur, eodem est instructu, ornatúque comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modò vulgi, verumetiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs diuulsa, & quasi discerpta contrectant: & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententijs verba seiungunt, quorum sine interitu [c] fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neque verborum ornatum inueniri posse [7] [d] non partitis, expreßisque sententijs, neque esse vllam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breuiter, quid sentiam de vniuerso genere dicendi. Natura nulla est (vt mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimileis inter se, quæ tamen consimili laude dignētur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectaut, tamen ita sunt varia sæpe, vt id, quod proximum audias, iucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnum sensum dissimili genere delectent, [e] & reliquos sensus voluptates oblectent dispares, vt sit difficile iudicium excellentis maximè suauitatis. [f] At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad arteis. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt: sed ita tamen, vt neminem sui velis esse dissimile. Vna est ars, ratioq; picturæ, dissi-

[a] L. hesterno.

[b] Al. inflectat.

[c] Al. neutrū fieri.

[d] L, non repertis, expr.

[e] L. & reliquos sensus singulos singulæ voluptates oblectant disp.

[f] L, Atque hoc idem q.

dissimillimique tamen inter se [a] *Zeusis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quãtò admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iisdem sententiis, verbísque, versetur, summas habet dissimilitudines,* [b] *non sic, vt alij vituperandi sint, sed vt ij, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poætis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese, Ennius, Pacuuius, Acciúsque dissimiles: quàm apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides,* [8] [c] *quanquã omnibus, par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia, atque naturas. Suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, vim Demosthenes habuit; quis eorũ nõ egregius? tamẽ quis cuiusquã nisi sui similis? Grauitatẽ Africanus, lenitatẽ Lælius, asperitatẽ Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum, quis horum non princeps temporibus illis fuit?* [9] *& suo tamen quisq; in genere princeps. Sed quid ego vetera conquirã, cùm mihi liceat vti præsentibus exemplis, atq; viuis? Quid iucundius auribus nostris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, vt Latinè loqui pæne solus videatur: sic autem grauis, vt in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nónne nouam quandã rationẽ attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis vnquã res, præter hunc, tragicas pæne comicè, tristeis remissè, seueras hilarè, forenseis scenica propè venustate tractauit: atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur,* [d] *nec grauitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales Sulpicius & Cotta; quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptísque verbis: hæret in causa semper: &, quid iudici probandum sit, cùm acutissimè vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem, orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea grauitate & copia est, vt vnus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur. Ad nosmetipsos iam reuertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, vt hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur) quid tam dissimile, quam* ego

[a] L. Zeuxis.

[b] L. non sic, vt alij laudandi, alij vitup.

[c] L. quanque omnibus.

[d] L. neque grauitas f.

ego in dicendo, & Antonius? cùm ille is sit orator, vt nihil eo possit esse præstantius: [a] *ego autē, quanquàm memet mei pænitet, cum hoc maximè tamen in comparatione coniungar. Videtísne, genus hoc quod sit Antonij? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitū, & ex omni parte causæ sæptum, acre, acutū, enucleatum, in vnaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicunque in dicendo simus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab huius multùm genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd minimè sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus vestigijs primùm institi, in ijs ferè soleo perorare: & quòd aliquantò me maior* [b] *in verbis, & in sententijs eligendis, quàm eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulò obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse videatur. Quòd si in nobis, qui adsumus,* [c] *tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè meliùs à deteriore, facultate magis, quàm genere, distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui vbique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus?* [d] *nùmne fore, vt, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se discrepant, ijsdem præceptis,* [e] *atque in vna institutione formari. Quod non est ita: diligentissiméque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò sua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos dissimileis inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est vel maximè insigne illud exemplum (vt ceteras arteis omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frænis vti solere; álterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem, incitabat. Neque eos simileis effecit inter se, sed tantùm alteri affinxit, de altero limauit* [f] *vt id confirmaret in vtroque, quod vtriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, vt, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrûm studiū, & ad genus id, quod quisq; vestrûm in dicēdo probaret,* adhæ-

[a] L. ego, quanquam memet mei pœnit. cum hoc m. t. in comp. conjungor.

[b] L. in verbis, quàm in sententijs eligendis labor, &c.

[c] Fort. tantæ sunt dissimilitudines.

[d] L. nonne fore, vt.

[e] L. atque vna.

[f] L. vt id conformaret in vtr. & ita q. v. c. alij, confirmaret, vt L. vulg.

adhærescerent; id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione pòst videro) quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad id, quodcunque agetur, aptè, congruentérque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbritror expectari à me, [12] puri, dilucidique sermonis; neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: [a] nec sperare, qui Latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum: néque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quę cogitationem habent facilem, vsum necessarium; nam alterum traditur literis, doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, vt intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, vt tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis; sunt enim illi veteres, qui [b] ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: [c] quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latinè. Neque tamen erit vtendum [d] verbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non vtitur, nisi quando ornandi causa, parcè, quod ostendam: sed vsitatis ita poterit vti, lectissimis vt [e] vtatur is, qui in veteribus erit scriptis studiosè, & multùm volutatus. Atque, vt Latinè loquamur, non solùm videndum est, vt & verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, vt nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidiùs, nolo obscurari negligentiùs: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi anhelata grauiùs; nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox [f] vt muliebris, aut quasi extra modū absona, atquæ absurda; est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videatur grauitate linguæ, sonóque vocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus [13] sonus & suauitas ista delectat, omitto verborum, quanquam est caput, verùm id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi,

[a] L. nec speramus. qui L.

[b] L. nondum ornare.

[c] L. quorum sermoni ass.

[d] Al. ijs verbis.

[e] Al. vtatur ijs.

[f] Al. atque muliebris.

legendi, & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, vt apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone, huius est verbis maximè propria. Athenis iam diu doctrina ipsorum Atheniensium interijt, domicilium tantùm in illa vrbe remanet studiorum quibus vacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine vrbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non verbis sed sono vocis, nec tam bene quàm suauiter loquendo, facilè superabit. Nostri minus student literis, quàm Latini; tamen ex istis, quos nostis, vrbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, [14] *Q. Valerius Soranum, lenitate vocis, atque ipso oris pressu, & sono facilè vincat. Quare cùm sit quædam certa vox Romani generis, vrbísque propria,* [15] *in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur: néque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio socrum meam Læliam (faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, vt Plautum mihi, aut Næuium videar audire, sono ipso vocis ita recto, & simplici est,* [16] *vt nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutũ esse eius patrẽ iudico, sic maiores, non asperè, vt ille, quẽ dixi non fastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè, & æquabiliter & leniter. Quare Cotta noster cuius tu illa lata, Sulpici, nonnunquã imitaris, vt iota literam tollas, & e, plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores* [a] *vidêris imitari. Hìc cum arrisisset ipse Sulpicius. Sic agam vobiscum, inquit Crassus, vt, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitijs audiatis. Vtinam quidem, inquit ille; id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (vt arbitror) hìc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te similimum dixit sibi* [b] *videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, vt ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur? Ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo,* [c] *ne meipsum irrideam; sunt autem mea multò & plura, & maiora, quàm dicis; quæ autem sunt, aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, si qui me fortè locus admonuerit, cõmonebo. Prętereamus igitur pręcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio literarum, alia aut consuetudo sermonis quotidiani ac do-*

[a] Al. videtur.

[b] L. videri. Tu verò, inquit ille, quoniam mo. idem, vt ea, q. in. m. e. imitaremur ex q.

[c] Al. ne meipsa ira.

domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poëtarum. Neque verò in illo altero diutiùs commoremur, vt disputemus, quibus rebus assequi possimus, vt ea, quæ dicamus, intelligantur: Latinè scilicet dicendo, verbis vsitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volemus sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine; quid multa? Tam facilis est tota res, vt mihi per mirum sæpe videatur, cùm difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, vt non desideres planiùs dici. Easdem res autem simulac [a] Fusius, vt vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo; ita confusa est [b] oratio, ita perturbata, nihil vt sit primùm, nihil vt secundum: tantaque insolentia, ac turba verborum, vt oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras [c] afferat, atque vt quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem certè maioribus, molesta & [d] putida videri, ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, 18 [e] cùm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conijcio) 19 relictis vt rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo [f] percucurri, vel potius pæne præterij, Latinè loquendi, planéq; dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam est oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: néq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant; nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, vt, qui adessent, intelligerent, quid diceret, sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? Quem stupefacti dicentem intuentur? In quo exclamant? Quem deum, vt ita dicam, inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus & verbis [g] dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque [h] conficiunt; id est, quod dico ornatè. [i] Qui idem ita moderantur, vt rerum, vt personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego

[a] Al. Fufius.
[b] Al. omnis oratio.
[c] Al. offerat.
[d] φορτικα.
[e] L. quàm alias res agamus.
[f] L. percurri, & ita v.c.
[g] Fort. dicit.
[h] Fort. conficit.
[i] L. Qui hoc idem ita m.

ego aptum & congruens [a] nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc se vidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentia solis esse tribuendum. Quare omneis istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. [b] Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia vna quædam de summis virtutibus: quanquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia, formosa & illustris, sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic verbis explicat, vt eo, [c] quod audiunt, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quò maior est, [d] hoc est magis probitate iungenda summáque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam cogitandi, pronuntiandíque rationem, vímque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant; hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atq; otium secuti, vt Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plureis, quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque, vt ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multò plura quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs vberrimis affluentes, curanda sibi esse, [e] ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magistra: néque disiuncti doctores, sed ijdem erant viuendi præceptores, atque dicendi: vt ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Sed vt homines [f] labore assiduo, & quotidiano assueti, cùm tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut voluntate sua

[a] L. nominio.
[b] L. Vero enim.
[c] L. qui audiant.
[d] Fort. cum probitate iungenda. s. Al. Probitati iung.
[e] L. & quærenda.
[f] L. labori assiduo, & q.

sua feriati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, vt dialectici, nouum sibi ipsi studium, ludúmque [a] [1] pepererunt, atque in ijs artibus, quæ repertæ sunt, vt puerorum menteis ad humanitatem fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas consumserunt. Sed quòd erant quidam, ijque multi, qui aut in repub. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendíque sapientiam, florerent, vt Themistocles, vt Pericles, vt Theramenes, aut, qui minùs [a] ipsi in repub. versarentur, sed huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, vt Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cùm ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, & à negotijs, animi quodam iudicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atq; contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiúsque iudicio Græciæ, cùm prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cúnque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. [b] Is qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, [c] cùm nomine appellarentur vno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapientérque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re cohærenteis, disputationibus suis separauit: cuius ingenium, variósq; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc [d] discidium illud extitit quasi linguæ, atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, vt alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam, cùm essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius varijs, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multùm disiunctæ, & dispares, cùm tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur: Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quē illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille, & eius posteri simpliciter defenderāt: ij, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant: [e] Eretricorum, Herilliorum, Megaricorū, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi,

[a] L. ipsi quidem in rep.

[b] L. Hic ijs, qui hæc, q.

[c] L. cùm appellarentur vno nomine.

[d] Al. lib. vulg. dissidium ill.

[e] L. Eretriacorum.

vi, & disputationibus sunt iamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atq; eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis; non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter, & delicatè, nos auocat à nostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, 2 2 2 ac præsertim à repub. Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori coniuncta maximè. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus; sunt enim & boni viri, &, quoniam sibi ita videntur, beati; tantúmque eos admoneamus, vt illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quòd negant versari in rep. esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: [b] atque hanc ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: 2 3 sed vtrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valdè abhorreat: [c] vel quòd omneis, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hosteis, insanos esse dicunt: neq; tamen quenquam esse sapientem; valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut vllum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum: sed, vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum [d] attamen eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potiùs gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij: verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam vnquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quanquam Academicorum nomen est vnum, sententiæ duæ. Nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, quæ vnà audierat Platonem, [e] magnopere dissensit, copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex varijs Platonis libris, sermonibúsque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam

vsum

[a] L. hæc præsertim rep.

[b] Lib. vulg. atq. hanc ab ijs hab. gr. mendosè.

[c] L. & quod omneis.

[d] L. ac tandem.

[e] Fort. magnopere dissenserunt.

vsum lepôre dicendi, aspernatum esse omne animi, sensúsque iudicium, primúmque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia [a] *emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendíque copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum* [b] *Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Qu. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, vt ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientum iugo, sunt doctrinarum facta* [c] *diuortia, vt philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, cum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessariò, aut non eo nomine vsurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, vt debuerit, ac licuerit: &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multò tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, & vberiùs explicauit Antonius: sed, si his contenti estis, atque ijs etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingenti quodam oratorem immensóque campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis, &, si illam præclaram, & eximiam* [d] *speciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namq; (vt antè dixi) veteres illi vsq;* [e] *ad Isocratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempub. pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant:* [f] *posteà dissociati (vt exposui) à Socrate, deserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur:* [g] *ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, vt pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem treis viros epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorum epulare sacrificium*

[a] L. manauit, & ita v. c.

[b] L. Scæuulam.

[c] L. deuortia.

[d] L. oratoris perfecti speciem.

[e] L. ad Socratem.

[f] L. posteà, dissociatis (vt exposui) à Socrate disertis.

[g] Fort. cùm ex codẽ fonte promisc. haurire possent, si man.

ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici à ſe cauſarum actores à communi philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent. Quæ cùm ita ſint [a] paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea, quæ dicam, non de memet ipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui cùm ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenij tantùm, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, [b] perinde, vt dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omniũ maturiſſimè ad publicas cauſas acceſſerim, 2 4 annóſque natus [c] vnum & viginti nobiliſſimum hominem, & eloquentiſſimum, in iudicium vocarim: cui diſciplina, fuerit forum: magiſter, vſus, & leges, & inſtituta populi R. móſque maiorum. Paulùm, ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtaui, quæſtor in Aſia cùm eſſem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus. Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: vbi ego diutiùs eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſeriùs veneram [d] ſucceuſuiſſem. Quare hoc, quod complector tantam ſcientiam, vímque doctrinæ, non modò non pro me, ſed contra me eſt potius (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo:) atque hos omnes, qui arteis rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ, tanta eſt, vt omnium rerum, virtutum, officiorum, omníſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationéſque teneat: eadem mores, leges, iura deſcribat, rempub. regat, omnia, quæ [e] ad quamcunque rem pertineant, ornatè, copioſéque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantùm, quantùm poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum vſu valemus: neque tamen iſtis, qui in vna philoſophia, quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multùm ſanè in diſputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſiùs poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, vnuſquiſq; noſtrûm verſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompeius, aut duo balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici poſſint dicere, quæ in diſputatione ego his debeã, aut veſtrûm quiſquam concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artiũ reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? Quid in

[a] Al. paulum.

[b] L. proinde, vt dic.

[c] L. vndeuiginti.

[d] L. ſuſcenſuiſſem.

[e] L. ad quãq.

in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis, atque acribus, eáque exercitata oratione poliuntur. [a] Hîc, hic noster vulgaris orator, si minùs erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros verberabit, neque se ab ijs contemni ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus 25 [b] in vtramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, cõtra omne, quod propositum sit, disserat: quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum vsum, [c] morémque, exercitationémque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus neruis satis vehemens, & grauis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem 26 [d] pullos suos excludere in nido, qui euolent, clamatores odiosi ac molesti, Pamphilumq; nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tanquam pueríleis delicias aliquas depingere: nósque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, vt omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum vnquam attigit, comprehensa esse videatur. Tum Catulus, Haud quaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suauitatem, vel copiam: quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, vt mihi non solùm orator summus, sed etiam sapiẽtissimus homo viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cùm omneis gradus ætatis recordor tuæ, cúmque vitam tuam, ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, video, [e] nec magnopere te istis studijs, hominibus, [f] libris, intelligo deditum: neque tamen possum statuere, vtrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuiße [g] in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hîc Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multò secus facere, cùm de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum; negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cùm dicerem, me esse histrionem necesse eßet, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacunque de arte, aut

[a] L. Hic noster vulg.

[b] L. in vtranque partem p. d.

[c] L. non agnoscit morémque.

[d] L. pullos suos excludere, è nido qui euolent.

[e] L. neque magnopere.

[f] L. libris fuisse intelligo deditum.

[g] L. in tantis tuis.

facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si iam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certè non sum; neque enim apud homines res est vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est; vis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus viuere: [a] nec verò, id quod tu rectè commeministi, vllum vnquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, [b] forenses feriæ concesserint. At, si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumserunt, quos discenteis vita defecit. Omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad vsum transferunt: aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur; nihil enim curat aliud; 27 [c] atque velociùs puer addidicerat; sed quòd erat aptus ad illud, totúmq; cognorat, fuit, vt est apud Lucilium, quamuis bonus ipse Samnis in ludo, 28 ac rudibus cuiuis satis asper.

[a] Al. neq. verò.

[b] Fort. & forenses feriæ.

[c] L. At Qu. Velocius, puer didicerat. al. Volocius.

Sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat; erat enim scenicus; quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cùm est commodum, cantat; est enim paterfamiliâs, est Eques Romanus; puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum; dies & nocteis virum summa virtute & prudentia videbamus, philosopho cùm operam daret, Qu. Tuberonem. At eius auunculum vix intelligeret id agere, cùm ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facilè, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere: ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges; ita fit, vt agitatione rerum sit infinita [d] cognitio: facilis vsus doctrinam confirmet: mediocris opera tribuatur: memoria, studiúmque permaneat. 29 Libet autem semper discere, vt si velim [e] ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim; at alij, quia præclarè faciunt, vehementiùs, quàm causa postulat, delectantur, vt Titius pila,

[d] V. c. cogitatio: non placet.

[e] V. c. talis ego.

Brulla

[a] Brulla talis. Quare nihil est, quòd quisquam magnitudinem artium ex eo, quòd senes discunt, pertimescat; namque aut senes ad eas accesserunt, aut vsque ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. [b] Res quidem se mea sententia sic habet, vt, nisi quod quisque citò potuerit, nunquam [c] omnino possit perdiscere. Iam, iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior; satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergísne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, & tam altè repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, vt sit quàmmaximè iucunda, quàmmaximè in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quàmplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, [d] tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est; illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, [e] non multò est maius, quàm illud vulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis vndique, & collectis, arcessitis, comportatis, vt tibi, Cæsar, faciendum est ad annum: vt ego in ædilitate laboraui, quòd quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel, sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silua magna, quam cùm Græci iam non tenerent, ob eámque causam iuuentus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego CENS. edicto meo sustuleram, non quò (vt nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. 30 [f] Nam apud Græcos, qui cuiusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, [g] & humanitatem dignam scientia; hos verò nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi vt auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cùm vnum traderetur, & cùm impudentiæ ludus esset: putaui esse censoris, ne longiùs id serperet, prouidere; quanquam non hæc ita statuo, atque decerno, vt desperem, Latinè ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri; patitur enim & lingua nostra, & natura rerũ, veterem illam, excellentémq; prudentiam Græcorum, ad nostrum vsum, moremq; transferri; sed homini-

[a] V. c. Brula.
[b] V. c. Res quidem mea sententia.
[c] V. c. possit omnino.
[d] V. c. tractatum: non placet.
[e] Lib. Vulg. & manusc. non multùm est maius, &c. non placet.
[f] L. Nam apud Græcos cuicuimodi essent, videbam.
[g] L. & humanitate dignã scientiam.

hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt; sin quando extiterint: : etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quasi colore quodam, & succo suo; nam vt grauis, vt suauis, vt erudita sit, vt liberalis, [a] vt admirabilis, vt polita, vt sensus, vt dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Vt porrò conspersa sit quasi verborum, sententiarúmque floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, vt sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant, & quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me iam expectari puto, vt moneam, vt caueatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta; [b] aliud quiddam magis & ingenia me hortantur vestra, & ætates. Difficile enim dictu est, quæ nam causa sit, [c] cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrimè commouent, ab ijs celerrimè fastidio quodam, & satietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiam si primo adspectu nos ceperunt, diutiùs non delectant: cùm ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletóque teneamur. Quantò molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ voculæ, quàm certæ, & seueræ? quibus tamen non modò austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguentis minùs diu nos delectari, summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis: & 3 1, magis laudari [d] quod terram, quàm quod crocum olere videatur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis, & læuitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnib. maximè voluptuarius, 3 2 quiq; [e] dulcitudine præter ceteros sensus commouetur, quàm citò id, quod valde dulce est aspernatur, ac respuit? quis potione vti, aut cibo dulci diutius potest? cùm vtroque in genere ea, quæ leuiter sensum voluptate moueant, facillimè fugiant satietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est, quo hoc minùs in oratione miremur: in qua vel ex poëtis, vel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, [f] sine reprehensione, sine varietate, quamuis claris sit coloribus picta vel poësis, vel oratio, non posse in delectatione esse [g] diuturna. Atque eò citiùs in oratoris, aut 3 3 in poëtæ cincinnis, ac fuco offenditur, 3 4 [h] quòd sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis nõ aurium solùm,

[a] V. c. vt ammirabilis.

[b] L. aliud quiddã maius & ing.

[c] Fort. cur, quæ.

[d] L. quæ terram, quàm quæ cr. ol. videantur. al. quæ cerã, quàm, &c.

[e] Q. v. c. & nonnulli lib. vulg. dulcedine.

[f] L. sine respiratione.

[g] Quidam legi volunt, diuturnam.

[h] L. Quòd sensus in nimia v. n. n. m. satiatur.

solùm, sed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Quare, bene & præclarè, *quamuis nobis sæpe dicatur:* bellè, & festiuè, *nimiùm sæpe nolo; quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus vmbram aliquam, & recessum, quò magis id, quod erit illuminatum, extare, atq; eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius* [a] *eo gestu, quo potest,*

[a] L. eo, quo potest, gestu.

Nam sapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit:

Sed abijcit prorsus, vt in proximos,

Ecquid video? ferro sæptus possidet sedes sacras, incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter: Quid petam præsidij? Quàm leniter: quam remissè? quàm non actuosè? instat enim, O pater, ô patria, ô Priami domus.

In quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumta superiore motu, & exhausta, Neque id actores prius viderunt, quàm ipsi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus vtrisque [b] *summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator, (nec tamen potest aliter esse,) vt suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam; nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, eiusmodi sunt, vt ea, quamuis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, vt antè dixi, primùm silua rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solùm ad augendum aliquid, & tollendum altiùs, dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abijciendum. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem* [c] *orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimùm, eáque vna laus oratoris est, & propria maximè. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam vtrunque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in earum neruis esse debent, tamen quia de vniuersa re tractari solent, communes à veteribus nominati sunt: quorum* [d] *partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem,*

[b] L. summittitur aliquid, atque extenuatur: deinde augetur, inflatur, &c.

[c] L. oratione.

[d] Partim, positum, pro alij.

aut querelã, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, vt in depeculatorẽ, in proditorẽ, in parricidã, quibus vti, cõfirmatis criminibus, oportet; aliter enim ieiuni ſunt, atq; inanes: alij autẽ habent deprecationem, aut miſerationem: alij verò ancipiteis diſputationes, in quibus de vniuerſo genere in vtramque partem diſſeri copioſè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute .n. de officio, de æquo & bono, de dignitate, vtilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, [a] ſimilibúſque de rebus, in vtranque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo, & eo litigioſo, prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere, tueríque non potuimus: ab ijs, (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua vrbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, à Græcis politici philoſophi appellati, vniuerſarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controuerſia certis temporibus ac reis, hoc modo, placeátne à Carthaginienſibus captiuos noſtros, redditis ſuis, recuperari: 35 [b] *aut infinitè de vniuerſo genere quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit; atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controuerſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur; atque hactenus loquuntur.* [c] *Etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur, ſed ita, non vt iure, aut iudicio,* [d] 36 *vt denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed vt ex iure ciuili, ſurculo defringendo, vſurpare videantur. Nam illud alterũ genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum iam cauſarum cognitio, exercitatióque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neq; vim, neq; naturam eius, nec parteis, nec genera proponunt, vt præteriri omnino fuerit ſatius,* 37 [e] *quàm attentatum deſeri; nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis cõſultationibus diſceptatur, ſiue in ijs cauſis, quæ in ciuitate, & in forenſi*

[a] L. ſimilibuſq. reb.

[b] L. aut infinita de vniuerſo genere quæſtione, quid.

[c] Fort. Rhetores etiam hac inſt.

[d] L. aut vi deniq.

[e] L. quàm attactum.

forensi disceptatione versantur: neque est vlla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationémque referatur; nam aut ipsa cognitio rei, scientiáque perquiritur, vt, Virtus suámne propter dignitatem, an propter [a] *fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, vt, Sítne sapienti capessenda resp. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & , vt ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, coniectura quæritur, vt illud, Sítne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæq; res habeat, definitio explicat: vt, si quæritur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem sequatur, inquiritur: vt illud, Sítne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad coniecturam, eámque in quatuor genera dispertiunt; nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: Naturáne sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusq; rei: vt, quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa, & ratio: vt, si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: vt, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, vt, cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit:* 38 *vt, si disseratur, ídne sit ius, quod maximæ parti sit vtile: aut, cùm, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, vt, ornatè dicere, propriúmne sit oratoris, an id etiam* [b] *aliquis præterea possit: aut, cùm res distribuitur in parteis, vt, si quæratur, quot sint genera rerum expetendarũ, aut, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, cùm, quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, vt, si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur; nam aut simplex est disceptatio, vt, si disseratur, expetendáne sit gloria: aut ex comparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendísue rebus, vt, expetendíne honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquúmne sit vlcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, vt hoc, sítne honestum gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi: vnus, cùm, idémne sit, an aliquid intersit, quæritur: vt metuere, & vereri:* [c] *vt rex, & tyrannus: vt assentator, & amicus: alter, cùm, quid præstet aliud alij, quæritur: vt illud, optimíne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus discribuntur. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendúmque sit, quæritur: cui loco omnis*

[a] Al. fructum aliquem.

[b] V.c. aliquis præterea facere possit.

[c] L. & vereri: rex, & tyrannus: ass.

virtutum, & vitiorum est silua subiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendáue tractantur; huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnísque ad omnem animi [a] *motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio; eadem enim sunt membra in vtrisque disputationibus, sed paulò secus à me, atque ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus, pensúmque reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumēta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à priuata, ac singulari controuersia se ad vniuersi generis vim explicādam conferunt, & conuertunt, vt ij, qui audiant, natura, & genere, & vniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis* [b] *vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatémq; vos differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, vt ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm acuenda nobis, neq; procudenda lingua est, sed onerandum, complendùmque pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam, atq; vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt, atque etiam aut irridētes oratorem, vt ille in Gorgia Socrates, cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eósq; rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni viuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis,* [c] *à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (vt antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatē, sed, cùm fonteis viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit,*

nunquam

[a] Al. motum impulsio.

[b] L. vos adolescenteis.

[c] Al. à quibus compilati sumus.

nunquam cognoscet omnino, tum quotiescunque opus erit, ex ijs tan-
tum, quantũ res petet, [a] *hauriemus. Nam neq; tam est acris acies in*
naturis hominum, & ingenijs, vt res tantas quisquam, nisi monstra-
tas, possit videre: néque tanta tamen in rebus obscuritas, vt eas
non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspexerit. In hoc igitur
39 *tanto,* [b] *támque immenso campo, cùm liceat oratori vagari li-*
berè, átque, vbicunque constiterit, [c] *consistere in suo, facilè suppe-*
ditat omnis apparatus, ornatúsque dicendi. Rerum enim copia ver-
borum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus di-
citur, existit ex rei natura quidã splendor in verbis; sit modò is, qui
dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrináque pu-
erili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in vniuersorum
generum infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos scripto-
res, oratorésque ad cognoscendum, imitandúmque [d] *cognorit:* 40 *næ*
ille haud sanè, quemadmodum verba struat, & illuminet, à magi-
stris istis requiret. Ita facilè in rerum abundantia ad orationis or-
namenta 41 *sine duce, natura ipsa, si modò est exercitata,* [e] *labe-*
tur. Hîc Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum varie-
tatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quan-
tísque ex angustijs oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum
regno collocare. Námque illos veteres doctores, auctorésque dicendi
nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, sempér-
que esse in omni orationis [f] *ratione versatos; ex quibus Eléus Hippi-*
as, cùm Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate
ludorum, gloriatus est, cuncta pæne audiente Græcia, nihil esse vl-
la in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has arteis qui-
bus liberales doctrinæ, átq; ingenuæ [g] *continerentur, geometriam,*
musicam, literarum cognitionem, & poëtarum, átque illa, quæ de na-
turis rerum, quæ de hominũ moribus, 42 *quæ de rebuspublicis* [h] *dice-*
rentur: 43 *sed* [i] *annulum quem haberet, pallium, quo amictus,*
soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet [k] *ni-*
mis hic quidem est progressus, vt eo ipso oratores de præclarissimis
artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de
Prodico [l] *Chio? Quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protago-*
ra Abderita loquar? Quorum vnusquisque plurimùm temporibus
illis, etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leonti-
nus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philosopho succubuit
orator, qui aut non est victus vnquam à Socrate [m] *neque ser-*
mo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videli-
cet fuit, & disertior Socrâtes, & vt tu appellas, copiosior, &
melior

[a] L. hauriamus.
[b] Fort. immensoque. c.
[c] Fort. in suo consistere.
[d] L. legerit.
[e] L. delabetur.
[f] L. genere.
[g] Al. continentur.
[h] Al. disseruntur.
[i] V. c. aniulum
[k] Fort. nimis longè hic q.
[l] L. Ceo.
[m] καὶ ἐστ' ἐκεῖμος ὁ λόγος.

melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunq; in disceptationem, quæstionémq; vocaretur, se copiosissimè dicturum esse profitetur: isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisq; vellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli vt ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atq; ij, quos nominaui, multiq; præterea, summi dicendi doctores vno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, vt tu Crasse dicis: oratorisq; nomen apud antiquos in Græcia, maiore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cùm tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, vel priuatorum negotijs pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam vim rerum, cognitionémq; comprehenderis, eámque omnem cùm eius, qui consilio, & oratione in ciuitate valeat, scientia átq; exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentésque his studijs, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem & traditum, & suum [a] conseruauerint. Tum Crassus. Non in hac, inquit, vna Catule, re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium [b] diminutæ. An tu existimas, cùm esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui [c] oculis mederentur? Num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane, aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, vt nemo genus vniuersum complecteretur, atque vt alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. verò [d] Manlium nos etiam vidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in solio sedenteis domi, sic adibatur, non solùm vt de iure ciuili ad eos, verumetiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncanij, hæc proaui, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis, átq; humanis rebus referretur: ijdémq; & in senatu, & apud populũ, & in causis amicorũ, & domi, & militiæ consilium suum, fidémque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc

[a] L. conseruarint.
[b] Al. deminutæ.
[c] L. oculis, alios, qui aurib. med.
[d] L. Manilium.

hanc politissimam doctrinam transmarinam atque aduentitiam, defuit? Num, quia ius ciuile didicerat, causas non didicerat, causas non dicebat? Aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? 44 [a] *At vtroque in genere & laborauit, & præstitit; num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate tẽporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contrà pleriq; ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi veniunt,* [b] *átq; inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis* [c] *excellet vnus è multis, effert se, si vnum aliquid affert, vt bellicam virtutem, aut vsum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiam, ne eius quidem vniuersi: nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, deniq; virtutum ipsarum societatem, cognationemq; non norunt. Sed, vt ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam vt virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis* [d] *exempla petenda) septem fuisse dicuntur vno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur; hi omnes, præter Milesium Thalem, ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior ijsdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? Qui primus Homeri libros, cõfusos anteà, sic disposuisse dicitur, vt nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus suis vtilis, sed ita eloquentia floruit, vt literis, doctrináq; præstaret. Quid Pericles? De cuius dicendi copia sic accepimus, vt, cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seueriùs tamen idipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici, etiã cùm illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) lepõrẽ habitasse dixerunt: tantámq; in eo vim fuisse, vt in eorũ mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdã relinqueret.*
45 *At hunc non* [e] *declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia.* [1]*Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & vrbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? Ciuitatibus, suis quidem non boni, sed certè docti, atque eloquentes, nónne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoluit? Non Plato? Atque eum*

[a] L. Atqui vtroque in genere & elabor.

[b] V.c. vnus, atq. inermi.

[c] L. excellit vnus è m. & ita Rob. Ste.

[d] L. exempla repetenda) & ita v. c.

[e] Al. clamator.

eum quidem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi, ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Alijsne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, alijs Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? Aut alijs Pithagoreus ille [a] Lysias Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum vnum omnis Græcia? Aut Xenophon Agesilaũ? Aut Philolaum Architas Tarentinus? Aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, vnam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, versúmque quendam de Philocteta paulò secus dixit. 4 6 Ille enim turpe sibi ait esse tacere [b] cùm Barbaris: hic autem, cùm Isocratem pateretur dicere. Itáq; ornauit, & illustrauit doctrinam illam omnem: rerúmq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Néque verò hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet pręcepta, [c] & loquendi. Nunc [d] siue qui volet, eũ philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophũ appellare [e] malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: néque [f] inscitiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum [g] malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est; quem si patiuntur eundem esse philosophum: sublata controuersia est; sin eos disiungent: hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia, quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quiddam,

&

[a] L. Lysis.

[b] Fort. cùm loquantur Barbari.
[c] Al. & eloquendi.
[d] Al. siue quis.
[e] L. malet.

[f] L. inscientiam.
[g] Lib. vulg. malim quidem.

& non id, quod susceperis, disputasse; plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denuntiatũ. Sed certè [a] *hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione vt diceres, & eras ipse iam ingressus, atque in quatuor parteis omnem orationis laudem* [b] *descripseras: cúmque de duabus primis nobis quidem satis, sed, vt ipse dicebas, celeriter, exiguéq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cùm ingressus esses, repentè te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pæne omnium* [c] *abstraxit, omnémque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, vt non necesse sit consumere ætatem, atque vt possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit;* [d] *sed etiam si est aliquantò spissius, aut si ego sum tardior, profectò nunquam conquiescam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipiteis vias, rationésque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero. Tum Cæsar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maximè, Crasse, commouit, quòd eum negasti, qui non citò quid didicisset, vnquam omnino posse perdiscere: vt mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti: aut, si non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego verò inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem,* [e] *nec philosophorum quenquam desidero; vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quàm specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cùm causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi fortè es iam defessus, & si tibi* [f] *non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendorémque pertinent: quæ ego ex te, audire volui, non vt desperarem me eloquentiam consequi posse, sed vt aliquid addiscerẽ. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici; quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit?* [g] *Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter* [h] *exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primùm nobis ratio simpliciter videnda est, deinde coniunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est:*

[a] L. & hæ partes.
[b] Fort. discripseras.
[c] L. abstraxit. omnem enim rerum sc.
[d] Fort. sed siue est aliquantò spissius, siue etiam ego sum tard.
[e] Fort. neque phil.
[f] L. graues non su.
[g] L. Sed geram tibi morem.
[h] L. exponam: cen.

est: alius, qui ex continuatis, coniunctisque constat. Ergo vtemur verbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pæne vnà nata cum rebus ipsis: aut ijs, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta, atque obsoleta fugiat: lectis, atque illustribus vtatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. [a] *Sed in hoc verborum genere propriorum* [b] *delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam benè loquendi, valet plurimùm. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is verbis, aut Aliquis non bonis vtitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est vitare vitium (quanquam id est magnum)* [c] *verùm hoc quasi solum quoddam, atq; fundamentum est, verborum vsus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artem,* [d] *id esse à nobis quærendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt, prisca ferè, ac vetusta, & ab vsu quotidiani sermonis iamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostra: sed tamen raro habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem; neque enim illud fugerim dicere, vt Cœlius, Qua tempestate Pœnus in Italiam venit:* 46 [e] *nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, vt tu soles, Catule, non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. Nouantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel coniungendis verbis, vt hæc,*

47 *Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.*

48 [f] *Num non vis huius me versutiloquas malitias.*

Videtis enim & versutiloquas, & expectorat, ex coniunctione facta esse verba, non nata. [g] *Vel sæpe sine coniunctione verba nouantur;* 49 *vt ille senius disertus indigenitalis, vt Baccarum vbertate* 50 *incuruescere.*

Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit [h] *inopiâ coacta, & angustijs: pòst autem delectatio, iucunditásque celebrauit; nam vt vestis frigoris depellendi causa reperta primò, pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio, instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Nam gemmare viteis, luxuriem esse in herbis, lætas segetes,*

[a] L. etenim in hoc verbor.
[b] L. dilectus est q.
[c] L. veruntamen.
[d] L. id esse nobis quær.
[e] L. nec prolem, aut subolem, aut fari, aut n.
[f] Al. Nunquid verò non vis.
[g] L. Vel sine coniunctione, vt illud diserti senis: Dij genitales: vt illud Bacarum vbertate incuruiscere.
[h] L. inopia coacta primò, & ang.

segetes, etiam rustici dicunt; quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes, quasi mutuationes sunt, cùm, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulò audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid [a] *accersunt; quarum ego, quid vobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam?* [b] *Similitudinis est ad verbum vnum contracta breuitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat:* [c] *si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, vt illa omnia:* [51] *Inhorescit mare,*

Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubeis coruscat, cælum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit:
Vndique omnes venti erumpunt, sæui existunt turbines:
[d] *Feruet æstu pelagus.*

Omnia ferè quò essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt. [e] *Aut quo significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij, vt ille, qui* [f] *occultantem consultò, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,*

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sæpit sedulò.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, vt illud, [52] *Si telum manu fugit. Imprudentia teli emissi breuiùs proprijs verbis exponi non potuit, quā est vno significata translato.* [g] *Atq; hoc in genere persæpe mihi admirandū videtur, quid sit, quòd omnes translatis, & alienis magis* [h] *delectantur verbis, quàm proprijs, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui,* [53] *vt nexum, quod per libram agitur,* [54] *vt in vxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenij specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quòd omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor vrbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris,* [55] *& dulcedo orationis,* [i] *sunt ducta à ceteris sensibus. Illa verò oculorum multò*

[a] L. arcessunt.
[b] L. Translatio omnis, similitudinis est, &c.
[c] Fort. sin simile.
[d] L. Feruit.
[e] L. Aut significant magis rem totā siue f. alic.
[f] L. occultantem rem con.
[g] L. Hoc in genere.
[h] L. delectentur.
[i] Al. sunt deducta.

multò acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere & videre [a] *non possimus. Nihil est enim in verum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus vti vocabulo & nomine; vnde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus) indidem verbum vnum, quod similitudinem continet, translatum, lumen* [b] *affert orationi. Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo.*

[c] *Cæli ingentes fornices.*

Quamuis sphæram in [d] *scenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.*

Viue Vlysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit, cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutiùs [e] *esse sese victurum: sed rape; hoc verbum est ad id aptatum, quod antè dixerat, dum licet. Deinde videndũ est, ne longè simile sit dictum. Syrtim patrimonij, scopulũ libentiùs dixerim. Charibdim bonorum, voraginẽ potiùs, faciliùs enim ad ea quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est* [f] *verbi transferendi, vt sensim feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas* [g] *eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo, morte dici Africani castratam esse rempub. nolo stercus curiæ dici Glauciam; quamuis sit simile, tamen est in vtroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res postulet,* [5] [6] *Tempestas* [h] *comessationis: aut minus:* [i] *comessatio tempestatis. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum,*

Quidnam est, obsecro? Quid te adiri abnutas?

Melius esset, vetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat, [5] [7] *illico istic,*

Ne contagio mea bonis, vmbráue obsit.

Atque etiam si vereare, ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: vt, si olim M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret, paulò durius: sin, vt ita dicam, pupillum, aliquantò [k] *mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienum locum, non irruisse: atque vt præcariò, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in vno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, vt aliud dicatur, aliud intelligendum sit,*

-- [l] *Neque me patior*

a L. non possumus.
b Al. afferet.
c L. vt Cæli.
d V. c. scęnam
e L. se esse.
f L. in verbis transferẽdis.
g L. animos eorum, qui audient.
h L. comissationis.
i L. comissatio tem.
k Al. mitius esset.
l L. Neque patior.

Iterum ad vnum scopulum, & telum classem Achiuûm offendere. *Atque illud,*

Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperij insistent iugo.

Sumta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumta Africa: Neque factum verbum est, vt,
--Mare saxifragis vndis: *neque translatum, vt,*
Mollitur mare: *sed ornandi causa proprium proprio commutatum,* *Desine Roma tuos hosteis,--* *&,* *Testes sunt campi magni.--*

Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, Luxuries quam in domum irrupit, &, Quò auaritia penetrauit: aut, Fides valuit, Iustitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm, inflexo, commutatóque verbo res eadem enuntiatur, ornatius: cui sunt finitima illa minùs ornata, sed tamen non ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, vt, pro ædificijs, cùm parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partem, vt, cùm vnam turmam, equitatum populi R. dicimus: aut ex vno [a] plures,

At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat; aut, cùm ex plurib. intelligitur [b] vnum, 5 8
Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli. *Aut quocunque modo non vt dictum est, in eo genere intelligitur, sed vt sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentiùs, tamen interdum non impudenter: vt cùm grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, vt exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata*

[a] L. plures, vt, At R.

[b] L. vnus.

quodammodo. Ita fit, vt omnis singulorum verborum virtus, atque laus, tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel coniunctione, vel nouitate, in quo item est auribus, consuetudinique; [59] [a] parcendum: aut translatum: quod maximè tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam, formámque desiderat. Collocationis est componere, & [60] struere verba, sic, vt néue asper eorum concursus, néue hiulcus sit, sed quodammodo [61] coagmentatus, & læuis. In quo lepidè [b] soceri mei persona lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius,

Quàm lepidè [c] lexεις compostæ? vt tesserulæ omnes
[62] [d] Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cùm dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, [e] vt ille voluit, vt ego vellem, meliùs aliquanto, quàm Albucius; verùm in me quidem lusit ille, vt solet; sed est tamen hæc collatio conseruanda verborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, [f] quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem; id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, néue asperè concurrant, néue vastiùs [g] deducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum, quod iam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres [h] illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putauerunt; interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: ídque princeps Isocrates instituisse fertur, vt inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam ijdem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum, vt & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quòd versus in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti versum, numero-

a L. parendum.
b Fort. in soceri.
c L. lexeis.
d L. Endo pauimento, atq.
e L. vt & ille voluit.
f L. quæ læuem.
g L. diducātur, & ita Rob. Steph.
h L. illi propemodum in hac sol. or. hoc est, numer.

numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus; neque est ex multis res vna, quae magis oratorem [a] *ab imperito dicendi, ab ignaróque distinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat: orator autem sic illigat sententiam verbis, vt eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto.* 63 *Nam cùm vinxit* [b] *modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, vt verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, vt vagentur. Quonam igitur modo* [c] *tantum munus insistemus, vt arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria; nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè sequatur, quócunque ducas, quàm oratio; ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac haec etiam soluta varijs modis, multorúmque generum oratio; non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad vsum quotidianum, alio ad* [d] *scenam, pompámque sumuntur: sed ea nos cùm iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus; itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: ídque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed vt in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, vt ea, quae maximam vtilitatem in se continerent, eadem* [e] *haberent plurimùm vel dignitatis, vel saepe etiam venustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturae, rotundum vt caelum, terráque vt media sit, eáque sua vi, nutúque teneatur: sol vt circumferatur, vt accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: vt luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat: vt eadem spatia quinque stellae* [f] *dispares motu, cursúsque conficiant. Haec tantam habent vim, vt paulùm immutata cohaerere non possint: tantam pulcritudinem, vt nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam, & figuram; nullam partem corporis* 64 *sine aliqua necessitate afflictam:* 65 *totámque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conseruandámque naturam? nusquam tamen est vlla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artésque videamus;* [g] *quid tam in nauigio necessarium,*

[a] L. ab imperito dicendi, ignaróq. d.

[b] L. modis, & forma: relaxat & liberat immutatione al. modis, forma, & re: laxat, & lib.

[c] L. tantùm numeris insistemus.

[d] V. c. scaenam.

[e] L. plurimùm haberent.

[f] L. dispari.

[g] Fort. quid in nauigio tam.

quàm latera, [6] quàm carina, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, vt non solùm salutis, sed etiam voluptatis causa, inuenta esse videantur. Columnæ, & templa, & porticus sustinent; tamen habent non plus vtilitatis, quàm dignitatis. Capitolij fastigium illud, & ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cùm esset habita ratio, quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua delaberetur: vtilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: [a] vt, etiam si in cœlo Capitolium statueretur, vbi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilitatem, ac propè necessitatem suauitas quædam, [b] & lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attulerunt. Id inuentum est ita suaue, vt, sicui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus; id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solùm, sed etiam facile [c] esse possit. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volui vno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius; nam cùm sint numeri plures, iambum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonémque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. [d] Quare primùm ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondéi pedem inuitat: in quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in versum, aut similitudinem versuum incidamus, [6] [7] Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæan: qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, vt hæc verba, desinite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa: sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire; est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, [e] quod est acrius iudicium, & certius, par ferè Cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: vt,

Quid petam præsidij, aut exequar? quóue nunc.

A quo numero exorsus est Fannius, Si, Quirites, minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerunque syllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiámq; desiderant, quàm est illa poëtarũ: quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac-modi,

[a] Al. vt, etiam si in cœlum capitolium extolleretur, vbi imb.
[b] Al. ac lep.
[c] L. esse posset.
[d] L. Quare plurimùm ad heroos nos pedes, dactylum, & anapæstum, & spondeum inuitat.
[e] L. quarum est acrius iudicium.

modi, sic verba versu includere, vt nihil sit, ne spiritu quidem minimo, breuius, aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè, vt dicitur, [a] sic & est verè soluta, non vt fugiat tamen, aut erret, sed vt sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atq; facta quodammodo, non adstrictè, sed remissiùs numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic vsitatus versus efficitur, pòst anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit, inde ille licentior, [b] & diuitior fluxit dithyrambus: cuius membra, & pedes, vt ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis, atq; vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus: rectè genus hoc numerorum, dummodò ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam, si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, [c] nisi quòd hominum aures vocem natura modulantur ipsæ? quod fieri, nisi [d] inest numerus in voce, [e] non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorũ interuallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta, multò est aptior atque iucundior, si est articulis, membrísq; distincta, quàm si continuata, ac producta: [f] verba illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus; sic enim has orationis [g] conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, [h] extrema primis, aut, quod etiam est melius, & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt: quod eò sæpius testificor, vt auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata expectare; ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, [i] quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine vlla dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me inuenisse, eloquentem; sed eò te ne laudandi

[a] L. sic est verè.
[b] Al. & ditior.
[c] Al. nisi quòd hominum vocem natura modulatur ipsa?
[d] L. inesset.
[e] L. non posset.
[f] L. membra illa.
[g] περιόδους.
[h] Al. & extrema primis.
[i] L. quàm isto modo dici.

quidem causa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo vno meo [a] diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cùm exercitatione, tum stilo, qui & alia, & hoc maximè ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhytmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interiùs, ne excurrat longiùs: vt membris distinguatur, vt conuersiones habeat absolutas. Neque semper vtendum est perpetuitate, & quasi conuersione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæan, aut herous ille conturbet; ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati; consuetudo modò illa sit scribendi, atque dicendi, vt sentētiæ verbis [b] finiantur, eorúmque verborū iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, [c] maximè heroo, & pæane priore, aut Cretico, sed variè, distinctéque consîdat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latêre, modò ne [d] circuitus ipse verborum sit aut breuior, quàm aures expectent: aut longior, quàm vires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentiùs etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maximè perfectio, atque absolutio iudicatur; nam versus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi seruandi, & notandi pedes, si modò non breuiora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, [e] aut in pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, vt neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis, [f] nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille [g] Sidonius, ille, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliósque varijs modis, atq; numeris fundere ex tempore, tantúmque hominis ingeniosi, ac memoris valuit exercitatio, vt, cùm se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quantò id faciliùs in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem nequis admiretur, quónam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet, cùm in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis, incredibilísque naturæ,

[a] Al. deminueretur.

[b] Al. finiantur, verborumque coniunctio.

[c] L. maximéq. heroo, aut pæane pr.

[d] περίοδος.

[e] L. aut pæanem illum posteriorem, q. Ar. pr. aut ei parem Creticum.

[f] L. neque nos.

[g] L. Sidonius, quem.

naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine vlla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac praua, dijudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minùs habent instrumenti, tum multò ostendunt magis in verborum, numerorum, vocúmque iudicio, quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquã funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis mouentur omnes, verùm etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulùm modò offensum est, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, [a] theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, vt à multitudine, & populo, non modò cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quàm non multùm differat in iudicando. Ars enim, cùm à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatũ mentibus nostris, quàm numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, vt mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, maioribúsque nostris, vt epularum sollemniũ fides, ac tibiæ, Saliorúmque versus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata: [b] quibus vtinam, similibúsque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verùm, vt in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectúmque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, 69
cùm [c] circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nã id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam [d] verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, vt & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus vterētur. Exposui ferè, vt potui, quæ maximè ad ornatũ orationis pertinere arbitrabar; dixi enim de singulorũ laude verborũ, dixi de cõiũctione eorũ, dixi de numero, atq; forma. Sed si habitũ etiã orationis, & quasi colorẽ aliquẽ requiritis, [e] est plena quædã, [f] & tamẽ teres: 70
& tenuis, & nõ sine neruis, ac viribus: & ea, quæ particeps vtriusq; generis quadã mediocritate laudatur. His tribus figuris insidêre quidã

[a] Fort. reclamant theatra tota.

[b] Fort. de quibus vtinam, similibúsque reb.

[c] περίοδον.

[d] L. verba numerosè dicebant.

[e] L. est & plena q.

[f] L. sed tamen.

venustatis nō fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tū deniq; nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententijs, vt, quemadmodum qui vtuntur armis, aut palæstra, non solùm sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam vt cum venustate moueantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem [a] & condecentiam, sententijs verò 7 1 ad grauitatem orationis [b] vtatur, vt ij, qui in armorum tractatione versantur. Formantur autem & verba, & sententiæ [c] pæne innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum hoc interest, [d] quòd verborum tollitur, si verba mutaris: sententiarum permanet, quibuscunque verbis vti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, nequid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, vt translatis vtamur frequenter, interdúmque factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cùm & coniunctionis [e] lenitatem, & numerorum, quā dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atq; verborum. Nam & commoratio vna in re permultùm mouet, & illustris explanatio: rerúmque quasi gerantur, sub adspectum pænè subiectio: quæ & in exponenda re plurimùm valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: vt ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantū efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic [f] contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa [g] digressio: in qua cùm fuerit delectatio, 7 2 tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit: propositióque, quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictū, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendíue causa, veritatis superlatio, atque traiectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositióque sententiæ suæ; tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum menteis, alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cùm in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè, vel postquàm dixeris, vel cùm aliquid à teipso reijcias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentū orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè,

[a] Al. & decentiam.
[b] L. vtatur. Form.
[c] L. pæne innumerabiliter, quod s.
[d] Al. quòd verborum tollitur venustas, si.
[e] L. læuitatem.
[f] L. contraria præcisio.
[g] L. degressio.

maximè, sæpe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, vel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, [a] & in hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia; obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non vt superior illa [b] digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad vsum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, lepôrem aliàs, & paulum immutatum verbum atque deflexum: & eiusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem verbi crebriùs positi quædam distinctio, & reuocatio verbi, & illa, quæ similiter desinunt [c] aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædã, & conuersio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & [d] digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt, ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt [e] quæ sententijs orationem, verborúmque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis [f] putes sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ suprà dixi, noua vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, vt breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne euoluere coëgit. [g] Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: vsus autem, grauissimus, & in hoc toto dicendi studio, difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nũc quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione videamus; quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec

auditori

[a] L. & ad hilaritatem.

[b] L. degressio

[c] Al. aut quæ similiter cadunt.

[d] L. degressio

[e] L. quæ sententiarum or.

[f] Al. putares.

[g] L. Sed est tamen huius gen. dem. & doctr. ipsa vulg.

auditori, neq; personæ, neq; tempori congruere orationis vnum genus. Nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, aliũ rerum priuatarum, atq; paruarum : & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli : & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur nisi vt figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligaus; [a] ornamentis ijsdem vti ferè licebit, aliàs contentiùs, aliàs summissiùs : omnique in re posse quod deceat, facere, artis & naturæ est : scire, quid quandoque deceat prudentię. Sed hæc ipsa omnia [b] perinde sunt, vt aguntur. Actio, inquam, in dicendo vna dominatur : sine hac summus orator, esse in numero nullo potest : mediocris, hac instructus, summos sæpe [c] superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cùm rogaretur, quid in dicendo esset primùm : huic secundas, huic tertias. Quò mihi meliùs etiam illud ab Aeschine dictũ videri solet, qui cùm propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat : qua perlecta, petitũ est ab eo postridie, vt legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita : quam cùm suauissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quantò, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem, aliam esse putaret, [d] auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meministi, quod me puero [e] tantopere ferretur? Quò me miser conferam? Quò vertam? In Capitoliúmne? At fratris sanguine redundat; an domum? Matrémne vt miseram, lamentantémq; videam, & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici vt lacrymas tenere non possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totũ oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt : imitatores autẽ veritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus; verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, vt obscuretur, [f] atque pæne obruatur : discutienda sunt ea, quæ obscurant : & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis

[a] L. ornamentis enim ijsdem.

[b] Al. proinde.

[c] Al. superat.

[d] L. actore mutato.

[e] L. tantopere efferretur.

[f] L. ac pæne.

Omnis enim motus animi, suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum: totúmque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnésque voces, vt nerui in fidibus, ita sonant, [a] vt à motu animi quôque sunt pulsæ. Nam voces, vt chordæ sunt intentæ, quæ ad quẽque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omneis [b] est suo quœq; in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum: [c] flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur; hi sunt actori, vt pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracũdia sibi [d] sumat: acutum, incitatum, crebrò, incidens.

Impius hortatur me frater vt meos malis miser

75 [e] *Manderem natos.- & ea, quæ tu dudum, Antoni protulisti, Segregare abs te ausus: &*

Ecquis hoc [f] animaduertit? vincite.- & Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac mæror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce.

Quò nunc me vertam? Quod iter incipiam ingredi?
Domum [g] paternámne? Anne ad Peliæ filias? & illa,
O pater, ô patria, ô Priami domus: & quæ sequuntur,
Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abiectum,
Multis modis sum circumuentus, morbo, [h] exilio, atque inopia.
Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione grauitatis,

76 [i] *Iterum Thyestes Atreum attractum áduenit,*
Iterum iam aggreditur me, & quietem exuscitat.
Maior mihi moles, maius miscendum'st malum:
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud voluptas effusum, lene, 77 tenerum, [k] hilaratum, ac remissum.
Sed mihi [l] cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cùm simulabat [m] sese alteri dare:
78 *Tum ad te [n] ludibunda doctè, & delicatè detulit:*

Aliud

[a] Fort. vt à quoq. animi motu sunt p.

[b] L. est suo quæq. in genere

[c] L. flexo sono, recto: att.

[d] L. sumit.

[e] L. Mandem

[f] Al. animum aduertit.

[g] Paternam, Peliæne ad filias?

[h] Al. exulio.

[i] L. Iterum Thyestes mecum altercatum venit.

[k] Al. hilarum.

[l] L. cùm retulit ille coron.

[m] L. sese eam alt.

[n] L. ludibundu'.

Aliud molestia: sine commiseratione graue quiddam, & vno pressu, ac sono obductum,

a L. innuptis sibi iunxit.
b L. grauida fui, expl.
c L. per idem propè temp.

Qua tempestate Paris Helenam,[a] innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum[b] grauida, expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
[c] Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

d V.c. scænicus.
e V.c. scæna.

Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens,[d] scenicus, sed vniuersam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans laterum inflexione hac forti, ac virili, non ab[e] scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minùs arguta, 79 *digitis subsequens verba, non exprimens:* 80 *brachium proceriùs proiectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò meliùs nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi, vultus est, indices oculi; nam hæc est, vna pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere; néque verò est quisquam,* 81 *qui eadem contuens,[f] efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum[g] quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere: qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio; nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis; est enim actio quasi sermo corporis, quò magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, vt equo[h] & leoni setas, caudam, aureis, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundùm vocem vultus valet; is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data; quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commouentur; verba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert omneis mouet; ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi[i] iudicant. Ad actionis autem vsum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, quæ primùm est optanda nobis: deinde, quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum.*

f Fort. eadẽ efficiat.
g Fort. quendam actorem dixit auersum solit.
h L. & leoni iubas, caudã aureis, &c.
i L. indicant.

Sed

Sed illud videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, vt dixi paulò antè, plurimis in rebus, quod maximè est vtile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem [a] in dicendo obtinendam nihil est vtilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? Ad aureis nostras, & actionis suauitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in repub. esse delapsos: quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac posteritati ostenditur, vt eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam simileis habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cuius ego nondum planè rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci; hinc gradatim ascendere vocem vtile & suaue est. Nam à principio clamare, agreste quiddam est, & illud idem [b] ad firmandum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contrà quiddam in remissione grauissimum, [c] quóque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omneis sonos vocis cursus & se tuebitur, & actioni afferet suauitatem; sed fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non vt volui, sed vt me temporis angustiæ coëgerunt. Scitum est enim, causam conferre in tempus, cùm afferre plura, si cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possim iudicare, ita diuinitus, vt non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: [d] ac vellem, vt meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, [e] Fore dicis, inquit? Ego verò esse iam iudico, & tum iudicaui, cùm me COS. in senatu causam defendit Africæ, nupérque etiam magis, cùm pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides,

Catule;

[a] L. in dicendo tuendam.

[b] Al. ad firmandã vocẽ est salutare. Deinde est quoddam cont.

[c] Al. ad quod, tanquam son.

[d] L. ac vellem meus gener, sod.

[e] L. Fore dicis? Inquit.

Catule; nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. Quò magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum; non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari; cui quanquam faueo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis verò illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nósque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, [a] curámque laxemus.

[a] L. curáque laxemus.

M. T. CICERONIS
DE CLARIS ORATORIBVS LIBER QVI [a] DICITVR BRVTVS.

[a] Al. inſcribitur.

VM è Cilicia decedens, Rhodum veniſſem, & eò mihi de [b] Qu. Hortenſij morte eſſet allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam & amico amiſſo, cùm conſuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum videbam, & interitu talis auguris, dignitatem noſtri collegij [c] diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo, augurum inſtitutis, [d] in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quòd [e] magna ſapientium ciuium, bonorúmque pænuria, vir egregius, coniunctiſſimúſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reipub. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebámque, quòd non, vt plerique putabant, aduerſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potiùs, & conſortem glorioſi laboris amiſeram. Etenim ſi in leuiorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poëtas nobileis poëtarum æqualium [f] morte doluiſſe: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium non habere? Cùm præſertim non modò nunquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contrà ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. Sed, quoniam perpetua quadam fœlicitate vſus ille, ceſſit è vita, ſuo magis, quàm ſuorum ciuium tempore, & tum occidit, cùm lugere faciliùs remp. poſſet, ſi viueret, quàm iuuare: vixitq; tamdiu, [g] quàm licuit in ciuitate bene, beatéque viuere: noſtro incommodo, detrimentóq;, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius verò mortis opportunitatem, [h] beneuolentia potiùs, quàm miſericordia proſequamur, vt, quotieſcunq; de clariſſimo, & beatiſſimo viro cogitemus, illum potiùs, quàm nosmetipſos, diligere videamur. Nam, ſi id dolemus, quòd eo iam frui nobis non licet: noſtrum eſt id malum: quòd modicè feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam vtilitatem referre videamur; ſin

[b] Al. Q. Hort.

[c] Al. deminutam.

[d] L. parentis eum loco.

[e] L. magna bonorum, ſapientiúmque ciuium pæn.

[f] L. mortem.

[g] Al. quamdiu lic.

[h] V. c. beniuolentia.

sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summam eius fœlicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viueret Qu. Hortensius, cetera fortasse desideraret vnà cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus: [a] hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cùm forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, voce erudita, & Romanis, Græcísque auribus digna, spoliatum, atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere rempub. quæ didiceram tractare, quibúsque me assuefeceram, quæque erant propria cùm præstantis in repub. viri, tum bene moratæ, & bene constitutæ ciuitatis. Quòd si fuit in repub. tempus vllum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium, boni ciuis auctoritas, & oratio: tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis exclusum est [1] [b] aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, vt, quanquam essent multò magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet non inertiæ, neque desidiæ, sed otij moderati, atque honesti: cúmque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberétque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem: tum arma sunt ea sumta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis vti gloriosè, quemadmodum salutariter vterentur, non reperiebant. Itaque [2] ij mihi videntur fortunatè, beatéque vixisse cùm in ceteris ciuitatibus, tum maximè in nostra, quibus cùm auctoritate, rerúmque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimísque curis iucunda sanè fuit, cùm in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cùm inambularem in xysto, & essem otiosus domi, M. ad me Brutus, vt consueuerat, cum T. Pomponio venerat, homines cùm inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itáque iucundi, vt eorum adspectu omnis, [c] quæ me angebat de repub. cura consederit. Quos postquàm salutaui, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? Quid tandem noui? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus: Eo, inquit, ad te animo venimus, vt de repub. esset silentium, & aliquid audiremus potiùs ex te, quàm te afficeremus vlla molestia. Vos verò, inquam, Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis; nam vestris primùm literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi visus est & monere te prudenter, & consolari amicissimè. Rectè, inquam, est visus; nam me istis scito literis, ex diuturna perturbatione totius

[a] L. hunc aut præter cet.

[b] Al. aut terrore hom.

[c] Al. quæ me angebat reip cura cons.

totius valetudinis tanquam ad adſpiciendam lucem eſſe reuocatum. Atque, vt poſt Cannenſem illam calamitatem primùm, Marcelli ad Nolam prælio, populus ſe Romanus erexit, poſteáque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarum, & communium grauiſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines [a] *alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, ſi quidem quod volui, tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio, quæ te Attici literæ* [b] *delectauerint. Iſtæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, ſed etiam, vt ſpero, ſalutem attulerũt. Salutẽ? Inquit ille; quódnam tandẽ genus iſtuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior vlla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic* [c] *affatus, quaſi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breuiter, &, vt mihi quidem viſum eſt, perdiligenter* [d] *complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute, dico librum mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandẽ habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto vſui poſſet eſſe? Ille verò & noua, inquam, mihi quidem, multa, & eam vtilitatem, quam requirebam, vt, explicatis ordinibus temporum, vno in conſpectu omnia viderem: quæ cùm ſtudioſè tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit, admonuítque, Pomponi, vt à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiẽdum, téq; remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere: quanquã illud Heſiodium laudatur à doctis, quod* [e] *eadem menſura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. Ego autem voluntatẽ tibi profectò* [f] *emetiar: ſed rem ipſam nondum poſſe videor: idq; vt ignoſcas, à te peto. Nec enim ex nouis (vt agricolæ ſolent) fructibus eſt, vnde tibi reddam quod accepi; ſic omnis fœtus repreſſus* [g] *exuſtúſq; flos ſiti veteris vbertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pæne ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquã in inculto, & derelicto ſolo: quod ita diligenter colemus, vt impendijs etiam augere poſſimus largitatẽ tui muneris, modò idem noſter animus efficere poſſit, quod ager,* [h] *qui cùm multos annos quieuit, vberiores efferre fruges ſolet. Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris,* [i] *neque exigam, niſi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, ſi ſolueris.* [k] *Mihi quoq; inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quæ Attico polliceris, etſi fortaſſe ego à te huius voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes,* [l] *ſe incommodo exacturum negat. At verò, inquam, tibi ego, Brute, non ſoluam,*

[a] Fort. meas alleuaret.

[b] Al. delectarint.

[c] προσφωνήσας.

[d] L. complexus eſt.

[e] αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον.

[f] L. remetiar.

[g] L. exuſtúſq; ſiti flos veteris.

[h] Al. qui poſtquàm mult.

[i] L. nec exigam.

[k] L. Mihi quoque, inquit Brutus, exp. ſ. ea, q. A. poll. & fort

[l] L. ſe incommodo tuo exact.

ſoluam, niſi priùs à te cauero, ampliùs eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim; nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te auſurus eſſe appellare: quoniam longo interuallo modò primùm animaduerti paulò te hilariorem. Itaque, [a] quoniam hic quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt: [b] quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id? Inquam. Vt ſcribas, inquit, aliquid; iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam vt illos de rep. libros edidiſti, nihil à te ſanè poſtea accepimus: eíſque noſmetipſi [c] ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulſi, atque incenſi ſumus. Sed illa cùm poteris, atque vt poſſis, rogo. Nũc verò, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? Inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano [d] inchoaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent, qui etiam, & quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cùm ad Brutum tuum, vel noſtrum potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cùm te ſciremus eſſe vacuum. Quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego verò, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modò paulùm animum, aut ſanè, (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quòd erat à me mentio facta, cauſam Deiotari, fideliſſimi atque optimi regis, ornatiſſimè & copioſiſſimè à Bruto me audiſſe defenſam. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem, téque Bruti dolentem vicem, quaſi defleuiſſe iudiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, ecquódnam curriculum aliquando ſit habitura tua & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. Cùm enim in maximis cauſis verſatus eſſes, & cùm tibi ætas noſtra iam cederet, faſceíſque ſummitteret, ſubitò in ciuitate cum alia [e] ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm ſtudium ipſum, exercitatióque delectat: quod mihi nulla res eripiet [f] te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt. Præclarè, inquam, Brute, dicis, eóque magis iſta dicendi laude delector, quòd cetera, quæ ſunt quon-

[a] Al. quoniã hic id, quod.
[b] Al. id, quod huic d.
[c] L. ad rerum noſtrarum memoriam.
[d] q. l. vet. incohaſti.
[e] Al. conciderunt.
[f] Fort. tui præſertim tam ſtud. al. te præſertim eius tam ſtudioſo. al. te præſertim mei tam ſtudioſo.

quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet; eloquentem [6] neminem video factum esse victoria. Sed quò faciliùs sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cùm idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

Hîc ego, Laudare igitur eloquentiam, &, quanta vis sit eius, expromere, quantámque ijs, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verò sine vlla dubitatione [a] confirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem vnam esse omnium difficillimam; quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum vnaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantámque difficultatem [b] habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cùm eloquentiæ studio sit incensa, iamdiúq; excellat in ea, præstétq; ceteris, tamen omneis arteis vetustiores habet, & multò antè non inuentas solùm, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cùm intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in vrbe primùm se orator extulit, primúmq; etiam monumentis, & literis oratio est cœpta mandari; tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quanquam opinio est & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulò seniorem etiam Solonem, posteáque Clisthenem, multùm, vt temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, vt ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit: quem constat cùm prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: pòst Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiã temporibus illis turbulẽtum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentẽ constat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, [7] [c] ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maximè potest; grandes erant verbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed vt intellectum est, quantam vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio: tum etiam magistri dicendi multi subitò extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus [d] Chius, Hippias Eléus, in honore magno fuit, aliíque multi temporibus eisdem docere se profitebantur,

[a] Al. confirmarim.

[b] L. habeat.

[c] L. ex Thucydidi scr.

[d] L. Prodicus Céus.

[a] ἥττων. [b] κρείττων.

tur, arrogantibus sanè verbis, quemadmodum [8] causa [a] inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri [b] superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Huius ex vberrimis sermonibus extiterunt doctissimi viri: primúmq; tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deq; hominum vita & moribus disputatur, inuenta dicitur; quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhòrret: philosophos aliud in tempus reiiciamus: ad oratores, à quibus [c] digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulò antè diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidã patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intráq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidẽ, meo iudicio, est postea consecutus; is & ipse scripsit multa præclarè, & docuit alios: & cùm cetera meliùs, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum cõclusio, nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: [9] verumtamen, [d] natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, concluditq; sententiam: quæ cùm aptis constricta verbis est, cadit etiam plerunque numerosè. Nam & aures ipsæ, quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modò defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregiè subtilis scriptor, atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere; nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facilè dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (vt ita dicam) subdolè, nihil versutè, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum [10] vel verborum [e] grauitate, vel sententiarum, quo quidquã esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, [f] aliiq; plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, vt opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus vsq; ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus

ille

[c] L. degressi.

[d] L. natura magis tunc, casuq. nonnunquam, &c.

[e] Fort. granditate, vel sententiarum grauitate, quo.

[f] L. aliiq. complures.

Ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, [a] quàm palæstra; itaque delectabat magis Athenienseis, quàm inflammabat; processerat enim in solem, & puluerem, non vt è militari tabernaculo, sed vt è Theophrasti, doctissimi hominis, vmbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, tenerámq; reddidit: & suauis, sicut fuit, videri maluit, quàm grauis: sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, & tantùm vt memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione [b] aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vidésne igitur, vt in ea ipsa vrbe, in qua & nata, & [c] alta sit eloquentia, quàm ea serò prodierit in lucē? Si quidē antè Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, vt diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, vt populi R. ætas est, senes: vt Atheniensium sæcula numerātur, adolescentes [d] debent videri. Nam etsi Seruio Tullo regnante viguerūt, tamē multò diutius Athenæ iā erāt, quàm est Roma ad hodiernum diē: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnā semper oratio. 1 2 Neq; enim iam [e] Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suauitatem) nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus. Sed studium eius generis, maiórque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo sæculo Themistocles insecutus est, vt apud nos, perantiquus: vt apud Athenienseis, non ita sanè vetus. Fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata; nam [f] bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Persarum bellum, fuit, similísque fortuna clarorum virorum. Siquidem vterque cùm ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hosteis contulit, conatúmque iracundiæ suæ morte sedauit; nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, vt huic generi mortis potiùs assentiar. At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitratu: 1 3 quoniam quidem concessum est rhetoribus [g] ementiri in historiis, vt aliquid dicere possint argutiùs; vt enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, Sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summúsq; vir, & paulò ætate posterior, tantùm mortuū scripsit, & in Attica clàm humatum, addidit fuisse suspicionē veneno sibi [h] consciuisse mortem:

[a] Al. quàm palæstræ.

[b] κέντρα.

[c] Al. alita.

[d] Al. videri debent.

[e] Al. Heroicis.

[f] Al. bellum illud Volscorum.

[g] Al. mentiri.

[h] L. conciuisse m.

hunc isti aiunt, cùm taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, [a] & eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem [b] ad ornatum. Quare, quoniam [c] tibi quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, [d] & Coriolano, pateram quoque à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, vt Coriolanus sit planè alter Themistocles.

[a] Al. & eo epoto.
[b] Al. ad ornandum.
[c] L. tibi ita quadrat.
[d] L. & in Coriolano.

Sit sanè, inquam, vt lubet, de isto: & ego cautiùs posthàc historiam attingam, te audiente: quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles, Xanthippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicēdi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis, abstrúsisque rebus ad causas forenseis, populareísque facilè traduxerat. Huius suauitate maximè hilaratæ sunt Athenæ: huius vbertatem, & copiam admiratæ, eiusdem vim dicendi, terrorémque timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in constituentibus remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regū dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiiq; socia, & iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cùm, sublatis in Sicilia tyrannis, res priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primùm, quòd esset acuta illa gēs, & [e] controuersa natura, artem, & præcepta Siculos, Coracem & Tisiam, conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accuratè tamen, & de scripto plerosq; dicere: scriptásque fuisse, & paratas à Protagora rerū illustrium disputationes, quę nunc, communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cùm singularum rerum laudes, vituperationésq; conscripsisset: quòd indicaret [f] hoc oratoris esse maximè proprium, rem augere posse laudādo, vituperandóq; rursus affligere. [1] 4 Huic Antiphontem Rhamusium similia quædā habuisse conscripta, quo neminem vnquam meliùs vllam orauisse capitis causam, cùm se ipse defenderet, se audiente, [g] locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primò profiteri solitum artem esse dicēdi: deinde, quòd Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere alijs cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem primò artem dicendi esse negauisse, scribere autem alijs solitum orationes, quibus in iudicijs vterentur: sed, cùm ex eo (quia quasi committeret contra legem, [h] quo quis iudicio circumueniretur) sæpe ipse in iudicium vocaretur: orationes alijs destitisse scribere, [1] 5 totúmque se ad arteis componendas

[e] Controuersā. ἐριστικῶς.
[f] L. hoc oratoris maximè.
[g] ἀξιόχρεως. ἀξιόπιστος.
[h] Al. quo quis in iudicio.

das transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus, [a] *atque fonteis vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres: ad ipsorum, sanè* [b] *recenteis. Nam antequàm delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmoniam verò vsque ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem* [c] *tradit Homerus,* [d] *sed pauca dicentem. Breuitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorũ nomen reddiderunt. Nam vt semel è Piræo eloquentia euecta est;* [e] *omneis peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, vt se externis oblineret moribus,* 16 [f] *omnémque illam salubritatem Atticæ dictionis, quasi sanitatem perderet, ac loqui pæne dedisceret. Hinc Asiatici oratores* [g] *non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes. Rhodij saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hactenus; etenim hæc ipsa forsitan* [h] *fuerint non necessaria. Tum Brutus, Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque solùm non longa, sed etiam breuiora, quàm vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monumentis suspicari licet.* 17 *Quis enim putet aut celeritatem ingenij* [i] *L. Iunio Bruto illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? Qui de matre* [k] *suauianda ex oraculo Apollinis tam acutè, argutéque coniecerit? Qui summam prudentiã simulatione stultitiæ texerit? Qui potentissimũ regem, clarissimi regis filium, expulerit; ciuitatémq; perpetuo dominatu liberatã, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit? Qui collegæ suo imperiũ abrogauerit, vt è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret? Quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cùm plebs propè ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eúmque montẽ, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedauisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuira-*

[a] V.c. atque fontis.
[b] V.c. recentis.
[c] L. tradidit.
[d] Hom. ἰλ. β. παῦρα μὲν ἀλλὰ μάλα λιγέως.
[e] V.c. omnis.
[f] L. omnémque illam Atticæ dictionis quasi sanitatem p.
[g] L. non contemnendi illi quidem.
[h] L. fuerunt.
[i] Al. Lucio Bruto illi.
[k] V.c. sauianda.

decemuiralem inuidiam, plebem in patres incitatam, legibus, & cõcionibus suis [a] mitigauerit. Possumus [b] Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace [c] reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: [d] T. Coruncaniũ, quòd ex pontificum cõmentarijs longè plurimùm ingenio valuisse videatur: [e] M'. Curium, quòd is tribunus pl. interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia cõtra leges habente, cùm de plebe [f] COS. non accipiebat, patres antè auctores fieri coëgerit: quod fuerit permagnum, nondum lege [g] Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio suspicari, qui cùm COS. esset, eodémque tempore sacrificium publicum cùm læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, 19 [h] *plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, vt erat læna amictus, ita vênit in concionem, seditionémque cùm auctoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor; tantummodò coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pl. legem de agro Gallico, & Piceno viritim diuidendo tulerit, qui COS. apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. [i] Quintus etiam Maximus Verrucosus, oratòr habitus est temporibus illis: & Qu. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone COS. fuit. Quem verò extet, & de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, & ita esse habitũ, primus est M. Cornelus Cethegus, cuius eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem, mea sententia, Qu. Ennius, præsertim cùm & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (vt opinor) annali:*

Additur orator Corneliu' suauiloquenti
20 [k] *Ore Cethegus Marcu' Tuditano collega,*
Marci Filius.--et oratorem appellat, et suauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque; latrant enim iam [l] quidam oratores, non loquuntur; sed est ea laus eloquentiæ certè maxima; --[m] *is dictus, ollis popularibus olim, Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,* 21 *Flos delibatus populi:*

Probè verò; vt enim hominis decus, ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi esse dixerunt,--Suadæq; medulla,

[n] *πειθὼ quam vocant Græci, cuius effector est orator, hunc Suadam appellauit Ennius; eius autem Cethegum medullam fuisse vult, vt, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius*

hic

[a] Fort. mitigarit.
[b] L. App. Claudium.
[c] L. reuocarit.
[d] Lib. vulg. T. Coruncanum.
[e] L. Lib. vulg. M. Curium.
[f] L. consulem.
[g] L. Mænia.
[h] L. plebei contr. p.
[i] L. Q. etiam Fabius Maximus.
[k] Lib. vulg. Ore Cethegus Veturis collega Philoni.
[l] Al. quidem.
[m] L. is dictus popularibus olim.
[n] L. Quam πειθὼ.

hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus C O S, cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quaestórque his C O S S. M. [a] *Cato, modò planè annis C X L. ante me C O S. & idipsum nisi vnius esset Ennij testimonio cognitum, hunc vetustas, vt alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autem aetatis qui sermo fuerit, ex Naeuianis scriptis intelligi potest. His enim C O S S. vt in veteribus cõmentarijs scriptum est, Naeuius est mortuus: quanquam, Varro noster, diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitámque Naeuij producit longiùs.* [b] *Nã Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos antè dixi. C O S. mortuus est, Catone C E N S. Hunc igitur Cethegũ consecutus est aetate Cato, qui annis IX. post eũ fuit C O S; eum nos, vt peruetere habemus, qui L. Marcio,* [c] *M. Manilio C O S. mortuus est, annis L X X X I I I. ipsis ante me C O S. Nec verò habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appij Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, & nonnullae mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hae quidem extant. Ipsae enim familiae sua quasi ornamenta, ac monumenta seruabant, & ad vsum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam; quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa* [d] *& ad plebem transitiones, cùm homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: vt, si ego me à M. Tullio esse dicerem: qui patricius cum Ser. Sulpicio C O S, anno X post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minùs multae ferè sunt, quàm Attici Lysiae: cuius arbitror plurimas esse. Est enim atticus, quoniam certè Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timaeus eum, quasi Licinia, &, Mucia lege repetit Syracusas: & quodammodo est nonnulla in ijs etiam inter ipsos similitudo acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Graecus ab omni laude foelicior, Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectentur: quos, valetudo modò bona sit, tenuitas ipsa delectat, quanquam in Lysia sunt saepe etiam lacerti,* [e] *sic vt fieri nihil possit valentius: verùm est certè genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? Aut quis nouit omnino? At quem virum? Dij boni mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorẽ.*

Oratorem

[a] L. Cato, planè annis.

[b] L. Nam Plautus P. Claudio, L. Portio coss. quatuor annis post Naeuij mortem, viginti post illos, quos antè dixi, consules, mortuus est, Catone, &c.

[c] L. M. Mamilio.

[d] L. & à plebe transi.

[e] Al. sic vt fieri valentius nihil possit.

Oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando? Acerbior in vituperando? In sententijs argutior? In docendo, edisserendóque subtilior? Refertæ sunt orationes ampliùs centum quinquaginta (quas quidem adhuc inuenerim, & legerim) & verbis,& rebus illustribus; licet ex his eligant ea, quæ notatione,& laude digna sint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam verò Origines eius quem florem,aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis iam antè sæculis & Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam vt horum, concisis sententijs, 22 *interdum etiam non satis apertis* [a] *cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atq; altitudine orationis suæ: quod idem Lysiæ Demostenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altiùs oratio.* [b] *Sed et in nostris inscitia est, quod ij ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eáq; subtilitate, quam Atticam appellant,* 23 *hanc in Catone* [c] *non nouerunt quidem:* 24 *Hyperidæ volunt esse,& Lysiæ, Laudo; sed cur nolunt* [d] *Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem, atq; vtinam imitarentur, nec ossa solùm, sed etiam sanguinem; gratum est tamen, quòd volunt. Cur igitur Lysias & Hyperides* [e] *amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, et quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille* [f] *non potuit,& adde numeros,& aptior sit oratio: ipsa verba compone,* 25 *& quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus vtantur, quos appellant* τρόπους, *et sententiarum, orationísque formis, quæ vocant* σχήματα. *non verisimile est, quàm sit in vtróq; genere et creber, et distinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cùm ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, vt nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius; sed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac vna dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit, Canachi signa, rigidiora esse quàm vt imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulcra dicere. Pulcriora etiam Polycléti, et iam planè perfecta, vt mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua* [g] *Zeusim, et Polygnôtum, et Timantem, et eorum, qui non sunt vsi plus quàm quatuor coloribus, formas et* [h] *liniamenta laudamus.* 26 [i] *At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam per-*

[a] L. non agnoscit hoc totum, cùm breuitate, tum nimio acumine.
[b] L. Sed & in nostris insciientia est.
[c] L. ne nouerunt quidem.
[d] L. Catones.
[e] L. amantur.
[f] L. non potuit: adde numeros.
[g] L. Zeuxim.
[h] L. lineamenta l.
[i] L. At in Echione.

perfecta sint omnia, et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil est enim simul et inuentum, et perfectũ. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëtæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, et in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. 27 Quid? Nostri veteres versus vbi sunt? Quos olim Fauni, vatésq; canebant,

Cùm neque musarum scopulos quisquam superarat,

Nec dicti studiosus erat Ante hunc:

Ait ipse de se: nec mentitur in gloriando; sic enim sese res habet; nam et Odyßéa Latina est, sic tanquam opus aliquod Dædali, et Liuianæ fabulæ, non satis dignæ, quę iterum legantur. Atq; hic Liuius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, et M. Tuditano COSS. docuit, anno ipso antequàm natus est Ennius: post Romam cónditã autẽ quartodecimo, et quingentesimo, vt hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. 28 [a] Accius autem à Qu. Maximo quintùm COS. captum Tarento scripsit Liuium, annis XXX. pòst quàm eum fabulam docuisse et [b] Atticus scribit, et nos in antiquis commentarijs inuenimus. Docuisse autem fabulam annis pòst XI. C. Cornelio, Qu. Minucio COSS. 29 ludis Iuuentatis, quos Salinator [c] Senensi prælio vouerat. In quo tantus error [d] Accij fuit, vt his COSS. XL. annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quám ij qui multas docuerant ante hos COSS. et Plautus, et Næuius. Hæc si minùs apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio, illustriũ hominum ætates, et tempora persequendi. Ego verò, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporũ, et ad id, quod instituisti, oratorũ genera distinguere ætatibus, istam diligentiã esse accommodatam puto. Rectè, inquã, Brute, intelligis: átq; vtinã extarent illa carmina, quæ multis [e] sæclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorũ virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato; tamen illius, 30 [f] quem in vatibus, et Faunis enumerat Ennius, bellũ Punicũ, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sanè, vt est certè, perfectior: qui si illũ, vt simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicũ, acerrimum bellũ, reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, --scripsere, inquit, alij rẽ Versibus, --et luculentè quidẽ scripserunt, etiã si minùs, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet, 31 qui à Næuio vel sumsisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti. Cũ hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Qu. Maximus, Qu. Metellus, P. Lẽtulus, P. Crassus, qui cũ superiore Afri-

[a] L. Attius.

[b] Fort. Attius.

[c] Fort. Senonensi.

[d] L. Attij.

[e] Al. sæculis.

[f] L. quem vatibus, & Faunis annumerat Ennius, & bellum Pun.

Africano COS. fuit. Ipsius Scipionem accepimus non infantem fuisse; filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus; indicant cùm oratiunculæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissimè. Numeróque eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis literis studuit ísque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Iam enim erat vnctior quædam, splendidiórque consuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciente, cùm Thyesten fabulam docuisset, Qu. Marcio, Cn. Seruilio COSS. mortem obijt Ennius. Erat ijsdem tēporibus T. Gracchus, P. F. qui bis COS. & CENS. fuit, cuius est oratio Græca apud Rhodios: quem ciuem cùm grauem, tum etiam eloquentē constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis COS. & CENS. fuit, habitum [a] eloquentem, M. alium illius qui sacra acceperit, filium, dicunt; etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo COS fuit: Qu. Nobiliorem, M. filium, iam patris instituto deditum studio literarum, qui etiam Qu. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cùm triumuir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum, huius Qu. Fuluij collegam, non indisertum dicunt fuisse. Atq; etiam L. Paulus Africani pater personam principis ciuis facilè dicendo tuebatur: at verò etiam tum Catone viuo, qui annos quinque, & LXXX. natus excessit è vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed viuo Catone minores natu multi vno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui COS. cum L. Lucullo fuit, et literatus, et disertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendā etiam Ser. Fuluius, et vnà Ser. Fabius Pictor, et iuris, et literarū, et antiquitatis bene peritus. Quintúsq; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem ferè laudibus. Nam. Qu. Metellus, is, cuius quatuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens qui pro L. Cotta dixit, accusāte Africano, cuius et aliæ sunt orationes, et contra Ti. Gracchū exposita est in C. Fannij annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius, et P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. Sed inter hos ætate paulū his antecedens sine controuersia Ser. Galba, eloquentia præstitit: et nimirū is princeps ex Latinis illa oratorū propria, et quasi legitima opera tractauit, vt [b] egrederetur à proposito ornandi causa,

[a] L. eloquentem. M. illius, qui sacra. &c.

[b] L. degrederetur.

causa, vt delectaret animos, aut permoueret, vt augeret rem, vt miserationibus, vt communibus locis vteretur: sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam vt appareant. De ipsius Lælij, & Scipionis ingenio, quanquam ea iam est opinio, vt plurimũ tribuatur ambobus, dicendi tamẽ laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælij [a] de collegis, non melior, quàm de multis quam voles, Scipionis: non quò illa Lælij quidquam sit dulcius, aut quòd de religione dici possit augustius: sed multò tamen vetustior, & horridior ille, quàm Scipio, &, cùm sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam vti paulò magis priscis Lælius. Sed est mos hominum, vt nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam vt ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium [b] Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi vtriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio solùm videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos cõcessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, vt in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: vt faciles essent [c] in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ, me ex P. Rutilio Rufo [d] audisse, cùm diceret adolescentulo se accidisse, vt ex S.C. Publius Scipio, & D. Brutus (vt opinor) COSS. de re atroci, magnáque quærerent. Nam cùm [e] in silua sua facta cædes esset, notíque homines, interfecti, insimularetúrque familia, partim etiam liberi, societatis eius, 3 2 quæ [f] picearias de P. Cornelio, L. Mummio CENSS. redemisset, decreuisse senatum, vt de ea re cognoscerent & statuerent COSS. Causam pro publicanis accuratè, vt semper solitus esset, elegantérque dixisse Lælium. Cùm COSS. re audita, ampliùs de consilij sententia pronuntiauissent: paucis interpositis diebus iterum Lælium multò diligentiùs, meliúsque dixisse: iterúmque eodem modo à COSS. rem esse prolatam. Tum Lælium, cùm eum socij domum reduxissent, egissentque gratias, &, ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiosè, accuratéque fecisse: sed se arbitrari, causam illam à Ser. Galba, quòd is [g] in dicendo ornatior, acriórque esset, grauiùs & vehementiùs posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè, & dubitanter recepisse; vnum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerando causa, componendáque posuisse, &, cùm cognitionis dies esset,

[a] L. de collegijs.

[b] L. Viriatico bello.

[c] Fort. in suo cuique trib.

[d] Fort. audire, cùm dic.

[e] L. in silua Sita: & ita Turn. Al. in silua Scantia.

[f] Al. pecuaria, mendosè. Al. piearias, non malè.

[g] Al. in dicendo fortior acr.

esset, & ipse [a] *Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, vt eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret: vsque illum, quoad ei nunciatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse* [b] *quorum alius dictare eodem tempore solitus esset; interim cùm esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedeis eo colore, & ijs oculis, vt egisse causam, non commentatum putares, addebat etiam,* [c] *idq; ad rem pertinere putabat, scriptores illos* 3 3 [d] *malè mulctatos exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum non agendo solùm, sed etiam in meditando vehementem, atq; incensum fuisse. Quid multa? Magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio sic illam causam, tanta vi, tantáq; grauitate dixisse Galbam, vt nulla ferè pars orationis silentio praeteriretur. Itaq; multis querelis, multáque miseratione adhibita, socios omnibus approbantibus,* [e] *illa die, quaestione liberatos esse.* [f] *Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cùm duae summae sint in oratore laudes, vna subtiliter disputandi, ad docendum: altera grauiter agendi, ad animos audientium permouendos: multóq; plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat: elegantiam in Laelio, vim in Galba fuisse. Quae quidem vis tum maximè cognita est, cùm, Lusitanis à Ser. Galba praet. contra interpositam, vt existimabatur, fidem, interfectis,* [g] *Libone tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute (vt antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbã multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequàm mortuus est, an diebus, an mensibus?* 3 4 *Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cùm suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas & fletus mirè miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: ísque se tum eripuit* [h] *flamma propter pueros, misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atq; etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, vt ex orationibus eius intelligi potest. Cùm haec dixissem, & paulùm* [i] *interquieuissem: Quid igitur, inquit, est causae, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat? Quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam videmus, alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem; pleraeq; enim scribuntur orationes habitae iam, non vt habeantur: alios non laborare, vt meliores fiant: nulla enim res tantùm ad dicendum proficit, quantùm scriptio; memoriam*

[a] Al. Laelius.
[b] L. quorum aliud alij d.
[c] L. id quod ad rem.
[d] L. malè mulcatos & ita P. Victorius.
[e] Al. illo die.
[f] Al. Ex hac Rutilia.
[g] Al. T. Libone.
[h] Al. flammae.
[i] Fort. interquiessem.

moriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cùm se putent satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eámque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint: alios, quod meliùs putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunque [a] contigit, vt ipsi Galbæ: quem fortasse vis non ingenij solùm, sed etiam animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebátque, vt et incitata, et grauis, et vehemens esset oratio: deinde cùm otiosus stilum prehenderat, motúsque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille vtens eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest, ísque cùm consedit, omnis illa vis, & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij, fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem [b] Lucius, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior; fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam [c] Popilius cùm ciuis egregius, tum non indisertus fuit. C. verò, filius eius, disertus. Caiúsque Tuditanus cùm omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus, M. Octauius. At verò M. AEmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, ijsdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulò minor natu, & summus orator est habitus & fuit, vt apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur et lenitas apparuisse illa Græcorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (vt ita dicam) stilus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi, et prope æquales, C. Carbo, et Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cùm de senioribus pauca dixero. Qu. enim Pompeius non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine vlla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multùm potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, vt alij, sed ipsa tristitia, et seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso, tribunus pl. diu restitit, M. Lepido COS. adiu-

[a] Al. contingit.

[b] Lucius fuit, &.

[c] L. Popillius.

adiuuante. Eáque res P. Africano vituperationi fuit, quòd eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones

[a] L. clienteis.

35 *multùm [a] cluentes consilio & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeij sunt scripta nec nimis extenuata (quanquam veterum est similis) & plena prudentiæ. P. Crassum valdè probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cuius C. filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: &, cùm esset P. Mucij filius, fratrémque haberet P. [b] Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat. In eo industriam constat summam fuisse, maximámq; gratiam, cùm & consuleretur plurimùm, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannij, C. & M. filij [c] fuerunt: quorum C. filius, qui COS. cum Domitio fuit, vnam orationem de socijs, & nomine Latino, contra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? Estne ista Fannij? Nam varia opinio pueris nobis erat; alij à C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valdè doctum esse Lucilius: Alij multos nobileis, quod quisq; potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu. sed nunquam sum adductus, vt crederem: eámque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium; sed nec eiusmodi est, vt à pluribus confusa videatur; vnus enim sonus est totius orationis, & idem stilus; nec de Persio reticuisset Gracchus, cùm & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecisset, præsertim cùm Fannius nunquam sit habitus elinguis. Nam & causas defensitauit, & tribunatus eius, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cùm ille Qu. [d] Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse: Is tamen instituto Lælij Panætium audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta. Mucius autem augur [e] quod per se opus erat, ipse dicebat, vt de pecunijs repetundis contra T. Albucium; is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præstitit. L. [f] Cælius Antipater, scriptor (quemad-*

[b] Al. Scæuulam.

[c] Al. quorum C. Fannius C. f.

[d] Al. Scæuulam.

[e] L. quod opus erat, ipse per se dicebat. Al. pro se dicebat.

[f] L. Cœlius.

(quemadmodum videtis) fuit, vt temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt L. Crassi, magister. Vtinam in Ti. Graccho, Caióque Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit; profectò nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte voluntaria se à seueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos è Græcia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum; [a] sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, [b] quod vita suppeditauit, est in multis iudicijs, causísq; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi [c] contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse [d] dicebat: addebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibúsq; multùm operæ solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eóq; forum tenente plura fieri iudicia cœperunt. 3 6 Nam & quæstiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso, tribunus pl. legem primus de pecunijs repetundis, Censorino & Manilio COSS. tulit; ipse etiã Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: ísq; & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, & annaleis, sanè exiliter scriptos) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido, & Mancino COSS. tulit. Vester etiam D. Brutus, M. filius, vt ex familiari eius [e] L. Accio poëta sum audire solitus, & dicere non incultè solebat, & erat cùm literis Latinis, tum etiam Græcis, vt temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem [f] Accius etiam Qu. Maximo, L. Pauli nepoti. Et verò antè maximum illum Scipionem, quo duce priuato Ti. Gracchus occisus esset, cùm omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquẽtiæ dicitur. Iisdémq; temporibus L. Furius Philus perbene Latinè loqui putabatur, literatiúsque,

[a] L. sed ei breue t.
[b] L. quoad vita supp.
[c] L. contubernalem.
[d] Fort. dicebant: addebant.
[e] Al. L. Attio.
[f] Al. Attius.

úsque, quàm ceteri. P. [a] Scæuola valde prudenter & acutè, paulò etiam copiosiùs. Nec multò minùs prudenter M. Manilius. [b] Appij Claudij volubilis, sed paulò feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius: mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed vt studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: sed vt vita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu 37 C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, [c] fecit, vir & oratione grauis, & auctoritate: eiq; proximè adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facilè agitauit in tribunatu C. Gracchum, paulùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste COSS. quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Qu. Aelio COS. fuit: sed omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter licet [d] dicere, quorum 38 neuter summi oratoris habuit laudem, & vterque in multis causis versatus [e] erat. In quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenij non essent, probabilis tamen industria: quanquam ijs quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solutè, & suauiter dicere; ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motúque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina: sine qua etiam si quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuitò fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, 39 [f] sapientis hominis, & tecti, grauitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non vt causam, sed vt testimonium dicere putares, cùm pro reo diceret. Hoc dicendi genus, ad patrocinia mediocriter aptum videbatur, ad senatoriam verò sententiam, cuius erat ille princeps, vel maximè; significabat enim non prudentiam solùm, sed, quod maximè rem continebat, fidem; habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facilè posset; quanquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius [g] acta, sanè vtiles, quos nemo legit. At [h] Cyri vitam, & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, [i] nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & seuero genere dicendi versatus est, & vterque natura vehemens, & acer. Itaque cùm vnà consulatum petiuissent

[a] Al. Scæuula.
[b] L. App. Claudij.
[c] L. fregit.
[d] L. dicere, neuter summi oratoris h. l. & v. in m. c. versatus.
[e] Erat in quibusdam laudãdis, &c. Al. Erat in ijs, etiam si max. ing.
[f] L. sapientis hominis, & recti.
[g] Fort. ante acta.
[h] Κυρȣ παιδείαν.
[i] Al. neque tamen.

uissent non ille solùm, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in iudicium vocauit: multáque opera, multáque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem 40 magnum munus de iure respondendi sustinebat. Sunt eius orationes ieiunæ: multa præclara de iure: doctus vir, & Græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma [a] in hoc viro, & stabilis inuenta est: [b] qui quum innocentissimus in iudicium vocatus esset, (quo iudicio conuulsam penitus scimus esse remp.) cùm essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit; dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quòd sororis erat filius, & is quidem tamen, vt orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Qu. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, vt solebat, nequaquam autem ea vi, atque copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis; vtrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim vt in [c] scena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili vtantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Qu. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat: paulò etiam durior: qui quidem in triumuiratu [d] indicauerit contra P. Africani, auunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minùs iudicijs operam darent, non habere: sed vt vita, sic oratione durus, incultus, horridus; itaque honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio; sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quin hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, vt omnes ferè Stoici, prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintque architecti pæne verborum: ijdem traducti à disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea

[a] L. in hoc vno, & st.
[b] Al. qui quanquam inn.
[c] V. c. scæna.
[d] Al. iudicarit.

quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quòd ab illis petendum fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris, eorúmq; more se exercuit. Quòd si omnia à philosophis essent petenda: Peripateticorum institutis commodiùs fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, [a] *id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina, atque præceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia: quanquam ea ipsa Peripateticorum, Academicorúmque consuetudo in ratione dicendi talis est, vt nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, vt Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantóque contractior, quàm aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim vberior in dicendo, Platone?* [b] *Iouem sic, vt aiunt philosophi, si Græcè loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? Lectitauisse Platonem studiosè, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque appâret ex genere,* [c] *& granditate verborum; dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in philosophiam translata,* [d] *pugnacior (vt ita dicam) videtur, & illorum in iudicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, vt pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro* [e] *Seruio Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris omnium optima putabatur, quæ vix iam compâret in hac turba nouorũ voluminum.* [f] *Præclarè, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas; certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse, quòd veteres orationes post nostras, non à me quidem (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque; quanquam video mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea contemnebam. Atque hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes: verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit: vt eum mirer, cùm & vita* [g] *suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, COS. non fuisse. Sed ecce in manibus*

[a] L. suspicatur hoc totum, id est, ex vet. Acad. phil. esse alienum & non Ciceronis.

[b] L. Iouem aiunt philos. si Græcè loq. sic loq. Al. Iouem siquidem aiunt phil. si Gr. loq. sic l.

[c] καὶ ἐκ τῆς μεγαλειότητος τῶν ῥημάτων.

[d] μαχιμωτέρα.

[e] L. Ser. Fuluio.

[f] Al. Præclarè, inquit Brutus.

[g] L. suppeditasset.

nibus vir & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorem & vberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, [a] *inquit, sic existimo, atque istum de superioribus pæne solum lego. Immò planè, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim, illius immaturo interitu, rès Romanæ, Latinæq; literæ fecerunt. Vtinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præstare voluisset; quàm ille facilè tali ingenio, diutiùs si vixisset, vel paternam esset, vel auitam gloriam consecutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem;* [b] *grandis est verbis, sapiens sententijs, genere toto* [c] *grauis: manus extrema non accessit operibus eius: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuuentuti; non enim solùm acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba, Seruij illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis, & iurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. 41. Nam rogatione* [d] *Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cùm pro sese ipse dixisset, oppressus est. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, vt eum etiam edisceremus; hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multùm ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latinè loquendo, cuiuis erat par, & omneis sale, facetiísque superabat; eius collega L. Bestia bonis initijs orsus tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit) vir & acer, & non indisertus, tristeis exitus habuit consulatus. Nam inuidiosa* [e] *lege Manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulareis, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuémque præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cùm is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquáq; omni vita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus ijsdem ferè, sed longiùs ætate prouectus, habitus est sanè (vt ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulò feruidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cùm virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix possumus. Atq; etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Caluinus fuit: qui etsi cùm remiserant dolores pedum, non deerat in*

[a] L. inquit, existimo.

[b] μεγαλεῖος.
[c] σεμνός.

[d] L. Mamilia, & ita Seb. Corr.

[e] L. lege Mamilia C. Galbam, &c.

 causis,

causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio eius, cùm volebant, homines vtebantur: patrocinio, cùm licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, 4 2 in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui cùm tanto nomine esset, patrémq; optimum virum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, vt Athenis Lycurgus, is magistratus non petiuit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, vt facilè cerneres naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse vitio deprauatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsulenus fuit, quem ego audiui iam senem, cùm ab L. Sabellio mulctam [a] lege Aquilia 4 3 de iustitia petiuisset. Non fecissem hominis pæne infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosiùs, aut criminosiùs diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel potiùs pæne Græcus; loquor, vt opinor: sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus euaserat, minimè aptum ad dicendũ genus. Iámq; Qu. Catulus, nõ antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus, multæ literæ, summa non vitæ solùm, atq; naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædã Latini sermonis integritas: quæ perspici cùm ex orationibus eius potest, tum facillimè ex eo libro, quem de consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poëtam, familiarẽ suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidẽ nec iste notus est, nec illi: 4 4 [b] sed hæc mea culpa est; nunquam enim in manus inciderũt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosiùs. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: [c] quæ laus dicendi nõ mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est; nam de sono vocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam; quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed nõ deerat ei tamen in sententia dicenda, cùm prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, vt, cùm quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cùm autem ipsum audires sine comparatione, [d] nõ modò contentus esses, sed melius non quæreres. Qu. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant [e] de rep. quod esset illis viris, & cõsulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed politè: Latinè verò in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino benè loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Qu. etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui [a] fortuna

[a] L. lege Aquillia de iniuria pet. Al. de damno iniuria dato pet.

[b] L. sed nec mea culpa est.

[c] Al. quæ laus in dicendo.

[d] L. non modò eo contentus.

[e] V.c. de r.p.

a fortuna belli, crimini: inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij, fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocauerunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & inutili lege, vectigali leuauit. M. Marcellus Aesernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promtis tamen, & non inexercitatus ad dicendum, fuit, vt filius eius, P. Lentulus.

a Sic Ennius, Quorum virtuti, belli fortuna percit, &c.

L. etiam Cotta, praetorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multùm laude processerat, sed de industria, cùm verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico [b] prosequebatur, atque imitabatur antiquitatem. Atq; ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus, intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. [c] Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, vt tenerent oratorum locum: quorum quidem 4 5 quae fuerit [d] assensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atq; absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quàm diu in eorum enumeratione versamur, cùm tamen [e] spissè, atq; vix, vt dudũ ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassúmque peruenimus! Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primùm cum Graecorum gloria Latinè dicendi copiam aequatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eáq; suo quaeq; loco, vbi plurimùm proficere, & valere possent: vt ab imperatore equites, pedites, leuis armatura: sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendũ videbatur: sed ita erat paratus, vt iudices, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neq; tamen est admodum inquinatè locutus: 4 6 sed illa, [f] quae propriè laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latinè loqui est illud quidẽ, (vt paulò antè dixi,) in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quàm quòd est à plerisq; neglectum; non enim tam praeclarum est scire Latinè, quàm turpe nescire: neq; tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur;) sed tamẽ Antonius in verbis & eligẽdis, (neq; idipsum tam lepôris causa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multò magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus; quo genere quia praestat omnibus

b L. persequebatur, atque.

c Fort. Est enim mihi prop.

d L. ascensio.

e χολαίως.

f L. quae propria l.

Demosthenes, idcirco à doctis oratorũ est princeps iudicatus; χήματα enim quæ vocant Græci, 47 ea maximè ornant oratorem: eáque non tam in verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententijs. Sed cùm hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum, atque vocem: gestus erat non verba exprimens, sed cum sententijs congruens: manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnísque motus cum verbis, sententiísque consentiens: vox permanens, verùm subrauca natura: 48 sed hoc vitium huic vni [a] in bonum conuertebat; habebat enim 49 flebile quiddam [b] in quæstionibus, aptúmq; cùm ad fidem faciendam, tum ad misericordiã commouendã: vt verũ videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsiuisset, quid primum esset in dicendo, actionem: quid secundum, idem, & idem tertium, respõdisse. Nulla res magis penetrat in animos, eósq; fingit, format, flectit: taleísq; oratores videri facit, qualeis ipsi se videri volunt. Huic alij parem esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum. Illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem, quanquam Antonio tantum tribuo, quantum suprà dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius; erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & vrbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos: Latinè loquendi accurata, 50 & sine molestia diligens elegantia: in differendo mira explicatio: cùm de iure ciuili, cùm de æquo & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam, vt Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cùm sæpe aliâs, tum apud centumuiros in M. Curij causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo & bono dixit, vt hominem acutissimum, Qu. [c] Scæuolam, [d] & in iure, in quo illa causa vertebatur, [e] paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorúmque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cùm vterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, vt eloquentium iurisperitissimus Crassus, iurisperitorum eloquentissimus [f] Scæuola putaretur: qui quidem cùm peracutus esset ad excogitandũ, quid in iure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandíq;, & differendi genere mirabilis, sic vt simile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad

Crassum

[a] L. in bonum vertebat. Al. in bonum conuertebatur; hab.
[b] L. in conquestionibus, Al. questionib.

[c] Al. Scæuulam.
[d] L. & iure, in quo.
[e] Al. peritissimum.
[f] Al. Scæuula.

Crassum reuertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum [a] Scæuolam ex ijs rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo vtebatur propter familiaritatem [b] Scæuolæ nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus, nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, támque excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hîc ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. 5 1 [c] Nam, vt paulò antè dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse, sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere vt tamen non posses vtrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, [d] Scæuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: [e] Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, vt dicantur à me quodammodò: res se tamen sic habet, cùm omnis virtus sit, vt vestra, Brute, vetus Academia dixit, [f] mediocritas: vterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, vt alter ex alterius laude partem, vterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cùm ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum, [g] Scæuolam cognouisse, tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem iudico. Quónam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu vidêris, inquit, tantum iuris ciuilis scire voluisse, quantum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumsisse, vt ius ciuile facilè [h] possit tuêri: ætatésque vestræ, vt illorum, nihil, aut non ferè multùm differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facilè [i] quem dixerim plus studij, quàm illum, & ad dicendum, & ad omneis bonarum rerum disciplinas adhibuisse; nam & in ijsdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus, [k] & postea Rhodum vnà ille etiam profectus est, quò melior esset, & doctior: &, inde vt rediijt, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longè omnium, non eiusdem modò ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hîc Brutus, Ain' tu? Inquit; etiámne [l] Qu. Scæuolæ Seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, iuris ciuilis magnum vsum & apud [m] Scæuolam, & apud multos fuisse: artem, in hoc vno: quòd nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem vniuersam tribuere in parteis, latentem explicare definiendo, obscuram explanare

[a] L. Scæuulam.
[b] Al. Scæuulæ.
[c] Al. Nam cùm constet, vt paulò antè dixi, consultorum alterum dis. &c. & ita Budæus.
[d] Al. Scæuula.
[e] Al. Scæuulæ.
[f] μεσότης.
[g] Al. Scæuulam.
[h] Al. posset.
[i] L. quemquam dixerim pl. Al. quemquã dixeris pl.
[k] L. & postea vnà Rhodum ille.
[l] Al. Q. Scæuulæ.
[m] L. Scæuulam.

planare interpretando, [a] ambiguam primùm videre, deinde distinguere, postremò habere regulam, qua vera & falsa iudicarentur, 5 2 *[b] & quæ quibus propositis essent, quæque non essent, consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucē, ad ea, quæ confusè ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi vidêris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis: sed adiunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillimè perspici potest. Cúmque [c] dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo: Galli, hominis acuti, & exercitati promtam, & paratam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate, diligentiáque superauit: Balbi, docti, & eruditi hominis in vtráque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendísque rebus: sic & habet quod vterque eorum habuit, & expleuit quod vtrique defuit. Itáque, vt Crassus mihi videtur sapientiùs fecisse, quàm [d] Scæuola: (hic.n. causas studiosé recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli volebat, ne qua in re inferior esset, quàm [e] Scæuola) sic Seruius sapientissimè; cùm enim duæ ciuiles artes, ac forenses plurimùm & laudis haberēt, & gratiæ: perfecit, vt altera præstaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & anteà putabam. Audiui enim nuper eum studiosè, & frequenter, Sami, cùm ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum iudiciū multò magis cōfirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quòd & æqualitas vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorúmq; quasi finitima vicinitas, tantùm abest* 5 3 *[f] ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq;, vti ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur, quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate, iudicióque cognoui. Itáque doleo & illius consilio, & tua voce populum R. carere tam diu: quod cùm per se dolendum est, tum multò magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint.*

Hîc Atticus, Dixeram, inquit, à principio, [g] de rep. vt sileremus: itáq; faciamus; nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modò quærendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, audiebatur: à principio statim, (quod erat apud eum semper accuratū:) expecta-

tione

[a] L. ambigua.

[b] L. & quæ quibus positis.

[c] L. discendi causa.

[d] Al. Scæuula.

[e] Al. Scæuula.)

[f] L. ab obtrectatione, inuidiáque quæ.

[g] V. c. de R. P.

tione dignus videbatur; non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: vehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio: multæ & cum grauitate facetiæ: quódq; difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuênit parem neminem: versatus est in omni ferè genere causarum, maturè in locum principũ oratorum vênit. Accusauit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenij non laudẽ modò, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit posteà Liciniã virginem, cùm annos XXVII. natus esset; in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationísq; eius scriptas quasdam parteis reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eámq; coloniam (vt fecit ipse) deducere. Extat in eam legem senior, (vt ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ, sed ita tacitus tribunatus, vt, nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconẽ Graniũ, 5 4 [a] idq; nobis bis narrauisset Lucilius, tribunũ pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne [b] de Scæuolæ quidem tribunatu quidquã audiuisse videor, & eum collegã Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno pòst fuit, eóq; in rostris sedente suasit Seruiliã legem Crassus. Nam censuram sine [c] Scæuola gessit; eũ enim magistratum nemo vnquam [d] Scæuolarũ petiuit; sed hæc Crassi cùm edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidémq; annis mihi ætate præstabat. His enim COSS. eam legẽ suasit, quibus nati sumus, cùm ipse esset Qu. Cæpione COS. natus, & C. Cælio, triennio ipso minor, quàm Antonius. Quod idcirco posui, vt, dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum pæne esse perductam, vt eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Qu. Cæpione, defensione iuncta non breuis, vt laudatio: vt oratio autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duode-quinquagesimo vsus est. In his omnibus inest quidam sine vllo fuco veritatis color; quinetiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum cõtractus, & breuis, & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationẽ lubentiùs. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellũ, plura Crasso, libuisset scribere; cùm enim omnibus memoriam sui, tum etiam discipli-

[a] L. idq. nobis narrauisset Luc.
[b] L. de Scæuulæ.
[c] L. Scæuula.
[d] Al. Scæuularum.

[a] Al. Scæuulæ.

disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam [a] Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicum, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populaliter tum dicendum fuit; multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt: plura etiam dicta, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulò plenius; nulla est enim altercatio clamoribus vnquam habita maioribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multò aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen [b] pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenij, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur: quod idem [c] de C. Cœlio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summásque virtutes: eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis, amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latinè, & diligenter, loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eò peruenisse videtur, quò potuit ferè Latinus orator sine Græcis literis, & sine multo vsu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum vrbanitatis habent, vt pæne Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acutè, sed parũ tragicè trãstulit. Quẽ studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidẽ etiã, vt scitis, disertus. Fuit etiã Qu. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cũ C. Mario iudicatus est, acer, & vehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius præfectus cùm esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, [d] M. Marij Gratidiani patrem. Atque etiam apud socios, & Latinos oratores habiti sunt [e] Qu. Vectius Vectianus, è Marsis, quem ipse cognoui, prudens vir, & in dicendo

[b] τίθημι.
[c] Al. de C. Cælio.
[d] L. M. Marij Gratidiani pater.
[e] L. Q. Vettius Vettianus.

cendo breuis : [a] *Q.D.Valerij Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis literis, & Latinis : C.Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc vrbem T.Betucius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ; illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius : qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L.Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P.F. ferè ætate : eius autem oratio est pro Fregellanis,* [b] *colonísque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod vrbanis, præter vnum, quòd non est eorum, vrbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem vrbanitatis color? Nescio, inquam; tantùm esse quendam scio. Id tu, Brute, iam intelliges, cùm in Galliam veneris;* [c] *audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ : sed hæc mutari, dediscíque possunt. Illud est maius, quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat vrbanius; nec hoc in oratoribus modò appâret, sed etiam in ceteris. Ego memini T.Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Qu. Granio præcone dicacitate certare. Eón', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso : sed Tincam non minùs multa rediculè dicentem Granius obruebat, nescio quo sapore vernaculo : vt ego iam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cùm* [d] *percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet : & respondisset illa, atque addidisset,* [e] *Hospes, non pote minoris : tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cùm ætatem ageret Athenis, optiméque loqueretur.* 5 5 [f] *Omnium, (sicut opinor) in nostris est quidam vrbanorum, sicut ille Atticorum sonus : sed domum redeamus,* 5 6 *id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L.Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cùm palmam iam primus acceperit : nec in oratoribus, qui tantùm absit à primo, vix vt in eodem curriculo esse videatur : sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret : summa libertas in oratione,* [g] *multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs : erat etiam in primis, vt tem-*

[a] L.Q.&D.

[b] L.coloniisque Latinis, & ita Seb. Corr.

[c] Al. audies siquidem.

[d] L.percunctaretur.

[e] ξένα.

[f] L.Omnino (sicut op.

[g] Fort. multæ facetiæ: satis creb. in reper. solutus in expl. sententijs erat etiam.

temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo,& maledicto facetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius non tam vendibilis orator,quàm vt nescires, quid ei deesset; nec enim erat indoctus,nec tardus ad excogitandũ, nec Romanarum rerum immemor,& verbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis,& vtilẽ præbuit: atq; ita diu vixit, vt multarum ætatum oratoribus implicaretur, multùm etiam in causis versaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui COS. cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis,& Latinis. Dicebat etiã L. Scipio non imperitè, Cnæúsq; Pompeius, Sex. F. aliquem numerum obtinebat; nam Sex. frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ,& rerum Stoicarum scientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus,& paulò post eum [a] C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus euaserat, qui COS. factus esset, nisi in Marianos consulatus,& in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantùm in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur, Censeo, inquit Atticus; eloquenteis enim videbare, non sedulos velle conquirere. Festiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius, L. F.& superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratórque fuit minimè ille quidem vehemens, sed nemo vnquam vrbanitate, nemo lepôre, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragœdijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus, cui de rep. satis suppeditabat oratio; totam enim tenebat eam, penitúsque cognorat; itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur; sed in causis publicis nihil, in priuatis satis veterator videbatur. Erat in priuatis causis Qu. Lucretius [b] Vispilo,& acutus, & iurisperitus; [c] nam Aphilia, aptior concionibus, quàm iudicijs; prudens etiam T. Annius Velina,& in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multùm erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo,& pæne [d] frigidus: sed & [e] callidus,& in capiendo aduersario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus ferè æqualis in dicendo non nimis exercitatus, in iure autẽ ciuili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, erátque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M. [f] Virgilius, qui tribunus

[a] Al. C. Bellienus.

[b] Al. Vespillo.

[c] L. Nam Ofeila, aptior, q.

[d] ψυχρός.

[e] δεινός.

[f] Al. Verginius.

bunus pl. L. Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulò tamen copiosor. Sed omnium oratorum, siue rabularũ, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Qu. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Iunius, L. filius, tribunitius, quo accusante P. Sextius, pr. designatus, dãnatus est ambitus; is processisset honoribus longiùs, nisi semper infirma, atque etiam ægra [a] *valetudine fuisset. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores,* [b] *neque fuerint, præterítique à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione; quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorũ, nec ipsorum? De ijs autem, quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicenteis vidimus. Volo enim sciri, in tanta, et tam vetere rep. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omneis cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de vnoquóque dicam, vt intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, ætate inferiores paulò, quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio,* [c] *L. Fusius, M. Drusus,* [d] *Patistius, nec vlla ætate vberior oratorum* [e] *fœtus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius cùm meo iudicio, tum omnium, facilè primas tulerunt. Hìc Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cùm tuo iudicio, tum omnium? Sempérne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium, cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur à multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent.* [f] *An tu, inquit, adlaborasse huic modò Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multò malim tibi, et Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, vt à multitudine probetur, eundem doctis probari; nam, quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo, si modò is sum, qui id possim, aut sciam iudicare: qualis verò sit orator, ex eo, quòd is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (vt quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: vt doceatur is, apud quem dicetur, vt delectetur, vt moueatur vehementiùs; quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitijs orator aut non assequa-*

[a] V.c. valitudine.

[b] Al. nec f.

[c] L. L. Fufius.

[d] L. P. Antistius.

[e] φοεχ.

[f] L. An tu, inquit, id laboras, si huic modò Bruto te probaturus es? Al. An tu id laboras, si huic modò Bruto te, &c. & ita Aldus.

assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, nécne, vt ij, qui audiunt, ita afficiantur, vt orator velit: vulgi assensu, & populari, approbatione iudicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogauisses, Quis est in hac ciuitate eloquentissimus? In Antonio & Crasso, aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret; nemóne Philippum, tam suauem oratorē, tam grauem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus [a] expéndere, proximum illis fuisse diximus?

[a] ἐξετάζειν.

Nemo profectò; id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populi videri. 58 Quare, tibicen [b] Antigenidas dixerit discipulo sanè, frigenti ad populum, Mihi cane, & musis: ego huic Bruto dicenti, vt solet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute, dixerim: vt, qui audient, quid efficiatur: ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem: vera putat, assentitur, probat: fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur; quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiam [c] inducitur, ad pudendum, ad pigendum: irascitur, miratur, sperat, timet: [d] hæc perinde accidunt, vt eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententijs, & actione tractantur. Quid est, quòd expectetur docti alicuius sententia? Quod enim probat multitudo hoc idem doctis probandum est; denique hoc [e] specimen est popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibúsque [f] dissensio.

[b] Thebanus.

[c] Al. deducitur.

[d] L. hæc proinde.

[e] δεῖγμα.

[f] ἀμφισβήτησις.

Cùm multi essent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alij: tamen vtrum de his potiùs, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid? adolescentibus nobis, cùm esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? De te ipso nónne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius indicaret, videbamus? Qui cùm partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, vbi plurimùm pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, [g] beneuolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio,

[g] V. c. beniuolentia.

nio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligẽtium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse [59] Antimachum Clarium poëtam, ferunt, qui cùm conuocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod nouistis, volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, Legam, inquit, nihilominus: [60] [a] Plato enim mihi vnus instar est omnium; me illum; & rectè. [61] Poëma enim recõditum, paucorum approbatione, oratio popularis ad sensum vulgi debet moueri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cùm esset relictus à ceteris, verbum facere non posset. Quid? Tu Brute posses, si te, vt Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, vt me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet; vt, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt, [62] [b] aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitãdi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cùm à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualecúnque est, probat; tenet enim aureis vel mediocris orator, sit modò aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominum, quam ordo, & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cùm Qu. [c] Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua antè dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cùm is hoc probare vellet, [d] M. Curium, cùm ita heres institutus esset, si pupillus antè mortuus esset, quàm in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum iure? De antiquis formulis? Quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum [e] peruertere? Quàm ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? Quàm omnino multa de conseruando iure ciuili? Quæ quidem omnia cùm peritè, & scienter, tum ita breuiter, & presse, & satis ornatè, & perleganter diceret, quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At verò, vt contrà Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum

[a] L. Plato enim mihi vnus, instar est multorum millium, & rectè. Poëma enim recõditum, pauc. approbationem: oratio popularis, assensum vulgi debet mouere.

[b] L. aut si auditor cum illo, tanquam equus non facit.

[c] Al. Scæuulam.

[d] L. M'Curium.

[e] Fort. peruerti?

reperisset, ob eámque rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est: similiter [a] Scæuolam ex vno scalmo captionis, centumuirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdẽ generis sententijs delectauit, animósque omnium, qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit: quod est vnum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, siue non natus, siue antè mortuus, Curius heres vt esset: ita scribere plerósque, & id valere, & valuisse semper: Hæc, & multa eiusmodi dicens, fidẽ faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterũ. Deinde æquum bonum, [b] testamentorũ sententias, volũtatésque tutatus est: quanta esset in verbis captio, cùm in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam [c] Scæuola assumeret, si nemo auderet testamentũ facere postea, nisi de illius sententia: Hæc cùm grauiter, tum ab exemplis copiosè, tum variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem, assensionémque cõmouit, dixisse vt contrà nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret; at verò intelligens, & doctus, audiens [d] Scæuolam, sentiret esse quoddam vberius dicendi genus & ornatius; ab vtroque autem, causa perorata, si quæreretur, vter præstaret orator, nunquam profectò sapientis iudicium à iudicio vulgi discreparet. Quì præstat igitur intelligens imperito? Magna re & difficili: si quidẽ magnũ est scire, quibus rebus efficiatur, [e] amittatúrue dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, [f] aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quòd sæpè, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimũ sit, intelligit; nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidẽ auditori probari potest. Vt enim ex neruorũ sono in fidibus, 6 3 quã scienter [g] ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorũ motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi existimator non assidens, & attentè audiens, sed vno adspectũ, & præteriens, de oratore sæpe iudicat; videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, 6 4 nonnũquam etiam circulantem: [h] mittentem ad horas 6 5 quæsitorem, vt dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuẽteis iudices, vt aut doceri de re, ídque etiam vultu probare videantur: aut, vt auem cantu aliquo, sic illos viderit oratione,

[a] Al. Scæuulam.

[b] L. testamẽtorum sententias, voluntatésque mortuorum tutatus est.

[c] L. Scæuula.

[d] Al. Scæuulam.

[e] L. omittatúrne d.

[f] L. aut omitti.

[g] L. ei pulsi s. & ita v. c.

[h] L. mittentem ad horas: quæsitorem, vt dimittat, rogãtem.

ne, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maximè opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementiùs: ea si præteriens (vt dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profectò intelliget. Cùm hæc dixissem, vterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, vt institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, vnum attenuatè, presséque: alterum sublatè, ampléque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, iure laudantur. Sed cauenda est presso illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè, &, vt ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem, dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi [a] sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illúdque maximum, quòd, cùm contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, vt idem facerent à se commoti, quod à Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, vt ita dicam, tragicus orator; vox cùm magna, tum suauis, & splendida: gestus, & motus corporis ita venustus, vt tamen ad forum, non ad [b] scenam institutus videretur; incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: si quidem istis, cùm summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpicio, & vterque æqualibus suis plurimùm præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, [c] quò ferat natura sua quémque: & ea duce vtentem sic instituere, vt Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse tradi-

[a] ειλικρινές.

[b] V.c. scænam.

[c] L. quo ferat sua quëque natura: & ea d.

traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicij orationes, quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, aequalis meus, homo extra nostrum ordinem, meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpicij nulla oratio est: saepéque ex eo audiui, cùm se scribere neque consuesse, neque posse diceret.[a] Cottae pro se lege varia quae inscribitur, eam L. Aelius scribit Cottae rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus & Graecis literis, & Latinis: antiquitatísq; nostrae & in inuentis rebus, & in actis, scriptorúmq; veterum literatè peritus; quam scientiã Varro noster, acceptã ab illo, auctámq; per sese, vir ingenio praestans, omniq; doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit; sed idẽ Aelius, Stoicus esse voluit, orator autẽ nec studuit vnquam, nec fuit; scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, 6 6 vt Qu. Metello F. vt Qu. Caepioni. vt Qu. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est vsus, sed non sine Aelio.[b] His enim scriptis etiã ipse interfui, cùm essem apud Aeliũ adolescens, eúmq; audire perstudiosè solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minimèq; ineptum, Aelianas leueis oratiunculas, voluisse existimari suas. His duobus eiusdem aetatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maximè, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, praeter eos, de quibus suprà dixi, nemini: propterea quòd Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat; horum qui neutrum habebat, confugiebat 6 7 ad Philippum ferè,[c] aut ad Caesarem: Cotta & Sulpicius expetebantur; ita ab ijs sex patronis causae illustres agebantur: neque tam multa, quàm nostra aetate, iudicia fiebant: neq; hoc, quod nunc fit, vt causae singulae defenderentur à pluribus; quo nihil est vitiosius. Respondemus ijs, quos non audiuimus: in quo primùm saepe aliter est dictum,[d] aliter ad nos relatum: deinde magni interest coràm videre me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret, maximè autem quemadmodũ quaeque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm, cùm vnum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cùm sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, vnum est naturale principium, vna peroratio; reliquae partes, quasi membra suo quaeque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cùm autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, 6 9 [e] vt sibi ipse non conueniat, quantò difficilius cauere, nequid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multò maior est, totam causam, quàm partem dicere, & quia

[a] L. Cottae pro lege Varia quae inscrib. eam L. Ael. scripsit Cottae r.

[b] L. His enim scribendis ipse int.

[c] L. aut ad Caesarem. secundum Philippum, & Caesarem, Cotta & Sulp.

[d] L. aliter ad nos delatum.

[e] L. vt sibi ipsum non conueniat.

quia plures ineuntur gratiæ, si vno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adsciuimus. Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis vtebatur: & quia Latinè non pessimè loquebatur, vsu, credo, aliquo domestico; nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidiè domi, quibuscum loquatur à puero: quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum: appâret filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caij filiæ sæpe sermo; ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus: & eò lubentiùs, quòd L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio, collega meus, mihi sanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam iudicas, Brute. Etenim istius genus, est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso: & de tribus proauis, Qu. Metello, cuius quatuor filij: P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. vindicauit: Qu. [a] Scæuola augure, qui peritissimus iuris, 7 ° idémque percomis est habitus. Iam duorũ abauorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis COS. fuit, qui est Corculum dictus: alterius omnium sapientissimi, C. Lælij? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in vnam arborem plura genera: 7 1 sic in istam domum multorum insitam, [b] atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (vt conferamus parua magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto, puro [c] sermone assuefactam domum: & eò magis hoc iudico, quòd neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, vt Sulpicium, vt Antonium. Sed ij tamen vnum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cùm constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat; in quacunque enim vna planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat:

[a] Al. Scæuula.

[b] L. atque illiminatam.

[c] L. sermoni.

magis

[a] Al. præparari.

[b] L. bono oratori vllam ex illis.

[c] Al. Sex. Næuio.

[d] Fort. omnisque ille sermo ductus esset è perc.

[e] Al. è percontatione.

[f] L. præteriissent.

[g] L. & id dicat.

magis reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo [a] *præparare, & quo loco locari: memoriáq; ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: eránt q; ei quædã ex his paria cum Crasso, quædã etiã superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere possimus, neq; cuiquã* [b] *bono oratori, rẽ vllam ex illis quinq; partibus planè, atq; omnino defuisse. Itaq; in Curione hoc verissimè iudicari potest, nulla re vna magis oratorem cõmendari, quàm verborum splendore, & copia. Nam cùm tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse; in vtróq; cachinnos irridentiũ cõmouebat. Motus erat is, quẽ & C. Iulius perpetuũ notauit, cùm ex eo, in vtrámq; partẽ, toto corpore, vacillante, quæsiuit, quis loqueretur è lintre: & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodũ ridiculus, neq; aliud in eo oratoris simile quidquã; is cùm tribunus pleb. Curionem, & Octauium COSS. produxisset, Curióq; multa dixisset, sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, Nunquam (inquit) Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autẽ ita fuit nulla, vt aliquoties, tria cùm proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret; qui in iudicio priuato vel maximo, cùm ego pro Titinia Cotta perorauissem, ille contra me pro* [c] *Ser. Neuio diceret, subitò totam causam oblitus est, ídq; veneficiis, & cantionibus Titiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuisceretur, quid paulò antè posuisset, vt in eo libro, vbi se exeuntem è senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cùm senatum Cæsar COS. habuisset,* [d] *omnísque ille sermo ductus* [e] *è percunctatione filij, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cùm inueheretur in Cæsarem Curio, disputatióque esset inter eos, vt est consuetudo dialogorum, cùm sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar COS. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno pòst, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantámne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, vt ne legens quidem, vnquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quàm, si ea vituperare volebat, quæ vituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cùm illarum rerum iam tempora* [f] *præteriissent? Sed ita totus errat, vt in eodem sermone dicat, in senatu se, Cæsare COS. non accedere,* [g] *sed id dicat ipso COS. exiens è senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset,*

esset, vt ne in scripto quidem meminisset, quid paulò antè posuisset, huic minimè mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cùm ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, viuis eius æqualibus, proximus optimis numerabatur propter verborum bonitatem, vt antè dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodò celeritatẽ. Itaque eius orationes adspiciendas tamen censeo; sunt illæ quidem languidiores, veruntamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo [a] mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, vt solùm sine alijs in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodẽ igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. 73 Erat in verbis grauitas, & facilè dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Qu. Varius rebus inueniendis, nec minùs verbis expeditus; fortis verò actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abiectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multùm ab ijs aberat [b] L. Fusius, 74 tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cùm de rep. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patrémque tuum, Brute, iuris quoque & publici, & priuati sanè peritum: M. Lucullum: M. Octauium, Cn. filium: (qui tantùm auctoritate, dicendóque valuit, vt legem Semproniam frumentariam, populi frequentis suffragijs abrogauerit) Cn. Octauium, M. filium: M. Catonem patrem, Qu. etiam Catulum filium abducamus ex acie, 75 id est á iudicijs, & in præsidijs reip. cui facilè satisfacere possint, collocemus. Eodèm Qu. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem. M. Marium, & ex eodem genere compluréis minimè dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus; quo in genere (vt in ijs perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus, eloquentissimus visus est: magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autem [c] post natos homines, improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primísque ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & vitæ sordibus in prætura, COS. factus esset, si rationem eius haberi licere iudi-

[a] Al. mediocre.

[b] Al. L. Fufius.

[c] Al. post homines natos.

iudicatum esset. Nam & plebẽ tenebat, & equestrẽ ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus pleb. Mario & Flacco COSS. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli: cuius improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tã solutus, & mollis in gestu, vt saltatio quædã nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauẽdum est, ne quid in agendo, dicendóue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulò superiorem ætatem reuecti sumus: nunc ad eã, de qua aliquantùm locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpicij ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cùm tacuisset annos, neq; cõtemni solùm, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primùm contra C. Iulij illam consulatus petitionem extraordinariã, [a] veram causam agens, est probatus: & eò magis, quòd eandẽ causam cùm ageret eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; post tribunatum primò multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcúnq; erant, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligẽter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis vtebatur, sed tamẽ non abiectis. Expedita autẽ erat, & perfacilè currens oratio. Et erat eius [b] quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cùm vitio vocis, tum etiam ineptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem reditúmque L. Syllæ sine iure fuit, & sine vlla dignitate resp. Hoc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: viuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter [c] Carbonem, & Pomponium: quorum vtrúmque facilè superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studijs optimis deditus, bene Latinè loquens, [d] gnarus reip. non sine facetijs: sed neq; laboris multi, nec satis versatus in causis: interiectúsque inter duas ætates, Hortensij, & Sulpicij, nec maiorẽ consequi poterat, & minori necesse [e] erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ cùm facilè omneis vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit à summo, quámque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis illustratum. Nam Qu. Hortensij admodum adolescentis ingenium, vt Phidiæ signum, simul adspectum, & probatum est. Is L. Crasso, Qu. [f] Scæuola COSS. primùm in foro dixit, & apud hos ipsos quidem COSS. & cùm eorum, qui affuerunt, tum ipsorum COSS. qui omneis intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Vndeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello COSS. mortuus: ex quo videmus,

eum

[a] iustam.

[b] L. quidam.

[c] Fort. C. Carbonem.

[d] Al. narus.

[e] Fort. habebat.

[f] L. Scæuula.

cum in patronorum numero annos quatuor & XL. fuisse. Hoc de
oratore paulò pòst plura dicemus; hoc autem loco voluimus æta-
tem eius in disparem oratorum ætatem includere: quanquam id
quidem omnibus vsu venire necesse fuit, quibus paulò longior vita
contigit, vt & cum multò maioribus natu, quàm essent ipsi, & cum
aliquantò minoribus compararentur; [a] vt Accius ijsdem ædilibus [a] Al. vt Attius.
ait se, & Pacuuium docuisse fabulam, cùm ille octoginta, ipse tri-
ginta annos natus esset. Sic Hortensius non cum suis æqualibus so-
lùm, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquantò su-
periore coniungitur. Siquidem & Crasso viuo dicere solebat: & ma-
gis iam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo iam sene, pro
Cn. Pompeij bonis dicente; in illa causa adolescens cùm esset, prin-
ceps fuit, & in eorum, quos in Sulpicij ætate posui, numerum facilè
peruenerat: & suos inter æqualeis M. Pisonẽ, M. Crassum, Cn. Len-
tulum, P. Lentulum Suram longè præstitit: 76 & me adolescentem
nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos 77 [b] in [b] L. in stadio eiusdem.
studio eiusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis,
sic ille pro [c] Appio Claudio dixit, paulò ante mortem. Vides igitur, vt [c] L. App. Claudio.
ad te oratorem, Brute, peruenerimus, tam multis inter nostrum, tu-
úmque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam
in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viuerent, nomina-
re, ne vos curiosiùs eliceretis ex me, quid te quoque iudicarem, eos,
qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista
causa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui viuunt, nihil velis dicere.
Quænám igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos
hic sermo tuus emânet, & ij tibi [d] succenseant, quos præterieris. [d] Al. suscenseant.
Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facilli-
mè: sed tamen te arbitror malle idipsum tacere, quàm taciturnita-
tem nostram experiri. Tum ego, Verè, inquam, tibi, Brute, dicam;
non me existimaui in hoc sermone vsque ad hanc ætatem esse ven-
turum: sed ita traxit ordo ætatum orationem, vt iam ad minores eti-
am peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde re-
deamus ad te, & ad Hortensium. Immò verò, inquam, ad Hortensi-
um: de me alij dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit; nam etsi
me facilè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur,
quòd propero audire de te; nec verò tam de virtutibus dicendi tuis,
quæ cùm omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quam quòd gradus
tuos, & quasi [e] processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, [e] Al. progressus.
tibi mos: quoniam me non ingenij prædicatorem esse vis, sed laboris
mei. Verùm interponam, vt placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit æ-
qualis

qualis Hortensij, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustiùs etiam à natura, labore & industria, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen vllum: animi magna, vocis parua contentio, omnia ferè vt similiter, atque vno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sanè bonorum cursu quodam incitato: ita furebat tamen, vt mirarere tam alias res agere populum, vt esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multò maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cùm esset nec peracutus (quanquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic interuallis, exclamationibus, voce suaui & canora, 7 8 [a] admirando irridebat, calebat in agendo, vt ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multò secus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suauitas, & magnitudo; sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximéque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis [b] versutum, & sollers: sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiúsque respuebat, siue [c] morosè, vt putabatur, siue ingenuo, liberóque fastidio. Is cùm satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea; deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit [d] ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum: literarum & studiosus, & non imperitus: [e] multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus: quod proposuerat, explicans expeditè: non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat,

[a] L. admirando, irridendo, latebat in agendo, &c.

[b] πανοῦργον, ϗ δεινόν.

[c] L. moroso.

[d] L. de studio.

[e] φιλόπονος.

rat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerũt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: huius si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepôre: at in inueniendis, componendísque rebus mira [a] *accuratio: vt nõ facilè in vllo diligentiorem, maiorémque cognouerim, sed eam vt citiùs veteratoriam, quàm oratoriam diceres; hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso,* [b] *statarius, & sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu, & simulatione, multò etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam eius æqualem* [c] *M. Glabrionem, bene institutum aui* [d] *Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, negligénsque tardauerat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset; erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio verò eius habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis,* [e] *D. Silanus, vitricus tuus, studij ille quidem habuit non multùm, sed acuminis, & orationis satis. Qu. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multáque doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum; fuit enim mecum, & cum M. Pisone cùm amicitia, tum studijs, exercitationibúsque coniunctus; huius actio non satis commendabat orationem; in hac enim satis erat copiæ, in illa autem lepôris parum. Erat eius æqualis* [f] *P. Antronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cùm multas iam causas diceret, adolescens est mortuus; is tamen ad dicendum veniebat* [g] *magis audacter, quàm paratè.* [h] *Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de* [i] *Staieno Aelium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto* [k] *deprehensus, pœnas legibus, & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cæpasij fratres fuerũt, qui multa opera, ignoti homines, & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodã, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiã, ne quem vocalem præterijsse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si*

[a] ἀκρίβεια, seu ἀκρίβωσις

[b] στάδαιος.

[c] L. M'. Glabrionem.

[d] Al. Scæuulæ.

[e] Lib. vulg. D. Syllanus, mendosè.

[f] L. P. Autronius.

[g] L. audacter magis, quàm p.

[h] L. Et C. Stalenus. Al. Stolenus, &c.

[i] L. Staleno. Al. Stoleno.

[k] V. c. deprensus.

si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnóque clamore. [a] Quod idem faciebat Qu. Arrius, 8 qui fuit M. Crassi, quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantùm in hac vrbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque vel honori, vel periculo seruire. His enim rebus, infimo loco natus & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. Sed vt pugiles inexercitati, etiam si pugnos, & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cùm omni iam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque iamdudum: sed tacebam: hoc verò non putabam, te vsque [b] ad Staienos & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos: verùm, qui omninò nomen habuerint, non ita multos fuisse; sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus, T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus: (cui si vita [c] suppeditauisset, sublato ambitu COS. factus esset:) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit: officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè verba voluens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo, stomacho sæpe, iracundiáque vehementiùs: vt non cum aduersario solùm, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius [d] delinitor esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messalla minor natu, quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis, componendísque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmque causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, [e] nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. [f] C. autem Lentulus Marcellinus, nec vnquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententijs, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus literis, sed Græcis: fastidiosus sanè Latinarum: argutus orator, verbísque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verumetiam cogitandi laborem, tantum

sibi

[a] Al. Quod item facieb.

[b] L. ad Stalenos, & Autronios.

[c] Fort. suppeditasset.

[d] Al. delenitor.

[e] L. nonnihil in causis.

[f] Fort. Cn. autem Lent.

ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet; &, ſi de alijs minùs, de duobus tamen, quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas, quid ego iudicem de iſtis, qui tibi ſunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus, Cæſar autem parum; illum enim ſæpe audiui: hic, cùm ego iudicare iam aliquid poſſem, [a] *abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quòd habiturus es ſimilem tui?* [b] *Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim tibi eum placere quammaximè.* [c] *Atqui & ita eſt, inquit, & vehementer placet: nec verò ſine cauſa; nam & didicit, &, omiſſis ceteris ſtudijs, vnum id egit, ſeſeq; quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis vtitur verbis, & frequentibus, & ſplendore vocis, & dignitate motus fit ſpecioſum, & illuſtre, quod dicitur: omniáque ſic ſuppetunt, vt ei nullam deeſſe virtutē oratoris putem: maximéque laudandus eſt,* 8 1 *qui hoc tempore ipſo,* [d] *cùm liceat, in hoc communi noſtro, & quaſi fatali malo, conſoletur ſe cùm conſcientia optimæ mentis, tum etiam vſurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atque (vt dixi) vidi planè virum. Itaque cùm eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctiſſimo viro, tibíque, vt intellexi, amiciſſimo, Cratippo, inſtructum omni copia, multò videbam ſimiliorem. Hîc ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobíſque amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum obliuionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longiùs. Sed de Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit, tibi conſtas, vt de ijs, qui nunc ſint, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, vt de ijs egiſti, qui iam mortui ſunt, neminem vt prætermitteres,* [e] *næ tu in multos Antronios, & Staienos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere voluiſti, ſiue veritus es, nequis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſit: de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cùm & tuum de illius ingenio notiſſimum iudicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis* [f] *acerrimo æſtimatore ſæpiſſimè audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantiſſimè: nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Muciorum familijs audiebamus: ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, &*

ijs

[a] L. afuit.
[b] V. c. Ne ego.
[c] V. c. Atqui &c.
[d] L. cùm iaceat in hoc comm. n. & q. f. malo, conſ. ſe cùm conſc.
[e] V. c. ne tu in multos Autronios, & Stalenos incurreres, & ita L.
[f] L. acerrimo exiſtimatore ſæp.

ijs quidem reconditis & exquisitis, summóque studio & diligentia est consecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cùm ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripserit: primóque in libro dixerit, 82 [a] verborum delectum, originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cùm hunc nomine esset affatus. Ac, si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio & vsu elaborauerunt, cuius te pæne principem copiæ, atque inuentorem, bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouisse sermonem, [b] nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solùm principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi R. nomine, & dignitate; quo enim vno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniúmque Cæsaris, 84 [c] tuæ quidem supplicationi non solùm, sed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris iudicij, non beniuolentiæ testimonium; plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui non illustrauit modò, sed etiam genuit in hac vrbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnauerunt: ex quibus multi sunt, vt scitis, triumphi. Verum quidem si audire volumus, 85 omissis illis diuinis consilijs, quib. sæpe constituta est [d] imperatorum sapientia, salus ciuitatis aut belli, aut domi, multò magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: [e] est autem, quod sentias, dicẽdi liber locus) malim mihi L. Crassi vnam pro [f] M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellũ capi Ligurum, quàm bene defendi causam [g] M. Curij. Credo. Sed Atheniensium quoq; [h] plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcerrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare nõ, quantùm quisq; prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cùm pauci pingere egregiè possint, aut fingere: operarij autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. [i] Solum quidem, inquit ille, & quasi [k] fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem; ætatis illius ista fuit laus, tanquam

a L. verborũ dilectum.

b L. non pro derelicto est habend. vel sic, non pro relicto &c.

c L. tuæ quidem supplicationi non, sed tr.

d L. delet has duas voces, imperatorum sapientia: vel deleta voce, sapientia, duntaxat, & mutato aliquantùm ordine verborum, ita legit. omissis illis d. cons. imperatorũ, quib. sæpe const. est salus c. &c.

e Alludit ad prouerb. soli sumus.

f M'. Curio. d.

g M'. Curij.

h Al. pluris.

i δάπεδον.

k θεμέλιον.

quam innocentiæ, sic Latinè loquendi: nec omnium tamen; nam illorum æqualeis, Cæcilium, & Pacuuium, malè locutos videmus; sed omnes tum ferè, qui nec extra vrbem hanc vixerant, [a] nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem, deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia; confluxerunt enim & Athenas, & in hanc vrbem multi inquinatè loquentes ex diuersis locis; quo magis expurgandus est sermo, 8 6 & adhibenda, [b] quàm obtrusa ratio, quæ mutari non potest nec vtendũ prauissima consuetudinis regula. [c] T. Flaminium, qui cum Qu. Metello COS. fuit, pueri vidimus; existimabatur benè Latinè, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, vt à te paulò est antè dictum: sed tamen suauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabátq; contrarium Catulo, subagreste quiddam, planéq; subrusticum: [d] alia quidem, quasi inculta, & siluestri via, ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis vsitati cùm esse vellet, ne [e] à C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minùs inusitatis verbis vteretur. Quídnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste [f] C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, 8 7 [g] quo accusante Chritilium, Sisenna defendens dixit, quædam eius sputatilica esse crimina. [h] Tum G. Rusius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias; sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine; hanc cùm habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere; splendidam quandam, miniméque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, 8 8 [i] forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, cõplureis autem legi. Atque etiam cõmentarios quosdam scripsit rerum suarum; valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, [k] tanquam veste detracta: 8 9 sed dum voluit, alios habere parata, vnde sumerent, qui vellent scribere historiã: ineptis gratum fortasse fecit, [l] qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines à

scribendo

[a] Fort. nec aliqua barbarie domestica infuscati fuerant, rectè loq.

[b] L. & adbibenda tanquã obrussa, ratio: vel & adhibenda cum obrussa ratio.

[c] L. Flamininum.

[d] Alia quadam, quasi inc.

[e] L. à C. Ruscio.

[f] L. C. Ruscius?

[g] Al. quo accusante C. Rutilium, &c Al. quo acc. Chirtilium.

[h] L. Tum C. Ruscius.

[i] L. forma, & magnificam, & generosam q.

[k] L. Tanquã veste, detracto.

[l] L. qui volent illa, &c. & ita Riuius.

scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, [a] qui vita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur, Qu. Pompeij illius, qui CENS. fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator: [b] iam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendum expedita, Hermagorae disciplina; ea dat rationes certas, & praecepta dicendi: quae si minorem habent apparatum, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patienteis vias; has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplináque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus; is cùm post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset, [c] est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo dissensisse; nam populo non erat satis vendibilis: praeceps quaedam, & cùm idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate caecata oratio: sed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque sententijs crebriorem. Praeterea perfectus in literis, iurísque ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quàm, vt Graeci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimae literae, nec eae vulgares, sed interiores quaedam, & reconditae: diuina memoria, summa verborum & grauitas, & elegantia: atque haec omnia vitae [d] decorabat grauitas, & integritas. Me quidē admodum delectabat etiam Triarij, in illa aetate, plena literatae senectutis oratio; quanta seueritas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consideratum exibat ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarij mentione commotus, (vtrunque enim eorum admodum dilexerat) [e] Nae ego, inquit (vt omittam cetera, quae sunt innumerabilia) de istis duobus cùm cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse; nam nec istos excellenteis viros, nec multos alios [f] praestanteis ciueis resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem; nam & praeteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantùm, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quaerimus,) praedicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderūt, M. Bibulus, qui & scriptitauit accuratè, cùm praesertim non esset orator, & egit multa constanter. [g] Appius Claudius, socer tuus, collega, & familiaris meus: hic iam & satis studiosus, & valde cùm doctus, tum etiam exercitatus orator, & cùm [h] auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatísque

nostrae

[a] L. qui è vita excess.
[b] L. immò verò.
[c] Fort. mortuus est.
[d] L. decorabat dignitas, & integr. & ita Riuius.
[e] L. Ne ego, & ita v. c.
[f] V. c. praestantis ciuis.
[g] L. App. Claudius.
[h] Fort. augurij.

nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum iniuriarum vltor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta naturæ deerant: [a] sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, vt sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eáque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus, satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborem; vox canora, verba non horrida sanè, vt plena esset [b] animi, & terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. [c] Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo: de rep. verò non minùs vehemens orator, quàm bellator fuit: 91 effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges, atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem, te, inquit, ambitiosum esse, si (vt dixisti) ij, quos iamdiu colligis, viuerent. [d] Omneis enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: vt mihi imprudens M. Seruilium præterijsse videare. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum nunquam in publico fecissent, cùm meliùs aliquanto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, vt intelligatis, primùm ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere, deinde ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: [e] T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & satis copiosè: erátque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamẽ, vt hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur; studio autem neminem, nec industria maiore cognoui. Quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè dixerim, C. Pisoni, genero meo; nullum tempus illi vnquam vacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando; itaque tantos processus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur; 92 [f] erátque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cúmque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ, acutæq; sententiæ: gestúsque natura ita venustus, vt ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam [g] videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quàm fuerint in

[a] L. sed tantus erat animi spl.

[b] Al. animi, & horroris.

[c] Al. Ne Lucius q.

[d] V. c. Omnis.

[e] Al. T. Attium.

[f] L. erátq. verborum & dilectus elegans.

[g] Fort. accedere videretur.

illo, dicere: quod non ita est: alia enim de illo maiora dici possunt; nam nec continentia, nec pietate, nec vllo genere virtutis quenquam eiusdem ætatis, cum illo conferendum puto. Nec verò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus pleb. fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem, turbulentámque dementiam, à senatu, & à bonorum causa steterit constantiùs: quam eius actionem, multùm tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, sanéque tolerabiles. Hic cùm summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, ceciditque 93 [a] posteà, cùm eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator [b] vnus è multis: potius inter multos propè singularis fuit: ita reconditas, exquisitásque sententias mollis, & pellucens vestiebat oratio; nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, vt nullius oratoris æquè in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, vt nihil liquidius: ita liberè fluebat, vt nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, & tāquam in vermiculato emblemate, vt ait Lucilius, structum verbum videres; nec verò vllum aut durum, aut insolens, aut humile, [c] aut in longius ductum: ac non propria verba rerum, sed pleráque tralata: sic tamen, vt ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres; nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè, [d] dissimulantérque conclusis. Erant autem & verborum, & sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus [e] in ornatu distinguebatur omnis oratio; 94 qua de re agitur autem [f] illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, & vbi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totúmque dicendi placidum, & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paulò antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret: duo summè tenuit, vt & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, 95 [g] deuinceret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere diximus, nec erat vlla vis, atque contentio, siue [h] consilio, quòd eos, 96 quo-

[a] L. postea quàm eos imitari c.
[b] εἷς πολλῶν.
[c] L. aut longiùs ductum.
[d] L. dissimiliterq. concl.
[e] L. non agnoscit, hæc, in ornatu.
[f] L. id, quod multis locis in iurisc. incl. form. id vbi esset, vid.
[g] L. demulceret voluptate.
[h] ἐξ προαιρέσεως.

quorum altior oratio, actióque esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus, siue quòd non consuesset, siue quòd non posset; hoc vnum illi, 97 si nihil vtilitatis habebat, [a] abfuit: si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cùm in accusatione sua Qu. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum parauisse, idque à se esse deprehensum, seséque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem, deferre diceret, déque eo crimine accuratè, & exquisitè disputauisset: me in respondendo, cùm essem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille, cùm pestem capitis sui, cùm indicia mortis [b] se comperisse manifestò, & manu tenere diceret, tam solutè egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, [c] sic ageres? præsertim cùm ista eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi, qui etiam ex infantium ingenijs elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supplosio. Itaque tantum [d] abfuit vt inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen vsi sumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, vtrùm ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, &, quocunque res postulet modo, flectere: qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? [e] Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam vnus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus; quanquam facienda mentio est, vt quidem mihi videtur, duorum adolescentium: qui si diutiùs vixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, [f] quid verisimile dixisset, ita facilè, solutéque verbis voluebat satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, vt nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic à magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus: studium certè fuit: qui si me audire voluisset, vt cœperat, honores, quàm opes, consequi maluisset. Quídnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cùm honos, sit præmium virtutis, iudicio, studióque ciuium delatũ ad aliquẽ: qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus videtur. Qui autẽ occasione aliqua, etiã inuitis suis ciuibus, nactus est

[a] L. afuit.

[b] L. se manifestò comperisse.

[c] L. sic ageres, præsertim ista eloquentia? Cùm alienorum hominum, &c.

[d] L. afuit, vt infl.

[e] Fort. Sit ita sanè, inq.

[f] L. hoc totum, (quid verisimile dixisset) non agnoscit.

impe-

imperium, vt ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summam amplitudinem peruenisset, adscendens gradibus magistratuum, vt pater eius fecerat, vt reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. F. cùm initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe [a] egisse me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, vt eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. Erat enim cùm institutus optimè, tum etiam perfectè, planéque eruditus: inerátque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereáque sine arrogantia grauis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ: qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu dum Cyri, & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant: & L. Crassi, & multorum Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Caluum, (is enim nobis erat propositus) reuertamur: [b] qui orator fuisset cùm literis eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius, afferebat genus: quod quanquam scienter, elegantérque tractabat, nimiùm tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruans, metuénsque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem [c] deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Caluus noster dici oratorem volebat; inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec [d] putidè, Atticè putat dicere: is rectè, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatē enim, & insolētiam, tanquam insaniam quandam orationis, odit: sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodò sit polita, dum vrbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari; quos? nec enim est vnum genus. Nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Aeschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem: ceteri ergo Atticè non dicebant;

[a] Al. me egisse.

[b] Fort. qui cùm orator fuisset literis &c.

[c] Al. deprauabat; quod minùs placet.

[d] φορτικῶς.

si

si [a] *omneis: quì potes, cùm sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit; mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est* [b] *floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias; natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se: sed Attici tamen:* [c] *quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat alijs, cùm cupere videretur imitari Lysiam: Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At* [d] *Charisij vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum,* 98 *vt veros illos præ se pæne agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, (quam tamen consequitur,) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optimè. Súntne igitur ij Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, & grandis etiam fuit; hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multæ enim sunt,) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim,* [e] *nec velim fortasse, si possim: vt, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita nouo, vt proximis COSS. natum velit: nec rursus ita vetere, vt Opimium, aut Anicium COS. quærat. Atquì eæ notæ sunt optimæ; credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit,* 99 *de dolio sibi hauriendum putet? Minimè: sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis censuerim & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem, fugiẽdam, nec illam præclaram* 100 *Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posteriùs fuisset, multò maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur.* [f] *O dij boni! quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At nõ assequimur.* 101 *Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur; ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cùm Demosthenes dicturus esset, vt concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cùm isti Attici dicunt, non modò à corona, (quod est ipsum miserabile,) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si angustè, & exiliter dicere, est Atticorum, sint sanè Attici: sed in comitium veniant,* 102 *ad stantem iudicem dicant.*

[a] V. c. omnis.

[b] ἀνθηρότερος

[c] L. quorum Carisius multas orationes scripsit, quas scribebat.

[d] Al. Carisij.

[e] Al. neque velim.

[f] L. O dij boni! Quid ergo nos aliud agimus? & ita Rob. & Carol. Steph. &c. Fortasse licet legere, Quid quæso, nos aliud agimus?

 Sub-

Subsellia grandiorem, & pleniorem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, vt, cùm auditum sit, eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedẽdo loco, corona multiplex, iudex erectus: cùm surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cùm velit: cùm velit, fletus: vt, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat: at placere tamen, & in [a] scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Atticè dicere, vt de Pericle audiuimus, vt de Hyperide, vt de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: rectè laudant. Est enim in arte tanta, támque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus; ita fiet, vt non omnes, qui Atticè, ijdem bene: sed vt omnes, qui bene, ijdem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione [b] digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, [c] Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris vtitur, facetam, & elegantem puto; est enim & minimè inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cùm de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere [d] illudentem, qui eam sibi arrogant: vt apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem; decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es vsus in omni sermone, cùm, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm in testimonio. [e] Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primùm, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, vt imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cùm Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum, & singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem, sed etiam Lysiæ similem, quo nihil potest esse pictius: bella ironia, [f] si iocaremur: [g] sin asseueramus: vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quàm si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, vt ciuem, vt senatorem, vt imperatorem, vt virum denique cùm

[a] V. c. scæna.

[b] Al. degressio.

[c] Al. Attice.

[d] εἰρωνευόμενον.

[e] Al. Quorsum.

[f] Fort. si iocamur.

[g] σπουδάζομεν.

cùm prudentia & diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem eius, vt illis temporibus, valde laudo; significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cùm omnibus [a] oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto & Thucydide comparares, [b] Brutóne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quisquam imitari potest, ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiosè, & ornatè dicere? Galbam laudas; si vt illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin vt oratorem, cedo, quæso, orationes, (sunt enim) & dic, hunc, quem tu plus quàm te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes; paulum hîc tibi assentior, modò ita laudes vt antiquas: [c] quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius; addis etiam nescio quid [d] augustius, nomine nos capi volens summi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remoue hæc: [e] næ ista dulcis oratio ita sit abiecta, vt eam aspicere nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cùm in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecunque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de ijs ea sunt à te dicta, quibus ego assentior; omitto ceteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui [f] sine controuersia magnos oratores, Crassum, & Antonium; de horum laudibus tibi prorsus assentior: 103 sed tamen non isto modo, vt Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat; sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse; hæc germana ironia est; cur ita sentiam, nõ dicã, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de ijs ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cœlio dixeris; ij enim fuerũt certè oratores; quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minùs curo, quòd cõgessisti operarios omneis, vt mihi videantur mori voluisse nõnulli, vt à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cùm ille dixisset, 104 Longi sermonis initium [g] depulisti, inquam, Attice, rémque commouisti, noua disputatione dignam: quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim libri cùm aliorũ, tum in primis Catonis; intelliges, nihil illius lineamẽtis, nisi eorũ pigmentorũ, quæ inuenta nondũ erant, florem, & colorem, defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse meliùs potuisse scribere: alium, vt arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistrã fuisse dixerim; nam etsi tu meliùs existimare videris de ea, siquam nũc habemus, facultate, tamen, adolescẽtes, quid in Latinis potiùs imitaremur, non habemus. Quod autem plures

[a] L. oratorijs.
[b] L. Brutóne te id cens.
[c] Al. quod idem.
[d] Al. augustius; nomine nos capis summi viri.
[e] Al. ne ista dulc. & ita v. c.
[f] ὁμολογουμένως, ἢ ἀναμφισβητήτως.
[g] L. detulisti.

à nobis nominati sunt, eò pertinuit (vt paulò antè dixi) quòd intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα *me, ne si Africanus quidem fuit, (vt ait in historia sua C. Fannius)* 105 [a] *existimari velim. Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto posteà: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis?* [b] *Verò, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modò licebit: quoniam vtroque in loco vicini sumus. Sed iam ad id, vnde* [c] *digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cùm admodū adolescēs orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est, quanquā inciderat in Cottæ, & Sulpicij ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, pòst Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria cōparabatur. Primùm memoria tanta,* [d] *quantam in vllo cognouisse me arbitror, vt, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus* [e] *cogitauisset; hoc adiumēto ille tanto sic vtebatur, vt sua & cōmentata, & scripta, &, nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, vt in nullo vnquā flagrantius studiū viderim; nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; sæpissimè autem eodem die vtrunque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones* [f] *memor & quæ essent dicta contrà, quæq; ipse dixisset. Erat in verborū splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eáque erat cùm summo ingenio, tum exercitationibus maximis cōsecutus; rem complectebatur memoriter, diuidebat acutè: nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum; vox canora, & suauis; motus & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello, primo anno, miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur vna lege iudiciū Varia, ceteris propter bellū intermissis: qui frequētes* [g] *aderant (quanquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius, & Qu. Pompeius, sed oratores tamē, teste diserto vterq; Philippo, cuius in testimonio cōtentio & vim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tū principes numerabātur, in magistratibus erant, quotidiéq; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus pleb. tum C. Curio: quanquam is*

[a] Al. existimari nolim.

[b] L. Ego verò.

[c] Al. degressi.

[d] L. quantam in nullo cogn.

[e] Al. excogitauisset.

[f] L. memor quæ essent dicta contrà, quæq.

[g] L. aderant, tantùm pro se ipsi dicebant.

is quidem silebat, vt erat semel à concione vniuersa relictus. Qu. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Qu. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, ædilis curulis, quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cùm est expulsus; reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidiéque & scribens, & legens, & commentans, 106 [a] oratorijs tantùm exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Qu. Varius sua lege damnatus excesserat. 107 Ego autem [b] iuris ciuilis studio multùm operæ dabam. Qu. Scæuola, P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sylla COS. & Pompeio fuit; tum P. Sulpicij in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicẽdi penitus cognouimus; eodémque tempore, cùm princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romámque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: [c] in quo etiam commorabar attentiùs, etsi rerum ipsarum varietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat: sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, trésque proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Qu. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi videntur esse à proposita ratione diuersa, tamen idcirco à me proferuntur, vt nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute possis, (nam Attico hæc nota sunt) & videre, quemadmodum simus in spatio Qu. 108 Hortensium [d] ipsius vestigijs persecuti. Triennium ferè fuit vrbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) 109 primas in causis agebat Hortensius: [e] magis, magísque quotidie probabatur. Antistius, Piso [f] sæpe dicebat: minus sæpe Pomponius, rarò Carbo: semel, aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni noctes, & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cùm habitauisset [g] apud me, mecúmque vixisset, nuper est domi meæ mortuus; à quo cùm in alijs rebus, [h] tum studiosissimè in dialectica exercebar: quæ quasi contracta, & adstricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam [i] dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus varijs, atq;

multis

[a] Al. oratorijs tamen.
[b] L. hoc totem, iuris ciuilis studio, suspicatur esse aliunde inductum.
[c] L. in quo hoc etiã cõmorabar attentius, quòd etsi rerum ipsarum var. & magn. summa me del. detinebat, tamen subl. &c.
[d] Fort, ipsis.
[e] L. magísq. magísque.
[f] L. sæpe dicebant.
[g] Al. apud me, cũ Quinto vixisset. &c, & ita cod. R.
[h] Fort. tum in dialect. studiosi.
[i] L. esse dilatatam.

multis ita eram tamen deditus, vt ab exercitationibus oratorijs nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans, (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: ídque faciebam multùm etiam Latinè, sed Græcè sæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat: vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neq; corrigi possem, neq; doceri. Tumultus interim pro [a] recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, [b] Scæuolæ, Carbonis, Antistij: reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia constituta, [c] recuperata resp. ex numero autē oratorum Pomponius, Censorinus, [d] Murena sublati; tum primùm nos ad causas & priuatas, & publicas adire cœpimus, non vt in foro disceremus, quod plerìq; fecerunt, sed vt, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla legatus ad senatū de Rhodiorum præmijs venerat. Itaq; prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantùm commendationis habuit, vt non vlla esset, [e] quæ nō nostro digna patrocinio videretur; deinceps inde multæ, quas non minùs diligenter elaboratas, 110 [f] etiam quàm elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiā quæ fortasse videantur minùs necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis: procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, [g] si accedit labor, & laterum magna cōtentio. Eóq; magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itáque cùm me & amici, & medici hortarētur, vt causas agere desisterem: quoduis potiùs periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria desciscendum putaui. Sed, cùm censerem, remissione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare posse, & temperatiùs dicere: 111 vt consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itáque cùm essem biennium versatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset: Roma sum profectus. Cùm venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho, fui, studiúmque philosophiæ nunquam intermissum, à primáque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium [h] Syrum veterem, et non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri

[a] V.c. reciperand.
[b] L. Scæuulæ.
[c] V.c. reciperata.
[d] Lib. vulg. Muræna.
[e] L. quæ non digna patr. n. vid.
[f] L. & tanquā eluc.
[g] Al. si accedat.
[h] Al. Syrium.

erceri solebam. Pòst à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: et, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarũ, Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. [a] Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes; erat etiam Aeschylus [b] Gnidius, Adramitenus Xenocles; hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus Rhodum véni, méque ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem, applicaui, cùm actorẽ in veris causis, scriptorémque præstantem, tum in notandis, animaduertendísque vitijs, et instituendo, docendóque prudentissimum. Is dedit operam (si modò id consequi potuit) vt nimis redundanteis nos,
112 et superfluenteis iuuenili quadam dicendi impunitate, et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluenteis coërceret. Ita recepi me biennio pòst, non modò exercitatior, sed propè mutatus. Nam
113 et contentio nimia vocis [c] reciderat, et quasi referuerat oratio, lateribúsque vires, et corporis mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me [d] imitandi cupiditate incitarent, Cotta, et Hortensius: quorum alter remissus, et lenis, et proprijs verbis comprehendens solutè, et facilè sententiam: alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, iam deflorescentem cognouisti, sed verborum, et actionis genere commotior. Itáque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quòd et dicendi ardore eram propior, et ætate coniunctior. Etenim videram in ijsdem causis, vt pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cùm Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere parteis Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat. Vnum igitur annum, cùm rediissemus ex Asia, causas nobileis egimus, cùm quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitem peteret Hortensius. Interim me quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cùm autem anno pòst è Sicilia me recepissem, iam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non vt ingenium, & eloquentiam meam perspicias, vnde longè absum, sed vt laborem, & industriam. Cùm igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni designatus ædilis cum designato COS. Hortensio. Sed quoniam omnis

[a] διηνεκέστατα.
[b] L. Cnidius.
[c] L. resederat, & quasi deferuerat or. Al. deferbuerat.
[d] ζήλῳ.

omnis hic sermo noster 114 non solùm enumerationem [a] oratoriam, verumetiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, *breuiter [b] licet dicere. Nam is post consulatum (credo quòd videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui* C O S S. *non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatiùs, vt ipse putabat, remissiùs certè viuere. Primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longiùs autem procedens, [c] & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cùm omni genere exercitationis, tum maximè stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcúmque erat. Atque (vt multa omittam) in hoc spatio, [d] & in ijs post ædilitatem annis, [e] & prætor primus, & incredibili [f] populari voluntate sum factus. Nam cùm propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitiùs, quàm vulgus hominum, studuisse literis: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum, benéque dictorum: nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maximè necessariam; nemo, qui memoriam rerum* Romanarum *teneret: ex qua, si quando opus esset, [g] ab inferis locupletissimos testeis excitaret: nemo, qui breuiter, argutéque, incluso aduersario, laxaret iudicum animos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatem, risúmque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque [h] à propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quæstionem vniuersi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia [i] digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum eius, (quod vnum est oratoris maximè proprium) quocúnque res postularet, impelleret. Itaque, cùm iam pæne euanuisset* Hortensius, *& ego anno meo, sexto autem [k] post illum* COS. COS. *factus essem, reuocare se ad industriam cœpit: ne, cùm pares honore essemus, aliqua re [l] superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cùm ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissimè*

[a] L. oratorum.
[b] Al. dicere licet.
[c] L. & cùm in ceteris eloq.
[d] L. & in his post æd. & ita Riu.
[e] L. prætor: & primus.
[f] L. populi.
[g] L. locupletiss. testeis. ab inferis exc.
[h] ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως εἰς τὴν θέσιν.
[i] Al. degredi.
[k] Al. post illum consulem consul f.
[l] Fort. superior viderer.

iunctissimè versati sumus: consulatúsque meus, qui illum primò leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maximè verò perspecta est vtriusque nostrûm exercitatio, paulò antè quàm perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subitò, & obmutuit: cùm lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, noui veniebamus quotidie; quibus quidem causis tu etiam, Brute, præstò fuisti, compluréisque & nobiscum, & solus egisti: 115 vt, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis antè decem causas agere cœpit, quàm tu es natus; idem quarto, & sexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus, vnà tecum socerum tuum defendit [a] Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriúsque etiam posteris nostris indicabunt. Sed, si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quàm senior, Hortensius: causas reperiemus verissimas duas: Primùm, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: Vnum sententiosum, & argutum, sententijs non tam grauibus, & seueris, quàm concinnis & venustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles [b] Alabandeus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum vtriúsque orationes sunt in primis, vt Asiatico in genere, laudabiles. Alíud autem genus est non tam sententijs frequentatum, quàm verbis volucre, atque incitatum: quali est nunc Asia tota, nec flumine solùm orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Aeschylus [c] Cnidius, & meus æqualis Milesius Aeschines; in ijs erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (vt dixi) genera dicendi, aptiora sunt adolescentibus: in senibus grauitatem non habent. Itáque Hortensius vtróque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum, venustarúmque sententiarum: in quibus, vt in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venustæ, dulcésque sententiæ, quàm aut necessariæ, aut interdum vtiles. Et erat oratio cùm incitata, & vibrans, tum etiam accurrata, & polita. Non probantur hæc senibus; sæpe videbam cùm irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi, auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè, quòd & ingenij quædam forma [d] lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborúmque adstricta

[a] A quibusdam lib. abest, vox Appium.

[b] Ἀλαβανδεὺς.

[c] Al. Gnidius.

[d] Fort. elucebat.

adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cùm iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret: remanebat idem, nec decebat idem: quódque exercitationem, studiúmque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritásque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat; hoc tibi ille, Brute, minùs fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista, quæ dicis, video qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putaui, maximéque probaui pro Messalla dicentem, [a] cùm tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, ídque declarat totidem, quod dixit (vt aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso COS. [b] & Scæuola vsque ad Paulum, & Marcellum COS. floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla dictatore, ad eosdem ferè COSS. Sic Qu. Hortensij vox extincta fato suo est: nostra, publico. [c] Meliùs, quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè vt vis, inquam: & id non tam mea causa, quàm tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ [d] prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendenteis casus defleuimus, cùm belli ciuilis causas, in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur fælicitas ipsius, qua semper est vsus, ab eis miserijs, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensij, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus; domi teneamus eam sæptam liberali custodia: & hos ignotos, atque impudenteis procos repudiemus, tueamúrque, vt adultam virginem, castè, 116 [e] & ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paulò seriùs, tanquã in viam, ingressum, priusquàm confectum iter sit, in hanc reip. noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauissimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem, [f] quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuóque viuerent. 117 [g] Quæ si rectè esset, saluti reip.: sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de rep. consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adolescẽtiam, per medias laudes 118 [h] quasi quadrigis vehentem, transuersa incurrit misera fortuna reip. 119 [i] hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium eiusdem & amoris, & iudicij tibi fauemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam remp. in quo duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum

[a] L. cũ tu afuisti.
[b] L. & Scæuola.
[c] δυφημότερα λέγε.
[d] Al. præuidit.
[e] Al. & ab amatorum imp. & ita v.c.
[f] Fort. quæ de me. etiam tacente, ipsa loq.
[g] L. Quæ si rectè esset, salute reip. sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de rep. &c. Al. meorum in rep. &c.
[h] Fort. quasi quadrigis volantem, tr.
[i] L. hic me dolor angit.

um erat illud curriculum: tu illuc veneras vnus, qui non linguam modò acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quòd & ipse rep. careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenij tui, Brute, premit hæc importuna clades ciuitatis) contine te in tuis perennibus studijs, & effice id, quod iam propemodum, vel planè potiùs effeceras, vt te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum vberrimis artibus, quas cùm domo haurire non posses, 120
arcessiuisti ex vrbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nónne cernimus, vix singulis ætatibus binos oratores [a] laudabileis constitisse? Galba fuit inter tot æqualeis vnus excellens, cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus posteà, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multò faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, pòst Cotta, Sulpicius, Hortensius,
121 nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, vt numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum. * *

[a] L. laudabileis extitisse? & ita Riuio videtur.

M. T. CICERONIS AD MARCVM BRVTVM

ORATOR.

TRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multúmque, Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem vinicè diligerem, cuíque me carissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodū mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar [a] esse eius, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est maius, quàm, cùm tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam [b] perficiundi spe, quàm experiundi voluntate. Malo enim, cùm studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudētiam meam, quàm, si id non fecerim, [c] beneuolentiam. Quæris igitur, ídque iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eúmque oratorem, quem quæris, expressero; tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolunt, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omneis omnia experiri, qui res magnas, [d] & magno opere expetendas [e] concupiuerunt. Quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij vis fortè deficiet, aut minùs instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertiísque consistere. Nam in poëtis, non Homero soli locus est, (vt de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia, ceterorum studia restinxit. Nec solùm ab optimis studijs excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem [f] se artibus suis remouerunt, [1] qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulcritudinem imitari. Nec simulacro Iouis Olympij, aut Doryphori statua

[a] L. eius esse.
[b] L. perficiendi spe, quàm experiendi.
[c] V. c. beniuolentiam.
[d] Al. & magnopere.
[e] L. concupiuere.
[f] L. se ab artib. suis r.

statua deterriti réliqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorũ tãta multitudo fuit, tanta in suo cuiusq; genere laus, vt, cũ sũma miraremur, inferiora tamẽ probaremus. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omneis vnus excellat. Attamen, cùm esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & anteà fuerant, nec posteà defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, [a] spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem [b] informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque [c] haud scio an vnquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densiùs, apud alios fortasse rariùs. Sed égo sic statuo, nihil esse in vllo generè tam pulcrum, quo non pulcrius id sit, vnde illud, vt ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod néque oculis, néque auribus, néque vllo sensu percipi potest: cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itáque & Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulcriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis eximia quædam, quam intuens, [d] in eáque defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, [2] cuius [e] ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, [3] quæ sub oculos [f] ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ [g] speciem animo videmus, [h] effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solùm, sed etiam dicendi grauissimus auctor, & magister, Plato: eásq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutiùs esse vno, & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & via disputetur, id est ad vltimum sui generis formam, speciémq; redigendum. Ac video, hanc primam ingressionem meam, [4] non ex [i] oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, vt non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus.

[a] L. aut spes infr.

[b] εἰδωλοποιήσω

[c] L. haud scio an nunquam.

[d] Al. in eámque def.

[e] Al. ad cogitatam.

[f] Q. libri vulg. ipsa non cadunt: mendosè.

[g] εἶδος, ἢ ἰδέαν.

[h] εἰκόνα, ἢ εἴδωλον.

[i] Fort. oratorijs.

Ego autem & me sæpe noua videri dicere intelligo, cùm peruetera dicam, sed inaudita plerísque: & fateor, me oratorem, si modò sim, aut etiam quicúnque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatijs exititisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorúmque sermonum, in quibus Platonis [a] primùm impressa sunt vestigia: sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adiutus. Omnis enim vbertas, & quasi silua dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa [b] ad forenseis causas: quas, vt illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnísque caruit: sed tamen ornata verbis, atq; sententijs, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionémque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, (quod pòst magis intelligetur) sine philosophia non posse effici, quē quærimus, eloquentē: non vt in ea tamen [c] omnia sint, sed vt sic adiuuet, vt palæstra histrionē; parua enim magnis sæpe rectissimè cōferuntur; nam nec latiùs, nec copiosiùs de magnis, varíisq; rebus sine philosophia potest quisquā dicere. Siquidem etiā in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet, eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didicisset, vberem, & fæcundū fuisse, [d] gnarúmq; (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur; quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, 5 nec tribuere in parteis possumus: nec iudicare, quæ vera, quæ falsa sint: neque cernere consequentia, repugnantia videre, [e] ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam? De vita, de officijs, de virtute, de moribus? Sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad has tot, tantásque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, vt veram illam, & absolutā eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab alijs, rerum: ab alijs, verborum doctrina quæritur. Itáque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem vnū reliquit, disertos ait se vidisse multos, eloquētē omnino nemi-

[a] L. primùm sunt impressa v.

[b] V. c. ad forensis.

[c] L. sint omnia.

[d] L. narúmque.

[e] ἀμφίβολα.

neminem. Insidebat videlicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, [a] *re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quòd si ille nec se, nec L. Crassum, eloquentem putauit: habuit profectò comprehensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus vnquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix deo concessum esse dicebat:* [b] *at, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.* *Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt: peræquè autem (id quod volumus)* [5] *perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, vt ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate verborum,* [c] *vehementes, & varij, copiosi, graues: ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati;* [6] *quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: alij læui, & instructa, & terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam,* [d] *& pressa oratione limati. In eodémque genere alij callidi, sed impoliti, & consultò rudium similes & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam* [7] [e] *interiectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine vtens superiorum,* [8] [f] *vicinus amborum, in neutro excellens, vtriúsque particeps, vel vtriúsque (si verum quærimus) potiùs expers. Isque vno tenore, vt aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens* [9] [g] *præter facilitatem, & æquabilitatem: aut addit aliquos, vt in corona, toros, omnémque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarúmque distinguit. Horum singulorum generum quicúnque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satísne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornatè, ac grauiter, ijdem versutè & subtiliter dicerent. Atque vtinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus; esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel vt hortarer alios, vel quòd amarem meos,* [h] *recordor longè omnibus vnum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiã, non ad eam, quam in aliquo*

[a] V.c. reapse.

[b] Al. attamẽ, qual.

[c] Al. vehementes, varij, copiosi.

[d] L. & pressa oratione, & limata.

[e] Al. interiectus inter hos, medius, & quasi.

[f] L. vt cinnus amborum.

[g] Al. præter facultatem, & æqualitatem.

[h] L. recordor me longè, &c.

 ipse

ipſe [a] cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itáque nobis monendi ſunt ij, quorum ſermo imperitus [b] increbruit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Atticè volunt dicere, vt mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidẽ ipſas magis credo fuiſſe Atticas; quid enim ſit Atticũ, diſcant: eloquentiámque, ipſius viribus, non imbecillitate ſua, metiantur; nunc enim tantum quiſq; laudat, quantum ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamẽ eos, ſtudio optimo, iudicio minùs firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eámque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt, & accommodant. Itáque Caria, & Phrygia, & Myſia, quòd minimè politæ, miniméque elegantes ſunt, adſciuerunt aptum ſuis auribus [c] opimum quoddam, & [10] & tanquam adipatæ dictionis genus: quod eorũ vicini (non ita lato interiecto mari) Rhodij nunquã probauerunt, Græci autem multò minùs, Athenienſes verò funditus repudiauerunt: quorum ſemper fuit prudens, ſincerúmque iudicium, nihil vt poſſent, niſi incorruptum, audire, & elegans; eorum religioni cùm ſeruiret orator, nullum verbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat. Itáque hic, quem præſtitiſſe diximus ceteris, in illa pro Cteſiphonte oratione lõgè optima, ſummiſſiùs à primo: deinde, dum de legibus diſputat, preſſiùs: pòſt ſenſim incedens, iudices vt vidit ardenteis, in reliquis exultauit audaciùs. [d] Ac tamen in hoc ipſo, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Aeſchines quædam, & exagitat: illudénſque, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quinetiam quærit ab ipſo, cúm quidem eum [e] belluam appellet, vtrùm illa verba, an portenta ſint: vt Aeſchini ne Demoſthenes quidem videatur Atticè dicere. Facilè eſt enim verbum aliquod ardens (vt ita dicam) notare, idq; reſtinctis iam animorum incendijs, [f] irridere. Itáq; ſe purgans iocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, [11] in hoc eum, [g] huc, an illuc manum porrexerit. Quónam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cùm etiam Demoſthenes exagitetur, [h] vt putidus? Cùm verò inclinata, vlulantíque voce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis eum ferret? Aut quis potiùs non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aureis tereteis, & religioſas qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi Atticè dicere. Quorum genera plura ſunt; [i] hi vnum modò quale ſit, ſuſpicantur. Putant enim, qui horridè, incultéque dicat, modò id eleganter, enucleatéque faciat, eum ſolum Atticè dicere. Errant, quòd ſolum: quòd

[a] L. cognorim.

[b] Lib. vulg. increbuit, mendose.

[c] L. & tanquam adipatum dictionis gen. Al. & tanquã adipale dictionis gen. mendosè.

[d] L. Attamẽ.

[e] κίναδος.

[f] καταγελᾶν.

[g] L. Græciæ, hoc, an illud locutus ſit: huc, an illuc m.

[h] ὡς φορτικός.

[i] L. hi vnum modò, quale id cúnq. ſit, ſ.

quòd Atticè, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine controuersia deferebantur. Qui si tenui genere vteretur, nunquam ab Aristophane poëta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias. Quis enim id possit negare? Dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit, atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornatè verò, & grauiter, & copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, néve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem: subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclarè consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia, grauiter sanè, & probè: sed nihil ab eo transferri potest [a] ad forensem vsum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras, abditásque sententias, vix vt intelligantur: quod est in oratione ciuili vitium vel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, vt, [b] inuentis frugibus, glande vescantur? An victus hominũ, Atheniensiũ beneficio excoli potuit, oratio nõ potuit? Quis porrò vnquã Græcorum rhetorum à Thucydide quidquã duxit? At laudatus est ab omnibus; fateor: sed ita, vt rerum explicator prudens, seuerus, grauis: non vt in iudicijs versaret causas, sed vt in historijs bella narraret. Itáque nunquam est numeratus orator. Nec verò, si historiam non scripsisset, nomen eius non extaret, cùm præsertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo [12] neque verborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed, cùm [c] mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, [13] [d] germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eádem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

[a] L. ad vsum forensem, & p.

[b] ἅλις δρυός.

[c] κολοβά.

[d] γνησίους.

MAGNVM opus omnino, & arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non desiderio solùm (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutũ incredibiliũ, quæ specie dispares, prudentia cõiunguntur.

 Quid

Quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? Quis tamen vnquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controuersijs dijudicandis ab omnibus diligi? Consequeris tamen, vt eos ipsos, quos contra statuas, [a] æquos, [b] placatósque dimittas; itáque efficis, vt, cùm gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. [c] Ergo omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cùm in Italiæ luce cognosceris, versarísque in optimorum ciuium vel flore, vel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ? Semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itáque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parêre nefas esse duxissem: sed testificor, me à te rogatum, & recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, vt, si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti; in quo tamen iudicij nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est, formam, ([d] quod χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud alijs videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quòd non discedit à communi more verborum: Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratíque sunt versus, [e] multa apud alterum negligentiùs. Fac alium [f] Accio; varia enim sunt iudicia, vt in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contrà alios nitida, læta, collustrata [g] delectat. Quid est, [h] quo præscriptum aliquod, aut formulā exprimas, cùm [i] in suo quodq; genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu [k] repulsus: existimauíque, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui eius rei [l] gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eáq; diuersa, neq; in vnam formam cadunt omnia: [m] laudationū, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multíque alij, qui sunt nominati sophistæ, [n] reliquarúmque rerum formam, quæ absunt à forensi contentione, eiúsque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, [o] non complectar hoc tempore, non quò negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem [p] informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio,

[a] στέργοντας, ἢ ἀγαπῶντας τοῖς ἐγνωσμένοις.
[b] Al. pacatósque.
[c] L. Ergo ex omnibus terris.
[d] L. qui χαρακτὴρ Gr. al. quæ χαρ.
[e] L. multo apud alt.
[f] Al. Attio.
[g] L. delectāt. & ita Manut.
[h] L. quòd.
[i] Al. in suo quidq. genere pr.
[k] L. depulsus.
[l] Al. narus esset.
[m] L. laudationum, suasionum, historiarum, & talium scriptionum, qualem Isoc.
[n] L. reliquarumq. rerum quæ abs. à for.
[o] L. formam non compl.
[p] ἐιδοποιεῖν.

constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: & arguti, certique, & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriáque, non ex insidijs, sed apertè, ac palam elaboratur, [15] *vt verba verbis* [a] *quasi demensa, & paria respondeant, vt crebrò conferantur pugnantia, comparentúrque contraria: & vt pariter extrema terminentur, eundémque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum & rariùs multò facimus, & certè occultiùs. In Panathenaico autem Isocrates* [b] *ea studiose consectatum fatetur; non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primùm,* [c] *& Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multósque alios, quos* λογοδαιδάλους *appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed vt modò, primúmque nascentia, minuta,* [16] [d] *& versiculorum similia quædam, nimiúmque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidésque mirabiles: quorum ætas cùm in eorum tempora, quos nominaui, incidisset, longissimè tamen ipsi à talibus delicijs, vel potiùs ineptijs* [e] *abfuerunt; alter enim sine vllis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primísque ab his (vt ait Theophrastus) historia commota est, vt auderet vberiùs, quàm superiores, & ornatiùs dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter ceteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam, Brute, leuiter, & eruditè repugnante te; sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cùm concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam,* [f] *verba iunxisse: Thucydides autem præfractior,* [17] *nec satis (vt ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cùm doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentiæ est. Itáque vt ego, cum à nostro Catone laudabar, vel reprehendi me à ceteris facilè patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorũ iudicia debere cõtemnere. Est enim (vt scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates,*

Adolescens etiam nunc, ô Phædre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. [g] Quid tandẽ, inquit ille? Maiore mihi ingenio videtur esse, quàm vt cum orationibus Lysiæ cõparetur: præterea ad virtutẽ maior indoles: vt minimè mirũ futurũ sit, si, cùm ætate processerit, aut in

[a] L. quasi dimensa, &.
[b] L. ea se studiosè.
[c] L. & Gorgiam Leontinum ferunt: Th.
[d] L. & versicolorũ sim.
[e] L. afuerunt.
[f] Al. verba vinxisse.
[g] L. Quid tandem? Inquit ille.

 hoc

hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest enim natura philosophia in huius viri mente quædam. *Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum, hunc miratur vnum: me autem, qui Isocratem non diligunt, vnà cum Socrate,* [a] *& cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus proprium sophistarum: pompæ, quã pugnæ aptius: gymnasijs, & palæstræ dicatum: spretum, & pulsum foro. Sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se posteà colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verùm hæc, ludorum, atq; pompæ: nos autem iam in aciem,* [b] *dimicationémq; veniamus. Quoniã tria vidẽda sunt oratori, quod dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendũ omnino est, quid sit optimũ in singulis, sed aliquanto secus, atq; in tradenda arte dici solet; nulla* [c] *præcepta ponemus (neq; enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciẽ & formã adumbrabimus: nec quibus reb. ea paretur, exponemus. sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breuiter prima, sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis pæne communia; nam et inuenire, et iudicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ:* 18 [d] *qua tamen in causa est vacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, et rationum locos.* 19 *Nam quoniam, quidquid est, quod in controuersia, aut in contentione versetur, in eo aut, sítne: aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur: sítne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, prauíq; partibus: quibus vt vti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à proprijs personis et temporibus semper, si potest, auocat controuersiã (latiùs enim de genere, quàm de parte disceptare licet: vt, quod in vniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse:) Hæc igitur quæstio à proprijs personis et temporibus, ad vniuersi generis orationẽ traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescenteis, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in vtrámq; partem, vt ornatiùs, et vberiùs dici* [e] *possit, exercuit: Idémque locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, vnde omnis in vtrãnque partem traheretur oratio. Facilè igitur hic*

noster

[a] L. & Platone.

[b] αγωνα τε.

[c] ὑποθήκας.

[d] L. quæ tamen causa est vacua prudentia? Alij sic. quæ enim causa est vacua prudentia?

[e] L. posset.

noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, [a] vtetur aptis generatim, discet ex quo emanent etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. Non enim semper, nec in omnibus caussis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. [b] Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet solùm quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed vt segetes fæcundæ, & vberes, non solùm fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut leuia quædam, aut caussis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio [c] delectus magnus adhibebitur. Quónam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? [d] aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iam verò ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditúsque ad caussam faciet illustreis: cúmque animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludétque contraria: de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabítque leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim, breuitérque descripsimus. Sed, vt antè dictum est, in his partibus (etsi graues, atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. Cùm autem, quid, & quo loco, dicat, inuenerit, illud est longè maximum, videre, quónam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, [e] Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quòd si in philosophia tantùm interest, quemadmodum dicas, vbi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in caussis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summum esse oratorem vellem: sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cùm est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, vt sequatur quocunque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multùm inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitásque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. [f] Distincta alios, & interpuncta interualla, moræ, respirationésque delectant. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in vtroque aliquid excellens. Elaborant

aliì

[a] L. vtetur aptis, generatim dicet: ex quo emanant.

[b] Al. Iudicium ergo.

[c] Al. dilectus magnus adhibebitur. Alioqui quónam modo, &c.

[d] L. vt molliet dura, aut occultabit, quæ dilui nõ poterunt, atque omn. oppr. si licebit, aut.

[e] L. Charmidam autem eod. & ita P. Vict.

[f] L. Distincta alios, interpuncta, interualla, moræ, &c.

[a] Al. & puro quodam, & quasi candido gen.

alij in lenitate & æquabilitate, [a] & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & seueritatem quandam verbis, & orationis quasi mæstitiam sequuntur: quódque paulò antè diuisimus, vt alij graues, alij tenues, alij temperati vellent videri: quot rationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et, quoniam cœpi iam cumulatiùs hoc munus augere, quàm à te postulatum est, (tibi enim tantùm de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solùm de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit; quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cùm constet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce commouentur.

[b] L. perfectus ille.

Itaque [b] ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, vtcunque se affectum videri, & animum audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres: dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est vultus; quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit, quemadmodum vtatur orator. Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agendi, multi, infantes putati sunt: vt iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tanta est, certè plurimùm in dicendo potest.

[c] δεινῶς, ἢ φοβερῶς.
[d] ἐλεεινός.

Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, [c] atrociter dicere: & summissa, leniter: & inclinata, videri grauis, & inflexa, [d] miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis: cuius quidem, è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, pæne canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cùm alter alteri obijcit vocis [e] flexiones.

[e] L. flexiones. Obijcit plura etiam Aeschini Demosthenes, ill.
[f] Al. moderaretur.

Dicit plura etiam Demosthenes, illúmque sæpe dicit voce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suauitatis in vocibus; ipsa enim natura, quasi [f] modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec vna plus, nec à postrema syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatẽ sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est; non est enim in nobis; sed tractatio, atque vsus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit,

a omneis

[a] *omneis sonorum, tum intendēs, tum remittens, persequetur gradus: idémque motu sic vtetur, nihil vt supersit in gestu. Status erectus, & celsus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eáque rara: nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus,* [2] [3] *contractione* [b] *in remissis. Vultus verò, qui secundū vocem plurimū potest, quantā affert tū dignitatē, tum venustatē? In quo cùm effeceris, nequid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam vt imago est animi, vultus: sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquētiæ species exprimenda est: quē hoc vno excellere, id est oratione, cetera in eo latêre, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo* ῥήτωρ, *& Latinè eloquens dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquā sibi quisq;* [c] *vendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis, soli huic cōceditur. Quanquam enim & philosophi quidam ornatè locuti sunt, (si quidē & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuênit, & Aristoteles Isocratē ipsum lacessiuit, & Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt: & longè omnium, quicunque scripserunt, aut locuti sunt,* [2] [4] [d] *extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neq; neruos, neque aculeos oratorios, ac forenseis habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quàm incitare; sic de rebus placatis, ac minimè turbulētis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: vt in eo ipso, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & vmbratilis, nec sententijs, nec verbis instructa popularibus,* [e] *nec iuncta numeris, sed soluta liberiùs; nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil* [f] *atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quàm oratio, dicitur. Quanquam enim omnis locutio, oratio est, tamen vnius oratoris locutio, hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus suprà dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omneis eosdem volunt flores, quos adhibet orator in caussis, persequi. Sed hoc differunt, quòd, cùm sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius: nec tam persuadere, quàm delectare: & apertiùs id faciunt, quàm nos,*

&

[a] L. & omneis sonorum &c.

[b] Fort. in remissionib.

[c] L. vindicat.

[d] L. extitit & vbertate, & grauitate pr. Al. extitit & suauitate, & grauitate pr.

[e] L. nec vincta.

[f] δεινὸν, ἢ φοβερόν.

& crebriùs: concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabileis: à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertiùs transferunt, eáque ita disponunt, vt pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, aduersa contrarijs, sæpissiméque similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornatè, & regio sæpe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multò secus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quàm quærimus, seuocanda est. Nam etiam poëtæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus; numero maximè videbantur anteà, & versu: nunc apud oratores iam ipse numerus [a] increbruit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu, (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς *dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit à versu, tamen, quòd incitatiùs feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potiùs poëma putandum, quàm comicorum poëtarum: apud quos, nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis; nec tamen id est poëtæ maximum, etsi est eo laudabilior, quòd virtutes oratoris persequitur, cùm versu sit adstrictior. Ego autem etiam si quorundam grandis, & ornata vox est poëtarum, [b] tamen in ea cùm licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum, iungendorúmque verborum, [c] tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quàm rebus inseruiunt. Nec verò, si quid est vnum inter eos simile, (id autem est iudicium, electióque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, &, siquid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, [d] quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum [e] eloquentia, à sophistarum, ab historicorum; à poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro, causisq; ciuilibus ita dicet, vt probet, vt delectet, vt flectat: probare, necessitatis est: delectare, suauitatis: flectere, victoriæ; nam id vnum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, [f] modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo vno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripertitæ varietatis; nam & iudicabit, quid cuique opus sit: & poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum*

[a] Lib. vulg. increbuit. mendosè.

[b] Fort. tamen cùm in ea lic.

[c] L. tum etiam auditorum voluptati vocibus magis, quàm r. ins.

[d] Fort. quod nobis prop.

[e] Fort. locutione, seu loquentia.

[f] μέσον, μέτριον.

quarum rerum, fundamentum, sapientia. Vt enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quàm, quid deceat videre; πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sanè decorum; [a] de quo præclarè, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modò in vita, sed sæpissimè 25 & in poëmatis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententijs solùm, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: sempérque in omni parte orationis, vt vitæ quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longè, & latè patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cùm de recto ipso disputant: (nam id quidem vnum est) grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stillicidijs cùm apud vnum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis vti communibus: de maiestate populi R. summissè, [b] & subtiliter? Hîc genere toto: at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum: nec re solùm, sed sæpe [c] verbo: & si sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur, alio, atque alio elata verbo. In omnibúsque rebus videndum est, quatenus; etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset [d] locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat sed ad id, quod agitur, illud satis: 26 cùm hoc decere, quod semper vsurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis: cùm hoc, inquam, decere [e] dicimus, illud non decere, & id vsquequaque, quantum sit, appareat: in alióque ponatur, aliúdque totum sit, vtrùm decere, an oportere dicas: oportere enim, perfectionem declarat officij, quo & semper vtendum est, & omnibus; decere, quasi aptum esse, consentaneúmque tempori, & personæ: quod cùm in factis sæpissimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contráque item dedecere: quod si poëta fugit, vt maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationem affingit improbo, stultóue, sapientis: si denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mæstior Vlysses, mæreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cùm hoc, tantum sit: quid

in

[a] Al. de quo & præclarè multa præcip.

[b] Fort. & subtiliter dicere?

[c] L. verbo. Et si enim sine re nulla v. v.

[d] L. hic locus, Brute.

[e] L. hoc totum, (dicimus, illud non decere, & id,) delet, vt alienum.

in caussis, earúmque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò parteis orationis, sed etiam caussas totas, alias [a] alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, vt cuiusque generis nota quæratur, & formula: magnum opus, & arduum, vt sæpe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocunque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primùm informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quàm opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, imitabilis [b] illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, vt, etiam si illis maximis viribus careat, sit (vt ita dicam) integra [c] valetudine. 27 Primùm igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. 28 Sunt enim quidam (vt scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) obseruandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi; solutum quiddam sit, nec vagum tamen, vt ingredi liberè, non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam [d] negligentiam, de re, hominis, magis, quàm de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatióque verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta, non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam vt mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incomta delectat. Fit enim quiddam in vtroque, quo sit venustius, sed non vt appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi [e] margaritarum; ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modò, & [f] munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucidè, planéque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, 29 [g] ornatum illud suaue, & affluens: acutæ, crebræque sententiæ ponentur, & nescio vnde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit vsus oratoriæ, quasi supellectilis. Supellex [h] est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: vnus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs, vsitatísque verbis, [i] quod aut optimè sonat, aut rem maximè

[a] Al. alia dicendi forma.

[b] Al. quidem illa.

[c] V. c. validudine.

[d] Fort. negligentiam hominis, de re magis.

[e] Al. margaritorum.

[f] Al. mundities.

[g] L. ornamétum illud suaue.

[h] Fort. enim est.

[i] L. quod aut optimè sonant, aut rem explanant.

maximè explanat. In alienis, aut translatum, [a] aut factum aliunde, vt mutuò: aut factum ab ipso, [b] aut nouum: aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in proprijs, nisi quòd rarò vtimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si verba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, [c] & in transferendis verecundus, & parcus: & in priscis, reliquisq; ornamentis & verborum, & sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissimè sermo omnis vtitur non modò vrbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, gemmare viteis, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, vnde transferas: aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberiùs paulò, quàm ceteris, vtetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi vteretur amplissimo. Itaque illud indecorum, (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hîc quoque appâret, cùm verbum aliquod altiùs transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quòd solum, ceteroquin rectè quidam vocant Atticum,) sed paulò parciùs. Nam sic vt in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solùm, sed etiam [d] elegantem [e] videri volet: eliget quibus vtatur. [f] Sũt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodémque pacto cadentia: ³ ° & immutatione literæ [g] quasi quæsitæ venustates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat. Itémq; si quæ verborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: ceteris promiscuè poterit vti, continuationem verborum modò relaxet, & diuidat, vtatúrque verbis quàm vsitatissimis, translationibus quàm mollissimis: etiam illa sententiarum lumina [h] assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans, vna complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum sunt,

[a] L. & sumtum aliunde, vt mutuum: aut f.

[b] L. vt nouũ.

[c] L. & in transferendis verecundus, & parcus in priscis, reliquisq. orn. &c. sic Riuius; non placet.

[d] φιλόκαλον.

[e] L. videri volet, eliget, quibus vtatur.

[f] L. Sunt enim pleráq. apta huius &c.

[g] L. delet, quasi.

[h] L. assumet.

ſunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut poſtulanda; erit enim vt voce, ſic etiam oratione ſuppreſſior. Sed pleráque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis vtetur horridiùs; talem enim inducimus. [a] Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidque pronuntient. Huic generi orationis adſpergentur etiam ſales qui in dicendo 31 [b] nimium quantum valent: quorum duo genera ſunt, vnum facetiarum, alterum dicacitatis; vtetur vtroque: ſed altero in narrando aliquid venuſtè, altero in iaciendo, mittendóque ridiculo: cuius genera plura ſunt: ſed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic vſurum oratorem, vt nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit: nec ſubobſcæno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum riſus occupet: neque aut ſua perſona, aut iudicum, aut tempore alienum; hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata: quæ plerunque ſunt [c] frigida: parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit inſanabileis contumelias: tantummodò aduerſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omneis, nec omni modo; quibus exceptis ſic vtetur [d] ſale, & facetiis, vt ego ex iſtis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certe ſit vel maximè Atticum. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & [e] germani Attici: quoniam, 32 [f] quidquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt; è quibus tamen non omnes faceti. Lyſias ſatis, & Hyperides: Demades præter ceteros fertur: Demoſthenes minùs habetur: quo quidem mihi nihil videtur vrbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm facetus. Eſt autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud, aliquantóque robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt: ſummiſſius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere, [g] neruorum vel minimum, ſuauitatis autem eſt vel plurimum. Eſt enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copioſúmque, ſummiſſius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimúmque eſt in hac orationis forma, ſuauitatis; in qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit ceteris: cuius oratio cum ſedatè, placidéque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, [h] tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, vt ſæpe iam, quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa, transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio ſubiicitur aliud, quod idem ſignificet,

[a] L. Accedet.

[b] L. mirum quantum val.

[c] ψυχρα̃.

[d] Fort. ſalibus, & fac.

[e] γνήσιον,

[f] L. quicquid eſt ſanum in oratione, id.

[g] L. neruorũ eſt vel min. ſuauitatis haud ſcio an plurimum.

[h] Al. tranſlata verba, atque imm. Tranſl.

nificet, sumtum ex re aliqua consequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cùm dixit Ennius, 33 [a] arcem & vrbem orbas: alio modo, si pro patria [b] arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cùm dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagem rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quã κατάχρησιν vocant: vt cùm minutũ dicimus animũ pro paruo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel quòd [c] licet. [d] Iam cùm fluxerũt plures cõtinuæ tralationes, alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere meliùs ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, súntque dulcissima: &, quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latæ, eruditæq; disputationes ab eodem explicantur, & loci communes 34 [e] sine contentione dicuntur. Quid multa? è philosophorum scholis tales ferè euadunt: &, nisi coràm erit comparatus ille fortior: per se hic, quem dico, probabitur. [f] Est enim quoddam etiam, insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum intelligantur lepóres. Hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profectò vis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimùm valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonitúque ferretur: quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiæ est tractare animos, huius omni modo permouere; hæc modò perfringit, modò irrepit in sensus: inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multùm interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaborauit, vt callidè, argutéque diceret, nec quidquam altiùs cogitaret: [g] hoc vno perfecto, magnus orator est, si non maximus: miniméque in lubrico versabitur, &, si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, si modò suum illud satis instruxerit: [h] non extimescit ancipiteis dicendi, incertósque casus: etiam, si quando minùs succedet, vt sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit; altè enim cadere non potest. At verò hic noster,

[a] L. arce, & vrbe orba sum: alio m.
[b] L. arcem, & vrbem dix.
[c] L. decet.
[d] Fort. Iam cùm confluxerunt pl. cont.
[e] L. sine contentione inducuntur.
[f] L. Est etiam quodd. insigne, & florens, pictum, & expolitum orationis gen.
[g] Al. hoc vno profectò m.
[h] L. non extimescet anc.

quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc vnum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet vni, [a] *nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit: maximè est contemnendus; ille enim summissus, quòd acutè, & veteratoriè dicit,* [b] *sapiens iam: medius, suauis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facetè dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem* [c] *cœpit: furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus* [d] *videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: sed animo. Nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, vt se dimitterem. Sed inuentus profectò est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperatè potest dicere. Nemo is, inquies, vnquam fuit. Ne fuerit; ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeóque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (vt idem illud iteremus) qui poterit parua summissè, modica temperatè, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cæcina, de verbis interdicti fuit; res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius; temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij causa continebatur; ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & varianda sunt.* 35 *Quod igitur* [e] *in accusationis septem libris non reperitur genus?* 36 *quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere qui quærerent. Nulla est enim vllo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio;* [f] *non assequimur: at, quid deceat, videmus; nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest; vt nostra miremur, vt vsque eò difficiles, ac morosi simus, vt nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui quanquam vnus eminet inter omneis in omni genere dicendi, tamen non semper implet*

[a] L. nec suam copiam illis duob.
[b] L. sapiens: iam medius, s.
[c] L. cœperit.
[d] L. videbitur.
[e] L. in accusationis quinque libr. n. rep. genus? quod in Auiti?
[f] Al. si non ass.

plet aureis meas; ita sunt auidæ, & capaces: & semper aliquid immensum, infinitúmque desiderant. Sed tamen, [a] *quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cùm esses Athenis, totum diligentissimè cognouisti: neque eum dimittis è manibus: & tamen nostra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocunque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus; nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æqualeis; nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus, peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse: nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius; nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aureis ciuitatis accepimus: eásque nos primi, quicunque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio* [b] *parricidarum? quæ nequaquam satis* [c] *deferbuisse pòst aliquanto sentire cœpimus.* Quid enim tam commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt, dum possunt, vt ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, [d] vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur, ita postremò eijciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant; *& quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re, & maturitate, quàm spe, & expectatione,* [e] *laudati. Ab hac indole iam illa matura.* Vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. *Nec verò hic vnus erat ardor in nobis, vt hoc modo omnia diceremus; ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulò hilariora.* 37 [f] *At pro Habito, pro Cornelio, complurésque aliæ; nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra: eáque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maximè tragicis concederem, vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebróque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset*

[a] L. quoniam tu & hunc.

[b] L. patricidarum?

[c] Al. deferuisse.

[d] Al. vt eorũ ossa terram non tangant.

[e] L. laudata.

[f] L. & pro Auito.

in suo genere esse præstantius, qui non solùm in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere vidimus; ego non elaborem? Cùm dico me: te, Brute, dico; nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in ijsdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine vlla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quòd eum, credo, amares) cùm ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutijs, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore verborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, vt contra Leptinem: [a] multæ & totæ graues, vt quædam Philippicæ: multæ variæ, vt contra Aeschinem, falsæ legationis, vt contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties vult, arripit, & à grauissimo discedens, eò potissimùm delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cùm grauitatis locis vtitur. Sed ab hoc parumper abeamus: (quandoquidem de genere, non de homine quærimus) rei potiùs, id est eloquentiæ vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus, [b] nil nos præcipiendi causa esse dicturos: atque ita potiùs acturos, vt existimatores videamur loqui, non magistri; in quo tamen longiùs progredimur, quòd videmus non te hæc solùm esse lecturum, qui ea multò, quàm nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum etiam si minùs nostra commendatione, tuo tamen nomine [c] diuulgari necesse est. Esse igitur perfectè eloquentis puto, non eam solùm facultatem habere, quæ sit eius propria, fusè, latéque dicendi, sed etiam vicinam eius, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere; [d] quanquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio: nec idem loqui esse, quod dicere: attamen vtrunque in disserendo est; disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has arteis interesset; nam cùm compresserat digitos, pugnúmque fecerat: dialecticam aiebat eiusmodi esse; cùm autem diduxerat, & manum dilatauerat: palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi [e] ex altera parte respondere dialecticæ: vt hoc videlicet differant inter se, quòd hæc ratio dicendi, latior sit: illa loquendi, contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendum trahi possit, loquendi rationem, esse notam:

quæ

[a] L. multæ totæ graues.

[b] L. nihil nos.

[c] L. necesse est diuulgari. E.

[d] L. quanquã enim aliud videatur esse or. al. disp. nec idem l. e. q. dicere: & quanquam disputandi ratio, & loqu. dial. sit: or. autem, dicendi, & ornandi: attamen vtrunq. in diss. est. Zeno quidem &c.

[e] ἀντίστροφον εἶναι τῇ διαλεκτικῇ.

quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem [a] habuit docendi viam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi, & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa [b] pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, [c] non esse earum rerum omnino rudem: sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutum; nouerit primùm vim, naturã, genera verborum, & simplicium, & copulatorum: deinde quot modis quidq; dicatur: qua ratione verum, falsúmne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: [d] quod cui consequens sit, quódque contrariũ: cúmq; ambiguè multa dicantur, quomodo quidq; eorum diuidi, explanaríq; oporteat. Hæc tenenda sunt oratori; sæpe enim occurrunt; sed quia sua sponte squallidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidã orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, primùm constituendum est, quid quidq; sit: (nisi enim inter eos, qui disceptent, cõuenit, quid sit [e] illud, de quo ambigitur: nec rectè disseri, nec vnquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaq; re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: si quidem definitio, est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quàm breuissimè. Tum, vt scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quæ sint eius generis siue [f] formæ, siue partes, vt in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, vt definire rem possit, neque id faciat tam pressè, & angustè, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cùm explanatiùs, tum etiam vberiùs, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accommodatiùs. Idémque etiam, cùm res postulabit, genus vniuersum in species certas, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet; quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam, (vt suprà dixi) iudicem me esse, non doctorem volo. Nec verò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omneis philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed ieiuniùs aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, amplè, copiosè dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, [g] non ipso de genere dicendi; volo enim priùs habeat orator rem, de qua dicat, dignã auribus eruditis, quàm cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo; quem etiam, quò grandior sit, & quodam modo excelsior (vt de Pericle dixi suprà)

[a] L. habet.
[b] Al. repererunt.
[c] L. non esse earum rerum omn. rud. oportere: sed vel illa antiq. vel hac Chrys. disc. institutus, nouerit pr.
[d] Al. quod cuiq. cons.
[e] τό ἀμφισβητούμενον.
[f] εἴδη.
[g] L. non de ipso g.

ſuprà) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum volo. Omnia profectò, cùm ſe, à cœleſtibus rebus referet ad humanas, excelſiùs, magnifi- centiúſque & dicet, & ſentiet. Cúmque illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius, quàm legitimarum, & ci- uilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cùm ſis legum, [a] *& ci- uilis iuris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ veteris ordinem, maximè ſcilicet noſtræ ciuitatis: ſed &* [b] *imperio- ſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor: qui conſeruatis, notatíſque temporibus, nihil cùm illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligauit. Neſcire autem, quid anteà, quàm natus ſis, ac- ciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis,* [c] *niſi quum memoria rerum veterum cum ſuperiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorúmque prolatio ſumma cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igi- tur inſtructus veniet ad cauſas: quarum habebit genera primùm ipſa cognita; erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controuerſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſiquan- do aliud in ſententia videtur eſſe, aliud in verbis, genus eſt quod- dam ambigui,* 3 8 *quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari videmus. Cùm tam pau- ca ſint genera cauſarum, etiam argumentorum* [d] *præcepta pauca ſunt. Traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: vni è rebus ipſis, alteri aſſumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem o- rationem; nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur; quid enim iam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcen- dum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & apertè, vt, quid aga- tur, intelligi poſſit? ſua confirmare? aduerſaria euertere? eáque effice- re non perturbatè, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, vt efficiatur quod ſit conſequens ijs, quæ ſumentur ad quanque rem confirmandam? poſt omnia perorationem inflammantem, reſtinguen- témue concludere? Has parteis quemadmodum tractet ſingulas, diffi- cile dictu eſt hoc loco; nec enim ſemper tractantur vno modo. Quo- niam autem non, quem doceam, quæro, ſed quem probem: probabo pri- mùm eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maximè ad- hibenda eloquenti eſt, vt ſit temporum, perſonarúmq; moderator. Nã nec ſemper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec*

a Al. & iuris ciuilis.

b των πολλων, κ̀ μεγαλων αρχὴν κεκτημένων.

c L. niſi cùm ea, memoria rerum veterum.

d L. præcepta pauca tradita ſunt: è quibus ea ducantur, duplices loci.

omnibus

omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cùm statuerit, tum, vt quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura ieiunè, nec grandia minutè, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis [a] intensa verbis, sed acuta sententijs, vel ad offensionem aduersarij, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucidè. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, vt, quanta ad rem: tanta ad orationem fiat accessio. Cùm verò [b] causa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit exprimi: tum se latiùs fundet orator, tum reget, & flectet animos, & sic afficiet, vt volet, id est, vt causæ natura, [c] & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem adscendit in tantum honorem eloquentia. Nam cùm omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic vt verbum nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat: 39 tum sunt maximè luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: Quarum alteram in vniuersi generis quæstione pono, quam (vt suprà dixi) Græci appellant θέσιν, alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maximè excellet: qui communes [d] appellati, quòd videntur multarum iidem esse causarum, sed proprij singularum esse debebunt. Ac verò illa pars orationis, quæ est de genere vniuerso, totas causas sæpe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi [e] certamen est controuersiæ, quòd Græcè κρινόμενον dicitur, 40 id ita dici placet, vt traducatur ad perpetuam quæstionem, [f] atque de vniuerso genere dicatur: nisi cùm de vero ambigetur: quod quæri coniectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegãs iam inde ab Aristotele cõstituta) sed aliquãto neruosiùs: & ita de re cõmunia dicentur, vt & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis verò rebus, & contrà abijciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pæne infinitè in perorando. [g] Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam [h] faciant. Quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, [i] ad beneuolentiam

[a] Al. intenta.
[b] L. ea causa.
[c] Al. & temporis ratio postul.
[d] L. appellati sunt eo quòd.
[e] ἀγών.
[f] Al. atq. vt de.
[g] L. Duo sunt etiam, quæ.
[h] L. faciunt.
[i] V. c. ad beniuolentiam.

[a] L. hoc verò vehemens.

neuolentiam conciliandam paratum: [a] hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cùm rapidè fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multò etiã minùs: sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator nõ respõdit Hortẽsius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cùm cœpisset Curio pater respondere, subitò assedit, cùm sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de [b] miserationibus loquar? quibus eo sum vsus pluribus, quòd etiã si plures dicebamus, perorationẽ mihi tamẽ omnes relinquebant; in quo vt viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ, qualiacunq; in me sunt: [c] me enim ipsum non pœnitet, quanta sint: sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa cùm aguntur, quàm cùm leguntur, videri solent. Nec verò miseratione solùm mens iudicum permouenda est (qua nos ita dolenter vti solemus, vt puerũ infantem in manibus perorantes tenuerimus: vt alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione cõpleremus forum) sed etiam est faciendũ, vt irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis 4 1 aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit; dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed (vt suprà dixi) nulla me ingenij, sed magna vis animi inflammat, vt me ipse non teneam; nec vnquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: vterer alienis vel Latinis, si vlla reperirem: vel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorũ; nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpicij; dicebat meliùs, [d] quàm scripsit Hortensius. Verùm hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam [e] exemplum non habemus; aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, vnde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consilijs, meritis in remp. aggressus est dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, vt maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & character ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, [f] ex ipsis, quæ suprà dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, vt verbum ex-

[b] Al. commiserationib.

[c] Fort. me enim pœnitet quanta sint.

[d] Fort. quàm scribebat.

[e] παράδειγμα.

[f] L. ex ijs ipsis.

ore

ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omníque genere frequentissimæ translationes erunt, quòd eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouent huc, & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt.n.similia illis, quæ in amplo ornatu [a] *scenæ, aut fori appellantur insignia: non quòd sola ornent sed quòd excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia: cùm aut duplicantur, iterantúrque verba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in vtrúmque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter vnum verbum* [b] *non in eádem sententia ponitur: aut cùm similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrarijs relata contraria:* 4 2 *aut cùm gradatim sursum versus* [c] *reditur: aut cùm demtis coniunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cùm corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio* 4 3 *vel admirationis, vel conquestionis: aut cùm eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta, maiora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes vtitur, sunt qui putent, idcirco eius eloquentiam maximè esse laudabilem.* [d] *Et verò nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ* [e] *edicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omneis, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cùm tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus vti, aut exemplis?* [f] *Tantùm notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus,* 4 4 [g] *vt verset sæpe multis modis eandem, & vnam rem, & hæreat in eádem, commoretúrque sententia: sæpe etiam vt extenuet aliquid: sæpe vt irrideat: vt declinet à proposito, deflectátque sententiam: vt proponat, quid dicturus sit: vt, cùm transegerit iam aliquid, definiat: vt se ipse reuocet: vt, quod dixit, iteret: vt argumentum ratione concludat, vt interrogando vrgeat, vt rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: vt contrà, ac dicat, accipi, & sentiri velit: vt addubitet, quid potiùs, aut quomodo dicat: vt diuidat in parteis; vt aliquid relinquat, ac negligat: vt antè præmuniat: vt in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat: vt sæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet: vt hominum sermones, moresque describat, vt muta quædam* [h] *eloquentia inducat: vt ab eo, quod agitur, auertat animos; vt sæpe in hilaritatem,*

[a] V.c.scænæ.

[b] L.non in eandem sententiam.

[c] Al.tenditur.

[d] L.Enimuerò nullus. &c.& ita Quintil.

[e] L.dicitur: & ita Quintil.notat Riuius al.inducitur.

[f] Al.tantummodò.

[g] L.vt verset sæpe multis modis, eádem,& vna in re hereat, in eadémq. commoretur sententia.

[h] L.loquentia ind.& ita Quintil.notat Riu.

tatem, risúmue conuertat: vt antè occupet [a] quod videat opponi: vt cómparet similitudines: vt vtatur exemplis: vt aliud alij tribuens dispertiat: vt interpellatorem coërceat: vt aliquid reticere se dicat: 4 5 vt denuntiet, [b] quid caueant: vt liberiùs quid audeat: [c] vt irascatur etiam, vt obiurget aliquando, vt deprecetur, vt supplicet, vt medeatur, vt à proposito declinet [d] aliquantulum, vt optet, vt execretur: vt fiat ijs, apud quos [e] dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes [f] sequatur: breuitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subijciet oculis: sæpe suprà feret, quàm fieri possit: significatio sæpe erit maior, quàm oratio: sæpe hilaritas, sæpe vitæ, naturarúmque imitatio. Hoc in genere *(nam quasi siluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo cùm mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi mouebant iam me illa, quæ suprà dixeram, tamen ijs, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non inuidos solùm, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent [g] eius viri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo* R. *quanta de nullo, de artificio dicendi [h] literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cùm & amicissimo, & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod vtinam possem) me studiosis dicendi, præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum [i] æstimator reprehenderet? Nam quis vnquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit [k] semper, vrbanis, pacatísque rebus: secundas, iuris scientia? Cùm in altera, gratiæ, gloriæ, præsidij plurimũ esset: in altera, persecutionum, cautionúmq; præceptio: quæ quidem ipsa auxilium ab eloquẽtia sæpe peteret, ea verò repugnante vix suas regiones, fineísq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulcrum fuit, 4 6 hominúmq; clarissimorũ discipulis [l] floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, vituperetur. Nam si vitiosum est dicere ornatè, pellatur omnino è ciuitate eloquentia; sin ea non modò eos ornat, penes quos est, sed etiam vniuersam remp. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcerrimum est, id [m] non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor: sed vtriúsq; rei causa est. Alteros enim respondenteis audire sat erat, vt ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore & discentibus satisfa-*

[a] Al. quod putat opponi.
[b] Al. quid caueat: non placet.
[c] Al. vt irascatur, etiam vt obiurget aliq.
[d] Al. aliquantum.
[e] Al. dicat.
[f] L. sequetur.
[g] L. eius esse viri.
[h] L. tam multa literis.
[i] Al. existimator.
[k] L. semper in vrbanis, &c.
[l] L. domus floruerunt.
[m] L. non gloriosum est d.

tisfacerent, & consulentibus; alteri, cùm domesticum tempus in cognoscendis, componẽdísq; causis, forense in agẽdis, reliquũ in seipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atq; haud scio, an pleriq; nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina; itáque illi dicere meliùs, quàm præcipere: nos contrà fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certè, si quasi in ludo; sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam vnà legendo, audiendo: [a] *nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat,* 47 *docere honestum est, vt est: quibus ipsa sacra retineri, defendíque possint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant; propterea quòd prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latêre eloquentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, ne quis putet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem,* [b] *cùm & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa* [c] *mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ? cúmque vulgò scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quòd parum fortasse profeceram? Quod cùm ita sit: tamen ea, quæ suprà dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis, habuerunt. De verbis enim cõponendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur; quæ etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentiùs, quàm docentur. Est id omnino verum, sed propriè in hoc* [d] *dicitur; nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpésque non item: sed illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille versus, qui vetat*

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit, quin delecter, siue tuum studium hoc à me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quòd si ea, quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum, agrestémque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, vt, cùm meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere nõ potui: aut mæstitiæ, cui resisto, potiùs, quã literis, dederẽ? Quæ quidẽ me anteà in iudicia, atq; in curiã deduce-

a L. nescio docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis.

b L, cùm, & afuissem domo adol.

c Al. maria.

d L. dicitur, omnium magn. art.

deducebant, nunc oblectant domi. 48 Nec verò talibus modo rebus, qualeis hic liber continet, sed multò etiam grauioribus, & maioribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus [a] etiam domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur verba aut vt inter se quàm aptissimè cohæreant extrema cum primis, eáque sint quàm suauissimis vocibus: aut vt forma ipsa, concinnitásque verborum conficiat orbem suum: aut vt comprehensio numerosè, & aptè cadat. Atque illud primùm videamus, quale sit, quod vel maximè [b] desiderat diligentiam (est enim quasi structura quædam) nec id tamen fiet operosè: nam esset cùm infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in Albucio [c] Scæuola,

Quàm lepidè lexeis compostæ? Vt tesserulæ omnes
[d] Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facilè [e] hanc viam componendi. Nam vt in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamuis enim suaues, grauésue, sententiæ, [f] tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aureis: 49 [g] quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, 50 nemo vt tam rusticus sit, [h] qui vocaleis nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas literas tanto opere fugerit: [i] & si id magister eius Isocrates; at non Thucydides; ne ille quidem, haud paulò maior scriptor, Plato: nec solùm in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, vbi etiam de industria id faciendum fuit, sed [k] in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti: quæ sic probata est, vt eam quotannis, vt scis, illo die recitari necesse sit; in ea est [l] crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, vt vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, [m] distrahere voces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis: indicant omnes poëtæ, præter eos, qui, vt versum facerent, sæpe hiabant: vt Næuius, Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam. Et ibidem. Quam nunquam vobis Graij, atque Barbari.

At Ennius semel, Scipio inuicte.

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti.

Hoc idem [n] nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent.

[a] Al. & domesticæ.
[b] L. desiderat diligentiam, vt fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat op.
[c] Al. Scæuuola.
[d] L. Endo pauimento, atque emblemate v.
[e] Al. hanc formã componendi.
[f] L. tamen, sit inconditè positis verb. Al. tamen, si incompositis verb.
[g] V. c. quarum est iudicium subtilissimum.
[h] L. quin vocaleis nolit coniung.
[i] Al. etsi idẽ mag.
[k] L. in oratione populari.
[l] L. crebra ista vocaliũ concursio.
[m] L. distrahere vocaleis conc.
[n] L. sæpius nostri.

solent. [a] Sed quid ego? Vocaleis sine vocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, vt ita dicerent, [51] [b] multi' modis, vas' argenteis, [52] palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid verò licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quò essent aptiora? Nam vt duellum, bellum, & duis, bis: sic Duellium, eum, qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cùm superiores appellati essent semper Duellij. Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed aurium. Quomodo enim [53] [c] vester Axilla, Ala factus est, nisi fuga literæ vastioris? Quam literam etiam è maxillis, & taxillis, & vexillo, & paxillo, consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, vt sodes, pro, si audes: sis, pro, si vis. Iam in vno, capsis, tria verba sunt: ain', pro, aisne: nequire, pro, non quire; malle, pro, magis velle: nolle, pro, non velle. Dein etiam sæpe, & exin, pro deinde, & exinde dicimus. Quid illud? Non olet vnde sit, quòd dicitur, cum illis? Cùm autem nobis non dicitur, sed nobiscum? Quia si ita diceretur, [54] obscænius concurrerent literæ, vt etiam modò, nisi AVTEM interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum, & tecum: non, cum me, & cum te, vt esset simile illis vobiscum, atque nobiscum. Atque etiam à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt; nam [d] Proh deûm, atque hominum fidem: deorum aiunt. Ita credo; hoc illi nesciebant: an dabat [e] hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui inusitatiùs contraxerat,

--Patris mei meûm factûm pudet, pro, meorum factorum: &, Texitur: exitiûm examen rapit, pro, exitiorum: non dicit, liberûm, vt plerique loquimur, cùm, Cupidos liberûm, aut, In liberûm loco, dicimus: sed, vt isti volunt,

Neque tuum vnquam in gremium extollas liberorum ex te genus;
& idem, [55] Namque Aesculapî liberorum.---

At ille [f] aliter in Chryse, non solùm, Ciues antiqui amici maiorum meûm, quod erat vsitatum, sed duriùs etiam, Consiliûm, auguriûm, atque extûm interpretes.

Idémque pergit,

Post quàm prodigiûm horriferûm, portentûm [g] pauos: [h] quæ non sanè sunt in omnibus neutris vsitata. Nec enim dixerim tam libenter, armûm iudicium: etsi est apud eundem, Nihilne ad te iudicio armûm accidit? [i] quàm armorũ. Iã (vt censoriæ tabulæ loquuntur) fabrûm, & procûm, audeo dicere, non fabrorũ, & procorũ. Planéque, duorum virorum iudicium, aut, trium virorum capitalium, aut, decem virorum litibus iudicandis, dico nunquam. Atqui dixit Accius,

Video

[a] L. Sed quid ego vocaleis? sine vocalib. & ita P. Vict.

[b] L. multi' modis, argentei' vasis, passi' crinib. &c.

[c] L. vester Axilla Aha, la factus est.

[d] Al. Nam prò deûm.

[e] L. hanc cõsuetudo licentiam?

[f] Alter.

[g] Al. pauor.

[h] L. quæ non sunt sanè.

[i] Lib. vulg. quàm centuriam, (vt censoriæ tabulæ loquuntur) fabrûm, & procûm audeo dicere, non fabr. & emendosè, opinor.

Video sepulcra, [a] dua duorum corporum. Idémque,--Mulier vna duûm virûm. Quid verum sit, intelligo: sed aliâs ita loquor, vt concessum est, vt hoc, vel, [b] Proh deûm dico, vel, Proh deorum: aliâs, vt necesse est, cùm triū virûm, nō virorum: [c] cùm sestertiûm nummûm, non nummorum: quòd in his consuetudo varia non est. Quid, quòd sic loqui, nosse, iudicasse, vetant: nouisse, iubent, & iudicauisse? Quasi verò nesciamus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici, & imminutum vsitatè. Itàq; vtrúmque Terentius,

56 *Eho, tu cognatum tuum non noras?---Pòst idem,*

---[d] Stilphonem, inquam, noueras? Siet, plenum est: sit, imminutum; licet vtare vtroque; ergo ibidem,

Quàm cara síntque, pòst carendo intelligunt,
Quámque attinendi magni dominatus sient.

Nec verò reprehenderim, Scripsere alij rem.

[e] & scripserunt, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. Idem campus habet,--- inquit Ennius: &,

In templis ijsdem,---probauit; at, eisdem, erat verius: [f] nec tamen, eisdem, opimius; malè sonabat, ijsdem. Imperatum est à consuetudine, vt peccare suauitatis causa liceret; & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas, libentiùs dixerim: & mehercule, quàm mehercules. Non scire quidem, barbarum iam videtur: nescire, dulcius. 57 *Ipsum, meridiem, cur non medidiem? Credò, quòd erat insuauius. Vna præpositio est, [g] AB, eáque nunc tantùm in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit, vt iam nescias, ábne verum sit, an abs. [h] Quid si etiam abfūgit, turpe visum est: & abfer noluerunt, aufer maluerunt?* 58 *Quæ præpositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur.* 59 *Noti erant, & naui, & nari, quibus cùm IN præponi oporteret, dulcius visum est, ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm vt veritas postulabat. Ex vsu dicunt, & è rep. quòd in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses: vt exegit, edixit, [i] refecit, retulit, reddidit:* 60 *adiuncti verbi primam literam præpositio commutauit, vt subegit, summutauit, sustulit. Quid in verbis iunctis? Quàm scitè insipientem, non insapientem? Iniquum, non inæquum? Tricipitem, non tricapitem? Concisum, non concæsum? Ex quo quidā pertisum etiā volūt: quod eádē consuetudo nō probauit.* 61 *Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? Inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta; inhumanus breui, infœlix*

[a] L. duo d.
[b] L. Prò deûm dico. vel pro deornm.
[c] L. & sestertiûm nummûm.
[d] L. Stilponem, inquam, non noueras?
[e] L. etsi, scripserunt, esse ver.
[f] L. nec tamen opimius.
[g] L. abs.
[h] L. Quid si etiam abfûgit, turpe visum est, & abfer noluerunt: aufugit, & aufer maluerunt? Al. Quid si etiam abfûgites, turpe visum est, & abfer noluerunt: aufugites, & aufer maluerunt? Al. Quid si etiam abfûgi, turpe visum est: & abfer, noluerunt, aufer, maluerunt?
[i] L. effecit, extulit, edidit.

infœlix longa; &, ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente, atque fœlice, productè dicitur: in ceteris omnibus, breuiter; itémque composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule veritatem, reprehendet: refer ad aureis, probabunt; quære. cur? [a] Ita se dicent iuuari; voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cùm scirem ita maiores locutos esse, vt nusquàm, nisi in vocali, adspiratione vterentur, loquebar sic, vt pulcros, Cetegos, triumpos, Carthaginem dicerem: aliquando, ídque serò, conuicio aurium, [b] cùm extorta mihi veritas esset, vsum loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otônes, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. 62 [c] Purrum semper Ennius nunquã Pyrrhum. [d] Vi patefecerunt Fruges: nõ Phryges, ipsius antiqui declarant libri; nec enim Græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: [e] & cùm Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdũ erat aut tantùm Barbaris casibus Græcam literã adhibere, aut recto casu solùm Græcè loqui, tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quinetiam, quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædẽ erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur,

Qui est omnibu' princeps; non, omnibus princeps; &,
Vita illa dignu', locóque; non, dignus.

Quòd si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandẽ arte, & doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuiùs, quàm si hac de re vna disputarem; est enim hic locus latè patens, de natura, vsúque verborum: longiùs autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, verborúmque iudicium, prudentiæ est: vocum autem, & numerorum, aures sunt iudices: [f] &, quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio inuénit, in his sensus artem; aut enim negligenda [g] nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant [h] aureis; sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (vt suprà diximus) legenda sunt potissimũ bene sonantia, sed ea non, vt poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. Qua pontus Helles; --superat modũ. At Auratus aries Colchorũ--splẽdidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuauissima litera [i] infinitus,
63 [k] Frugifera, & ferta arua Asia tenet.

[a] Al. probe se dicent iuu.
[b] L. cùm mihi extorta.
[c] L. Burrhum semper Ennius nunquam &c.
[d] L. Vi patefecerunt Bruges.
[e] L. & quamuis cùm Phrygum, & Phrygibus dicendum esset, absurd. &c.
[f] L. &, quoniam illa ad.
[g] L. fuit nobis.
[h] V. c. auris.
[i] L. finitus, Quidam delent vocem infinitus, seu finitus.
[k] L. Frugifera, & fertila arua Asias tenet.

Quare

Quare bonitate potiùs nostrorum verborum vtamur, quàm splendore Græcorum, nisi fortè sic loqui pœnitet, Qua tempestate Paris Helenam; --- & quæ sequuntur. Immò verò ista sequamur, asperitatémque fugiamus, Habeo istam ego perterricrepam.-- Idemque, Versutiloquas malitias. Nec solùm componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse [a] alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu simileis, siue paribus paria redduntur, [b] siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. 6 4 In huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus; quo de genere illa nostra sunt in Miloniana, Est enim, iudices, hæc non scripta, sed nata lex: quam [c] non didicimus, sed accepimus: non legimus, verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, vt, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrarijs referendis: vt illa sunt, quibus non modò numerosa oratio, sed etiam versus efficitur: Eam, quam [d] nihil accusas, damnas; condemnas, [e] diceret, qui versum effugere [f] vellet. Benè quam meritam esse autumas, dicis malè mereri. [g] Id, quod scis, prodest: 6 5 nihil id, quod nescis, obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorum, id esset in oratione numerosum, Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multùm obest. Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. Hoc genere antiqui, iam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias, cuius in oratione plerúmque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere [h] frequentes, vt illa sunt 6 6 in quarto accusationis, Conferte hanc pacem cum illo bello: huius prætoris aduentum, cum illius imperatoris victoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, cónditas: ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. [i] Ergo & hi numeri sunt cogniti etiam à Latinis. Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ & aptæ orationis; quod qui non sentiunt, quas aureis habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem [k] perfecto, completóque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? Conciones sæpe exclamare vidi, cùm aptè verba cecidissent; id enim expectant aures, vt verbis [l] colligentur sententiæ.

Non

[a] L. aurium alterum.

[b] L. siue opponuntur contrarijs contraria, &c. & ita pag. seq.

[c] L. non didicimus, accepimus, legimus: verùm &c. & ita in ipsa Miloniana impressum est.

[d] Al. mihi accusas, d.

[e] Al. dixisset.

[f] Al. voluisset.

[g] L. id. quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

[h] L. frequentes fuimus: vt.

[i] Lib. vulg. Ergo & hi numeri sint cogniti. Genus ill.

[k] L. & perfecto, completóq.

[l] L. colligetur sententia?

Non erat hoc apud antiquos. Et quidē nihil aliud ferè non erat; nam & verba eligebant, & sentētias graueis, & suaueis reperiebant, 67 [a] sed eas haud vinciebāt, haud explebāt. Parū hoc me ipsū delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorū colorum, magis, quàm hæc iam perfecta, delectet? Illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, vt in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimùm; nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potiùs, quàm laudo, quod est: præsertim cùm ea maiora iudicē, quæ sunt, quā illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent. Pòst inuenta conclusio est, qua credo vsuros veteres illos fuisse, si iam nota, atque vsurpata res esset: qua inuenta, omneis vsos magnos oratores videmus. Sed habet nomen inuidiam, cùm in oratione iudiciali & forensi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς inesse dicitur. 68 Nimis enim insidiarum ad capiendas [b] aureis adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc [c] freti isti & ipsi infracta, [d] & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant; si inanibus verbis, leuibúsque sententijs: iure; sin probæ res, lecta verba: quid est, cur claudicare, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi vt sit aptè verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerúmque casu, [e] sæpe natura: &, quæ valde laudantur apud illos, ea feré, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni propè CCCC, sunt, cùm hoc probatur, nos nuper agnouimus.

[a] L. sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsf. d.

[b] V. c. auria.

[c] [illegible]

[d] L. atq. amputata.

[e] L. sæpe etiam natura.

Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti, dicere,

Versibu', quos olim Fauni, vatésque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cùm dicturus non sim, 69 Ante hunc,—vt ille: nec quæ sequuntur, Nos ausi reserare;—légi enim, audiuíque nonnullos, quorum propemodum absolutè concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque meritò, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cùm à bonis absint longissimè. Quòd si aureis tam inhumanas, támque agresteis habent, ne doctissimorum quidem virorum eos mouebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulósque eius, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores locuple-

locupletissimi, summíq; ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior Aristotele, fuit? Quis porrò Isocrati est aduersatus infensiùs? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, (vt Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus verò, iisdem de rebus etiam accuratiùs. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? Nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est, (nec verò aliter existimo) [a] quia ipsi suis sensibus non mouentur: nihílne eis inane videtur? Nihil incónditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem 70 theatra tota exclamãt, si fuit vna syllaba aut breuior, aut lõgior. Nec verò multitudo pedes nouit; nec vllos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omniũ longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum, grauiúmq; vocũ, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vísne igitur, Brute, totum hunc locum accuratiùs etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velísne: cùm literis tuis eruditissimè scriptis, te id vel maximè velle perspexerim? Primùm ergo origo, deinde causa, pòst natura, tum ad extremum vsus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam qui Isocratem maximè mirantur, 71 [b] hoc in eius summis laudibus ferunt, quòd verbis solutis numeros primus adiunxerit. Cùm enim videret, oratores cum seueritate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione [c] vteremur, cùm iucunditatis causa, tum vt varietas occurreret satietati. Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere sciẽntiùs versatum Isocrate, confitendũ est: sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus: cuius omnia nimis etiã extant scripta numerosé. Nam, (vt paulò antè dixi) paria paribus adiuncta, & similiter definita, itémq; contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerúmq; numerosè, Gorgias primus inuênit: sed his est vsus intemperantiùs; id autem est genus (vt antè dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Horum; vterq; Isocratem ætate præcurrit: vt eos ille moderatione, non inuentione vicerit. Est enim, vt in transferendis, faciendísque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus, (sic enim ipse censet) insolentiùs abutitur: quas Isocrates (cùm tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam)

[a] L. quid? Ipsi suis sensib. non mouentur?

[b] L. in hoc eum summis laudib. ferunt.

[c] L. vteretur.

Gorgiam) moderatiùs temperauit. Quinetiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cùm iam admodum esset senex: in quo dicit sese [a] iam minùs seruire numeris, quàm solitus esset; ita non modò superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctorésque, [b] quos dicimus, & origo inuenta est: causa quæratur; quæ sic aperta est, vt mirer, veteres non esse commotos, præsertim cùm, vt fit, fortuitò sæpe aliquid concluse, aptéque dicerent: quod cùm animos hominum, aurésque pepulisset, vt intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucundè: notandum certè genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium [c] mensionem. Itaq; & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, & quasi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatiùs excurrentia: quæ magis etiam aspernantur aure: quòd cùm in plerísque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehemētiùs, quàm id, quod videtur parum. Vt igitur poëtica, & versus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudētium: sic in oratione animaduersum est, multò illud quidem seriùs, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionésq; verborum. Quoniam igitur causam quoq; ostendimus: naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & vbi sit positus, [d] & natus ex quo: & is vnúsne sit, an duo, an plures, quáque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, vt in plerísque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est lōgior, breuior altera, éadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sítne omnino vlla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, vt in versibus: & quòd ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere; deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: [e] & è poëticísne numeris, an ex alio genere quodam: &, si è poëticis: quis eorum sit, aut qui; nanque alijs vnus modò, alijs plures, alijs omnes ijdem videntur; [f] deinde, quicunque sunt, siue vnus, siue plures: communésne sint [g] omni genere orationis, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares

[a] L. minùs iam.
[b] L. quos diximus, & or.
[c] μέτρησιν.
[d] Al. & ex quo natus.
[e] Al. & ex poëticísne.
[f] Fort. quotcumq. sunt, siue.
[g] Al. omnis generis orationis.

 numeri

numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id vtrùm numero solùm efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: [a] an est suum cuiúsque: vt numerus interuallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma & lumen orationis appareat: sítque omnium fons compositio, ex eáque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ (vt dixi) Græci vocant σχήματα. At non est vnum, nec idem, quod voce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerúmque perfectum est: compositio autem ab vtròque differt, quæ tota seruit grauitati vocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit.

[a] L. an sit suum cuiusque, vt numerus in interuallis, compositio in vocibus, genus ipsum verborum in quadam quasi forma, & lumine or. app.

[b] Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere; iudicat enim sensus: in quo iniquum est, quod áccidit, non cognoscere, si, cur id áccidat, reperire nequeamus. Néque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit; ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artem. Sed in versibus res est apertior; quanquam etiam à modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximéq; id in optimo quoque eorum poëtarum, qui λυρικοὶ à Græcis [c] nominantur: quos cùm cantu spoliaueris, nuda pæne remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quémnam te esse dicam? Qui tarda in senectute:

& quæ sequuntur: quæ, nisi cùm tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, vt nonnunquam vix in his numerus, & versus intelligi possit: quo est ad inueniendũ difficilior in oratione numerus, quàm in versibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationẽ: verborum, numerorúmq; iucunditas. In verbis inest quasi materia quædã: in numero autẽ expolitio. Sed vt ceteris in rebus, necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm voluptatis: ita & in hac re áccidit, vt multis sæculis antè oratio nuda, ac rudis ad solos animorũ sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum, causa delectationis aurium, excogitata. Itáq; & Herodotus, & eádem, superiórq; ætas numero caruit, nisi quando temerè, ac fortuitò: & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognoscitur.

[b] L. Esse igitur in or.

[c] L. nominãtur, appareat: quos cum.

cognoſcitur. Itáque tralata, aut facta, aut iuncta verba, facilè ſunt
cognita, quia ſumebantur è conſuetudine, quotidianóq; ſermone; 72 [a]
numerus autem non modò depromebatur, neq; habebat aliquam ne-
ceſſitudinem, aut cognationem cum oratione; itaque ſeriùs aliquan-
tò notatus, & cognitus, quaſi quandam palæſtram, & extrema li-
neamenta orationi attulit. Quòd ſi & anguſta quædam, atque con-
ciſa: [b] & alia eſt collatata, & diffuſa oratio: neceſſe eſt id non li-
terarum accidere natura, ſed interuallorum longorum, & breuium
varietate, quibus implicata, atque permiſta oratio, quoniam tum
ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris cõ-
tineri. Nam [c] ciruitus ille, quem ſæpe iam diximus, incitatior nu-
mero ipſo fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & inſiſtat.
Perſpicuum eſt igitur, numeris adſtrictam orationem eſſe debere,
carere verſibus: ſed hi numeri, poëticíne ſint, an ex alio genere quo-
dam, deinceps eſt videndum. Nullus eſt igitur numerus extra poë-
ticos, quòd definita ſunt genera numerorum; nam omnis talis eſt, vt
vnus ſit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in
tria, vt neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut al-
tero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex
iambus, 73 [d] ſeſequi, pæan, qui pedes in orationem non cadere quî
poſſunt? Quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe
eſt. Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimùm ſit vtendum.
Incidere verò [e] omneis in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt,
quòd verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quòd ve-
hementer eſt vitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſ-
met ipſos. Senarios verò, [f] & hyponactéos effugere vix poſſumus.
Magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio; ſed tamẽ eos
verſus facilè agnoſcit auditor; ſunt enim vſitatiſſimi. Inculcamus
autem per imprudentiam ſæpe etiam minùs vſitatos, ſed tamen ver-
ſus, vitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit
ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hieronymus, Peri-
pateticus in primis nobilis, pleróſque ſenarios, ſed etiam [g] anapæſta:
quo quid poteſt eſſe turpius? Etſi in eligendo fecit malitioſè; prima
enim ſyllaba demta in primo verbo ſententiæ, poſtremum ad verbum
primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequentis. Ita factus eſt [h]
anapæſtus is, qui Ariſtophanéus nominatur; quod ne accidat, ob-
ſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo
ipſo loco, [i] quo reprehendit, (vt à me animaduerſum eſt [k] ſtudioſè
inquirenti in eum) immittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc
cognitũ, in ſolutis etiã verbis ineſſe numeros, eoſdémq; eſſe oratorios,

[a] L. numerus autem nondum deprehendebatur, néque.

[b] Al. & alia eſt dilatata, & diffuſa.

[c] περίοδος.

[d] L. ſequiplex, pæan: qui ped.

[e] V.c. omnis.

[f] L. & Hipponactéos.

[g] L. ſed etiã anapæſticos.

[h] L. anapæſticus, is, q.

[i] Fort. quo Iſocratem reprehendit.

[k] L. ſtudioſius inquirente in eum) omittet im.

qui sint poëtici. Sequitur ergo, vt, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit; sunt enim qui iambicum putent, quòd sit orationi simillimus: qua de causa fieri, vt is potissimùm propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæana sequitur, aut dactylum, fugit autem spondéum, & trochæũ. Quod enim pæan habeat treis breueis, dactylus autem duas, breuitate & celeritate syllabarum labi putat verba procliuiùs: contráque accidere in spondéo, & trochæo, quòd alter [a] *longis constaret, 7 4 alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardã orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est; nam & qui pæana prætereunt, non vident mollissimum à sese numerum, eundémque amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur secus, qui iudicat, heroum, numerum grandiorem, quàm desideret soluta oratio: iambum autem, nimis è vulgari esse sermone. Ita* [b] *neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse grauitatis, vt eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodẽ spatio, quo choréus,* [c] *cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana probat, eóque ait vti omneis, sed ipsos* [d] *nõ sentire cùm vtantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, vt in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in versum cadunt maximè; itaque vt versum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius, quàm illa, versibus. Pæan autem minimè est aptus ad versum: quo libentiùs eum recepit oratio. Ephorus verò ne spondéum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat; syllabis enim metiendos pedes, non interuallis, existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & interuallis est par iambo:* [e] *sed eò vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quòd verba meliùs in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristolem, eádem à Theophrasto, Theodectéque de pæane dicuntur. Ego autem sentio, omneis in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. Nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem vteremur, quia* [f] *neque numerosa esse, vt poëma: neque extra numerum, vt sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est*

[a] L. ex longis.

[b] L. néq. humilem, & abiectam.

[c] κόρδακα.

[d] Al. non sentire cur vtantur.

[e] Fort. sed eò vitiosus est in.

[f] Al. nec numer.

est vinctum, vt de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, vt peruagatum, ac vulgare videatur: vt ab altero non delectêre, alterum oderis. Sit igitur (vt suprà dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæane maximè (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiã numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atquè etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in ijs, quæ demisso, atque humili sermone dicuntur: Pæan autem in amplioribus: in vtróque dactylus; ita in varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi; sic minimè animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus vtemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, verba dico, & sententias: eáque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. 7 5 Nec verò nimius is [a] cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil vt fiat extra modum; nam id quidem esset poëma; sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constantérq; ingrediens, numerosa [b] habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum [c] putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit: quo etiam difficilius est oratione vti, quàm versibus: quòd illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, [d] nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itáque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed vniuersa comprehensio, & species orationis, clausa, & terminata est: quod voluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totóne in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantùm numerosè oportere, terminaríque sententiam. Est autem, vt id maximè deceat, non id solum; ponendus est enim ille ambitus, non [e] abijciendus. Quare cùm aures extremum semper expectent, in eóque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, vt ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, &, quæcunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur mente sententia,

[a] L. cursus esto numer.

[b] L. habeatur.

[c] L. putetur.

[d] L. nisi ne aut imm.

[e] V.c. abiciendus.

confestimque verba concurrunt: quæ mens éadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, vt suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba, [a] spectare debent ad vltimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio, vt iam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum; nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, éadem cùm faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. Est enim in vtroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt vtriúsque partes verborum: translatum, nouum, priscum; nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus: sed in vtróque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cùm crebriùs, tum etiam audaciùs: & priscis libentiùs vtuntur, & liberiùs nouis; quod idem fit in numeris: in quibus quasi necessitati parére coguntur; sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, [b] néque vllo modo coniuncta, intelligi licet. Ita fit, vt non item in oratione, vt in versu, numerus extet: ídque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnúnquã aut concinnitate, aut constructione verborum. Ita, si, numerus orationis quæritur qui sit: omnis est: sed alius alio melior, atque aptior; si locus: in omni parte verborum; si, vnde ortus sit: ex aurium voluptate; si componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad vsum, quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit; si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem; si, quando: semper; si quo loco: in tota continuatione verborum; si, quæ res efficiat voluptatem: éadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ [c] tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur vsus, de quo est accuratiùs disputandum. In quo quæsitum est, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principijs solùm, an in extremis, an in vtráque parte numerus tenendus sit. Deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autẽ in omnibúsne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq; quando, aut cur, quibúsq; partibus: pluribúsne, an singulis: imparibus, [d] an æqualibus: & quando [e] aut istis, aut illis sit vtendum: quæq; inter se aptissimè collocentur, & quomodo; an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quóq; ad rem maximè

[a] Fort. ad vltimum spectare debent.

[b] Fort. nec vllo.

[c] Al. tacito eum sensu.

[d] Fort. an paribus.

[e] Al. aut his.

maximè pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, vnde orta sit forma verborum: dicendúmque, quantos circuitus facere deceat. Déque eorum particulis, & tanquam incisionibus [a] differendum est: quærendúmque, vtrùm vna species, & longitudo sit earum, ánne plures: &, si plures, quo loco, aut quando, quóque genere vti oporteat; postremò totius generis vtilitas explicanda est, quæ quidem patet latiùs; non ad vnam enim rem aliquam, sed ad plureis accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de vniuerso genere sic dicere, vt etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus vnum selegimus, [b] hoc, quod in causis foróque versatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est, in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeóque more, illa circumscriptione, ambitúque, vt tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutísque sententijs. Itaque posteaquàm nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotúmque à iudicijs, forensíque certamine, quin redigeret omneis ferè in quadrum, numerúmque sententias. Nam cùm is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidijs sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenseis, neque omnino repudiandum. Si enim semper vtare, cùm satietatem affert, [c] tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit prætereà actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam [d] adhibenda nonnunquam est: primùm [e] videndum est, quo loco, deinde quamdiu [f] retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatiùs, vt nos in accusationis secundo de Siciliæ laude [g] diximus, aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, vt in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerosè, & volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissimè sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cùm is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. [h] Non enim id agit, 7 6 vt insidietur & obseruet: sed iam fauet, processúmque vult, dicendíque vim admirans, non inquirit quod reprehen-

[a] Al. differendum: quær.

[b] Al. hoc quidem, quod in.

[c] L. tum etiam, quale sit, ab.

[d] L. adhibendum.

[e] Al. videndum, quo l.

[f] L. retinendum sit: t. q. m. commutandum.

[g] Fort. diximus, vt in senatu de c.

[h] L. Non enim id agit, vt insidiatorem obseruet.

reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, 77 quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cùm sis his locis vsus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cùm Græci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non rectè incisa, & membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cùm verba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, vt, cùm id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit antè nomen, necessitas cogat aut nouum facere verbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incisè, membratímue dici, iam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionésque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo tum incitatiùs, breuitate pedum, tum proceritate tardiùs; cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. 78

[a] L. ambitus pedibus pluribus.

Insistit autem [a] ambitus modis pluribus, è quibus vnum est secuta Asia maximè, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, è singulis longis, & breuibus. Explanandum est enim, quòd ab alijs, ijdem pedes alijs nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclarè, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus pl. in concione dixit his verbis, O Marce Druse, patrem appello; hæc quidem duo binis pedibus incisim: 79

[b] L. dein membratim ternis. Tu dicere.

[c] L. Hæc item membratim quaternis; pòst clausula ambitus, Quic. eam v. ab. omn. esse ei pœn. persolutas; dichoreus.

[b] dein membratim, Tu dicere solebas, sacram esse remp. 80 [c] Hæc item membra ternis; pòst ambitus, Quicunque eam violauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas; dichoreus; nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an breuis; deinde, Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, vt admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus breuibus, & longa est: quem Aristoteles vt optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia; animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebriùs fieri non oportet. Primùm enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè, & iucundè cadant. Nam & creticus, qui est è longa, & breui, & longa, & eius æqualis [d] pæan, qui spatio par est, syllaba longior: quàm commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cùm sit duplex; nam aut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut è totidem breuibus,

[d] Al. pæon.

bus, & longa, in quem optimè cadere censent veteres: ego non planè reijcio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus; [a] *etsi, quòd est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus verò multò magis, & in membris;* [b] *paucitatem enim pedum grauitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cùm in clausulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo: adiungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est è breui & longa,* [c] *aut par choreo, qui habet treis breueis, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parum volubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus; nunquam enim interest vter sit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes malè concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cùm pro cretico postremus est dactylus; nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, breuis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam* [d] *pæana qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil* [e] *ad rem est, postrema quàm longa sit. Iam pæan, quòd plureis habeat syllabas, quàm treis, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, vt inter omneis constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, vnus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior Creticus. Dochimus autem è quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa, vt est hoc, Amicos tenes: quouis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, támque varijs si vtemur: nec deprehendetur manifestò, quid à nobis de industria fiat, & occurretur satietati. Et quia non numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, (quod antè dictum est,) concinnitatis:* [f] *compositione potest intelligi, cùm ita structa verba sunt, vt numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur: vt apud Crassum,* Nam vbi lubido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. *Ordo enim verborum efficit numerum sine vlla aperta oratoris industria. Itaque* [g] *siquæ veteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totámque eam ætatem) aptè, numerosèque dixerunt: ea non numero quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, vt sequatur numerus necessariò. Nam cùm aut par pari refertur, aut contrariũ cõtrario opponitur, aut, quæ similiter cadũt verba, verbis*

[a] L. etsi enim, quod est è.
[b] L. paucitatẽ enim syllabarum gr. C.
[c] L. aut par trochæus, qui h. tr.
[d] Al. pæona.
[e] L. quoniam nihil ad rem, postr. quam. Fort. quoniã nihil ad rem, postrema, breuis, an longa sit.
[f] Al. compositio potest intell.
[g] Al. siqua vet.

verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerunque fit vt numerosè cadat; quo de genere cum exemplis suprà diximus, vt hæc quoque copia facultatem afferat non semper eodem modo desinendi; nec tamen hæc ita sunt [a] *arcta, & adstricta,* [b] *vt ea, cum velimus laxare, nequeamus. Multùm interest, vtrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an planè è numeris constet oratio;* 8 1 *alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modò non frequenter, verùm etiam rarò in veris causis, aut forensibus circumscriptè, numerosèque dicendum est: sequi videtur, vt videamus, quæ sint illa, quæ suprà dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aureis impleat, & ne breuior sit, quàm satis sit,* [c] *neque longior; quanquam vtrunque nonnunquam, vel potiùs sæpe accidit, vt aut citiùs insistendum sit, aut longiùs procedendum, ne breuitas* 8 2 [d] *defraudasse aureis videatur, néue longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem; nec enim loquor de versu, & est liberior aliquantò oratio. E quatuor igitur,* 8 3 *quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio.* [e] *His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus.* 8 4 [f] *Sin membratim volumus dicere, insistimus: ídque cùm opus est, ab isto cursu inuidioso facilè nos, & sæpe disiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minimè appâret, & valet plurimùm. Ex hoc genere illud est Crassi, Missos faciant patronos: ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant, sensisset profectò* [g] *effugisse senarium: omnino meliùs caderet, prodeant ipsi. Sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ* κόμματα *Græci vocant, nos incisa dicimus:* 8 5 *deinde tertium,* κῶλον *illi, nos membrum. Sequitur non longa,* [h] *ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit: & Crassus quidem sic plerumque dicebat: ídque ipse genus dicendi maximè probo. Sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: vt est apud me: Domus tibi deerat? at habebas; pecunia superabat? at egebas. Hæc incisè dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* [i] *Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti;*

[a] V.c. arta.
[b] L. vt ea, cùm velimus, laxare nequeamus.
[c] Al. néue longior.
[d] Al. defrudasse aureis vid. fort. aureis defrud. vid.
[e] L. His in singulis versib.
[f] L. Sin membratim nolumus d.
[g] Al. excidisse senar. Al. se effudisse senar. Al. effluxisse senar.
[h] L. (ex duobus enim membris perfecta est) comprehensio: & in sp.
[i] L. Deinde omnis, tanquam crepidine quad. comprehensio longior sustinetur.

maſti; 86 a dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud; nam in ijs, quibus, vt pugiunculis, vti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. Saepe enim singulis vtendum est, plerumque binis, (& vtrisque addi pedis pars potest,) non ferè ternis ampliùs. Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimùm valet, maximéque his locis, cùm aut arguas, aut refellas: vt nostra in Corneliana secunda, O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuẽda. Membratim adhuc: b deinde caesim diximus. Rursus membratim, Testes dare volumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior, Quem, quaeso, nostrûm fefellit, ita vos esse facturos? Nec vllum genus est dicendi aut melius, c aut fortius, binis, aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulò aliàs pluribus: d inter quas varijs clausulis interponit se raro numerosa comprehensio, quam peruersè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum paene Demosthenem, saltat, incidens particulas; & is quidem non minùs sententijs peccat, quàm verbis: vt non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum e cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, vt, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quàm quisquam ante nos, nunc de eius generis vtilitate dicemus. Nihil enim est, aliud, Brute, (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, nisi optimis sententijs, verbísque f lectissimè dicere. Et nec sententia vlla est, quae fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolutè: nec verborum lumen appâret, nisi diligenter collocatorum: & horum vtrumque numerus illustrat. Numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modò non poëticè iunctus, verùm etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: non quin ijdem sint numeri non modò oratorum, & poëtarum, verùm omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quae metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, vt id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis simile videatur. 87 Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum vocari g placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere, non solùm, (quod ait Aristoteles & Theophrastus,) ne infinitè feratur, vt flumen, oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, h aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere: verumetiam quòd multò maiorem habent apta vim, quàm soluta. Vt enim athletas, nec multò secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palaestram: vt, quidquid in his rebus fiat vtiliter ad

a L. & dichoreo finitur.

b Al. deinde caesim: diximus Rurs.

c L aut fortius, quàm binis, aut t.

d L. inter quae.

e Al. cognorit.

f L. lectissimis d.

g L. placet, adhib.

h Fort. aut interpunctu.

ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio [a] *fuerit apta: nec satis tectè declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos* ἀπαλαίστους *Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris* [b] *sententias: tantúmque abest, ne, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione verborum, vt aliter in ea nec impetus vllus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationē res flagitat, nequid eorū, qui genus hoc secuti non tenuerunt,* [c] *simile faciamus, ne aut verba traijciamus apertè, quo meliùs aut cadat, aut voluatur oratio. Quod se* [d] *L. Cælius Antipater in procemio belli Punici, nisi necessariò, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil* [e] *celat: sapientem, qui seruiendum necessitati putet. Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur; nihil est enim necesse: &, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, & vtitur ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptiùs explet, concludítque sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè, numero seruienteis, inculcata* [f] *reperias inania quædam verba, quasi* [g] *complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maximè fluxit, infringendis, concidendísque numeris in quoddam genus abiectum incidant, Siculorum simillimū. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minimè,* [h] *mea sententia, contemnendi. Etsi enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur vno modo: quæ vitia qui fugerit, vt neque verbum ita traijciat, vt id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concîdat, delumbétque sententias, nec sine vlla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia ferè vitia vitauerit; nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè vitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione verborum:* [i] *corrumpatur enim tota res, vt & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia, Neque me diuitiæ mouent, quibus omneis Africanos, & Lælios* [g] [g] *multi venalitij, mercatorésque superarunt. Immuta paulùm, vt sit, multi superarunt mercatores, venalitijque: perierit tota res: Et quæ sequuntur,*

Neque

[a] L. fuit.
[b] Al. sententiam.
[c] L. simile faciamus, vt verba traijc.
[d] L. L. Cœlius.
[e] L. celet.
[f] Al. reperies.
[g] συμπληρώματα.
[h] Al. mea quidem sententia.
[i] L. corrumpetur.

Neque vestis, aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximósq; multi eunuchi è Syria, Aegyptóq; vicerunt. Verba permuta sic, vt sit, Vicerunt eunuchi è Syria, Aegyptóq;. Adde tertium, Neque verò ornamenta ista villarum, quibus [a] Lucium Paulum, & L. Mummium, qui rebus his vrbem, Italiámq; omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari: Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco: Vidésne, vt, ordine verborum paulùm commutato, [b] iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cùm sint ex aptis dissoluta? aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eámque, ordine verborum paulùm commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod [c] fuerit antea diffluens, ac solutum. Agè, sume de Gracchi apud censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet. Quantò aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare? Hoc modo dicere 8 9 [d] nemo vnquam noluit: nemóque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repentè Attici; quasi verò Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, [e] sequantur ea. Sane modò si quis Phidiæ clypeum dissoluerit, collocationis vniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: vt in Thucydide orbem modò orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cùm dissoluunt orationem, in qua nec res, nec verbum vllum est, nisi abiectum: non clypeum, sed, vt in prouerbio est, (etsi humilius dictum est, [f] tamen simile est) scopas (vt ita dicam) mihi videntur dissoluere, atque vt planè genus hoc, quod ego laudo, contemsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines, aut Demosthenes vtitur: tum illos existimabo non desperatione [g] formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam, ipsa eadem conditione qui vti velit, vt aut dicat, aut scribat, vtra voles lingua, eo genere, quo illi volunt; facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet, (vt breuissimè dicam quod sentio) compositè, & aptè, sine sententijs dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamen infantia, vt ea qui vtantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, vtatur. Eloquens verò, qui non approbationes solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit, quidquã aut spectari, aut audiri libétiùs.

[a] L. L. Paulum.

[b] L. ijsdem tamen v.

[c] L. fuerat.

[d] Al. nemo vnquam voluit, nemóque.

[e] L. sequantur ea sanè, modò cetera laudare possim: vt si quis Ph.

[f] L. tamen cõsimile est.

[g] L. reformidauisse genus. Al. reformidasse gen.

HABES

HABES meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequêre, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum; in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, vnquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solùm aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliâs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem: quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni firmius, quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, [a] quàm id quodcunque mihi quàm simillimum veri videretur, cùm ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minùs probabuntur, vt aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

[a] Al. quàm illud, q.

M. T. CICERONIS
[a] AD C. TREBATIVM, TOPICA.

[a] Al. Ad C. Trebatium, Iuriſconſultum.

AIORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, & ijs libris, quos breui tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeperatim vterque noſtrûm ad ſuum ſtudium libellos, quos vellet euolueret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, [1] quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuò à me eorum librorum ſententiam requiſiſti. Quam tibi cùm expoſuiſſem, diſciplinam inueniendorum argumentorum, [2] [b] vt ſine vllo errore ad eam rationem, via perueniremus ab Ariſtotele inuenta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, ſed tamen vt facilè cernerem te ardere ſtudio, mecum, vt tibi illa traderem, egiſti. Cùm autem ego te non tam vitandi laboris mei cauſa, [c] quàm quòd intereſſe tua arbitrarer, vel vt eos per te ipſe legeres, vel vt totam rationem à doctiſſimo quodam rhetore acciperes, hortatus eſſem: vtrumque, [d] vt à te audiebam, es expertus. [e] Sed à libris te obſcuritas reiecit. Rhetor autem ille magnus, vt opinor, [f] Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem [3] minimè ſum admiratus, eum philoſophorum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minùs ignoſcendum eſt, quòd non modò rebus ijs, quæ ab illo dictæ, & inuentæ ſunt, allici debuerunt: ſed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam ſuauitate. Non potui igitur tibi, ſæpius hoc [g] roganti, & tamen verenti, ne mihi grauis eſſes, (facilè enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti [h] fieri videretur iniuria. Etenim cùm tu mihi, meiſque [4] [i] multa ſæpe cauiſſes, veritus ſum, ne, [k] ſi ego grauarer, aut ingratum id, aut ſuperbum videretur. Sed, dum fuimus vnà, tu optimus es teſtis, quàm fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſſi, in Græciam proficiſcens, cùm opera mea nec reſp. nec amici vterentur, nec honeſtè inter arma verſari poſſem, [l] ne ſi tutò id quidem mihi liceret: vt veni Veliam, tuáque, & tuos vidi, admonitus huius æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa nauigatione conſcripſi, tibique ex

[b] L. vt ſine vllo errore ad eam ratione, & via p.

[c] L. quàm quia tua id intereſſe arbitr.

[d] L. vt ex te.

[e] L. Sed te à libr. obſc.

[f] Al. Ariſtotelea.

[g] Al. roganti, tamen v.

[h] Fort. iniuria fieri videretur.

[i] L. multa ſæpe ſcripſiſſes.

[k] L. ſi eo grauarer.

[l] L. ne ſi tutò quidem id mihi lic.

itinere misi: vt mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus, accedere. CVM omnis ratio diligens disserendi duas habeat [a] parteis: vnam inueniendi, alteram iudicandi: vtriúsque princeps, vt mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera [b] elaborauerunt. Iudicandi enim vias diligenter persecuti sunt, 5 [c] ea scientia, quam dialecticen appellant. Inueniendi verò artem, quæ topice dicitur, quæque ad vsum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in vtraque summa vtilitas est, & vtrámque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inuentio est: sic, cùm peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt [d] hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet [e] definire, Locum esse argumenti sedem: Argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso, de quo agitur, hærent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, 6 [f] tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem [g] ea dicuntur, quæ absunt, longéque disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur; eius argumenti talis est formula: Ius ciuile est, æquitas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas: eius autem æquitatis vtilis est cognitio: vtilis est ergo iuris ciuilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, [h] nec testamento liber factus est, non est liber; [i] neque est vlla earum rerum: non est igitur liber: Tum notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: [k] Cùm lex Aelia Sentia assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim est assiduus, vt ait Aelius, 7 [l] appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ quodammodò affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plureis parteis distributum est. Nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, 8 [m] alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex caussis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur,

[a] V.c. partis.
[b] L. elaborarunt.
[c] L. eámque scientiam, dialecticam app.
[d] L. eæ quasi.
[e] Fort. definire locum, esse arg.
[f] L. tum ex notatione.
[g] L. ea ducuntur.
[h] Al. neque test.
[i] Fort. non est autem vlla ear. r.
[k] L. Cum lex assiduo vind. assid. esse iubet, loc.
[l] L. appellatus ab asse dando.
[m] L. alia ex forma.

cuntur, quæ sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab vno variè commutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia; hæc verborum coniugatio, συζυγία dicitur: ex qua huiusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, ius est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur. A forma generis: quam interdum, [a] quò planiùs accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ei viro materfamiliâs esset: si ea in manum non conuenerat, nihil debetur. [b] Genus est, vxor; eius duæ formæ: [c] vna matrumfamiliâs, earum, quæ in manum conuenerunt: altera, earum, quæ tantummodò vxores habentur. Qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiúmue fecerunt, quarum vsusfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quàm seruum restituere, si is, cuius vsusfructus legatus est, deperisset. A differentia: Non, si vxori vir legauit omne argentum, quod suum esset: idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multùm enim differt, in arcáne positum sit argentum, [9] [d] an in tabulis debeatur. Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum vsumfructum legauit, [e] cællis vinarijs, & olearijs plenis relictis, putare id ad se pertinere. Vsus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam [f] diminuit, non videtur ex edicto prætoris secundùm eas tabulas possessio dari; adiungitur enim, vt secundùm seruorum, secundùm exulum, [10] secundùm puerulorũ tabulas possessio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & cõsequẽtibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpa factũ est [g] diuortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A consequentibus: Si mulier, cùm fuisset nupta cum eo, [11] [h] quicum connubium non esset, nuntium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: Si paterfamiliâs vxori ancillarum vsumfructum legauit à filio, neq; à secũdo herede legauit: mortuo filio mulier vsumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo inuito, cui datum est, auferri non potest; repugnat enim rectè accipere, & inuitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo: Omnibus est ius parietem directum ad parietem communẽ adiungere,

[a] L. hoc totũ, quò planiùs accipiatur, nõ agnoscit, nec habent aliquot editiones, neq. v. c.

[b] Al. Genus enim est vxor.

[c] L. vna, matrum familiâs; eæ sunt, quæ in m.

[d] L. an in tabulis pateat.

[e] Al. cellis.

[f] Al. demínuit.

[g] L. deuortium.

[h] L. quicum connubij ius non esset.

iungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit: non debebit præstare quod fornix vitij fecerit. Non enim eius vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed eius operis vitio, quod ita ædificatum est, vt suspendi [a] non possit. Ab effectis rebus, hoc modo: cùm mulier viro in manum conuênit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore valet, valeat in minore: vt, si in vrbe fines non reguntur, neque aqua in vrbe arceatur. Item contrà: Quod in minore valet, valeat in maiore; licet idem exemplum conuertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: vt, 12 quoniam [b] vsus auctoritas fundi, biennium est, sit etiam ædium. 13 At in lege ædes non appellantur, 14 [c] & sunt ceterarum omnium, quarum annuus est vsus; valeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci taleis argumentationes, ἀτέχνους vocant, id est, artis experteis: vt, si ita respondeas, Quoniam P. [d] Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, [e] quod parietis communis tegendi causa tectum proijceretur, 15 ex quo in tectum eius, ædeis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio & demonstratio datur. Vtrùm igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto. Sed, quoniam auidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, vt reliquiarum sit potiùs aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo vnusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilissimè persequamur, & primùm de ipsa definitione dicatur. Definitio, est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Vnum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangíue possunt, vt fundum, ædeis, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera, quo ex genere quædam interdum [f] nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrarìue non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: vt, si vsucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa [g] intelligentia: quam notionem voco; ea sæpe [h] in argumentando definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum, cùm res ea, quæ proposita est, quasi

[a] L. non posset.

[b] Fort. vsu auctoritas f.

[c] L. & sunt ceterarum rerum, quarum annuus est vsus.

[d] L. Scæuula.

[e] L. quoad parietis cõm. t. c. t. pr. ex quo tecto in eius ædeis, qui protex.

[f] L. vobis.

[g] Al. intelligentiæ.

[h] Al. in argumentandi definitione &c. non placet.

quasi in membra discerpitur: vt, si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omneis complectitur, quæ sub eo genere sunt quod definitur, hoc modo: Abalienatio, est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri [a] *nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum: sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantùm est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt, cùm sumseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum alijs communia, vsque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt hoc, Hereditas est pecunia. Commune adhuc; multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: quæ morte alicuius ad quempiam peruênit; nondum est definitio; multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum, iure; iam à communitate res disiuncta videbitur, vt sit explicata definitio, sic: Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruênit iure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta; confectum est. Itémque, vt illud, Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit: Abest etiam nunc: Qui capite non sunt* [b] *diminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video* [c] *Scæuolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in vtróque genere definitionum, siue id, quod est, siue id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum* [d] *autem, & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planiùs dicendum est. In partitione quasi membra sunt: vt corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cetera. In diuisione, formæ sunt, quas Græci* ἰδέας *vocant: nostri, si qui hæc fortè tractant, species appellant: non pessimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus* [e] *in dicendo, Nolim enim, ne si Latinè quidem dici possit, specierum, & speciebus dicere: & sæpe his casibus vtendum est: at formis, & formarum velim. Cùm autem vtroque verbo idem significetur, commoditatem* [f] *in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt, hoc modo: Genus, est notio ad plureis differentias pertinens. Forma, est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum* ἔννοιαν, *tum* πρόληψιν *dicunt. Ea est insita, & antè percepta cuiusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas*

[a] Al. nexo.

[b] L. deminuti.

[c] L. Scæuulam.

[d] L. non agnoscit, autem.

[e] Al. in docendo, & ita lib. v.

[f] Al. in docendo.

genus sine vllius prætermissione diuiditur: vt si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem esse, quod parteis, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores, & poëtæ per translationem verbi, ex similitudine, cum quadam suauitate. Sed ego à vestris exemplis, nisi necessariò, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega, & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus ijs, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, 16 [a] quà fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis: senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione vtens discedebat à verbis proprijs rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videamus. Partitione autem sic vtendum est, nullam vt partem relinquas, vt si partiri velis tutelas, inscienter facias, si vllam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subijciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte [b] deductio. Itaq; in oratorijs [c] artibus, quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolutè; at cùm de ornamentis verborum, sententiarúmque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior, vt ex hoc quoq; intelligatur, [d] quod velimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur: tamen, quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur; ea est autem, cùm ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationē appellamus, [e] quia sunt verba rerū notæ. Itaq; hoc idem Aristoteles Σύμβολον appellat, quod Latinè est nota. Sed cùm intelligitur, quid significetur, minùs laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, vt, cùm quæritur, Postliminium quid sit, non dico, quæ sint postliminij; nam id caderet in diuisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cùm ipsius postliminij vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in quo Seruius noster (vt opinor) nihil putat esse notandum, [f] nisi post: & liminium illud productionem esse verbi vult, vt in finitimo, legitimo, æditimo, non plus inesse timum, quàm in meditullio tullium. [g] Scæuola autem, P. filius, iunctum putat esse verbum, vt sit in eo, & post,

[a] L. quà fluctus alluderet.

[b] Al. diductio.

[c] Al. partibus, q.

[d] L. quid velimus.

[e] Fort. quia verba sunt rerum notæ.

[f] L. nisi post; liminium illud.

[g] L. Scæuula.

post, & limen: vt, quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, [a] *dein, cùm redierint pòst ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Nancini causa defendi potest postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neq; deditionem, neq; donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quem modò dixi in plureis parteis distributum. Cuius primus est locus ex coniugatione, quam Græci* συζυγίαν *vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: vt, si aquam pluuiam eam modò intelligeremus, quā imbri collectam videremus: veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluuia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cùm autem à genere ducetur argumētum, non erit necesse id vsque à capite arcessere: sæpe etiam citrà licet, dummodo suprà sit quod sumitur, quàm id, ad quod sumitur: vt aqua pluuia vltimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri; sed propiore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est, aqua pluuia nocens: eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera iubetur* [b] *ab arbitro, coerceri: altera non iubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cùm ex toto persequare parteis, hoc modo: Si dolus malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. Similitudo sequitur, quæ latè patet:* 17 *sed oratoribus* [c] *& philosophis magis, quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantiùs occurrunt, aliis angustiùs. Itaque genera tibi nota sint: vbi autem his vtare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quę ex pluribus collationibus perueniūt quò volunt, hoc modò: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si* 18 *qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc, ex pluribus perueniens quò vult, appellatur inductio:* [d] *quæ Græcè* παραγωγὴ *nominatur: qua plurimùm est vsus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cùm vna res vni, par pari comparatur, hoc modò: Quemadmodum si in vrbe de finibus controuersia est, quia fines, magis agrorum videntur esse, quàm vrbis, finibus* [e] *regendis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exem-*

 pla

[a] L. dein redierint pòst ad idem L.

[b] ὑπὸ διαιτητοῦ.

[c] Al. & poëtis.

[d] L. quæ Græcè ἐπαγωγὴ nom.

[e] L. regundis.

pla sumuntur, vt Crassus in Curiana causa exemplis plurimus vsus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, vt, si filius natus esset in decem mensibus, [a] isque mortuus priùs, quàm in suam tutelam venisset: secundus heres hereditatem [b] obtinuisset; quæ commemoratio exemplorum valuit, eáque vos in respondendo vti multùm soletis. Ficta etiam exempla, similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quàm vestra: quanquam vti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge [c] mancipio aliquem dedisse id, quod [d] mancipio dari non potest; num idcirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se vlla re obligauit? In hoc genere [19] [e] oratoribus, & philosophis concessum est, vt muta etiam loquantur, vt mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dicatur, aut minuendæ: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum; eisdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis, & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinem [f] differentia rei, [20] maximè contraria superiori: sed est eiusdem, dissimile, & simile inuenire; eius generis hæc sunt: Non, quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore soluas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo soluere. Deinceps locus est, qui à contrario [g] dicitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Vnum eorum, quæ in eodem genere plurimùm differunt, vt sapientia, & stultitia. Eodem autem genere dicuntur, [h] quibus propositis, occurrunt tanquam è regione quædam contraria, vt celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrarijs argumenta talia existunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: [21] & bonitatem, si malitiam, Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latinè, Græcè appellantur στερητικα. Præpositio enim IN, priuat verbum, ea vi, quam haberet si IN, præpositum non fuisset: vt dignitas, indignitas: humanitas inhumanitas, & cetera generis eiusdem. Quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ aduersa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo cõferuntur, vt duplũ, simplum: multa, pauca: longum, breue: maius, minus. Sunt etiã valde contraria alia, quæ appellantur negantia; ea αποφατικα Græci, contraria aientibus: vt, Si hoc est, illud nõ est. Quid enim opus exemplo est? tantùm intelligatur, argumẽto quærendo, contrarijs omnibus cõtraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paulò antè, multa scilicet adiũgi, quæ suscipiẽda essẽt, si statuissemus

[a] L. isque mortuus esset pr.
[b] L. obtineret.
[c] L. mancupio.
[d] L. mancupio.
[e] L. oratoribus, & poëtis concess.
[f] Fort. differentia, maximè contr.
[g] Al. ducitur.
[h] Al. quibus positis.

[a] ex edicto secundùm eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturaleis causas, quæ versantur in iudicijs, valet: cùm quæritur, quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma, talis est. Admonet autem hic locus, vt quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. 2 2 Nihil hoc ad ius: ad Ciceronem, inquibat Gallus 2 3 noster, si quis ad eum [b] tale quid retulerat, vt de facto quæreretur. Tu tamen patiere, nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, 2 4 nimiùm te amare [c] videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, [d] non modò non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, [e] constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum vmbræ, & si quid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, & siqua alia signa conturbationis, & conscientiæ: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteráque, quæ suspicionem facti possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adiunctis longè diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulò antè dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itémque & antecedentia, & repugnantia; quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessariò: &, quidquid repugnat, id eiusmodi est, vt cohærere nunquam possit. Cùm tripertitò igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid intèrest, cùm hoc sumseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, vtrùm hoc modo concludas argumentum: Si pecunia signata, argentum est: legata est mulieri; est autem pecunia signata argentum: [f] legata igitur: An illo modo? Si numerata pecunia, non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia, argentum: legata igitur est: An illo modo? Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est: legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cùm primum assumseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cùm id, quod annexum est [g] negaris, vt id quoque, cui fuerit annexum, [h] negandum sit, secundus appellatur concluendi modus. Cùm autem aliqua coniuncta [i] negaris, & his alia negatio rursus [k] adiungitur,

[a] L. ex edicto prætoris sec.

[b] L. quid tale.

[c] Al. videar. non rectè: quamuis ita Boëtius.

[d] L. nec modò non iurisconsf.

[e] L. constitutum, conuiuium.

[f] L. legata igitur est.

[g] L. euerteris, vt id.

[h] L. tollendum sit.

[i] L. negaueris.

[k] L. adiungatur.

gitur, & ex his primum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrarijs, conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quòd non omnis sententia, proprio nomine enthymema dicatur, sed ut Homerus propter excellentiam, commune poëtarum nomen, efficit apud Græcos suum: sic, cùm omnis sententia, enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ contrarijs conficiatur, acutissima, sola propriè nomen commune possidet. Eius generis hæc sunt.

25 Hunc metuere, alterum in metu non ponere.

Eam, quam nihil accusas, damnas:

Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri.

26 [a] Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

[a] Lib. vulg. Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest.

Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis: quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disiunctionibus cõstant: aut hoc, aut illud; hoc autem; non igitur illud. Itémque, aut hoc, aut illud; non autem hoc; illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd in disiunctione plus uno verum esse non potest. Atque ex ijs conclusionibus, quas supra scripsi, prior, quartus: posterior, [b] quintus à dilecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic: Non & hoc est, & illud; hoc autem; non igitur illud; hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud; non autem hoc; illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarũ ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulò antè posui, & quidem ex iure ciuili: sed hæc patent latiùs. Causarum igitur genera, duo sunt: Vnum, quod vi sua id, quod sub ea subiectum est, certè efficit, ut ignis accendit: Alterum, quod naturam efficiendi [c] non habeat, sed sine quo effici non possit: ut si quis æs, causam statuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo, ut locus, tempus, [d] materiæ, ferramenta, & cetera generis eiusdem: Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adiuuantia, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc

[b] V.c. quinctus.

[c] L. non habet.

[d] L. materia.

genere

genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis nectitur. Atque vt earum causarum, sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante: aliæ, quæ adiuuari velint: vt sapientia efficit sapienteis sola per se: beatos efficiat, nécne sola per se, quæstio est. Quare cùm in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cùm autem erit talis causa, vt in ea non sit efficiendi necessitas: necessaria conclusio [a] non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filij esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur sine quo non fit, 27 [b] ab eo, in quo certè fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam,

Vtinam ne in nemore Pelio securibus.
28 [c] Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Nisi enim [d] cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset; nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cùm in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessariò. Atque etiam est causarum dissimilitudo, [e] quòd aliæ sunt, vt sine vlla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, vt omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem [f] aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, vt tu, cùm hunc libellum legis. Perturbatione, vt si quis euentum horũ temporum timeat. Habitu, vt facilè & citò irascatur. Natura, vt vitium in dies crescat. Arte, vt bene pingat. Casu, vt prosperè nauiget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino, sed huiusmodi causæ [g] non necessariæ. Omnium autem causarum in alijs inest constantia, in alijs non inest. In natura, & in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, iudiciúmque tangunt. Latẽt, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cùm enim nihil sine causa fiat, [h] hoc ipsum est, fortunæ euentus, obscura causa, quæ latenter efficitur. 29 [i] Etiam vt ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel volũtaria. Nam iácere telum, voluntatis est; ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subijcitur in vestris actionibus: 30 Si telum manu

[a] Al. non sequetur.
[b] L. ab eo, à quo certè fit.
[c] L. Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.
[d] Al. cecidisset abiegna &c.
[e] L. quòd aliæ eiusmodi sunt, vt s.
[f] L. aut voluntate efficiunt, aut p.
[g] Fort. non sunt necessariæ.
[h] L. hoc ipsum est fortuna, euentus obscura causa, quæ latenter efficit: vt etiam ea, q. Al. sic hoc ipsum est fortuna, euẽtus obscura causa, qui latenter efficitur. Etiam vt ea, q. f.
[i] Al. etiam ea, quæ f. partim sunt ign.

manu fugit magis, quàm iecit. Cadunt enim in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quanquam sint voluntariæ, (obiurgatione enim, & admonitione deijciuntur) tamen habent tantos motus, vt ea, quæ voluntaria sunt; aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia. In vestris autem, si non vberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multùm, [31] [a] *& adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus,* ex fide bona, [32] [b] *est additum: vbi verò etiam,* [33] [c] vt inter bonos bene agi oportet, *in primísque in arbitrio rei vxoriæ, in quo est,* Quid æquius, melius, *parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent: quid eum, qui mandasset, eúmue, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret: quid virum vxori, quid vxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiosè de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis.* [d] *Vt enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, & poëtis, sæpe etiam philosophis, sed ijs, qui ornatè & copiosè loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cùm denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exemplum suprà positum est, vt ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, vt plura bona,* [e] *paucioribus bonis anteponantur:* [f] *pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, breuioribus:* [g] *longè, & latè peruagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, vt anteponantur quæ propter se expetenda sunt, ijs, quæ propter aliud: & vt innata atque insita, assumtis, & aduentitijs: integra, contaminatis: iucunda, minùs iucundis: honesta, ipsis etiam vtilibus: procliuia, laboriosis: necessaria, non necessarijs: sua, alienis: rara, vulgaribus: desiderabilia, ijs, quibus*

facilè

[a] L. & adhibentur in consilia: & patr. Al. & adhib. in cõsilium, &c.

[b] Al. est additum, plurimus eorum vius est: vbi verò.

[c] L. vt inter bonos, bene agier: in primísque in arb. r. vx. in q. est, Aequius, melius.

[d] L. vt enim causa, quid sit effectum, ind.

[e] L. paucioribus antep.

[f] L. pauc. mala plurib.

[g] L. longè & latè peruagata, ex quibus pl. bona prop. quæ q. pl. im. & f. angustis. Sp. Al. sic. longè, & latè per. ang. ex quib. pl. b. pr. q. q. pl. im. & faciant, cõtrarijs. Sp.

facilè carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione vtentia, rationis expertibus: voluntaria, necessarijs: animata, [a] inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa grauior, quàm non efficiens: [b] quæ seipsis contenta sunt, meliora, quàm quæ egent alijs: quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, ijs, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas, est huiusmodi, principum commoda maiora, quàm reliquorum, itémque, quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoq; laudata,. Atque, vt hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ ijs sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec [c] submissionem; est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si consilio iuuare [d] cineis, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ij, qui consulunt, & ij, qui defendunt; at quod primum est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, vt, cùm profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à principio diuisimus, vt alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis [e] est dictum: alios assumi extrinsecus: de ijs pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi ius ciuile, delectet; &, quoniam ad te hæc ita scribuntur, vt etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, vt quamplurimùm ijs, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua [f] re externa sumitur [g] ad faciendam fidem. Persona autem [h] non qualiscunque, testimonij pondus habet; ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maximè. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vsus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eámque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui existimãt. Qui enim his rebus, quas dixi,

[a] L. inanimis.

[b] αυταρκη.

[c] L. summissionem.

[d] V. c. ciuis.

[e] L. dictum est.

[f] L. externa re.

[g] Al. ad faciendum fidem.

[h] ου τὸ τυχὸν πρόσωπον.

dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, [a] quas modò numeraui, quanquam in ijs nulla species virtutis est: tamen interdum [b] confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur: magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut vsus; plerumque enim creditur ijs, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidẽ, quæ cùm à corporibus, tum ab animis nascitur. 3 4 Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, &, quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate [c] iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosás imprudentes inciderunt, [d] vt Stalerio nuper áccidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciúmque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, vt, si interuentum est casu, cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Huius etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, industria. Deorum enim virtus, natura excellit: hominum autem, industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia: Primùm orationis; oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam: Primùm ipse mundus, eiúsque omnis ordo, & ornatus: deinceps [e] aërei volatus auium, atque cantus: deinde eiusdẽ aëris sonitus, & ardores, multarúmq; rerum in terra portenta: atq; etiã per exta, inuenta præsensio. A dormientibus quoq; multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendã testimonia deorũ. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorúmque vitam constantem, & probatam, vt Catonis, Lælij, Scipionis, aliorúmq; plurium, 3 5 rentur eos esse, [f] qualeis seipsi velint. Nec solùm eos censent taleis esse, qui in honoribus populi, atq; in rep. versantur, sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos: ex quorum

[a] L. quas modò enumeraui, q.
[b] L. confirmatur, si aut ars, &c. vel legendum, tamen interdum fit fides.
[c] L. ira.
[d] L. vt Staleno.
[e] L. aërij.
[f] L. qualeis esse se ipsi velint.

quorum & dictis, & scriptis saepe auctoritas petitur ad faciendam fidem. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, 36 nec ferè omneis locos incidere in omnem quaestionem, & quibusdam quaestionibus alios, quibusdam esse alios aptiores [a] locos. Quaestionũ duo sunt genera: alterum infinitum, alterũ definitũ. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Graeci, nos causam. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare. [b] Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, [c] aut in omnibus, aut in plerísque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, 37 nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causae est. 38 Sed omnis quaestio, earum aliqua de re est, quibus causae continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quaestionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis: alterum, actionis. Cognitionis sunt hae, quarũ finis est scientia. Ut, si quaeratur, à naturáne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt: Sitne sapientis ad remp. accedere. Cognitionis quaestiones [d] tripartitae sunt, cùm, an sit: aut, quid sit: aut, quale sit, quaeritur. [e] Horum primum, coniectura: secundum, definitione: tertium iuris & iniuriae distinctione explicatur. Cõiecturae ratio in quatuor parteis distributa est. Quarũ una est, cùm quaeritur, sitne aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quae id causa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quaeritur: [f] Sit, néc ne sit: Ecquídnam honestum sit, ecquid aequum re vera, an haec tantùm in opinione sint: Unde autem sit ortum, ut, cùm quaeritur, natura, [g] an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cùm quaeritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. [h] De commutatione, sic: Possítne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cùm autem, quid sit, quaeritur: notio explicanda est, & proprietas, & diuisio, & partitio. Haec enim sunt definitioni attributa: 39 additur etiam descriptio, quam Graeci χαρακτῆρα vocant. Notio sic quaeritur, sitne id aequum, quod [i] ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: In hominémne solùm cadat, an etiam in belluas aegritudo. Diuisio, & eodem pacto partitio, sic: Triáne genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit auarus, qualis assentator ceteráque eiusdem generis, in quibus natura, & vita describitur. Cùm autem quaeritur, quale quid sit: aut simpliciter quaeritur, aut comparatè. Simpliciter, Expetendáne sit gloria: Comparatè, Praeponendáne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera sunt: de expetendo, fugiendóque: de aequo, & iniquo: de honesto, &

[a] Fort. delenda hîc vox, locos.
[b] L. causa in certis pers.
[c] L. aut omnib. aut pler.
[d] L. tripertitae.
[e] L. Harum prima, coniect. secunda, def. tertia, iuris. &c.
[f] L. Sit, nécne, sic: Ecq.
[g] ἢ δίδακτον.
[h] Al. De mutatione.
[i] τῷ κρείττονι

& turpi. 4 ° Comparationum autem duo, vnum de eodem, & alio: alterum de maiore,& minore. De expetendo,& fugiendo, huiusmodi. [a] Si expetendæ diuitiæ, si fugiēda paupertas. De æquo & iniquo: Aequúmne sit vlcisci, à quocunque iniuriam acceperis. De honesto, & turpi: Honestúmne sit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat [b] bipartitum, vnum est de eodem,& alio: vt, si quæratur, quid intersit inter amicum,& assentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore: vt, si quæratur, eloquentiáne pluris sit, an iuris ciuilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus. Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: vnum ad officium: alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planéue tollendum. Ad officium sic, vt, cùm quæritur, suscipiendíne sint liberi. Ad mouendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationésque flebiles, rursúsque oratio cùm [c] iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cùm in propositis quæstionibus genera sint, éadem in causas transferuntur. Loci autem, qui ad quasque quæstiones accommodati [d] sunt, deinceps est videndum. Omnes [e] quidem illi, quos suprà diximus, ad plerasque sunt; sed alij ad alias, vt dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus, forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, idémne sit pertinácia, & perseuerantia, definitionibus iudicandum est. Loci autem conuenient in eius generis quæstionem, 4 1 consequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus ijs, qui sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: [f] aut, si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut si huius rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horum id, de quo quæritur, idémne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulò antè in comparationis loco enumerata sunt. [g] In illud autem genus, in quo de expetendo, fugiendóque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itémque cum de honesto, turpíque quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Cùm autem de æquo, & iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur; hi cer-

[a] L. Síntne expetendæ diuitiæ: sítne fugiēda paupertas.
[b] L. bipertitum.
[c] Al. iram.
[d] L. sint.
[e] L. illi quidem.
[f] L. aut, si hanc rem illa antec. hanc ant.
[g] L. In id autem.

cernuntur [a] *bipartitò: & natura, & instituto. Natura parteis habet duas, tuitionem sui, & vlciscendi ius.* 4 2 *Institutio autem æquitatis,* [b] *tripartita est. Vna pars, legitima est,* [c] *altera conueniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripertita dicitur esse: Vna ad superos deos, altera ad* [d] *manes, tertia ad homines pertinere: Prima, pietas: secunda, sanctitas: tertia, iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum: iudicij, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus vtendum locis sit. Nam iudicij finis* [e] *est ius: ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cùm æquitatis. Deliberandi finis, vtilitas: cuius hæ partes, quæ modò expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas: de qua item est antè dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quæq; locis, quasi proprijs, instituuntur, in accusationem, defensionémque partitæ. In quibus existunt hæc genera, vt accusator personam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factum: aut, si sit factum, aliud eius facti nomen esse: aut iure esse factum. Itaque aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur: definitiua, altera: tertia, quamuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis vocetur. Harum causarum propria argumenta ex ijs sumta locis, quos exposuimus, in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græcè* στάσις *dicitur, Latinè appelletur status: in quo primùm insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus, & laudationibus ijdem existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possint. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At, cùm aliquid de vtilitate, honestate, æquitate disseritur, déque ijs rebus,* [f] *quæ his sunt contrariæ: incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur:* 4 3 *aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laudabile, quòd non rectè, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus vsus est nimis impudenter Cæsar* 4 4 *contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci* κρινόμενον *vocant; mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo,* qua de re agitur, *vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersijs*

[a] L. bipertitò.
[b] L. tripert.
[c] L. altera æquitati conuen.
[d] θεοὺς χθονίους.
[e] L. ius est.
[f] L. quæ ijs.

 discep-

disceptandis esse nihil debet, danda est opera, vt legem adiutricem, & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legē dicere, quod aduersarius velit, sed aliud: Id autem contingit, cùm scriptum ambiguum est, vt duæ differentes sententiæ accipi possint: Tum opponitur scripto [a] *voluntas scriptoris, vt quæratur, verbáne plus, an sententia valere debeat: Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horum tractationes in alijs libris explicantur. Nec solùm perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis ijsdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus: vt in principijs, quibus vt* [b] *beneuoli, vt dociles, vt attenti sint, qui* [c] *audiant, efficiendum est proprijs locis. Itémque narrationes, vt ad suos fineis spectent, id est, vt planæ sint, vt breues, vt euidentes, vt credibiles,* 4 5 [d] *vt moderatæ, vt cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria* [e] *narrandi. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maximè valeant, dictum est in ijs, in quibus de omni ratione* [f] *dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem: cuius effectus is debet esse, vt aut perturbentur animi, aut tranquillentur: &, si ita iam affecti antè sunt, vt augeat eorum motus, aut sēdet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, &* [g] *iracundia, & odium, & inuidia, & ceteræ animi affectiones* [h] *perturbantur, præcepta suppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere, cùm voles. Ad id autem, quod te velle senseram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desiderata erant, sum complexus, fecíque quod sæpe liberales venditores solent, vt, cùm ædes, fundùmve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa aptè, & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.*

[a] διάνοια.
[b] V.c. beniuoli.
[c] Al. audiunt.
[d] L. vt moratæ, vt cum d.
[e] Fort. narrationis.
[f] Al. dicendi diximus. Peror.
[g] Al. ira.
[h] L. concitantur.

M. T. CICERONIS

[a] *DE PARTITIONE ORATORIA, DIALOGVS.*

[a] L.M.Tulli, Ciceronis partitiones oratoriæ, dialogus.

CICERO FILIVS, ET CICERO Pater, loquentes introducuntur.

CICERO FILIVS.

TVDEO, mi pater, Latinè ex te audire [b] ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti, si modò tibi est otium, & si vis. C. Pater. An est, mi Cicero quod ego malim, quàm te quàm doctissimum esse? Otium autem [c] primũ summum est, 'quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est; deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. Filius. Visne igitur, vt tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latinè interrogem? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti: & tu ordine audies, [d] quæ requiris. C. F. Quot in parteis distribuenda est omnis doctrina dicendi? [e] C. P. In treis. C. F. Cedò quas? C. P. Primùm in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba, inuenienda sunt, & collocanda. [f] Propriè autem in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem [g] etsi est commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, 1 eloquendi comes est, 2 [h] earúmque rerum omnium custos est memoria. C. F. Quid? Orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam, narratio & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principium & peroratio. C. F. Quid? Quæstio quásnam habet parteis? C. P. [i] Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, 3 [k] quam causam nomino.

C. F. 4 [l] *QVONIAM igitur primùm est inuenire oratoris, quid quæret? C. P. Vt inueniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus, volet persuadere, & quemadmodum motum eorum*

[b] L. ea, quæ tu mihi de r.

[c] Fort. primùm vel sũmum est.

[d] L. quæ requires.

[e] L. C. P. Treis, v. c. tris.

[f] L. Propriè tamen in r.

[g] L. etsi commune est.

[h] L. omnium rerum cust.

[i] Fort. Infinitam, quam propositum, & consult. app.

[k] L. quã controuersiãm, seu causam nomino.

[l] L. quoniam igitur inuenire primum est oratoris.

 animis

animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. 5 Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assiumtis. C.F. Quos vocas locos? [a] C.P. Eos, in quibus latent argumenta. C.F. Quid est argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, vt testimonia. [b] C.F. Quid insita? C.P. Quæ inhærent in ipsa re. C.F. Testimoniorum quæ sunt genera? C.P. Diuinum, & humanum. Diuinum, vt oracula, vt auspicia, vt vaticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, coniectorum. Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. C.F. Quæ sunt quæ dicis insita? C.P. Quæ infixa sunt rebus ipsis, 6 ([c] tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Et ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex ijs autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex caussis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum:) vt definitio, vt contrarium, vt ea, quæ sunt ipsi, contrarióve eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: vt ea, quæ sunt quasi coniuncta, [d] aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se: [e] aut earum rerum, de quibus agitur, causæ: [f] aut causarum euentus, id est, quæ sunt effecta de causis, vt distributiones, vt genera partium, generúmve partes, vt primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: vt rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C.F. Omnibúsne igitur ex his locis argumenta sumemus? C.P. Immò verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, vt leuia semper reÿciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. C.F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C.P. Loco tu quidem quæris, sed planiùs quod vis, explicabitur, cùm ad orationis ipsius, quæstionúmque rationem venero. C.F. Quid sequitur igitur? C.P. Cùm inueneris, collocare. Cuius in infinita quæstione, ordo est idem ferè, quem exposui, locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. C.F. Quomodo igitur ista explicas? C.P. Habeo communia præcepta

fidem

[a] L. C.P. in quibus l.
[b] L. hoc totum C.F. Quid insita? C.P. Quæ inhær. in ipsa re, non agnoscit, quià superuacanea sunt, neque in lib. vet. comparent.
[c] Lamb. hoc totum, quod est inclusum his duabus notis ( ) ab hoc loco, (tum ex toto &c. vsque ad illum, aut minorum:) delet, vt ex Topicis huc inuectum, & superuacaneum.
[d] L. vt ea, q. s. q.
[e] L. vt earum.
[f] L. vt causarum eu.

fidem faciendi, & commouendi. Quoniam fides, est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. 7 *Nam est in proposito finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare cùm de causa dixero, in qua est propositum, de vtroque dixero.* C. F. *Quid habes igitur de causa dicere?* C. P. 8 *Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est rei, sententiæque moderator: ita, vt aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, vt iudex: aut de futuris, vt senatus.* [a] *Sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen.* C. F. *Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator?* C. P. *Delectationem in exornatione: in iudicio, aut sæuitiam, aut clementiam iudicis: in suasione autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis.* C. F. *Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarum?* C. P. *Vt rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem.* C. F. *Quónam tandem modo?* C. P. *Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora adscendimus, aut à maioribus ad minora delabimur,* [b] *aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cùm parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus,* 9 *incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia.* C. F. *Quid? In deliberatione quid spectas?* C. P. *Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio, præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio.* C. F. *Quid? In iudicijs quæ est collocatio?* C. P. *Non eadem accusatoris, & rei: quòd accusator rerum ordinem* [c] *prosequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimonijs, accuratiúsque in singulis commoratur: perorationísque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paululum* [d] *digrediens de cursu dicendi, vtitur & vehementiùs in perorando. Est enim* [e] *propositum, vt iratum efficiat iudicem.* C. F. *Quid faciendum est contrà reo?* C. P. *Omnia longè secus. Sumenda principia ad* [f] *beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, si*

[a] L. Sic tria sunt causarum genera.

[b] L. aut hæc inæquali.

[c] L. persequitur.

[d] L. degrediens.

[e] L. ei propositum, vt iudicem efficiat iratum.

[f] V. c. beniuolentiam.

[a] Fort. Firmamenta ad fidem apposita.
[b] L. degressi.
[c] Al. ordinem collocando.
[d] L. præcepta sint.
[e] L. collocanda. Et s.
[f] Al. quæ significata sunt primo sensu.
[g] L. sonantiora, grandiora, læuiora, & q.
[h] L. ac moribus.

totæ sunt molestæ. [a] *Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut* [b] *digressionibus obruenda. Perorationes autem, ad misericordiam conferendæ. C.F. Sempérne igitur* [c] *ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C.P. Non sanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est. C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborúmque* [d] *præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in coniunctis secunda. Simplicia, inuenienda sunt: coniuncta,* [e] *collocãda sunt. Et simplicia verba partim natiua sunt, partim reperta.* [1] ° *Natiua ea,* [f] *quæ significata sũt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, & nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atq; etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera. Natura, vt sint alia* [g] *consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodò nitidiora: alia cõtrà. Tractatione autem, cùm aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabiliùs, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. C.F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutióque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, vt in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in coniunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium, coniunctorúmque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit vsitatis verbis, proprijs, dispositis aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborũ. Obscurum autẽ, aut longitudine, aut contractione orationis: aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Breuitas autem conficitur simplicibus verbis: semel vnaquaque re dicenda: nulli rei, nisi, vt dilucidè dicas, seruiendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comtum, atque expolitum, si est auctoritas & pondus in verbis, si sententiæ vel graues, vel aptæ opinionibus hominum,* [h] *& moribus. Illustris autem oratio est,* [11] *si & verba grauitate delecta ponuntur, & translata, & superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem signifi-*

significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pæne ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur: sed ceteri tamen, & & maximè mens ipsa moueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre; quàm illud dilucidum; altero fit vt intelligamus, altero verò, vt videre videamur. Suaue autem genus erit dicendi, primùm elegātia & iucunditate verborum sonantium, [a] & lenium: deinde coniūctione, quæ neq; asperos habeat concursus, neq; disiunctos, atq; hianteis: & sit circumscripta [b] non longo anfractu, sed ad spiritū vocis apto, habeátq; similitudinē, æqualitatémq; verborū, tū ex cōtrarijs sūta verbis: crebra crebris, paria paribus respōdeāt, relatáq; ad idē verbum: & geminata, atq; duplicata, vel etiā sæpius iterata ponantur: constructióq; verborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suauis oratio, cùm aliquid [c] aut inuisum aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximéque mouet ea, quæ motum aliquē animi miscet, oratio: quæque significat oratoris ipsius amabileis mores: qui exprimuntur [d] aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cùm aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, ídq; comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minùs probabilem faciunt. Itaq; etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C.F. Reliquum est igitur, vt dicas de conuersa oratione, atque mutata. C.P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum [1] [2] in plura verba [e] deducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad vnum verbum reuocatur, aut assumta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus. In coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodò: vt, cùm semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi [f] sursum versus, retróque dicatur: deinde idem intercisè, atq; permistè. Eloquēdi autem exercitatio maximè in hoc toto cōuertendi genere versatur. C.F. Actio igitur sequitur, vt opinor. C.P. Est ita, quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem,

[a] L. & læuium.

[b] L. non longo amfractu.

[c] Al. aut non visum.

[d] Al. aut significando ex iudicio ipsius animo humano, ac lib.

[e] L. diducitur.

[f] Al. sursum versum.

& suauem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimùm valebunt, si cum orationis genere consentient, eiúsque vim, ac varietatem subsequentur. C.F. Numquídnam de oratore ipso restat? C.P. Nihil sanè, præter memoriam, 13 [a] quæ est germana literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam vt illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis vtitur, & in his imagines, vt literas, collocat.

[a] L. quæ est gemina liter.

C.F. QVONIAM igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius parteis: quarum prima, & postrema ad motum animi [b] valet; is enim initijs est, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, fidem [c] facit orationi. Sed amplificatio [d] quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximéque cùm aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimùm valet. Est enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio, vt illa, docendi causa sit: hæc, commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas parteis explicare. C.P. Faciam, & à principijs primùm ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: vt amicè, vt intelligenter, vt attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia [e] beneuolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei: contrarijs rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs, qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: &, si in nos aliquod odium, offensióne [f] collocata sit, tollenda ea, minuendáve, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem vt audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, &, quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturámque causæ, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impedias confusione partium, [g] nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, éadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, vt, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, &

[b] L. valent.
[c] L. faciunt.
[d] L. quanquã habeat pr. & ita v.c.
[e] L. beniuolentiæ.
[f] L. collata sit.
[g] Al. neque mem.

& maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, vt dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: &, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid? in narratione quæ tandem [a] conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio, est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumta ad ornandum. Nam vt dilucidè, probabilitérque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucidè narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas: eáque sæpissimè in narratione laudatur, de qua suprà dictum est. Probabilis autem erit: si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cuiusque facti, & euenti causa ponetur: si testata dici videbuntur: si cum hominum opinione, [b] auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta: si probitas narrantis significabitur, [c] si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, [d] interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, [e] & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiam venit, id aut sit, necne sit: aut quid sit: aut quale sit, quæritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In verisimilibus, & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerunque ita fiat: vt adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certúmque declarat, vt fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis; ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negotiorúmque naturis. In personis naturæ primùm spectantur, [f] valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, [g] fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates.

[a] L. obseruanda sunt?

[b] Fort. cum auctoritate.

[c] L. si antiquitatis memoria.

[d] Al. si interp.

[e] L. & repr.

[f] V. c. valitudinis.

[g] L. fæminarum.

states, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt ijs contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, [a] an montuosi: læues, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: coædificati, an vasti: obscuri, an rerum gestarum vestigijs nobilitati: consecrati, an profani. In temporibus autem, præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, vetusta, recentia, instantia, [b] paulò pòst, [c] aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, vt hiems, ver, æstas, [d] autumnus: aut anni tempora, vt mensis, vt dies, vt nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus, aut consilij sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cùm aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cùm aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigijs sumitur, vt telum, cruor, [14] clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouent suo pondere, partim, etiam si videntur esse exigua per se, multùm tamen, cùm sunt coaceruata, proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primùm, exemplum: deinde, introducta rei similitudo: fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commouet. C. F. Quid? definitionis quæ ratio est, & quæ via? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus [e] proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex dissimilibus, [f] sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primísque commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C. F. Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cùm factum constet, & nomen, qualia sint, voca-

[a] L. an. montosi.

[b] L. paulò pòst.

[c] Aut aliquanto f. Al. paulò pòst, an aliquanto f.

[c] L. auctumnus.

[e] L. proprium quod sit.

[f] Al. sæpe ex partibus.

vocatur in dubium. C. P. Est ita, vt dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. 15 [a] Aut iure factum depellitur, aut vlciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, [b] inscitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis iudicijs non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex controuersia, iure, & rectène [c] actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Agesis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehensionem 16 [d] diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumserit, si fictum, aut falsum esse [e] possis dicere, aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumta sunt: Primùm dubia sumta esse pro certis: Deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: [f] Tum ex ijs, quæ sumserint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad singula; sic vniuersa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: [g] conquerenda condicio communis periculi, si ingenijs hominum criminosorum sit exposita vita innocentium. C. F. Quoniam vnde inueniuntur quæ ad fidem pertinēt, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C. P. Argumentationem quærere videris, quæ est argumenti explicatio: quæ sumta ex ijs locis, qui sunt expositi, conficienda, & distinguenda dilucidè est. C. F. Planè istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (vt supra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, cùm sumseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minùs probabile [h] per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directò spectat: alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cùm proposuit aliquid, quod probaret, sumsitque ea, quibus vteretur: atque his confirmatis, ad propositum retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retrò, & contrà priùs sumit quæ vult, eáque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: vt, cùm interrogamus nosmetipsos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt cum alijs compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes: 17 [i] & si non omnia confirmando disputabimus, breuitérque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus: quódque ex his efficietur, si id apertum sit, non habe-

[a] L. Aut in re factum defenditur.
[b] L. insciencia.
[c] L. factum.
[d] L. diuiseras fidem.
[e] L. possis docere, aut.
[f] L. Tum ex ijs, quæ sumserit, non eff. q. velit. Al. Tum ex ijs, quæ assumserit, &c. & ita v. c.
[g] L. tum querenda condic. & ita v. c.
[h] L. per se videretur; & ita v. c.
[i] L. & si non omnia disputando cōfirmabimus, br.

habebimus necesse semper concludere. C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ iamdudum assumta dixisti, ecquónam modò, ecquónam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: nec eò dicuntur sine arte, [a] quòd ita sunt, sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maximè in testibus. Nam de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendúmque est exemplis: quibus testibus creditum non sit: & de singulis testibus, si natura vani, si leues, si cũ ignominia, si spe, si metu, [b] si iracũdia, si misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti: comparandiq; superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis [c] ementiti persæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, [d] quàm inficiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, vt eos, qui his cariores, quàm ipsi sibi essent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc [e] exemplo firmanda sunt. Neque est obscurum, quin, [18] quoniam in vtraque parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrarijs contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. C. P. [f] Facilior est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas parteis, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hîc est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab vsu sint abhorrentia, [19] [g] grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primísque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, vt plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ adscendunt gradatim ab humiliorib. verbis ad superiora, omninóque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, [h] sed grauibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis: [20] [i] quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos permouendos,

[a] Al. quòd ita sint, s. q. e. n. pariat o. a. s. f. ad se d. t. a. tractet.

[b] Fort. si ira.

[c] L. mentiti.

[d] L. quàm vero infitiando.

[e] L. exemplis.

[f] L. Facilis est.

[g] L. grandia.

[h] L. sed grandibus ref.

[i] L. quibus actio voce, vultu, & gestu congr.

mouendos, [a] *accommodata est. Sed & in verbis, & in actione* 21
causa erit tenenda, & pro re agenda. [b] *Nam hæc, quia videntur per-*
absurda, 22 [c] *cùm grauiora sunt, quàm causa, diligenter ferè, quid*
quémque deceat, iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem
ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximéque
definitiones valent conglobatæ, & consequentium frequentatio, &
contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum [d] *con-*
flictio: & causæ: & ea, quæ sunt de causis orta, maximéque similitu-
dines, & exempla: fictæ etiam personæ: muta denique loquantur, om-
ninóque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur:
quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia
vsu. Natura, vt cœlestia, vt diuina, vt ea, quorum obscuræ causæ,
vt, in terris, mundóque admirabilia quæ sunt; ex quibus, simili-
búsque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt. Vsu, quæ vi-
dentur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementiùs: quorum sunt
genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate mouentur homi-
nes, vt deorum, vt patriæ, vt parentum: aut amore, vt fratrum, vt con-
iugum, vt liberorum, vt familiarum: aut honestate, vt virtutum,
maximéque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalita-
tem valent. [e] *Ex ijs & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: &*
in eos, à quibus ea violata sunt, [f] *odia incitantur* 24 *& miseratio*
nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amissis, aut amit-
tendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quàm ex beato miser.
Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat: [g] *& à*
quorum caritate diuellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus
malis sit, futurúsue sit, exprimatur breuiter. Citò enim arescit lacry-
ma, præsertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione ni-
mis enucleandum est; minuta est enim omnis diligentia; hic autem
locus grandia requirit. Illud iam est iudicij, quo quaque in causa ge-
nere vtamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem ex-
ornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem,
admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum, ac
malorum enumerationes, & exempla valent plurimùm. In iudicijs
accusatori ferè, quæ ad [h] *iracundiam: reo plerumque, quæ ad miseri-*
cordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam
mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, non-
nunquam laudatori, suasori non sæpe, accusatori sæpius, quàm reo,
necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eo-
rum, apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine oratio-
nis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis,

a vim

[a] L. accommodanda est.
[b] L. Nam, quia hæc v.
[c] L. cùm grauiora sunt, quam causa fert, diligenter, quid quemq. deceat, iudicãdum R.
[d] L. conflictatio.
[e] L. Ex, ijs etiam coh.
[f] L. odia concitantur: & miseratio nascitur ex ijs rebus aut amissis, aut amittendis. Nih.
[g] L. & si, à quorum car.
[h] Al. iram.

[a] *vim est habitura causa maiorem. Et reo rariùs vtendum est, quòd ponenda sunt contraria: quorum dissolutio* [25] [b] *in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.*

C. F. QVONIAM & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. C. P. Duo sunt, vt initiò dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus & personis, [26] [c] *causam appello: Alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum,* [d] *quod propositum voco. Sed est consultatio quasi pars causæ* [e] *quædam, & controuersiæ. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem priùs de proposito dicamus: cuius genera sunt duo: Cognitionis alterum: eius scientia est finis, vt verine sint sensus: Alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid, vt, si quæratur: quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria:* [f] *Sit, nécne: quid sit: quale sit.* [g] *Sit, nécne, vt, ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sítne ius, id, quod maiori parti sit vtile. Quale autem sit, iustè viuere* [h] *sit, nécne, vtile. Actionis autem duo sunt genera. Vnum, ad persequendũ aliquid, aut declinandum: vt, quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur: Alterum, quod ad aliquod commodum, vsúmq; refertur: vt, quemadmodum sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate viuendum.* [i] *Rursus autem ex cognitionis consultatione, vbi, sit, nécne sit, aut fuerit, futurúmue sit, quæritur, vnum genus est quæstionis, possítne aliquid effici; vt, cùm quæritur, ecquísnam perfectè sapiens esse possit: Alterum, quemadmodum quidq; fiat: vt, quónam pacto virtus pariatur, naturáne, an ratione, an vsu. Cuius generis sunt omnes, in quibus, vt in obscuris, naturalibúsque quæstionibus, causæ, rationésque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, vt pertinacia & perseuerantia: In altero autem, descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, vt, qualis sit auarus,* [27] *aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de vtilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: vt, Honestúmne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De vtilitate autem sic: vt, Sítne vtile in rep. administranda versari. De æquitate verò sic: vt, Sítne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque*

in

[a] L. vim sit hab.
[b] L. in breuitate non lucebit.
[c] Al. controuersiam, seu causam app.
[d] Fort. quod consultationem, seu propositum voco. Sed est cons. &c. Al. quod propositum voco. Sed est propositum quasi pars c. q. & ita v. c.
[e] Al. quædã. Inest enim, &c.
[f] Al. sit, nécne sit.
[g] L. Sit, nécne sit, vt.
[h] Al. sit, nécne sit vtile.
[i] L. Rursus autem in cognit. cons.

in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solùm quæritur, quid honestum sit, quid vtile, quid æquum: sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid vtilius, quid æquius: atque etiam, quid honestissimum, quid vtilissimum, quid æquissimum: cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cuius alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet: vt, quemadmodum colendi sint parentes: [a] Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, vt in consolandis mœroribus, vt in iracundia comprimenda, [28] aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. [b] Atq; ferè hæc est partitio consultationum. C. F. Cognoui: [c] sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliámne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, vt ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in alijs ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione [29] [d] propositarum consultationum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur: quòd cùm latum genus esse potest, sanéque varium, [e] vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperãdos. Genus enim nullum est orationis, quod aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorúmq; versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorũ alterum deliberationis est, alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt: Vnum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primùm, si placet, disputemus. C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi, vituperandíq; rationes, quæ non ad benè dicendum solùm, sed etiam ad honestè viuendum valent, exponam breuiter, atque à principijs exordiar & laudandi, & vituperandi. [f] Omnia enim sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitijs, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendísque factis, sine vllis argumenta-

[a] L. alterum autem, quod ad sedand. anim. & oratione san.

[b] L. Atque hæc ferè est.

[c] L. sed quæ ratio sit in h.

[d] L. propositorum, seu consultationum, controuersiarũ siue causarum gen. r.

[e] L. tum vnum ex eo deleg.

[f] L. Omnia sunt prof.

mentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandum accommodatè. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex ijs, quæ antè dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, vtendum erit [a] his in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est, vt factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter vtamur, & in ipsa constructione verborum, vt paria paribus, & similia similibus sæpe referantur: vt contraria, vt geminata, vt circumscripta numerosè non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, 30 [b] apto quasi quodam verborum modo. Adhibendáque frequentiùs etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia, & nec opinata, siue significata monstris, [c] prodigijs, & oraculis: siue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. Omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, [d] maláue versantur, externis, corporis, & animi, prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modicéque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam eius, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis: 31 [e] in quibus quidem, quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est; aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt 32 [f] dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patens, ex multis & varijs disputationibus nunc in quandam angustam, & breuem [g] concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. Aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque grauissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendísque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo: cui temperantiæ nomen est. [h] Atque illa prudentia in suis rebus, domestica, in publicis, ciuilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communeis distributa est, duobúsque modis 33 in rebus commodis discernitur, & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab ijs, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo: [i] quæ quod iam adest,

[a] L. ijs.

[b] L. apto quodã quasi verborum nodo.

[c] L. prodigijs, oraculis.

[d] L. maláq.

[e] L. in quibus, quòd virtutem maximè significat, facill.

[f] L. digerenda.

[g] L. concludatur.

[h] L. Atq. illa in suis rebus domestica: in publicis, c.

[i] L. quæ verò ea, quæ iam adsunt, tol.

adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno genere [a] complectitur, magnitudo animi dicitur: cuius est liberalitas in vsu pecuniæ: simílque altitudo animi [b] in capiendis incommodis, & maximè iniurijs: [3] [4] & omne, quod est eius generis, graue, insedatum, & turbulentum. In communione autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eáq; erga deos, religio; erga parenteis, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus fides; in moderatione animaduertendi lenitas; amicitia [c] in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitésque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa, quibúsque positis quid sequatur, distinguit & iudicat: quæ virtus omnis in ratione, scientiáque disputandi sita est: altera autem [d] oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, [3] [5] quo illa, quæ in disputando, vberior est, atq; latior, & ad motus animorũ, vulgíq; sensus accommodatior. Custos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudémq; maximè consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi, sic affecti, & constituti, vt sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti: à quibus vt quæq; res gesta est, ita sit honesta necesse est, summéq; laudabilis. [3] [6] [e] Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad virtutẽ quasi præculti, & præparati rectis studijs, & artibus, vt in suis rebus, studia literarum, vt numerorũ ac sonorum, vt mensuræ, vt siderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum: In communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis [f] colendo, aut diuinis rebus deseruiendo, aut parẽtibus, amicis, hospitibus, præcipuè, atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam [g] malitia, & temperãtiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis [h] extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam [i] concertatio, captatióq; verborũ, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquẽdi. Studijs autem bonis similia vidẽtur ea, quæ sunt in eodẽ genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi, vituperandíq; ex his sumetur virtutum, vitiorúmq; partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum

[a] L. amplectitur, m. & ita v. c.

[b] L. in accipiendis incommodis, & m. iniur. & o. qu. est eius generis, graue, sedatum, non turbulentum.

[c] V. c. in beniuolentia.

[d] L. est oratoria.

[e] L. Sunt autem alij quidam animi habitus ad virt. q. pr.

[f] L. præcipuè colendo.

[g] πανουργία.

[h] L. extollendis: & veræ gloriæ, laudísq. studium despicientia in cont.

[i] ἐριστική.

modum educatus, quemadmodum institutus, moratúsque fuerit: &, si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximéque si id diuinitus accidisse potuerit videri: [a] tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quae proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inueniendi locis causae rerum, & euentus, & consequentia requirentur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri debebit, si modò quid erit animaduertendum aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quae post mortem erunt consecutae. C. F. Accepi ista, didicique breuiter, non solùm quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, vt possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam, & quae praecepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiáque dicenda, vt illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam &, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis vtile sit: &, si quid necesse est, (necesse autem id est, sine quo salui, liberíue esse non possimus,) id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quaeritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quàm facilè possit. Nam quae perdifficilia sunt, [b] perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint. Et cùm de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit quàm sit magnum. 73 [c] Quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Itaque cùm constet hoc genus causarum ex suasione & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio: si & vtile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: vna, si non vtile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, [d] nec suscipiatur. Sic suasori vtrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de vtilitate antè dicamus, quae in discernendis bonis, malísque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, vt vita, pudicitia, [e] libertas, vt liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria: quorum alia sunt per se expetenda, vt ea, quae sita sunt in officiis, atque virtutibus: alia quòd aliquid commodi [f] efficiunt, vt opes, & copiae. Eorum autem, quae propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim [g] commoditate aliqua expetuntur. Honestae, ea, quae proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè est dictum: quae sunt laudabilia ipsa per se: Commoditate [h] autem aliqua, quae sunt in corporis, aut fortunae bonis expetenda. [i] Quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, vt

bonos,

[a] L. tum quae quisq. sens.

[b] Al. proinde hab.

[c] L. Quod enim permagnum est, pro n. s. h.

[d] Al. ne suscipiatur.

[e] L. libertas, liberi, coniug. &c.

[f] Al. efficiant.

[g] L. commoditate etiam aliq.

[h] L. autem etiam aliq.

[i] L. Quorum alia sunt quodam modo cum.

honos, vt gloria: alia diuersa, vt vires, forma, [a] valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. 38 [b] Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati: quæ maximè spectatur in amicitijs; amicitiæ autem, caritate, & amore cernuntur. Nam cùm deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorúmque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos vsus, familiaritásque coniunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quòd si semper [c] optima tenere possemus, haud sanè, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multùm egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe euenit, vt vtilitas cum honestate certet, earúmque rerum contentio plerumque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter vtilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solùm, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio hoc primùm intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper vtilitatem honestati: 39 [d] alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnísque virtus: illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructúsque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, boníque naturam fallaciter imitando adulterat: quam immanissimus quisque acerrimè sequitur, neque solùm honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit. In suadendo, cùm ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est: & illud videndum, quantò magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis vllum decus tam vnquam expetat, [e] quàm vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor [f] grauis est. Est genus hominum ad honestatem natum [g] malo cultu, prauísque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, vt doceamus, 40 [h] qua vi, bona consequi, maláque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimùm de laude, & de honestate dicemus: maximéque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum vtilitate tuenda, augendáque versantur. Sin apud indoctos, imperitósque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitationésque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim

[a] L. v. c. valitudo.

[b] L. Est etiam quædã quasi materies honestatis subiecta suasori, quæ max. sp. &c. Al. Est etiam quæd. quasi mat. subiecta suas. honestas: quæ m.

[c] L. optima quæq. ten.

[d] L. alterum humanum, atq. expolitum, q. r.

[e] L. quàm ignominiam.

[f] L. grauis est. Omnino genus hominũ ad hon. est n.

[g] L. sed malo c.

[h] L. qua via, bona cons.

est tam agrestis, quem non, [a] *si ipsa minùs honestas,* [b] *contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem spectat, ex ijs, quæ dicta sunt, reperietur.* 41 [c] *Quod autem possit effici, nécne possit, in quo etiam, quàm facilè possit, quámq; expediat, quæri solet, maximè ex causis ijs, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt,* 42 [d] *aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponãtur in eo genere, vt sine his confici nõ possit.* 43 *Conficiens autẽ causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam: cuius generis vis varia est, & sæpe aut maior, aut minor, vt & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid sit optimum factu: aut vtilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus.* [e] *Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco,* [f] *aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earúmue rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus vti, requirendum est. Neque solùm ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ aduersantur, videnda. Et, si ex contentione procliuiora erunt nostra: non solùm effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, vt illa, facilia, procliuia, iucunda videantur. Dissuadentibus autem aut vtilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates* [g] *efferendæ, neque alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis. Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora sint, aut veterum, quò plus auctoritatis habeant, copiam. Maximéque sit in hoc genere meditatus, vt possit vel vtilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ,* [h] *quæ ad explendas cupiditates,* [i] *aut ad odium satiandum, aut ad vlciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubijsque euentis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Non enim supplex, vt ad iudicem, venit orator, sed hortator, atq; auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortaríque ad se breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, & grauis & sententijs debet ornatior esse, quàm verbis.*

[a] L. si minùs ipsa hon.
[b] L. at contumelia tamen.
[c] L. Ecquid autem possit effici, nécne p.
[d] L. aliæ, quæ viam aliquã ad conf. aperiunt.
[e] L. Quo toto in genere, & quibus cum, &c. q. & q. r. & q. loco, &c.
[f] L. & quib.
[g] Al. afferendæ.
[h] L. quæ aut ad explend.
[i] Al. aut ad odium sanandum, non placet.

verbis. C. F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos; nunc, quæ iudicijs accommodata sint, expecto: ídque nobis genus restare vnum puto. C. P. Rectè intelligis; atque eius quidem generis finis est, æquitas: quæ non simpliciter spectatur, [a] sed comparatione nonnunquam: vt, cùm de verissimo accusatore [b] disputatur, aut cùm hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimúmue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex ijs, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut, sitne actio illi, qui agit, aut iámne sit, aut num iam esse desierit, aut illáne lege, hísne verbis sit actio, quæritur; quæ etiam si antè, quàm res in iudicium venit, aut concertata, aut dijudicata, 4 5 [c] aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudicijs permagnum sæpe habent pondus, cùm ita dicitur: Plus petisti: serò petisti: non fuit tua petitio: 4 6 [d] non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili: quod est in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare dé constituendis actionibus, accipiendis, subeundísque iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius sunt, vt, quanquam in ipsum iudicium sæpe [e] dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate, & iure maximè consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus vnus aliquis capiendus est, si plureis non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, vt, quod obijcitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod aduersarius criminetur. Aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod [f] arguère, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendúmue, defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam: [g] secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi: tertius, æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solùm resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: sed etiam rationem subijciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet

[a] L. sed ex comparatione n.
[b] L. discepttatur.
[c] L. aut confecta sunt.
[d] L. non à me petere debuisti, non hac lege.
[e] L. delabantur.
[f] L. arguare.
[g] L. secundus aut definitione, &c. & ita v. c.

iniquū criminis, ipsam negationem, infitiationémque facti: secundus, quòd non sit in re, quod ab aduersario [a] ponitur in verbo: tertius, quòd id rectè factum esse defendat, quod sine vlla nominis controuersia factum [b] fatetur. Deinde, vnicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur, continentia causarū vocetur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes, continēt causas. Sed distinguendi gratia rationē appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandū, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, nō haberet: Firmamentum autem, quod contrà ad labefactandā rationem refertur, sine quo accusatio stare nō potest. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædā, quam disceptationem voco: in qua, 47 [c] quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, vt in coniectura, Ceperítne pecunias Decius. In definitione, Minuerítne maiestatem, Norbanus. In æquitate, Iuréne occiderit Opimius Gracchū. Hæc, quæ primā contentionem habent ex arguendo & resistendo, lata, vt dixi, [d] & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit [e] in angustam disceptationem; ea in coniectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, vbi ita dicitur, Non minuit maiestatem, quòd egit de Cæpione turbulentiùs; populi enim R. dolor iustus [f] vim illam excitauit, non tribuni actio. Maiestas autē quoniam est magnitudo quædā populi R. in eius potestate, ac iure retinendo, aucta est potiùs, [g] quàm diminuta: & vbi ita refertur, 48 [h] Maiestas est imperij, atque in omni populi R. dignitate, quam minuit, is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocauit: existit illa disceptatio, Minuerítne maiestatem, qui voluntate populi R. rem gratam, & æquam per vim egerit. In his autem causis, vbi aliquid rectè factum, aut concedendū, esse factum, defenditur, cùm est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, Iure feci, salutis omnium, & conseruandæ reip. causa: relatúmque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem ciuem sine iudicio iure vllo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potuerítne rectè, salutis reip. causa, ciuem, euersorem ciuitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ [i] in his controuersijs oriuntur, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractísq; temporibus, & personis, rursum ad consultationis formam, rationémq; reuocantur.

[a] Al. ponatur.
[b] L. fateatur.
[c] Al. quid veniat in iud.
[d] L. & diffusa sunt.
[e] L. in angustum.
[f] L. vim tum illam.
[g] L. quàm deminuta.
[h] L. Maiestas est in imperij, atq. in nominis populi R.
[i] L. in ijs.

cantur. Sed in grauissimis firmamentis, [a] *& illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis* [b] *opponuntur defensioni contraria.* [c] *Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quae coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem* [d] *venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: vt, cùm ex testamentis, quid sit penus, aut cùm ex lege prædij quaeritur,* [e] *quæ sunt ruta cæsa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controuersiam parit. Cùm autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum* [f] *ambiguitatem, vt liceat ei, qui contrà dicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit: aut, etiam si ambiguè scriptum non sit, vel à verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere, vel alio se eadem de re contrariè scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, vt in ambiguis disceptetur, quid maximè significetur: in scripti, sententiæque contentione, vtrum potiùs sequatur iudex: in contrarijs scriptis, vtrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cùm est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inueniendis locis conijciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quíque illos locos, tanquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In coniectura igitur cùm est in infitiando reus, accusatori hæc duo* [g] *prima sunt, (sed accusatorem pro omni actore, & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarum genera versari,) sed hæc duo sunt ei prima, causa & euentus. Causam appello, rationem efficiendi: euentum, id, quod est effectum. Atq; ipsa quidem partitio causarum paulò antè in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut vtilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & vtilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur:* [h] *quod sit acrius, quo illa in vtroque genere maiora ponuntur.* 50 *Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si vlciscendi studium, si iniuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris: si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vino-*

[a] L. etiã illa.
[b] L. opponi possunt def.
[c] L. Atq. hoc quidem genus in eas causas non incurrit, q.c.
[d] L. venit genus scr.
[e] L. quæ sint.
[f] ἀμφιβολίᾳ, ἢ ἀμφιλογίᾳ.
[g] L. prima sunt (accus.
[h] L. quod eo fit acrius.

vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium: aut si facinoris voluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cùm & voluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem vtilitas ex adeptione alicuius commodi, vitationéque alicuius incommodi quæritur, vt aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citiùs in fraudem quàm ratio vtilitatis impellit; quamobrem sint hæc dicta de causis. C. F. Teneo, & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maximè suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminũ testimonia. [a] Atque hæc quidẽ grauiora, quòd [b] causæ cõmuniter videntur insimulare & arguere omneis posse, 5 1 quorũ non interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, vt telum, vt vestigium, vt cruor, vt deprehẽsum aliquid, quod ablatum, ereptúmue videatur, vt responsum inconstanter, vt hæsitatũ, vt titubatum, vt cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, vt eo ipso in loco visus, 5 2 [c] in quo facinus, vt pallor, vt tremor, vt scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antè quàm factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, vt indicia facti aut effugere, aut occultare nõ posset: vt ita apertus esset, vt locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata conuinci: & hîc etiam exempla ponuntur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primùm, genus erit ipsum laudandum, dicendúmque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse: testeis effugere non potuisse. Deinde singuli [d] laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. [e] Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse rectè non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendum erit, non esse fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cuiusque locupletissimos testeis, qui id, de quo agatur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio vt habeantur, causam adiuuabũt: cõfirmandũ genus primùm quæstionũ erit: dicendũ de vi doloris,

a L. atq. hoc quidem grauiora.
b c. com. vid. ins. & arg. o. p. quorum modò interfu. aliq.
c L. in quo loco facinus factum fuerit: vt p.
d L. laudabuntur.
e L. Deinde dicendum etiam, arg.

doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certè repudiassent. De institutis Atheniensium, [a] Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuésque torquentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cùm de seruis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me COS. est, quærendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent vti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda; tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictáque quæstionis, argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primùm infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, [b] aut commodiùs potuisse idem consequi, [c] aut non his esse moribus, aut non ea vita, aut nullos animi motus, aut non tam impotenteis fuisse. Facultatum autem infirmatione vtetur, si aut vireis, aut animum, aut copias, aut opes [d] absfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, vt id susciperet, quod occultare non posset: neque tam amentem, vt pœnas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistétque in singulis: & ea aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potiùs, quàm criminis: aut, si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potiùs, quàm contra salutem valere debere: testiúmque, & quæstionum genus vniuersum, [e] & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denuntiabitúrque insidiarum commune periculum, excitabuntúrque animi, vt attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarúmque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animíque ad misericordiam allicientur, & modicè [f] beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotij suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt, casúsque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandísque contrarijs, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem vtrique maximè in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione vniuersa: alteri, si planè causam redarguendo expli-

[a] L. Rhodiorúmque doctiss.
[b] L. aut se comm. pot.
[c] L. aut non ijs esse moribus, non ea vita.
[d] L. afuisse.
[e] Fort. & quoad poterit, singula ex repr.
[f] L. beniuolentia.

explicarit, enumeratione, vt quidque diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam videor, quemadmodū coniectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensoríq; præcepta. Vter enim definiendo, describendóq; verbo magis ad sensū iudicis, opinionémq; penetrarit, & vter ad communē verbi vim, 5 3 & ad eam [a] præceptionē, quam inchoatā habebunt in animis ij, qui audient, magis & propriùs accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquā explicando, excutiendóq; verbo: vt, si in reo pecunia absoluto, rursúsq; reuocato, præuaricationem accusator esse definiat, omnem iudicij corruptelam ab reo: defensor autē, non omnē, sed tantummodò accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborū, in qua etiam si propriùs accedat ad consuetudinem, mentémq; sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis [b] nititur. Negat.n.probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratū habere iudicium, si totum corruptum sit, 5 4 [c] si vnus accusator corruptus sit, rescindere 5 5 nititur æquitate, vt illa quasi scribenda lex sic esset: quæq; tamen complecteretur in iudicijs corruptis, ea verbo vno præuaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, 5 6 cui contrarium est nomen [d] præuaricationis: ex consequentibus, 5 4 quod ea litera de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrarijs causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communéque sit hoc præceptum vt, cùm vterque definierit, [e] quàm maximè potuerit ad communem sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui item locuti sunt, suam definitionem, sententiámque cōfirmet. [f] Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minimè esse concedendum, vt is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur: &, ea cum secum faciat, non re, sed deprauatione verbi se vrgeri queratur. Quo in genere persensere poterit plerosque inueniendi locos. Nam & similibus vtetur, & cōtrarijs, & consequentibus, quanquam vterq; tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentiùs. Amplificandi autem causa, quæ aut cùm [g] digredientur à causa, dici solent, aut cùm perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum mouendos ex ijs, quæ sunt antè posita, sumentur, si modò rerum magnitudo, hominumve aut inuidia, aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista: nunc

[a] πρόληψιν.
[b] Al. nitetur. & ita v.c.
[c] L. si vnus accusator corruptus sit, rescindere, nititur æquitate. Quòd si scripta lex sic esset: *Qui, iudicium, accusatorémve corruperit:* quæcunque tamen cōpl. iudicij corrupti nomine, ea verbo vno pr. c. dicit. Def.
[d] L. præuaricatoris.
[e] L. quàm maximè potuerit accōmodatè ad comm. s.
[f] L. Atque accusatori sit in h. g.
[g] L. degredientur.

nunc ea, quæ, quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex vtraque parte deceat, velim audire. C.P. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed, quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda; quod diuiditur in duas parteis primas, naturam, atque legem: & vtriusque generis vis in diuinum & humanum ius est distributa: quorum æquitatis est vnum: alterum, religionis. Aequitatis autem vis est duplex: cuius altera, directi, & veri, & iusti, &, vt dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia: in iniuria, vltio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est, publicum, aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, fœdus: priuatum, tabulæ, [a] pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, vt nostros mores, legésque tueamur, quodammodo naturali iure præscriptum est.

[a] L. pactum conuentum.

Et quoniam breuiter [b] aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de vlciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs, qui sua sponte, & voluntate fecissent: ad eius facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, vt potui breuissimè, de omni controuersiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. Illud equidem, quod iam vnum restare video, quale sit, cùm disceptatio versatur in scriptis. C.P. Rectè intelligis; eo enim exposito, [c] munus promissi omne cõfecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta cõmunia. Vterque enim [d] hanc significationem, 5 8 [e] qua vtetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Vterque id, quod aduersarius ex ambiguè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam [f] discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, eiusdem: quàmque defendet ipse, eam rem, & sententiam quamuis prudentem, & istum hominem, 5 9 [g] si integrum daretur, scriptorum fuisse, sed planiùs: eánque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitij: cõtrariam autem si probarit, fore

[b] Fort. aperti sunt fontes quasi quidam.

[c] Fort munus omne promissi conf.

[d] L. eam signif.

[e] L. qua nitetur ipse.

[f] L. discrepare à ceteris.

[g] Fort. si integrum esset.

fore vt multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cùm autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione vti oportebit: deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contrà factum inficietur. Post, iudicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione vsus, amplificet rem lege laudanda, audaciámque confutet eius, qui cùm palàm contrà fecerit, idque fateatur: adsit tamen, factúmque defendat. Deinde infirmet defensionem: cùm aduersarius [a] aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, à quoquam potiùs latoris sensum, quàm à lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cùm ea, quæ planè scripta sint, neglexerit: quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minùs exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exemplis ijs, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alij, quod excipiendum putarint, èxceperint. Quærenda etiam ratio est, [b] si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, [6] aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque priuatarum, [c] cùm alijs locis, tum in perorando maximè grauiter erit, vehementèrque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, voluntatéque defendet, in consilio, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac literis vim legis positam esse defendet: quódque nihil exceperit in lege, laudabit, ne [d] diuerticula peccatis darentur, atque vt ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit vtendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis, [e] & calumniæ [f] retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Etsi incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatémue pertineat, quod genus paulò antè attigimus: erit ijsdem æquitatis sententijs contra [g] acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, vt, quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ & scripti, eádem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adiuuat, eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, vt alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus.

[a] L. aliud voluisse, & sensisse scriptorem.

[b] Q. libri vulg. si quæ.

[c] L. cùm alijs in locis.

[d] L. deuerticula.

[e] Q. l. vet. & kaluminæ.

[f] L. retrahetur.

[g] L. acerbitates.

damus. Ita quæ modo de ſcripto, ſententiáque præcepta ſunt, éadem huc omnia [a] *transferuntur.*

EXPOSITAE *ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa noſtra Academia* [b] *floruerunt: neque ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quídque ex ijs, quæ ſumta ſunt, efficiatur: & vera à falſis, veriſimilia ab incredibilibus dijudicare, & diſtinguere, aut malè ſumta, aut malè concluſa* [c] *reprehendere, & éadem vel anguſtè diſſerere, vt dialectici qui appellantur: vel, vt oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & ſubtiliter diſputandi, & copioſè dicendi artis eſt. De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: vtilibus, inutilibus: honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliíſue, perueneris, tum & hæc ipſa meliùs, & multò maiora alia cognoſces. C.F. Ego verò, ac magno quidem ſtudio, mi pater: multíſq; ex tuis præclariſſimis muneribus* [61] *nullum maius expecto.*

[a] L. transferemus. Al. transferentur.
[b] L. fluxerunt.
[c] Q. lib. vet. reprendere.

M. T. CICERONIS
DE OPTIMO GENERE oratorum.

RATORVM genera esse dicuntur, tanquã poëtarum. Id secus est; [a] nam alterum est multiplex. Poëmatis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, [1] [b] quod magis est tractatum à Latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum; & in ceteris suus est cuiusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, vt alios grandeis, aut graueis, aut copiosos: alios tenueis, aut subtileis, aut breueis: alios eis interiectos, & tanquã medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicũ poëtam, si cui ita videtur: & Pacuuium, tragicum: & Cæcilium fortasse, comicum. Oratorem genere non diuido; perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, [c] vt ab Accio Terentius. sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permouere, necessarium. Hæc vt alius meliùs, quàm alius, concedendum est; verùm id fit non genere: sed gradu. Optimum quidem vnum est, & proximum, quod ei simillimum; ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam, quoniã eloquentia constat ex verbis, & sententijs, perficiendum est, vt purè, & emendatè loquentes, quod est Latinè: verborum prætereà & propriorum, [d] & translatorum elegantiam persequamur: in proprijs, vt aptissima eligamus; [e] in translatis, vt similitudinem secuti, verecundè vtamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, [2] [f] quot diximus esse laudum; sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouendi, graues. Sed & verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, & [g] leuitatem: & sententiæ suam compositionem habent, & ad [3] probandam rem accommodatum ordinem; sed earum omnium rerum, [4] vt ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia [h] in quo summa, [i] erit orator peritissimus: in quo media,

[a] L. nam alterum est simplex: alterum, multiplex.
[b] L. quod minus est tract.
[c] Al. vt ab Attio.
[d] V.c. & tralatorum.
[e] V.c. in tralatis.
[f] Fort. quot diximus esse gradus oratorum.
[g] L. læuitatem.
[h] L. in quo erunt summa, erit orator præstantissimus, in q.
[i] Al. erit orator perfectissimus.

media, mediocris : in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, vt pictores appellantur etiam mali : nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit : at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud; id non est in oratoribus; [a] *aut si est, vt alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat : contrà, alius acutiorem se, quàm ornatiorem, velit : etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo; siquidem, quod omneis laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuiùs equidem, quàm res petebat : sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cùm sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos : alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longè petitum. Hæc vitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè;* 5 [b] *sed quatenus valuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, vt palæstricè spatiari in xysto ijs liceat, non ab Olympijs coronam petant. Qui cùm careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vireis, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suauitatem coloris; eos imitemur, si possimus : sin minùs, illos potiùs, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quàm eos, quorum vitiosa abundantia est, qualeis Asia multos tulit. Quod cùm faciemus (si modo id ipsum assequemur : est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimùm. Est enim multis in locis grandior; sed quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas alijs, & paruarum rerum causulas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniam se ipse consultò ad minutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, vt, si cupiat vberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus : magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, vt Demosthenes certè possit summissè dicere : elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato,* 6 *dici pro Milone* [c] *decuisse, vt si de re priuata ad vnum iudicem diceremus : vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam* [d] *increbuit, partim seipsos Atticè dicere, partim neminem nostrûm dicere : alteros negligamus; satis enim his res ipsa respondet, cùm aut non adhi-*

[a] Al. aut etiam si est, &c.

[b] L. sed qui hactenus valuerunt. sani & sicci d. h. ita, vt eis palæstr. sp. in x. l.

[c] Al. debuisse.

[d] L. increbruit.

[a] L. nam si arriderentur, ess. [b] V. c. teretis auris.

adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur; [a] *nam si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si* [b] *tereteis aureis habent, intelligénsque iudicium: tanquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inscij faciendi, cum aliqua sollertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum, magnificúmque delectat: dicant se subtile quiddam, & politum velle: graue, ornatúmque contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est quasi siccè,* [c] *& integrè, 7 & amplè, & ornatè, & copiosè, cum eádem integritate, Atticorum est: quid dubium est, vtrùm orationem nostram tolerabilem tantùm, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit optimè dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facilè Demosthenes: hunc siquis imitetur, cum & Atticè dicturum, & optimè: vt, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Atticè dicere. Sed cùm in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putaui mihi suscipiendum laborem, vtilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis, duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis, Demosthenísque: nec conuerti, vt interpres, sed vt orator, sententijs ijsdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus* [d] *non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vímque seruaui; non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appéndere. Hic labor meus hoc assequetur, vt nostri homines, quid ab illis exigant,* [e] *qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides; eius enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem rectè: sed nihil ad eum oratorē, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, criménue dissoluere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulcrè. Num meliùs, quàm Plato? Necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenseis dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare siquis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspicione eius, quæ versatur in re ciuili & forensi: qui Thucydidem laudauit, adscribat suæ nostram sententidm. Quin ipsum Isocratē, quem diuinus auctor Plato suum ferè æqualem admirabiliter*

[c] L. & integrè. At si amplè, & ornatè, & copiosè, cum ead. int. Att. est: cui dub. est.

[d] L. non verbum verbo.

[e] L. qui se esse Atticos volunt.

in

in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti summum oratorem esse dixerunt: [a] tamen hunc in numero non repono; non enim in acie versatur, [b] & ferro, quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (vt cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. 8 Aeschines, tanquam Aeserninus (vt ait Lucilius) non spurcus homo, sed doctus & acer,

[c] Cum Pacidiano hîc componitur, optimus longè Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: [d] vnum hoc, (9 verùm meliùs Græci) à quo quæratur, ecquid possint ipsi meliùs Latinè. Alterum, Quid istas potiùs legam, 10 [e] quàm Græcas? Iidem Andriam, & Synephebos: nec minùs Terentiũ, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant; sed tamen Ennium & Pacuuium & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Græco conuersis, fastidium, nullum cùm sit in versibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. 11 Quum esset lex Athenis, nequis populi scitum faceret, vt quisquam corona donaretur in magistratu priùs, quàm rationes retulisset: & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere: 12 [f] quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eósque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, vt corona aurea donaretur: eáque donatio fieret in theatro, populo conuocato: qui locus non est concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, eum donari virtutis ergò, beniuolentiæque, quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, [g] quòd contra leges scripsisset, [h] vt & rationibus non relatis corona donaretur, & vt in theatro, & quòd de virtute eius, [i] & beneuolentia, falsa scripsisset, quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec benè meritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in vtramque partem, & meritorum in remp. contentionem sanè grauem. [k] Itaque causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, [l] quòd legationem ementitus esset, vt vlciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis, famáque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus vt optimus, laudatus esset. Hanc multam

[a] L. tamen hunc hoc in numero n.r.
[b] L. & ferro: sed quasi rud.
[c] L. cum Placidiano.
[d] L. vnum hoc, verùm melius Græci: à q.
[e] L. quàm Græcis? Nec Andromacham igitur, aut Autiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Acciũ potiùs, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt: Ijdẽ Andriam, & Synephebos: nec minùs Terentium, & Cæcilium, quàm Menãdrum legunt.
[f] L. quia in sua tribu. &c.
[g] παρανόμων.
[h] L. & vt rat.
[i] V.c. & beniuolentia.
[k] L. causa autem fuit accusandi Ctesiphontis Aeschini, quon.
[l] παραπρεσβείας.

[a] Ἀλεξάνδρου τῆς Ἀσίας κρατοῦντος.

[b] L. aut tam audiend.

Aeschines à Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis pòst, [a] *Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum,* [b] *aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in grauissima causa, accurata, & inimicitijs incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus vtens illorum omnibus, id est sententijs, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, vt ea non abhorreant à more nostro: (quæ si è Græcis omnia conuersa non erunt, tamen vt generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere; sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum Latinè dicentem audiamus.*

ANNO-

ANNOTATIONES D.

LAMBINI MONSTROLIENSIS in Cornificij Libros IIII. Rhetoricorum ad Herennium. Quarum annotationum numeri, numeris ijs, qui insunt in contextu verborum Ciceronis, respondent; neque quenquam commoueat, si quando idem numerus bis positus reperietur; nam hæc iteratio nihil obstabit, quo minus, ad quæ Ciceronis verba annotatio pertineat, facilè à lectore perspici possit.

1 *VIx satis otium suppeditare possimus (Sic in omnibus quidem libris manuscriptis reperi, atque idcirco nihil mutaui: sed vox, otium, videtur mihi ab aliquo adiecta, & ita legendum, vix satis studio supped. poss. vt suppeditare accipiaamus absoluté, pro* ἐπαρκεῖν, *id est sufficere: quod nostro sermone diceremus, à peine pouons nous fournir à l'estude: Italico, à fatica potiamo bestare al. studio. Cùm simus toti ferè occupati negotijs familiaribus, vix vlla nostri pars superest, quæ in studio versari possit.*

2 *cognoscere artem rhetoricam) deletis vocibus, artem rhetoricam, sic legendũ putabam, non sine causa velle cognoscere intelligebamus: vt subintelligatur, vel repetatur* ἀπὸ κοινοῦ, *rationem dicendi: quod antecedit. In nonnullis codicib. non est vox, artem.*

3 *definita mod. animi) vox definita abest à quibusdam lib. vet.*

4 *arrogantiæ causa) vocem inanis, quæ fuerat alieno loco posita, & suo mota (nam debet poni infrà sexto abhinc versu, & coniungi cum voce gloria) ego hinc sustuli, & in suum locum restitui.*

5 *quæ nihil attinebant) sic legendum, non, quæ nihil ad rem attinebant, aut, vt habent alij libri vulg. ad propositum attinebant; ita enim vsitatè loquuntur boni scriptores, quæ nihil attinent, sine adiectione. M. Tull. Acad. quæst. nihil attinet de assensione omnino loqui. Idem off. lib. 1. Neq; enim naturæ attinet repugnare. Idẽ accus. lib. 5. Quid enim attinuit te iubere in ea parte figere, quæ ad fretum spectaret? Horat. lib. 1. od. 19. Nec versis animosum equis Parthum dicere, nec quæ nihil attinent.*

6 *aut inanis gloriæ) sic restitui ex cod. manuscripto, cùm antea legeretur: aut gloria commoti; licet etiam legere, aut inani gloria commoti.*

7 *non multùm iuuare) malim legi, non multùm adiuuare.*

8 *demonstratiuum) imperitè dixerunt Latini demonstratiuum, quod Græci* ἐπιδεικτικόν: *cùm ostentatiuum potius debuerint*

dicere: vt docet Quintil. lib. 3. cap. 4.

9 & dispositionis) copulationem, &, ex cod. vetere restitutam quis non videt esse necessariam?

10 tribus rebus) sic habent tres libri manuscripti: vulgati, tribus modis; in vno manuscr. legitur, tribus assequi, neutra voce adiecta, neque rebus, neq; modis; ego tamen legi malim, tribus rationibus.

11 nunc, quemadmodum possint ad inuentionis rationem oratoris off.) sic hunc locum restitui ex eo, qui sequitur eâdem pag. Nunc quoniam vna cum oratoris off. q. r. c. f. e. p. s. vt de o. p. l. & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, &c. Nam libri veteres nihil me adiuuerunt, prȩterquàm, quòd mihi mendi suspicionem commouerunt; sic enim habent nonnulli: possit oratio ad rationem oratoris officij, &c. alij, possit orator ad orationem ipsius officia accommodare, &c.

12 sumus dicturi) libri manuscr. tres habent, sumus acturi; ego tamen nihil muto.

13 producti sumus) legendum fortasse est, prouecti sumus; verum tamen nihil muto, prȩsertim veteribus codicibus vulgatam scripturam confirmantibus, producti sumus: quod ȩquale est Grȩco verbo προσήχθημεν.

14 Sin turpe erit,) Sic edidi, deletis duabus inanibus vocibus causȩ genus.

15 religionem, aut ad pietatem: etsi, &c.) verba illa, quȩ erant in libris vulg. nos esse dicturos, sustulimus, vt superuacanea. Petenda enim sunt ἀπὸ κοινοῦ superiora, verba facturos; adde quòd non reperiuntur in tribus libris manuscriptis.

16 beneuolentiam contrahemus) quidam putant legendum, conrademus, aut corrademus; ego nihil muto.

17 aut in eos ipsos, qui audiunt, vel omneis, vel aliquos, ref.) sic restitui libros aliquot veteres secutus; longè profectò meliùs, quàm quo modo habent vulgati, aut in eos ip. q. aud. aliquid referemus, d.

18 ergo si fidem fact.) propter aliquot verba interposita, iterat ea, quȩ antè dicta sunt, sed alijs verbis: quod est scriptoribus perquàm vsitatum. Si persuasus (inquit) auditor fuerit, id est & cet. deinde sequitur interpositio: qua absoluta, subijcitur eiusdem rei iteratio alijs verbis, ergo si fidem, &c.

19 de eo, quod adu.) quidam libri veteres non habent particulam, si, ante, de eo, quod: quos secuti sumus. Vulgata tamen lectio ferri potest.

20 in dicendo peruenire) sic restitui coniectura ductus; nam

perspicuè

perspicuè germana, & recta scriptura fuerat à scriptoribus librarijs deprauata, cùm ex dicendo per, dicendi opere fecissent.

21 vt non propriè) quis non videt, negationem hîc desiderari in libris vulgatis, in quibus legitur, vt propriè cohæreat &c.? separatum enim est id, quod non cohæret.

22 Verùm hæc in exercendo transigentur) sic habent libri manu scripti; hæc autem referenda sunt ad id, quod suprà dixit: Tertium genus esse narrationis à causa ciuili remotum, in quo tamen exerceri conueniat, &c.

23 Athenis Megar. vesp. aduênit Simo &c.) versus sunt iambéi tres: quod animaduersum indicauit Auratus primùm Memmio, deinde mihi. Insidiatur autem legendum, non, vt in libris vulg. insidias fecit. Præterea pro in loco, malim legi, inlico, seu illico.

24 ne referri possit) sic restitui, approbata Memmij & Aurati cōiectura. Referri autem dictum accipio pro respondendo obijci, &, vt vulgus loquitur, replicari. Cuius significationis cùm exempla multa sint, vnum mihi nunc occurrit: Acad. quæst. lib. 4. in extr. sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse: & or. pro Cæcina: Hic est mucro defensionis tuæ: in eum ipsum causa tua incurrat necesse est; ego enim tibi refero: Si non sim ex eo loco deiectus, &c.

25 cautè confligendum est) nihil muto, tametsi quidam libri manuscrip. habeant, confingendum est; confligendum autem interpretor concertandum, cōtendendum, pugnandum: vt sit translatio. Præterea libri vulgati nonnulli habent, confligendum erit.

26 fidem abrogat oratori) alij libri habent, fidem abrogat orationi.

27 Nam cùm adiumenta &c.) nonnulli legi volunt, Nam cùm argumenta nostra exp.

28 noster doctor Hermagoras) sic habet liber manuscr. vnus, & alter. Hermagoram autem sæpe commemorat Marc. Tull. in lib. de inuent, & Quintil. li. 1. & 2. De Hermete autem nullum verbum, quod sciam.

29 & in scapham descenderunt) sic restitui, secutus libri manusc. longè optimi auctoritatem: quam ratio adiuuat; nam qui naui relicta in scapham se conferunt, non conscendunt, sed descendunt.

30 quum in controuersia est,) legendum fortasse est, quum controuersia est, &c.

31 sitellam detulit) sic habent non nulli libri manuscr. quibuscum congruunt quidam vulgati; alij habent, deferre; alij vulgati habent, cistellam detulit.

32 ponteis disturbat, cistas deijcit) libri manuscripti quidam habent, gradus pontis disturbat, cistellas deijcit. Quam scripturam ceterùm probo: tantum ex, cistellas, sitellas facio.

33 Si furiosus existit) hic locus ex Tuscul. quæst. sic videtur esse restituendus, Si furiosus esse incipit, &c. Sic enim ibi scriptum est: Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulæ. Itaque non est scriptum, SI INSANVS, sed SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT. Sed Adrianus Turnebus hanc lectionem tuetur, & ait hæc verba, esse incipit, esse interpretationem verbi existit: cùm tamen in lib. 2. de inuentione sub extremum legatur, Si furiosus est.

34 & obligatus corio) ex libris manuscrip. alij habent & obligatus culleo, alij, & obligatus corio lupino. ego culleo legendum puto.

35 paterfamilias vti super familia, &c.) Simeo Bosius Lemouix, vir doctiss. & accutissimus, putat hanc legem XII. tab. in libris omnibus esse mendosam, & sic emendandam: Paterfamiliás vti suæ rei, familiæ, tutelæ, pecuniæué suæ legassit, ita ius esto.

36 pedibus inductæ sunt) quidam libri manuscripti habent indutæ, nonnulli inditæ: ego pedibus indutæ, vel in pedes indutæ, magis probarem.

37 consultò fecisse) liber vnus manuscrip. habet, consultò peccasse.

38 C. Popilius) sic esse legendum indicauit Adr. Turnebus libro Aduers. XIII. cap. XIIII.

39 sine qua ne parua quidem) sic legendum, non vt vulgo, sine qua nec parua quidem. Nam vel sic loquuntur Latini, ne parua quidem dubitatio: vel sic, nec parua dubitatio, &c.

40 exæquabimus industria) sic omnes quidem habent libri, præter vnum & alterum, in quibus scriptum est, exequemur: sed legendum puto, exarciemus, id est reparabimus; vtitur hoc verbo & Qu. Tullius, alijs te id rebus exarturum esse persuadeas; & Terent. Heautont. nisi eos, qui opere rustico faciundo facilè sumtũ exarciant suum.

41 minus hoc accumulatissimè) liber vnus manuscr. habet, accuratissimè; ego nihil muto.

IN LIBRVM SECVNDVM.

42 & in quibus officijs elaborare, &c.) sic restitui, deleta voce, artis, quæ fuerat ineptè inculcata ab ijs, qui scriptũ reperißet in quibusdã libris, elaborare arte, cũ tres postremæ literæ huius verbi à librario aliud agẽte essent iteratæ; ex are enim factũ est modò arte, modò aperte,

aperte, nunc artis, nunc partibus, atq; ita hic locus deprauatus est. Officia autem oratoris intellige, inuentionẽ, dispositionẽ, elocutionẽ, &c.

43 (ea quoque nobis erit) malim legi, (eàq; nobis erit, &c.

44 quæ prima & difficillima est) liber vnus manusc. habet, quæ prima, quæq; difficillima est.

45 nunquam afuisse) Sic legendum esse infrà pluribus verbis docebimus: quanquam in comentarijs Horatianis recentioris editionis iam ostendimus.

46 demonstrare quem pecuniæ causa, &c.) hæc verba restituimus ex codice manuscrip. quæ in vulgatis libris desiderabantur: sententia autem huius loci nunc aperta est. Si non poterit, inquit, demonstrare, eum, quem pecuniæ causa arguat maleficium admisisse, auarum esse: demonstret esse corruptorem, &c.

47 Sin vehementer vitæ hominis turpitudine, &c.) cùm in vno codice manuscr. reperissem ita scriptum, sin veh. vita hominis turp. ego, vitæ, reposui: quæ scriptura perspicuè recta est.

48 bono fuisse) sic legendum, & ita habent duo libri manuscrip. non, vt habet editio Rob. Steph. & Colin. & aliæ nonnullæ, bonum fuisse. Tum Cassius ille iudex seuerissimus identidem in causis quærere solebat, cui bono fuisset, vt testatur pluribus locis M. Tullius. Deniq; sic loquitur infrà haud multis post versibus.

49 id quod ipse insimuletur) nihil muto, quamuis liber vnus manusc. habeat, quo de insimuletur; quod & in quibusdam vulgatis reperi. ego enim sub intelligo fecisse.

50 aut non expectata.) liber quidam manuscrip. post has voces habet, propter agendi cupiditatem: quem ideo non sum secutus, quòd suspicer, hæc verba ex ora. libri in contextum esse translata, neq; esse Ciceronis.

51 ex conscijs, arbitris, adiutoribus) si hæc scriptura, recta est: per arbitros, testeis significari dicemus, seu spectatores: vt cùm ita loquimur, locus ab arbitris liber, ac remotus; sed Memmius & Auratus legendum putant, administris; ego nihil muto: non quòd eorum coniecturam improbem, sed quòd hanc scripturam existimem esse probabilem, adde quòd administri & adiutores idem propemodum videntur sonare, nisi quòd administri minus sint, quàm adiutores. Itaq; infra vbi vulgò legebatur, de adiutoribus, de adiumentis, nos ita restituimus, de adiutoribus, de administris.

52 de administris,) sic restituimus coniectura ducti nam vox, adiumentis, ad hunc locum quadrare non potest, antecedente voce, quem.

53 *num quid in eo loco præter consuet. fecerit.) quidam liber manuscrip. habet, num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut etiam al. temp. & præterea nonnulli vulgati; quam scripturam non improbo.*

54 · *Nam quiuis horum sensus) malim legi, Nam quiuis horum sensuum &c.*

55 *expalluisse) quidam cod. manusc. habet expauisse pro expalluisse; sed fortasse vtrumque verbum auctore horum librorum positum est, deinde à librario alterum per imprudentiam omissum.*

56 *confidentissimè resistens) liber vnus manuscr. habet, consistens; quæ scriptura non est fortasse reijcienda: vt consistentem intelligamus constantem, vel non perterritum, neque labefactatum, neque perculsum conscientia peccati.*

57 *peccati attrocitatem)* ἁμαρτήματος δεινότητα.

58 *refelli possent, &c.) quidam liber manusc. habet, refelli non possent; ego nihil muto, adductus ijs, quæ proximè sequuntur; certum est enim quo quid in loco positum sit, aut non positum sit: & quædam ita certa sunt, vt ea, quæ oculis cernuntur, aut quæ simili sensu percipiuntur. Si quis igitur in tormento contra hæc dicat, refelli possit.*

59 *aut aliquo simili signo percipi possit) ego malim legi, simili sensu suprà enim proximè dixit, videri, quod est visu percipi: visus autem, seu adspectus, sensus est, non signum.*

60 *recentior sit in dolore) nihil muto, quamuis duo libri manusc. & nonnulli alij vulgati, habeant, reticentior sit in dolore; sic enim loquuntur Latini, recens in labore, in dolore, id est* ακαταπόνητος.

61 *indignum esse facinus) vox, facinus, videtur esse superuacanea; abest certè ab vno cod. manuscr.*

62 *perscrutati sumus) quidam legendum putant, persecuti sumus: quibus propemodum assentior. Verùm tamen nihil muto.*

63 *breuiter excriptarum) cùm ex veteribus codicibus alij habeant compositarum, alij, expositarum, alij, excriptarum, alij, vt vulgati, exceptarum, ego, excriptarum, excudendum curaui licet tamen ex illo, exceptarum, quod meo iudicio mendosum est, facere exceptarum.*

64 *scriptum recitet) liber vnus manusc, habet, scriptum retinet; quam scripturam si quis probet, legendum erit infrà, interpretatur, vt sentiunt Memmius & Auratus. Ego vulgatam lectionem mihi mutandam non putaui.*

65 *nunqua obrogatio) sic legendũ, etiam inuitis libris; omnibus, vt & infrà septimo abhinc versu, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatũ,*

vel

vel derogatum sit. Quid intersit, autem inter obrogare legi, abrogare legem, derogare legi sciunt qui summis digitis literas Latinas attigerunt.

66 *cognitionem amphiboliarum) cùm reperissem in omnibus ferè libris manuscr. scriptum, amphibologiarum, & infrà, amphibologias, ego & hîc, amphiboliarum, & illic, amphibolias reposui; quo modo & in nonnullis libris vulgatis impressum est; ita enim appellant dialectici & rhetores Græci* ἀμφιβολίαν, *non* ἀμφιλογίαν, *multò minùs* ἀμφιβολογίαν, *quanquam amphilogiam nõ improbo, vocem Græcis vsitatam; quo modo ediderunt Colin. &* Robertus Stephanus.

67 *quæ à dialect.) Stoïcos significat, qui artem dialecticam diligẽtissimè persecuti sunt, vt admonet. Adr. Turn. Aduers. lib. XV. cap. XI. quósque etiam M. Tullius dialecticos appellat lib. 2. de diuinatione, ibi,* Hoc vos dialectici non facitis &c.

68 *eas etiam, quæ ex alt. p. in sentent. n.) sic nunc edendum curaui. nam vulgati libri habent, eas etiam q. ex alt. p. sententiam null. &c. planè mendosè. Hoc enim sentit horum librorum auctor, dialecticos illos, omneis amphibolias consectari vsque ad fastidium, etiam eas, quæ vix sunt amphiboliæ, & quæ ex altera parte nullam sententiam probabilem habent. Nam interpretari hîc passiuè accipiendum.*

69 *puerileis opiniones) liber vnus manuscr. habet, puerileis rationes; alius, puerileis suspiciones; deinceps autem vbi legitur, rectissimis rationibus, ego legendum puto, certissimis.*

70 *In præsenti autem) sic restitui secutus lib. manusc. atque ita loquuntur Græci,* ἐν τῷ παρόντι, *vbi subintelligunt;* χρόνῳ. *In præsentia tamen licet etiam Latinè dicere.*

71 *hæc interserere) secutus sum libros vulgatos; nam tres manuscr. habent, intercedere, vnus, interdicere, quod posterius videtur non esse reijciendum: vt interdicere positum intelligamus pro interea, seu inter illa, quæ sunt nostri instituti operis dicere atque interponere. Quid si legamus, interijcere?*

72 *garrulam discipl.) Hæc in Stoicos.*

73 *possessionem, aut persecutionem) sic restituendum arbitrabatur Aemarus* Ranconetus*: cui assentior, nam vulgati libri mendosi sunt, qui habent, executionem.*

74 *quem non oporteat) duo codices non habent hæc, quem non oporteat.*

75 *aut iudicante) sic restituit Aemarus* Ranconetus*; nam libri vulg. habent. aut agente.*

76 *& cui morbus causa est) legendum fortasse est, & cui morbi*

causa

causa est; sic enim loquebantur veteres, & ita M. Tullius in Philippica I. Ne erit iustior P.C. in senatum non veniendi, morbi causa, quàm mortis.

78 ante meridiem causam conicito) sic habent omnes ferè libri manuscripti: vulgati conijcito: apud Gellium autem lib. 17. cap. 2. legitur, conscito. Reuardus Burgensis legendum censet, gnoscito, seu, cnoscito: pro cognoscito, vt referatur ad iudicem; mendosè autem typographus impressit, condicunto, in priore editione. Quod autem attinet ad superiora verba, quæ ego excudenda curaui: Rem vbi pagunt, orato. ni pagunt, in comitio &c. cùm libri omnes vulgati habeant, Rem vbi pagunt, oratione pagunt. in com. &c. hæc est Sim. Bosij coniectura. Et verò hæc emendatio ita certa est, vt probatione, aut confirmatione non egeat. Sententia autem hæc est. Quo in loco, & apud quem iudicem conuenit inter litigatores, vt causa agatur, in eo loco, oratio, id est agito. ni pagunt, id est, si nullum pactum intercessit, in loco vsitato causam conijcito. Orare autem dixisse veteres, pro agere, testatur Festus.

79 vtrum honestius) sic legendum visum est Ranconeto, Memmio, Aurato, cùm & vulgati & manuscr. haberent venustius.

80 quod reus suscepisse se fateatur) tres libri manuscr. haberent, suscepisse dicatur.

81 quòd eos idem fecisse dicat) videlicet accusator. sed quidam legendum putant, dicant: vt sit, dicant ceteri. quo modo habent aliquot editiones.

82 fugisse rationem) eleganter & priscè dictum. sic Catull. de Vari scorto: Fugit me ratio: meus sodalis Cinna est Caius, &c. & Plautus Amphitr. Sciebam equidem nullum esse nobis, nisi me Seruom Sosiam. fugit te ratio. Sic iterum Cornificius, siue quis alius, infrà lib. 2. sed me tum hæc ratio fugit.

83 sed culpa contaminabit) ita certa & recta est huius loci restitutio, vt sine codicum veterum auctoritate probanda videatur; & tamen eam confirmant quatuor libri veteres; repetendum est autem, se, ἀπὸ κοινȣ. Vulgata tamen, contaminabitur, ferri potest.

84 consequi videtur) quidam libri manuscripti habent, consequens videtur.

85 quauis iniuria) Docti quidam legendum putant, quo iure, quáue iniuria.

86 non temperasse?) legendum fortasse est, sibi non temperasse?

87 inimicum incolumem) malim sic legi, ira excitatum, inimicum, homo timidus, nocens, conscius s. p. insid. incolumem esse nol.

88 me

88 *me daturum causam) legendum fortasse est, me allaturum causam, vel me dicturum caus.*

89 *si exempla subiecero, int. dil. pot.) tres libri manuscripti habent nisi exempla subij. dil. int. non poteris.*

90 *nihil refert, rarò id fieri,) sic reperi in vno libro manuscr. tres alij cum vulgatis congruentes habent, nihil differt, fortasse non malè, & exemplo Græcorum,* οὐδὲν διαφέρει.

91 *quid religio) irreligio habent aliquot manuscripti, & vulgati codices: sed altera lectio, quæ reperitur item in nonnullis & manuscriptis & vulgatis, religio, non est prorsus reijcienda: dummodo religionis nomine stultam, & falsam religionem, & inanem deorum metum, quam superstitionem appellant, intelligamus. Terent. Andr. Noua nunc religio in te istæc incessit. Lucret. lib. 1. Tantum religio potuit suadere malorum. Nam Epicurus non tollebat preces, & vota: & deum, vt præstantem naturam, veneratione dignum esse existimabat, sed religione tamen, id est vt ille interpretabatur, inani deorũ timore animos hominũ liberos ac vacuos esse oportere dicebat.*

92 *stultitia est mater, quæ) quatuor libri manuscrip. habent, stultitia, est mater, atque materies, quæ, &c. ego nihil muto. verumtamen iudicet lector eruditus. Ego vocem, materies, notam, & suppositam esse arbitror.*

93 *Cæsa cecidisset abiegna, &c.) sic habent tres libri manuscr. & ita ijdem versus leguntur lib. 3. de Nat. deorum; neque quemquam mouere debet vox, trabes; nam trabes dicebant veteres numero singulari in recto casu. Iam verò hi versus ex Ennij Medea sunt, ex Euripidis Medea non ita vt verbum verbo sit redditum, expressi:* Εἴθ᾽ ὤφελ᾽ Ἀργοῦς μὴ διαπτάσθαι σκάφος, &c. Μηδ᾽ ἐν νάπαισι Πηλίου πεσεῖν ποτε, &c.

94 *Petebant villo pellem inaurato) sic reposui, Aemari Ranconeti approbata coniectura.*

95 *Immœne est facinus) cùm hi versus sint in Trinummo Plauti: apud Plautum autem in exemplaribus antiquis scriptum esse sciam, immœne est facinus, quod valet immune: nam veteres dicebant mœnus pro munus, & mœri pro muri, & pœnio pro punio, &c. idque notauimus in commentarijs nostris Lucretianis cùm alibi, tum ad illum locum, belli fera mœnera, initio libri primi. Cum præterea doceat Pompeius Festus, immunis aliquando poni pro improbo, testémque citet hunc locum Plauti: ego repudiata vulgata lectione, antiquam & rectam reposui, immune, seu quis malit, immœne est facinus; neq; tamen me fugit, vulgatam ferri posse, vt immane positũ esse intelligamus pro magno quẽadmodũ apud Horatiũ od. 17. lib. 1.*

Natis

Natis in vsum lætitiæ scyphis Immane quantum discrepat. idem satyra 4. lib. 2. Immane est vitium dare millia terna macello, &c. Sed quid attinet incerta & probabilia pro certis & veris consectari?

96 ob eam rem esse iterant) memorant, legendum putat Auratus, quasi vulgatam lectionem, iterant, refellat ratio & lex horum versuum, Ego nihil muto. Sunt enim trochaici; iterant autem, id est, iterum atque iterum dicunt.

97 Vtuntur igitur studiosè) sic legendum, & ita habent duo libri manusc. vox studiosi autem, quæ est in vulgatis, inepta est hoc loco.

98 cogis linquere?) quatuor libri manuscr. habent, cogis relinquere: quam scripturam si probabimus, S. consonans erit elidenda.

99 Cùm te expetebant omnes) Hæc sunt ex Thyeste Ennij: súntque Atrei verba ad Thyesten.

100 tametsi rei augendæ) sic restitui, libros veteres secutus, cùm vulgati omnes, quos vidi, haberent, rei augendæ.

102 Apertæ fatur dictio) dictio, id est oraculum; sic est autem legendum, itaque habent omnes libri & manuscr. & vulgati. Nam quod in priore editione Pythius operæ excuderunt, hinc, natum est. Ego è regione vocis, dictio, cuiusdam amici mei coniecturam annotaram, qui putabat legendum Pythius; quod cùm postea reiecissem, neque funditus deleuissem, operæ hoc incertum pro illo certo impresserunt. Præterea hoc admonendus est lector, (quod Errico Memmio viro ornatiss. & clariss. nuper in mentem venit) Apertæ hoc loco cum diphthongo scribendum esse in postrema syllaba, & maiuscula litera in prima, vt per Apertam Apollinem intelligamus, non apertè, quasi sit aduerbium. Sic enim Festus. Apellinem antiqui dicebant pro Apollinem. Aperta item Apollo dicebatur; quia patente cortina responsa ab eo dabantur. Itaque Apertæ dictio, id est Apollonis oraculum, vel hoc totum, Apertæ dictio, periphrasticῶs, id est, Apollo vaticinans, qualia sunt illa, sententia dîa Catonis, apud Horat & Democriti quod sancta viri sententia ponit, apud Lucret.

103 Fraternis armis) Auratus legendum censet, Paternis armis, quia ibi loquatur Neoptolemus Achillis filius, armáque paterna poscat, & sua esse dicat.

104 Quare accusem hunc nequeo exputando euoluere) Ego ex Pacuuij hæc esse puto in Armorum iudicio; huius autem versus restitutio debetur partim Aurato, partim libris manuscriptis. Nam quòd ita reposuerim, Quare accusem hunc, in eo Aurato assensus sum, reiecta vulgata scriptura, Qua causa &c. Quod autem exputando pro, exponendo, excudendum curaui, trium codicem manuscriptorum

torum auctoritatem secutus sum: quibuscum & nonnulli vulgati congruunt. Mihi tamen non displicet cuiusdam doctissimi viri coniectura, cui potius ita legendum videtur. Quare hunc accusem, nequeo putando euoluere.

105 corpore decoloratum) vox corpore, abest à duobus manuscr. & meo quidem iudicio delenda est.

106 vsque adeò in eo) fortasse legendum, vsque in eo, deleta particula, adeò. Proximo versu autem, inf. quod multi faciunt, habent libri veteres duo: pro quo vulg. vt multi faciunt.

107 an Veientanis) sic restitui, cùm in libris ferè omnibus legatur, Vegentinis, planè mendosè. Iam paulò pòst vbi vulgò legitur, populo Ro. profuerunt, libri manusc. habēt, populo Ro. præsidio fuerūt.

108 qui dicat alteris habendum) sic scriptum reperi in vno cod. manuscr. Sed, vt ingenuè fatear, videbatur alia manu adscriptum. Omnino potest abesse, habendum, & facilè subintelligi, & repeti ἀπὸ κοινοῦ.

109 quid propositum) fortasse legendum, quid positum.

110 aliter iudicatum) id est secus, quod valet malè iudicatum; in vno libro quidem manusc. legitur, non rectè iudicatum, pro aliter iudicatum.

111 mederi, aut perperam factum, aut erratum) vnus liber manuscr. non habet, aut perperam factum.

112 huius rei aut len.) legendum fortasse est, huic rei, &c.

113 ex consilio factum) sic legendum est, non vt vulgò, ex consulto. Licet etiam legere, consulto, detracta præpositione.

114 quàm sacrum lædere) quidam legendum putant, sacrum legere. Quin ego ita scriptum reperi in vno optimo libro manuscrip. suprà autem putauerim legendum, quale, cùm dicemus, maius esse, &c. pro, quasi cum d. quomodo Græci loquuntur, οἷον ὅτι, &c.

115 propter intemperantem superbiam) legendum fort. est, intemperatam, id est immoderatam, seu indomitam: vel dic intemperantem, id est impotentem.

116 commouebitur auditoris animus) libri manuscr. habent, auditor, si, &c.

IN LIBRVM III.

1. finem sibi conueniet vtilitatis) quidam legi volunt, vtilitatem.
2 mentitiones) malim legi, mansiones.
3 perpessio) liber vnus manusc. habet, perpensio.
4 disciplinabilem) videtur exprimere voluisse vocem Græcam

διδακτὸν,

διδακτὸν, seu potius μαθητόν. Sed quidam liber manuscr. habet, disciplinalem; ego nihil muto, tametsi vtrúmq; vsurpatum esse à Latinis probabile sit: quod genus penetralis & penetrabilis: genitalis & genitabilis: innumeralis & innumerabilis: manalis & manabilis; adde, quod quidam annotarunt, naturalis & naturabilis.

5 nec idoneas pro dignitate sua iudicare) sic reposui, secutus vnum librum manusc. quidam tamen legendum censent, nec idoneas dignitati suæ: alij vulgatam lectionem retinendam censent, & idoneas dignitate sua positum esse pro dignas dignitate, atque iccirco voci, idoneas, eundem casum tributum, atq; voci, dignas, tribueretur.

6 rei dulcidandæ causa) vnus liber manusc. habet, rei dilucidè magnificandæ causa: alius, rei dulcidandæ, magnificandæ; planè mendosè. Hinc quidam legendum putant, dilucidè manifestandæ.

7 fortitudini fortuna quoque) Namque (vt aiunt) forteis fortuna adiuuat.

8 gloriæ, ciuitates) quidam liber manuscr. habet, gloriæ, sodalitates; ego nihil muto. nam ciuitatis nomen sic accipio, vt intelligam beneficium, aut malignitatem esse fortunæ, huius aut illius ciuitatis esse: verbi gratia, esse Parisiensem, aut Sagiensem.

9 dignitas) dignitas hoc loco, id est pulcritudo virilis; sic Cicero pro Cælio, Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati ac dignitati non possit, quàm velit petulanter, etiam si sine vlla suspicione, at non sine argumento maledicere? Cornelius Nepos in Dione. multa alia ab natura habuit bona. in his ingenium docile, come, aptum ad res optimas, magnam corporis dignitatem, quæ non minimùm commendat. Iterum Cicero de off. lib. 1. Cùm autem pulcritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas: venustatem, muliebrem ducere debemus, dignitatem, virilem.

10 aut quòd rectum sit ex aliorum, &c.) videor mihi optimam scripturam secutus esse; libet tamen annotare aliam longè diuersam, quæ reperitur in duobus manuscriptis, debeant velle, quod rectum sit: aut ex aliorum laude aut per comparationem ostendere, qualis, &c.

11 vt illius facta verbis consequi possimus) sic legendum, etiam reclamantibus libris omnibus; nam qui ita loquitur, vereor ne possim, significat se nolle posse. qui ita, vereor vt possim, seu ne non possim, significat se velle posse. Sed plura hac de re in commentarijs Horat. ad illum locum sat. 1. lib. 1. Nam vt ferula cædes meritum maiora subire verbera, non vereor.

12 Quoniam non apud ignotos) Quidam liber habet, non apud ignaros;

ignaros; ego autem nihil muto. nam vocem ignaros interpretationem esse vocis ignotos arbitror. Marc. Tullius quidem ipse quoque sic vsurpauit epistola ad L. Lucceium lib. 5. Atq; ille artifices corporis simulacra ignotis nota faciebant. ignotis, id est, ignaris, seu ignorãtibus. Infrà quoq; vbi legitur ignoti, in eodem illo libro legitur ignari.

13 quoniam in eodem virtutis studio sint) legendum fortasse est, in eodem virtutis stadio sint, &c. quemadmodum & in Bruto, vbi de Hortensio loquitur, quo loco legitur, me multos annos in studio eiusdem laudis exercuit, legendum putant viri docti, in stadio, &c. & lib. 1. de Orat. ad Qu. Fratrem, sed ijs, qui ingrediuntur in stadium, vbi vulgo legitur, ad studium.

15 aut excellentiorem) sic restituimus, libros duos manuscr. secuti, cùm vulgati haberent, excelsiorem.

16 quæ casu, & natura) sic habent omnes libri manuscr. quos quidem viderim, & pleriq; vulgati. Quidam tamen reposuerunt, casu & fortuna. planè temere & mendosè. Ita autem & Seruius Sulpicius in epist. ad M. Tullium lib. 4. hæc duo coniungit, casum & naturam; sic enim ille: Et si scio non iucundissimum nuntium me vobis allaturum, tamen quoniam casus & natura in nobis dominatur, &c.

17 sin vituperemus, è contr. aliud iniustè) in lib. vulg. & nonnullis manuscr. ita legitur, Sin vituperabimus, è contrario. hoc tantum deinde. Perspicuum, &c. atq; hanc esse puto rectam scripturam: alteram autem fuisse ad oram libri adscriptam, quam olim secuti sumus tamen, tum quia plana & probabilis est, tum quia à me reperta est in exemplis Caroli Stephani, & in vno libro item manuscr. Alij vulgati autem sic habent, Sin vituperemus, è contrario, aliud iniustè, aliud ignauè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus: quam nunc secuti sumus.

18 Quare in hoc quoque genere) malim legi, Quare in hoc quoque genus causæ, &c.

19 firmissimas argument.) Sic in libro secundo de orat. Ergo vt in oratore, optimus quisque, sic & in oratione, firmissimum quicque sit primum: &c. & in oratore perfecto. de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabítque leuiora.

20 sed maximè conseruat cura) liber vnus manuscr. habet, conseruat accuratio.

21 & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera, &c.) hic locus nisi fallor, in omnibus libris corruptus est. Nam magnitudinem vocis dixit suprà, partim natura comparari, partim cura conser-

conseruari: firmitudinem autem partim natura comparari, partim exercitatione declamationis conseruari. Quare sic legendum arbitror. Quapropter de firmitudinis parte ea, quæ natura comparatur, nihil ad nos attinet, seu potius, nihil nos attinet, commonere.

22 vt multo genere vocis effuso) sic restitui, cùm in libris omnibus legatur, nullo genere vocis effuso; significat enim, eam vim esse commutationis vocis, vt quamuis ea variè profundatur, incolumis tamen & integra conseruetur.

23 & pronuntiationis suauitudini.) Sic habent libri vetereis, & aliquot vulg. & sic legendum censemus, quamuis olim secuti editionem Rob. Steph. suauitati edendum curauerimus. Suauitudo enim, vox Latina, à Plauto & alijs veteribus vsurpata.

24 de firmitudine, & de suauitate) voces illas, quæ visa sunt, vt superuacaneas, & ab aliquo semidocto interiectas, sustuli.

25 inserere atque inculcare) secutus sum Io. Aurati coniecturam, qui cum reperisset scriptum in vno & altero cod. manuscr. inserere, atque insectare, sic restituendum coniecit; malim tamen legi, atque insculpere, si veteres codices magis adiuuarent.

26 si quæ admirationes) liber vnus manuscr. habet, si quæ miserationes.

27 nec venustatem conspicuam) liber vnus manuscr. habet, conspiciendam.

28 ne aut histriones) liber vnus manuscr. habet, vt aut histriones, &c. quæ scriptura non est reijcienda; quin ea fortasse recta est, & germana auctoris: nimirum hac sententia, non oportere in gestu venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse adeo scilicet vtrámque conspicuam, vt aut histriones, &c. huius autem, quam secuti sumus, lectionis hic sensus est, oportere in gestu nec venustatem, &c. ne aut histriones, &c.

29 Placet enim nobis esse artificiosam memoriam) Tres libri manuscr. habent, artifici memoriam: vnus, artificium memoriam: vnde suspicatus sum legendum, artificiosam memoriam.

30 vt doctrina & præceptione) sic habent duo libri manuscrip. quam scripturam multò magis probo, quàm vulgatam, ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat; nam ingenium & natura vnum ferè sunt. Præterea suprà proximè doctrinam opposuit ingenio: & item infrà deinceps.

31 edere & proferre possimus) libri aliquot manuscripti habent, videre & proferre possimus: nos tamen secuti sumus vulgatos, qui habent, edere & proferre possimus.

32 ma-

32 manum aureum colloc.) sic omnes quidem habent libri: sed Auratus arbitratur legendum, manum alteram: à quo dissentio. Idcirco enim manum vult esse aureum noster auctor, vt sit insignior.

33 cui prænomen sit Decimo) sic legendum, & ita habent libri omnes & vulgati & manuscrip. falluntur autem qui Decio legi volunt. nam primùm Decius non est prænomen Romanum; deinde vox Decimus apta est ad notandum decimum locum: Decius non item. Postremò quid opus est hîc quicquam innouare, cùm Decimus sit prænomen Romanum, & in libris omnibus legatur Decimo, non Decio? Infrà autem non longè admodum, vbi libri omnes, quos quidem viderim habent, paulò plus, aut minùs tricenûm pedum, Alfonsus Delbenius, Altæcombæ cœnobiarcha, Richardi Delbenij Fil. amicus meus, naturali & artificiali memoria multùm valens, existimat legendum, paulò plus aut minus trinûm pedum.

34 medico testiculos) qui hanc lectionem sequuntur & probant, medico interpretantur, digito eo, qui proximus est minimo; sed libri duo manuscrip. habent, medicum testiculos arietinos tenentem; ego tamen vulgatam lectionem sequor & probo.

35 Iam domitionem reges Atridæ parant) versus est senarius, trimeter, nescio cuius poëtæ; neque verò dubium est, quin sit ita legendus, nam quòd in nonnullis manuscr. & vulgatis legitur, domi vltionem, ea deprauata scriptura est; vtitur autem hac voce Pacuuius teste Nonio: Nam solus Danais hic domitionem dedit; & Lucilius, domitionis cupidi. id est, domumitionem; & domumitionis. Apud Nonium tamen scriptum est, domutionem, & domutionis, videlicet pro domitionem, & domitionis.

36 In altero loco Aesopum & Cimbrum subornare Iphigeniam) quidam libri habent, subornare vagantem Iphigeniam ad Agamemnonem, & Menel. Ex qua scriptura conijcere possit aliquis legendum, subornare vadentem Iphigeniam, &c.

37 hoc erit, Atridæ parant) quia Atridæ cùm ad bellum Troianum proficisci pararent, Aulide Iphigeniam ad placandam Dianam immolarunt. Aesopus autem & Cimber, tragœdi fuerunt, qui Iphigeniam tragœdiam egerunt.

38 ipsi nobiscum primùm transeamus) liber vnus manuscr. habet, primùm transigamus, &c. ceteri lectionem vulgatam confirmant. ego hunc locum mendo vacare non puto.

39 naturæ suppeditabitur doctrina) liber vnus manuscr. habet, suppeditabit; cum quo Roberti Steph. editio congruit.

40 poterunt hæc valere) fortasse legendum est, hæ valere: vt subintelligatur, imagines.

41 & plus habeant facilitatis) quidam liber manuscr. habet, & plus habeant facultatis; & infrà, vbi legitur, ad illam facilitatem, idem ille liber habet, ad illam facultatem.

IN LIB. IIII.

1. videtur esse arrogantia) quidam liber manuscr. habet, videtur esse arrogantiæ; legendum fortasse est, videtur esse arrogantis; quanquam nihil mutandum videtur. Sic enim suprà, non longè locutus est, ibi, propterea quòd videatur esse ostentatio.

2 non igitur ridiculus sit, &c.) sic habent omnes ferè libri & vulgati & manuscr. quod idcirco annotaui, quòd quidam temere reposuerunt, Nónne igitur: quasi verò, non, sequente nota interrogationis, non idem valeat, quod nonne.

3 Quis est enim, qui nisi &c.) Sic edendum curaui, partim meo iudicio adductus, partim aliorum quorundam auctoritatem secutus, quòd scriptura vulgata ferri non posset, neque me veteres codices adiuuarent, Sed, vt dicam quod sentio, hunc locum transpositione vocum deprauatum esse puto. Nam si ita scribatur, Quis est enim, qui cùm non summè teneat, &c. sententia sit aperta, & expedita; molestum sit tantùm hoc κακόφατον, cùm non: quod Cicero vitare monet in perf. oratore.

4 res omneis volent) malim sic legi, rationes volent cum rationibus comp.

5 quomodo Ladas, aut Boliscus Sicyonij) sic restituit hunc locum Adr. Turnebus lib. 20. Aduers. cap. 25. quanquam putat Boiscus legi posse. Ego Boiscus malo. Xenophon sanè Boiscum quendam pugilem commemorat lib. 5. αναβας.

6 sic vt in stadium artis rhet.) sic reposui, cùm in libris omnibus, præterquàm in lib. editionis Colin. & Car. Steph. & in vno manuscr. legatur, in studium, planè mendosè.

7 QVIBVS POSSVMVS, ET DEB.) hæc sunt ex oratione Crassi, quam habuit ad Quirites, cùm ageret causam senatus. Sic autem hunc locum restitui ex lib. 1. de Orat. ad Qu. Fratrem, vbi plura ad hunc locum pertinentia referuntur, ex quibus hæc tantùm adscribam. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi vobis vniuersis, quibus & possumus, & debemus.

8 alijs signis te scire multa) legendum libris omnibus repugnantibus, te nescire multa.

9 nunc

9 *nunc quæ ſeparatim) legendum, vt habent duo libri manuſcripti, nunc ſeparatim, quæ, &c.*

10 *ipſe ab alijs id mutuaretur) vocem, hominibus, quæ interiecta erat inter illas duas, alijs id, Aurato auctore ſuſtuli.*

11 *Si, qui ſe font. maximos, &c.) vel ſic legendum, vt edendum curaui, Si, qui ſe fonteis maximos, penitus abſconditos aperuiſſe dicat, is hæc ſitiens, &c. vel ſic, Siquis ſe fonteis max. penit. abſ. ap. dicat, & hæc ſitiens, &c.*

12 *qui agere auſi ſunt, aut cogit, &c.) ſic hunc locum reſtitui.*

13 *virginibus, matribus familias, ingenuis) ſic reſtitui. Nam in vulg. non eſt. virginib. Auratus præterea legendum putabat, ingenuis pueris. Ego ſubintelligi puto vocem, pueris, & ita ſupra locutus eſt, qui violaſſent ingenuum, &c.*

14 *præcipitem deturbetis) In hoc loco reſtituendo Aurati auctoritatem ſecutus ſum, cùm in libris omnibus legatur, perturbetis, planè ineptè, ac mendoſè. Si quis tamen contendet legendum, proturbetis, non repugnabo.*

15 *partim voluntate conſenſerunt) ſic habent omnes libri manuſcr. & item vulg. quos quidem viderim, ſed ego putabam legendum, conceſſerunt.*

16 *rubores elicere poſſent) ſic reſtitutus eſt hic locus à Ranconeto, coniectura ducto, cùm in omnibus libris legatur, eijcere.*

17 *vt ne ad ſolarium quidem) id eſt, vt ne ad illam quidem partem fori, (in qua fortaſſe minima iudicia exercebantur) idoneus ſis, &c. vult hunc adoſcentem nullo modo ad forum eſſe idoneum, vel ad nullum genus fori aptum eſſe, ſed ad ſcenam tantùm, & veriorem eſſe hiſtrionem, quàm oratorem. Sic hunc locum explicandum, & declarandum exiſtimabat N. Gruchius.*

18 *perderet) legendum fortaſſe eſt, deperderet.*

19 *oblitam reddent) tres libri manuſc. habent, obliquam mendosè, opinor.*

20 *Quæ maximè oratori accommodata eſt) cum animaduertiſſem, nonnullos libros vulgatos habere, Quæ maximè admodum oratoris accom. alios, Quæ maximè ad commodum oratoris accomm. ego ſic reſtitui, Quæ maximè oratori accommodata eſt: perſuaſum habens, illud, ad commodum, natum eſſe ex ea voce, quæ ſequitur, accommodata, ídque errore, ſeu culpa librarij, qui vnã vocem bis ſcripſerit.*

21 *bacæ Eoæ, amœniſſime) ſic reſtituit Io. Auratus per bacas Eoas autem, vniones ſignificantur orientales.*

22 *Flentes, plorantes) verſus eſt hexameter ſpondiacus.*

 23 *Videte*

23 Videte ergo, quid conueniat eos impetrare) quidam liber manusc. habet, quam conueniat eos veniam impetrare.

24 Inim. te. pl. amicis inexorabilem) Duo libri manusc. habent, amicis implacabilem.

25 difficile est plurimum virtutem &c.) sic restituit Ranconetus, coniectura ductus, cùm in libris omnibus legatur, primùm.

26 omnia præter eam) liber vnus manuscr. habet, omnia præterea.

27 Hoc non dinumeratione nostra) sic restituimus, à veteri codice admoniti, in quo est, denumeratione.

28 Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim vincit) sic legitur in exemplis Manutianis: neque video, quomodo aliter legi possit, si modò facere volumus, vt exempla præceptionibus respondeant; neque tamen vinciit potest à verbo vincio vsitatè, quod sciam, flecti, sed vinxit potius; nisi dicamus à verbo vincio etiam præteritum vinciui esse vsitatum, vt à sancio sanciui, & sanxi.

29 Deligere oportet, quem velis diligere) liber manuscr. longè optimus habet, Dilegere oportet &c. nam à verbo dilego fit dilectus; ex quo dilectus militum.

30 à pueritia confirmauit) legendum fortasse est, conformauit; immo sic esse legendum contendo.

31 Alexandrum omnes, vt maximè) particulam, vt, qua desiderabatur, reposui.

32 maiorum perfidia) secutus sum libros duos manuscr. & nonnullos vulgatos; nam alij vulgati partim habent, malorum perfidia: partim, maiorum natu perfidia; & ita vnus etiam antiquus.

33 Non potest dici) sic hunc locum olim edendum curaui. Non modò hoc non potest dici, sed etiam &c. qui mihi antea, mutilatus & laceratus videbatur, cùm existimassem, omissas esse à librario has treis voces, modò hoc non. Nunc autem vulgatam & receptam lectionem, cum qua congruit antiqua, tueor, ac retineo. Sic enim solebant loqui interdum veteres, sed etiam, autem in tali genere pro quinetiam ponitur.

34 grandi sponsione victus est) sic legendum arbitror, & ita habent pleríque libri vulgati, & manuscr. nonnulli, vinctus est, quam lectionem reieci probata altera; nam & in oratione pro Cecina, ita locutus est, sponsione vincere.

35 alibi honeste) sic restitui, cum reperissem scriptum in lib. manusc. partim alicui, partim aliui. aliui enim à librario scriptum esse pro alibi facilè intelliget, qui versatus est in lectione membranarum antiquarum.

36 reste-

36 *referamus subiectionem, sic) liber vnus manuscr. habet, fit sic.*

37 *At cùm parua manu, tum) legendum fortasse est, at cum parua manu cùm prodiremus, &c.*

38 *locum quoque inimicissimum) liber vnus manuscr. habet locum quoque immunitissimum; & suprà vbi est, conueniret, libri manuscr. habent, conuênit.*

39 *Neque sensi hoc, & non suasi &c.) videntur hæc ex Demosthenis oratione pro Ctesiphōte expressa.* Ου γὰρ ἔιρηκα μὲν, ἀλλ' ὀυκ ἔγραψα, ουδ' ἔγραψα μὲν, ἀλλ' ὀυκ ἐπρεσβευσάμην. *&c. id est, non enim dixi quidē, sed nō decreui: neq; decreui quidem, sed nō obij legationem, &c.*

40 *laborum perpessione) quidam libri habent, dolorum perpessione; sed parum refert. nam etiam apud Græcos* πόνος *vtrúmque significat, dolorem, & laborem.*

41 *hoc facilè perfici posset) verbum perfici abest à nonnullis libris manuscr.*

42 *quòd te rei militari infrequentem tradidisti) liber manuscr. vnus habet, quòd te tribuni infrequentem rei militaris tradiderunt. quæ fortasse recta scriptura est.*

43 *occultè fecisse suspicionem) reclamantibus libris omnibus, iecisse suspicionem, legendum puto. quanquam facere suspicionem vsurpauit in oratione pro Flacco, nisi etiam locus ille mendosus est.*

44 *ad breuitatem coniunctio) repete* ἀπὸ κοινοῦ, *est apposita. mendosi autem sunt hoc loco vetusti aliquot codic. in quibus scriptum est, vt in vulgatis, breuitatem parit coniunctio, Mendum autem natum est ex eo, quòd, cùm ab aliquo librario ita scriptum esset, ne satietatem pariat, at breuitatem: alius librarius postea cum hunc librum describeret, at posterius, siue prudens, putans esse superuacaneum siue imprudens, duarum syllabarum similitudine in errorem inductus, omisit: postremò semidoctus aliquis cùm videret aliquid deesse, addidit verbum, parit.*

45 *aut commiserationis) hæc absunt à duobus codic. manuscr. quare vel delenda putant quidam, vel legendum, aut commorationis; ego nihil muto.*

46 *in contrario causæ) fortassè legendum, in contraria causa.*

47 *statuite, edicite: obtemp.) vulg. sic habent, statuite, dicite: atque obtemperabo: Ego, edicite, quod reperi in duob. libris manusc. reponendum curaui. copulationem, atque, in vno codice antiquo non reperi. Licet tamen retinere. olet enim nescio quam Latini sermonis*

 consue-

consuetudinem, antiquitatis plenam.

48 relinquitur in audientium iudicio) quidam liber manuscr. habet, relinquitur inchoatum in aud. quæ scriptura magnopere mihi placet.

49 id nimirum capi fuit Tr.) malim sic legi, id nimirum capere Troiam fuit.

50 quemadmodum me Plagiosippus iste tr.) Adr. Turnebus legendum putat, Plagioxiphus. Ego, Philoxiphus Philippum significari puto.

51 Nec tam facilè ex Italia materis Transalpina) sic legendum, & ita edidit Paulus Manutius. Est autem materis, genus teli Gallici. Sisenna, Gallia materibus, Sucui lanceis configunt.

52 Non ille te nuptiales tibiæ) quidam putant hîc legendum, nuptiales tædæ. sed cùm in tribus codicib. manuscr. Memmiano, & in Nicotiano, & in ceteris reperiam scriptum, tibiæ, nihil censeo mutandum; & tamen tædæ valde probarem, si quis liber vetus comprobaret.

53 reuirescunt) Duo libri manuscr. habent, reuirescent.

54 pecuaria credemus?) Legendum putant quidam, pecua credemus, seu pecuda: quia veteres, inquiunt, teste Nonio, dicebant pecua & pecuda, & in singulari pecu, vt genu, seu pecuum, vnde pecuarius a. um. vt res pecuaria. ego nihil muto.

55 vt, siquis Drusum, Gracchum, Numitorem, &c.) Adr. Turnebus lib. XX. cap. XXV. Aduers. legendum censet, vt siquis Drusum. Gracchum, Munitorémque obsoletum dicat. Ego sic. vt siquis Drusum, Numitorem obsoletum dicat. Nam vocem Gracchum ex annotatione natam esse arbitror.

56 si primo cœtu) id est si primo conuentu, & coitu, quod valet, si prima actione condemn. Atque ita hunc locum declarat Adr. Turneb. lib. XX. Aduers. cap. XXV.

57 de qua posterius;) sic legendum, non vt in vulgatis, superius; nam posteriore loco de eo licentiæ genere præcepit, quod assimulatio, seu assimulatione, & astutia quadam constat: priore loco de ea licentia, quæ per acrimoniam tractatur.

58 deripiuntur.) sic legendum potius, quàm, vt est in vulgatis, diripiuntur; est enim deripere, de aliquo loco rapere. diripere autem in diuersas parteis rapere & discerpere, seu dilacerare.

59 non commoueris) legendum fortasse est, non commoueberis.

60 certam sumere scientiam) liber vnus manuscr. habet, sumere sententiam non probo.

61 non

61 non eodem modo) sequitur infrà, sed commutatè, id est commutata ratione dicendi: ídque tripliciter, vt mox subijcit, ibi. Commutabimus tripliciter, &c. commutabimus autem, nempe modum dicendi. Mendosè autem legitur in libris vulgatis, sed commutare, cũ libri scripti habeãt, sed commutatè; cõmutabimus tripliciter, &c.

62 Cùm agetur incolumitas) sic restitui fretus auctoritate duorum librorum manuscr. reiecta vulgata lectione, cùm augetur: quæ nata est ex ignoratione Latini sermonis; nam ita loquuntur Latini, agitur salus reip. agitur vita bonorum omnium, agitur caput: non de salute, de vita, de capite: quod alibi docui pluribus verbis.

63 vt pro patria studiosè quamuis, &c.) lectionem vulgatam retinui, præsertim auctoritate aliquot librorum manuscrip. confirmatam: quam non intelligentes quidam indocti, inculcarunt verbum, pugnet, iudicantes ita legendum, vt pro patria studiosè pugnet; sed non viderunt aduerbium studiosè, pertinere ad verbum, descendat. nec, quamuis positum pro quantumuis: vt sit, descendat studiosè in quantumuis magnam vitæ dimicationem.

64 produxit vsque ad hanc ætatem) fortasse legendum, perduxit.

65 Ergo huiusmodi) inter hæc verba, & ea, quæ antecedunt interiecta fuerant hæc, quæ reperiuntur in libris omnibus & vulgatis & manuscrip. In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est: ea ego funditus deleui, vt superuacanea, & temerè vel à librarijs, vel ab indoctis hominibus inculcata.

66 de qua producti sumus) fortasse legendum, prouecti sumus, vt suprà lib. I. sed neq; hîc, neq; illic quidquam mutandum censeo.

67 & aptus) has duas voces, & aptus, non reperi in libris manuscr. duobus. Omnino etiam si in eis reperirentur, delendas tamen putarem, vt superuacaneas, & inaneis.

68 quod minùs est verisimile) sic est legendum, libris omnibus inuitis; sed velim supra etiam legi, Hîc probabilius, &c. Sententia autem hæc est, id quod minùs est verisimile, nempe hominem quantumuis solertem & ingeniosum, sine doctrina virtutem consequi non posse, factum est probabile eo simili, quod sumtum est ab equo, qui, si sit indomitus, quantumuis sit generosus natura, equiti vtilis esse non potest.

69 Hoc simile per collationem &c.) hunc locum ope veterum codicum felicissimè restitui, vt intelligent qui vulgatam lectionem cum ea, quam reposuimus, comparabunt.

70 propè manu tentari possit) quidam legendum censent, manu tractari, alij teneri.

 71 Ibat

71 *Ibat Turnus in prœlium.) Nomen Turnus, quod abest à libris vulgatis, in antiquis repertum reposui.*

72 *dentibus insecare) legendum censet Auratus, inuncare, cùm in vulgatis legatur, dentibus insecare.*

73 *cum domo sua comeditur) liber manuscr. habet, cum domo sua, vt comedatur, aufertur.*

74 *sed ostentatorem pecuniæ suæ) sic restituerunt Memmius & Auratus, cùm in omnibus libris legeretur, ostentatorem pecuniosum.*

75 *aspectus omnium præstinguere) sic legendum, non perstringere, neque præstringere; præstinguere autem valet obtenebrare: vt docet Nonius; de quo verbo vide plura in commentariis Lucretianis.*

76 *receperant) liber vnus manuscr. habet, inuitarant.*

77 *decima venitote) quidam libri habent, ad decimam. Ad decimam autem, hoc est, circiter decimam.*

78 *quæ singulis diebus efficiat) duo libri manuscr. habent, quæ singulis efferat.*

79 *tenens iaculum) quidam libri vet. habent, tenens baculum.*

80 *quæso commoueare:) libri vulgati habent, quæso, commouere, & nonnulli item manuscr.*

81 *inde Thasi præsidium reliquit) sic restituit Adr. Turnebus, cùm in libris omnibus legatur, Tharsi, planè mendosè. Tharsus enim vrbs Ciliciæ est, Thasus insula in mari Aegæo Thraciam versus non longè à Lemno. atque ita postea scriptum reperi in vno codice Memmiano longè optimo.*

82 *inde appulsus in Hellespontum) sic restituit Auratus; nam vulgati libri & duo manuscr. habent, pulsus, quæ tamen scriptura non est reiicienda.*

83 *dextra pedem def.) sic habent omnes libri vulgati, quos quidem viderim, quibus cum aliquot manuscr. consentiunt: quos nunc sequor, quamuis olim ediderim, dextro pede defringit, quomodo in vno alio item manuscr. repereram. Pedem autem subsellii intelligere debemus.*

84 *conuolant, atque è p.) nonnulli libri vulg. & manuscr. habent, commeant omnes: atque è pop. alii quidam conuolant omnes, &c.*

85 *At iste spumans ex ore scelus) quidam libri manuscripti habent, at iste spumas ex ore eiiciens, non probo. & ibidem alii habent, ex intimo. ego nihil muto. nam hîc ex infimo idem valet quod ex intimo, ex alto.*

86 percutit tempus) nihil muto, cùm liber optimus Memmianus sic habeat: neque me mouet, quod in duobus alijs scriptum est, percutit frontem. Nam & Virg. lib. 9. Aeneid. dixit, it hasta Tago per tempus vtrumque Siridens.

87 Ille nulla voce delibans insitam, &c.) secutus sum omneis ferè libros manuscr. & vulgatos: tametsi mihi hæc lectio satis non probetur; suspectum enim mihi est hoc delibans, quod vulgò interpretantur, violans, malim legi, delimans, seu potius, dedecorans. Quod autem alij habent, ille nullam vocem edens, insita virtute cóncidit: nihilo magis mihi probatur; ego malim sic legi: Ille nullam vocem edens insita virtute indignam; verum iudicet lector eruditus.

EIUSDEM ANNOTATIONES IN M. TULLII CICERONIS RHETORICORUM, seu de inuentione rhetorica, Lib. pr.

1 VIm naturæ iam obtineret.) legendum fortasse est, vicem naturæ iam obtineret; verum tamen nihil muto.

2 tribus in generibus rerum) sic habent omnes libri: sed legendum videtur, in gen. causarum.

3 Ecquid sit bonum) sic habent duo libri manuscr. ecquid autem, id est vtrùm aliquid; num aliquid: an aliquid.

4 electas res collocasse) sic habent duo libri manuscr. & omneis ferè vulgati; quidam tamen legi volunt, collegisse.

5 ad inuentionem perceptio) vel delendum, ad inuentionem, vel addendum, idoneorum. Ac fortasse paulò antè alieno loco positum est, hîc suo reponendum. Quidam legi volunt, verborum inuentionis.

6 Nam ecquid factum sit) sic legendum, non, vt habent libri vulgati, Nam quid factum sit; & infrà, Ecquid fiat, &c. Ecquid futurum sit, &c. nam quæstio, quid sit, efficit constitutionem definitiuam; hîc autem de facti controuersia agitur, in qua quæritur, vel an aliquid factum sit, vel an fiat, vel an futurum sit.

7 non conueniat) post hæc verba sequitur deinceps in omnibus libris vulgatis & nonnullis manuscr. non quòd de facto non constet, quod ego totum sustuli, vt ab aliquo indocto inculcatum, cùm adscriptum esset ad oram libri, tanquā interpretatio eorum, quæ antecedūt; atque

atque ita sanè videtur etiam Aurato.
8 verùm breui,) Sic habent omnes libri & vulgati, & manuscr. neque quicquam mutandum, quamuis nostra prima editio habeat, breuiter, non tam culpa nostra, quàm typographi, & operariorum, qui cum adscripsissem, ex Carisio, breui, id est breuiter, illi alterum pro altero sumserunt meo iniussu. Quòd autem Carisius notat, breui pro breuiter, malim dicere breui positum Græcorum exemplo, pro breui sermone, qui βραχεῖ ponunt, pro βραχεῖ λόγῳ, subintelligentes, λόγῳ in βραχεῖ sic & in breui, subintelligi puto, sermone.
9 parteis eius, quam hic dicit) id est constitutionis generalis; sic autem legendum, & ita habent duo libri manuscr. non parti eius, quod &c.
10 Cùm aliud aliquod factum) in vno codice manuscr. ita legitur, cùm aliquod aliud ab illo, de quo agitur, factum rectum, &c.
11 orationem exordiendi) cùm in libris manuscr. reperissem scriptum, in oratione. ego, orationem, reposui.
12 ad summam reip.) legendum puto, ad summam rem, seu ad summam remp.
13 cùm animus auditoris infestus est) malim legi, infensus, seu offensus est.
14 quod genus, strepitu, acclamatione,) sic legendum, non, vt vulgò, quod genus, strepitum, acclamationem. Nam quod genus idem valet, quod, vt, οἷον.
15 ab eo negotio, quo de agitur) sic legendum, non, vt quidam volunt, quod agitur.
16 tamen, quia satis fuit dixisse, domi negauit esse, &c.) videtur legendum, Accessi ad ædeis, puerum euocaui, quæsiui dominum: domi negauit esse.
16 Vna partitio est, quæ) sic in vno codice manuscripto reperi; alij cum libris vulgatis congruentes habent, Vna pars est, &c. non malè. Hæc scripturæ varietas arguit, neutram vocem esse auctoris, sed suppositam.
17 Liberius viuendi f. p.) hoc totum non compâret in exemplis Manutianis, quod tamen in Col. & Roberti Steph. & nonnullis alijs reperitur.
18 obsoleuerunt,) libri duo veteres habent, obsoluerunt: nonnulli obsoluerint; quorum alterutrum placet; veteres enim ab obsolesco, præteritum obsolui, æquè atque absoleui, vsurparunt.
19 ex specie comparabili: compar.) sic nunc edendum curaui, Manutianam editionem, cum qua multæ aliæ consentiunt, secutus. Olim autem

autem Rob. & Caroli Stephani exempla, quibuscum aliquot veteres codices congruebant, secutus eram, qui sic habent: Simile autem ex specie comparabili, aut ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur, quam scripturam nunc minùs probo.

20 solent consequi.) libri veteres aliquot habent, solent sequi.

21 vt ne confirmatio, &c.) legendum, vt habent libri veteres, vt ne infirmatio modum, &c.

22 Nam vt locus sine portu) exempla à Carolo & Rob. Stephano, & Colinæo edita, sic habent, Nam vt locus in mari sine portu, &c. quæ olim secutus eram; nunc libros veteres sequor, à quibus abest, in mari: quomodo & Manutius edidit, aliíque nonnulli.

23 vt supplicum misereatur) misereatur positũ passiuè, & impersonaliter, quod rarum est.

24 quem populus R. ob id quòd) sic habent libri veteres: quos secutus sum. Vulgati autem sic; quem populus Ro. ob id factum, quod, &c. quam lectionem reieci, tanquam voce, factum, supposita.

25 pòst descriptè, & electè) quidam libri vet. habent, pòst discretè, & electè; vnus, post discriptè, & electè; quæ recta scriptura est.

26 ipse tacuit.) libri veteres habent, ipse conticuit.

27 dubium esse id ipsum non oportebit) sic habent libri manuscr. quos secuti sumus, repudiata quorumdam vulgatorum librorum lectione, id ipsum, quod inducimus, non oportebit; quis enim non videt, has voces, quod inducimus, esse ab aliquo lectore ad oram libri adscriptas, deinde à librario scriptore in contextum verborum M. Tullij translatas?

28 longius procedere rogationem) quidam liber vetus habet, procedere orationem.

29 nisi quod ex ciuili caus. gen. exemplum) libri vet. habent, nisi quid ex ciu. caus. gen. exempli, &c.

30 atque in dicendo) legendum putant quidam, in docendo: sed errant; nam in dicendo, hoc est in causis ciuilibus. Sic & pag. seq.

31 omnibus partibus cogitur) quidam legendum existimant, colligitur. Ego nihil muto, Sic enim & alibi loquitur: & ex Græco expressum est, συνάγεται.

32 De vna quoque parte, &c.) sic restitui hunc locum partim aucto-

auctoritate codicum manusc. fretus, partim coniectura ductus; mouit me postremò vt ita reponerem, locus simillimus infrà, ibi, Si qui autem ex vna quoque parte, &c.

33 quod hic fecit) hæc absunt à tribus codicibus manuscr. ego tamen ea mihi retinenda existimaui; si quis verò delenda putabit, ita erit deinceps legendum, Quid autem agis, &c. quam lectionem putauerim esse rectam, & antiquam.

34 atque exornato tropæo) sic legendum, non trophæo; est enim nomen Græcum τρόπαιον, παρὰ τὸ τρέπειν, à Latinis vsucaptum; neque est quòd quisquam mihi dicat, Latinos addere adspirationem, ut dicant trophæum cum Græci efferant tropæum. Quamobrem enim non item efferunt trophus cum adspiratione, sed tropus, cuius eadem origo est? Eodem errore dicunt vulgò Bosphorus, cùm sine dubio Bosporus sit & scribendum & pronuntiandum, vt alibi ostendimus.

35 quod scriptum esset reip.) vox salutis, non reperitur in duob. li. manuscr. In vno suprà scripta est, alia manu.

36 quid causæ est, quin istum, &c.) duo libri manuscripti habent, quid dubitatis, quin istum, &c.

37 Aut ita, vt ex contrario) liber vnus manuscriptus habet: Aut contrarium conclusionis inferimus hoc modo.

38 & perspicuam fugeris complexionem) sic legendum, fugeris, nō feceris, vt quidam ediderunt: & ita habent duo libri manuscr. longè optimi; nam & paulò antè dixit, id, quod perspicuum sit, in complexionem non esse inferendum, & id vitium esse vitandum.

39 hoc idem exerceamus) post hoc verbum sequitur deinceps in vulgatis libris, & nonnullis manusc. vt quàm facilè factu sit; in quibusdam alijs, vt quàm facile dictu experiamur hoc totum deleuimus, vt alienum & superuacaneum; alioquin ita legendum erit: id quod facile factu sit. Suprà proximè libri veteres habent, quæ posita sunt, pro quo vulg. quæ proposita sunt.

40 aut leuatur) tres libri veteres habent, alleuiatur.

41 & argumentorum expolitionem) liber vnus manusc. habet, & argumentationem, & expolitionem non placet.

42 ad id, quod agatur) legendum arbitror, ad id, quo de agatur.

43 Quid eum accuses, &c.) Hoc idem exemplum posuit suprà lib. 2. ad Herennium, quanquam paulò aliter; nam pro accuses, quod hîc bis vsurpatum est, ibi toties, accusem, positum est. Quoniam autem omnes libri veteres vno consensu habent, æstimet, non, vt vulgati,

existimet,

existimet, sic edendum curaui; neque me fugit versum postremum claudicare.

44 *cuius prædæ sectio venierit) exempla Veneta Aldina, & Parisiensia à Rob. Stephano impressa habent, cuius prædæ sectione venierit; & item quidam manuscr. in nonnullis alijs vulgatis legitur, cuius prædæ sectio non venierit; quam lectionem probo; quidam docti legendum censent, cuius prædæ sectio venierit: à quibus dissentio, vtatur tamen suo quisque arbitratu.*

45 *maiorem quandam vim obtinet) sic habẽt duo libri manuscripti: omnes ferè vulgati, continet.*

46 *Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes) sic legendum trabes enim dicebant veteres in numero singulari.*

47 *Immœne est facinus) sic legendum esse admonuimus suprà lib. 2. rhetoric. Cornificij ad Herennium.*

48 *& ita omneis transire breuiter) quidam legendum putant, & ita omneis transigere breuiter; quibus assentior.*

49 *& reducere in memoriam) quibusdam doctis placet legi, redigere in memoriam.*

50 *quæque post negotium consecuta sunt) legendum fortasse est, quæque negotium consecuta sunt.*

51 *hostili in terra turp. iac.) sic Hom.* ἰλ.λ. ἆ δειλοὶ δαναῶν ἡγήτορες, ἠδὲ μέδοντες ὡς ἄρ᾽ ἐμέλλετε τῆλε φίλων καὶ πατρίδος. αἴης Ἄσειν ἐν τροίῃ ταχέας κύνας ἀργέτι δημῷ.

ANNOT. IN LIB. II.

1 *PRopter fani religionem remansit) legendum fortasse, permãsit. Verumtamen nihil muto.*

2 *Putauerunt enim eum,) libri veteres non habent eum; quæ vox tamen in omnib. vulgatis reperitur.*

3 *quásnam virg.) legendum fortasse est, ecquásnam virgines, &c.*

4 *vnum in locum conduxerunt) conduxerunt,* συνήγαγον *sic Lucretius, parteis conducere in vnum, & alibi, conductis partibus. Iterum M. Tullius infrà, vnum in locum conduxit Aristoteles.*

5 *memoriæ tradiderunt) liber vnus manuscr. habet, prodiderunt.*

6 *si quo vicio) liber vnus manuscr. habet, si quo inuento.*

7 *cuius aliquo benè præcepto) secutus sum libros ferè omneis vulgatos; nam duo manusc. habent, bono præcepto; quibuscum consentiunt impressi nonnulli.*

8 *& in hoc tempore) secutus sum libros vulgatos, & nonnullos manusc. nam manus. vnus non habet vocem, tempore, quæ fortassè supervacanea est, & aliunde illata; in hoc, enim ita intelligendum est, in hoc negotio à nobis instituto.*

9 *Nunc ad coniecturalem constitutionem) secutus sum nonnullos vulgatos & manuscr. nam alij habent, nunc à coniecturali constitutione proficiscamur, seu proficiscemur; mendosè, opinor.*

10 *cùm illum alterum, videlicet qui nummos haberet) sic omnes quidem libri habent, sed ego legendum puto, cùm illum alterum nummos habere animaduertisset.*

11 *gladium cruentum) liber vnus manuscr. habet, gladium cruentatum; & ita infrà; vbi in alijs est, cruentum.*

12 *sed qua cogitatione, & spe ad maleficium profectus sit) libri duo manuscripti habent, qua cogitatione animus, & spe, &c. Vnde licet suspicari legendum, qua cogitatione animi, & spe &c.*

13 *quàm leuissimè quietissimam) sic omnes quidem habent libri: sed quidam docti arbitrantur esse legendum, quàm leuissima; nonnullii, quàm lenissimè; ego, siquid immutandum sit, putem potius sic legendum, quàm lenissimam, & quietissimam, &c.*

14 *cognomen quoque, & agnomen) in duobus libris manuscrip. non est, & agnomen: vt neque in aliquot exemplis impressis.*

15 *priuatus, an cum potestate sit) tres libri manuscrip. habent, priuatus, an in potestate sit.*

16 *Item facta, & casus) libri duo manuscrip. habent, Iam facta, &c.*

17 *vt si, quem pecunia) sic restitui, cùm reperissem in tribus libr. manuscrip. vt si quidem: vulgati autem habeant, siquis, mendosè; quem autem, hoc loco relatiuum est, vt grammatici appellant, & legendum, si quem &c. diuisim, non siquem, pro, si aliquem, coniunctim.*

18 *affinis poterit vitio reus antè admisso) admittere vitium, videtur durius & insolens: admittere peccatum, vsitatius, itaque aut sic legendum putem: si nulli affinis poterit peccato antè admisso reus demonstrari, aut delendas has duas voces, antè admisso.*

19 *demonstrabitur afuisse) sic legendum esse constat inter omneis, qui Latinè sciunt.*

20 *partes generum pleræque) sic habent omnes libri & vulgati & manuscr. præter vnum, in quo est; pleræque, non omnes; qua*

ex

ex scriptura conijcere quis possit, legendum, pleræque omnes; ita enim sæpe hæc coniunctè ponuntur, plerique omnes, verumtamen nihil muto.

21 ecquæ consuetudo) videtur legendum potius, ecqua, id est, num aliqua; & infrà, ecqua lex; ita denique omnibus in locis, vbi est, ecquæ, legendum putarim, ecqua.

22 quod pœnitere fuerit) fortasse legendum, cuius pœnitere fuerit necesse; verumtamen nihil mutandum censeo.

23 quòd simul diuerterit) quidam libri veteres habent, quòd simul deuerterit; quod probo.

24 an ita temerè, vt non verisimile sit, &c.) à duobus codicibus absunt hæc verba, vt non versimile sit, quemquam tam temerè, &c. ex qua scriptura conijcere possit aliquis, ita hunc locum esse legendũ, an temerè ad maleficium accessisse.

25 ad inuentionem animus incedet) nihil muto: quamuis tres libri manuscripti habeant, animus incidet.

26 & ex eo, quod ostenderis esse, verbi causa, &c.) id est, & ex eo, quod ostenderis esse maiestatem minuere, nempe esse de dignitate, aut amplitudine, aut potestate, &c. derogare: oportebit docere, &c. Sed non dissimulabo, has voces, verbi causa, mihi videri esse delendas. Quid enim attinet eas addere, cum paulò antè huius definitionis exemplum posuerit?

27 eo concesso, ostendetur) liber vnus manuscr. habet, eis concessis; alius, eius concessis, planè mendosè. Ego putabam legendum, ea concessa: nempe descriptione.

28 in sui periculi causa) id est, in suo periculo; suo autem nempe defensoris. Quòd si quis malit legi, in suo periculo non repugnem. Verùm non dissimulabo à libris vulgat. abesse præpositionem in.

29 extra ordinem) Extra ordinem nomen accipiebatur, cùm primo quoque tempore, omissis alijs iudicijs, de eo, quod postremum in iudicium venerat, quærebatur, nec seruabatur temporis ordo, quo quæque causa ordine in iudicium deducta erat.

30 quam in suam tutelam &c.) id est, quàm pubes factus esset, &c.

31 suis heredibus concedebat) liber vnus manuscrip. habet, cedebat.

32 pòst autem approbata quædam à consuetud.) hunc locum in plerisque exemplis peruersa interpunctione deprauatum, interpũctis mutatis emendaui.

33 reuereremur,& colimus) duo libri manuscr. habent, veremur, & colimus: vnus, veneramur,& colimus.

34 aliquorum constitutum est) sic legendum,& ita habent duo libri manusc. & nonnulli vulg. Denique ex simili loco, qui est infrà, perspicuum est, ita hîc legi debere.

35 qui in omneis incidant) in omneis causas.

36 apud Amphictyon. id est apud comm.) hoc totum, id est apud commune Græciæ concilium, supposititium videtur, & annotationem olet.

37 Incurrit huc definitio) ea verba, quæ deinceps sequebantur in nonnullis libr. vulgatis, trium manuscriptorum auctoritatem secuti deleuimus: quin sola ratione freti, pro nostro iure deleuissemus; fuerunt enim à semidocto aliquo temerè inculcata; cui rei argumento est, vt alia omittam, ipsa locutio; non enim ita loquitur M. Tullius, lædere maiestatem, neque ita loquuntur Latini, accusatus est læsæ maiestatis (est enim barbarum) sed accusatus est lege maiestatis, vel simpliciter, accusatus est maiestatis, vt hoc loco.

38 tractari conueniet) verbum conueniet, abest, ab vno codice manuscr. vt fortasse ita sit legendum, tractari oportebit, & adhibere ceterarum &c. verùm tamen nihil muto.

39 Atque hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt) tres libri manuscr. habent, in hoc genere accidunt; ex qua scriptura putabam sic potius legendum, Atque hoc quidem plerumque in genere accidit; vt & coniectura, &c. vel sic, Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidit, vt coniectura.

40 perturbationem iudicij futuram) repete ἀπὸ κοινοῦ demonstrare, & dele verbum, dicemus, tanquam ab aliquo indocto inculcatum.

41 si verò ceteri quoque idem faciant) in vno codice manuscr. sequuntur deinceps hæc, vt sine iudicio eos puniant, quos accusant; quæ ego puto fuisse ab aliquo lectore ad oram libri annotata, huius loci declarandi causa, deinde à scriptore librario in contextum verborum Ciceronis coniecta.

42 quàm sit ille promeritus) legendum fortasse, quàm sit ille meritus.

43 verùm omnino homini libero) sic habent tres libri manuscrip. longè melius, quàm vulgati, verùm etiam; nam hîc, omnino, idem valet, quod apud Græcos ἁπλῶς.

44 Ab defensore in eius, q. &c.) sic restitui, cùm in lib. omnibus legatur, sui conquestione, planè mendosè, verùm, ne quid dissimulem, nondum

nondum mihi videtur hic locus satis integer, & fortasse aliquid desideratur.

45 aut ex coniect. aut ex definitiua) hoc totum, aut ex definitiua, abest à duobus libris manuscr. & plerisque vulgatis.

46 vis implicata) verbum, demonstrabit, quod deinceps sequitur in vulgatis, non est in duobus manuscrip. idcirco ego deleui, cùm præsertim sit superuacaneum; nam verbum, considerabitur, quod paulò post sequitur, etiam ad hoc membrum pertinet; adde quòd Latini non solent ita loqui, quod non potuerit, demonstrabit: sed hoc modo potius, non potuisse demonstrabit.

47 & in ipso non sit) alij libri habent, aut in ipso non sit; in alijs hoc totum desideratur.

48 nec, si quod in eo sit delictum) duo libri manuscrip. habent, nec si quid &c. quæ lectio si placebit, delictum, erit participium.

49 cùm & id ætatis, & pr.) mendosè legitur in quibusdam lib. vulg. atque adeò manuscr. cùm & id ætatis non haberem, & priuatus essem, &c. Nam hoc totum, non haberem, suppositum est & adulterinum.

49 magnis commotus tempestatib.) sic omnes quidem libri habent, neque ego quidquam immuto: sed putauerim tamen legi debere, magnis commotis tempestatibus, id est, coortis, aut excitatis.

50 vt eò traduci) malim legi, vt eà traduci; quanquam enim, eò, ferri potest, id est, per eum fluuium; vel, eò, id est, ad sacrificium; malim tamen, eà, id est, per eum locum, seu per eam viam.

51 ac, ne sic faceret, præcaueri) sic restitui, cum in codicibus manuscrip. scriptum reperissem, ne sic, non, vt in plerisque vulgatis, nisi.

52 qui potestatem habent iudicandi) tres libri manuscrip. habent, vindicandi; vbi vulg. iudicandi.

53 quod ex vnoquoque genere) sic restitui, vnum codicem manuscrip. secutus; cùm vulgati omnes habeant, ex eo quoque.

54 Quare parte eius generis &c.) hic locus non vno modo in lib. manuscr. legitur. Nam in nonnullis sic, Quare parte eius generis cùm causam non in eo, vt depreceris, constitueris, vti licebit; in alijs sic. Quare partibus eius generis &c. in alijs sic, Quare parte eius generis cùm causam in eo constitueris, vt depreceris, vti licebit; libri vulg. autem non habent hoc totum, vt depreceris. Ego olim sic legendum putaram, Quare parcè eo genere, cùm causam in eo constitueris,

vt depreceris, vti licebit.

55 cum videaris non vti deprecatione) non celabo lectorem, vno in codice manuscrip. desiderari negationem: quem non sum secutus.

56 apud L. Opimium, & eius consilium diu dictum est) omnes ferè libri manuscrip. & vulg. habent, diu ductum est, quos non sequor.

57 à tali ratione afuturum) sic omnes ferè libri manuscr. habent, præter vnum atque alterum: in quibus est, à tali ratione cautum futurum. Vir quidam doctus, amicus meus, putabat legendum, sibi à tali ratione cauturum.

58 se aut consanguineum maiorib. in pr.) in duobus libris manusc. scriptum reperi, consang. aut à maiorib. primis; quæ scriptura mihi videtur probabilis. Cetera iam huius loci vulnera, verbis in suum ordinem restitutis, à me sanata sunt.

59 aut aliqua de causa facta) facta beneficia, rarum loquendi genus; beneficia collata, aut data, vsitatius; quanquam infrà proximè ita loquitur.

60 Odium esse acre susceptum) liber vnus manuscr. habet, hac re susceptum.

61 vel quale odium) à quibusdam libris manusc. abest vox, quale: & loco disiunctionis, vel, est copulatio, &.

62 nihil attinet) sic legendum, non, vt in omnibus libris vulg. & nonnullis manuscr, nihil ad nos attinet.

63 an falsa quadam ex oratione) liber vnus manuscrip. habet, ratione.

64 aut deorum bonitatis) huius rei isto exemplum Timothei felicitas: cui dormienti pictores fortunam adstantem, vrbeisque ei in plagas & retia conijcientem faciebant.

65 nimiùm peruagetur) nihil equidem muto, neque quicquam varietatis in codicibus manuscrip. reperi: sed doctus quidam putat legendum, peruulgetur: vt infrà non longè.

66 ea ex præmio pulcra.) duo libri manuscripti habent, ea experiendo: vnus, ea experienda; quos non sum secutus; supra autem legendum quidam putant, Quæ enim amara, & ardua sunt.

67 delibrari putent?) cum reperissem in quatuor libris manuscr. & nonnullis vulgatis, deliberari, ego delibrari reposui; delibrari autem interpretor, detrahi, deminui, deteri: vt apud Lucret. lib. 3. nec delibrare valemus Tempore de mortis, &c. item sæpe; de quo leges plura in scholijs nostris Lucretianis.

68 in ea sententia, in qua) legendum putauerim, in eam sententiam, in quam.
69 & exitum legis) vocem, legis, reposui ex codice manuscr. confirmatur autem hæc scriptura superiore simili loco; neque exitum legis in meretrice publicanda.
70 Amentiæ igitur fuisse) legendum videtur, Amentiam, igitur, seu, si quis malit, Amentis igitur.
71 Si mihi filius genitur vnus) cum in tribus libris manuscrip. ita scriptum reperissem, genitus vnus, neque in vllo verbum, fuerit, legatur: ego sic reponendum conieci, filius genitur vnus, &c. ex qua vera & recta scriptura non intellecta, alij fecerunt, genitus fuerit, alij gignitur; geno autem dixisse veteres pro gigno, & veteres grammatici docent, & nos admonuimus in commentarijs nostris Lucretianis: atq; eo verbo non semel Lucretius vtitur, vt quidē nos edidimus.
72 tribunum militum suum) sic est legendum, & ita habent duo libri manuscr. & nonnulli vulgati: nisi quis malit reponi, tribunum militarem suum, vt est apud Marc. Tullium orat. pro Milone, vbi commemoratur hoc factum his verbis: Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marij propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat; facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit: atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberauit. Eandem rem narrat Plutarchus in Mario, & ei militi nomen fuisse ait Trebonio: tribuno autem, Caio Clodio.
73 Maiorem autem partem) sic est legendum, & ita loquebantur boni scriptores. Marc. Tull. Orat. perf. Magnam partem iam bis nostra cōstat oratio. Item C. Cæsar, libro 4. de bell. Gall. magnam partem lacte atque pecore viuunt; & item Lucretius libr. 3. Non minimam partem mortis formidine aluntur. Idem 6. Inde bonam partem in lectum mærore dabantur; sic enim edendum curauimus, vbi vulgò legebatur, Inde bona ex parte, &c.
74 quasi intentantis loco producendo) duabus his vocibus deletis, intentantis loco, seu, vt habent quidam alij libri, intendentis loco, sic legendum puto, quasi producendo.
75 aut contrà contendi neget) hoc totum quis non videt esse vel corruptum, vel foris inculcatum & superuacaneum? Nam quod quidam reposuerunt, aut contrà contendi posse neget: primum hoc, posse, addiderunt de suo: deinde sententiā expresserunt ab hoc loco alienā, atq; adeò huic loco planè contrariā; ita enim esset potius legendū, aut cōtrà contendi posse putet: vel sic potius, aut cōtrà dici posse contēdat.

Quare hæc omnino vel delenda esse censeo, vel sic, vt paulò antè admonui, emendanda: nisi ita explicemus, an neget contra scriptum, à se factum, aut pugnari contra scriptum, cum factum suum, quod cum scripto pugnat, defendat.

76 *nihil esse, quod hominem) sic restitui, ratione fretus; sic enim loquuntur Latini, nihil est, quod: non, nihil est, quo; sic idem infrà; nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit, quòd multa dicamus.*

77 *conseruanda sit) liber vnus manuscrip. habet, obseruanda sit.*

78 *quod contra legem iudicarint) tres libri manuscripti habent, quid contra legem iudicarint; vnde scriptor legendum, si quid contra legem, &c.*

79 *si eius causæ, propter quam) cum ab vno codice manuscripto longè optimo abesset vox, causam, in alio scriptum esset, causæ, ego, deleta voce, rei, causæ, retinui: quæ scriptura, mea quidem sententia, recta & proba est.*

80 *aut legem abrogari) hæc absunt ab vno codice manuscripto.*

81 *qui lator sit) quidam liber manuscr. habet, qui legis lator sit; alius, qui lator legis sit.*

82 *se actiones videre) hic locus mihi suspectus est; quidam libri manuscrip. habent, eas se actiones, &c. quidam vir doctus legendum putat, eam se rogationem videre; ego putabam potius reponendum, eam se rationem, &c.*

83 *legem, cuiuscuiusmodi sit) id est cuiuscumque modi sit, sed legendum arbitror, cuicuimodi sit, quod idem valet; nam cuiuscuiusmodi, duriusculum est: quanquam etiam alibi Cicero hac voce vsus est, & Lucretius; quare sequamur libros manuscriptos.*

84 *vt sententia quoque, & voluntate scriptoris &c.) hunc locum putaueram olim sic esse legendum, vt sententia quoque & voluntas scriptoris, non ipsa solùm scripturæ causa, confirmata esse videatur; quoniam in aliquot libris manusc. confirmata, pro confirmatum, scriptum repereram; nunc autem aliter sentio: & receptam scripturam tueor, siue confirmatum legatur, siue confirmata; nam si confirmatum, subintelligetur testamentum; sin confirmata, lex.*

85 *sed qui cogitationem assequi possent) sic omnes quidem habent libri: sed ego sic omnino legendum contendo, sed qui cogitatione sententiam assequi possent; nisi dicamus, cogitationem hîc esse positum pro διάνοιαν quod tutius est.*

86 *sibi præmij loco deposcit) quidam liber manuscrip. habet, sibi in præmij locum, &c. alius, sibi in præmium deposcit.*

87 *quæ diligentissimè sancta est) sic restitui, coniectura ductus, cùm in libris omnibus legeretur, quæ diligentissima & sancta est, planè mendosè atq; ineptè; sancire legem autem, & diligenter sancita, seu sancta lex, vsitata sunt Latinis genera loquendi; non dissimulabo tamen, me in vno codice manuscripto scriptum reperisse, diligentissima & sanctissima; sed ego hoc, sanctissima suppositum esse puto ab eo, cui vox sancta post vocem, diligentissima, non probaretur. Licet etiam legere, diligentissimè sancita est; sed malo sancta, quòd proprius aberit ab antiqua scriptura.*

88 *Si furiosus est) his verbis hanc legem fuisse perscriptam traditum est.* SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT, *&c. alij his:* SI FVRIOSVS EXISTIT, *&c.*

89 PECVNIAQVE SVA LEGASSIT) *sic restitui, cum in vulgatis legatur, legauerit; legassit autem antiquum pro legauerit. Sed non dissimulabo, alibi hanc legem his verbis perscriptam reperiri:* PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA, TVTELAVE REI SVAE, ITA IVS ESTO. *Sed mendosè, Legendum est enim, vt suprà admonuimus esse legendũ Simone Boësio auctore:* PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT, SVAE REI, FAMILIAE, TVTELAE, PECVNIAEVE, SVAE, ITA IVS ESTO.

90 *inditæ sunt) libri vulgati habent, inductæ sunt: duo manuscripti, inditæ sunt; vnde quidam legi volunt, indutæ sunt, quomodo scriptum est in vno libro manuscr. lib.* I. Rhetoric. ad Herennium. *Videbatur tamen potius ita loqui debuisse, pedes in soleas ligneas induti sunt, quemadmodum dicimus, induere se in laqueum, in nubem.*

91 *folliculo,) addunt quidam, lupino, vt est lib.* I. *ad* Herennium.

92 *quædam separatius) liber vnus habet quædam separatim, separatius tamen non improbo, ab aduerbio positiuo separatè.*

93 *naturæ, modo, rationi consentaneus) liber vnus manuscriptus habet, naturæ modo, atque rationi consentaneus; modus naturæ autem, id est, moderatio naturæ, seu moderata natura, seu lex & regula naturæ. Siquis lectionem receptam probabit, sic poterit hic locus explicari, consentaneus rationi, quæ ratio, naturæ modus est; vel sic consentaneus rationi, per modum, & moderationem naturæ; vel sic consentaneus naturæ, modo, rationi. Omnino suspectus mihi est hic locus, neque videtur mendo vacare scriptura tamen antiqua,*

 satis

satis facilis, & plana est.

94 Natura, ius est) tres libri manuscripti habent, Naturæ est; quam scripturam quamuis non improbem, ita enim suprà hoc eodem libro locutus est, Naturæ iura, & consuetudinis ius, &c. receptam tamen tueor ac retineo, vt, natura, sit septimi casus; sic enim etiam infrà loquitur: Consuetudine ius est.

95 vulgi approbatione perduxit) liber vnus manuscr. habet, produxit: quod probo; ita enim sæpenumero loquitur; nisi quis malit legi; prouexit.

96 temere in odium alicuius inferioris) sic restitui coniectura ductus; nam vox, inuectionis, quæ reperitur in omnibus libris, & iniecionis, quæ in nonnullis veterib. sine dubio corrupta est. Quòd autem Mich. Brutus sic emendandum censet, temere in odium alicuius inuectio concitata, comitate retinetur, pace eius dixerim, non probo.

97 alicuius honesta) fortasse legendum, honesti.

98 alius locus erit considerandi;) sic legendum vel omnibus libris reclamantib. qui habent, considerandus.

99 Hoc inferius) videtur legendum, In hoc inferiore.

99 ad quas similis adiunctio non accedit) Quidam putant, negationis nota deleta, sic legendum, similis adiunctio accedit.

100 EXTRA QVAM) necesse est, verbi gratia homines intereant, extrà quàm si velint fame perire, id est, præterquam si, vel, nisi velint, &c. mendosè legitur in libris vulgatis, extra quàm si nolint, &c.

101 de honestate delibratum) cùm in duobus libris manusc. scriptum reperissem, delibratum, in duobus alijs deliberatum, hoc ipsum lectoribus testificari volui, vt desinant iam dubitare omnes literarum studiosi homines, vbique in similibus locis legendum esse, delibrare, & delibratum, non delibare, neque delibatum; qua de re tamen plura scripsimus in commentarijs Lucretianis.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN I. LIBRVM DE ORAtore ad Quinct. Fratrem.

1 AC fuit quidem tempus) quidam legendum putant, Ac fuit quondam; alij autem libri non habent, quidem.

2 *ad vtriusq; nostrûm præclara studia referendi, fore, iustum, &c.)* post verbum fore, distinctionis virgula apponenda est; hic enim ordo verborum est: Ac fuit quidem tempus, cùm arbitrarer fore mihi initium requiescendi, atque animum ad vtriusque, &c. iustum, & propè ab omnibus cõcessum, &c. vt sit initium iustum, &c. quanquam quidam legi volunt, propè omnibus concessum. Porrò autem post concessum, delendum est, esse, quod est in omnibus ferè libris vulgatis.

3 *si finitus rerum forensium labor, &c.)* id est si quando rerum forensium labor, & ambitionis occupatio finita, id est terminata decursu honorum, id est adeptione omnium honorum, constitisset, id est repressa, & perducta ad calcem esset, etiam ætatis flexu, id est etiã ineunte senectute, vel ætate ad senectutem præcipitata: & ita mihi in reliqua ætate iam affecta quiescere licuisset. Totus autẽ sermo allegoria exornatus est, ducta à certaminibus Circensibus; sic enim loquuntur Latini, decurrere spatiũ; & ita Lucretius lib. 4. spatium decurrere amoris: & decurrere ætatẽ apud Terentiũ, Plautum, M. Tullium; & flexus ætatis significat vnius ætatis exitũ, & alterius initium, translatione sumta ab illis flexibus, qui fiebant à quadrigis circũ metas: quos flexus Græci καμπτῆρας appellant. Sic idẽ M. Tullius in oratione pro Cælio flexum ætatis appellat extremam adolescentiam, & initium corroboratæ & constantis ætatis; finitus autem reposui reclamantibus libris omnibus, ratione ipsa flagitante.

4 *in eo maximæ moles molestiarum)* sic habent tres libri manuscr. Atque ita legendum esse iam pridem admonuit Petr. Vict. moles molestiarum autem, translatio est; sic molem mali dixit Catilinaria III. & inuidiæ molem, idem M. Tullius ex quodam poëta lib. 4. Tuscul. quæst. de Thyeste & Atreo. Maior mihi moles, maius miscẽdum malum.

5 *à communi peste depulsi)* quid sibi vult, à communi peste depulsi? Nónne dicere voluit, à cõmuni depulsi? Vt per commune, τὸ κοινὸν, quod dicunt Græci, significet: vt alibi.

6 *in summos homines)* à quibusdam codicibus manuscr. abest præpositio, in.

7 *in omnibus artibus)* duo libri manuscrip. habent, in omnibus rebus.

8 *consilio, ac sapientia)* in quibusdam libris manuscrip. scriptum est, consilio & sententia.

9 *quàmque multi sic facillimè)* sic hunc locum restitui ex auctoritate vnius libri manuscripti multò optimi, qui in vulgatis;

 præ-

præterquam in ijs, qui à Rob. Steph. editi sunt, ita legitur, quámque multi sint; facillimè &c.

10 *vel disserendi ratione) liber vnus manuscriptus habet, vel describendi ratione; & paulò antè; sed omnia, quæcunque possent.*

11 *Qui musicis) quidam liber manuscr. habet, Quis musicus, &c. quem non sequor.*

12 *nulla vnquam vehementiùs, quàm) hoc totum abest ab vno codice manuscr. in eóque ità legitur hic locus: in hac ipsa ciuitate profectò eloquentiæ studia viguerunt, ab alio abest vox, profectò.*

13 *dicendi studio flagrauerunt) quidam docti existimant legendum esse, discendi studio.*

14 *Excitabat eos magnitudo) quidam doctissimi viri legendum censent, Excipiebat eos.*

15 *non solùm electione) duo libri manuscrip. habent, non solùm lectione.*

16 *nostris præsertim or. in hac tanta occ.) malim sic legi, nostris oratoribus, in hac præsertim tanta occup. &c.*

17 *vt dies inter eos curiæ fuisse videretur) id est, vt conuiuium Tusculani, videretur fuisse dies, quo curiales vnà copulantur. Quidam aliter hunc locum intelligunt, sic distinguentes: vt dies inter eos, curiæ fuisse videretur: conuiuium, Tusculani.*

18 *compreh. breui.) quidam libri habent, comprehendam breuiter. Sed comprehendam breui, legit Carisius libr, 2. & ita habent omnes libri manuscrip. & plerique vulgati: breui autem, subintell. sermone, seu oratione: non, vt Carisius, breui, pro, breuiter; quod & suprà docuimus.*

19 *Sed, vt reliqua prætermittam) legendum fortasse est, Sed, vt reliquos pr.*

20 *vel doctrinæ præsidijs) liber vnus manuscriptus habet, vel doctrinæ viribus.*

21 *remp. dissipauerunt) liber vnus manuscr. habet, dispreuerunt: vnde quidam viri docti conijciunt legendum esse, dispararunt: quod valet, disiunxerunt, dissoluerunt,* κατέλυσαν, διέλυσαν. *Ego lectionem vulgatam, & receptam tueor.*

22 *Equidem & Ser. Galbam) sic legendum, non, Sergium: quod mendum miror non solùm irrepsisse in plerosque codices vulgatos, verùm etiam à quibusdam, qui habentur docti, defendi, ac probari. Galbæ enim erant Sulpiciæ gentis: & Galbæ omnes sunt Sulpicij.*

Hîc

Hic igitur, prænomine Seruius est, nomine Sulpicius, cognomine Galba. At Sergius, nomen est gentile; non possunt ergo Galbæ dici Sergij; nemo enim ciuis Romanus duobus nominibus gentilibus appellari potest, quemadmodum neque duarum gentium esse; legendum igitur est hoc loco, Ser. id est Seruium Galbam, & item alijs in locis.

23 quem tu adolescentulus perculisti) sic legendum, non perpulisti, & ita habent libri manuscrip. perculisti, autem, id est, peruertisti, euertisti: de quo verbo nos plura in commentarijs Horatianis.

24 in omni sermone) sic habent aliquot libri manuscr. & ita legi debet, non vt in vulgatis, in omnis sermonis disputatione.

25 multísque præissem) sic habent duo libri manuscripti: & ita videtur potius legendum quàm vt vulgò, præessem; sic idem pro Milone: qui hesterna etiam concione incitati sunt, vt vobis voce præirent, quid iudicaretis. Quanquam, præessem, videtur ferri posse. Sic enim pro Murena. Rogas tu me, vt mihi præsis &c.

26 aut te ex iure manum consertum vocarent) Latinè dicimus, manus, & manum, non manu conserere; manum consertum igitur scribi debet, seu manus, non manu consertum.

27 ceteríque in suo genere physici; vindicaréntque) libri duo veteres habent, ceteríque suo iure physici vindicarent, ornati homines, &c. quos sequi malim.

28 id te ipsum scire negaret) sic legendum, non negare cogeret, vt est in multis vulgatis; negant enim Academici quidquam sciri posse; in quos præclarè disputat Lucretius lib. 4.

29 vincerent oportere) nihil muto, quamuis duo libri vet. habeant, dicerent oportere; eleganter enim positum, vincerent, pro argumento expugnarent, probarent: quo sæpe Lucretius, & Horatius vtuntur, quemadmodum in nostris in vtrunque commentarijs admonuimus.

30 tua plurimùm valeat) ante vocem, tua, libri vulgati habent, ad persuadendum: quod in libris manuscr. non reperi. retinere tamen licet, si quis hoc malit; ego malim abesse.

31 acerrimum) fortasse peracerrimum significat Cicero, quem Græci δεινότατον dicunt.

32 sine multa pertractatione rerum publicarum,) vocem, omnium, quæ abest à tribus libris manuscrip. sustuli.

33 ex arte aliena) sic habent libri tres manuscr. quos secutus sum.

34 maximam vim existere) sic omnes quidem habent libri: sed legendum videtur, consistere: nisi dicamus, non hoc dici à Cicer. maximam vim oratoris in hominũ mentibus, &c. sitam esse: sed maximam

mam vim oratoris extare, enitêre, elucere, in hominum mentibus, &c. Non celabo autem lectorem, in duobus libris manuscr. legi: Quis enim nescit maximè vim, &c. paulò post, vbi vulgò legitur, Quæ nisi qui naturas, &c. Io. Passeratij, viri docti, & ingeniosi coniectura approbata, reposui, Quare nisi: quomodo sine dubio est legendum.

35 de communi ciuium, de hominum, de gentium) ab vno libro manusc. abest vox, gentium: sed ego putem potiùs delendum, de hominum, si quid delendum sit.

36 tenui quodam, exanguique sermone) sic habet optimus codex manuscrip. quæ scriptura, meo iudicio, recta & vera est. Vulgati autem habent, tenui quodam, & exiguo sermone.

37 cum omni grauitate & iucunditate) quidam legendum censent, cum omni grauitate & fœcunditate.

38 de legibus instituendis) In vno codice manuscr. legitur, de legibus tuendis.

39 de iure ciuium generatim, &c. de scripto) legendum fortasse est, de iure ciuium, &c. descriptorum.

40 vel nostri decemuiros) nostri, id est Latini; vel nostri enim opponitur, illi, vel Græci.

41 ad oratoris ei confugiendum est, &c.) in tribus libris manuscr. post illa verba, ad oratoris ei confugiendum est, sequitur deinceps, tanquam ad architecti; quæ ego non puto esse Ciceronis; appâret enim esse ab eo loco, qui statim sequitur, huc esse à librarijs temerè translata.

42 in treis parteis est distributa) duo libri habent, in treis parteis est tributa.

43 ornatissimæ orationis) legendum fortasse est, ornandæ orationis; subintelligitur enim, & reperitur ἀπὸ κοινοῦ, facultatem.

44 etiam si ingenium &c.) Vides, hîc à Cicerone ingenio doctrinam opponi, vt sæpe aliàs. Alibi tamen apud eundem ingenium si non idem, quod doctrina significat, at non est à doctrina separatum; exempli causa epist. ad Cæcinam, lib. VI. Quare ad eam spem, quam extra cod. &c. accedunt tua præcipua propter ingenium, summámque doctrinam, &c. sequitur paucis pòst, significatúrque nobis ab ijs, qui simul cum eo viuunt, tibi hanc ipsam opinionem ingenij apud ipsum plurimùm profuturam.

45 & hercule etiam studium illud discendi) sic legendum esse assentior doctiss. viro, Fr. Otomano: non, vt vulgò, studium dicendi. Est autem studium discendi id, quod appellant Græci φιλομάθειαν.

46 pro se quisque eorum, &c.) hic locus variè scriptus est in codicibus

dicibus manuſcr. alij enim ſic habent, pro ſe quiſque eorum, quantum quiſque poterat; alij ſic, pro ſe quiſque, quantum quiſque poterat; alij ſic, pro ſe quæ quiſque poterat; alij, pro ſe quiſque eorum, vt quiſque poterat: quam ſcripturam ſecuti ſumus.

47 *excitabatur homo pr.) aſſentior & hîc Otomano, qui legendum cenſet, excipiebatur; excipiebatur autem, nempe Menedemus, à Carneade ſcilicet, id eſt, Menedemo reſpondebat Carneades.*

48 *quam ſibi aſciſcerent) quidam libri manuſcr. habent, quam ſibi adſcriberent.*

49 *in eam partem ferebatur or.) quidam liber manuſcr. habet, ferebat orationem.*

50 *& blandiri ſuppliciter) cùm viderem, ita eſſe in alijs libris vulg. blandiri, & ſuppliciter inſinuare: in alijs, blandiri, & ſubtiliter inſinuare, &c. in manuſcrip. autem alijs non eſſe verbum, inſinuare, vt neque in vulgatis Florentinis, & Venetis: in alijs ita ſcriptum eſſe, & blandiri ſuppliciter, & ſubtiliter inſinuare: ego ſuſpicatus hoc totum, ſubtiliter inſinuare, eſſe inculcatum, vel ab arrogante aliquo, vel à librario, deleui; ſi quis tamen retinere volet, non pugnabo, dum modò, blandiri ſuppliciter, legat, non, blandiri ſubtiliter.*

51 *me in illo numero) hæc verba, in illo numero, delenda cenſeo; ſunt enim ab aliquo addita, qui non videbat, aut non intelligebat illud, quod antecedit, in quibus, id eſt, in quorum numero.*

52 *non planè tenerent) liber vnus manuſcr. habet, non planè cernerent.*

53 *Quibus dicere Carneades ſol.) Otomanus hîc legendum cenſet, Quibus adijcere, &c. cui aſſentior.*

54 *perfacilem in audiendo) legendum arbitror, perfacilem in dicendo.*

55 *antequàm ad diſcendum ingr.) duo libri manuſcripti, cum emendatiorib. vulgatis conſentientes, & congruentes, habent, ad diſcendum ingreſſi ſumus: plerique vulgati, ad dicendum; quos non ſumus ſecuti; nam quomodo quiſquam ambitione, & foro obrui poteſt, antequam ad dicendum ingrediatur?*

56 *maiore opera dederit) duo libri manuſcr. non habent, maiore opera; quidam docti legendum cenſent, maiore opere, vt dicimus magnopere, ſeu magno opere, pro valde, non, magna opera; & infrà legendum puto, cùm ab eo nunquam diſcederem.*

57 vt

57 *vt in cretionibus scribi solet) cùm in aliis libris manuscriptis reperissem scriptum, certionibus, in aliis, Crassi orationibus, in aliis, certioribus: ego, cretionibus, reposui, præsertim cùm meminissem iampridem ita à Fr. Duareno esse emendatum. Est autem cretio, vt docet Vlpianus, certorum dierum spatium, quod datur heredi ad deliberandum, vtrùm expediat adire hereditatem, nécne: veluti Titius heres esto, cernitóque hereditatem in diebus centum proximis, quibus scierit, poterítque; nisi ita creuerit, exheres esto.*

58 *cuius vestigia persequi cupiunt, &c.) delendum videtur, qui, post vocem, vestigia. Nam hoc totum, cuius vestigia persequi cupiunt, videtur esse legendum* κατὰ παρένθεσιν: *quæ sequuntur autem, eius sententiam sciscitantur, pendêre ab illis superioribus, qui non Græci alicuius, &c. neque ex scholis, &c. sed ex homine omnium, &c. eius sententiam requirunt. Neque quemquam mouere debet vox, eius, cùm antecedat, ex homine, &c. nam posita est propter hyperbaton, & longam interpositionem.*

59 *fingendus est nobis &c.) id est fingendus est nobis orator perfectus, atque omni laude cumulatus. Sic autem habent nonnulli libri veteres, & item recentiores impressi: in his ii, qui à Rob. Stephano maximo volumine excusi sunt; alii, atque omni laude cumulandus, vt referatur ad, fingendus.*

60 *dignum re) hæc absunt à duobus codicibus manuscr.*

61 *ceterarum homines artium) liber vnus manuscr. habet, quod ceterarum, &c.*

62 *& ad quam quemque artem) sic legendum, & ita habent duo libri veteres, & nonnulli vulgati. al. ad quamcunque autem, minùs rectè.*

63 *nisi perfectè) duo libri manuscripti habent, nisi perfectum.*

84 *exponam vobis non quandam perreconditam) legendum mihi videtur, quandam non perreconditam; nam si ita legatur, vt habent omnes, quos vidi, libri, videretur aliquid deesse, quod his aduersaretur: verbi gratia, tale quiddam, sed peruulgatam, & in medio positam, & facilem, &c.*

85 *vt à sententia scriptum dissideat) quidam liber manuscr. habet, dissentiat.*

86 *sed iis, qui ingrediuntur in stadium) sic restitui, secutus codicem manuscr. longè optimum. Translatio autem est, seu potius allegoria à cursoribus. Paulò antè vbi nos edidimus. Præterea excitatio quædam suscip. &c. quosdam libros secuti, alii habent, Ea suscipienda vobis est, sine voce, quædam: quæ fortasse scriptura rectissima est:*

est: vt referatur ad illa superiora, sed magna cum exercitatione gustaram.

87 *cùm remiges sustinuerunt) sic esse legendum licet intelligere cùm ex hoc ipso loco, tum ex illo, qui est lib.* 13*. epist. ad Attic. inter se comparatis; retinet (inquit) ipsa nauis motum & cursum suum, intermisso impetu, cùm remiges sustinuerunt, sed alio modo remigant, vt ait in epistola illa ad Attic. ibi,* IN HIBERE *illud tuum, quod valde mihi arriserat, vehementissimè displicet, &c. volebat scilicet Atticus legi hoc loco, inhibuerunt: ídque probarat initio M. Tullius; pòst, cùm ad villam suam naui appulsa didicisset remiges, cùm inhibere essent iussi, non sustinere remos, sed alio modo remigare, à sententia posteriore, cuius erat auctor Atticus, destitit, & in priore mansit: atque ad Atticum scripsit, se ita velle esse in libro, nempe quemadmodum fuit. Atque hæc cùm primus animaduertisset Io. Passeratius, mecum communicauit: ego probaui; scripserat autem M. Tullius primò, sustinuerunt, non, inhibuerunt.*

88 *eliciendum atque dicend.) quidam libri manuscr. habent, eliciendum, atque dicendum, vt edidimus: quidam eliciendum, duntaxat: quidam, eligendum, atque eliciendum; nos primam illam scripturam secuti sumus; verumtamen vt liberè, quod de hoc loco sentio, dicam, ego sic puto legendum: quod probabile videri possit, eliciendum. Perdiscendum, &c.*

89 *libandus est etiam, &c.) Dissimulare non possum me in quatuor libris manusc. reperisse scriptum, liberandus; quod quispiam suspicari possit deprauatum esse à recto, librandus. Librandus autem (siquidem vera est scriptura, nihil enim affirmo) positũ esset pro eo, quod est, delibrãdus, id est, decerpendus; omnino libandus, probo.*

90 *constrictis, ac reconditis) sic reposui, libris omnibus reclamantibus, qui habent, constructis, veritate ipsa flagitante; nam quæ sunt constructa, sunt ordine posita, & suo loco collocata. At Scæuula peti vult à Crasso, vt quæ coarctauit, ac per angustè refersit in oratione, ea dilatet, atque explicet, & propalam collocet; non igitur erunt constructa, sed constricta, & compressa, quæ nunc vult explicari, & dilatari; sic etiam infrà legendum constrictum vno in loco; cui apponitur dilatatum, atque explicatum.*

91 *quasi per transennam præt.) nihil muto, præsertim cùm Nonius Marcellus hunc locum his verbis testem producat in voce, transenna; sed tamen non celabo lectorem, me ita scriptum reperisse in duobus codicibus manuscr. quasi nauem prætereuntem strictim aspeximus.*

92 Sed

92 *Sed tu nobis hoc da, Sc.) liber vnus manuscr. Clericanus habet, Sed tu hanc nobis veniam, Scæuola : vt fortasse addendum sit, da : vt sit, da veniam. Cùm hæc multò iam antè scripsissem, Michaël Brutus, homo mihi amicus, idémque doctus, significauit mihi per literas, se in vno codice manuscripto, verbum, da, reperisse.*

93 *nec exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea non venisset) videtur legendum, non cum negatione, antea non venisset, sed detracta negatione, antea venisset : quomodo scriptum esse in vno codice manuscr. scripsit ad me vir doctissimus, & humaniss. Michaël Brutus, quem supra commemoraui. hæc enim erat exceptio, qua vtebatur interdũ is, vnde petebatur :* NI EA RES IAM ANTEA IN IVDICIVM VENIT*: quæ exceptio hac rursum exceptione repellebatur : rectè exciperes ,* SI EA RES A TE PETITA ESSET, CVIVS REI DIES FVISSET*, seu,* VENISSET*: licet tamen lectionem receptam tueri, vt intelligamus, verba esse Crassi, non petitoris.*

94 *quare denique ciuis, an pereg.) legendum puto vel sic, quare deniq; ciuis, aut peregrinus: seruus, aut liber quispiam sit, &c. vel sic, deniq; ciuis, an peregrinus: Seruus, an liber, &c. detracta voce, quare.*

95 *testamento exheres filius) hæc absunt ab vno codice manuscr. Et sanè videntur esse aliunde inuecta. Hic enim filius non fuit testamento exheres, aut exheredatus, sed præteritus. Quòd si quis dicat, vocem, testamento, duntaxat, esse delendam, ceteras duas retineri posse, non pugnabo.*

96 *in exsulium venisset) scribendum esse, exsulium, aut exsilium, non exilium, veritas & ratio peruincunt. exsulium enim ab exsule ; exsul autem à solo dictus est, quasi de solo patriæ suæ pulsus, vt docet Festus.*

97 *quasi patronum) in vno codice manuscrip. non est, quasi.*

98 *cùm ædeis Fusio) sic legendum vel repugnantibus libris omnibus ; nulla enim gens est Fusia ; at Fusius debet esse nomen gentile, non familiæ, id est, nomen, non cognomen, non est autem cognomen : multò minùs est prænomen ; neq; vlli vnquam ciues Romani, Fusij, gentili nomine dicti sunt ; relinquitur, vt, Fusio, hoc loco scribendum sit, nisi quis dicat legi posse, L. Fuso. Nam fusus, cognomen est Romanum ; sed non celabo lectorem leue quiddam, infrà proximo versu, ibi, Fusius autem, à quibusdam codicibus abesse, autem, in alijs scriptum esse, verò, pro, autem. Vnde cuiuis conijcere licet legendum, Fusius simulátque, &c. sine alterutra harum particularum. Ne illud quidem dissimulabo, supra in vno codice manuscr. me scriptum*

tum reperisse, M. Bubulcus; & infra, Bubulco, & Bubulcio. Bubulcus autem, cognomen fuit Romanum.

99 *si non sit conditum lustr.) sic habent libri veteres manuscr. & nonnulli vulgati: non, vt alij vulgati, si modò sit conditum lustrum, &c. Sed præterea admonendus est lector, in nonnullis alijs libris manusc. ita legi, si non sit conditum lustrum, sitne liber, continuóne, an tribus lustris conditis; quo modo se scriptum reperisse & testatur Camerarius, & scripsit ad me Michaël Brutus.*

100 *castigemus etiam segnitiem hominum) Nonius Marcellus legit hoc loco segnitatem, non segnitiem, aut segnitiam.*

101 *repleri ista iuris ciuilis scientia) sic habent plerique libri vulgati, quibuscum consentiunt aliquot manuscr. alij, repleri iusta iuris ciuilis scientia: & ita qui à Rob. Stephano editi sunt. alij, replere istam iuris ciuilis scientiam; & ita Parisienses à Carolo Stephano editi, & Veneti à Iunta impressi, & duo item manuscrip.*

102 *cùm ab hoc discesseris) nihil muto, quamuis duo libri manuscr. habeant, discesseritis; & ita nonnulli vulgati. Præterea in alijs ferè omnibus non est vox, ei: quæ necessaria videtur.*

103 *dignitatem reperissent) quidam liber manusc. habet, peperissent; ego tamen nihil muto; ita enim propemodum Terentius locutus est Heautont. atq; ibi simul rem, & gloriam armis belli repperi.*

104 *vnde sibi, si non) in his verbis hic inclusus est versus Ennianus, Vnde sibi populi, & reges consilium expetunt.*

105 *tamen esse deus putatur) vel aliquid deest post vocem, deus: vt parens, vel auctor, vel quippiam simile: vel repetendum ἀπὸ κοινοῦ, antistes: vel legendum, à deo data putatur: vel hæc ita sunt explicanda, tamen ea ars esse deus putatur: quod placet Aurato; supra autem non longè, vbi est, proclamatorem, docti quidam legendum censent, clamatorem, qua voce iam antè vsus est.*

106 *non tam caduceo) caduceum à Græco nomine κηρυκεῖον ortum esse constat, controuerso, vt volunt, p. in d. sed docti quidam viri, caruceum Latinè scribendum existimabant, nulla immutatione facta.*

107 *duodecim scriptis) sic legendum, & ita habent tres libri manuscr. Est autem scriptus, lapis, seu calculus; vt docet Pompeius Festus, quo vtebantur veteres in hoc ludi genere: vsurpat idem nomen iterum M. Tullius in Hortensio, quem locum refert Nonius Marcellus. Itaque tibi concedo quod in XII. scriptis solemus, vt calculum reducas, si te alicuius dati pænitet. Non dissimulabo tamen, in nonnullis manuscrip. exemplaribus scriptum esse hoc nomen per b. scribtis.*

108 *ita*

108 *ita peragrat animos hominum) sic legendum puto, peragrat animos hominum, deleto altero, per.*

109 *regendi sui potestatem, quasi habenas) delendum censeo vocem, potestatem; est enim hîc εἰκῶν.*

110 *Neque vero hoc solum dixit) Hunc Rutilium accusauit Apicius, homo nequissimus ac luxuriosissimus, ventrísque vitio contaminatissimus; vt refert Athen. lib. 4. refert & P. Victorius lib. Var. lect. XVI.*

111 *Hæc sententia cùm iudicib. daretur) sic legendum, non, vt vulgò, ex sententia &c. Hæc sententia autem, secunda scilicet, per quam lis æstimaretur, & Socrates pecunia aliqua mulctaretur. Neque quemquam mouere debet numeri mutatio. Hoc enim sæpe vsurpatur à scriptoribus Græcis, & Latinis.*

112 *indotatam esse, atque incomitatam) docti quidam hoc totum, atque incomitatam, putant esse alienum, non Ciceronis.*

113 *& clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt) duo libri manuscr. habent, & clarissimi ciues ei studio & semper præfuerunt, & etiam hodie præsunt.*

114 *& eiusdem modi socias dign.) sic restitui, cùm in libris & manuscr. & vulgatis reperissem, partim, eiusdem, partim, eiusmodi; vtitur eadem vocum compositione & infra libro 2. nam cùm compresserat digitos, pugnúmque fecerat, dialecticam aiebat esse eiusdem modi.*

115 *cantor formularum) liber vnus manusc. habet, cautor formularum; & supra quidam docti viri legendum putant, catus, & acutus.*

116 *quibus verbis erctum cieri) sic olim edidi, quibus verbis ercisci cieri; quidam libri vulgati habent, crcisceri, mendosè opinor; manuscriptorum autem alij habent, ercisci, alij, ercisci cieri, vt excudendum curauimus: alij, cretunceri: quod quid sibi velit, fateor ingenuè me nescire: nisi dicamus esse erctum, citúmque, quod est apud Pompeium Festum. Nunc placet sic esse legendum, vt P. Victorio visum est, erctum cieri. quem legito lib. 35. Var. lect. cap. 1.*

117 *& in C. Hostilij Mancini) nihil muto, quamuis duo manuscr. habeant, in P. Lucilij Mancini; nam Mancini Hostiliæ gentis fuerunt: nisi quis dicat, codices esse mendosos, & Mancinos esse Lucilios.*

118 *hanc partem iuris incōtrouersi) sic restitui, cùm in omnibus libris vulg. legatur, in controuersijs, nulla nec ratione, nec sententia. Iam ius incontrouersum, id est, ius certū, & de quo nulla controuersia est,*

est, & de quo inter omneis constat. Quod autem quidam conantur lectionem vulgatam tutari, inanem operam sumunt, & nugas agunt.

119 *Nam quod inertiam) hunc locum fœdè & miserè in libris vulgatis laceratum, adiumento veterum codicum restitui.*

120 *Manlianas venalium vend.) aliàs legitur, Mamilianas, aliàs, Manilianas.*

121 *si de tabulis & perscriptionib.) sic restitui, secutus auctoritatem duorum libr. manuscr. cùm vulgati habeant, præscriptionibus, planè mendosè; nam perscriptionis nomen locum habet in nominibus, rationibus, & tabulis. Idem lib. 4. epist. ad Att. epist. vltima, Hæc pactio non verbis, sed nominibus & perscriptionibus, multorum tabulis cùm esse facta diceretur, &c. Idem Philipp. 5. Illa verò dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millies perscriptionibus, donationibúsque auertit.*

122 *Græcorum more tragœdorum) sic habent libri tres manuscr. vulgati, Græcorum more, & tragœdorum.*

123 *aut minuritionem) ego in hoc loco restituendo Adr. Turnebi coniecturam secutus sum, qui docet in annotationibus ad Ciceronis ioca, pæana hoc loco esse cantionem, quæ tenui, & leni, & remissiore voce edatur. Huc pertinet & quod scribit Festus, ab illo eodem prolatũ, minuritiones esse minorum auium cantus; adde quòd μινυρίζειν apud Græcos canere est. Restat scrupulus, quod vnde ortum sit minuritionis nomen, non est facile mihi quidem exputare; nam à Græco μινυρίζειν non potest: Latinum autem minurire, à quo videbatur proficisci posse, non est Latinus, quod sciam, vsitatum. Putant tamen nonnulli legendum hîc, pæanem, aut nomium citarinus. Nomion autem, genus cantionis, seu carminis fuisse docet Athen. lib. 14.*

124 *Itaque illi disertissimi homines) legendum videtur, illis: nempe Græcis.*

125 *familiari meo Longo) N. Gruchius legendum existimat, Longino, verbis Ciceronis adductus, quæ leguntur in oratione pro Plancio, nescisse id populum R. neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino, &c.*

126 *ad id, quod cupiunt, apiscendum) sic restitui auctoritate duorum codicum fretus apisci autem, est prehendere, consequi, adipisci, vsitatum Plauto, Lucretio, Varroni, M. Tullio, ceteris bonis scriptoribus.*

127 *si paulum irrauserit) sic restitui, repugnantibus libris omnibus, Prisciani fidem secutus, cuius hæc verba sunt lib. 10. sarcio,*

 sarsi:

ſarſi: farcio, farſi: raucio, rauſi: fulcio, fulſi; deinde affert hunc locum M. Tullij, ita vt excudendum curaui.

128 neque is conſiſtens in loco) legendum fortaſſe eſt, neque id conſiſtens in loco, &c.

IN LIB. II.

1. qui quanquam non ita ſe rem) negationem, quæ abeſt ab omnib. codicib. vulgatis, ex manuſc. reſtituimus; & verò eam ſententiæ ipſa poſtulat.

2 etiam illud ſæpe intelleximus, cùm eſſemus eiuſmodi) videtur mihi hoc totum eſſe delendum, cùm eſſemus eiuſmodi, vt ſuperuacaneum, & foris inculcatum; alij putant retinendum, in his N. Gruchius, vir cum primis doctus, idque ita explicat, cùm eſſemus tales, vt intelligere poſſemus; ſequitur deinceps, quod vel pueri, &c. quod ſic declaro: neque verò magno ingenio opus erat ad hoc intelligendum, ſed etiam ſi pueri eſſemus, intelligere tamen poteramus.

3 cuius terminis ſæptum teneatur) vel ſic legendum: vel ſi legimus, ſæpta, ſuprà legendum, bene dicendi autem, ſubintell. ars.

4 ad diſputandum elicere) in vno codice manuſcr. reperi ſcriptum, ad diſputandum ducere.

5 incredibiliter repueraſcere ſolitos) nihil muto, quamuis in duobus libris manuſcrip. ſcriptum ſit, repuereſcere: quoniam Nonius Marcellus, repueraſcere probat, & hunc ipſum locum profert in hoc verbo.

6 quàm ipſe de ſe intell. vell.) ſecutus ſum hîc quædam exempla vulgata; nam alia non habent hoc totum, intelligi vellet; quidam libri veteres ſic habent, quàm ipſe, de quo etiam, &c.

7 quod ad fratrem promiſerat) vel ſubintell. iturum ſe: vel dic ad fratrem futurum, id eſt, apud fratrem: vel lege, apud fratrem.

8 quoniam neque domi imperaram) non dubium eſt, mihi quidem, quin hic locus ſit integer: ſed lectorem celare nolui, in vno codice manuſcr. legi, neque domi paraueram; quod non probo. Iam illud, neque domi imperaram, ſic declaro, non imperaram meis cenis; non dixeram, me domi cenaturum: cùm ſe apud fratrem Iulium cenaturum promiſiſſet.

9 hominem audietis de ſchola, &c.) aut hæc ironia eſt: aut legendum, non de ſchola, neque à magiſtro, neque Græcis, &c.

10 niſi acceſſit os) liber vnus manuſcriptus habet, niſi acceſſerit os.

11 præ-

11 præcepta p. q. d. peracuta) quidam legendum putant, peraccommodata, pro, peracuta.

12 & ad excipiendas eorum) liber vnus manuscr. habet, & ad captandas.

13 artificiosa verborum conclusione) vnus liber manuscr. habet, verborum constructione.

14 aut diligendorum) lib. manuscr. duo habent, dilegendorum; quod non temerè admonui, sed vt meminerit lector, dilectum militum dixisse veteres, quem nos hodie delectum dicimus, fortasse inscienter; sic Festus. Dilectus, inquit, militum, & is, qui significatur amatus, à legendo dicti sunt.

15 atque vrbanitatis) cùm in omnib. lib. manuscr. scriptum reperissem, vrbanum, ídque in quibusdam non sine litura in extrema syllaba, ego, vrbanitatis, reposui, facilè suspicatus, ab ijs, inurbanum esse repositum, qui vrbanum, mendosum, & huius loci sententiæ repugnans esse intelligerent.

16 aut in lite ordinanda) tres libri manuscr. habent, aut in lite ornanda; ego nihil muto; quanquam, ornanda, non damno.

17 patienter caruisse) quis non videt ita legendum, non, vt in libris vulgatis, sapienter? nam fortunæ, & naturæ bonis sapiens; vti aliquem, conuenienter & aptè dicimus: carere autem sapienter, non conuenit; sic contrà apud Horatium corruptus erat locus in prima satyra lib. 1. & illis vtitur antè Quæsitis sapiens; vbi nos reposuimus, patiens, auctoritatem codicum manuscr. secuti.

18 quoniam inest in ratione rerum) legendum fortasse est, in natura rerum?

19 quæ cadunt aliquando in oratorem) legendum videtur potiùs, in orationem.

20 quasi in arte tradere?) hoc totum, quasi in arte, alienum puto & subdititium: nisi quis dicat ita legi posse, arte tradere? vel quasi tradere? vel quasi arte tradere? vel dic, quasi in arte tradere, id est quasi ea, quæ à magistris traduntur in scholis: vt & suprà quodam loco locutus est.

21 quasi aliena quadam lingua) si emendata scriptura est, aliena lingua, id est non sua; sed non dissimulabo, me in duobus libris manuscr. scriptum reperisse, quasi alia quadam lingua locutus; quam scripturam magnopere probo; aliam autem linguam intellige, quàm qua populus, aut ceteri homines loquuntur. Iam oratoris oratio non debet esse alia à sermone vulgi, nisi quòd debet esse ornatior; verba quidem ipsa propria, debent esse popularia, & vsu trita, ac recepta.

 22 addat,

22 addat, si quis volet, etiam laudationes) sic habent duo libri manuscr. & ita legendum; nam vulgata lectio, laudationis, reijcienda est, non displicet mihi tamen docti cuiusdam viri coniectura, qui putat legendum, laudationibus, vt respondeat superioribus illis, in litibus, in deliberationibus; sed probarem magis si ita legeretur, addat, si quis volet, quæ in laudationibus; quare scripturam veterum codicum retineamus.

23 personis notatæ sunt) sic restitui, & ita legendum, libris omnibus reclamantibus, atque inuitis. Coniecturam meam adiuuat similis locus in Partition. neq; personis, neq; temporibus notatum.

24 potest eum cuiusuis) hic locus flagitiosè fuerat deprauatus à semidoctis, iisdémque, vt fit arrogantibus hominibus. Nam cùm, quò referretur, vox, eum, non viderent, putaréntque, pictorem, subintelligendum, ex, potest, fecerunt posse; & item suprà pro, est, supposuerunt, esse; & ita totum hunc locum corruperunt; quem in suam integritatem restitui, à veteribus codicibus adiutus; vox, eum, igitur, si quis forte quærat, non pictorem, sed hominem refert.

25 similiter arbitror in hac) hic est ἀνταπόδοσις, seu redditio similitudinis à pictore. Animaduerte autem verbum, arbitror, esse positum pro verbo statuo, quod est supra, quia longiùs aberat ab hoc loco: ídque factum esse, vt subueniatur memoriæ vel lectoris, vel auditoribus.

26 sed tamen liberè) Docti quidam legendum putant, sed tamen Græcè.

27 in infinita dubitatione) librorum manuscriptorum alij habent, in infinita diuisionis dubitatione: alij, in infinita dictionis dubitatione.

28 Vt tamen ars ipsa) quàm sit corruptus hic totus locus in libris vulgatis, quàm feliciter à nobis in suum statum restitutus, cognoscent, qui hanc scripturam cum vulgatorum librorum lectione comparabunt.

29 reuocantur ea, quæ sese, &c.) legendum fortasse est, resecantur, &c.

30 Vidi statim indolem neq; dimisi tempus) non celabo lectorem meam suspicionem: sed primùm proponam vnius libri veteris scripturam; sic igitur in eo scriptum est: neq; dimisi ipsum perdere tempus; quo quid ineptius est? quis non videt, hæc verba, ipsum perdere, ab aliquo indocto esse ad oram lib. adscripta, deinde ab indoctiore librario in ordinem & contextum verborum M. Tulij esse coniecta? Sed progrediar longiùs; suspicatus sum aliquando etiam vocem

tempus, esse alienam: atque ita legendum, neque dimisi; vel, neque eum dimisi, & sum cohortatus. Verumtamen nihil sine auctoritate codicum manuscr. mutandum censeo; nam & dimittere tempus dixit Philipp. 3. Nullum tempus P. C. dimittam, neque diurnum, neque nocturnum.

31 *nisi eôdem, studio atque imitatione intendisset) secutus sum duos lib. manuscr. nam vulgata lectio, incidisset, mendosa & praua est; reperi in vno alio codice, incepisset; quæ scripturæ varietas me in hanc opinionem adduxit, vt putem veram vocem esse deprauatam, & neq; intendisset, neq; incepisset, neq; incidisset, esse legendum, sed aliud nescio quod verbum à M. Tullio esse positum; qua de re si quis fortè meam coniecturam requirat, suspicatus aliquando sum, legendum, incubuisset; amicus quidam meus legendum putabat, nisi eôdem studio & imitatione se incitasset, ego, incubuisset, malim; verumtamen iudicet lector; interea intendisset non improbo; nam & in oratione pro Murena ita locutus est, vt eò, quò intendit, maturè cum exercitu perueniat.*

32 *retinebant illum Pericli succum) sic excudendum curaui, ne quis fortè librarij erratum esse putet; nam huiusmodi nomina sic inflexisse veteres in patrio casu, Pericli, Thucydidi Timarchidi, Theophani, Diocli, Oronti, Archonidi, &c. obseruatum est à viris doctis; quorum nos exempla in Bruto proponemus.*

33 *meri principes exierunt) Cùm scirem notatam, & argumentis confirmatam à P. Victorio hanc scripturam, eandémque à Nonio Marcello testatam, non putaui mihi esse repudiandam, quamuis eam in nullis libris manusc. repererim expressam. Itaque licebit, si cui placeat magis, vulgatam lectionem retinere, innumeri principes; sed non dissimulabo, verba illa, magister istorum omnium, mihi videri non esse M. Tullij sed ex ora lib. in contextum esse translata; quod, si quis aciem oculorum contendet, facilè videbit, nisi eam habeat obtusiorem; nec me mouet, quòd ea proferat Nonius Marcellus; ostendam enim, eum sæpenumero errare. Credibile autem est, fuisse ad oram libri ascripta ad ea, quæ sequuntur interpretanda, seu declaranda, cuius è ludo tanquam, &c.*

34 *inusitatum quidem nostris oratoribus) codex vnus manuscr. habet, nostris auribus: vnde conijcere possit aliquis legendum, inauditum quidem nostris auribus.*

35 *multi æstimari volunt) duo libri manuscrip. habent, multam æstimari: vnde quidam legendum putant, multum: quia, inquiunt illi, ita loquantur Latini, magni æstimare, & multum æstimare,*

 non

non multi æstimare.

36 ita, dum inertiæ vituperationem, quæ maior est) suspectus mihi est hic locus; nam primùm quomodo inertiæ vituperatio maior est, quàm tarditatis? Deinde quid significat per inertiam? vtrùm negligentiam, an inscientiam? si negligentiam, maior est vituperatio perfidiæ; si inscientiam, non video cur vituperabilior sit inscientia tarditate, maximè quæ sit culpa contracta. Itaque putabam vel sic legendum potiùs, ita dum inert. vitup. quæ minor est, contemnunt, &c. vel sic: ita dum & inertiæ vituperationem, quæ minor est: & perfidiæ, quæ maior est, contemnunt, &c. Cùm hæc olim scripsissem, P. Faber Aruernus, mihi dixit, sibi videri, lectionem receptam ita defendi posse, vt per inertiam, negligentia significetur: quæ, inquit, non multùm abest à perfidia. Respondi, negligentiam nihil affine perfidiæ habere posse, vbi quis sine pactione, & sine mandato causam aliquam vltrò suscipit: sed tum demum, cùm recipit: id est cùm actor fidem dat, se causam aliquam defensurum.

37 quod inter homines ambigatur) legendum fortasse est, quo de inter homines ambigatur.

38 siue ex controuersia) fortasse legendum, siue ex re controuersa.

39 Cum igitur accepto causæ genere, & cognito) codex vnus manuscr. habet, accepto causæ genere, cognitam rem tractari cœpi; & ita edidit olim Rob. Steph.

40 ad id, quod volumus,) fortasse legendum, ad id, quò volumus, &c.

41 quantuscunque sum ad iudicandum, omnibus, &c.) locus mihi suspectus: de quo quid sentiam, breuiter exponam; illud totum, ad iudicandum, vel, vt habent libri vulgati, adiudicandus, delendum puto, vt alienum, ac superuacaneum; fuit enim declaratio ad oram libri annotata, deinde in contextum translata.

42 confirmato) id est corroborato: vt sit translatio ab ætate corroborata; sed legendum fortasse est, confirmato, vt in procemio lib. I. & ipsa oratio confirmanda non solum electione, &c. vbi vulgò legitur confirmanda. Verumtamen nihil muto, & lectionem receptam tueor.

43 & præceptis peruagata) in quibusdam libris legitur, peruulgata.

44 aut defensionis argumentis adducatur) hunc locum restituendum putabam ex alio loco huic simillimo, ac planè gemino, qui est pagina, quæ sequitur proximam, ibi, argumenta criminum & defensionis, reuocentur op. ad gen. &c. argumenta criminum autem ea sunt,

sunt, quibus utitur accusator ad probandum crimen; argumenta defensionis, quibus reus, aut defensor; sic igitur putabam hîc quoque hoc exponendum, aut criminum, vel defensionis argumentis: vt intelligamus, accusatori & defensori præcepta dari; nam nisi ita legamus, ad defensorem duntaxat pertinebunt.

45 *subacto mihi ingenio opus est, &c.) hunc locum profert Nonius ad verbum, subigo.*

46 *ignari, omnes controu.) ante hunc locum deerant aliquot voces, quas ex vno libro antiquissimo & optimo, Memmiano, restituimus.*

47 *sed tamen criminum est) legendum fortasse est, sed tamen hominum est multitudo, non criminum, aut defensionum, aut locorum, infinita. Infrà autem aliquot pòst versib. vbi libri omnes habent, quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt, &c. Hoc describunt, mihi suspectum est: cùmq; P. Faber Aruernus domi meæ esset, & hunc locum vnà relegeremus, existimabat hoc loquendi genus, describunt causas in personis, & in temporibus positas esse, ferri non posse, vt mihi quoque insolens & inusitatum videretur: putarímque legendum potius, scribunt, tradunt, docent.*

48 *est enim infinita. Si in personis pon.) hunc locum sic legendum & distinguendum putabam; est enim infinita, si in personis ponatur: quia quot homines, tot causæ; sin ad generum, &c.*

49 *à M. Curio causam didicisse) legendum fortasse est, à M. Curij nomine causam duxisse L. Crassum.*

49 *& ad artem facilem redacturum) hæc absunt ab vno manuscrip. codice.*

50 *studiosi qui essent dicendi) legendum fortasse est, studiosi qui essent discendi: vt studiosos discendi intelligamus, quos Græci φιλομαθεῖς dicunt.*

51 *si modo vsum perc.) quidam legendum arbitrantur, si modò vsu percallueris.*

52 *ne sibi ille aliquid proficere) legendum fortasse est, ne sibi ille aliquid officere videatur.*

53 *vt vocem, vt vireis) codex vnus manuscrip. habet, vt vocem, vt aureis.*

54 *omnis argumentandi ratio) sic habent duo lib. manuscrip. Vnus, argumentandi via; vulgati, argumentatio.*

55 *ex maiore: Si bona exist.) si quis attentè considerabit, reperiet, hoc argumentum esse à minore, non à maiore.*

56 *quædam quaſi monita tradamus*) ſic habent omnes libri vulgati, & nonnulli manuſcr. alij admonita: quidam monumenta, mendosè.

57 *ſi eſt ſuauiter, & cum ſenſu tractatum*) quid ſit hoc, cum ſenſu, non ſatis intelligo; putaui aliquando legẽdum, & ſenſim tractatum; aut addendum, iucundo, vt ſit, cum iucundo ſenſu: aut, vt ſtatim infrà, & cum ſenſu, ac ratione tractatum.

58 *facilitatémque ſignificanti*) vel ſic legendum eſt, vt & in vno codice manuſcr. reperi: vel ſic, vt olim emendandum putaueram, facilitatéque ſignificanda.

59 *flexanima, atque omnium*) in duob. lib. manuſc. non eſt copulatio, atque, & ſtatim infrà in tribus non eſt, & repugnantem.

60 *tam veræ, tam nouæ*) duo libri manuſcr. habent, tam variæ, tam nouæ.

61 *in foro accidere miremur*) in vno codice manuſcr. ſequuntur deinceps hæc verba, videmus etiam id euenire in quibuſdam alijs rebus confictis à nobis, & noſtra cogitatione adinuentis; deinde, cùm igitur, &c. quæ non eſſe Ciceronis, ſed alicuius indocti, qui tamen ſibi valde doctus videretur, deeſſe hìc aliquid exiſtimantis, eſſe puto neminem mediocriter eruditum, qui non videat. Atque hoc idcirco lectorem ſcire volui, vt meminerìt, quemadmodum ſæpe admonui in commentarijs noſtris Lucretianis, multos paſſim verſus alienos Lucretianis verſib. quaſi aliquid deeſſet, ab indoctis eſſe admiſtos: ita in ceteris bonis ſcriptorib. multa eſſè aliena. Quoniam autem, ab illo loco, Ac ne fortè hoc magnum, ac mirabile, &c. multa ſunt interpoſita: vt ſubueniat memoriæ lectoris, iterat infrà eandem rem alijs verbis, quomodo fieri ſolet.

62 *ſpondialia illa dic.*) ſic habent omnes libri manuſcrip. nonnulli vulgati, ſpondalia; ſed quid ſibi velit hoc, ſpondialia, non eſt facilè explicare; nam, ſiquis dicat eſſe dicta à ſpondeo: hoc carmen non eſt ſpondiacum, ſed trochaicum. Iſidorus docet ſpondialeis eſſe nominatos eos, qui in ſacris gentilium canebant: vt fortaſſe ſpondialia hìc ſint intelligenda, quæ ad tibias canebantur; ſed hoc non probatur Aurato: exiſtimátque hanc vocem eſſe deprauatam, & legendum, Sophoclea, pro ſpondialia, quia hi verſus ſint Latini facti ex Sophoclis Teucro, à Pacuuio. Sunt autem verba Telamonis, Teucrum alloquentis.

63 *renouabam, atque reuocabam*) in vno codice manuſcr. non ſunt hæc, atque reuocabam.

64 *animi aliquid infundendum eſt*) vox, animi, abeſt ab vno

codice;

codice; iam vocem, infundendum, coniectura ductus, substitui in locum eius, quæ est in vulg. codicib. influendum, quæ nullo modo probanda, aut ferenda est; quidam substituunt, instillandum; nonnulli, inspergendum; in vno codice manuscr. reperi, inflammandum; omnino locus est mendosus: ad quem restituendum nihil me libri veteres adiuuerunt.

65 & exitus tamen (spissi) legendum fortasse est, & exitus item spissi, &c.

66 non effici expositis) sic legendum est, atque ita habent veteres codices duo; expositis autem, id est, quod dicit Aristot ἐκ τῶν κειμένων.

67 Cæsar excellis) non dissimulabo, me in duobus lib. manuscrip. reperisse scriptum, excelles; quod non est fortasse reijciendum; veteres enim dixerunt vtrumque, excelleo, les. & excello, lis.

68 omni de re facetiùs) tres libri manuscr. habent, omni de re faciliùs.

69 quippe; leue enim est, &c.) sic habent omnes, quos quidem viderim, codices: nisi quòd nõnulli interpunctum non habent post quippe. At Io. Passeratius, vir doctus & ingeniosus, legendum putat, quippini? Leue est hoc totum, &c.

70 in balneis locutum cum filio) sic habent libri veteres, & nonnulli vulgati: quos secutus sum; vulgati alij, lotum: quæ tamen lectio non est planè reijcienda, vt fatetur Adr. Turnebus, qui hæc ioca eruditissimis, & elaboratissimis, explicationibus illustrauit.

71 Tibi ego, Antipho, has sero) sic legendum esse iam pridem viderunt docti viri; in his M. Antonius Muretus: non, assero, vt est in vulg. codicib. has autem, subintellige arbores; verba sunt Antiphontis filij, patris senis orationem imitantis.

72 video me à te non conueniri, sed circ.) à tribus cod. manuscrip. absunt hæc, non conueniri: sed, vt, si eorum auctoritatem sequi velimus, ita sit hoc loco legendum, video me à te circumueniri.

73 Caluus satis est quod dicit parum; ne multa) hunc locum sic distinguendũ curaui, quamuis scirem in alijs lib. sic distingui. Caluus, satis est quod dicit. Parùmne multa? Planè, ni fallor, mendosè. Ego superiorem distinctionem magis probo, quam & Adr. Turnebus secutus est.

74 ex hoc oratorio loco) putant quidam esse legendum, ex hoc oratorio ioco, quibus ego ita assentior, vt ita prorsus reponendum putem.

75 *non venisse requirerent)* Quidam legendum putant, non venisse quererentur, &c.

76 *in quo, vt ea, quæ sunt)* Priscianus libr. 10. legit hoc loco, inquio, vt ea, &c. Atque ex eo probat scilicet, inquio vsurpatum esse à M. Tullio; sed errat Priscian. & vsus est mendoso codice: quod itē ei sæpe aliàs, & Nonio Marcello, & alijs veteribus grammaticis àccidit.

77 *Agas asellum, &c.)* versus integer est, Agas asellum: cursum non docebitur.

77 *Non hercule, inquit, ex animi mei sententia)* secutus sum codices manusc. nam vulg. habent: non hercle, inquit, ex animi tui sententia. Vtriusque lectionis sententia probabilis est: sed ego magis probo scripturam antiquam.

78 *cohortem in palatio)* sic habent libri manuscr. quæ lectio plana & facilis est; significabat enim Glaucia, Metellum villam habere opportuno loco ædificatam, & sumtuosam: & homines habere in palatio, siue armatos, siue inermos. Vulg. libri autem habent, cortem; quæ vox ita accipienda erit, vt si cohortem scriptum esset, si cui fortè magis probetur. Cum hæc iam pridem scripsissem, & hanc secundam editionem triennio ferè post primam pararem: ecce prodierunt Antuerpijs libri variarum lectionū à Iusto Lipsio conscripti: in quorum lib. 2. hanc meam huius ioci explicationem reprehendit, (quod æquo animo fero) & ait sic potius eum esse explicandum, Glauciam sensisse, Metellum habere villam sumtuosissimè, & ornatissimè rure exstructam: in vrbe autem, & in palatio domum, cortis, & tugurioli instar ædificatam.

79 *sub nodis)* sic omnes codices habent & manuscrip. & vulg. sub nodis autem interpretatur Turnebus, sub vinculis; sed malo legi, reclamantib. lib. omnib. sub nouis; quod neque improbat vir ille doctissimus; sub nouis autem, subintell. tabernis: quemadmodū apud Plinium est, sub veteribus; & apud Plautum in Curgulione. Sub veteribus, vbi sunt qui dant, quiq; accipiunt fœnore; loco erant scilicet in foro sic dict. Varro lib. 5. de lingua Latina, Sub nouis dicta pars ædificiorum in foro.

80 *cuiuis tempori hominem esse)* quidam legi volunt, cuiusuis temporis hominem esse; in vno quidem codice manuscrip. reperi quiduis temporis. Adde quòd Sp. legendum est, vt excudendum curaui, non P.

81 *cùm ille se custodiæ causa)* in vno codice manuscrip. scriptum reperi, cùm ille se custodem diceret, &c. in alio, cùm ille se custodiæ diceret,

diceret, &c. quæ posterior scriptura priorem confirmat, custodem.

82 ut ego, qui in dilectu) sic habent duo cod. manuscrip. & ita legi debet; dilectum autem militum dixisse veteres pro eo, quem vulgò delectum dicimus, docet Festus.

83 Quando ad me cum tua colu, & lana venis?) secuti sumus & in hoc versu in suum numerum restituendo, & in aliis, Adr. Turnebi auctoritatem. Infrà autem non longè, ibi, Ut Asello Africanus obiicienti lustrum illud infelix, &c. non est prætereundus Lucilius, qui in satyris hunc iocum commemorauit his versibus, quos refert Nonius.

Scipiadæ magno improbus obiiciebat Asellus,
Lustrum illud censore, malum, infelixque fuisse.

84 Nam me ad fam. v.) hic versus non constat suis numeris, & modis. Itaq; alii sic legi volunt, ut testatur Adr. Turneb. Nam me ad famosas mater vetuit cedere; alii sic, Nam me ad famosas mater vetat accedere. Turneb. sic, Nam me ad famosas mater vetuit accedere: ut vetuit, sit dissyllabum. Ego sic, Nam ad famosas mater vetuit me accedere.

85 Est locus: est familia sapiens, &c.) Adr. Turnebus ex auctoritate codicis manuscrip. bona ex parte hunc versum restituit; sic enim legit, Est iocus: est familia, &c. atque ita explicat: quantumuis facetus & urbanus sis, quantumuis bono loco natus, tamen ista non facient, quin, si algeas, tremas; doctè, & præclarè; itaque ego eum secutus sum: præterquàm quod ex unius item manuscr. codicis auctoritate reposui, locus: ut, excepto illo urbanitatis bono, eádem sententia maneat; quantumuis honesta in familia, quantumuis bono & honesto loco natus sis, tu sapiens effugere non poteris, quin, si algeas, tremas.

86 ipsorum ridiculè indicandis) codices duo manuscr. habent, iudicandis. Omnino mihi hic locus suspectus est; fortasse legendum est, suis ipsorum ridiculè indicandis.

87 optabilius obliuisci potius) videtur legendum, optabile obliuisci potius posse, &c. aut delendum, potius. Quanquam interdum sic loquuntur scriptores Græci, & Latini.

88 non satisfacio) Quid sentiat Antonius, non satis intelligo. Omnino mihi semper hic locus suspectus fuit.

89 obiurgabam, quod ministratorem, &c.) sic habent omnes ferè lib. vulgati, & aliquot manuscrip. alii quod me oratorem; ego autem, ministratorem, retineo; me oratorem, reiicio: quod puto

esse

esse declarandi causa annotatum; deinde in contextum translatum.

90 persuadendo tamen,& commouendo,&c.) videtur legendum, conciliando tamen, & commonendo; vel, permouendo tamen,& conciliando; nam qui argumentatur, quíve argumentando, docet, persuadet.

91 si habet eam causa dignitatem, eámque copiam, &c.) secutus sum libros vulgatos,quibuscum cõgruunt nonnulli manuscripti; nam quidam alij habent,si habet ea res eam causam dignitatis, atque vtilitatis,mendosè,opinor.

92 eæque causæ sunt ad augendum,atque ornandum) quidam libri veteres habent, ad agendum, atque ornandum; quidam alij ad augendum, atque orandum; alij ita,vt nos excudendum curauimus: quæ scriptura reperitur in plerisq; vulgatis.

93 quantò hoc magis in oratione expectandum est,) sic habent duo libri manuscrip.& omnes ferè vulgati: tres alij manuscrip.spectandum est; quidam docti viri legi volunt,præstandum est.

94 sententias duci licebit) sic habent duo libri manuscr. nonnulli vulgati,decebit.

95 ad motus animorum conficiendos) quidam legunt conciendos.

96 tollit.videant illam) secutus sum treis libros manusc.nam vulgati habent,nisi fallor,mendosè: videlicet illa; videant illam autem, scilicet narrationem,quæ est apud Terent. in Andria. Nam is postquam, &c.Veruntamen (vt dicam quod sentio) mihi videntur, neque videlicet illa, neque,videant illam, Ciceronis esse sed aliunde illata.

97 si consistitur aliquandiu) hunc locum in vulgatis deprauatum, sic emendaui ope veterum codicum; nam vulgata lectio,constituitur, ferri non potest.

98 militum,ceterarum rerum,&c.) vocem,vtilitates,quæ huc fuerat inculcata,deleui.

99 si quoquo animi vitio) liber vnus manuscrip.habet,sic cùm animi vitio; ex qua scriptura quidam legendum putant, si quocunq; ego, si quid mutandum sit, malim legi,si quo alio animi vitio,&c.aut codicis veteris scripturam reponi, aut vulgatam lectionem retineri, si quoque animi. Præterea paulò antè, vbi est,orationis peccato aliquo: quidam legendum putant,oratoris peccato aliquo.

100 nec illud tertium genus) vocem, laudationum,delendam censeo, quam verisimile est ex ora libri in contextum esse translatam;

per

per tertium genus enim, laudationes significantur, quæ tertium genus causarum constituunt. At, qui tertium laudationum genus dicit, tria laudationum genera à se poni significat. Ad hunc locum pertinent, illa, quæ sunt supra paucis post principium huius libri paginis; nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, vt audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minùs est necessarium. Quodnam? Inquit Catulus: an laudationes? Id enim video poni genus tertium; non dicit laudationum genus tertium.

101 quæ ad orationis laudem) codex manuscr. habet, quæ ad oratoris laudem.

102 qua omnes res humanæ, tenues, &c.) verbum, geruntur, quod fuerat ab indoctis inculcatum, sustuli, partim auctoritatem codicum manuscrip. secutus, partim ratione adductus.

103 admirationis habet non minus) duo cod. manuscrip. habent, admirationis habet multum.

104 Feriunt enim aureis hominum, &c.) cùm in omnibus libris & manuscrip. & vulgatis, reperissem, feriunt, & in vno manuscr. laudati, pro, laudari, quod habent libri vulgati: ego ex, laudati, feci, laudata, leui immutatione facta. Placet tamen mihi magno opere P. Victorij coniectura, qui putat esse legendum, ferunt enim aures hominum cùm illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mir. f. in virt. laudari; vt aures, sit recti casus.

105 effingenda animo) codex vnus manuscr. habet, effigenda animo; vnde suspicor legendum, affigenda animo; sic enim paucis pòst versibus loquitur, ea maximè animis affigi nostris, quæ essent, &c. quanquam ille ipse locus sic legitur in alio cod. manuscr. ea maximè animis effingi nostris, &c.

106 imaginibus autem agentibus) cod. vnus manuscrip. habet, ingentibus; mendosè opinor.

107 & similium verborum conuersa, &c.) quidam libri habent, conuersa, & imminuta casibus; nonnulli alij, quibuscum aliquot vulgati consentiunt, conseruata, & immutata, &c.

108 & pro meo fratre respondeo) tres libri manuscrip. habent, & pro meo fratre spondeo; ego tamen nihil immutandum censeo.

109 neminem sapientiæ, & eloquentiæ) in duobus cod. manuscr. non est vox, sapientiæ.

110 quæ subsiciuis operis) sic habent aliquot libri manuscr. nonnulli, subseciuis: quod æquè probandum est: atque alterutro modo sine dubio legendum est; quod qui negant, eis fœnum esse oportet.

EIVSDEM IN LIB. III. DE ORATORE.

1 *NOn tibi illa sunt cædenda, &c.)* codex vnus manuscriptus habet, sunt concidenda; & statim infrà, incidenda lingua. Suprà autem non longè, pro, existimas, videtur legendum, existimabas, vt conueniant tempora. Quod vidit Petr. Faber Aruernus.

2 *vt populo Rom. satisfieret)* duo libri manuscrip. habent, satisfaceret.

3 *sed ij tamen remp. casus (secuti sunt)* codex vnus manuscrip. habet, sed ij tamen reip. casus, &c.

4 *neque verba sedem habere possunt)* cod. vnus antiq. habet, neque verba fidem, &c. ego nihil muto.

5 *qui omnia hæc, quæ suprà, & subter)* in vno cod. manuscr. non est, quæ; & in duobus, paulò pòst ita legitur, atque consensione, sine voce, vna.

6 *riuis est diducta oratio)* duo libri manuscr. habent, riuis est deducta.

7 *non partitis, expressisque)* sic omnes quidem habent libri & manuscrip. & vulgati; sed quid sibi velit hoc, partitis, non video; alij legendum putant, non paratis; alij, non partis ego, non repertis; ita enim reperire sententias dicere licet, vt suprà proximè, verborum ornatum inueniri; atque hoc etiam modo loquitur in Bruto; paratis, tamen probo.

8 *quámque omnibus par pænè)* sic restitui, reclamantibus libris omnibus, leui tamen immutatione facta, nempe ex, quanquam, quod est in omnibus libris, facto, quamque; referuntur enim hæc ad illud, quàm sint inter sese, &c.

9 *& suo tamen quisque in genere princeps)* cod. vnus manuscrip. habet, princeps fuit; vnde suspicor, vel sic esse legendum, Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps fuit; vel sic, Quis horum non princeps temporibus illis, & suo tamen quisque in genere princeps fuit?

10 *ego autem, quanquam memet, &c.)* malim legi, deleta voce, autem, ego quanquam memet mei pænitet, c.h.m.t. in comp. coniungor.

11 *vt id confirmaret in vtroque)* cùm ita restituendum iam pridem sine auctoritate codicum veterum existimassem, codex vnus manuscr.

manuscr. in quo confirmaret, sine vlla litura scriptum reperi, paucis abhinc mensibus iudicium meum comprobauit.
12 puri, dilucidíque sermonis) libri duo manuscrip. habent, lucidiq; sermonis.
13 sonus, & suauitas ista delectat) qui pro, suauitas, vt erat in omnibus libris vulgatis, reposuerunt, subtilitas, quamuis repertum in codice manuscrip. se parum videre declararunt; nam & ex ijs, quæ tertio abhinc versu sequuntur, perspicuum est, suauitas, legendum, ibi, sed hanc dico suauitatem, &c. & ex illis, quæ posteriùs leguntur ibi, nec tam bene, quàm suauiter loquendo, &c.
14 Quint. Valerium Soranum) fortasse legendum, Serrannum.
15 in qua nihil offendi) quidam legi volunt, nihil offendere.
16 vt nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur) sic habent omnes libri vulgati, & item manuscripti præter vnum, &, si fortè, alterum: in quibus est, auferre, planè mendosè. Ego, si quid mutandum sit, malim legi, præferre, aut, præ se ferre.
17 Tu verò, (inquit ille) quoniam, &c.) sic emendaui hunc locum ex optimi codicis auctoritate, in vulgatis planè mendosum. Tu verò, subintelligendum, potes me sine periculo reprehendere. Quòd si quis vulgatæ lectionis retinendæ cupidus erit: non poterit eam aliter tueri, nisi ita leuiter immutarit, Tum ille, Quid quòd monuit idem, vt ea, quæ &c. Omnino scriptura antiqua & concinnior, & tutior est.
18 quàm alias res agamus) sic legendum, non vt in alijs libris, cùm alias res agamus. Est autem εἰρωνεία.
19 relictis vt rebus omnib.) sic omnes quidem habent libri veteres, & item vulgati: sed delenda fortasse vox, omnibus; sic enim loquebantur antiqui. Plautus Truculento. Probus est amator, qui relictis rebus rem perdit suam. Terent. Andria, Herus me relictis rebus iussit Pamphilum hodie obseruare. Lucretius lib. 3. in extr. iam rebus quisque relictis, &c.
20 sed consilio ad vitæ studia dispari) legendum fortasse, ac vitæ studio dispari.
21 ludúmque pepererunt) legendum fortasse est, ludúmque repererunt.
22 hac præsertim rep.) sic restitui, reclamantibus libris quidem omnibus, sed leuiter immutatis; nempe ex copulatione, ac, feci, hac,

hac, quæ lectio perspicuè est; suprà autem legendum, discidium, per sc. à verbo discindo; & ita excudi iusseram, prima iam editione, quòd ita habeant omnes libri manuscr.

23 sed vtrumque est in his, q. ab h.) hic locus videtur mihi non sincerus; idémque & P. Fabro Aruerno, viro doctiss. videri cognoui. Quòd si tollatur particula disiunctiua, vel, fortasse, inquit ille, quidquid in eo inest maculæ, deleatur. Ego ex particula, vel, puto faciendam copulationem, &, quæ respondeat alteri copulationi negatiuæ, neque: & ita duo erunt exposita, quæ Crassus dixit esse in Stoicis, & quòd dicunt eos omneis, qui non sint sapientes, seruos, latrones, &c. esse: & neminem esse sapientem.

24 annósq; natus vnde viginti) sic legendum, reclamantibus lib. omnibus; scribit enim Tacitus, hoc esse factum à Crasso, decimonono ætatis anno.

25 in vtramque partem possit dicere) cùm in duobus libris manuscrip. ita scriptum reperissem, in vtramque partem sententiam possit dicere: vocem, sententiam, deleui, suspicatus, eam primùm adscriptam esse ab aliquo lectore ad verbum, dicere: deinde scriptorem aliquem indoctum eam vocem in contextum coniecisse: postremò alium, omissa vera voce, partem, eam, quæ esset adulterina, retinuisse; siquis tamen lectionem vulgatam probabit magis, in vtramque sententiam, id per me faciat licebit.

26 pullos suos excludere, è nido qui euolent) sic habent tres codices manuscr. præterquam quòd distinctionem immutaui. Vulgati autem, excludere in nido: quæ scriptura minùs mihi videtur concinna.

27 At Qu. Velocius, puer addidicerat) secutus sum in hoc loco restituendo P. Victorij Florentini coniecturam, quam explicat. lib. 6. Var. lect. ca. 21. Fuerunt autem Samnites, gladiatorum genus sic appellatum à Samnitib. Italiæ populis Magister Samnitum, seu Samnitium, id est, gladiatorum.

28 ac rudibus cuiuis satis) cùm libri vulgati ferè omnes recentiores habeant, causis, manusc. autem partim, cuius, partim, cuiuis, & ita ferè vulgati antiquiores: neque vllo modó quadret ad hunc locum vox, causis: ego, cuiuis, reposui, proximè accedens ad scripturam lib. manuscrip. rudibus autem, id est, virgis, quibus gladiatores donabantur, cùm à populo liberabantur, quibúsque interdum dimicabant, discendi causa.

29 libet autem semper discere) quidam putant, hæc cum superioribus ita esse connexa, vt vno quasi spiritu contineantur, hoc modo, memoria, studiúmque permaneat, libeat, autem semper discere: vt, si velim,

velim, &c.

30 Nam apud Græcos, cuicuimodi essent) vel sic legendum, vt restitui, cuicuimodi: vel, cuiuscuiusmodi, id est, cuiuscunquemodi. Præterea pagina prox. vbi est in vulgatis humanitatem dignam scientia, adiutus à codicib. antiquis, humanitate dignam scientiam, reposui.

31 magis laudari quæ terram, &c.) secutus sum cum P. Victorio, & Paulo Manutio, codices vulgatos, & aliquot manuscrip. quamuis altera lectio, quæ est in vno, & altero manusc. sit probabilis, & speciosa, quod cerã, &c. Mouit me Plinius, qui hunc locum testem producit lib. 17. ca. 5. Certè Cicero, lux doctrinarum altera, meliora, inquit, vnguẽta sunt, quæ terram, quàm quæ crocum sapiunt; hoc enim maluit dixisse, quàm redolent. Ex quibus Plinij verbis & hoc appâret, hîc apud M. Tull. legendum, sapere videantur. Putant tamen quidam Plinium esse mendosum, & vtrobique legendum, ceram, pro terram; à quib. dissentio.

32 quique dulcitudine præter ceteros f.c.) sic excudendum curaui: quanquam reclamantibus lib. ferè omnibus, Nonij Marcelli auctoritatem secutus, qui hunc locum proferens in nomine, dulcitudo, ita legit. Infrà quoque paucis pòst versibus, vbi vulgò legitur, sine reprehensione, reposuimus, sine respiratione, ab illo loco admoniti, in Orat. perf. distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respirationésque delectant.

33 in poëtæ cincinnis, ac f.) Nonius legit, in poëtæ cinnis, ac fuco ost. Ego Nonium lapsum, & vitioso codice vsum esse puto.

34 quòd sensu in nimia voluptate) ordo verborũ hic est, quod natura in nimia voluptate, sensu, non mente satiatur; ita autem esse legendum, non vt in vulgatis, sensus in nimia voluptate, &c. ratio & veritas ipsa peruincunt. Iam paulò antè vbi vulgò legitur, non posse in delectatione esse diuturna; neq; aliter in lib. manuscrip. ego malim legi, diuturnam: vt referatur ad illa, poësim, vel orationem concinnam, distinctam, &c.

35 aut infinita de vniuerso genere quæst.) hunc locum, qui sic legitur in vulg. aut infinitè de vniuerso genere quærentis, emendaui ex ijs, quæ paulò post sequuntur; hæc autem altera quæstio infinita, &c.

36 aut vi denique recuper.) quis neget hunc locum à nobis ἐυσχωτατα esse restitutum? Adiuuerunt me tamen nonnihil codices manuscr. in quibus, aut deniq; scriptum reperi, non, vt in vulgatis, vt denique.

37 *quàm attactum deseri) sic restitui partim coniectura ductus, partim auctoritate codicum manuscript. fretus. Alij enim planè, & sine vlla litura habent, attactum: alij, ac tantum: alij, ad tantum: quæ duo posteriora deprauata sunt ex recto, attactum.*

38 *vt si disseratur) quidam libri manuscript. habent, deseratur, planè mendosè: ego, disquiratur, seu quæratur, legendum puto.*

39 *in hoc igitur tanto, immensóq; campo) cùm in tribus libris manuscr. reperissem ita scriptum, tanto, tam immensóq; campo, coniunctionem, tam, deleui; licet tamen vulgatam lectionem tueri, támq; immenso campo.*

40 *næ illæ haud sanè) næ, particulam affirmantem vulgus scribit per æ, diphthongum: sed docti plerique sine diphthongo: itaque ita scriptum reperiri in libris manuscript. testantur, egóque reperi: idémque ex antiquis grammaticis discere licet. Diomedes lib. I. ne, inquit, acuto accentu elatum recipit imperatiua, veluti, ne fac: finitiua, quoties ironicè accipimus pro eo, quod est apud Græcos* ναὶ, *facta affirmatione, quod est apud Cic. Ne tu, Eruci, accusator esses ridiculus, &c. Donatus, ad illud Terentij, in prologo Andriæ, Faciunt ne intelligendo, vt nihil intelligant, notat, ne, quidam corripiunt, & cum interrogatione pronuntiant, quidam producunt: quorum alij, ne, pro non accipiunt, alij, pro valdè, vt ne ego sum infelix. Quis non videt ex horum grammaticorum distinctione, & præceptione, ne, semper eodem modo scribi debere, siue affirmet, siue interroget, siue vetet? veruntamen in præsenti, consuetudinem secutus sum.*

41 *sine duce, natura ipsa) quidam deleta præpositione, sine, legi volunt, duce natura ipsa.*

42 *quæ de rebuspub. disseruntur) cùm in nonnullis libris manuscr. scriptum reperissem, dicerentur, & suprà, continentur, non, vt in vulgatis, continerentur, ego sic excudendum curaui, quæ de rebuspub. disseruntur: nam sic & infrà non longè loquitur, plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit.*

43 *sed annulum, quem haberet, &c.) hæc ex Platonis Hippia minore, vbi sic Socrates,* ἔφησθα δὲ ἀφικέσθαι ποτὲ εἰς Ὀλυμπίαν, ἃ εἶχες περὶ τὸ σῶμα ἅπαντα σαυτοῦ ἔργα ἔχων, πρῶτον μὲν δακτύλιον, *&c. id est, dixisti autem te aliquando Olympiam venisse, cùm ea omnia, quæ gereres, quæque indutus esses, abs te facta essent, primúmq; annulum,*

nulum, quem haberes,&c.

44 *atqui vtroque in genere*) cùm libri manuſcript. habeant partim, ab vtroque, partim, quia vtroque: dubito vtrum potius ſit reponendum, atqui vtroque, an, quin vtroque: mihi quidem alterutro modo legendum videtur: nam vulgatam lectionem, at vtroque in genere non probo. Atque vtroque, multo malim: vt, Atque, pro, atqui, accipiamus: quod non eſt inuſitatum.

45 *At hunc non clamator aliquis*) Quid erat, quare conſenſum omnium lib. manuſcr. aſpernarer ac repudiarem, in quibus legitur, clamator, non, declamator?

46 *Ille enim turpe ſibi ait, cum b.*) αἰσχρὸν σιωπᾷν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν. verſus eſt ex aliqua tragœdia, quæ hodie non extat videtur autem legendum ex Græco verſu, Turpe ſibi ait eſſe tacere, cùm loquantur barbari, vel ſic, Turpe ſibi ait eſſe tacere, cùm barbaros loqui ſinat. Sed hoc leue: illud maioris momenti, quòd aut Diogenes Laërtius, aut M. Tullius, lapſus eſt: ſcribit enim ille, dixiſſe hunc verſum paulum immutatum Ariſtotelem de Xenocrate: ſic enim Diogenes, ἐπειδὴ δὲ πλείους ἐγίνοντο ἤδη καὶ ἐκάθισεν εἰπών, Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ξενοκράτη δ' ἐᾶν λέγειν. Aut igitur apud Diogenē ſcribēdum eſt, Ἰσοκράτη δ' ἐᾶν λέγειν. aut, quod mihi minùs probabile eſt, hîc apud Ciceronē, & ſuprà, cùm florere Xenocr. nobilitate diſcipulorum videret: & infrà cùm Xenocr. pateretur dicere. Perſpicuè enim Cicero, Iſocratem, ſcripſit, non Xenocratem. Et verò huic lectioni argumento eſt locus in primo libro Tuſc. quæſt. ibi. Sed vt Ariſtoteles, vir ſummo ingenio, ſcientia, copia, cùm motus eſſet Iſocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adoleſcenteis docere, & prudentiam cum eloquentia iungere, &c. Dicamus igitur, Diogenem loqui de philoſophia ab Ariſtotele docenda, cùm antea non doceret, aut inambulans, & quaſi ludibundus doceret, Ciceronem de arte dicendi, quam antea non docebat.

46 *nec prolem, aut ſubolem*) ſubolem eſſe dicendum, non ſobolem iampridem admonuimus ex Feſto, & aliis grammaticis antiquis.

47 *Tum pauor ſapientiam, &c.*) Quod ex animo, excudendum curaui, non examinato, vt habent codices manuſcr. in eo Nonium ſecutus ſum: quòd autem ex animo, ſeparatim, vulgatos codices, & rationem, nam ſi, exanimo, coniunctim, legeremus, quomodo ei, qui iam animo caret, ſapientia ex animo, aut pectore eiici poteſt? Dictum autē ex animo expectorare, quemadmodum οἰνοχοεῖν οἶνον. & ædificare

ædeis,

ædeis, & in latebras in latebrare, quod profert Nonius ex Cælio, & similia. Est autem hic versus ex Alcmæone Ennij, iterúmque profertur à M. Tullio lib. 4. Tusc. quæst.

48 *Num non vis, &c.) hic versus alio, atque alio modo scriptus reperitur in codicibus manuscrip. Quin ne Nonius quidem ita profert, vt est in vulg. vt omittam, quòd eum profert tanquam Ciceronis, cum sit vel Accij, vel Pacuuij, vel Ennij; secutus sum autem vulgatam scripturam. Neque verò est, quod in huius versus sententia exquirẽda valde laboremus, cùm aliquid desit ad sententiæ integritatem. Satis enim habuit M. Tullius ostendere & ex nomine, versutiloquas, quod est in hoc versu, & ex verbo expectorat, quod est in superiore, verba interdum nouari per coniunctionem, seu compositionem, vt vulgò loquimur.*

49 *vt illud diserti senis, Dij genitales) sic reposui, partim codices manuscrip. secutus, partim coniectura ductus; vulgata enim lectio ferri non poterat: cùm, indigenitalis, si modò nomen est Latinum, sit nomen iunctum: hîc autem subijci debeat exemplum nominum nouatorum sine compositione, quale est nomen, genitalis; per disertum senem autem, Ennius significatur, cuius est hic versus,*

Iupiter in cælo cum dijs genitalibus æuum
Degit, &c.

50 *incuruiscere) sic reposui, auctoritate, & testimonio Nonij Marcelli adductus: qui ita profert in verbo, incuruiscere. Versus autem integer, & aliquot alij ad eandem sententiam pertinentes, referuntur primo lib. Tusc. quæst. cuiuscunque sint poëtæ. Non celabo lectorem tamen, me in vno codice manuscr. reperisse scriptum, inturgescere; quod tamen minùs probo.*

51 *inhorrescit mare, &c.) hic versus integer est lib. 1. de diuinat. Interea propè iam occidente sole inhorrescit, &c. Sunt autem Pacuuij versus.*

52 *Si telum manu fugit) sic omnes quidem libri habent: sed docti quidam viri, à quibus libenter non dissentio, scribendum existimant, Si telum manum fugit: quemadmodum Homerus dicit,* ποῖον σε ἔπος φυγεν ἕρκος ὀδόντων, *id est, quale tibi verbum vallum dentium fugit? Qualis oratio labra tua fugit? Id est, cur tam inconsideratè locutus es?*

53 *vt nexum, quod per æs, & libram agitur) sic Festus nexum definit: Nexum est, quodcumq; per æs, & libram geritur: idq; necti dicitur: quo in genere sunt testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio. Varro autem lib. 6. de lingua Latina refert Manilium item scrip-*

ſcripſiſſe, nexum eſſe omne quod per æs & libram geritur, ſed ita vt in eo ſit res mancipi.

54 vt in vxore diuortium) nam propriè dicuntur aquarum & fluminum diuortia, vt ſuprà: hæc autem, vt ex Apennino, fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo, ſunt doctrinarum facta diuortia.

55 & dulcedo orationis) non diſſimulabo, me in vno codice manuſcr. reperiſſe ſcriptum, dulcitudo: verumtamen dulcedo retinui, non pugnaturus, ſiquis alterum malit: nam & ſuprà hoc eodem libro eadem voce eſt vſus, vt oſtendimus ex Nonio Marcello.

56 Tempeſtas comiſſationis:) ſic excudendum curauimus, Varronis auctoritatem ſecuti lib. VI. de ling. Lat. niſi fortè apud Varronem, comaſſatio legendum ſit à verbo Græco κωμάζω quod eſt natum, ἀπὸ τοῦ κώμου: nam neq; comeſatio, neq; comeſſatio ſcribi, aut dici debet: ſic infrà prox. comiſſatio tempeſtatis.

57 illico iſtic, &c.) verſus ſunt ex Atreo Accij: qui proferuntur etiam in libro tertio quæſt. Tuſcul. Nolite (inquit) hoſpites adire ad me: illico iſtic, Ne contagia mea, &c. Sed docti quidam ſic eos legi volunt, vt ſint trimetri, --nolite hoſpites Adire ad me: illico iſtic, ne contagio Mea bonis, vmbráue obſit: vis tanta ſceleris in corpore hæret.

58 Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli) ſecutus ſum libros vulgatos: nam manuſcript. habent, qui fuimus antè Rutilli. quam ſcripturam mendoſam eſſe puto. Niſi quis dicat eſſe verſum hexametrum, eúmque ſic legendum, Nos ſumu' Romani, qui fuuimus antè Rutilli, fuimus autem pro fuimus vſitatum veteribus.

59 auribus, conſuetudiníq; parendum) ſic habent tres libri manuſcript. & quidam vulgati. alij, parcendum.

60 & ſtruere verba) duo libri manuſcript. habent & inſtruere verba; ego nihil muto.

61 coagmentatus & læuis) nihil muto, quamuis doctus quidam cenſeat, legendum, & hîc, & vbiuis locorum, coamentatus, &, coamentare ſine g. ab amentis, quibus haſtæ vinctæ iaciuntur: vnde haſtæ amentatæ; ego nondum conſuetudinem ſcribendi receptam in hoc verbo, immutare auſus ſum.

62 Endo pauimento, atque) iampridem admonuimus ita hunc verſum eſſe legendum. Endo, autem valet in, vt, endoitium, endo procinctu, endo iure, endo plorato, endoiacito, id eſt initium, in procinctu, in iure, implorato, inijcito. Lex XII. tab. Sic caluitur,

 pedémue

pedémue struit, manum endoiacito: id est, si fallit, aut fugere parat, seu cogitat, manum inijcito. Iam emblemata vermiculata, sunt (vt docet Turnebus) dicta minutissima & elaboratissima varietate cælata, à vermiculis, qui ligna erodentes, species designant mira subtilitate insigneis. Quidam volunt hîc legi, emblemata vermiculata.

63 Nam, cùm vinxit, &c.) Cùm in libris omnibus & vulgat. & manuscript. reperissem scriptum, Nam cùm vinxit modis, forma & relaxat, & liberat, &c. ego, leui immutatione facta, reposui, Nam cùm vinxit modis: format, & relaxat, & liberat, &c. Malim tamen, vt liberè quod sentio, dicam sic legi. Nam cùm vinxit modis & numeris: laxat, & liberat, &c. Quidam sic, minima mutatione facta. Nam, cùm vinxit modis: format, & relaxat, & liberat, &c.

64 sine aliqua necessitate affictam) non video quare hîc quidquam immutare debuerim: quamuis non negem in vno & altero cod. manuscr. scriptum esse, affectam; ex quo alij fecerunt, effectam; affictam partem autem interpretor additam, aut adiunctam, seu adiectam.

65 totámq; formam quasi perfectam reperietis, &c.) semper suspicatus sum hunc locum esse mutilatum; nam non satis hîc exprimitur quod vult, & sentit M. Tull. vult enim ostendere, in plerisq; rebus vtilitatem ac necessitatem esse cum dignitate & venustate coniunctam: idq; præclarè in cæteris præstitit: hîc autem necessitas apertè demonstratur, venustas obscuriùs. Neque me codices manuscrip. adiuuerunt; nihil enim in eis varietatis reperi, nisi quòd pro affictam, affectam: pro, perfectam, refertam; in vno legitur; vnde fortasse ita legendum videatur: totámq; summo quasi lepôre refertam, perfectam reperietis arte, non casu.

66 quàm carina, quàm prora, &c.) libri tres manuscript. habent, quàm cauerna; vnde suspicari possit aliquis legendum esse, quàm gubernacula, aut, quod propius accedit, guberna; guberna autem, id est, gubernacula; qua voce vsi sunt Ennius & Lucretius, & alij veteres, vt docuimus in comment. Lucret.

67 Aliæ sunt geminæ) liber vnus manuscript. habet, Alteræ: ego nihil muto; quòd si quid mutandum sit, ego legendum putem, At hæ sunt geminæ: videlicet percussiones; vel, Atque hæ sunt: &c. Suprà autem non longè, vbi libri vulgati habebant, Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem inuitat: planè mendosè: nos partim coniectura ducti, partim à veteribus codicibus adiuti, partim à verbis, quæ proximè sequuntur, admoniti, reposuimus,

mus, Quare plurimùm ad heroos nos pedes dactylum, & anapæstum, & spondéum inuitat.

68 *ex illis modis, quibus, &c.) legendum videtur potiùs, ex illis pedibus, &c. Deinde infrà, proximo versu, delendam censeo vocem, numerus, atque ita legendum : pòst anapæstus procerior quidam effloruit : vel sic, pòst anapæstus procerior quidam pes effloruit : vel sic, deleta voce, anapæstus, pòst procerior quidam numerus effloruit, &c. Quanquam anapæstorum nomine, versus quosdam significari non ignoro : vt licet ex ijs verbis, quæ hac de re exstant in Bruto, intelligere : vbi loquitur de numeris : nisi pro anapæsta legendum sit anapæsticos : quod credibilius est : & ita, edidimus alias editiones secuti.*

69 *cùm circuitum, & quasi orbem) liber vnus manuscr. habet, cùm circulum, &c.*

70 *& tenuis, & non sine neruis, ac viribus) ego, sublata copula, & negatione, legendum, & tenuis sine neruis ac viribus, arbitror.*

71 *ad grauitatem orationis vtatur) sequuntur deinceps in libris vulgatis hæc verba, vt ij, qui in armorum tractatione versantur; quæ qui non videt esse superuacanea, & aliũde inuecta, nihil videt.*

72 *tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit) liber quidam manuscr. habet, aptus & continuus, &c.*

73 *debet videri) secutus sum libros vulgatos; nam pleriq; manuscript. habent, debent videri; ego putauerim, hæc verba non esse M. Tullij; nam repeti potest ἀπὸ κοινοῦ, refert. Veruntamen lectionem receptam retineo.*

74 *& actore mutato) sic habent tres libri manuscr. & ita legendum, non, vt est in vulgatis, auctore mutato.*

75 *Mandem natos) memini me iam aliquot antè annis hunc locum ita restituendum censere, coniectura tantùm ductum : quam quando video auctoritate codicum veterum esse confirmatam, in sententia maneo; sic enim habent duo libri manuscript. non, vt vulgati, Mandarem. Præterea in superiore versu, codices tres manuscript. habent, Ipse hortatur; vbi vulgati habent, impius hort.*

76 *Iterum Thyestes mecum altercatum venit) sic reposui, veteris scripturæ vestigia secutus; suprà autem sanguen, retinui, quamuis duo libri manuscr. habeant sanguine. Nam & lib. 5. de Finibus & apud Nonium Marcellum ita refertur.*

77 *tenerum, hilaratum, &c.) tres libri manuscript. non habent vocem, tenerum: vnde mihi orta suspicio est, ea deleta, legendum, hilarum, &c.*

78 *Tunc ad te ludibundus doctè) sic reposui, secutus omneis ferè codices vulgatos: nisi quod habent ludibunda: nam manuscript. habent ludibunda voce: alij, ludibunda dote. Omnino hi versus valde sunt corrupti tum in vulgatis, tum in manuscriptis codicibus.*

79 *digitis subsequens verba, non exprimens) sic habent omnes libri tum vulgati, tum manuscript. nisi quòd distinctionem mutaui. Quidam docti tamen legendum putant, digitus subsequens verba, &c.*

80 *brachium procerius proiectum, &c.) profert hunc locum Nonius in verbo proijcere.*

81 *qui eadem contuens, eff.) id est, qui eodem modo oculos affectos habens, vel eodem modo contuens, varias, & dissimileis commutationes efficere queat.*

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIBRVM DE claris oratoribus, qui inscribitur Brutus.

1 *aut errore hominum) sic legendum, quamuis reclamantibus libris non paucis, non, terrore: sic idem pro Ligario. Scelus tu istud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alij errorem appellant, alij timorem, qui durius, spem, cupiditatem, &c.*

2 *Itaque ij mihi videntur) nihil muto: veruntamen lectorem admouebo, in aliquot veteribus codicibus legi. Itaque ei mihi, &c. ei autem dicebant veteres, pro ij.*

3 *Quanquam illud Hesiodium) sic Hesiodus* αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι, *id est, eadem mensura; & meliore, si possis.*

4 *Voluntatem tibi profectò remetiar) sic legendum, etiam inuitis codicibus omnibus, non, emetiar: remetiar autem, id est, referam, rependam, remunerabor. Sed docti quidam putant præterea mendum inesse in voce, profectò, &, pro facto, legendum.*

5 *ad rerum nostrarum memoriam) cum in libris manuscript. alijs reperissem scriptum, ad rerum nostrarum memoriam: in alijs,*

ad

ad veterum annalium; in vulgatis autem, ad rerum naturalium: ego rerum nostrarum edendum curaui: quamuis docti quidam, ad rerum memoriam, simpliciter legi malint. Non desunt, quib. videtur legendum, ad rerum natalium, &c.

6 *neminem video factum esse victoria) victoriam Cæsaris notat supra autem, quod me fugerat scribere, pro eo, quod est in omnib. libris, te præsertim tam studioso, P. Faber Aruernus, existimat legendum, tui præsertim tam studioso; quam coniecturam probo, vt certam.*

7 *ex Thucydidi scriptis) sic excudendum curaui, duos cod. manusc. secutus & nonnullos vulgatos; sic enim huiusmodi nomina inflectebant veteres in patrio casu: Thucydides Thucydidi, Pericles Pericli, Ariobarzanes Ariobarzani, Orontes Oronti, & similia. Idem Verr. 4. In Timarchidi potestate sociorum populi Ro. antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunásque omneis fuisse; lib. IX. epist. ad Attic. & Luceij consilia, & Theophani persequamur; idem lib. 2. de orat. retinebant illum Pericli succum Terent. Heaut. Archonidi filiam. Virgil. lib. 1. Aeneid. Nunc acris Oronti, Nunc Amyci casum gemit. Quæ commemorata à Prisciano lib. 6.*

8 *causa inferior, &c.)* πῶς λόγος ἥττων, κρείττων γένοιτο.

9 *verumtamen natura magis tunc, casúque &c.) secutus sum lib. vulg. qui omnes ferè sic habent, vt excudendum curaui: nisi quod quidam non habent copulationem, que, post vocem, casu, sed, casu, simpliciter; verumtamen dissimulare nolui, Priscianum hunc locum aliter legere, vbi de numeris oratorijs disputat: nempe hoc modo: Verumtamen natura magis tunc, casúque nonnunquam, haud ratione aliqua, aut obseruatione fiebat; quarum lectionum vtra sit potior, iudicet lector eruditus, atque acutus.*

10 *vel verborum grauitate, vel sententiarum) lego, vel verborum granditate, vel sententiarum grauitate.*

11 *sed non tam armis institutus, quàm palæstra) vel legendum, quàm palæstræ, si retineamus, institutus, vel, non, tam armis instructus, quàm palæstra.*

12 *Neque enim iam Troicis temporibus) sic edendum curaui, secutus & vulg. & manuscr. codicum scripturam. Sed non dissimulabo tamen, doctis quibusdam placere legi, Heroicis.*

13 *quoniam quidem concessum est) alij legi malunt, quandoquidem, & seq. versu, mentiri, legendum censent, non ementiri.*

14 *Huic Antiphontem Rhamnusium similia, &c.) quidam legi volunt,*

volunt. Hinc Antiphontem, &c. idque ex auctoritate veteris codicis.

15 totúmque se ad arteis componendas transtulisse) à duobus codicibus manuscr. abest vox componendas.

16 omnémque illam Atticæ dictionis quasi sanitatem) sic est legendum, & ita reperi in optimo cod. manusc. nam vox salubritatem, quæ reperitur in libris vulgatis deinceps post hæc verba, omnémque illam, adiecta est ab ignaris linguæ Latinæ, qui aliquid deesse putarent, neque hoc loquendi genus intelligerent, Atticæ dictionis quasi sanitatem: in qua, quasi, additum est, ad leniendam translati nominis asperitatem. Simile mendum, simili indoctorum culpa contractum, irrepsit in orationem pro P. Quinctio, ibi, & siqua in re, id quod parati sunt, facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit; nam delendæ sunt tres illæ voces, falsum crimen quasi: cùm sit allegoria. Quanquam retineri potest, quasi, vt sit εἰκὼν, quemadmodum hoc loco.

17 Quis enim putet aut celeritatem, &c.) videtur hîc aliquid deesse, verbi causa, aut eloquentiam, vel tale quiddam: vt ita legatur, Quis enim putet aut celeritatem ingenij, aut eloquentiam L. Iunio, &c.

18 nondum lege Menia lata) quidam docti legendum arbitrantur, lege Gabinia lata.

19 plebei contra patres, &c.) sic legendum; plebei autem generandi casus est, pro plebis: quo sæpe vtuntur Latini scriptores.

20 Ore Cethegus Marcu' Tuditano collega) sic legendum, non, vt deprauauit Parrhasius, Ore Cethegus Veturio collega Philoni. Nam cùm Cethegus nunquam Philonis fuerit collega, tum libri omnes manuscrip. sic habent, vt nos curauimus excudendum. Est autem hic versus spondiacus.

21 flos delibatus populi) sic legendum, non, vt habent libri quidam, vulgati, illibatus. Flos delibatus autem, id est flos sensim decerptus; liber vnus manuscr. habet delibutus: atque hanc lectionem initio probabam; florem, delibutum autem, intelligebam florem, qui præter innatam suauitatem sit etiam vnguento suauiter olenti perunctus, ac perfusus, vt scilicet amisso naturali odore, eo, qui sit foris insitus, naribus gratus sit, ac iucundus; sed lex carminis non recipit; secunda enim syllaba huius nominis breuis est.

22 interdum etiam non satis apertis, officit Theopompus, &c.) verba aliquot, quæ fuerant huc inserta, cum breuitate, tum nimio acumine, quia neque reperi in duobus libris manuscriptis, & à Budæo,

Riuio,

Riuio, ceteris viris doctis, reiecta sunt, ego quoque reieci.
23 hanc in Catone ne nouerunt quidem) sic restitui, codicum manuscr. auctoritatem secutus; alij sic legunt, non nouerunt. Quid enim? Hyperidæ, &c.
24 Hyperidæ volunt esse, &c.) volunt esse Hyperidæ, & Lysiæ, id est, volunt Hyperidæ & Lysiæ dicendi genus imitatione exprimere; volunt esse Hyperidæ & Lysiæ similes. Hyperidæ & Lysiæ, sunt numeri multitudinis, recti casus. Itaque legendum item statim infrà, Catones. Atque ita ferè locutus est in oratore perfecto, germanos se putant esse Thucydidas. Quanquam non ignoro quosdam ita legere, Hyperidæ & Lysiæ volunt esse similes; sed hi vocem similes addunt de suo. Nam nullis in libris reperitur.
25 & quasi coagmenta) quidam legunt coamenta, non hîc solùm, sed, vbicunque hoc verbum reperitur, coamentare, sine litera g, scribi volunt: de quo alibi dicemus.
26 At in Echione) sic legendum, non, vt in quibusdam vulgatis, Actæone, nec, vt in alijs Ectione, aut Aëtione; quamuis hoc modo olim edideram; fuit autem Echion nobilis pictor, quem commemorat in paradoxo, ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, &c.
27 Quid? nostri veteres versus, vbi sunt? quos olim, &c.) sic Ennius, scripsere alij rem Versib', quos olim Fauni, &c.
28 Attius autem) sic legendum, non, vt vulgò, Accius. Scripsit autem Attius annaleis, vt testatur Festus in voce, Metelli; qua de re plura in commentarijs in Aemilium Probum, in Hannibale, sub extremum.
29 ludis Iuuentatis) sic ferè habent codices manuscr. nam eorum alij habent, Euentatis, alij, inentatis: atque ita iam pridem emendarat P. Victorius. Iuuentas autem, iuuentutis, seu iuuentæ dea est.
30 vatibus & Faunis annumerat) cùm in duobus lib. manuscr. reperissem scriptum, annumerat, ego præpositionem, in, ante vocem, vatibus, sustuli. Nam etiam alibi infrà ita loquitur, vbi de Sulpicio & Cotta loquitur: His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius. Quòd si quis præpositionem retinere volet, erit legendum, numerat non enumerat, neque, annumerat.
31 qui à Næuio) qui scripsit primum bellum Punicum.
32 quæ picarias de P. Cornelio, L. Memmio) secutus sum libros quosdam manuscr. cum quibus consentiunt nonnulla exempla vulgata, in quibus legitur, quæ picarias &c. Sunt autem picariæ à pice dictæ: in quibus quoque vectigalia populi R. consistebant; licet etiā legere, picearias, à piceis arboribus; & paulò antè vbi legitur, in

silua

silua Scantia, docti quidam legunt, in silua Sita: alij, in æstiuis: alij in Sila; & ita legendum docet Turnebus lib. Aduersar. XI. cap. 1.

33 *malè mulcatos) sic esse legendum cùm P. Victorius ad hunc locum docuerit, tum non ita pridem in commentar. in Aemilium Probum ostendimus; neque in comment. Plautinis silentio prætermittemus.*

34 *Tum igitur recusans Galba pro sese) assentior Sebast. Corrado, qui hoc loco legendum putat, tum igitur nihil recusans, &c. Nam Galbam constat omnem spem salutis suæ non in causa, sed in misericordia iudicum collocasse.*

35 *multùm clienteis consilio) ordo est, multùm subleuabant clienteis suos consilio, & plus tamen auctoritate & gratia. Sed quidam legendum putant, multùm valentes consilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia sua valebant: ego nihil mutandum censeo.*

36 *nam & quæstiones perpetuæ hoc adolesc. lectionem receptam seruaui: nam Seb. Corradus testatur ita scriptum esse in cod. quodam vet. quæstiones p. hoc adolescente, &c. p. autem vult significare, publicæ; hoc non probat Cuiacius noster, iurisconsul. doctissimus: putátque scriptum initio fuisse, nam & quæstiones p. rep. id est, pecuniarum repetundarum; ego nihil mutandum censeo. Nam lex de pecunijs repetundis à Pisone lata, fecit, vt quæstiones iam & essent, & dicerentur perpetuæ; quanquam nihil pronuntio. Antonius Huraldus, consiliarius Regius, legendum putat, quæstiones pecuniæ publicæ, quem adiuuaret locus ille Philipp. XI. verberibus ac tormentis quæstionem habuit pecuniæ publicæ, &c. nisi eo loco de quæstione, quæ habetur per tormenta, ageretur.*

37 *C. Grachum collegam, iterum tribunum, fregit) sic reposui, assensus Seb. Corrado. Nam vulgata lectio, fecit, ferri non potest.*

38 *neuter summi oratoris, &c.) hunc locum fœdè deprauatum in vulgatis libris, & in multis etiam manuscr. ope quorundam manuscr. restitui. Nam vulgata lectio, mendosa est: quæ talis est, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & vterque in multis causis versatus erat, al. erit, in quibusdam laudandis viris, &c. Dicam præterea quod sentio, hoc totum, in quibusdam laudandis viris, non videtur esse Ciceronis.*

39 *sapientis hominis, & recti) sic habent omnes ferè libri vulgati & manuscripti: quidam tamen, recti, non improbant.*

40 *magnum munus de iure respondendi) vsitatius videtur esse ita loqui, munus iuris respondendi, quàm de iure respondendi.*

41 *Nam rogatione Mamilia) sic edendum curaui, Seb. Corradi sententia*

ſententia probata; hac autem rogatione tulit Mamilius, vt quæreretur in eos, quorum conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, &c. qua de re legito Saluſt. in bello Iugurthino. Sic & infrà edendum curaui, Nam inuidioſa lege Mamilia C. Galbam, &c. quò referatur vox, quæſtio, quóque pertineat, non video. Omnino eam non habent aliæ multæ editiones: quas ſecutus ſum.

42 *in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi v.) nonnulla exempla ſic habent, vt teſtatur Riuius, in quo magnum fuit, Brute, vulnus generi v. &c. Ego vclim legi, ſi qua exemplaria antiqua adiuuarent, in quo magnum fuit, Brute, dedecus inuſtum generi veſtro, & cetera.*

43 *de iniuria petiuiſſet) ſic legendum putat Paulus Manutius: cui aſſentiuntur plerique omnes docti viri. Lex Aquillia (inquit Vlpianus lib. IX. Degeſt.) omnibus legibus, quæ ante ſe de damno iniuria locutæ ſunt, derogauit.*

44 *ſed nec mea culpa eſt) ſic habent codices Aldini, & ita legendum cenſent viri docti. Nam vulgati, & nonnulli manuſcr. habent. Sed hæc, &c. mendoſè, ni fallor.*

45 *quæ fuerit aſcenſio) ſic emendaram multis iam antè annis in libro meo, cum haberet, vt & ceteri vulgati, aſſenſio; idem cùm incidiſſem poſtea in caſtigationes Riuij, reperi quod mihi viſum fuerat, multò antè viro illi doctiſſimo in mentem veniſſe. Poſtremò meam & illius coniecturam libri manuſcr. comprobarunt: quæ fuerit aſcenſio autem, id eſt quæ progreſſio oratorum, & per quos quaſi gradus ad ſummam eloquentiam aſcenderint.*

46 *ſed illa, quæ propria laus, &c.) hîc longum eſt hyperbaton, pendétque oratio ab illo loco, verba ipſa, non illa quidem, &c. vſque ad eum, qui eſt infrà, Sed tamen Antonius, &c. Huic autem loco maximè, ſed illa quæ propria laus, &c. reſpondet ille inferior, Sed tamen Antonius, &c. hoc modo: Sed illa, quæ propria laus oratoris eſt in verbis eligendis, ponderandis, & collocandis, &c. interponit deinde multa priùs, quàm ſententiam claudat ac terminet; debebãt autem talia quædam ad ſententiam finiendam ſubiungi, illa, inquam, laude non caruit Antonius: quód quia non factum eſt, & quoniam credibile erat, vel auditorem, vel lectorem oblitum eſſe ſuperiora: ea ipſa repetit: & mutata orationis forma, ſententiam claudit. Solet autem in huiuſmodi repetitionibus vti his particulis, verumtamen, ſed tamen, & ſimilibus. Sic igitur hoc loco: Sed tamen is, quem dico, Antonius, in verbis collocandis, & ponderandis &c. nihil non ad orationem, & tanquam ad artem dirigebat: id eſt, ea laude non caruit, quæ propria*

laus

laus oratoris est. Fui longior in hoc loco declarando, quia eum video à viris alioqui doctissimis non satis esse intellectum.

47 *ea maximè ornant oratorem) legendum fortasse est, orationem; verumtamen parum admodum refert.*

48 *sed hoc vitium huic vni in bonum vertebat) sic legendum, non vt quidam reposuerunt, conuertebatur: neque vt alij volunt, hic vnus in bonum vertebat, seu conuertebat; vertebat autem hoc loco significationem habet absolutam, vt, cùm dicimus, bene tibi vertat, male tibi vertat; sic Lucret. lib. VI. Nil adeò posset quicquam leue, tenuéque membris Vertere in vtilitate; sic Liuius locis innumerabilibus.*

49 *flebile quiddam in conquestionibus) sic restitui, & ita legi debet, nisi quis fortè malit, questionibus, vt est in libris vulgatis, cum quo non pugnem, modo questionibus dictum pro conquestionibus accipiat; nam quod alij quidam, quæstionibus legunt, per, æ, diphthongum, & quæstionibus, interpretantur, publicis iudicijs, non probo.*

50 *& sine molestia diligens el.) id est, & non putida elegantia.*

51 *Nam, vt paulò antè dixi consult.) Cùm sic haberent omnes ferè libri vulg. Nam, (vt paulò antè dixi) consult. &c. ego, sublatis interpositionis notis, sic edendum curaui, Nam, vt paulò antè dixi consultorum alterum disertiss. &c. Budæus autem vtrùm coniectura ductus, quòd vulgatam lectionem ferri non posse videret, an codicibus manuscr. ducibus fretus, nescio: sed tamen sic legit, Nam cùm constet, consultorum, &c.*

52 *& quæ quibus positis essent, quæq; non essent consequentia) sic edendum curaui, cùm in libris vulgàtis legatur, quibus propositis; sed præter veterum cod. auctoritatem, mecũ facit similis locus in partit. Dialectica, quibus positis, quid sequatur, distinguit, & iudicat.*

53 *ab obtrectatione, inuidiáque) sic habet codex multis antè annis Romæ impressus, & vnus manuscriptus: & ita restituit Riuius; sic Liuius lib. XXIII. Annal. obtrectationem, & inuidiam coniunctè ponit in oratione Qu. Fabij; sic Cæsar lib. 1. de bello ciuili; à quibus deductum, & deprauatum Pompeium queritur inuidia, & obtrectatione laudis suæ.*

54 *ídque nobis narrauisset) nonnulli libri habent, ídque nobis bis narrauisset; alij non habent alterum, bis: quos secutus sum.*

55 *Omnino (sicut opinor) &c.) sic restitui, etiam reclamantibus libris omnibus, itaque contendo esse legendum; nam siue, omnium, quod est in libris vulg. coniungas cum superiore voce, optimè, siue ad*

posteriora

posteriora referas, ineptam locutionem efficies; hoc autem modo sæpe loquitur M. Tullius (vt notat Riuius) Offic. I. Omnino enim illud honestum, quod ex animo excelso, magnificóque quærimus, animi efficitur, nō corporis viribus. Idem in Catone maiore. Omnino (vt mihi quidē videtur) rerum omnium satietas, vitæ facit satietatem.

56 id est ad nostros reuertamur) existimet quisq; de hoc loco suo arbitratu: egò interpretationem esse puto illorum verborum, domum redeamus, ex ora libri in contextum à librario translatam: non Ciceronis verba.

57 Nam Ofella) sic hunc Lucretium cognomento appellant Plutarchus, Appianus, Paterculus: alij Aphiliam, alij, Asellam; sed Ofella legendum puto: & ita apud Asconium reponendum censeo.

58 Quare tibicen Antigenidas, &c.) Commemorat Antigenidam tibicinem Plinius lib. 16. cap. XXXVI. & Valer. Max. lib. 3. cap. 7. & Gell. lib. 15. cap. 17. fuit & citharista quidam Aspendius, de quo sic. M. Tull. Verr. tertia, quæ est de anteactis: Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo sæpe audistis, id quod est Græcis hominibus in prouerbio: quem omnia intus canere dicebant, sustulit, & in intimis suis ædibus posuit.

59 Antimachum, Clarium poëtam) sic legendum, non, vt est in nonnullis vulgatis, clarum; fuit enim Antimachus Colophonius. Clarus autem, vrbs est in insula Colophone, à qua & Apollo Clarius dictus est; de hoc Antimacho sic Ouid lib. I. tristium: Nec tantùm Clario Lyde est dilecta poëtæ: Nec tantùm Coo Batis amata viro.

60 Plato enim mihi vnus instar est multorum millium: & rectè.) hic locus mirum in modum deprauatus est in libris omnibus: in quibus ita ferè legitur, instar est omnium: me illum: & rectè: planè mendosè: Atque huic vulneri alij sic medentur, instar est omnium: meritò ille, & rectè, sed cùm hoc diuinare sit, tum horum duorum, meritò & rectè, alterum superuacaneum videtur. Ego autē veteris & vulgatæ scripturæ vestigijs insistens, sic repono: instar est multorum millium: & rectè. Quòd autem vocem, omnium, deleo, hanc causam mei facti affero; sic erat scriptum in libris manuscriptis antiquissimis, vt ego edendum curaui, indoctus simul, & negligens scriptor omisit vocem, multorum, similitudine vocis proximæ, vt fit, deceptus: deinde ex, millium, fecit me illum; qui postea hoc exemplari vsi sunt, vbi ita scriptum esset: Plato enim mihi vnus instar est, me illum, &c. cùm aliquid deesse viderent, inferserunt vocem, omnium; ita hunc locum puto fuisse corruptum, atque ita emendandum. Quò verò magis credas hanc esse veram & rectam lectionem, non dubito, quin

quin Antimachus ita Græcè dixerit: ὁ γὰρ πλάτων εἶς ἐμοὶ μύριοι; quæ verba sic interpretatum esse M. Tullium non est mirum: vnus enim Plato mihi est instar multorum millium; hoc enim planè sonant verba Græca, nisi quòd μύριοι, decem millia significat; atqui decem millia, multa sunt millia; hæc igitur mea sententia est: quam confido probaturos omneis his literis politos homines; eam quidem scio multis doctis probari.

61 Poëma enim rec.pauc.approbationem: or. pop. assensum vulgi debet mouere) hic locus ita legitur in libris vulgatis: Poëma enim r. p. approbatione: or. p. ad sensum vulgi debet moueri: sine dubio mendosè. Riuius primus ad hæc vulnera sananda operam nauauit, qui ita legendum iudicauit: Poëma enim rec.pauc. approbationem: oratio popularis assensum vulgi debet mereri. Seb. Corradus secundo loco non ita pridem, cetera Riuij emendationem approbans, in verbo, mereri, improbauit, longéque propius ad antiquam scripturam accedens, mouere, reposuit, huius igitur loci restitutionem duobus illis viris debemus.

62 aut si auditor cum illo tanquam equus, &c.) sic habent libri & vulgati, & manuscripti: aut si auditor omnino tanquam equus, &c. quæ lectio cùm sit deprauata & mendosa, mendum videtur inesse in voce, omnino; significat autem M. Tullius, nisi auditor adiuuet oratorem dicentem, attentè audiendo, & approbando: dicendi finem esse faciendum: quemadmodum auriga agitandi finem facere debet, si equus cursu aurigam agitantem non adiuuat. Ego igitur pro voce, omnino, cum illo, reposui. Iam facere cum aliquo, est adiuuare: vt, contra aliquem facere, est alicui aduersari. Turnebus autem lib.14. Aduersar.cap.XXII. lectionem vulgatam seruat, &, non facit, interpretatur, non pâret aurigæ, nec adiuuat in partem victoriam, sed segnis, & ignauus est, nec sentit stimulos. Ego in sententia maneo: neque cuiusquam tamen iudicium reprehendo.

63 quam scienter ei pulsi sint) sic habent boni & manuscr. codices: & hanc lectionem confirmat Priscianus, his verbis: Quid habet notandum hoc pronomen? (loquitur de pronomine, is) Quòd nominatiuum pluralem masculinum tam in ei faciat, quàm in ij, &c.

64 nonnunquam etiam circulantem) libri quidam vulgati habent, calculantem, ego, circulantem, probo, à verbo circulari, quod est verba in circulis facere, aut caput circumferre.

65 quæsitorem, vt dimittat, rogantem) iudicem mittentem ad horas: hîc distinctionis notam adscribere: iudicem (inquam) rogantem quæsitorem, id est, prætorem, vt dimittat omneis iudices.

66 vt

66 *vt Q. Metello F.) ijs propemodum assentior, qui F. aut delendum, aut ita accipiendum, vt significet, fecit; arbitrantur. Est autem aliquid tertium; nempe, vt ita scribamus. Q. Metello Balearici. F. non est enim incredibile vocem, Balearici, à scriptore esse omissam.*

67 *ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem: secundum Philippum, &c.) deerant hîc aliquot voces, à scriptore librario, dum erat, & aliud agit, omissæ propter similitudinem. Nam in vulgatis, hoc totum, secundum Philippum & Cæsarem, non reperitur.*

68 *coram videre me) quædam exempla non habent prouocabulum, me.*

69 *vt sibi ipsum non conueniat) sic est sine dubio legendum, non, vt in libris vulgatis, sibi ipse; neque enim hoc dicit M. Tullius, esse difficile in longa oratione, non aliquando aliquid ita dicere, vt sibi ipse orator non conueniat: sed vt id ipsum, quod ab eo dicitur, sibi non conueniat, & secum pugnet.*

70 *idémque percomis est habitus) quidam hîc, patronus, legi volunt, non, percomis; sed alij negant, patronus, legi posse, quia in numero oratorum non fuerit, vt suprà dicitur his verbis, Mucius autem augur, quod opus erat, ipse per se, al. pro se dicebat, vt de pecunijs repetundis contra T. Albucium; is in oratorum numero non fuit, iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere prestitit. Comem autem fuisse declarant illa, quæ de eo scribuntur in Lælio, Qu. Mucius augur multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter & iucundè solebat, &c. & lib. 1. de orat. Tum Scæuola comiter, vt solebat, &c.*

71 *sic in istam domum, multorum insitam, atque illiminatam) sic reposui coniectura ductus, parua immutatione scripturæ veteris & vulgatæ facta: quippe qui ex, illuminatam, quod nullo modo huc quadrare potest, illiminatam, feci; illiminatam autem mirificè conuenit cum voce, domum, quæ intercedit; est enim verbum à limine factum: quod significat in limen, seu in domum introducere, atque intromittere; nihilo autem debet durius videri illiminare, seu inliminare, quàm, eliminare, quo vsus est Horat. epist. ad Torquatum: ne fidos inter amicos Sit qui dicta foras eliminet; nam quemadmodum eliminare, est extra limen efferre, ita illiminare est intra limen, & in domum inferre, atque inducere. Si quis tamen legi malit, insitam, atque illatam, non valde repugnabo; hoc vnum dicam, illiminatam, & propiùs abesse à scriptura recepta, & huic loco magis conuenire.*

72 neque cuiquam bono oratori vllam ex his, &c.) mendosè hîc libri vulgati, & nonnulli item manuscr. habent, rem vllam; nam vllam partem intelligere debemus: itaque ego voculam, rem, sustuli.

73 Erat in verbis grauitas) fortasse legendum, granditas, vt & alibi.

74 tamen ex accusatione M' Aquilij) sic edendum curaui, M'. Nam Aquillijs ferè omnibus Manius prænomen fuit, non Marcus. Manij autem dicti sunt à manè: quod is, qui primus Manius dictus est, manè natus esset. Est autem hic Aquillius, quem defendit Antonius, C. Marij collega: de quo lib. 2. de orat. duobus locis, & oratione in Verr. de supplicijs; aliúsque est ab eo, quem accusauit P. Lentulus, de quo in diuinatione in Verrem.

75 id est, à iudicijs) quidam putant hæc verba initiò interpretationis causa fuisse scripta: postea in contextum verborum Cic. translata: quod credibile est. Verumtamen ea tollere non sum ausus.

76 & me adolescentem nactus) secutus sum quorundam librorum vulgatorum, & vnius manuscr. lectionem; nam alij habent, adolescentem natus octo annis minorem; planè mendosè. Quòd autem nonnulli legi volunt, natu octo annis minorem, non probo, quamuis inusitatum non sit hoc loquendi genus, neque insolens.

77 in stadio eiusdem laudis) assentior Riuio, qui ita legendum arbitratur: & rectè; est enim translatio; in stadio autem, id est, in curriculo. Atque ita legendum declarat verbum, exercuit; sic lib. I. de orat. vbi vulgati libri habent: sed ijs, qui ingrediuntur in studium, &c. ille legendum putat in stadium.

78 admirando, irridendo latebat in agendo) sine dubio mendum subest in verbo, calebat, quomodo legitur in omnibus libris vulgatis: neque tamen vlla est in libris manuscr. varietas. Ego vel, celabat, legendum arbitror, quod iam antè visum est Seb. Corrado: vel, latebat, quod mihi magis probatur; latebat in agendo, autem, interuallis, exclamationibus, &c. id est, actione, & rebus illis omnib. inopiam verborum, & tarditatem suam tegebat. Sed, nequid dissimulem, vellem hunc totum locum sic legi: sic interu. exclam. v. s. &c. admir. irridendo, agendo denique latebat, &c.

79 repentini) id est, qui repente ad hominum famam perueniunt. Sic Adr. Turneb. lib. XIIII. Aduers. cap. XXII.

80 qui fuit M. Crassi quasi secundarius) sic habent libri vulgati: verùm ego, secundarum, scriptum reperi in tribus libris manuscr. Quocirca tutius esse iudicaram hanc scripturam sequi, quàm vel,

secunda-

secundanus, vel, vt Budæus, & Riuius, secundarius, si mihi operæ typographi obtemperare voluissent. In, secundarum; porrò subintelligendum, partium. Si quis tamen, secundarius, probet, nō reluctor: vt secundarium intelligamus eum esse, quem Græci δευτεραγωνιστὴν appellant, id est, actorem secundarum partium, secundas parteis agentem, Quanquam secundarius latiùs patet, quàm δευτεραγωνιστής, dicunt enim Latini panem secundarium, & vinum secundarium, & similia: quod idem de voce Græca, δευτεραγωνιστής, dici non potest.

81 qui hoc tempore ipso cùm iaceat in hoc, &c.) licuit mihi, opinor, & semper licebit, ex varijs, & dissimilibus scripturis eam potissimùm sumere, atque eligere, quæ probabilissima videatur. Cùm igitur viderem, alios legere, vt habent libri ferè omnes vulgati, qui hoc tempore ipso, cùm liceat: cuius lectionis nulla sententia est, nisi fortè addas, esse, quod facit Corradus: alios, quantum liceat: alios, quoniam liceat: alios, cùm iaceat: ego hanc postremam secutus sum: cuius sententia facillima, atque apertissima est; hoc enim significat his verbis M. Tullius, laudandum esse M. Marcellum, qui cùm communibus malis, ac miserijs affectus sit, se consoletur tamen & conscientia optimæ mentis, & renouatione doctrinæ.

82 verborum dilectum, orig.) duo libri manuscr. habent, verborum dilectum: quos secutus sum; dilectum enim militum dicebant veteres potiùs, quàm delectum: vt testatur Festus.

83 Ac si cogit. præclare, &c.) verba sunt Cæsaris ad M. Tullium: quæ vt vulgò leguntur, sic intelligenda videntur: Ac nonnulli elaborarunt in eo, vt suas cogitationes præclarè explicare possent; videtur more Græcorum locutus esse Cæsar, καὶ ἔνιοι ἐπόνησαν, εἰ τὰ διανοηθέντα καλῶς ἑρμηνεῦσαι δύναιντο. Itaque sic putabam potiùs Cæsarem scripsisse, Atque, vt cogitata præclarè, &c.

84 quæ quidem supplicationi non, sed, &c.) sic legi debet, & ita habent tres libri manuscr. & nonnulli vulgati; nam mendosè in alijs legitur, non solum, sed, &c. Quid autem hic significet Cicero, sciunt, qui tertiam Catilinariam, & orat. in Pison. & orat. pro Sylla, & Philipp. secundam, & 14. legerunt; vbi supplicationem dijs immortalibus suo nomine verbis amplissimis decretam esse ait: nempe quòd remp. conseruasset: quod ei primùm post vrbem conditam togato contigerit.

85 omissis illis diuinis consilijs, quibus, &c.) Si hic M. Tullij sensus est, vt omittamus ea oratorum consilia, per quæ imperatorum sapientia, belli: salus ciuitatis, domi, sæpe constituta est, videtur obscu-

obſcuriùs eſſe locutus; debuit enim ita dicere: quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia belli, ſalus ciuitatis domi. Sin hoc ſentit, omiſſis conſilijs, per quæ, ſalus ciuitatis per ſapientiam imperatorum domi, aut belli conſtituta eſt: genus eſt loquendi Ciceroni indecorum. Omnino locus eſt non ſatis facilis, mihi quidem, ad explicandum. Quòd ſiquis ſententiã meam exquirat: fortaſſe ita legi debeat: omiſſis illis diu. conſ. quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia, ſalúſque ciuitatis, aut belli, aut domi, &c. & ita vox, ſapientia, erit recti caſus, vt in priore ſenſu. Quòd ſi, ſapientia, erit ſeptimi caſus, loquendi genus erit, vt dixi, Cicerone indignum. Immò ſic potius legendum arbitror, Verum quidem ſi audire volumus, omiſſis illis diuinis conſilijs, quibus ſæpe conſt. eſt ſalus ciuit. aut belli, aut domi, &c. delendúmque hoc totum, imperatorum ſapientia, vt ex annotatione & gloſſa natum: vel certè delenda vox, ſapientia, & ordine verborum mutato, ſic legendum, omiſſ. ill. diuin. conſilijs imperatorum, quib. ſ. conſt. eſt ſalus ciuit, &c.

86 & adhibenda, tanquam obruſſa, ratio, quæ) Cùm ſic habeant libri omnes vulgati, & adhibenda quàm obtruſa, ratio: putaueram olim hoc totum, quàm obtruſa, ſiue, vt nonnulli libri habent, quantum obtruſſa, ſeu, obruſſa eſſe delendum, atque adeò deleri iuſſeram. Atque, vt ne quis hoc à me temerè factum diceret, hanc mei facti rationem afferebam. In tribus libris manuſcriptis non eſt, quàm obtruſa ratio: ſed in vno, quantum obruſa: in duobus, quantum obruſſa. Si igitur alterutra mihi ſcriptura eſſet retinenda, ac tuenda, leuiùs profectò peccarem, ſi antiquam, quàm ſi hanc recentem & vulgatam retinerem. At ego oſtendam, antiquam eſſe reſpuendam, ac reijciendam, vt & ipſam ſpuriam atque adulterinam: multò igitur magis vulgatam improbare debui; quomodo illud oſtendo? Ad hæc verba, expurgandus ſermo, &c. annotauit lector aliquis, Ciceronis ſtudioſus, tanquam aurum obryſum, ſeu, tanquam obruzum: ſignificans hanc eſſe mentem Ciceronis, ſermonem purgatum, & purum eſſe oportere, tanquam aurum excoctiſſimum & puriſſimum, cuiuſmodi eſt obryſſum, ſeu obruſſum; hanc annotationem ad oram libri adſcriptam ſcriptor librarius, vt factitari ſolebat, in contextum verborum coniecit, exiſtimans eſſe Ciceronis, &, quod grauius fuit, non quo debuit loco, ſed alieniſſimo locauit. Nam ſi ita ſcripſiſſet, quo magis expurgandus eſt ſermo, tanquam aurum obruſſum, & adhibenda ratio: peccaſſet ille quidem: Ciceroni enim verba non ſua, ſed aliena affinxiſſet: ſed tamen tolerabilius peccaſſet; ſententiam enim non corrupiſſet, ſed potiùs, vt fortaſſe non nemini videri poſſit, illuſtraſſet.

Nunc

Nunc autem cùm post vocem, adhibenda, posuerit, posteáque ex, obrussum, factum sit ab aliquo doctulo, obrussa, vt cum voce, ratio, congrueret, hunc locum fœdum in modum deformauit; hæc mei facti ratio est. Quòd si quis vocem, obrussum, retinendam esse contendet, equidem non reluctabor, modò ita legatur, vt suprà exposui, expurgandus est sermo tanquam obruzum, seu obrussum, &c. hoc tantùm vereor, ne vox, obrussum, parum sit Ciceroniani sermonis integritati & nitori consentanea. Mallem ita ab eo scriptum esse credere, expurgandus est sermo tanquam aurum, & adhibenda, &c. Hæc igitur ad hunc locum adscripseram, atque hoc pacto hunc locum edendum curaram, deletis his vocibus, tanquam obrussa, siue, quàm obtrusa, siue, quantum obrussa, & adhibenda ratio, quæ, &c. Nunc autem, sententia mutata, Turnebo assentior, qui sic legendum existimat li. 14. ca. 22. vt ad oram libri edendum curaui. Quid est enim, cur me sententiam mutare pudeat, præsertim minùs rectam? Pudeat potius in errato, & errore perseuerare. Est autem, obrussa, vt docet ille, probatio, seu nota auri, aut argenti.

87 quo accusante Chirtilium) sic habent duo libri manuscripti, vnus, Chircilium; quidam vulgati, C. Rutilum; & ita Riuius.

88 forma, & magnificam, & generosam quodammodo) sic restitui ex Suetonio, qui hunc locum tanquam testem producit in Cæsare; vbi de eloquentia eius scribit; vulgati autem libri, atque etiam manuscr. mendosè habent, magnifica & generosa.

89 sed dum voluit alios habere parata) sic habent omnes libri: sed docti quidam malunt legi, paratum; quibus assentior: nec me mouet vox, illa, quæ sequitur.

90 & celeritate cæcata) quidam testantur in vno codice manuscr. scriptum esse, celeritate citata.

91 effrenatus, & acer nimis) duo libri manuscr. habent, & acerrimus; ego tamen nihil muto.

92 erátque verborum & dilectus elegans) sic habent duo libri manuscr. & ita legi debet, non, delectus, vt sæpe iam diximus.

93 postea quàm eos imitari cœpit) sic habent libri tres manuscr. tametsi vulgata lectio, ceciditque postea, cùm eos, &c. non sit reijcienda.

94 qua de re agitur) quidam legendum censent, quo de agitur, &c.

95 demulceret voluptate) sic restitui, primùm orta mihi mendi suspicione ex vnius manuscr. codicis scriptura; vbi ita scriptū erat, demuceret: deinde suspicatus à scriptore, deuinceret, & demuceret,

 scriptum,

ſcriptum,pro, demulceret:poſtremò, conſiderato hoc loquendi genere, deuincire voluptate, & cum hoc comparato, demulcere voluptate: quorum alterum ſine controuerſia vſitatum, & tritum eſt Latinis: alterum propè inſolens.

96 quorum altior oratio) legendum fortaſſe eſt, elatior.

97 ſi nihil vtilitatis habebat, afuit) ſic loquebantur veteres, & ita legi debet,afuit,potius, quàm, abfuit; de quo aliàs; quanquam infrà paulò pòſt, abfuit, edi paſſi ſumus, quod ita ſcriptum in libris omnibus reperimus: religione quadam,inepta fortaſſe, deterriti, ne, afuit, quod eſt rectum & verum, edi iuberemus.

98 vt veros illos, &c.) alibi legitur, viros illos.

99 de dolio,&c.) id eſt, vinum minùs nouum ſibi bibendum putet. Nam veteres ex torculari, & de lacu vina rectà in dolia tranſfundebant: deinde ex dolijs in amphoras, & teſtas defundebant, atque in his aliquot annos ſeruabant: hinc deinde ad vſum depromebant.

100 Thucydidi) id eſt, Thucydidis; nos hac de re ſuprà; admonet hìc & Riuius.

101 Iſti enim videlicet Attici noſtri) Videtur hoc totum, videlicet Attici noſtri,non eſſe Ciceronis, ſed aliunde inuectum; vel dicendum,has duas voces tantùm,Attici noſtri,eſſe alienas: &,videlicet,retinendum,hoc modo: Iſti enim videlicet aſſequuntur: vel, Iſti enim Attici videlicet aſſequuntur, vt ſit εἰρωνεία. Iſti enim ſcilicet aſſequuntur quod volunt: qui dicunt, nos non aſſequi quod volumus: proinde, quaſi dicat, non aſſequuntur; iudicent eruditiores.

102 ad ſtantem iudicem) id eſt, ad iudicem non de loco ſuperiore, aut de tribunali, ſed de plano iudicantem.

103 ſed tamen non iſto modo) malim ſic legi, ſed tamen non, vt Polyclet. Doryph. ſ. Lyſ. aiebat: ſic tu ſuaſ. legis Seruiliæ dicas tibi magiſtram fuiſſe.

104 longe ſermonis initium detuliſti) Cùm ex libris manuſcriptis alij habeant,depuliſti,alij, detuliſti, vulgati autem plerique planè mendoſiſſimè, pepuliſti: ego putabam legendum vel,retuliſti, vel,attuliſti: ſed non ſum auſus tamen ab auctoritate codicum antiquorum tam longè diſcedere. Omnino,detuliſti, mihi parum placet; attuliſti, malim.

105 exiſtimari velim) alij legi malunt, nolim; vtraque lectio probabilis eſt, & vſitata.

106 oratorijs tantùm exercitationibus) alij quidam libri habent, oratorijs tamen, &c. quod magis probo.

107 *Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ,&c.) ego hæc verba, iuris ciuilis studio, putabam delenda, atque ita legendum. Ego autem multum operæ dabam Qu.Scæuulæ,P.F. &c. quod valet, ego discebam ius ciuile Scæuula magistro: auditor eram Scæuulæ ius ciuile docentis, saltem consulentibus respondentis; nam dare operam studio iuris ciuilis, & dare operam Scæuulæ, fortasse diceremus separatim & disiunctè: sed coniunctim vix, nisi studio ita accipiamus, vt sit septimi casus: proinde ac si diceret M. Tullius, studio iuris ciuilis adductus, seu incensus, Qu. Scæuulæ multum operæ dabam.*

108 *Qu. Hortensium ipsius vestigijs) legendum fortasse est, ipsis vestigijs.*

109 *primas in causis agebat) quidam libri habent primis in causis agebat, mendosè, opinor; quidam docti hoc totum delendum existimant; ego sic legendum putarem, si quid immutandum esset: in causis agendis Hortensius magis, magísque &c.*

110 *& tanquam elucubratas) sic hunc locum restituit Riuius ex codicib. (vt testatur) manuscr. vbi vulgò legitur, etiam quàm elucubratas, planè mendosè.*

111 *vt consuetudinem dicendi mutare) docti quidam viri hoc totum putant ex ora libri in contextum esse illatum, cum esset annotatum ad illud explicandum, ea causa mihi,&c. Omnino, si hæc verba deleantur, nihil de sententia decedat.*

112 *& superfluenteis iuuenili, &c.) tres libri manuscr. habent, suprà fluenteis.*

113 *& contentio nimia vocis resederat,) sic legendum, non, reciderat; resederat autem, id est, remissa fuerat, seu conquieuerat; sic Cælius epist. ad Cic. lib. 8. Marcelli impetus resederunt. Horatius ode.3.lib.3. Nostrísque ductum seditionibus Bellum resedit: protinus & graueis Iras, & inuisum nepotem,&c. sequitur deinceps, & quasi deferuerat oratio: quod pro illo vulgato, & corrupto referuerat, ex auctoritate vnius codicis antiqui substituimus; quod sine dubio rectum est: nisi quis malit, deferbuerat. Ego, deferuerat, probo. Sic idem pro Cælio: quorum cùm adolescentiæ cupiditates deferuissent, eximiæ virtutes, firmata iam ætate, extiterunt.*

114 *non solum enumerationem oratoriam, &c.) legendum fortasse est, enumerationem oratorum,&c.*

115 *vt, qui non satis diu vixerit Hortensius) sententia horum verborum hæc videtur esse, siquidem Ciceronis sunt: adeò vt Hortensius, qui non satis diu vixerit, hunc cursum tamen confecerit, quem*

nos commemoramus. Sed, vt, quod sentio, liberè dicam, non videntur mihi esse Ciceronis, sed aliena, & ab aliqua annotatiuncula nata; vulgò aut ita legitur hic locus: vt, qui non satis, &c. volunt quidam esse αντιλογίαν, quare Brutus solus causas egerit; ijdem legendum censent, vt cum, eodem propemodum sensu: vel, atqui; & post vixit, confecit. Ego malim legi, vt quamuis non satis, &c.

116 & ab amatorum impetu) sic habent aliquot lib. vulgati, non quibuscum congruunt duo manuscr. videtúrque hæc lectio probabilis, vt, quos dixit suprà procos impudenteis, nunc appellet amatores; alij habent, armatorum; quam lectionem non damno; habet enim aliquam speciem recti: & armatis cum impetu nonnihil cognationis est. Denique quid si Cicero voluit ludere & iocari in re tristi, ac seria? & idcirco, cum amatorum dicere vellet, armatorum, addita litera, supposuisse? Considerent igitur hunc locum eruditiores & acutiores. Quod ad me attinet, amatorum retineo, nisi alijs videatur secus.

117 Quæ, si rectè esset, salute reip.) horum verborum hæc sententia est, quæ videlicet, à me gesta, si rectè esset: id est si resp. bene haberet, si resp. salua esset, salute reip. testimonium meorum de rep. consiliorum darent: sin secus esset, id est, si resp. interiret bellis ciuilibus, ipso interitu idem testimonium darent; opposuit saluti reip. interitum eiusdem, sed libri aliquot & manuscr. & vulgati sic habent: atque hanc lectionem sequitur, & probat Bud. in annotat. in Pand. Quæ si rectè esset saluti reip. sin secus, interitu ipso, &c. atque ille sic explicat: Quæ si rectè esset saluti reip. id est si salua esset resp. tum, subintelligit, perpetuam mihi gloriam compararent; sin secus, &c. Verū ignoscant mihi Budæi nostri manes: errat Budæus; nam, si hoc sensisset Cicero, non esset ita locutus, si rectè esset saluti reip. sed ita, si rectè esset reip. sic enim loquuntur Latini, rectè est, simpliciter, vel, rectè est mihi, tibi, nobis, reip. non autem, rectè est saluti meæ, tuæ, nostræ, &c. Quanquam, si bene memini, sententiam postea mutauit Budæus, legendúmque salute, non saluti, iudicauit.

118 quasi quadrigis volantem) libri vulgati sic habent, quasi quadrigis vehentem; quam lectionem quidam sic explicant, adolescentiam, quæ te vehit quadrigis per medias laudes, sed ineptum est hoc loquendi genus, neque satis Latinum, adolescentia te vehit quasi quadrigis, dicerent enim potius Latini, adolescentiam tuam quasi quadrigæ vehunt, nam equus, currus, quadrigæ, vehunt: non autem res vlla vehit equo, curru, quadrigis; præterea vis affertur verbis Ciceronis, cū subaudiri volunt, te. Omnino igitur hæc lectio ferri non

potest:

potest: neque ab auribus purgatis, & Ciceronis, aliorumq; similium scriptorum lectioni assuefactis, probari debet: nisi quis dicat, vehentem, absolutè accipiendum, vel potius à verbo vehor, quasi deponente: quemadmodum AEmilius probus in Timotheo dixit, Idem classi præfectus, circumuehens Peloponnesum, &c. ad quem locum licet legere quæ à nobis annotata sunt. Quod probare non possum. Atque vt fidentiùs, hanc lectionem respuerem, & volantem, reponerem, perpulit me duorum librorum manuscriptorum scriptura, in quibus scriptum est, vohantem: fuit autem facilis lapsus calami à litera l. ad adspirationis notam, deinde facilè fuit ex, vohantem, facere, vehentem, cùm præsertim propè esset nomen, quadrigis: postremò quid non audent semidocti? qui cùm hoc verbum translatè positum esse non viderent, corruperunt. Atqui sic loquuntur item alij. Virgil. Aeneid. v. Cæruleo per summa leuis volat æquora curru. Idem lib. XII. Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hosteis Tectus equo spumante Sages.

119 Hic me dolor angit: hæc me) sic restitui reclamantibus libris omnibus; sic enim loqui solet M. Tullius, angit me cura, angor cruciatu timoris, angor dolore, angor meis incommodis, & similibus. Neque me mouet Virgilianum illud lib. IX. Aeneid. nec solos tangit Atridas Iste dolor: nec illud XII. miseri te si qua parentis Tangere cura potest; aliud enim dicit, qui dicit, hæc cura me tangit, hic dolor me tangit: hoc enim significat, hæc cura, vel hic dolor me aliquantulum commouet, seu ad me pertinet: aliud qui, hæc cura, vel hic dolor me angit: hoc enim vult intelligi, se cura, aut dolore sollicitari atque excruciari. Quare non dubium est, quin hoc loco ita sit legendum: idq; etiam declaratur verbo proximè sequente, sollicitat: quod, vt docet Festus, significat, loco mouet: est autem factum ex solo & cieo: quo fit vt significet acri quasi plaga concutere. Itaque angit & sollicitat cohærent & conueniunt inter se: tangit & sollicitat non item. Postremò ne aliena inuenta mihi iniustè videar arrogare, hoc idem iam antè venit in mentem Seb. Corrado, viro doctissimo.

120 arcessiuisti ex vrbe) sic habent duo libri manuscripti: ne quis fortè me mea sponte ita edi iussisse existimet: & verò ita vbique legendum est: nam accerso non est Latinum: neque eius vlla est origo, nullum etymon; arcesso autem veteres grammatici docent deduci à verbo arcio, ar, pro ad. Sed de hoc plura in commentarijs Horatianis.

121 nihil dico amplius: tantùm dico, &c.) quædam hîc desiderantur,

tur, ſed non admodum multa, & quod propemodum æquè dolendum eſt, quidquid eſt ab hoc loco vſque ad extremum, non ſatis eſt integrum, neque emendatum. Quòd autem quidam diuinant quæ veriſimile ſit à M. Tullio ab hoc loco eſſe dicta, laudo: diuinare non eſt meum. Optemus potius, vt nobis aliquando alicunde codices manuſcrip. contingant, vnde & quæ deſunt, explere, & quæ corrupta ſunt, emendare poſſimus.

EIVSDEM IN ORATOREM PERFECTVM.

1 QVi aut Ialyſi, quem Rhodi vidimus) ſic legendum eſt: hoc primum; deinde Ialyſus, fuit opus Protogenis pictoris pulcherrimum Rhodi, ab vrbe vna ex tribus, Rhodi inſulæ, Ialyſo, nomine.

2 cuius ad excogitatam ſpeciem) duo libri manuſcr. habent, cuius ad cogitatam, &c. meliùs.

3 quæ ſub oculos ipſa cadunt) ſic legendum, non, vt in nonnullis vulgatis, ipſa non cadunt; atque ego ita coniectura ductus hunc locum emendaueram in meo codice antequàm P. Victorius libros Var. lect. edidiſſet.

4 non ex oratoris diſputationibus) quidam legi volunt, oratorijs. Ego tamen nihil mutaui, maximè quod ita legatur hic locus apud Nonium in voce, ingreſſus.

5 nec tribuere in parteis) legendum, nec genus tribuere in parteis, &c.

6 quod ipſum alij aſpera, &c.) quidam legi volunt, quorum ipſorum, &c.

7 interiectus, intermedius, & quaſi temp.) legendum puto, interiectus inter hos, & medius, & quaſi, &c. vel vt apud Nonium, interiectus inter hos medius.

8 vt cinnus amborum) Nonius Marcellus in voce, cinnus, qua voce docet commiſtionem rerum plurimarum ſignificari, hunc locum profert, & ita legit, vt cinnus amborum; quam ſcripturam multi doctiſſimi viri ſequuntur & probant; alij vulgatam lectionem tuentur ac retinent, vicinus amborum; alij nondum ſtatuere ſe potuiſſe ſcriptum reliquerunt, vtra ſit potior; ne ego quidem quidquam ſtatuo; verumtamen Nonij Marcelli teſtimonium reſpuendum eſſe non putaui: non luctaturus, ſi quis lectionem retinere malit. Suum cuique

cuique iudicium liberum est; mihi magis placet ea, quam secutus sum.

9 præter facultatem) alij legunt, facilitatem: quod probo.

10 & tanquam adipatum dictionis genus) ab adipe adipatum, non adipale, deriuant, Nonius & Carisius: in quo eos secutus sum; sed quòd Nonius hunc locum testem producens in voce, adipatum, legit, & tanquam adipatæ dictionis genus, in hoc non sum eum secutus. Quis enim non videt Latini sermonis vsum ac rationem postulare, vt ita legatur, opimum, & tanquam adipatum dictionis genus?

11 in hoc eum) locus corruptus, & insanabilis sine ope aliorum codicum antiquorum; nam ij quidem, quibus vsus sum, nihil me adiuuerunt; ego ex Demosthene tale quiddam deesse puto: hoc, an illud verbum posuerit; seu, hoc, an illud locutus sit: seu, hoc, an illo verbo vsus sit: seu, hoc, an illud verbum vsurparit; ita enim Demosthenes in orat; pro Ctesiph. πολλὺ γὰρ παρὰ τοῦτο (οὐχ ὁρᾷς) γέγονε τὰ τῶν ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ ῥῆμα, ἀλλὰ, μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγὼ: ει δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρήνεγκα. id est, scilicet enim in hoc fortunæ Græcorum positæ sunt, hoc, an illud verbum in oratione posuerim, huc, an illuc manum porrexerim.

12 neque verborum, neque sententiarum grauitatem) legendum fortasse est, neque verborum granditatem, neque sententiarum grauitatem, &c. quo modo non semel anteà in similibus locis mihi videri esse legendum ostendi; vel sic, neque verborum maiestatem, neque sententiarum grauitatem: quo modo & alibi suprà locutus est in Bruto.

13 germanos se putant esse Thucydidas) sic esse legendum, non, vt habent plerique libri vulgati, germanos se putant esse Thucydidis, iam pridem viderunt doctissimi aliquot viri: in his Riuius, & Hieronymus Ferrarius: idque ex auctoritate codicum manuscr. germanos Thucydidas autem, id est veros & meros, & ipsissimos (vt ita dicam) Thucydidas.

14 laudationum, suasionum, historiarum & talionum scriptionum, &c.) vocem, historiarum, delendam censeo. Præterea, verborum ordinem immutandum puto, ab eo, qui extat in libris vulg. Sic enim legitur: laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, &c. nisi quis dicat, non malè historias quoque in ijs scriptionibus, quæ alienæ sunt à forensi dictione, numeratas esse: & Panegyricum Isocratis tacitè suasionem appellari posse.

15 vt

15 *vt verba verbis quasi dimensa) sic legi debet, non, vt libris vulgatis, de mensa. Idem in Timæo: dimensæ ad spatium temporis annorum conuersiones; in Catone maiore: mirari se non modò diligentiam, sed etiam sollertiam eius, a quo essent illa dimensa.*

16 *minuta, & versicolorium similia) sic restitui, haud dubia coniectura ductus, reclamantibus libris omnibus, in quibus legitur, versiculorum, planè mendosè; quis enim non videt versicolorium, seu, versicolorum, esse legendum, tum ex voce minuta; quæ antecedit, tum ex ijs, quæ sequuntur, nimiúmq; depicta? nam columbarum plumæ, vt versicolores ab eodem dicuntur, ita ab alijs pictæ, seu depictæ: & arma à Virgil. picta dicuntur lib. 8. pictis conspectus in armis: ab eodem, lib. X. versicoloria: Astur equo fidens, & versicoloribus armis. Postremò coniecturam meam confirmat locus ille, qui est infrà, vbi de sophistarum oratione loquitur: verba aptiùs transferunt, eáque ita disponunt, vt pictores varietatem colorum.*

17 *nec satis, vt ita dicam, rotundus) profert hunc locum Nonius in voce, rotundum; sed apud eum legitur mendosè in libris vulg. Theodectes autem præfractior, nec satis, &c. cùm legendum sit, Thucydides, quod tamen ab ijs non est emendatum, qui Nonium nobis nuper ediderunt. Neque hoc insectandi, aut criminandi causa dictum esse velim, sed lectoris admonendi gratia, multa nos quotidie, vt homines, aut fugere, aut præterire. Paulò antè, vbi libri vulg. habent, arte quadam verba iunxisse, libri duo manuscript. habent, verba vinxisse.*

18 *quæ tamen causa est vacua, &c.) secutus sum nonnullos libros vulgatos, & obscura scripturæ veteris vestigia: cuius lectionis quamuis sit probabilis sententia, non videtur ea tamen mihi omni ex parte mendo vacare. Quin (vt dicam quod sentio) totus hic locus mihi videtur aduentitius, & alienus.*

19 *Nam quoniam quidquid est, &c.) ab hoc loco pendet sententia vsque ad illa verba: hæc igitur quæstio, &c. Quæ idcirco adscripsi, ne quis hîc mendum subesse existimet.*

20 *hæc igitur quæstio à proprijs, &c.) hæc est* ἀνταπόδοσις *illorum verborum: nam quoniam quicquid est, &c. vel dic, esse infrà, ibi facile igitur hic noster, &c.*

21 *vtetur aptis, generatim dicet) sic emendatus est hic locus à Iusto Lipsio, viro erudito, & ingenioso: cùm in libris omnibus vulg. atque adeò manuscr. quos quidem viderim, mendosè legatur, hoc modo: vtetur aptis, generatim discet ex quo, &c.*

22 *elaborant alij in lenitate, & æquabilitate) legendum putant quidam,*

quidam, læuitate, prima syllaba producta: quibus propemodum assentior.

23 *contractione in remissis) legendum putant quidam, in remissionibus; quibus assentior.*

24 *extitit & suauitate & grauitate) abest à libris vulgatis, & suauitate: quod reperitur in manuscr. sed ego mallem legi, & vbertate & grauitate; nam in Xenophonte suauitas, in Platone vbertas est & grauitas. Fortassis autem Ciceronis studiosus aliquis cùm hic sentiret nonnihil deesse, addidit de suo, & suauitate. Nicol. Gruchius legebat, extitit eloquentia, & grauitate, &c.*

25 *& in poëmatis,) hunc locum spectauit Carisius lib. 1. grammat; instit. cùm hæc scripsit, Horum poëmatorum, & his poëmatis oportere dici ait Varro. Itaq; Cicero pro Gallio, poëmatorum, & in Oratore poëmatis dixit.*

26 *cùm hoc decere, quod semper, &c.) sententia pendet ab hoc loco vsque ad illum, qui est infrà, Sed cùm hoc tantùm sit, &c. cetera enim sunt interposita. Idcirco & suo, & aliorum scriptorum more, quòd verisimile erat, auditorem, seu lectorem, quæ hîc ponuntur, esse oblitum, eadem iterat in antapodosi. Iam verba aliquot, quæ aliunde post illa verba, cum hoc (inquam) decere, inferta fuerunt, auctoritate librorum manuscriptorum, fretus, funditus deleui.*

27 *Primùm igitur eum) quidam legi volunt, eam, vt ad subtilitatem orationis referatur.*

28 *Sunt enim quidam, vt scis, oratori numeri) quidam libri habēt oratorij, minùs rectè.*

29 *ornamentum illud suaue) sic habet codex manuscr. vulgati autem mendosè, ornatum.*

30 *& immutatione literæ quæsitæ venustates, &c.) particulam, quasi, quæ nata erat ex voce sequente, quæsitæ, propter similitudinem, quasi, quæsi, ego haud dubijs coniecturis ductus, funditus sustuli.*

31 *mirum quantum valent) quidam legendum putant, mirum; quantum valeant; ego hîc nihil sum ausus mutare; ita enim Græci loquuntur, θαυμαστὸν ὅσον id est mirabile quantum; quod genus loquendi ita Græci explicant: tantum quantum mirabile est. Sed non celabo lectorem, me in duobus libris manuscrip. scriptum reperisse, nimium quantum; quæ scriptura non est reijcienda; nam sic quoque loquuntur Græci, ἀμήχανον ὅσον, οὐράνιον ὅσον. Idem M. Tull. lib. 4. de Finib. Sed differre inter honestum & turpe nimium quantum:*

nescio

nescio quid immensum; nisi fortè etiam ibi legendum putet aliquis, mirum quantum.

32 quoniam, quicquid est sanum) hunc locum ope vnius veteris codicis restitui; nam sine dubio mendosus est in vulgatis, in quibus sic legitur, quicquid est salsum, aut salubre, &c.

33 cùm dixit Ennius; arce & vrbe orba sum) sic legendum esse peruincit locus integer, quem profert lib.3.Tusc.quæst. Quid petam præsidij, aut exequar, quóue nunc auxilio, aut fuga freta sim? Arce & vrbe orba sum; quò accedam? Quò me applicem?

34 & loci communes sine contentione inducuntur) sic legendum, atque hoc eodem modo locutus est lib.2.de Inuent. loci communes rarò inducendi.

35 Quod igitur in accusationis quinque libris, &c.) sic legendum est etiam reclamantibus libris omnibus; nam quinque duntaxat accusationis libri numerantur & à veteribus, & ab ipso M. Tullio: primus de anteactis: Secundus de iure dicundo: Tertius de re frumentaria: Quartus de signis: Quinctus de supplicijs. Ea autem oratio, quæ diuinatio inscribitur, contentionem de constituendo accusatore continet, neque est accusationis nomine appellanda. Quæ sequitur porrò, cohortatio est iudicum ad seuerè iudicandum, & comminatio, nisi seuerè iudicent. Sed hoc pluribus verbis ostendit. F. Hotomanus.

36 quod in Auiti?) sic legi debet, non, vt habent codices vulgati, Habiti; sic enim appellabatur Cluentius Auitus; qua de re scripsimus in commentarijs nostris Lucretianis.

37 At pro Auito, pro Cornelio) legendum fortasse est, Et pro Auito, &c. vel, vt pro, &c.

38 quod ex præterito verbo fieri solet) Quid sentiat, aut quid dicat M.Tullius, quæro: quid significet per præteritum verbum, fortasse non satis liquet: nisi dicamus, significari verbum à testatore, si de testamento quæratur: aut à legis scriptore, si de lege: aut à prætore, si de edicto aliquo prætoris, aut similib. prætermissum, aut omissum; quo modo docti viri explicant. Sed ad locum explicandum plurimùm conferre videtur similis ille lib.2. de Orat; ad Qu. fr. in quo eadem res tractatur. Nam illud ipsum, cùm scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quib. additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis, siquid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: idque aut nunquam diju-

dicari poterit, aut ita dijudicabitur, vt referendis præteritis verbis id scriptum, quodcumque defendemus, suppleatur. Ita fit, &c. sequitur mox. Ambiguorum autem cùm plura genera sint, &c. tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cùm idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba sint prætermissa.

39 maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ) sic habent omnes libri & manuscr. & vulgati, quos quidem viderim: sed Nonius Marcellus in voce, actuosæ, videtur hìc legisse, iactuosæ; sic enim ille, iactuosæ positum pro iactantes. Cicero, oratore. Cùm sint luminosæ, & quasi iactuosæ partes duæ; profert eundem locum in voce, luminosum.

40 id ita dici placet) quidam libri vulgati non habent verbum, dici: quod tamen mihi necessarium videtur.

41 aut incitari, aut len.) legendum fortasse est, aut irritari, seu irritari, &c.

42 aut cùm gradatim sursum versus reditur) notant quidam docti viri, in his Riuius, quosdam libros habere, sursum versus tenditur.

43 vel admirationis, vel conquestionis) duo libri manuscr. habent, vel questionis.

44 vt verset sæpe multis modis éadem, & vna in re hæreat, &c.) trium codicum manuscr. auctoritate fretus ita edendum curaui, atque à lectione vulgata recessi: quæ talis est: vt verset sæpe multis modis eandem & vnam rem, & hæreat in eadem, commoretúrque sententia. Visa enim mihi est antiqua scriptura concinnior, quam & Riuius multò antè amplexus est.

45 vt denuntiet, quid caueat) duo libri manusc. & nonnulli vulg. habent, quid caueant; quæ scriptura fortasse recta est, vt subintelligamus, auditores.

46 hominúmque clarissimorum) vsitatius erat dicere, virorúmq; clarissimorum; itaque notandus est hic locus.

47 docere honestum est, vt est) has duas voculas, quæ desunt in plerisque libris vulgatis, ego restitui ex auctoritate trium lib. manuscrip. quæ sine dubio omissæ fuerunt à scriptore librario. Atque ita sæpe loquitur M. Tullius, vt lib. XI. epist. ad Atticum, epist. 3. quæ tu profectò vides, vt sunt, grauissima esse. Idem lib. XII ad eundem, Quamuis prudens ad cogitandum sis, vt es; & lib. I. Tuscul. Sed hic quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli. Idem Philippi. 2. Quamuis enim sis sine mente,

sine sensu, vt es; quæ omnia diligenter à Riuio sunt obseruata, & collecta.

48 *Nec verò talib. modò) Hæc pendent ab ijs, quæ proximè antecedunt: hoc modo. Nec verò me oblectant talib. modò rebus, &c.*

49 *quarum est iudicium superbissim.) tres libri manuscr. habent; subtilissimum, eleganter, &, nisi fallor, rectè sic Horat; epist. ad August. quod si Iudicium subtile videndis artibus illud Ad libros, & ad hæc Musarum dona vocares: &c. & ipse M. Tull. epist. 6. liber 15. epistolarum ad fam. Nam ad meum sensum, et ad illud sincerum, ac subtile iudicium, &c.*

50 *nemo vt tam rusticus sit, quin vocaleis nolit coniungere) sic habent aliquot libri manuscr. et ita legendum esse docuit Pet. Victorius lib. XII. Var. Qui autem legunt, qui, non vident à Cic. hoc dici, etiam rusticos vocalium concursum vitare. Quod verò; hîc ita olim impressum fuit, operarum erratum fuit. Infrà autem non longè, malim legi, et si idem magister eius, etc. vt habent nonnulli alij libri, quàm, vt ij, quos secuti sumus: quãuis referat, vtro modo legatur; sententia enim semper est eadem, nempe hæc, et si magister enim Isocrates etiam eas literas, id est, vocaleis magnopere fugerit.*

51 *multi' modis, argentei', vasis, etc.) cum hîc agatur de cõtrahendis et corripiendis nominibus, siue vocalibus, quis non videt, esse mendosos codices vulgatos, in quibus ita legitur, vasi' argenteis, palm' et crinibus?*

52 *passi' crinibus) passis crinibus: id est, expansis, dispansis. Terent. Phorm. capillus passus, nudus pes. Virg. Crinibus Iliades passis. Ennius apud Nonium: Aegro corde, comis passis, etc. quo loco tamen Nonius, passis adiungit ad nomen, palmis; ex quo suspicari hîc possit aliquis legendum, passi' palmis; iudicet igitur lector eruditus.*

53 *vester Axilla, Ahala factus est) scio vulgò dici, Seruilius Ala, vel, vt alij volunt, Hala; sed doctorum consensum, et veterum nummorum, et marmorum auctoritatem secutus sum, in quibus scriptum est, Ahala. Omnino Ala videtur eadem ratione dicendum ex Axilla, qua ratione velum sit ex vexillo.*

54 *obscænius concurrerent literæ) immò syllabæ; nam si cum nobis dicamus, audietur cunmo, quod erit finitimum cunnno, nomini obscæno.*

55 *Namque Aesculapî liberorum) ex lib. 2. quæst. Tusc. versum explere licet: Namque Aesculapi liberorum saucij opplent porticus, &c.*

56 *Eho, tu cognatũ tuum, &c.) Apud Terent. Phorm. sic legitur:*

Eho,

Eho, tu sobrinum tuum non noras?

57 *Ipsum meridiem, &c.) profert hunc locum Nonius in voce meridies.*

58 *quæ præpositio, præter hæc duo verba, &c.) si præpositio, ab, nullo alio in verbo, ante literam f. neq; au, pro ab, reperitur, quàm in his duobus: peccant igitur qui scribunt abfuit, scribendúmq; est, afuit, vt admonuit anno superiore Muretus, &, vt scribitur in omnibus ferè libris manuscriptis.*

59 *Noti erant, & naui, & nari,) vel ex hoc loco intelligere licet, vitiosè scribi, gnaui, & gnari, & simil. in libris vulgatis, cum g. in compositis duntaxat locum habere debeat.*

60 *adiuncti verbi primam, literam præpositio comm.) videtur legendum, adiuncti verbi prima litera præpositionem commutauit. Non enim præpositio horum verborum compositorum primam literam commutat, sed contra verborum compositorum primæ literæ præpositiones commutant, vt in, reddo, re, commutatur in red. in summoueo sub in sum: in sustulit, éadem præpositio in sus.*

61 *Quid verò hoc elegantius, quod non) locus obscurissimus, de quo nos alias: sed interea legendus A. Gellius lib. 2. cap. 17. quem miror non attendisse, Ciceronem loqui de prima litera, non de prima syllaba. Sic enim Cicero: inclutus dicimus breui prima litera, &c. non dixit, breui prima syllaba; hîc posita est huius loci difficultas, atq; obscuritas: quam alibi, deo approbante, declarabo atq; explicabo.*

62 *Burrum semper Ennius, nusquam Pyrrhum, &c.) ita legendum esse, quemadmodum excudendum curaui, testatur Quintilian. lib. 1. cap. 4. his verbis. Sed B. quoq; in locum aliarum dedimus aliquando: vnde Burrhus, & Bruges, & Balæna; testatur & Pompeius Festus in voce Balæna. Sed hac de re legendus P. Vict. lib. XIIII. Var. cap. III.*

63 *Frugifera, & fertila arua Asias tenet) Quæ sit in hoc versu litera insuauissima, qua inquinatus est, quæritur. Putant quidam esse r. mihi videtur secus. r. enim litera est aspera potiùs, quàm insuauis. Arbitror igitur s. significari: quam Dionys. Halicarnasseus, ingratiss. & iniucundissimam literam esse scribit. Itaq; legendum hîc potiùs Asias, quàm Asiæ, vt habent alij libri. Sed quid sibi vult vox, infinitus, seu, vt olim edidi, finitus? Nam si finitus legemus. s. litera non finitur versus, sed litera t. si infinitus, quid valet, aut quid significat? Omnino hic mihi aqua hæret. Quid si dicamus, verbum, tenet, huc esse ab aliquo alio, quàm à poëta, aut à Cicerone intrusum? Quid si etiam vox illa infinitus, seu finitus deleatur?*

64 In huius concinnitatis confectatione) liber vnus manuscr.habet, confectione.

65 nihil id, quod nescis, obest) videtur deesse aliquid ad id, vt contrarium contrario omni ex parte opponatur; nempe sic legendum sit: Id, quod scis prodest nihil: multùm id, quod nescis, obest: quod apparet ex ijs, quæ sequuntur.

66 in quarto accusationis) si diuinationem & orationem, quæ deinceps sequitur, in qua Cicero iudices cohortatur ad seuerè iudicandum, numeres in libris accusationis, hæc oratio, vnde hic locus est, erit liber sextus. Est enim in oratione de signis.

67 sed eas aut vinciebant, aut explebant parum) secutus sum quosdam lib. vulgatos, quibuscum congruunt & nonnulli manuscrip. Nam alij partim habent, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum: partim haud vinciebant, haud explebant. Parum hoc me ipsum, &c. quæ lectiones, mea sententia, reijciendæ sunt.

68 Nimis enim insidiarum) quidam hîc legi volunt, nimium.

69 Ante hunc) quæ ad hunc locum pertinent, repete ex Bruto, Cùm neq; Musarum scopulos quisquam superarat, Nec dicti studiosus erat, &c. Ante hunc.

70 theatra tota exclamant) legendum reclamant, quomodo loquitur lib.3. de Oratore.

71 in hoc cum summis laudibus ferunt) alij libri vulgati habent, hoc in eius summis laudibus ferunt; quam lectionem ob id non sum secutus, quòd ita potius dixisset, hoc in eius summis laudibus ponunt. Malim tamen ita legi: hoc in eius orationibus summis laudibus ferunt. Arbitror enim vocem orationibus, à scriptore librario esse prætermissam.

72 numerus autem nondum deprehendebatur) sic est legendum, non vt in alijs vulgatis, non domo depromebatur; in alijs: non modò depromebatur. Ita autem legendum esse cum ex huius loci sententia, tum ex antiqua scriptura conieci: quæ talis est, non domo depromebatur; nam, non domo, deprauatum est ex nondum: depromebatur ex deprendebatur.

73 sesquiplex pæan.) sic habent omnes ferè libri vulgati: sed duo scripti, & nonnulli vulgati, sesqui pæan; ego hoc parui momenti esse puto. Illud non negligendum, quod dicat æqualem fieri dactylum, &c. cùm dicere debeat, fieri æqualem partem dactyli, duplicem iambi, sesquiplicem pæanis. Itaque sic fortasse legendum est: Ita fit æqualis dactyli, duplex iambi, sesquiplex pæanis; subintellige, aut repete è superioribus, pars; paulò antè autem sic censet legendum

gendum Budæus, aut altero tantò maiorem, aut sequi.

74 alter è breuib.) trochæus constat è breuibus: vt canere, legere.

75 Nec verò nimius is cursus esto numerorum) sic ego restitui: atque ita legi debet; suprà autem 23. versu superioris paginæ videtur legendum, sed ipsos non sentire, cur vtantur.

76 vt insidiatorem obseruet) sic esse legendum, etiam si nulli codices manusc. adiuuarent, sententia, & veritas ipsa declarat; nunquam enim iudex insidiatur oratori, aut actori: sed ab oratore, tanquam insidiatore, sibi interdum timet.

77 quam ipse includit) hæc verba arbitror non esse Ciceronis, sed, aliena, atq; ab aliquo ad oram libri adscripta, quibus significabat ille quisquis fuerit, per orationem numeratam, & quodam modo inclusam esse in ijs orationis partibus, in quibus numerosè fusam orationem locum habere dixit M. Tullius. Quòd si quis contendat esse Ciceronis, ita esset legendum: quam ipse inclusi; quod tamen loquendi genus non esset satis concinnum. Quod autem alij hæc verba, quam ipse includit, sic interpretantur, quam ipse orator terminat, vt sit hæc huius loci sententia, de peroratione non esse opus præcipere quamdiu hæc numerosa oratio in ea sit retinenda, vtpote quam ipse orator includit ac terminat, vt longior esse non possit: multò minùs probo; dixisset enim potiùs, quam ipse finit ac terminat: vel quam ipse claudit ac terminat.

78 Insistit autem ambitus pedibus pluribus) Quis non videt, ita legendum, non vt est in vulgatis libris omnibus modis pluribus? Insistit (inquit) id est, finitur, & terminatur ambitus pedibus pluribus: è quibus pedibus (non modis) vnum pedem (non modum) est secuta Asia, qui pes (non qui modus) dichoreus vocatur.

79 dein membratim ternis, &c.) hunc locum miserabilem in modum laceratum & mutilatum, partim coniectura ductus, partim à codicibus manuscriptis subleuatus, in integrum restitui quem sic explico: hæc quæ sequuntur membratim dicuntur, ternis pedibus: id est, ita, vt singula membra ternis pedibus constent. Cum igitur duo membra sint, sex insunt pedes. Tu dicere solebas; hoc est vnum membrum: in quo sunt tres pedes, spondeus, trochæus, seu tribrachys, spondeus: sacram esse rempublicam: alterum membrum: in quo sunt item tres pedes: iambus, siue anapæstus, si. m, non elidatur, iambus, dactylus.

80 Hæc item membratim quaternis) hunc locum fœlicissimè, restitui: quem, vt à literarum studiosis gratiam ineam, etiam declaro.

Deinde, inquit, quæ sequuntur, similiter membratim dicuntur pedibus quaternis; singula enim membra quaternis pedibus constant, et dichoréo, quo ambitus clauditur hoc modo: Quicunq; eam violauissent: hoc est primum membrum, in quo sunt pedes quatuor, spondéus, iambus, anapæstus, spondéus: ab omnibus esse ei pœnas: secundũ membrũ, quod item quatuor pedibus constat, iambo, anapæsto, iambo, spondeo: sequitur & clausula ambitus, id est, pes extremus, dichoréus: qui periodum, seu ambitum terminat, persolutas.

81 *alterum si fit, &c.) nihil muto: verumtamen non celabo lectorem, in quibusdam libris manuscr. scriptum esse, alterum si sit: & mox, alterum nisi sit.*

82 *ne breuitas defraudasse aureis) liber vnus manuscrip. habet, defrudasse, fortasseq; ita legendum: sic enim scribitur apud Nonium, & item apud Terentium in Phorm. suum defrudans Genium.*

83 *quasi hexametrorum instar versuum quod sit) legendum videtur, quæ sint.*

84 *Sin membratim nolumus dicere) Cùm ex alijs multis locis, tum ex hoc intelligere licet, quàm tardi sint, atq; hebetes ludimagistri isti, qui in nugis sunt loquaces, &, si voles, diserti: in elicienda verò cuiusuis scriptoris sententia, et in iudicando, vtrum mendosa sit lectio, an emendata, aut muti, aut inepti, & ridiculè facundi: vt in hoc loco mirum quàm cæcutiant, quem non viderunt in omnibus libris vulg. & manuscr. esse mendosum: quod tamen ex eo, quod subijcitur, exemplo intelligere licebat. Missos faciant patronos: ipsi prodeant. quæ verba disertè ait Cicero esse interuallo, id est, cæsim legenda, non membratim; legerentur enim membratim hoc modo; Missos faciant patronos: ipsi prodeant: & ita esset senarius; nunc autem cùm interuallo leguntur, aut pronuntiantur, Missos faciant patronos, ipsi prodeant: vitatur senarius. Præterea iam dicet Cicero, hæc duo esse κόμματα, quæ Latini incisa dicant.*

85 *deinde tertium, κῶλον illi,) hic locus vitiosa interpunctione obscurabatur, neq; ab istis ludimagistris intelligebatur: nedum alij ex ijs intelligere poterant, sic igitur distinctus, atq; interpunctus, vt est intelligendus; tertium siue κῶλον Græcè, siue membrum Latinè: sequitur non longa comprehensio, (non longam autem dixi, quia duobus membris absoluta est,) & in spondéos cadit. Hanc comprehensionem vulgò esse putant in his verbis, cur de perfugis, &c. à quibus quidam dissentiunt. Vbi igitur est? non est (inquiunt) à Cicerone posita.*

86 dicho-

85 *dichoréo finitur) videtur hîc aliquid deesse, vt ita sit legendum: dichoréoq; finitur: vel, & dichoréoq; finitur, vt edendum curauimus, vel, dichoréo enim finitur: vel, quia dichoréo finitur: vel, simili quodam modo, subintelligitur autem, comprehensio, & pertinet hoc ad illa superiora, comprehensio longior sustinetur: quæ mendosè sic leguntur in vulgatis libris, comprehensione longiore sustinentur. Sunt autem ex oratione pro Scauro, vt docti quidam existimant. Extant enim ex hac oratione pauca quædam duntaxat fragmenta, in quibus tamen hic locus nõ reperitur. Sequitur deinceps, At dispondéo proximum illud: quorum verborum, hæc sententia est. At proximum illud, quod est suprà. In alienos insanus insanisti, dispondéo finitur.*

87 *Hanc igitur siue compositionem, &c.) mutat loquendi formam ac rationem. Nam cùm ita cœpisset, Numerus autem, etc. quia multa interposuit, vocem illam, numerus, quæ nihil habet, quò referatur, quasi non positam, valere sinit: & pro recto casu, quo erat primò visus, quartum sumit, pro numerus autem, hæc tria, quasi dubitanter, compositionem, perfectionem, numerum, &c.*

88 *multi venalitij, mercatorésq;) legendum puto venalitiarij: nam venalitiarij, mangones sunt, qui seruos venale is habent: venalitij auautem, serui ipsi sunt venales. At hîc non serui, sed seruorum venditores significantur, itaq; venalitiarios cum mercatoribus coniungit. Quod idem postea Patricio visum esse cognoui.*

89 *nemo vnquam noluit, &c.) discrepant hîc exempla vulgata, & exemplaria manuscrip. alia enim habent, vt hîc edidimus, nemo vnquam noluit: &c. non inepta sententia: nemo, inquit, vnquam noluit compositè, aptè, & numerosè dicere: id est, omnes voluerunt, atq; hoc modo si legatur, hæc ab ijs, quæ deinceps sequuntur, separatim erunt legenda: alia sic: nemo vnquam voluit, &c. quomodo olim edidimus: minùs, opinor, rectè. Nam cùm, si hæc lectio probetur, hoc totum sit vno ferè spiritu legendum, hoc modo, nemo vnquam voluit, nemóq; potuit, quin dixerit, cui dubium, quin, quod quis vult, & potest, id faciat? Quis non videt sententiam esse ineptam? illo igitur altero modo nunc legi mâlo.*

EIVSDEM ANNOTATIONES IN TOPICA.

1. *quæ sunt ab illo pluribus libris expl.) duo libri manuscr. non habent vocem, libris,*

2 *vt sine vllo errore ad eam ratione & via peruen.) in duobus libris manuscr. non est, vox, ratione, neq; rationem quo modo legitur in vulgatis: & sanè videtur esse superuacanea; nam vel repetitur vox, disciplinam, vel legendum, ad ea, vt subintelligamus, argumenta: ego ratione, edendum curaui, ne nimis longè à lectione vulgata discessisse videar.*

3 *minimè sum admiratus) legendum fortasse est, demiratus, seu, miratus, simpliciter.*

4 *multa sæpe scripsisses) Et Petrus Victorius in annot. in lib. 7. epist. scribit se incidisse in librum antiq. in quo ita scriptum esset, multa sæpe scripsisses: & ego ipse in codice manuscrip. Barnabæ Brissonij iurisconsl. doctiss. & causarum actoris Parisiensis facundiss. sine vlla litura vidi. Scribere autem dicuntur iurisconsulti, qui litigatoribus consulentibus scribendo cauent.*

5 *eámq; scientiam, dialecticam appell.) sic edidi libros veteres, & rationem secutus, cum vulgati habeant partim, ea scientia, quam dialecticam appellant, partim, eam scientiam, quam dialecticam appellant. Potest tamen ferri posterior lectio, vt sit appositio, seu, συνθεσις, hoc modo, iudicandi vias, scientiā eam, quam d. app. Stoicos autem, dialecticos esse appellatos, & per dialecticos, Stoicos à M. Tullio significari constat. Docti quidam tamen hoc loco, eámq; scientiam criticen appellant, legendum arbitrantur.*

6 *tum ex notatione) sic legendum, non, vt vulgò, tum ex nota. Sic infrà, genus hoc notationem appellamus, &c. & paulò post, Tum notatio, &c.*

7 *appellatus ab asse, dando) sic est legendum, non, vt vulgò, ab ære dando. Quis enim non videt assiduum, dictum esse non ab ære, sed ab assibus, vel ab assidendo, id est à muneris obeundi pro re familiari assiduitate? Quod quidem & tradidit Gellius lib. XVI. cap. X. & Sextus Pompeius Festus in verbo assiduus. Iam verò quid aliud huius legis verba significant, quàm (quòd traditum est à Varrone lib. I. de uita populi R. vt refert Nonius) assiduis, id est locupletibus, ciueis assiduos, id est, locupleteis: contracto ære alieno creditoribus addictos licuisse, assibus datis, in libertatem vindicare, & è vinculis eximere? idem autem proletarijs non licuisse, quia, cùm essent tenui, & angusta re familiari, cúmq; reip. prodessent ea re duntaxat, qd liberos procrearent, se & suos liberos, familiámq; totam in discrimen adducerent, seruituti q; ac sectioni subijcerent, si debitorem creditori addictum vindicari vellent? Non fuit autem hæc lex Aelia, neq; Sentia, sed XII. tab. Idcirco has voces deleui.*

8 *alia*

8 *alia ex forma) sic restitui, reclamantibus libris ferè omnibus vulgatis, in quibus legitur, formula, vnum codicem manuscr. & exempla à Rob. St. edita secutus; quæ lectio perspicuè recta est.*
9 *an in tabulis pateat) sic legi debet, non vt in libris ferè omnibus, debeatur; sic enim loquebantur veteres. M. Tull. Philip. 2. Septies millies sestertiûm, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat. Idem pro Quinctio. Non habere se hoc nomen in codice fatetur, sed in aduersarijs patere contendit.*
10 *secundum puerulorum) quidam libri manusc. habent, puerorum.*
11 *quicum connubij ius non esset) liber vnus manusc. habet connubium non esset; & item quidam vulgati.*
12 *quoniam vsu-auctoritas fundi, &c:) sic hunc locum emendaui, detracta litera. S. de voce, vsus; per, vsu-auctoritatem autem, significari puto iuris firmitatem, ac stabilitatem, quæsitam vsu rei bienni. Quòd autem quidam sic legi volunt, & hîc, & in orat. pro Cæcina, vsus-auctoritas fundi, biennis est, hac sententia: vsus biennis fundi, est fundi auctoritas, id est, si quis fundo vsus sit bienniũ, ius ei vsu quæsitũ est, seu, is vsu cepit fundũ: non probo; hanc eandem autem sententiam ex ea, quam sequor, lectione elicio, neq; tantam vim verbis affero. Iam sic dictum puto, vsu-auctoritas, vt vsu-capio.*
13 *At in lege ædes non appell.) Ad hunc locum explicandum, ac declarandum pertinent verbis, XII. tabularum, quæ sunt huiusmodi:* VSV-AVCTORITAS FVNDI BIENNIVM ESTO. CETERARVM RERVM VSVS, ANNVS EST. *id est, biennium valeat ad quærendam possessori fundi auctoritam, & vsucapionem: quod similem vim habet, ac si quis dicat, fundus bienniũ possessus vsucapitur, & ius quærit possessori: ceteræ res annum possessæ vsucapiuntur. Si quis igitur dicat, At in lege ædes non appellantur: id est, non commemorantur, seu de ædibus silet lex: ideóq; in ceterarum rerum, quæ anno vno vsucapiuntur, numero habendæ sunt: summo iure ita iudicandum esset: sed æquitas plus valere debet, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Aedes autem fundo eò sunt pares aut similes, quod, quemadmodum fundus in rebus soli numeratur, ita & ædes. Sed videtur hîc legendum, At in lege ædes non appell. ergo sunt ceterarum rerum, &c.*
14 *& sunt ceterarũ, &c.) id est, & sunt in numero aliar. rerũ, quarũ vsu auct. annus est. Sic esse legendũ veritas & ratio peruincunt. Annuus autẽ, factũ ex annus propt. vocẽ, vsus: quasi verò hæ voces ita cohærere deb. annuus vsus: qđ lõge aliter est; nã vt script. est in lege vsus, seu, vsu-auctoritas fundi, biennium esto: ita ceterarum rerum*

vsus, annus esto. Potest tamen deleta voce, vsus, hoc modo legi, ceterarum rerum annus esto, vt subintelligatur, auctoritas.

15 *ex quo tecto in eius ædeis, qui prot.) hic totus erat antea inexplicabilis, cum scilicet ita legebatur, ex quo in tectum eius, ædeis qui protex. &c. Nunc autem restitutus in antiquum statum planissimus est: neque cuiusquam operam in eo explanando desiderat. In quo explicando, vt ceteros taceam, A. Goueanus valde sudauit, neque profecit hilum. Cùm autem olim sic hunc locum emendassem, admonitus sum à quodam amico meo, sic planè à Cœlio Secundo Curione, viro doctissimo fuisse ante me restitutum: quod, ita me deus amet, ignorabam.*

16 *quà fluctus alluderet) sic esse legendum, vidit homo in primis doctus Io. Passeratius. Nam, eludebat, planè ineptum est. Sic autem Catull. in carm. de Pelei, & Thet. nuptijs: Omnia quæ toto delapsa è corpore passim Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant. sic & Propertius lib. 3. eleg. XVI. Clausus ab vmbroso quà alludit pontus Auerno Humida Baiarum stagna Misenus aqua. Nam sic emendauit I. Auratus. Idem Passeratius paulò pòst legendum censet, in oratorijs partibus, vbi vulgò legitur, artibus.*

17 *sed oratoribus, & philosoph. m.) legendum videtur, sed oratoribus & poëtis, & philosoph. magis, quàm vobis: vel, deleta voce, philosophis, sed oratorib. & poëtis magis, quàm. &c. Quanquam iudicent eruditi.*

18 *si qui fiduciam acc.) quid sit fiducia, ex oratione pro Flacco intelligi licet, & ex nostris in eam notis: ad illum locum, pecuniam adolescentulo grandi fænore, fiducia tamen accepta occupauisti.*

19 *oratorib. & philos. conc.) hîc sine dubio legendum est, oratoribus & poëtis concessum est, &c. non eò tantùm quòd codices manuscrip. sic habent, cuius rei mihi testis est Leodeg. Quernus, sed etiam quòd ratio hanc lectionem postulat.*

20 *rei maximè contr. sup.) docti quidam deleri volunt vocem, rei, eámque negant in quibusdam libris veteribus comparere.*

21 *& bonitatem si malitiam) atqui bonitas, & malitia non sunt inter se contraria: cùm bonitas sit nomen generis: malitia autem certi cuiusdam vitij nomen sit, non ea, quam κακίαν Græci vocant, vt ait idem lib. IIII. quæst. Tusc. non admodum longè à princip.*

22 *Nihil hoc ad ius. ad Ciceronem) libris omnibus inuitis legendum puto: nihil hoc ad vos; vt intelligamus esse verba Ciceronis ad Trebatium, hoc modo nihil hoc ad vos, nempe iurisconsultos; & scribatur punctum post prouocabulum, vos; vel, nihil hoc ad nos,*

vt

vt ſint verba Galli Aquillij, & ſcribatur duntaxat diſtinctionis nota. Malo tamen illo modo.
23 noſter) familiaris meus; vel legendum, veſter, id eſt, iuriſconſultus.
24 nimiùm te amare videare) quod eſt, ἐπιχαρεῖον, erat autem Trebatius Epicureus; ſic in epiſtola quadam ad eundem lib. 7. Indicauit mihi Panſa meus, Epicureum te eſſe factum. O caſtra præclara, &c. ſequitur. Sed quónam modo ius ciuile defendes, cùm omnia tua cauſa facias, non ciuium? &c.
25 Hunc metuere, alterum in m.) liber vnus manuſc. habet, Hoc metuere, &c. & ita legendum.
26 Id, quod ſcis, prodeſt nihil: id quod) fortaſſe aliquid deeſt, atque ita legendum, id quod ſcis, prodeſt nihil, multùm id, quod neſcis, obeſt; quod ſuprà admonuimus in Orat. perf. Nam idem ibi exemplum poſitum eſt.
27 ab eo, à quo certè fit) libri omnes vulgati habent, in quo, planè mendosè; duo libri manuſcr. à quo; quod perſpicuè rectum eſt.
28 Cæſa cecidiſſet, &c.) mendosè legitur in quibuſdam libris vulgatis, Cæſæ cecidiſſent, &c. Primùm enim conſtat veteres dixiſſe, trabes, in numero ſingulari, recto caſu, pro, trabs: deinde ſic habent aliquot libri manuſcr. quemadmodum edendum curaui. Non diſſimulabo tamen legi apud Varronem & Priſcian. Cæſa accidiſſet.
29 Etiam ea, quæ fiunt, &c.) Goueanus tollebat particulam, etiam, & coniungens cum ſuperioribus, hæc ita legebat, vt ea, quæ fiunt, partim ſint ignorata, &c. cuius ſententiam & coniecturam adiuuat codex vnus manuſcr. Memmianus, & alter Briſſonianus; ego ex, efficitur, facio, efficit: vt, cetera, excipio quòd pòſt etiam, deleo, vt ſequor vulgatos, hoc modo: efficit: vt etiam ea, quæ fiunt, partim ſint ignor. Goueani tamen coniecturam, præſertim veterum codicum auctoritate nitentem, non damno. Infrà autem non longè, ibi, Quæ autem non fortuna, vel ignorata, vel voluntaria, &c. quidam legi volunt, Quæ autem fortuna, ignorata, vel voluntar. Ego malim ſic: Quæ autem fortuna, etiam ignorata, vel voluntar.
30 Si telum manu fugit) legendum puto, manum fugit: vt & lib. 3. de oratore. In duobus quidem libris manuſcr. reperi ſcriptum, manus fugit.
31 & adhibentur in conſilia) ſic habent duo libri veteres; alij legi volunt, in conſilium.
32 eſt additum:) poſt hæc verba, leguntur in quibuſdam libris vulg. ita, plurimus eorum vſus eſt, quæ abſunt à libris manuſcrip.

vnde mihi orta suspicio est, verendum esse, ne sint aliena; nam, ijs sublatis, integra erit sententia, vt scilicet, hæc omnia pendeant vsque ad id, quod mox sequitur, parati esse debent, hoc modo. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quib. ex bona fide, est additum: vbi verò etiam, &c. id est in fiduciæ iudicio, inprimísque in arbitrio rei vxoriæ, &c. parati esse debent iurisconsulti. Denique in exemplis Manutianis hæc verba non comparent, neque in Florentinis.

33 VT INTER BONOS BENE AGIER.) verbum oportet, quod erat foris, & aliunde inculcatum, deleui, codicum aliquot manuscrip. auctoritate fretus, abest item in epistola quadam ad Trebatium, cuius initium est: Mirabar, quid esset, &c. atque ita in ea est legendum: Vbi porro illa erit formula fiduciæ, INTER BONOS BENE AGIER? quod iam pridem admonuit P. Victorius.

34 Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt) sic excudendum curaui, secutus & librorum manuscriptorum auctoritatem, & Manutiana exempla; nam alij libri vulgati habent mendosè, Nam & verberibus toti, in igni fatigati, &c.

35 vt Staleno nuper accidit) sic est legendum, atque ita legitur in exemplis Manutianis, non, vt in alijs vulgatis, Stalerio. Est enim hic ille Stalenus, quem commemorat & in Bruto, his verbis, C. Stalenus in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus & iudicio dedit: & in Cluentiana, his verbis. Iam cetera nota sunt omnibus, vt cum illo (Staleno) Oppianicus egerit de pecunia: vt ille se redditurum esse dixerit: vt eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consultò propè in occulto stetissent: vt res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atque erepta sit. Sed quidam his omnibus locis, Stoleno, legendum putant.

35 rentur eos esse, q.) Quidam sic legi volunt, freti veteris scripturæ auctoritate, videntur ij tales esse, q.

36 nec ferè omneis locos, &c.) suspectus mihi hic locus est; quid enim sibi hæc volunt, nec ferè omn. loc. &c? malim sic legi, nec temerè omneis locos, &c. vel nec omneis locos, &c. deleto, ferè; iudicent tamen doctiores.

37 nec tamen in maximis) legendum fortasse est, nec tamen certis.

38 Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est) Existimant quidam legendum, Sed omnis quæstio, earum de aliqua rerum est, quibus, &c. quibus propemodum assentior. Quanquam parum interest, vtro modo legatur.

39 Additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant, nonnulli

nonnulli libri vulgati habent, quàm Græci καταγραφὴν vocant; quidam, quam Græci χαρακτῆρα vocant: quos ſequimur, alij, quàm Græci ὑπογραφὴν, &c.

40 *Comparationum autem duo, &c.) Goueanus dicebat ſe non videre, quamobrem tertium genus comparationis prætermiſerit, in quo quæritur, paréſne, & æquales res ſint, an impares, & inæquales. Ego ei reſpondebam, eo quæſtionis genere, quo quæritur, ſitne aliquid idem, an aliud, vt, ſi quæratur, ſitne idem amicus & aſſentator, contineri id, quod ille appellat tertium genus: vt, ſi quæratur, tantundem peccet mendax, quantum periurus, nécne, vel, ſintne peccata æqualia.*

41 *conſequentes, antecedentes, repugnantes;) liber vnus manuſcr. habet; conſequens, antecedens, repugnans; quæ lectio non eſt reijcienda; malim tamen legi, à conſequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus.*

42 *Inſtitutio autem æquitatis) lego, Inſtitutum autem æqu. tripertitum eſt: & mox, altera æquo & bono conueniens.*

43 *aut non eo nomine, &c.) Sic videtur legendum, aut dici, non eo nomine afficiendum, &c. vel ſic. Nam negari poteſt aut id factum eſſe, quod laudetur, aut eo nomine afficiendum, &c.*

44 *contra Catonem meum) id eſt contra librum, quo Catonis Vticenſis laudes perſecutus ſum.*

45 *vt credibiles, vt moratæ) ſic habet liber vnus manuſcrip. & item exempla Manutiana: neque dubium eſt, quin hæc lectio recta ſit: vulgata autem, moderatæ, praua & mendoſa.*

ANNOTATIONES EIVSDEM IN PARTITIONES oratorias.

1. *eloquendi comes eſt) tres libri manuſcr. habent eloquendi communis eſt; verumtamen nihil muto.*

2 *earúmque omnium rerum, &c.) duo libri manuſcripti habent, ſed earum rerum omnium cuſtos eſt memoria.*

3 *quam controuerſiam, ſeu cauſam nomino) duo libri manuſcr. habent quam cauſam nomino: vnus ita vt edendum curauimus; vulgati ferè omnes, quam controuerſiam nomino.*

4 *Quoniam igitur inuen. pr. eſt or.) ſic habent libri veteres: vulgati autem mutato verborum ordine, Quoniam igitur primum*

eſt

est inuenire oratoris, &c.

5 Argum. q. ducuntur ex locis, aut in re, &c.) Sic habent omnes libri & manuscr. & vulgati. Sed videtur, ordine conuerso, sic legendum, Argumentis aut in re ipsa insitis, aut assumtis, quæ ducuntur ex locis: nisi dicamus, nulla mutatione facta, eandem sententiam ex hac scriptura elici posse; hoc modo, Argumentis, quæ ducuntur ex locis, argumentis, inquam, aut in re ipsa insitis, &c. vt scilicet participia, insitis, & assumtis, cohæreant cum voce, argumentis, non cum nomine, locis.

6 tum ex toto, tum ex partibus, &c.) Cùm ego sæpe, multúmque dubitassem, cúmque etiam nunc quæri à doctis viderem, cur hîc, penè dicam, inepta & superuacanea inculcaretur earundem rerum aliquantum discrepantibus verbis iteratio, & inanis ταυτολογία, consultis tandem libris veteribus, comperi, illa, quæ infrà ponuntur ab illo loco, vt definitio, vt contrarium, &c. vsque ad illa verba, Omnibúsne igitur ex locis, &c. abesse ab illis libris, qua re comperta, primùm cœpi suspicari, ea omnia esse aliena; deinde, cùm viderentur mihi Ciceronis sermoni simillima, & quasi gemina, reuocans me identidem, atque animum modò huc, modo distrahens illuc, Topicorum eum locum, in quo de locis disputat, cum hoc, in quo versamur, diligenter contuli: quo facto reperi, hæc ita esse eadem, vt ex Topicis planè ad verbum descripta, & in hunc locum translata videantur. Tum verò non dubitaui, quin hæc primùm ab aliquo Ciceronis studioso ad oram libri, è regione eorum, quæ hîc de locis disseruntur, fuerint adscripta: deinde à librario in contextum verborum relata; postremò ab alijs ea, quæ petita erant è Topicis, hîc esse retenta ac seruata: quæ autem sunt huius libri, vt superuacanea & aliena, omissa, ac reiecta. Hæc igitur mea sententia est, totum hunc locum, quem his duabus notis ( ) inclusi, esse delendum, vt è Topicis ab aliquo lectore, non Cicerone, repetitum.

7 Nam est in proposito fin. fid.) Cum suprà nullum de proposito verbum fecerit, & hîc propositum commemoret, quasi de eo suprà locutus: ego & sæpe aliàs, & nunc quoque item arbitror, suprà, vbi de quæstionis partibus, id est de consultatione, & causa loquitur, sic esse legendum, infinitam, quam propositum, & consultationem appello: & definitam, quam controuersiam, & causam nomino.

8 auditorum eam genere distingui) duo libri manuscr. habent, Auditorum eam genera distinguere; quam scripturam rectam esse puto: tametsi vulgatam retinuerim, vt probabilem & tolerabilem.

9 incredibilia probabilibus inteximus) duo libri manuscr. habent,

bent, interserimus, pro inteximus.

10 Natiua ea, quæ significata sunt sensu) Quid sibi hæc volunt, quæ significata sunt sensu? Nónne verba res significant, non autem significantur? Omnino hic locus non sincerum sonat. Quid si sic legamus? quæ ad res significandas profecta sunt à sensu. Sed hoc diuinare est. Animaduertant igitur eruditiores, & libros veteres consulant. Non dissimulabo tamen, hunc locum proferri à Quintiliano lib. 8. cap. 3. hac tantùm dissimilitudine, quòd apud eum legitur, quæ significata sunt primo sensu; quæ lectio aliam difficultatem, nouámque dubitationem parit.

11 si & verba grauitate delecta ponuntur) sic omnes quidem libri habent: sed tamen existimo legendum vel sic, verba granditate delecta: pon. vel sic, verba grandia & lecta ponuntur &c. suprà autem superiore pag. legendum fortasse est, firmamenta ad fidem apposita.

12 in plura verba diducitur) quidam libri manuscr. & item vulgati habent, deducitur. Suprà non longè, putabam sic legendum, Ex verbo dilatatur, cùm, &c. vel subintelligendum & repetendum ἀπὸ κοινοῦ, dilatatur; deinceps autem legendum videtur, In verbum autem contrahitur oratio, cùm, aut defin. Quòd si quis neget quidquam mutandum, hoc certè non negabit, hanc esse huius loci sententiam.

13 quæ est gemina literaturæ) sic est legendum, & ita scriptum est in omnibus libris manuscr. gemina autem, id est, simillima; germana verò, vt habent libri omnes vulgati, præter Manutianos, aliud est; significat enim id, quod Græci dicunt γνήσιον, verum: vt germanos se putant esse Thucydidas, id est, veros Thucydidas; & in epist. quadam ad Attic. lib. 1. germani negotiatoris est sub lustrum censeri.

14 clamor editus) liber vnus manuscr. habet, clamor auditus.

15 Aut iure factum defenditur) sic legendum esse ratio vincit; ita enim loquitur idem Cicero locis innumerabilibus, nunquam quisquam, depellitur.

16 diuiseras fidem) vulgati libri habent, diuiseras orationis fidem; in manuscriptis autem tribus non est vox, orationis: & verò superuacanea est; idcirco eam deleui.

17 & si omnia disputando confirmabimus) hæc lectio ita perspicuè recta est, vt vel sine auctoritate codicum manuscript. probanda & recipienda sit; nunc autem eam trium librorum veterum auctoritas confirmat.

18 quo-

18 *quoniam in vtraque parte sunt) legendum fortasse est, in vtrámque partem, &c.*

19 *grandia, plena, sonantia) sic reposui, vnius codicis manuscr. auctoritatem secutus; nam vulgati habent, grauia, plena, &c. planè ineptè & mendosè; sic autem & suprà dixit, verba sonantiora, grandiora, leuiora, &c. Præterea sententiæ potiùs graues, quàm verba dicuntur. Postremò idem M. Tullius in Bruto, scribit, Demosthenem verborum granditatem à Platone sumsisse.*

20 *quibus actio voce, vultu, & gestu) hic locus sic in integrum ope codicum manuscr. restitutus, quantò planior, quantóque concinnior est, quàm vt in vulgatis legitur? sic autem in illis legitur, quibus actio vocis, vultus, & gestus, &c. planè mendosè. Iam verò admonendus est lector, libros veteres paulò antè sic habere, Hoc igitur est in verbis: quibus, &c.*

21 *causa erit tenenda, & pro re agenda) non videtur locus mendo vacare vel ex scripturæ, quæ in veteribus codicibus reperitur, varietate; alij enim habent, causa erit prouidenda; hoc tantum: alij, causa erit tenenda, & prouidenda; alij, causa erit ad peragendum ponderanda. Ego putem sic legendum, causa erit tenenda, & ponderanda.*

22 *cùm grauiora sunt, quàm causa fert, &c.) sic erat in vulgatis libris omnibus, cùm grauiora sunt, quàm causa, diligenter ferè, quid, &c. quæ lectio planè inepta & inconcinna est; hæc autem, quam reposui ex auctoritate codicum manuscr. & elegans & concinna.*

23 *inter se pugnantium rerum conflictatio) sic habent tres libri manuscrip. neque video, quamobrem hanc vocem reformidare debuerim; nata enim est à verbo conflicto, seu conflictor, vt conflictio à confligo.*

24 *& miseratio nascitur ex ijs rebus aut amissis, &c.) ex his paucis verbis multa sunt menda exemta; primùm præpostera & peruersa erat interpunctio: deinde totum hoc, proprius locus augendi, aliunde irruerat in hunc locum, cùm esset annotatiuncula: postremò vox, periculo, erat aduentitia, & à nescio quo fuerat afficta; quibus omnibus sublatis & correctis, veram scripturam restituimus.*

25 *in breuitate non lucebit) in vno codice manuscr. perspicuè ita scriptum reperi, non lucebit: in alio, non latebit; ego, non lucebit, probo: aut, vt habent libri vulgati latebit sine negatione; deinceps autem in proximo membro quidam desiderant vocem, magis, aut aliquam aliam similem, vt legatur hoc modo, aculei magis pungent;*

pungent; ego nihil addo.

26 *controuersiam, seu causam appello) duo libri veteres non habent, controuersiam, seu: sed in eis ita legitur, & personis, causam appello; in eisdem ita legitur infrà: Sed est propositum quasi pars causæ quædam. Inest enim, &c.*

27 *aut quid sit superbia) duo libri manuscr. habent, aut quid sit superbus.*

28 *aut in timore tollendo) duo libri manuscr. habent, aut in timore deliniendo; ego nihil muto; ijdem paulò antè, habent, ratione sanandos.*

29 *propositorum, seu consult.) libri vulg. sic habent, propositarum consultationum, ex qua vitiosa lectione, feci, propositorum, seu consultationum. Verumtamen non dissimulabo, in libris veteribus non esse vocem, propositarum.*

30 *apto quodam quasi verb. nodo) aduerbium, quasi, adiectum, facit vt sit hîc εἰκών, id est imago, & similitudo quædam. Itaque eo detracto, esset translatio. At quæ tralatio sit, verborum modus, quo modo habent libri vulgati? Præterea videndum quid sentiat Cicero; vult enim ad extremum ita aptè claudi orationem oportere, vt neque quicquam redundet, neque quicquam desideretur. Hanc igitur aptam orationis clausulam, atque hunc verborum nexum, non modum verborum, sed nodum potiùs voluit appellare. Sic igitur scribendum censeo, libris omnibus inuitis; quanquam animaduerti in vno cod. antiquissimo ex nodo, quod fuerat initiò scriptum, factum esse postea alia manu, modo, & duabus lineis literæ n, tertiam esse adiectam, atque ita ex n, m, esse factum. Præterea sic locutus est in oratore perfecto non longè ab extr. ibi. His in singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Postremò audio doctis quibusdam viris idem videri.*

31 *in quibus, quod virtutem maximè signif.) non placebat mihi vulgata lectio, in quibus quidem quæ virtutem, &c. etiam antè, quàm in codices manuscrip. incidissem, in quibus partim sic legitur, vt excudendum curaui: partim sic, in quibus, quòd quasi virtutem, &c.*

32 *in propria virtutum genera sunt digerenda) quidam libri manusc. habent, dirigenda: & item nonnulli vulgati; ego nihil mutandum censeo.*

33 *in rebus commodis discernitur) hoc totum, in rebus commodis, abest ab vno codice manuscr. ego retinendum censeo; sequitur enim quod huic opponitur: In rebus autem incommodis, &c.*

34 *& omne, quod est eius generis graue, sedatum, &c.) fuerat hic locus contra fidem, atque auctoritatem veterum librorum, confidenter ab ijs deprauatus, qui eum ad vocem proximè antecedentem, iniurijs, referebant, neque videbant, referri ad superiora illa, simúlque altitudo animi, &c. Est enim hic ordo verborum, & sententia, liberalitas in vsu pecuniæ, simúlque altitudo animi in accipiendis incommodis, & maximè iniurijs, & omne, quod est in ijs, quæ sunt eius generis, graue, sedatum, non turbulentum, est animi altitudinis. Vellem autem ita legeretur, & omne, quod est in rebus eius generis, &c.*

35 *quo illa, quæ in disputando) videtur aliquid deesse, vt, consumitur, occupatur, versatur, sita est, siue quid aliud tale.*

36 *Sunt autem alij quidam animi habitus) cùm lectio vulgata multò iam antè, quàm codices manuscriptos consuluissem, mihi displiceret (est autem hæc talis: Sunt autem alij quidam perfecti animi hab.) posteáque in codicibus manusc. vocem, perfecti, non reperissem: in alijs in eius locum, ficti: ego non sum veritus vtrámque de medio tollere, vt alienam, & superuacaneam.*

37 *Quod enim permagnum est) sic reperi scriptum in duobus libris calamo exaratis, atque ita legendum est, non vt in vulgatis, permagni interest.*

38 *Est etiam quædam quasi mat. subiecta suasori honestatis,) hic locus cùm esset in omnibus libris vulgatis mendosus; miserum in modum interpretes, & ludimagistros antea torquebat, nunc autem à me restitutus, non eget interprete. Atque ad hanc me emendationem quasi manu duxit vetus codex, in quo scriptum reperi honestas, in recto casu; quam scripturam, cùm attentiùs considerassem, & viderem, locum, vt vulgò legitur, (sic autem legitur, materies subiecta honestati) esse obscurum, & pænè dicam inexplicabilem, restituta voce, suasori, quæ omissa fuerat à librarijs, & voce, honestas, versa in, honestatis, (quanquam honestas, retineri potest) planum & vel puero ad intelligendum facilem, atque explicatum reddidi.*

39 *alterum humanum, atque expolitum) Quis neget hanc lectionem vulgatæ illi, cui deerat vox, humanum, multò esse anteponendam? Nam siue quis dicat, humanum opponi indocto: conueniet oppositio: indocti enim sunt inhumani: & studia humanitatis appellantur studia doctrinæ, & literarum: & appellatione humanitatis sæpe doctrina & literæ intelliguntur, & ἀπαίδευτοι, id est, indocti, inhumani Latinè dicuntur: & doctrina ἡμέρους, id est cicures, & humanos efficit: siue quis malit opponi agresti, æquè quadrabit; nam*

agreste,

agreſte,ferum eſt: fero autem humanum opponitur. Ita vtrocunque te vertas,hæc lectio multis partibus vulgatâ melior eſt.

40 qua via,bona conſequi)ſic habent duo codices manuſcrip.

41 Ecquid autem poſſit effici, &c.) ita legendum, idque tum ex illo,nécne, qd paulò poſt ſequitur,tum ex antiqua ſcriptura, Et quid, intelligere licet; nam & quid,deprauatum eſt à recto,ecquid.Ecquid autem idem valet quod, numquid,ſeu vtrum aliquid,ſeu,an quid.

42 aliæ, quæ vim aliquam etc.) duo codices manuſcripti habent, quæ viam aliquam, etc. ex qua ſcriptura conijcere poſſit aliquis, legendum infrà paulò pòſt, aperiunt: vt, ſit, quæ viam aliquam aperiunt; verùm tamen nihil mutare auſus ſum: tametſi duriuſculum videatur hoc loquendi genus, vim afferunt, pro adiumentum afferunt, ſeu vim habent. Rurſum mouet me, vt legendum putem, viam afferunt, ſeu potius, aperiunt, non, vt eſt in libris vulgatis, vim afferunt, pro, adiumentum afferunt, quòd earum cauſarum, quæ per ſe conficiunt, alias vult eſſe abſolutas, alias adiuuanteis, et efficiendi ſocias. Quòd ſi in priore cauſarum diuiſione, vim afferunt, idem valeat, quod, adiumentum afferunt, membrum alterum poſterioris diuiſionis concurret cum membro altero prioris: quod erit abſurdum. Qua ratione adducor, vt exiſtimem, nobis perſequentibus antiquæ ſcripturæ veſtigia, ita hunc locum emendandum: quæ viam ad conficiendum aperiunt. Atque hæ demum cauſæ rectè dicentur cauſæ, ſine quibus res confici non poteſt. Omnino hæc tota de cauſis diſputatio aliquantum eſt hîc implicata, atque obſcura: longè autem explicatior et planior in Topicis.

43 Conficiens autem cauſa, alia eſt abſoluta) Non videntur hæc mihi ſatis inter ſe conuenire, ſatíſve aptè inter ſe reſpondere. Debuit enim vel ita dicere potius, Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia, quæ aliquid adiuuari velit, & efficiendi ſociam quærat: vel hoc modo: Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluens & perficens ipſa per ſe, alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam, &c. Lege Topica ſub finem, vbi de cauſis diſput[illegible]t.

44 vt cùm d[illegible]eriſſ.acc.diſp.) vetus codex vnus habet, vt cùm de ſeueriſſimo accuſ.diſceptatur.Ego quidem,diſceptatur, malim, quàm diſputatur,ſed veriſſimo, retineo.

45 aut confecta ſunt)negationem, quæ ſententiam corrumpebat, nec erat in libris manuſc.funditus deleui.

46 non à me petere debuiſti)hæc verba,petere debuiſti,quæ deerant in codicibus omnibus vulgatis, inter, non, &, à me,ex auctori-

tate trium manuscr. restitui: quæ quám sint necessaria, quámque sententiam huius loci illustrent, nemo est in literis mediocriter versatus, qui non perspiciat. Neque tamen me fugit, vulgatam quoque lectionem ferri, eandémq; sententiam ex ea elici posse, hoc modo: non à me repete ἀπὸ κοινȣ, fuit tua petitio.

47 in qua quid deueniat in iudicium, &c.) legendum fortasse est, quid veniat, &c. Quanquam nihil muto. Sic enim ferè paulò antè dixit, in ipsum iudicium sæpe delabantur.

48 Maiestas est in imperij, atq; in nominis populi R. &c.) sic restitutus est hic locus ex auctoritate duorum librorum manuscr. qui in vulg. sic legitur, In imperij, atq; in omni populi Ro. &c. Neq; me mouet Quintilianus, apud quem lib. 7. cap. 3. in extr. sic legitur hic locus vt vulgò. Nam vel locus apud Quintil. corruptus est, vel Quintilianus ipse aliud egit.

49 ne in definitionem quidem venit genus.) mendosè habebant libri omnes vulgati, genere.

50 Spectantur etiam ad causam) quidam legendum putant, Spectant etiam, &c. quibus propemodum assentior.

51 quorum modo interfuerit aliquid, &c.) multis iam antè annis videram, lectionem vulgatam, quorum non interfuerat aliquid, esse mendosam, & hanc negationem è meo codice pro meo iure deleueram. Quis enim non videt, M. Tullium hoc sentire, causas valere etiam contra eos, qui non arguantur, si modo eorum interfuerit, seu si modo eis bono fuerit? effecta autem eos propriè attingere, qui arguantur, quiq; in iudicium vocati sint? hoc igitur videram: sed vnde hæc negatio nata sit, non videram: hoc mihi iudicauerunt duo codices manusc. in quibus ita sine vlla litura, aut varietate scriptum est, quorum modò interfuerit aliquid; modo enim à librarijs deprauatum fuerat, & non, ex eo factum. Atque hæc scriptura sine dubio vera & recta est.

52 in quo loco facinus factum fuerit) hæc est antiqua scriptura, optima fide à me in locum vulgatæ, quæ erat mutila & lacera, reposita: deerant enim hæ voces, loci factum fuerit; facere facinus autem, ne quis fortè de eo dubitet, genus est loquendi bonis scriptoribus vsitatum. Catullus ad Iuuentium: Quid tibi nunc cordi est? quem tu præponere nobis Audes? ah nescis quod facinus facias. M. Tullius lib. 2. de finibus: Si enim ita est, vide ne facinus facias, cùm mori suadeas; idem pro Rabirio perduell. reo. & id facinus pulcherrimum fieri arbitrarer. Salùst. bello Catil. fœda, crudeliáque in cineis facinora facere.

53 *& ad eam præceptionem) sic omnes quidem habent libri: quæ lectio si emendata est, præceptionem appellat eam, quam alibi anticipationem, & prænotionem, Græci* πρόληψιν. *Sed fortasse perceptionem legendum. Est autem perceptio ea, quam Græci* κατάληψιν *appellant, idémque Tullius alibi comprehensionem.*

54 *si vnus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate) vitiosa erat huius loci interpunctio, nihil præterea. Est autem hæc eius sententia: Negat accusator esse probabile, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum sit corruptum, quod fit, cùm reus iudicib. pecunia corruptis, absolutus est: si autem vnus accusator sit corruptus, rescindere atq; infirmare; proinde ac si ita dicat: qui leges scripserunt, voluerunt iudicium rescindi, siue accusator corruptus sit ab reo, id est, si præuaricatio facta sit: siue iudices ab reo corrupti sint. At voluerunt reum, qui præuaricatione liberatus atque absolutus esset, in iudicium reuocari, eiúsque causam de integro cognosci. Illi autem fuerunt sapientes; sapientes autem nihil absurdè, nihil stultè, nihil temerè faciunt. Absurdum sit autem, stultum, ac temerarium, hoc statui, ratum habere iudicium, si totum sit corruptum, id est, si reus iudicibus pecunia corruptis sit absolutus: rescindi, si accusator duntaxat corruptus sit. Ergo multò magis voluerunt latores legis iudicium rescindi, si totum sit corruptum, quàm si accusator tantum à reo corruptus sit.*

55 *nititur æquitate, & vtilitate; quasi scribenda. &c.) negari non potest, quin hic locus sit corruptus; ego partim ex codicibus manusc. in quibus scriptum est, vtilitate, pro, vt illa, quod est in vulgatis; partim ex libro Aemari Ranconeti, ad cuius libri orant hæc erant adscripta ipsius manu literis Romanis,* QVI IVDICIA, ACCVSATOREMVE CORRVPERIT, *quantum potui lucis his tenebris attuli: nihil de meo addidi, ne inueteratum vulnus nouo amplificarem. Quæ autem reperi in libro Ranconeti, qui nunc est Memmij, videri possunt ex aliquo antiquo codice petita: nihil tamen affirmo, fieri enim potest, vt ab illo acerrimi ingenij, limatissimíq; iudicij viro, fuerint excogitata. Verumtamen malim ita legi: Quòd si scripta lex sic esset,* QVI IVDICIVM, ACCVSATOREMVE CORRVPERIT: *quæcumq; tamen complecteretur iudicij corrupti nomine, ea verbo vno, &c.*

56 *cui contrarium est nomen præuaricationis) malim legi, nomen præuaricatoris.*

57 *quòd ea litera de acusatore, &c.) Ranconetus ad hunc locum explanandum hæc verba Asconij Pediani in orat. pro Corn. in codice*

 suo

suo annotarat. M. Silanus quinquennio antè consul fuerat, quàm Domitius, tribunus pl. atq; ipse quoque aduersus Cimbros rem malè gesserat; quam ob causam Domitius eum apud populum accusabat; criminabatur, bellum cum Cimbris iniussu populi gessisse, idq; principium fuisse calamitatum, quas eo bello populus accepisset: ac de eo tabellam quoque dedit; sed plenissimè Silanus absolutus est. Nam duæ solæ tribus cum Sergia & Quirina damnauerunt. Puto Ranconetum illorum Pediani verborum hæc tantùm ad hunc locum accommodari voluisse, ac de eo tabellam quoque dedit. Sed Fr. Hotomanus per illam literam P. præuaricationis literam significari putat: quæ scilicet cum litera A. coniuncta dabatur: hæq; duæ accusatorem significabant esse præuaricatum.

58 qua nitetur ipse) secutus sum codices manusc. nam vulgati habent, qua vetetur ipse.

59 si integrum daretur,) videtur legendum, si integrum esset, vel, si daretur, detracta voce, integrum. Sic enim loquuntur Latini, mihi integrum est hoc facere, aut, integrum non est: & mihi datur hoc facere, aut mihi non datur; quod posterius tamē, poëtis vsitatius est.

60 aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi) fortasse legendum, alia causa temperandi. Quid autem sibi velit his verbis Cicero, non satis dispicio. Omnino aliquid vlceris subesse puto.

61 nullum magis expecto) codex manusc. habet, nullum magis expeto. Ego nihil muto.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIBRVM DE optimo genere oratorum.

1 quod minùs est tractatum à Latinis) Memini, cùm Romæ essem, hunc locum sic à Romulo Amasæo restitui; nam reuera dithyrambicum poëma nemo vnquam Latinus scripsit, vt ille dicebat. Quòd autem Adr. Turnebus lectionem vulgatam retinet, & hunc locum sic explicat, vt intelligat hoc dici à Cicerone, poëma magis esse tractatū à Latinis, quàm orationem, mihi pænè incredibile est, & pugnat cum ijs, quæ sunt in proëmio lib. 1. Tusc. quæst. Nam cùm apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum (siquidem fuit & Hesiodus antè Romam conditam, & Archilochus regnante Romulo.) serius poëticam nos accepimus, &c.

2 quot diximus esse laudum) Quid sentit M. Tullius? an tot esse sententiarum genera, quot sunt oratoriarum virtutum, propter quas laudatur

laudatur orator, nempè si sciat subtiliter & acutè docere: arguté delectare: grauiter commouere? an in voce, laudum, aliquid vlceris subest? quod quidam putant. Ego tamen nihil mutandum censeo, quamuis olim doctissimi cuiusdam viri coniecturam secutus sic ediderim, quot diximus esse gradus oratorum, à quo nunc dissentio: confirmat autem lectionem receptam id, quod sequitur non longè, siquidem quod omnes laudes habet, id est optimum.

3 & ad probandam rem accomodatum ord.) in voce, probandam, mendum subesse suspicor; quid enim confert ordo ad rem probandam? omnino vel delenda est, vel alia in eius locum substituenda.

4 vt ædificiorum) videntur hæc superuacanea.

5 sed qui hactenus valuerunt) sic edendum curaui, libris omnibus reclamantibus, sententia ipsa, & ratione postulante. Hoc enim sentit Cicero, Qui hactenus valuerunt, vt vitia vitarent, sani duntaxat, & sicci habeantur, & liceat illis palæstricè in xysto spatiari, non autem coronam ab Olympijs petant: id est, non habeantur in princip. oratorib. neque perfectæ eloquentiæ laudem ferant.

6 dici pro Milone decuisse) legendum fortasse est, debuisse.

7 At si amplè & ornatè, &c.) Cùm & liber vnus manusc. & exempla Manutiana sic haberent, at amplè, ego, At si amplè, reposui: & infra proximo versu, vbi vulgati libri habent, quid dubium est, &c. cui dubium est, restitui.

8 Aeschines, tanquam Aeserninus) hic Aeserninus fuit Samnis, id est, gladiator, & compositus cum præstantissimo gladiatore Placidiano, seu Pacidiano, quem cõmemorat Horat. satyr. 7 lib. 2. cum Fului, Rutuliq;, Aut Placidiani contento poplite miror Prælia rubrica picta, aut carbone. Eundem commemorat M. Tullius lib. epist. ad Q. Fr. & vnà Aeserninum Samnitem, his verbis: non putasset sibi Pompeius de illius salute, sed de sua dignitate mecum esse certamen, in vrbem introiuisset, ad inimicitias res venisset. Cum Aesernino Samnite Placidianus comparatus viderer, &c. Idem. lib. 4. Tusc. quæst. Sed in illo genere sit sanè Placidianus aliquis, vt narrat Lucilius, Occîdam illum equidem, & vincam, si quæritis, inquit, &c. Proferuntur autem hi versus à Nonio Marcello ex Lucilio.

Aeserninu' fuit flacco ore.
Samnis spurcus homo, vita illa dignu,' locóq;
Cum Placidiano componitur? optimu' longè
Post homines natos gladiator qui fuit vnus? & item a M. Tullio.

9 vnum hoc: verùm meliùs Græci) vnum genus hoc, quod ita dicit, nobis obijciens scilicet, At meliùs Græci quàm tu Cicero: cui

 respon-

respondens Cicero, à quo genere (inquit) quæratur, num possint ipsi aliquid meliùs scribere, quàm quod à nobis scriptum est.

10 quàm Græcas? Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epig.) nihil hìc ferè præter ordinem versuum immutaui: qui cùm esset perturbatus, & peruersus, eáque perturbatione, totus hic locus obscurus, & perplexus, atque adeò inexplicabilis esset: ego, membris orationis in suum ordinem restitutis, ac redactis, sententiam planam reddidi.

11 Cùm esset lex Athenis) argumentum est, & summa orationum inter se contrarium, Aeschinis, & Demosthenis: quas nos eodem ferè tempore, quo hæc scribebamus, auditoribus nostris Lutetiæ explicabamus, & in Latinum sermonem conuertebamus, longè deteriùs scilicet, quàm diuina eloquentia præditus M. Tullius Cicero: quis neget? Neque verò cum illa Suadæ medulla certare volui; quid enim contendat hirundo Cycnis? Vt ait Lucretius: sed paulò, opinor, meliùs conuertimus, quàm qui ante nos eas interpretati sunt. Veruntamen iudicent homines; sunt enim editæ.

12 quia in senatu Dem.) mendum manifestum, & in promptu positum. Demosthenes enim non fuit in senatu curator muris reficiendis factus, sed in concione, vt & alij fieri solebant, & more Atheniensium receptum erat: hoc primum: deinde genus ipsum loquendi est insolens, quia in senatu Demostenes curator muris ref. f. quo modo igitur legendum? Hoc modo, meo quidem iudicio: quia in sua tribu Demost. &c. Hanc autem emendationem cum Aeschines & Demosthenes in suis orationibus confirment, tum Vlpianus, his verbis, πεπονηκότος γὰρ κατὰ πολλὰ μέρη τοῦ τείχους τοῖς ἀθηναίοις, ᾑρέθησαν ἐπὶ τὸ ἔργον ἄνδρες δέκα φυλῆς ἑκάστης, &c. id est, cùm enim vrbis Atheniensium murus multis in partibus corruptus esset: electi, seu creati sunt ad hoc opus decem viri in vnaquaque tribu, &c.

FINIS.

ΑΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
IN VOLVMEN LIBRORVM
Rhetoricorum Ciceronis.

HISTORICAE.

Hiero-

Q.Lu-

Conse-

Exor-

Sermo-

FINIS.